

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Π.Μ.Σ. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ: “ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ & ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ”

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

“ Άστεγοι και νεοάστεγοι στην Αθήνα ”

Ποιοτική προσέγγιση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού

Επιμέλεια Εργασίας: Λεομπίλλα Φωτεινή

(Α.Μ. 3310Μ003)

Επιβλέπουσα: Καθηγήτρια Ν. Κυριαζή

Μέλη επιτροπής: Καθηγητής Α. Παπαρίζος

Δ. Μπαλούρδος, Διευθυντής Ερευνών ΕΚΚΕ

ΑΘΗΝΑ 2013

Στα παιδιά μου, Άγγελο και Αγγελική

*«Χωρίς σπίτι δεν υπάρχει δουλειά
Χωρίς δουλειά δεν υπάρχει σπίτι
Χωρίς σπίτι και δουλειά,
δεν υπάρχει δημοκρατία».*

Ούλριχ Μπεκ¹

Στη μητέρα μου, Βασιλεία...

¹ Μπεκ Ο., *Τι είναι παγκοσμιοποίηση; Λανθασμένες αντιλήψεις και απαντήσεις*, μτφ. Παυλόπουλος Γ. , εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1999.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Νιώθοντας ότι έχω ξεκινήσει εδώ και λίγα χρόνια ένα ταξίδι στο κόσμο της γνώσης αλλά και της αυτοπραγμάτωσης, η ολοκλήρωση τούτης της διπλωματικής εργασίας, φαντάζει στα μάτια μου σαν ένας σημαντικός σταθμός που όμως δεν ορίζει το πέρας αυτού του ταξιδιού αλλά αποτελεί μια αφορμή και αφετηρία για τον επόμενο προορισμό. Στο ταξίδι αυτό ευτύχησα να έχω δίπλα μου εξαιρετικούς ανθρώπους, δασκάλους και φίλους, που άλλοτε ως οδηγοί και άλλοτε ως συνοδοιπόροι, καθοδηγούσαν τα βήματά μου, κινητροδοτούσαν τις δράσεις μου, συνέβαλαν στις στοχοθεσίες μου, συντέλεσαν στις επιτυχείς εκβάσεις τους, ήταν εκεί όταν τους χρειαζόμουν, μου στάθηκαν ...

Είναι όλοι αυτοί που θα 'θελα να ευχαριστήσω από καρδιάς, καθώς πιστεύω πως η παρουσία τους στη ζωή μου υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξή μου, όχι μόνο σε ότι αφορά την επιστημονική μου ιδιότητα αλλά κυρίως ως ανθρώπου. Γι αυτό και θα ήθελα να απευθύνω ένα μεγάλο ευχαριστώ, αρχικά, στη κα Νότα Κυριαζή, Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας², για τη συνεργασία μας, τη πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε ως καθηγήτρια και, τολμώ να πω, ως φίλη αλλά κυρίως για την εμπιστοσύνη με την οποία με περιέβαλε σε όλο το διάστημα της συνεργασίας μας καθώς και για τη συνεχή ρητή και άρρητη ενθάρρυνσή της στις προσπάθειές μου. Υπήρχαν φορές που ένιωθα πως διέκρινε μέσα μου δυνάμεις και ικανότητες που εγώ αδυνατούσα να αντιληφθώ ή να πιστέψω ότι διέθετα. Ήταν σαν να πιστεύει σε μένα περισσότερο από ότι εγώ στον ίδιο μου τον εαυτό, συμβάλλοντας έτσι καθοριστικά στο να συνεχίζω να ονειρεύομαι, στοχοθετώ, προσπαθώ, υλοποιώ.

Νιώθω ιδιαίτερα τυχερή γιατί σε όλη την έως τώρα ακαδημαϊκή μου πορεία, από τα προπτυχιακά ακόμα μαθήματα μέχρι την ολοκλήρωση του Μεταπτυχιακού, ευτύχησα να γνωρίσω και να αισθανθώ δίπλα μου, εξαιρετικούς επιστήμονες μα πάνω απ' όλα "Δασκάλους" που μου μετέδωσαν, εκτός από γνώση, την αγάπη και το σεβασμό για την επιστήμη που θεραπεύουν. Άννα Λυδάκη, Μαριάνθη Κοτέα, Ντιάνα Ριμπόλι, Παναγιώτα Γεωργοπούλου, σας ευχαριστώ. Υπήρξατε, η κάθε μια με τον δικό της τρόπο, πηγή έμπνευσης για μένα. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον καθηγητή μου κ. Αντώνη Παπαρίζο, του οποίου η επιρροή υπήρξε καθοριστική για την έως τώρα πορεία μου, από τη πρώτη φορά που βρέθηκα στο αμφιθέατρο ως προπτυχιακή φοιτήτρια το 2006 παρακολουθώντας μάθημά του μέχρι και τώρα. Στάθηκε δίπλα μου σε δύσκολες στιγμές, μου έδωσε θάρρος, μου έδωσε όραμα και δύναμη να συνεχίσω. Ο κ. Διονύσης Μπαλούρδος, είναι

² Τομέας Γενικής Κοινωνιολογίας, με γνωστικό αντικείμενο: Κοινωνιολογία-Μεθοδολογία, μέθοδοι και τεχνικές της Κοινωνιολογικής έρευνας.

ένας ακόμα ένας άνθρωπος που θα ήθελα να ευχαριστήσω γιατί, παρά το σύντομο της συνεργασίας μας, όντας συνεχώς πρόθυμος και διαθέσιμος να βοηθήσει, με έκανε να νιώθω ότι είχα δίπλα μου έναν ακόμα πολύτιμο συμπαραστάτη στη προσπάθειά μου.

Μια σημαντική παράμετρος στην έως τώρα πορεία μου ήταν η παρουσία φίλων στη ζωή μου. Φίλοι, που ο καθένας με τον τρόπο του, επέδρασε και συντέλεσε στην εξέλιξή μου και στην διαμόρφωση της αντίληψής μου περί εαυτού. Γιάννη μου σ' ευχαριστώ, χωρίς το «σπρώξιμο» το δικό σου το ταξίδι αυτό δεν θα είχε καν αρχίσει. Έφη να σαι καλά που μου έδωσες την ευκαιρία να αρχίσω να ονειρεύομαι. Διονυσία τα τελευταία δύο χρόνια υπήρξαν φορές που η παρουσία σου, άσχετα αν το καταλάβαινες ή όχι, μου έδινε ώθηση στο να συνεχίζω. Μιχάλη μου σ' ευχαριστώ! Υπήρξες άκρως ενθαρρυντικός και βοηθητικός, δείχνοντας έμπρακτα το ενδιαφέρον σου για τη προσπάθειά μου, ενισχύοντάς την με κάθε δυνατό τρόπο. Αλλά και όλοι εσείς, συγγενείς και φίλοι που πιστέψατε σε μένα, ενθαρρύνοντάς με στις δύσκολες στιγμές. Αδελφέ, μάθαμε στα δύσκολα, σε ότι και να 'ρθει θα είναι εκεί ο ένας για τον άλλον. Αγαπημένοι, πολύτιμοι και ξεχωριστοί ο καθένας σας, σας ευχαριστώ!

Οφείλω επίσης θερμές ευχαριστίες στην Άντα Αλαμάνου, υπεύθυνη της ΜΚΟ “Κλίμακα” για το καλωσόρισμα που μου επιφύλαξε, το ενδιαφέρον της για την έρευνά μου και τη βοήθεια και το υλικό που μου προσέφερε συμβάλλοντας έτσι με το καλύτερο δυνατόν τρόπο στην επιτυχή έκβαση της ερευνητικής μου προσπάθειας. Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να τονίσω, πως αυτή η ερευνητική προσπάθεια δεν θα είχε καμιά πιθανότητα να ολοκληρωθεί αν δεν υπήρχαν εκείνοι στους οποίους αναφέρεται και αυτοί δεν είναι άλλοι από τους ίδιους τους αστέγους. Σε όλους λοιπόν αυτούς απευθύνω ένα μεγάλο και ειλικρινές ευχαριστώ γιατί με δέχτηκαν, με ανέχτηκαν, με βοήθησαν. Γιώργο, Λέοντα, Δημήτρη, Σωτήρη, Αναστασία, Μωχάμετ, Μιχάλη, Δημήτρη και Μαριαλένα, Γιάννη, Μιχάλη, Ρόι, Σάββα, Χαμίντ και όλοι οι υπόλοιποι που μιλήσαμε, ήπιαμε μαζί έναν καφέ, γελάσαμε, προβληματιστήκαμε, ΣΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ! Χωρίς εσάς η διπλωματική αυτή εργασία δεν θα υπήρχε γι αυτό και σας την αφιερώνω.

Το κεφάλαιο με τις ευχαριστίες δεν θα το θεωρούσα ολοκληρωμένο αν δεν απευθυνόμουν, ευχαριστώντας τα, στα παιδιά μου Άγγελο και Αγγελική των οποίων η ύπαρξή τους, η αγάπη και το ενδιαφέρον τους, λειτούργησε ως κινητήριοις δυνάμεις, πηγή ανατροφοδότησης και κινητροδότησης όχι μόνο καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της ανά χείρας εργασίας αλλά σε όλη τη πορεία της ζωής μου, από τότε που την επανατοποθέτησα σε νέες βάσεις, αποφασίζοντας ποιά και πώς θέλω να είμαι ως άνθρωπος. Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω το παρόν πόνημα στη μνήμη της μητέρας μου Βασιλείας και του συζύγου μου Λουκά. Μαμά ελπίζω να είσαι περήφανη για μένα....

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ -----	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ -----	9
ΜΕΡΟΣ Α'	
1.ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ -----	14
1.1 Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού-----	15
1.2 Θεωρητική προσέγγιση του κοινωνικού αποκλεισμού-----	23
1.3 Η διερεύνηση του κοινωνικού αποκλεισμού-----	28
1.4 Ο χώρος και η κατοικία ως παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού-----	32
2. ΑΣΤΕΓΟΙ	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ -----	40
2.1 Μια πρώτη προσέγγιση-----	40
2.2 Ορισμοί-----	45
2.3 Οι άστεγοι στην Ευρώπη και ΗΠΑ-----	49
2.4 Οι άστεγοι στην Ελλάδα-----	55
2.5 Ερευνητικές απόπειρες για τη καταγραφή του φαινομένου των αστέγων στην Ελλάδα-----	58
2.5.1 Έρευνα Μ.Κ.Ο. “ΚΛΙΜΑΚΑ”, 2012-----	59
2.5.2 Προγενέστερες έρευνες-----	64
2.6 Άστεγοι και Κοινωνική Πολιτική-----	66
2.7 Προγράμματα στήριξης αστέγων στην Ελλάδα-----	72
3. ΣΤΑΔΙΑ, ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (ΘΕΩΡΙΑ)	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ -----	77
3.1 Στάδια και διαδικασία της έρευνας-----	78
3.2 Η Μέθοδος-----	81
3.2.1 Συνεντεύξεις-----	83
3.2.2 Συμμετοχική Παρατήρηση-----	85
ΜΕΡΟΣ Β'	
4. Η ΕΡΕΥΝΑ	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ -----	88
4.1 Η επιλογή του πεδίου-----	90
4.2 Η είσοδος στο πεδίο-----	90
4.3 Το πεδίο της έρευνας-----	92
4.3.1 Περιγραφή του φυσικού χώρου-----	93
4.3.2 Προσφερόμενες υπηρεσίες-----	95
4.4 Το δείγμα-----	96
4.5 Οι συνεντεύξεις-----	98
4.5.1 Οδηγός για τις συνεντεύξεις-----	101

5. ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	103
5.1 Δημογραφικά στοιχεία	104
5.2 Διαδικασία μετάβασης στη κατάσταση του αστέγου/αίτια	107
5.2.1 Ανάλυση προσωπικής ευθύνης	110
5.3 Σχέσεις με οικογένεια, συγγενείς, φίλους	111
5.3.1 Οικογένεια-συγγενείς	112
5.3.1.1 Γνωστοποίηση της έλλειψης στέγης στο οικογενειακό περιβάλλον	114
5.3.2 Φίλοι	115
5.4 Στερεοτυπικές αντιλήψεις	117
5.4.1 Διάκριση αστέγων και νεοαστέγων	118
5.4.2 Αυτοπροσδιορισμός των νεοαστέγων	119
5.4.3 Στερεοτυπικές αντιλήψεις για τη γυναίκα	121
5.4.4 Στερεοτυπικές αντιλήψεις Ελλήνων για τους μετανάστες	124
5.4.5 Στερεοτυπικές αντιλήψεις μεταναστών για άλλους μετανάστες	126
5.4.6 Στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους χρήστες ναρκωτικών	127
5.4.7 Στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους ομοφυλόφιλους	127
5.5 Η καθημερινότητα των αστέγων/Συνθήκες διαβίωσης	129
5.5.1 Η “στέγαση”	129
5.5.2 Οι μετακινήσεις	132
5.5.3 Κάλυψη αναγκών	133
5.5.4 Τα είδη “πρώτης ανάγκης” των αστέγων	134
5.5.5 Ο ρόλος του Κέντρου Ημέρας Αστέγων στη καθημερινότητα των αστέγων	135
5.5.6 Η καθημερινότητα των αστέγων	136
5.6 Προβλήματα και ιεράρχηση αυτών	138
5.7 Στρατηγικές επιβίωσης για τη κάλυψη των βασικών αναγκών	141
5.8 Αξιολόγηση προγραμμάτων στήριξης αστέγων	150
5.9 Η στάση των αστέγων για το μέλλον τους	153
5.10 Τρόποι επανένταξης – προτεινόμενες λύσεις	154
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	158
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ	164
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	165
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	169
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	170
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
1.ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ	172
2.ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΜΕΝΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ	176

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη παρούσα διπλωματική εργασία, η οποία γίνεται στα πλαίσια του Π.Μ.Σ. Κοινωνιολογίας, κατεύθυνση “Κοινωνικός Αποκλεισμός και Μειονότητες”, εξετάζεται το θέμα των αστέγων στην Αθήνα. Πιο συγκεκριμένα, θεωρώντας τη κατάσταση του αστέγου ως μία μορφή κοινωνικού αποκλεισμού και μάλιστα πολλαπλού, θελήσαμε να διερευνήσουμε το προφίλ των αστέγων, καταγράφοντας τα κοινωνικοδημογραφικά τους χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, μόρφωση, οικογενειακή κατάσταση, επάγγελμα, εισόδημα, τόπο καταγωγής, τόπο διαμονής), την δική τους εκτίμηση για τους αιτιακούς παράγοντες που τους κατέστησαν άστεγους αλλά και τις στρατηγικές επιβίωσης που εφαρμόζουν όσο είναι άστεγοι προκειμένου ν’ ανταπεξέλθουν σε θέματα όπως ο ύπνος, η σίτιση, η ατομική υγιεινή, η ένδυση και υπόδηση καθώς και η αντιμετώπιση προβλημάτων που σχετίζονται με την υγεία τους, την ασφάλειά τους, τη γραφειοκρατία ή το νόμο. Επίσης καταγράψαμε το πώς οι ίδιοι αξιολογούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, ζητώντας τους να μας πουν κατά σειρά προτεραιότητας, ποια είναι τα βασικότερα προβλήματα που έχουν να επιλύσουν και βέβαια τους ζητήσαμε να προτείνουν οι ίδιοι λύσεις που θεωρούν πως θα βοηθούσαν προς αυτή τη κατεύθυνση. Προσπαθήσαμε επίσης να «ανιχνεύσουμε» το θέμα της σχέσης τους με την οικογένεια, τους φίλους, συνεργάτες-συναδέλφους, πριν και μετά (δηλαδή πριν καταστούν άστεγοι και μετά από αυτό το γεγονός).

Όλα τα παραπάνω έγιναν, έχοντας συνεχώς κατά νου το ότι βρισκόμασταν μπροστά σε μια κοινωνική ομάδα που βιώνει πολλαπλούς αποκλεισμούς εξαιτίας της έλλειψης στέγης. Συνεπώς μέσα από τα ερωτήματα που θέταμε, ερευνούσαμε αν και κατά πόσο οι ίδιοι αισθάνονται κοινωνικά αποκλεισμένοι καθώς και τις διαστάσεις και μορφές αυτού του αποκλεισμού. Παράλληλα, έχοντας ως αφορμή τις δυο βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις γύρω από την έλλειψη στέγης (δομικές και ατομοκεντρικές θεωρίες), θελήσαμε να αναδείξουμε αιτιακούς παράγοντες για την έλλειψη στέγης, έτσι όπως αυτοί προέκυπταν μέσα από το λόγο των ίδιων των υποκειμένων της έρευνας, διαπιστώνοντας με αυτό το τρόπο πως σε ένα σύνθετο φαινόμενο όπως η έλλειψη στέγης, συνυπάρχουν τόσο δομικά όσο και ατομοκεντρικά αίτια που το προκαλούν. Άλλωστε οι κοινωνικές και ατομικές αιτίες δεν είναι απόλυτα διακριτές στο πρόσωπο του αστέγου. Η υπέρμετρη εστίαση στις ατομικές αιτίες της έλλειψης στέγης, περιορίζει τη δομική προσέγγιση και το αντίστροφο.

Ο τρόπος για να αναδειχθούν αυτά ήταν η διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας και πιο συγκεκριμένα έρευνας πεδίου, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Κέντρο Ημέρας Αστέγων της Μ.Κ.Ο. «Κλίμακα», από τον Σεπτέμβριο του 2012 έως και τον Ιανουάριο του 2013, στα πλαίσια της οποίας προβήκαμε στη λήψη δέκα ημιδομημένων συνεντεύξεων. Προκειμένου να επιλέξουμε το δείγμα μας φροντίσαμε, έχοντας κατά νου άλλες, σχετικές με το θέμα μας, έρευνες, να επιλέξουμε όσους μας παραχώρησαν συνεντεύξεις με τρόπο που, τουλάχιστον από τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, να εξασφαλίζεται μια σχετική αντιπροσωπευτικότητα ως προς την κοινωνική

ομάδα που θέλαμε να μελετήσουμε. Εφαρμόσαμε δηλαδή για την επιλογή του δείγματός μας κυρίως τη μέθοδο του διαθέσιμου δείγματος αλλά ταυτόχρονα προσπαθήσαμε σε κάποιο βαθμό να εφαρμόσουμε και δειγματοληψία αναλογίας, επιλέγοντας από τα διαθέσιμα δείγματα εκείνες τις περιπτώσεις που ως προς κάποια χαρακτηριστικά προσεγγίζουν τη σύνθεση της υπό έρευνα κοινωνικής ομάδας.³

Στο στάδιο της ανάλυσης προβήκαμε σε ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, ορίζοντας ως μονάδα ανάλυσης το συνολικό κείμενο των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων, αντιπαραθέτοντας τα δεδομένα μας με αρχικές, δοκιμαστικές κατηγορίες οι οποίες τροποποιούνταν κατά την ερευνητική διαδικασία ώστε να πάρουν την τελική τους μορφή. Άλλωστε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Κυριαζή, «*αναλόγως με το πόσο κατάλληλες αποδεικνύονται οι κατηγορίες στη πράξη, τροποποιούνται ή οριστικοποιούνται*»⁴ Τα ευρήματα της επιτόπιας έρευνας παρουσιάζονται στο δεύτερο μέρος της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Θέλουμε να πιστεύουμε ότι, η σύνθεση των ευρημάτων που προέκυψαν μέσω της παρατήρησης και των συνεντεύξεων, η βιβλιογραφική έρευνα που προηγήθηκε γύρω από θέματα κοινωνικού αποκλεισμού και των θεωρητικών προσεγγίσεων του καθώς και η μελέτη άλλων, σχετικών με το θέμα μας, ερευνών, βοήθησαν στη καλύτερη κατανόηση από μέρους μας του φαινομένου που καλούμασταν να μελετήσουμε, στην ανάδειξη αιτιακών παραγόντων καθώς και στη παράθεση προτάσεων που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή του.

Η έλλειψη στέγης φαίνεται να αποτελεί όχι μόνο μία μορφή κοινωνικού αποκλεισμού, αλλά ταυτόχρονα να προκαλεί, “*πυροδοτεί*”, σε όσους περιέρχονται σε αυτή τη κατάσταση και άλλες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς τα υποκείμενα της έρευνάς μας, υφίστανται αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, από την πρόσβαση σε δημόσια αγαθά όπως η εκπαίδευση και η υγεία, βιώνουν απομόνωση από το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον, εν ολίγοις αδυνατούν ή δυσκολεύονται σε πολύ μεγάλο βαθμό, να συμμετέχουν στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή και/ή η πρόσβασή τους σε εισοδήματα και άλλους πόρους (προσωπικούς, οικογενειακούς και πολιτισμικούς) είναι τόσο ανεπαρκής ώστε αποκλείονται από το να απολαμβάνουν ένα επίπεδο διαβίωσης που θεωρείται αποδεκτό από την κοινωνία στην οποία ζουν.

ΛΕΞΕΙΣ -ΚΛΕΙΔΙΑ: Κοινωνικός αποκλεισμός, μορφές κοινωνικού αποκλεισμού, έλλειψη στέγης, άστεγοι, ποιοτικές μέθοδοι έρευνας.

³ Στο ίδιο, σ. 118

⁴ Κυριαζή Ν., *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, ια' εκδ., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σ. 292.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αφορμή για την εκπόνηση της ανά χειράς εργασίας στάθηκε η, ολοένα και εντεινόμενη, παρουσία στο δημόσιο λόγο του φαινομένου της έλλειψης στέγης και η ολοένα και εντονότερη και συχνότερη παρουσία των αστέγων τόσο στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης όσο και σαν φυσικές παρουσίες σε διάφορα σημεία της Αθήνας. Έτσι, στα πλαίσια του Π.Μ.Σ. Κοινωνιολογίας, “Κοινωνικός αποκλεισμός και μειονότητες”, αρχικά σε μάθημα εξαμήνου, αποφασίσαμε να έρθουμε σε μια πρώτη επαφή με τον εν λόγω πληθυσμό, αυτόν των αστέγων. Διαπιστώσαμε, σχεδόν με έκπληξη, πως το φαινόμενο αυτό τα τελευταία 2-3 χρόνια έχει αρχίσει να παίρνει ανησυχητικές διαστάσεις, καθώς αφορά όλο και περισσότερους ανθρώπους, οι οποίοι αφού συνήθως ενταχθούν στις “στρατιές” των ανέργων, στη συνέχεια πλασιώνουν τις “τάξεις” των αστέγων. Είδαμε δηλαδή μια μεγάλη διαφοροποίηση στο προφίλ των αστέγων, κάνοντάς μας να αναθεωρήσουμε σε πολύ μεγάλο βαθμό τις προ-αντιλήψεις, των οποίων ήμασταν κι εμείς φορείς, που ήθελε τον άστεγο, να είναι ο περιθωριακός τύπος, με ψυχιατρικά-ψυχολογικά προβλήματα, ο εξαρτημένος από το αλκοόλ ή άλλες ουσίες, ο παραβατικός, ο παράνομος μετανάστης ή απλά ο γραφικός τύπος που η ζωή στον δρόμο ήταν επιλογή του. Όχι ότι δεν υπάρχουν κι αυτοί, όμως εκείνοι που περιέρχονται στη κατάσταση του αστέγου φαίνεται να είναι πια οι, μέχρι πρότινος, γνωστοί, φίλοι, συνάδελφοι, γείτονες.

Βέβαια, το φαινόμενο της έλλειψης στέγης είναι σχετικά πρόσφατο στην Ελλάδα, συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Σε παγκόσμιο επίπεδο, ο αριθμός των αστέγων άρχισε να αυξάνεται σημαντικά τη δεκαετία του '80.⁵ Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, ο ρυθμός αύξησης των αστέγων στη χώρα μας τείνει να προσεγγίσει πλέον τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό. Στις αρχές της δεκαετίας του '90, το φαινόμενο αυτό συνδέθηκε με εκείνο της μετανάστευσης, εφόσον τα αυξανόμενα στεγαστικά προβλήματα των Ελλήνων πολιτών συνέπεσαν με την εισροή μεταναστών και αιτούντων άσυλο, οι οποίοι προέρχονταν, κυρίως, από την Αλβανία και τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ και κάποιες αφρικανικές χώρες, όπως το Σουδάν και η Νιγηρία.⁶

Όμως τα τελευταία χρόνια, ειδικά από το 2009 και μετά, οπότε και η ελληνική οικονομία μπαίνει σε βαθιά ύφεση, αυτό που μάθαμε να ονομάζουμε “κρίση”, πληθαίνουν συνεχώς οι αναφορές σε θέματα που σχετίζονται με τους αστέγους. Μια αναδρομή σε δημοσιεύματα του έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου είναι ενδεικτική αυτού που επισημαίνουμε ιδίως σε περιόδους

⁵ Gelberg L., Leake B., Lu M., Anderson R., Nyamathi A. M., Morgenstern H., et al., “Chronically homeless women’s perceived deterrents to contraception”, *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, vol. 34, 2002, pp. 278–285, καθώς και στο: Nickasch B. & Marnocha S. K. , “Healthcare Experiences of the homeless”, *American Academy of Nurse Practitioners*, 2008, pp. 39 – 46.

⁶ Alamanou A., Stamatogiannopoulou E., Theodorikakou O., Katsadoros K., *The configuration of homelessness in Greece during the financial crisis*, KLIMAKA NGO – Greece, Αθήνα, 2011.

εορταστικές (π.χ. Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά), κατά τη διάρκεια ακραίων καιρικών φαινομένων (πολύ χαμηλές θερμοκρασίες, χιόνια, καύσωνες) ή με αφορμή σχετικές δηλώσεις πολιτικών αξιωματούχων (υπουργών, βουλευτών, δημάρχων, διοικητών οργανισμών).

Ο λόγος λοιπόν περί αστέγων, αυτών των άγνωστων που τα ΜΜΕ φρόντισαν να μας “συστήσουν” και η απουσία του επίσημου κράτους καθώς και η έλλειψη κοινωνικής πολιτικής “φρόντισε” να δημιουργήσει. Οι εικόνες που μέχρι τώρα είχαμε γι αυτούς τους ανθρώπους προέρχονταν είτε μέσα από ταινίες και τηλεοπτικές σειρές των οποίων όμως οι ήρωες και οι δράσεις τους ήταν κάτι πολύ μακρινό για την ελληνική πραγματικότητα (συνήθως αναφέρονταν στην Αμερικάνικη κοινωνία) είτε μέσα από σχετικές αναφορές στα ΜΜΕ με αφορμή γεγονότα που αφορούσαν αστέγους.

Συνεπώς, η εικόνα κάποιων ανθρώπων που περιφέρονται σιωπηλοί στο κέντρο της πόλης και αναζητούν κατάλυμα σε γωνίες δρόμων, κάτω από γέφυρες, σε εγκαταλελειμμένα κτίρια, σε αυτοκίνητα, στις αίθουσες αναμονής εφημερευόντων νοσοκομείων, σε σταθμούς και βαγόνια τρένων, σε πάρκα και αλσύλια, ήταν λίγο -πολύ αθέατη από μέρους μας. Και αυτό, όχι γιατί ήταν ανύπαρκτη, αλλά γιατί μέσα στον εφησυχασμό μας και στις συνθήκες “ευημερίας” που ζούσαμε, είχαμε τη τάση να θεωρούμε το γεγονός της ύπαρξης κάποιων αστέγων ως μεμονωμένες περιπτώσεις κάποιων “προβληματικών” ανθρώπων που αντιμετωπίζουν ψυχολογικά προβλήματα (όπως ψυχασθένεια, εξάρτηση από ουσίες) ή που η ζωή στο δρόμο ήρθε σαν αποτέλεσμα κακών προσωπικών επιλογών (π.χ επίδειξη παραβατικότητας), αλλά ακόμα και ως απότοκο υιοθέτησης “εκκεντρικής”, αντικομφορμιστικής συμπεριφοράς από μέρους τους. Έμοιαζε δηλαδή ως ένα φαινόμενο μικρής έκτασης που αφορούσε πολύ λίγους και για το οποίο τελικά ευθύνονταν σε πολύ μεγάλο βαθμό οι ίδιοι που περιέρχονταν σε αυτή τη κατάσταση, σαν να ήταν ένα είδος προσωπικής επιλογής η ζωή στο δρόμο.

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα από το 2009 και μετά, αλλά ειδικά τα τελευταία δύο χρόνια, φαίνεται να οδήγησε στην διαφοροποίηση, σε κάποιο βαθμό, αυτής της αντίληψης για τους άστεγους και σαν μια “μαγική” εικόνα οι άστεγοι εμφανίστηκαν στη ζωή μας μέσα από τηλεοπτικά κανάλια, εφημερίδες, κυβερνητικές εξαγγελίες. Η ολοένα και πιο δεινή θέση στην οποία περιέρχονται ευρύτερες ομάδες πληθυσμού, η προσφυγή πολλών από αυτών στη χρήση κοινωνικών υπηρεσιών που προσφέρονται από διάφορους φορείς (συσσίτια Δήμων, εκκλησιών, βοήθεια από Μ.Κ.Ο.), ή ακόμα και ο κίνδυνος μετάβασης ή η μετάβαση αρκετών από αυτούς στη θέση του άστεγου, σε συνδυασμό με μια αυξημένη παρουσία σχετικών θεμάτων στον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο, επέφερε άρση στον πρότερο εφησυχασμό μας. Σε ένα πρώτο επίπεδο, οι εκκλήσεις για βοήθεια προς τους αστέγους (για τρόφιμα, φάρμακα, ιματισμό) κινητοποιώντας αντανακλαστικά που έχουν να κάνουν με την επίδειξη αλληλεγγύης προς όσους έχουν ανάγκη, μοιάζει να λειτούργησε θετικά, αφυπνίζοντάς μας. Θεωρούμε όμως πως σε ένα δεύτερο επίπεδο, καλλιέργησε και τον φόβο μέσα μας. Σκέψεις όπως, “μακριά από μας”, “ευτυχώς που εγώ δεν είμαι έτσι”,

“μπορεί να πεινάμε αλλά τουλάχιστον δεν είμαστε στο δρόμο”, είναι πιθανόν να έχουν περάσει από το νου πολλών από μας. Κάτι τέτοιο, ενδεχομένως, αντί να οδηγεί σε μια ουσιαστική αντίδραση της ελληνικής κοινωνίας προκειμένου να υπάρξει κάποια αλλαγή σε όλο αυτό που συμβαίνει, είναι πιθανό να δημιουργεί έναν άλλου είδους “εφησυχασμό” που οδηγεί σε ατομικές “περιχαράκωσεις” και προσπάθειες διαφύλαξης των όποιων “κεκτημένων” ακόμα διατηρούμε. Κάτι που κατά την άποψή μας είναι ακόμα χειρότερο από πριν, καθώς τώρα δεν υπάρχει και το “άλλοθι” της άγνοιας για την ύπαρξη, την έκταση ή τις πιθανές γενεσιουργές αιτίες αυτού του φαινομένου. Όπως έχει πει ο Φρ. Νίτσε, «Αληθινά, δεν τους μπορώ τους συμπονετικούς, που είναι μακάριοι μέσα στη συμπόνια τους: τους λείπει πάρα πολύ η ντροπή» και η φράση αυτή νομίζουμε ότι συνοψίζει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα προαναφερθέντα.

Η δυσκολία τώρα ορισμού του πληθυσμού των αστέγων και κατηγοριοποίησής τους, σε συνδυασμό με την απουσία των κατάλληλων σχεδιασμών, έχει ως αποτέλεσμα την έλλειψη σχετικών, συστηματικών καταγραφών και ερευνών.⁷ Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, ο πληθυσμός των αστέγων ποικίλει, ενώ ο ορισμός «άστεγος» αποτελεί ομπρέλα για πολλές κατηγορίες ατόμων που διαβιούν εκτός στέγης για πολλούς και διαφορετικούς λόγους.⁸ Οι κατηγορίες αυτές, είναι:

- Άνθρωποι του δρόμου (street people)
- Άστεγες οικογένειες
- Άστεγα παιδιά
- Άστεγοι νέοι
- Ψυχικά άρρωστοι
- Χρήστες αλκοόλ
- Χρήστες ναρκωτικών
- Οροθετικοί
- Άστεγοι εργάτες
- Άστεγοι σε αγροτικές περιοχές
- Άστεγοι που βρίσκονται στη φυλακή⁹

Προκειμένου λοιπόν να γνωρίσουμε καλύτερα αυτή τη κοινωνική ομάδα αποφασίσαμε, στα πλαίσια εκπόνησης της Διπλωματικής μας εργασίας, να διεξάγουμε ποιοτική έρευνα, πραγματοποιώντας έρευνα πεδίου μέσω συμμετοχικής παρατήρησης, στα πλαίσια της οποίας έγιναν και δέκα (10) ημιδομημένες συνεντεύξεις.¹⁰ Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε στο “Κέντρο

⁷ Breakey W. R. & Fischer P. J. , “Homelessness: The Extent of the Problem”, *Journal of Social Issues*, vol. 46 , 1990, σ. 31 – 47

⁸ Στο ίδιο, σ. 36 – 42.

⁹ Από την άποψη πως πολλοί άστεγοι, λόγω του ότι είναι περισσότερο «ορατοί», συλλαμβάνονται πιο εύκολα. Σύμφωνα με έρευνα, το 58% των ανδρών αστέγων στη Βαλτιμόρη είχε αναφέρει ότι είχε συλληφθεί, σε σχέση με το 24% των ανδρών που είχαν κατοικία. Στο ίδιο., σ. 41 – 42.

¹⁰ Τον όρο “συμμετοχική παρατήρηση” ίσως τον χρησιμοποιούμε λίγο καταχρηστικά καθώς ο χώρος στον οποίο έγινε η επιτόπια έρευνα, είναι ο χώρος στον οποίο οι άστεγοι προσέρχονται προκειμένου να εξυπηρετήσουν κάποιες ανάγκες τους ή φιλοξενούνται προσωρινά. Όμως θεωρούμε ότι είναι δικαιολογημένη η επιλογή μας αυτή, καθώς είναι ο χώρος στον οποίο περνούν το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας τους, αλληλεπιδρώντας, δημιουργώντας σχέσεις, δρώντας, πολλοί άστεγοι και σίγουρα οι άστεγοι που αποτέλεσαν το δείγμα μας, με αποτέλεσμα πέρα από τους όποιους περιορισμούς, μέσα από τη παρατήρησή τους

Ημέρας Αστέγων” της Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα” από το Σεπτέμβριο του 2012 έως και τον Ιανουάριο του 2013, χώρος στον οποίο έγιναν και οι συνεντεύξεις με εξυπηρετούμενους στον ίδιο χώρο, αστέγους.

Η παρουσία μας στο συγκεκριμένο χώρο, οι συζητήσεις με αρκετούς αστέγους πριν τη λήψη των συνεντεύξεων αλλά και μετά, η προσέγγιση από μέρους μας αστέγων που φιλοξενούνται προσωρινά από τη “Κλίμακα”¹¹ προσφέροντας παράλληλα εθελοντική εργασία για το Κέντρο Ημέρας Αστέγων και οι οποίοι λειτούργησαν για μας ως “πληροφορητές”, πιστεύουμε ότι συνέβαλαν:

1. στο να έχουμε μια όσο το δυνατόν σαφέστερη και πιο κοντά στη πραγματικότητα αντίληψη του φαινομένου που καλούμασταν να μελετήσουμε,
2. Στο να γίνει η είσοδός μας στο ερευνητικό μας πεδίο όσο πιο απρόσκοπτα γινόταν, να καταστήσουμε αποδεκτοί από το εν δυνάμει δείγμα μας, επιδιώκοντας από μέρους μας, η παρουσία μας να μην θεωρηθεί ως εισβολή και αδιακρισία προκειμένου να μην διαταραχθούν ή αλλάξουν οι σχέσεις και αλληλεπιδράσεις των αστέγων που βρίσκονταν στο χώρο εξ αιτίας μας,
- και 3. Στο να καταφέρουμε να κατανοήσουμε όσο το δυνατόν καλύτερα όσους δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνά μας, να μεταφέρουμε, ελπίζουμε σε ικανοποιητικό βαθμό, τις απόψεις τους και τα πιστεύω τους, έτσι ώστε να αποφύγουμε τη διαστρέβλωση των λεγομένων τους ή την εξαγωγή αυθαίρετων, εν πολλοίς λανθασμένων, συμπερασμάτων κατά το στάδιο της ανάλυσης και της ερμηνείας,, κάτι που θα διακύβευε την αξιοπιστία της έρευνας καθώς τα συμπεράσματα αυτά δεν θα αντανakλούσαν την δική τους αλήθεια.

Η έρευνα που πραγματοποιήσαμε ουσιαστικά είχε ως στόχο τη λήψη απαντήσεων στα εξής ερωτήματα: Ποιοί είναι οι άστεγοι, πώς και γιατί έμειναν άστεγοι, πώς είναι να είσαι άστεγος, τι πρέπει να γίνει για να αλλάξει αυτή η κατάσταση;

Αναφορικά τώρα με τη διάρθρωση του ανά χείρας πονήματος, γίνεται ένας σαφής διαχωρισμός μεταξύ του θεωρητικού μας πλαισίου και της έρευνας που πραγματοποιήσαμε. Το θεωρητικό μας πλαίσιο, που αποτελεί και το Α' μέρος του παρόντος, περιλαμβάνει και πραγματεύεται την έννοια και τις διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού, του οποίου ακραία μορφή αποτελεί η έλλειψη στέγης, την εννοιολόγηση, τις κατηγοριοποιήσεις, τις πολιτικές σε Ελλάδα και Ευρώπη για τους “αστέγους” καθώς και παράθεση ευρημάτων από σχετικές με το θέμα αυτό έρευνες και τέλος γίνεται αναφορά σε θέματα μεθοδολογίας, προκειμένου να γίνουν κατανοητές, έννοιες όπως “ποιοτικές μέθοδοι έρευνας”, “επιτόπια έρευνα”, “συμμετοχική παρατήρηση”, “ημιδομημένες συνεντεύξεις”.

Το Β' μέρος της παρούσας εργασίας είναι το καθαρά ερευνητικό. Σε αυτό γίνεται αναφορά στην ερευνητική διαδικασία αυτή καθ' αυτή, περιγράφοντας το πεδίο της έρευνας, το δείγμα, το

να μπορούμε να ανακαλύψουμε ακριβώς αυτό, δηλαδή τις μεταξύ τους σχέσεις, αλληλεπιδράσεις, δράσεις. Θα πρέπει λοιπόν να καταστεί σαφές ότι η χρήση αυτού του όρου στη παρούσα εργασία γίνεται υπό αυτές τις προϋποθέσεις και περιορισμούς.

¹¹ Εκτενέστερη αναφορά για την Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα” και τις δράσεις της γίνεται στο “Προγράμματα στήριξης αστέγων στην Ελλάδα”, κεφάλαιο 2.6 καθώς και στο “Στο πεδίο της έρευνας”, κεφ. 4.1 της παρούσας εργασίας,

τρόπο συλλογής των δεδομένων μας και βεβαίως παρουσιάζονται τα στοιχεία που προέκυψαν μέσα από την έρευνα, η ανάλυση και η ερμηνεία αυτών. Η παρούσα εργασία ολοκληρώνεται με την εξαγωγή συμπερασμάτων και την παράθεση προτάσεων για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου έτσι όπως αυτές αναδύθηκαν μέσα από το λόγο των ίδιων των υποκειμένων της έρευνας, οι οποίοι θεωρούμε ότι είναι και οι αρμοδιότεροι όλων, μιας και είναι αυτοί που βιώνουν μια τέτοια κατάσταση συνεπώς και δικαιούνται να εκφέρουν άποψη και να προτείνουν λύσεις για τα προβλήματά τους. Άλλωστε ακόμα αντηχούν στ' αφτιά μου τα λόγια όλων όσων μίλησα: “Αν δε το ζήσεις, δεν ξέρεις τι πάει να πει να είσαι άστεγος....”

ΜΕΡΟΣ Α'

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Προκειμένου να αποσαφηνιστεί και εννοιολογηθεί επαρκώς ο όρος “κοινωνικός αποκλεισμός”, θεωρήσαμε σκόπιμο, να προβούμε σε μια σχετικά σύντομη ιστορική αναδρομή σχετικά με την δημιουργία και χρήση του όρου “κοινωνικός αποκλεισμός”, τους πιθανούς λόγους διάδοσης και επικράτησης του όρου, τις αλλαγές που υπέστη ο όρος αυτός στο πέρασμα των χρόνων ως προς το νοηματικό του περιεχόμενο, καθώς και τη σχέση του με την έννοια της “φτώχειας”, με την οποία βρίσκεται σε έναν συνεχή και ανοιχτό διάλογο. Αν και δεν αμφισβητείται η σύνδεση και η σχέση αυτών των δύο, εντούτοις βρισκόμαστε μπροστά σε δύο διαφορετικές αναλυτικές έννοιες μιας και η “φτώχεια” επικεντρώνεται σε ζητήματα αναδιανομής πόρων και κυρίως του εισοδήματος ενώ η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού επικεντρώνεται σε ζητήματα σχεσιακά και συμμετοχής.

Θεωρήσαμε επίσης απαραίτητο να αναφερθούμε στις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις αλλά και στο διαφορετικό περιεχόμενο που έχει λάβει ο όρος “κοινωνικός αποκλεισμός” καθώς και στα διάφορα είδη και μορφές αποκλεισμού έτσι όπως αυτά αναδεικνύονται μέσω των προσεγγίσεων αυτών, ενώ δεν παραλείψαμε να αναφερθούμε και στους αιτιακούς παράγοντες που αυτές οι προσεγγίσεις υποδεικνύουν προκειμένου να εξηγήσουν τους λόγους δημιουργίας φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού. Θεωρούμε ότι μέσω αυτής της αποσαφήνισης του όρου, ακόμα και ο μη ειδικός αναγνώστης είναι σε θέση να καταλάβει και να εξοικειωθεί με όρους-παράγωγα του κοινωνικού αποκλεισμού όπως “κοινωνικά αποκλεισμένοι”, “κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες”, που θα συναντήσει στη παρούσα εργασία αλλά είναι και ένας τρόπος για μια πρώτη γνωριμία του με την ομάδα των αστέγων που ερευνούμε καθώς πρόκειται για μια ομάδα που βιώνει πολλαπλούς αποκλεισμούς.

1.1 Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού.

Τα τελευταία χρόνια ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μέρος του λεξιλογίου των μεγαλύτερων κυβερνητικών οργανισμών. Το περιεχόμενο ωστόσο, που δίνεται στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού ποικίλει και, ως ένα σημείο, έχει αντικαταστήσει την έννοια της φτώχειας, που δέσποζε ήδη από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης. Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε, ότι συχνά ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός συνοδεύεται από αυτόν της φτώχειας, η μακρόχρονη ανεργία μετονομάζεται σε αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, ενώ ο ρατσισμός ταυτίζεται με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Ο Pierre Strobel αναφέρει: «Η επιτυχία του όρου “κοινωνικός αποκλεισμός” πιθανόν να οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι έχει υποστεί μια αλλαγή στη σημασία του και έχει μετατραπεί σε ευφημισμό. Ενώ αρχικά αναφερόταν στην πράξη της απόρριψης κάποιου από μια ομάδα, από ένα θεσμό ή από ένα κοινωνικό χώρο (ή της απαγόρευσης να συμμετέχει σε αυτά), τώρα αναφέρεται στο αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, στην κατάσταση αυτών που αποκλείονται, χωρίς ένδειξη σχετικά με το “από πού αποκλείονται” και “ποιος τους αποκλείει”».¹²

Αν θελήσουμε τώρα να δούμε το κοινό στοιχείο που συνδέει τις διάφορες ομάδες του πληθυσμού ώστε να χαρακτηριστούν κοινωνικά αποκλεισμένες που οδηγούνται στη φτώχεια και την περιθωριοποίηση, θα διαπιστώσουμε πως κοινός τόπος αποτελεί το γεγονός ότι όλες οι ομάδες που απαρτίζουν το χάρτη των κοινωνικά αποκλεισμένων παρεμποδίζονται από την πρόσβαση και απορρόφηση δημόσιων και κοινωνικών αγαθών. Ως δημόσια χαρακτηρίζονται τα αγαθά εκείνα, στα οποία, θεωρητικά, έχουν πρόσβαση όλοι οι άνθρωποι και κοινωνικά θεωρούνται αυτά, τα οποία χρηματοδοτούνται και παρέχονται από μια οργανωμένη κοινωνία.¹³

Η πατρότητα του όρου “αποκλεισμός” αποδίδεται στον Γάλλο πολιτικό René Lenoir. Το βιβλίο του «Les exclus, un français sur dix», το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε το 1974, θεωρείται σημείο αναφοράς για τους μελετητές του αποκλεισμού, αν και ο τίτλος επιλέχθηκε από τον εκδοτικό οίκο μεταξύ άλλων συγγενικών τίτλων.¹⁴ Θα πρέπει να τονιστεί ότι η εμφάνιση του όρου

¹² Τσιάκαλος, Γ., «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία», στο Κ. Κασμάτη (επιμ.) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 47.

¹³ Στο ίδιο, σελ. 58. Σύμφωνα με τον ίδιο, τα «δημόσια και κοινωνικά αγαθά» θα πρέπει να διαβαστούν ως μία έννοια. Ως τέτοια αγαθά θεωρούνται η εκπαίδευση, το σύστημα υγειονομικής περίθαλψης κ.ά, η έλλειψη των οποίων οδηγεί συνήθως στην οικονομική ανέχεια και περιθωριοποίηση. Επίσης βλ. στο ίδιο, σελ. 54: «... θεωρείται ότι η ασάφεια του όρου διακωλύεται από το γεγονός ότι οι χρηματοδότες της κατ’ ανάθεση έρευνας δεν ενδιαφέρονται και γι’ αυτό δεν πιέζουν προς την κατεύθυνση της περαιτέρω αποσαφήνισης».

¹⁴ Στο βιβλίο του αυτό ο Lenoir, που ήταν μέλος της κυβέρνησης Chirac στη Γαλλία, αποκαλεί πάνω από το 10% του γαλλικού πληθυσμού ως «αποκλεισμένους» περιλαμβανοντας ευπαθείς ομάδες όπως μονογονεϊκές οικογένειες, άτομα με αναπηρίες τα οποία δεν προστατεύονταν ικανοποιητικά από τις κοινωνικές υπηρεσίες της εποχής, Σχετικά με τα ανωτέρω, βλ. Marsh, A. and Mullins, D. “The social exclusion perspective and housing studies: origins, applications and limitations”, *Housing Studies*, vol 13, no 4, 1998, σ.749-760. Για να είμαστε όμως ακριβείς, ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός είχε χρησιμοποιηθεί για πρώτη φορά σε επιστημονικό κείμενο τη δεκαετία του '60 στο έργο του Pierre Massé «Les dividendes du progrès». Στο 1965 εμφανίζεται το έργο του J. Klanfer, που άνηκε στην κυριότερη, εκείνη την εποχή, ομάδα εθελοντικής παρέμβασης του ιερέα Joseph Wresinski, εμπνευστή του

«αποκλεισμός» γίνεται στη Γαλλία, σε μια περίοδο οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας και με τη χρήση του προσπαθούσε να σκιαγραφήσει το μέρος του πληθυσμού που παρέμενε στο περιθώριο της οικονομικής ανάπτυξης. Τα συγκεκριμένα φαινόμενα όμως, εμφάνιζαν μικρή έκταση και υπήρχε διάχυτη η πίστη ότι η διαδικασία της ανάπτυξης θα τα απορροφούσε. Έτσι η χρήση του όρου, που παρέπεμπε στην αδυναμία του ίδιου του ατόμου για προσαρμογή στα νέα δεδομένα, ήταν περιορισμένη. Από τότε ως σήμερα ο όρος έχει αλλάξει περιεχόμενο και χρήση.¹⁵

Ο κοινωνικός αποκλεισμός, ως όρος, έρχεται να αντικαταστήσει την έννοια του κοινωνικού υποστρώματος ή υπο-τάξης (underclass) στις συζητήσεις για τη φτώχεια.¹⁶ Η έννοια της υπο-τάξης που χρησιμοποιήθηκε εκτενώς στις κοινωνικές επιστήμες τις δεκαετίες του 1970 και 1980, αναφέρεται σε αγροτικά και μεσαία-αστικά στρώματα που δεν διαθέτουν όσα εφόδια είναι αναγκαία για την ενσωμάτωσή τους στη σύγχρονη καπιταλιστική οικονομία. Τη δεκαετία του '80 η έννοια χρησιμοποιήθηκε κυρίως για τους φτωχούς Αφροαμερικανούς, κατοίκους των μεγάλων βορειοαμερικανικών πόλεων.¹⁷

Η ευρεία διάδοση της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού οφείλεται στον θεωρητικό κατακερματισμό των κοινωνικών προβλημάτων για τη νομιμοποίησή τους ως προβλήματα των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων και ατόμων και όχι ως προβλήματα που παράγονται από την ίδια τη λειτουργία της κοινωνίας. Επιπλέον, η κατηγοριοποίηση σε αποκλεισμένους και μη, εκμηδενίζει τις ανισότητες και τα κοινωνικά προβλήματα των μη αποκλεισμένων που αποτελούν και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Συχνά η έννοια όχι μόνο συνδέεται αλλά και ταυτίζεται με την έννοια της φτώχειας και κυρίως με τις απόψεις εκείνες που την αντιμετωπίζουν ως κάτι βαθύτερο από το χαμηλό εισόδημα. Αλλά η φύση της σύνδεσης δεν είναι ξεκάθαρη. Έτσι σήμερα, έχει γίνει αποδεκτό ότι η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν αναλυτικά ξεχωριστές έννοιες με τη φτώχεια να επικεντρώνεται σε ζητήματα αναδιανομής πόρων και κυρίως του εισοδήματος και την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού να επικεντρώνεται σε ζητήματα σχεσιακά και συμμετοχής.¹⁸ Καθώς οι δύο έννοιες είναι από τη φύση τους πολυεπίπεδες δεν είναι εύκολο να αυτονομηθούν η μία από την άλλη και ακόμα και σε αναλυτικό επίπεδο είναι δύσκολο να τις διακρίνουμε. Άλλοτε η φτώχεια περιλαμβάνει τον κοινωνικό αποκλεισμό. Όμως η φτώχεια δεν οδηγεί πάντοτε σε κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ κάποιος μπορεί να είναι αποκλεισμένος χωρίς να είναι και φτωχός.¹⁹

κινήματος του ATD- Quart Monde, με τον τίτλο «L' exclusion sociale».

¹⁵ Για περισσότερα βλ. : Παπαδοπούλου Δ. , *Από την κοινωνική ευπάθεια στον Κοινωνικό αποκλεισμό: Διαδικασίες και χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού στο νομό Κοκκιάδων*, ΙΝΕ, Αθήνα, 2002, σελ. 23-25 καθώς και στο Κασιμάτη, Κ. επιμ. *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σελ.13

¹⁶ Muncie J. , McLaughlin Eu. , *The problem of crime*, 2nd ed. , Sage publications ltd, London, 2001, σελ. 276.

¹⁷ Λαπαβίτσας Κ. , «Κοινωνικός αποκλεισμός και ιαπωνικός καπιταλισμός: Η περίπτωση των μη-χειρωνακτών εργατών», στο *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, 'Ιδρ. Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, 1998, σ. 226.

¹⁸ Walker, A. and Walker, C. , *Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s*, CPAG, London, 1997 καθώς και στο: Room, G., *The measurement and analysis of Social Exclusion: Beyond the Threshold*, The Policy Press, Bristol, 1995.

¹⁹ Levitas, R. , *The Inclusive Society? Social Exclusion and NewLabour*, MacMillan Press Ltd, Hampshire, 1998.

Σε κάθε περίπτωση η ανάλυση της φτώχειας είναι στατική, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός ορίζεται ευρύτερα από τη διάσταση φαινομένων κοινωνικής πόλωσης.²⁰ Στη σχετική βιβλιογραφία είναι ευρέως γνωστός ο συλλογισμός του κοινωνιολόγου Room²¹, σύμφωνα με τον οποίο οι διαφορές φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού αφορούν τρία επίπεδα:

- Η έννοια της φτώχειας δίνει έμφαση στο εισόδημα και την κατανάλωση, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός στην πολυδιάστατη μειονεξία,
- Η φτώχεια ως έννοια, αφορά κυρίως το στατικό απολογισμό των ανισοτήτων ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός τη δυναμική ανάλυση των διαδικασιών,
- Η φτώχεια ως έννοια δίνει έμφαση στη διάσταση του ατόμου και του νοικοκυριού, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός αναγνωρίζει τη σημασία του τοπικού πλαισίου.

Η διαφορά γίνεται πιο σαφής αν προσθέσουμε ότι:

- Η φτώχεια περιγράφεται ως μια κατάσταση έλλειψης ενός ελάχιστα αποδεκτού επιπέδου διαβίωσης λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται σε μια πολυδιάστατη δυναμική διαδικασία δυσλειτουργίας των κοινωνικών συστημάτων, που συμμετέχουν στη διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης.²²
- Η φτώχεια εστιάζει σε ανεπαρκή πρόσβαση σε υλικά αγαθά και οικονομικούς πόρους ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός στην ανεπαρκή συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας.²³
- Οι πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας επιδιώκουν την αναδιανομή του εισοδήματος ενώ οι πολιτικές για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού επιδιώκουν την κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων ή των ομάδων που πλήττονται από κοινωνικό αποκλεισμό.²⁴

Παρά τις ασάφειες της έννοιας του “κοινωνικού αποκλεισμού” υπάρχουν, σύμφωνα με την Καβουνίδη,²⁵ ορισμένα θετικά στοιχεία σε αυτή συγκρινόμενη με την έννοια της φτώχειας ή της αποστέρησης. Πρώτον, η έννοια της φτώχειας επικεντρώνεται κυρίως σε ζητήματα που αφορούν το εισόδημα, με έμφαση στην υπογράμμιση της έλλειψης πόρων διαθέσιμων στο άτομο ή το νοικοκυριό, ενώ η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα των

²⁰ Bergham, J., “Social Exclusion in Europe: policy, context and analytical framework” in Room, G., *The measurement and analysis of Social Exclusion: Beyond the Threshold*, The Policy Press, Bristol, 1995. Για το ίδιο θέμα βλ. Επίσης: Levitas, R., “The Concept of Social Exclusion and the new Durkheimian Hegemony”, *Critical Social Policy*, Vol. 16, 1996, pp. 5 – 20 και Mohan, J., “Geographies of Welfare and Social Exclusion”, *Progress in Human Geography*, Vol. 24, No. 2, 2000, pp. 291 - 300

²¹ ό.π. Room, G., 1995 καθώς και στο: Room, G., “Poverty Policy and Evaluation: Lessons from the Europe”, Centre for Evaluative and Developmental Research, University of Southampton, 1998.

²² Ιωσηφίδης Θ. & Παπαδόπουλος Α.Γ., “Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στον αγροτικό χώρο” στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ.) *Η Ανάπτυξη σε μια Πολυλειτουργική Ύπαιθρο*, Gutenberg, Αθήνα, 2004.

²³ Duffy, K., “Combating social exclusion and promoting social integration in the European Union”. In: Oppenheim, C. (Ed.), *An Inclusive Society? Strategies for Tackling Poverty*, IPPR, London, 1998.

²⁴ Στο ίδιο. Βλέπε επίσης: Bhalla, A. and Lapeyre, F., “Social exclusion: towards an analytical and operational framework”, *Development and Change*, Vol. 28, No. 3, 1997.

²⁵ Καβουνίδη Τ., «Κοινωνικός αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής, στο Καραντινός Δ., Μαράτου - Αλιπράντη Λ., Φρονίμου Ε. (επιμ.), *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1999, σ. 47-48.

διαδικασιών και μηχανισμών που προκαλούν το φαινόμενο και επικεντρώνει σε ένα μεγάλο σύνολο ζητημάτων, υπογραμμίζοντας την ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή και την έλλειψη κοινωνικής ενσωμάτωσης. Δεύτερον, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζει το δυναμικό χαρακτήρα της κοινωνικής μειονεξίας, παραπέμποντας στο γεγονός ότι είναι οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί αυτοί που δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό και ότι οι διάφορες αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται απλά σε προσωπικές ατυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν την κοινωνική μειονεξία. Ακόμα και όταν υφίστανται αυτές οι ατυχίες ή οι ανικανότητες δεν μπορεί μόνο το άτομο να «ενοχοποιείται» για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει. Τρίτον, ο κοινωνικός αποκλεισμός δίνει έμφαση στις πολιτικές που μπορούν να αποσοβήσουν τα αποτελέσματα των κοινωνικών διαδικασιών και των μηχανισμών που οδηγούν σε κοινωνικό αποκλεισμό. Η έμφαση αυτή είναι απόρροια της αντίστοιχης έμφασης που δίνεται στις οικονομικές και κοινωνικές διαδικασίες που δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Συχνά στόχος της μελέτης του κοινωνικού αποκλεισμού είναι να επικεντρώσει στις ανεπάρκειες και τις ελλείψεις των εφαρμοζόμενων πολιτικών και των παρεχόμενων υπηρεσιών σε μια σειρά από τομείς (υγεία, παιδεία, ασφαλής κατοικία, κ.λπ.).

Θα πρέπει να καταστεί σαφές, όπως ήδη αναφέραμε, ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι μία κατάσταση, αλλά μία δυναμική διαδικασία. Στην πραγματικότητα η έννοια αποτελεί μία θεωρητική σύλληψη για την περιγραφή και την ερμηνεία της πραγματικότητας. Ο χαρακτήρας αυτός της έννοιας εξηγεί και τη δυσκολία στην προσπάθεια ορισμού της με τρόπο ενιαίο και πάγιο. Έτσι, παρά την αυξανόμενη χρήση και την αποδοχή της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού εξακολουθεί να υπάρχει στην βιβλιογραφία μια έλλειψη συμφωνίας, σχετικά με τον ορισμό του ίδιου του φαινομένου και των κυριότερων αιτιών του. Οι ορισμοί που κατά καιρούς διατυπώνονται ποικίλουν ανάλογα με τον χρόνο, τον τρόπο και τον τόπο στον οποίο αναφέρονται γιατί ανταποκρίνονται σε διαφορετικά κοινωνικά δεδομένα και καταστάσεις. Η διαφορετικότητα των καταστάσεων και των εμπειριών οδηγεί στην προσαρμογή των εννοιών στις διαφορετικές, κάθε φορά συνθήκες. Αυτό πάντως, που φαίνεται να αναγνωρίζεται από όλους είναι το γεγονός ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα φαινόμενο αποκλεισμού από τις διαδικασίες οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης που παραπέμπει σε ένα δυϊσμό της κοινωνίας σε εκείνους που συμμετέχουν και είναι «εντός» και σε εκείνους που αποκλείονται και είναι «εκτός». Αποτελεί τελικά μία έννοια χαλαρή και ευέλικτη που καθορίζεται στη βάση των εκάστοτε συνθηκών που καλείται να περιγράψει.

Η Levitas, για να τονίσει τη διαφορά της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού από την έννοια της φτώχειας διευκρινίζει ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν αφορά μόνο την έλλειψη πόρων. Κυρίως έχει να κάνει με δικαιώματα και σχέσεις. Αφορά το πως τα άτομα υποστηρίζονται και το πως αντιλαμβάνονται οι ίδιοι τον εαυτό τους. Αφορά στην αδυναμία, τον αποκλεισμό και την απώλεια της αξιοπρέπειας και περιλαμβάνει καταστάσεις όπως οι διακρίσεις και η ανεπαρκής

κοινωνική συμμετοχή.²⁶

Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της έννοιας συνίσταται στη συνύπαρξη διαφορετικών μορφών αποκλεισμού όπως η ελλιπής πρόσβαση σε υπηρεσίες και αγαθά, η κοινωνική απομόνωση και οι ανισότητες σε διάφορα επίπεδα.²⁷

Πολλοί μελετητές δίνουν έμφαση στον αποκλεισμό ως δυναμική διαδικασία περιορισμένης συμμετοχής στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή μέσω της αποκοπής από τα αντίστοιχα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά συστήματα, που καθορίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση του ατόμου.²⁸ Αυτού του είδους ο ορισμός εστιάζει λιγότερο στα θύματα του κοινωνικού αποκλεισμού και περισσότερο στις διαδικασίες που τον δημιουργούν. Αναγνωρίζει επίσης τη σημασία του τοπικού πλαισίου σε τέτοιες διαδικασίες. Κατά συνέπεια, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εστιάζει πρώτιστα σε ζητήματα σχέσεων όπως η αποσύνδεση από την αγορά εργασίας, η μικρή συμμετοχή, η κοινωνική απομόνωση και κυρίως η άσκηση εξουσίας (η έλλειψη δυνατότητας άσκησης εξουσίας). Στο πνεύμα αυτό κινούνται και οι Walker A. και Walker C.²⁹ οι οποίοι τονίζουν τη διάσταση του αποκλεισμού ως διαδικασία αποκοπής από όλα τα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά συστήματα που καθορίζουν την ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία. Η έμφαση στη διαδικασία του αποκλεισμού, οδηγεί στην αμφισβήτηση των παλαιών στερεοτύπων για τους κοινωνικά αποκλεισμένους, σύμφωνα με τα οποία βρισκόνταν σε αυτή την κατάσταση λόγω των εγγενών χαρακτηριστικών ή αδυναμιών τους. Με αυτόν το τρόπο προκύπτουν απαντήσεις ως προς τα αίτια του αποκλεισμού μίας ομάδας ή ενός ατόμου καθώς ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται κυρίως με ζητήματα σχέσεων που έχουν να κάνουν με την ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή, την ελλιπή κοινωνική ενσωμάτωση αλλά και την έλλειψη εξουσίας.³⁰ Οι ανεπάρκειες αυτές οδηγούν τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα σε μια αίσθηση περιθωριοποίησης και ένα αίσθημα μη συμμετοχής στον κοινωνικό ιστό. Έτσι ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να θεωρηθεί ότι προκύπτει από την σύγκρουση της επιθυμίας συμμετοχής και την αδυναμία συμμετοχής στην κοινωνία.³¹

Η Ευρωπαϊκή Ένωση³² αναγνωρίζει ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αποκτά περίπλοκες και πολυδιάστατες μορφές και ορίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό ως μια κατάσταση με διαστάσεις:

- **Οικονομικές:** Οι αποκλεισμένοι είναι οι άνεργοι και αυτοί που αποκλείονται από την ιδιοκτησία και τους οικονομικούς πόρους.

- **Κοινωνικές:** Η απώλεια της διασύνδεσης του ατόμου με την υπόλοιπη κοινωνία.

²⁶ ό.π., Levitas, 1998

²⁷ Sousa L., Galante H., Batel A. , Hespanha P. , “Observing cities' social inequalities: a cartographic case study of Aveiro, Portugal”, *Cities*, Vol. 20, N. 4, August 2003 , σ. 241-252(12)

²⁸ ό.π. , Duffy 1995, και Bergham 1995

²⁹ ό.π. , Walker A. και Walker C, 1997

³⁰ ό.π. , Room 1995

³¹ McCluskey, A. , “Belonging and Being Excluded” Connected. StBlaise, txt at, <http://www.connected.org/is/excluded.html>, 1997, προσπελ. 26/1/2013.

³² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού: Κοινοί Στόχοι για το δεύτερο γύρο των Εθνικών Σχεδίων Δράσης», Λουξεμβούργο, 2002.

•*Πολιτικές*: Συγκεκριμένες κατηγορίες του πληθυσμού, όπως οι γυναίκες, οι μετανάστες, οι εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες, οι ηλικιωμένοι, αποκλείονται από την άσκηση συνταγματικά κατοχυρωμένων πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως διαδικασία και κατάσταση έχει έναν πολύπλευρο χαρακτήρα αφού αφορά τόσο τα άτομα και τις ομάδες που πλήττονται όσο και την κοινωνία. Μια μελέτη του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας προσεγγίζει την έννοια με αυτή την αντίληψη προσδιορίζοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό αμφίπλευρα ως ιδιότητα των ατόμων ή των ομάδων και ως χαρακτηριστικό των κοινωνιών. Πρόκειται για έναν χρήσιμο ορισμό που εστιάζει στη δυναμική συσσωρευτική αιτιολογία του κοινωνικού αποκλεισμού συνδυάζοντας τις σχετιζόμενες με την κατανάλωση και τις σχετιζόμενες με την απασχόληση πτυχές του ζητήματος. Σύμφωνα με αυτόν, ο κοινωνικός αποκλεισμός ως ιδιότητα των ατόμων ή των ομάδων εστιάζει στην ποιότητα ζωής των ατόμων. Τα αποκλεισμένα πρόσωπα ή οι ομάδες φαίνονται να είναι σε μία κατάσταση μειονεξίας.³³

Αλλά η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, είναι κάτι πολύ περισσότερο από έναν στενό καθορισμό της φτώχειας ως έλλειψη οικονομικών ή υλικών πόρων. Προσδιορίζοντας κάποια άτομα ως κοινωνικά αποκλεισμένα σημαίνει ότι είναι κοινωνικά απομονωμένα υπό κάποια έννοια. Έχουν ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή, μπορεί να στερούνται την οικογένεια, δεν συμμετέχουν ενεργά στην τοπική κοινωνία, σε εθελοντικές οργανώσεις, επαγγελματικά σωματεία ή ακόμα και στο ίδιο το έθνος. Ο τρόπος αυτός προσδιορισμού κατευθύνει την προσοχή στη δυνατότητα των ατόμων να βελτιώσουν τη θέση τους και θέτει ερωτήματα για την αποτελεσματικότητα των πολιτικών πρόνοιας που βασίζονται στην κοινωνική ασφάλεια ενάντια στους κινδύνους και τις κυκλικές διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας.

Ως χαρακτηριστικό της κοινωνίας ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να οριστεί με διάφορους τρόπους. Μια χρήσιμη προσέγγιση είναι ότι αποτελεί ένα χαρακτηριστικό του βασικού θεσμικού πλαισίου και των ισχυόντων θεσμικών ρυθμίσεων μέσα στις οποίες ζουν τα άτομα και οι ομάδες. Η έμφαση σε αυτόν τον ορισμό είναι όχι στα άτομα αλλά στους θεσμούς και στους κανόνες, επίσημους και ανεπίσημους, που επιτρέπουν ή περιορίζουν την ανθρώπινη αλληλεπίδραση. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι παρών ως δομικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας όταν α) μία κοινωνία διαιρείται και τα διάφορα τμήματα της κοινωνίας ορίζουν διαφορετικούς κανόνες, διαδικασίες και θεσμούς που παράγουν διαφορετικά συστήματα κινήτρων και αντικινήτρων στα οποία τα άτομα ανταποκρίνονται και β) οι κανόνες που επιτρέπουν και περιορίζουν την πρόσβαση και τα δικαιώματα για αγαθά, υπηρεσίες, δραστηριότητες και πόρους είναι άδικοι με την έννοια ότι ορισμένες κατηγορίες ατόμων στερούνται ευκαιριών που είναι διαθέσιμες για άλλα άτομα. Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ένα χαρακτηριστικό της κοινωνίας στο βαθμό που υπάρχουν φυλετικές διακρίσεις, ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων ή άλλες μορφές διακρίσεων και

³³ Rodgers, G., Gore, C. and Figueiredo, J., “Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses”, Institute of International Labour Studies, Geneva, 1995.

ανισοτήτων, στο βαθμό που οι αγορές μέσω των οποίων τα άτομα κερδίζουν τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους για την επιβίωσή τους είναι κατατεταγμένες, ή στο βαθμό που τα δημόσια αγαθά είναι ημικρατικά.

Οι Kenyon, Lyons και Rafferty τώρα, τονίζουν, ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια ετερογενής, με αλληλένδετα αίτια και συστατικά κατάσταση, η οποία μπορεί να βιώνεται ανεξάρτητα από το καθένα και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, με διαφορετική ένταση, από διαφορετικά άτομα και ομάδες. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι για αυτούς η μοναδική αλληλεπίδραση διαφορετικών παραγόντων, της οποίας συνέπεια είναι η ελλιπής συμμετοχή στην κοινωνική και πολιτική ζωή της κοινότητας που οδηγεί όχι μόνο σε υποβάθμιση της υλικής και μη υλικής ποιότητας ζωής, αλλά και σε περιορισμένες ευκαιρίες και επιλογές και μειωμένη συμμετοχή στα κοινά.³⁴

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η καταγραφή του ορισμού της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως διατυπώθηκε από τους ίδιους τους ανθρώπους που πλήττονται από ανισότητες και διακρίσεις. Γι' αυτούς ο κοινωνικός αποκλεισμός «πλήττει τα πάντα, το χώρο και τους ανθρώπους, νέους και ηλικιωμένους». Πλήττει τους ανθρώπους με χαμηλό εισόδημα, με την ανεργία και την υποβάθμιση του επιπέδου ζωής σαν αποτέλεσμα της αποβιομηχάνισης.³⁵

Ένας γενικότερος ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού διατυπώνεται από την Preece J. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μια κατάσταση που βιώνεται από μέρος του πληθυσμού ως αποτέλεσμα της ελλιπούς πρόσβασής του στην αγορά εργασίας και τη σχετική οικονομική συμβολή του στην κοινωνία. Αυτή η κατάσταση είναι κάτι πολύ περισσότερο από τις κοινωνικές διαδικασίες που παράγουν την απώλεια ρόλων, εξουσίας, αυτοεκτίμησης, και προσδοκιών καθώς οι καταστάσεις αυτές προέρχονται από τον αποκλεισμό από εκείνα τα κοινωνικά συστήματα που προωθούν την κοινωνική ένταξη. Με αυτό τον τρόπο ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με την έννοια της φυσιολογικής ζωής.³⁶

Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει άμεση σχέση με τις ιδιαιτερότητες του σύγχρονου κόσμου, αφού στην πραγματικότητα αφορά στην παραβίαση αναγνωρισμένων κοινωνικών δικαιωμάτων. Τα τελευταία χρόνια, μάλιστα, αναλύεται με βάση την έννοια των δημοσίων αγαθών, ώστε να γίνεται πιο συγκεκριμένο το περιεχόμενο του όρου και παράλληλα να διευκολύνεται η λήψη μέτρων για την αντιμετώπισή του. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να οριστεί ως η παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημοσίων αγαθών όπως είναι αυτά της εκπαίδευσης, της υγείας, της πρόνοιας, η έλλειψη των οποίων οδηγεί στην περιθωριοποίηση και την ανέχεια.³⁷

³⁴ Kenyon, Lyons και Rafferty, "Transport and social exclusion: investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility", *Journal of Transport Geography*, Vol. 10, No 2, 2002, σ. 207-219

³⁵ Richardson, (ed), *Handbook of qualitative research methods for psychology and the social sciences*, The British Psychological Society, Leicester, 2002, σ. 22

³⁶ Preece, J. , "Challenging the discourse of inclusion and exclusion with off limits curricula", *Studies in the Education of Adults*, Vol. 33, No.2, 2001, σ. 201 –216

³⁷ ό.π. Τσιάκαλος Γ. , σ. 47

Η Μουσούρου, σε μία απόπειρα σύνθεσης διαφόρων ορισμών του κοινωνικού αποκλεισμού, τον προσδιορίζει ως έλλειψη: α) βασικών ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, β) συμμετοχής στην παραγωγή και την απόλαυση κοινωνικών και δημόσιων αγαθών και γ) συμμετοχής στη διαμόρφωση της έννοιας αλλά και της άσκησης της εξουσίας.³⁸

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού δεν έχει, ακόμα, αποκρυσταλλωθεί επαρκώς, και το περιεχόμενό της επαναπροσδιορίζεται διαρκώς χωρίς να έχει αποσαφηνισθεί. Ωστόσο, η μέχρι σήμερα μελέτη του κοινωνικού αποκλεισμού, δείχνει ότι, ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των αποστερήσεων οδηγεί στον κοινωνικό αποκλεισμό ο οποίος διαπιστώνεται σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού ή περιοχές και αναφέρεται σε προβλήματα που δεν είναι δυνατό να αντιμετωπισθούν με τις παραδοσιακές πρακτικές της κοινωνικής πολιτικής.

Αν θα θέλαμε να συνοψίσουμε, οι άνθρωποι θεωρούνται κοινωνικά αποκλεισμένοι όταν «αποτρέπεται η πλήρης συμμετοχή τους στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή και/ή όταν η πρόσβασή τους σε εισοδήματα και άλλους πόρους (προσωπικούς, οικογενειακούς και πολιτισμικούς) είναι τόσο ανεπαρκής ώστε να τους αποκλείει από το να απολαμβάνουν ένα επίπεδο διαβίωσης που θεωρείται αποδεκτό από την κοινωνία στην οποία ζουν»³⁹. Έτσι, ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να οριστεί ως ένας συνδυασμός της έλλειψης οικονομικών πόρων, της κοινωνικής απομόνωσης και της περιορισμένης πρόσβασης σε κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα. Πρόκειται για μία σχετική έννοια μέσα σε κάθε κοινωνία⁴⁰ και αντιπροσωπεύει μία προοδευτική συσσώρευση κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων με την πάροδο του χρόνου. Οι παράγοντες που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στον κοινωνικό αποκλεισμό είναι τα προβλήματα που αφορούν την εργασία, το επίπεδο εκπαίδευσης και διαβίωσης, την υγεία, την εθνικότητα, τη χρήση ναρκωτικών, τις διαφορές μεταξύ των φύλων και τη βία.⁴¹

³⁸ Μουσούρου Λ., “Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία”, στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1998.

³⁹ Gallie D. – Paugam S., “[Social Precarity and Social Integration](#)”, Οκτώβριος 2002, ebs_162_en.pdf, txt at, ec.europa.eu, προσπ. 15/12/2012

⁴⁰ CEIES (Statistics Users Council), “Social Exclusion Statistics”, Πρακτικά συνεδρίου, Κοινό Συνέδριο, 22 Νοεμβρίου 1999, Esher, HB, Imac Research, 1999.

⁴¹ Σύμφωνα και με την ανακοίνωση το 2001 της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έτσι όπως προκύπτει μέσα από το “Σχέδιο κοινής έκθεσης για την κοινωνική ενσωμάτωση” καθώς επίσης και από τις Εθνικές εκθέσεις του 2002. Πηγή: EMCDDA, “Ετήσια έκθεση 2003: Η κατάσταση του προβλήματος των ναρκωτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Νορβηγία”, 2004, page073-el.html, txt at, ar2003.emcdda.europa.eu, προσπ. 26/9/2012.

1.2 Θεωρητική προσέγγιση του κοινωνικού αποκλεισμού

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως έννοια διακινούμενη στο επιστημονικό, επαγγελματικό και πολιτικό πεδίο, εμφανίζει μια ευέλικτη θεωρητική προσέγγιση. Αυτή η ευελιξία της θεωρητικής προσέγγισης δεν οφείλεται στην ελλιπή θεωρητική του συγκρότηση, αλλά στο ίδιο το περιεχόμενο της έννοιας, σε αυτό που περιγράφεται ως κοινωνικός αποκλεισμός και στο οποίο ήδη έχουμε αναφερθεί. Επιπλέον, ο αποκλεισμός δεν αποτελεί θεωρητική έννοια αυτή καθ' αυτή αλλά περιγραφική απόληξη μιας σύνθετης κοινωνικής διαδικασίας, στενά συνδεδεμένης με τη δομή της κοινωνικής οργάνωσης, την οικονομική της διάρθρωση και το πολιτικό της σύστημα. Έτσι, τόσο από άποψη περιεχομένου της έννοιας του “κοινωνικού αποκλεισμού” όσο και από άποψη θεωρητικής προσέγγισης και ερμηνείας της, δεν υπάρχει μια θεωρία αποκλεισμού αλλά διάφοροι τύποι αποκλεισμών που παράγονται συνολικά ή από επιμέρους κοινωνικά συστήματα, και οι οποίοι μπορούν να ερμηνευτούν σε σχέση με αυτό που ορίζεται κάθε φορά ως κοινωνία και στο πλαίσιο μιας θεωρίας για τη λειτουργία του κοινωνικού συστήματος συνολικά ή στα επιμέρους συστήματά της. Στην περίπτωση του κοινωνικού αποκλεισμού η διερεύνηση των διαφόρων θεωρητικών προσεγγίσεων είναι χρήσιμη για τρεις λόγους: α) τα προβλήματα και οι διαδικασίες που αναλύονται με αυτές όχι μόνο έχουν πραγματική υπόσταση αλλά καθημερινά αποκτούν μεγαλύτερες διαστάσεις, β) οι διαφορετικές προσεγγίσεις δεν περιέχουν μόνο διαφορετικές ερμηνείες αλλά και διαφορετικά μοντέλα τα οποία συνεπάγονται διαφορετικές πολιτικές και στρατηγικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου, γ) η ανάγκη παρακολούθησης του φαινομένου προϋποθέτει την εκτενή θεωρητική του ανάλυση.

Στη σχετική βιβλιογραφία διακρίνονται τρεις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις που επιχειρούν να αναλύσουν και να ερμηνεύσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό⁴² :

- Η προσέγγιση της ενσωμάτωσης, σύμφωνα με την οποία η απασχόληση αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα προώθησης της κοινωνικής ενσωμάτωσης, μέσω της απόκτησης ή της αύξησης εισοδήματος, της απόκτησης κοινωνικής ταυτότητας και συνείδησης, της ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης αλλά και μέσω της απόκτησης δικτύων υποστήριξης.
- Η προσέγγιση της φτώχειας, σύμφωνα με την οποία οι αιτίες του κοινωνικού αποκλεισμού σχετίζονται στενά με το χαμηλό εισόδημα, την έλλειψη υλικών πόρων και την αδυναμία πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες, διασφαλισμένα δικαιώματα για τον πολίτη κάθε χώρας.
- Η προσέγγιση των αποκλεισμένων ή περιθωριακών ομάδων (underclass), σύμφωνα με την οποία οι αποκλεισμένοι αντιμετωπίζονται ως αποκλίνοντες από τους ηθικούς και πολιτισμικούς κανόνες

⁴² Shucksmith, M. , “Social Exclusion in Rural Areas: a review of recent research”, DEFRA, London, 2004, txt at http://www.defra.gov.uk/rural/pdfs/research/social_excl_lit_review.pdf, προσπ.18/9/2012 καθώς και στο, ό.π. Levitas, 1996.

της κοινωνίας, αναπτύσσουν έναν δικό τους κοινωνικό πολιτισμό φτώχειας και εξάρτησης και ενοχοποιούνται για τη γενεακή μεταβίβαση της κατάστασής τους.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με σχετικές εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, συνδέει τον κοινωνικό αποκλεισμό με την ανεργία και προσβλέπει στην απασχόληση ως τον πιο αποτελεσματικό τρόπο κοινωνικής ενσωμάτωσης.⁴³ Στο Πράσινο βιβλίο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και μάλιστα στο ειδικό κεφάλαιο με τίτλο Κοινωνικός Αποκλεισμός γίνεται μια πρώτη προσπάθεια για να περιγραφεί η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού. Σύμφωνα με αυτό ο κοινωνικός αποκλεισμός δε σημαίνει μόνο ανεπαρκές εισόδημα. Υπερβαίνει ακόμη και τη συμμετοχή στην επαγγελματική ζωή. Εκδηλώνεται σε τομείς, όπως η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία και η πρόσβαση σε υπηρεσίες. Θίγει όχι μόνο άτομα που έχουν υποστεί σοβαρή οπισθοδρόμηση, αλλά και κοινωνικές ομάδες, ιδιαίτερα σε αστικές και αγροτικές περιοχές, οι οποίες αποτελούν αντικείμενο διάκρισης, διαχωρισμού ή εξασθένησης των παραδοσιακών μορφών των κοινωνικών σχέσεων. Γενικότερα, η επισήμανση των ρωγμών στον κοινωνικό ιστό υποδηλώνει κάτι περισσότερο από κοινωνική ανισότητα και συνεπακόλουθα ενέχει τον κίνδυνο μιας διπλής ή κατακερματισμένης κοινωνίας.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού αναζητούνται στις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες οι οποίες τείνουν να αποκλείουν κάποιες ομάδες από τις ευκαιρίες: η μόνιμη ανεργία και ιδίως η μακροχρόνια ανεργία, ο αντίκτυπος της βιομηχανικής αλλαγής σε μη ειδικευμένους εργαζόμενους, η εξέλιξη των οικογενειακών δομών και παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης, η αύξηση του ατομικισμού και η παρακμή των παραδοσιακών αντιπροσωπευτικών θεσμών, οι νέες μορφές μετανάστευσης, ιδιαίτερα η παράνομη μετανάστευση και οι μετακινήσεις του πληθυσμού.

Για την ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική, καλύτερη διασφάλιση κατά του κοινωνικού αποκλεισμού είναι μια θέση απασχόλησης ενώ στις σχετικές εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής οι διαδικασίες αποκλεισμού περιγράφονται ως δυναμικές και πολυδιάστατες. Οι περιθωριοποιημένες, ανασφαλείς και ευάλωτες κοινωνικές ομάδες είναι άνθρωποι αποκλεισμένοι από την οικονομική και κοινωνική ζωή, νέοι με αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας, μακροχρόνια άνεργοι, άτομα με αναπηρίες και ηλικιωμένοι. Αυτές οι διαδικασίες συνδέονται όχι μόνο με την ανεργία και τα χαμηλά εισοδήματα αλλά και με τις συνθήκες στέγασης, τα επίπεδα εκπαίδευσης, την υγεία, τις διακρίσεις, την ιδιότητα του πολίτη και την ενσωμάτωσή του στην τοπική κοινωνία.

Η Levitas υποστηρίζει ότι σήμερα η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, η οποία αρχικά αναπτύχθηκε για να περιγράψει τις πολυδιάστατες συνέπειες της φτώχειας και της ανισότητας, αποτελεί το πλέον καθοριστικό στοιχείο της «νέας κυρίαρχης θεματολογίας». Στο πλαίσιο αυτό, όροι όπως η κοινωνική συνοχή και η αλληλεγγύη αφθονούν και ο κοινωνικός αποκλεισμός αντιπαραβάλλεται με την κοινωνική ενσωμάτωση, οριζόμενη κατεξοχήν ως ενσωμάτωση στην

⁴³ Εκθέσεις Ευρ. Επιτροπής, 1994, 1995, 2000, 2003, 2005.

αγορά εργασίας. Χωρίς να αρνείται την πραγματικότητα και τη σοβαρότητα του προβλήματος του κοινωνικού αποκλεισμού, η Levitas εκφράζει την αντίθεσή της στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού που τοποθετεί τους ανθρώπους είτε μέσα είτε έξω από την κρατούσα κοινωνική δομή. Αναγνωρίζει ότι η μισθωτή εργασία μπορεί να αποτελέσει ένα μέσο προώθησης της κοινωνικής ενσωμάτωσης αλλά ο περιορισμός της έννοιας στην αγορά είναι ένα παρεκβατικό φαινόμενο. Όμως, η θεώρηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης ως αποκλειστικά εξαρτώμενης από την μισθωτή εργασία ταυτίζει την κοινωνία με την αγορά. Η βασική αντίρρηση της Levitas είναι ότι, θεωρούμενος με αυτήν την έννοια ο κοινωνικός αποκλεισμός, υποτιμά τη μη αμειβόμενη εργασία, συγκαλύπτει τις ανισότητες μεταξύ των μισθωτών και συσκοτίζει τη βασική κοινωνική διάκριση ανάμεσα στην τάξη των ιδιοκτητών και των υπόλοιπων μελών της κοινωνίας.⁴⁴

Ακολουθώντας μια παρόμοια ανάλυση, οι Duffy και Shucksmith⁴⁵ συμφωνούν ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται άμεσα με εκείνα τα προβλήματα και τις διαδικασίες που αποκλείουν ομάδες του πληθυσμού από τα διαφορετικά συστήματα μέσω των οποίων οι κάθε είδους πόροι διατίθενται στην κοινωνία και διανέμονται στα μέλη της. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται μια κοινωνία δύο ταχυτήτων, μία κοινωνία δυαδική η οποία προσφέρει διαφορετικό βαθμό πρόσβασης στους πόρους της σε διαφορετικές ομάδες ατόμων με κριτήρια φυλετικά, οικονομικά, κοινωνικά, εθνικά ή και πολιτισμικά. Στην ανάλυσή τους προτείνουν τέσσερα συστήματα, το κάθε ένα με τη δική του λογική, η οποία αποδίδει καλύτερα τις διαφορετικές λειτουργίες που επιτελούν. Πρόκειται για τα ακόλουθα τέσσερα συστήματα:

- **Ιδιωτικά συστήματα**, τα οποία αφορούν στις διαδικασίες της αγοράς. Η πρόσβαση στα ιδιωτικά οικονομικά συστήματα αποτελεί πολύ σημαντική διάσταση της κοινωνικής ενσωμάτωσης και αφορά κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά, την απασχόληση.
- **Κρατικά συστήματα**, που περιλαμβάνουν τη δομή της εξουσίας, τις γραφειοκρατικές και τις νομικές διαδικασίες. Η ενσωμάτωση σε αυτά τα συστήματα συνδέεται με την ισότητα, την ισονομία, τις ατομικές ελευθερίες και τα δικαιώματα και την πρόσβαση στα κέντρα πολιτικής εξουσίας.
- **Εθελοντικά συστήματα**, που αφορούν σε διαδικασίες συλλογικής δράσης. Η συμμετοχή σε δράσεις για τη βελτίωση του φυσικού ή κοινωνικού περιβάλλοντος εξασφαλίζει την ενεργό συμμετοχή στη ζωή της τοπικής κοινωνίας και προϋποθέτει την ανάπτυξη συνείδησης μέλους της τοπικής κοινωνίας.
- **Οικογένεια και δίκτυα φίλων**, που σχετίζονται με διαδικασίες προσωπικής ανάπτυξης, κοινωνικής αλληλεπίδρασης και πολιτισμικής ανάπτυξης. Η πρόσβαση στην οικογένεια, σε φίλους και σε άλλα διαθέσιμα δίκτυα υποστήριξης εξασφαλίζει για το άτομο τους απαραίτητους όρους πρόληψης καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού.

⁴⁴ ό.π. Levitas, 1996

⁴⁵ ό.π. Duffy, 1998 και Shucksmith 2004.

Κοινή διαπίστωση στις υπάρχουσες θεωρητικές αναλύσεις του κοινωνικού αποκλεισμού είναι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της έννοιας, καθώς ο κοινωνικός αποκλεισμός συνίσταται από διάφορους τύπους αποκλεισμού που μεγιστοποιούν ή ελαχιστοποιούν την ένταση του φαινομένου και την ευπάθεια των κοινωνικών ομάδων ή ατόμων σε αυτό.

Σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία ο κοινωνικός αποκλεισμός προκύπτει από την αλληλεπίδραση ενός αριθμού συνιστωσών, παραγόντων και καταστάσεων αποκλεισμού.⁴⁶ Στη σχετική βιβλιογραφία ως τέτοιοι προσδιορίζονται διάφοροι τύποι αποκλεισμού. Ο *οικονομικός αποκλεισμός* συνδέεται παραδοσιακά με τη φτώχεια και την έλλειψη οικονομικών πόρων που συνήθως προέρχονται από την απασχόληση, με αποτέλεσμα την ανεπάρκεια του εισοδήματος για την κάλυψη ακόμα και των υλικών αναγκών και την εξάρτηση από το κράτος πρόνοιας.⁴⁷ Ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας καταδικάζει το άτομο σε ανεργία. Ο μηχανισμός της αγοράς εργασίας αποκλείει την απασχόληση των ατόμων με ελλιπή προσόντα. Η αποτυχία εισόδου ή επιστροφής στην αγορά εργασίας δημιουργεί συναισθήματα απογοήτευσης, ματαιώσης, χαμηλής αυτοεκτίμησης και καταστάσεις περιθωριοποίησης. Οι δομικές αλλαγές στη λειτουργία της αγοράς εργασίας είχαν σαν αποτέλεσμα το σημαντικό περιορισμό της σταθερής και πλήρους απασχόλησης. Η μετάβαση από το φορντισμό στο μετά – φορντισμό οδήγησε στην αποβιομηχανοποίηση και στην μετά – εκβιομηχάνιση. Αυτές οι διαδικασίες εμφανίζονται ταυτόχρονα και οδηγούν σε νέες μορφές κατάτμησης της αγοράς εργασίας. Μια κατάτμηση βασισμένη στα προσόντα και μία κατάτμηση βασισμένη στη γεωγραφική θέση. Οι νέες μορφές απασχόλησης που δημιουργούνται απαιτούν εξειδικευμένη εκπαίδευση και προσόντα καθώς και ευελιξία. Οι εξελίξεις αυτές στην απασχόληση δημιούργησαν νέες ευκαιρίες για τους νέους με υψηλή εκπαίδευση και τις γυναίκες ενώ οι, μεγάλης ηλικίας, βιομηχανικοί εργάτες, οδηγήθηκαν στην μακροχρόνια ανεργία.⁴⁸

Ένας άλλος τύπος αποκλεισμού αποτελεί ο *πολιτισμικός αποκλεισμός*, ο οποίος συνίσταται στη διαφοροποίηση από τους κοινωνικά αποδεκτούς κανόνες και αξίες και οδηγεί στο στιγματισμό και τις προκαταλήψεις από τον κοινωνικό περίγυρο. Η κατάσταση μπορεί να ερμηνευθεί ως περιθωριοποίηση από τα κοινά σύμβολα και έννοιες. Στη σύγχρονη κοινωνία η πολύ-πολιτισμικότητα και η εθνική ποικιλομορφία ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης αλλά και φαινομένων ενδογενούς και εξωγενούς κοινωνικής μεταβολής, συμβάλλουν επίσης στον πολιτισμικό κατακερματισμό. Ιδιαίτερη ανησυχία προκαλεί η ανάπτυξη υποκοουλτούρας μεταξύ των ανέργων νέων που ενθαρρύνει τη δημιουργία συμμοριών και την εγκληματικότητα.⁴⁹

Ο *πολιτικός αποκλεισμός* τώρα, σχετίζεται άμεσα με την έλλειψη πολιτικής επιρροής και τη

⁴⁶ Holt – Jensen, A. , “Evaluating housing and neighbourhood initiatives to improve the quality of life in deprived urban areas”, *Geojournal*, Vol. 51, No.4, 2000, σ. 281 – 291, Kieselbach, T. , “Long – Term Unemployment Among Young People: The Risk of Social Exclusion”, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 32, No. 1 – 2, 2003, σ. 69 – 76, Church, A., Frost, M., Sullivan, K. , “Transport and social exclusion in London”, *Transport Policy*, Vol. 10, No. 1, 2000, σ. 195 – 205, ό.π. , Walker και Walker 1997 καθώς και ό.π. , Kenyon, Lyons και Rafferty 2002.

⁴⁷ ό.π. , Kieselbach 2003, Holt – Jensen 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty, J. 2002

⁴⁸ ό.π. , Kieselbach 2003, Holt – Jensen 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty, J. 2002

⁴⁹ ό.π. , Kieselbach 2003, Holt – Jensen 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002.

μη συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Σε εθνικό και τοπικό επίπεδο θεωρείται ότι η συμμετοχή εξασφαλίζεται με το καθολικό δικαίωμα συμμετοχής στις εκλογικές διαδικασίες, αλλά ανησυχία δημιουργούν τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των πολιτών. Έχει αποδειχθεί, τόσο στις Η.Π.Α. όσο και στην Ευρώπη, ότι η συμμετοχή στις εκλογικές διαδικασίες είναι πολύ μικρή στις πλέον φτωχές περιοχές, ενώ η πλειοψηφία των ισχυρότερων και μεσαίων οικονομικά τάξεων συμμετέχει. Κατά συνέπεια υπάρχει μικρό πολιτικό ενδιαφέρον για τις ανάγκες των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων την ίδια στιγμή που οι προτιμήσεις των ισχυρότερων και μεσαίων οικονομικά τάξεων ασκούν σημαντική πολιτική επιρροή. Η άρνηση του δικαιώματος ψήφου στους μετανάστες είναι φυσικά η πλέον χαρακτηριστική μορφή πολιτικού αποκλεισμού. Όμως η πραγματική πολιτική συμμετοχή σημαίνει κυρίως την καθημερινή συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο μέσω της συμμετοχής σε τοπικές πρωτοβουλίες, αντιπροσωπευτικές οργανώσεις και της αντιπροσώπευσης σε θεσμούς εξουσίας.⁵⁰

Ο *θεσμικός αποκλεισμός* σχετίζεται με την πρόσβαση σε υπηρεσίες. Οι φτωχοί και οι άνεργοι δεν έχουν ή δυσκολεύονται να έχουν πρόσβαση σε ιδιωτικές επιχειρήσεις και υπηρεσίες, όπως είναι για παράδειγμα οι τράπεζες και οι ασφαλιστικές εταιρείες, στις οποίες μπορούν οι υπόλοιποι να απευθυνθούν για την κάλυψη κάποιων αναγκών τους. Συνεπώς η φτώχεια και η ανεργία μπορούν να οδηγήσουν σε πολιτικό και γενικότερα θεσμικό αποκλεισμό.⁵¹

Η κοινωνική απομόνωση αφορά σε παράγοντες ή καταστάσεις που δυσχεραίνουν την κοινωνική ανάπτυξη των αποκλεισμένων. Ως τέτοιοι προσδιορίζονται η εγκληματικότητα, η προβληματική οικογένεια, η ελλιπής εκπαίδευση, η ανισότητα και η έλλειψη αναγνωρισμένων κοινωνικών δικαιωμάτων καθώς και η αδυναμία πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας υψηλού επιπέδου. Όλες αυτές οι καταστάσεις συνεπάγονται την αποκοπή από τα διαθέσιμα δίκτυα κοινωνικής υποστήριξης, την έλλειψη πληροφόρησης και υποστήριξης, τον περιορισμό των κοινωνικών επαφών, την μοναξιά και την απομόνωση.⁵² Ιδιαίτερα ατομικά χαρακτηριστικά όπως το φύλο, η εθνική καταγωγή, η κατάσταση της υγείας, οι σωματικές αναπηρίες, η ψυχική ασθένεια, η ελλιπής εκπαίδευση, οι πολιτισμικές και γλωσσικές ιδιαιτερότητες έχει γίνει κοινά αποδεκτό πλέον ότι αποτελούν σημαντικούς παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού.⁵³

Ο Πιέρ Ροζανβαλόν, ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι τα σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα σηματοδοτούν την ολοκληρωτική κρίση του κλασσικού κοινωνικού κράτους, επιχειρεί μια σφαιρική αποτύπωση του κοινωνικού αποκλεισμού που ξεφεύγει από την μονομερή οικονομική οπτική. Η κλασσική στατική προσέγγιση κρίνεται ανεπαρκής για την κατανόηση των φαινομένων του αποκλεισμού. Σημασία έχουν οι διαδικασίες που οδηγούν σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού στο βαθμό που αυτές κάθε φορά είναι αποτέλεσμα μιας ιδιαίτερης διεργασίας. Έτσι με τρόπους

⁵⁰ ό.π. , Kieselbach 2003, Holt – Jensen 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002.

⁵¹ ό.π. , Kieselbach 2003.

⁵² ό.π. , Kieselbach 2003, Holt – Jensen 2000, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002.

⁵³ ό.π. , Holt – Jensen 2000, Kieselbach 2003, Church, Frost και Sullivan 2000, Walker και Walker 1997, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002.

ανόμοιους και ποικίλους τα φαινόμενα του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελούν εκδήλωση διαφοροποίησης και όχι κοινωνικής συσσωμάτωσης.

Για τον Ροζανβαλόν, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι ένα μονολιθικό φαινόμενο. Η ανάλυση της έννοιας περιλαμβάνει τη διερεύνηση της λειτουργίας της κοινωνίας σε σχέση με τις διαφορές που οδηγούν στην περιθωριοποίηση και στη μη συμμετοχή των αποκλεισμένων. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, αποτελεί λοιπόν, έναν ιδιαίτερο τρόπο αναγνώρισης και ορισμού των κοινωνικών προβλημάτων καθώς και των κατηγοριών του πληθυσμού που αφορούν. Με αυτή την έννοια ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι ένα καινούριο κοινωνικό πρόβλημα, αλλά μάλλον ένας νέος τρόπος περιγραφής των δυσκολιών κοινωνικής αλληλεγγύης είτε μεταξύ των ανθρώπων είτε μεταξύ των κοινωνικών ομάδων στο σύνολο της κοινωνίας. Για τους ίδιους αυτούς λόγους οι κοινωνικά αποκλεισμένοι δεν αποτελούν τάξη. Αντίθετα αποτελούν μια «μη τάξη». Για αυτό υπάρχει η τάση να αγνοούνται ολόκληροι πληθυσμοί, κρυμμένοι από το πρόβλημα που τους χαρακτηρίζει.⁵⁴

1.3 Η διερεύνηση του κοινωνικού αποκλεισμού

Όπως έχει ήδη αναφερθεί όλες οι σύγχρονες προσεγγίσεις δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη δυναμική και τις διαδικασίες του κοινωνικού αποκλεισμού. Δεν θεωρείται πια αρκετή η καταμέτρηση και η περιγραφή των χαρακτηριστικών των κοινωνικά αποκλεισμένων. Είναι επίσης αναγκαίος ο προσδιορισμός των παραγόντων που καθορίζουν την είσοδο ή την έξοδο από τον κοινωνικό αποκλεισμό και η ερμηνεία του τρόπου με τον οποίο η διάρκεια της κατάστασης του κοινωνικού αποκλεισμού καθορίζει τις μορφές και τις συνέπειες του.

Σύμφωνα με τον Room, ο προσδιορισμός των ειδικών συνθηκών κάτω από τις οποίες συγκεκριμένες καταστάσεις συνεπάγονται τον κοινωνικό αποκλεισμό θα έπρεπε να αποτελεί σημαντική προτεραιότητα της επιστημονικής έρευνας.⁵⁵ Πράγματι, ένας σημαντικός αριθμός ερευνών σε εθνικό επίπεδο σε όλη την Ευρώπη καταγραφούν το δυναμικό χαρακτήρα αυτών των διαδικασιών. Κάποιες εστιάζουν στον πληθυσμό που ζει κάτω από ένα συγκεκριμένο όριο φτώχειας⁵⁶ και άλλες στους αποδέκτες των ελάχιστων παροχών. Αυτό που αναδεικνύεται μέσα από αυτές τις μελέτες είναι ότι ενώ η φτώχεια είναι μικρής διάρκειας, ο κοινωνικός αποκλεισμός για αυτούς τους πληθυσμούς υφίσταται διαρκώς είτε ως πραγματικότητα είτε ως επαπειλούμενος κίνδυνος. Αν και διαπιστώνεται μια μεγάλη εισοδηματική κινητικότητα, εντούτοις αυτοί που δραπετεύουν από τη φτώχεια παραμένουν στις παρυφές της και κινδυνεύουν να ξαναβρεθούν σε

⁵⁴ Ροζανβαλόν, Π. , *Το νέο κοινωνικό ζήτημα. Επανεξετάζοντας το κράτος πρόνοιας*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 1995.

⁵⁵ Room, J. , “Social exclusion, solidarity, and the change of globalization”, *International Journal of Social Welfare*, Vol. 8, 1999, σ. 166 – 176.

⁵⁶ Muffels R.J.A. , “Dynamics of poverty and determinants of poverty transitions: Results from the Dutch socio-economic panel”, *Working papers of the ESF Network on Household Panel Studies*, University of Essex, Colchester, no.48, 1992.

αυτή την κατάσταση. Παράλληλα τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών αναδεικνύουν και τις ομάδες του πληθυσμού που κινδυνεύουν περισσότερο να βρεθούν σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού και να παραμείνουν σε αυτή και τα οποία είναι κυρίως άτομα με ελλιπή εκπαίδευση, τα άτομα με αναπηρίες, και γυναίκες – αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως διαδικασία, δεν εκλαμβάνεται ως γεγονός απόλυτο αλλά ως ένα γεγονός με διαβαθμίσεις που περνάει από διάφορα στάδια. Σύμφωνα με τον Mazel,⁵⁷ οι διαβαθμίσεις αυτές, είναι οι ακόλουθες:

- **Ο βαθμός του κινδύνου:** Αναφέρεται σε κατηγορίες πληθυσμού που έχουν χαρακτηριστικά που αποτελούν κοινωνικές μειονεξίες και τα οποία τους καθιστούν ευάλωτους: Μια δύσκολη οικογενειακή ζωή, σχολική αποτυχία, αναλφαβητισμός, κακές συνθήκες στέγασης, κ.α. Οι μειονεξίες αυτές δεν οδηγούν από μόνες τους στον αποκλεισμό αλλά, όταν υπάρχουν, αρκεί ένα απροσδόκητο γεγονός για να αποκαλύψει πόσο πραγματικά ευάλωτο είναι το άτομο στην απειλή του αποκλεισμού.
- **Ο βαθμός της απειλής** που αφορά μια μεγάλη ποικιλία καταστάσεων. Για παράδειγμα, ένα ανειδίκευτο ή μεγάλης ηλικίας εργατικό δυναμικό που χάνει την απασχόλησή του σαν συνέπεια δομικών αλλαγών της οικονομίας ή εκσυγχρονισμού της συγκεκριμένης επιχείρησης. Μια γυναίκα που ύστερα από ένα διαζύγιο ή μια χηρεία βρίσκεται αρχηγός μιας μονογονεϊκής οικογένειας. Οι καταστάσεις αυτές δεν είναι καταστάσεις αποκλεισμού, αλλά μπορούν να τον φέρουν πιο κοντά. Και αυτό γιατί η απειλή μπορεί να αποσταθεροποιήσει το άτομο και να το οδηγήσει στον αποκλεισμό.
- **Ο βαθμός αποσταθεροποίησης** που είναι αποτέλεσμα των τρόπων με τους οποίους τα άτομα αντιμετωπίζουν την απειλή και αντιδρούν στην απόλυση, στο διαζύγιο, σε ένα πρόβλημα υγείας. Οι τρόποι, όμως, αυτοί εξαρτώνται από τους δεσμούς που τα άτομα έχουν και διατηρούν: Δεσμούς οικογενειακούς, κοινοτικούς, κοινωνικούς. Οι δεσμοί αυτοί μπορεί να αποτρέψουν την αποσταθεροποίηση ή τουλάχιστον, να περιορίσουν τη διάρκειά της. Αν, όμως, η αποσταθεροποίηση συμβεί και διαρκέσει επί πολύ, τότε οδηγεί στο να περιέλθουν τα άτομα σε μια κατάσταση αποκλεισμού.
- **Ο βαθμός της έκπτωσης:** Είναι αποτέλεσμα της ρήξης των κοινωνικών δεσμών και της αδυναμίας επαναδημιουργίας τους. Η αδυναμία αυτή οφείλεται στη συσσώρευση πολλών αρνητικών παραγόντων και για μακρό χρονικό διάστημα – μακροχρόνια ανεργία, μακροχρόνια στέρηση από αγαθά και υπηρεσίες, μακροχρόνια εξάρτηση από επιδόματα (επιδόματα ανεπαρκή για αξιοπρεπή διαβίωση). Εφόσον η έκπτωση αυτή “διαιώνίζεται”, τότε παγιώνεται και μπορεί να οδηγήσει στον πραγματικό αποκλεισμό.
- **Ο βαθμός του πραγματικού αποκλεισμού** που συνίσταται στην πλήρη ρήξη κοινωνικών δεσμών

⁵⁷ Mazel O. , *L' exclusion Le Social A La derive*, Le Monde editions, Paris, 1996.

και μάλιστα δεσμών που συνδέονται με την απασχόληση, με την οικογένεια και με την κατοικία. Τα άτομα που βρίσκονται στην κατάσταση αυτή χαρακτηρίζονται από την απάθεια, την παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος για την κοινωνία που τα περιβάλλει και την αδιαφορία για οποιαδήποτε προσπάθεια ένταξης ή επανένταξής τους στην κοινωνία αυτή.

Ένα σημαντικό στοιχείο της θεωρητικής ανάλυσης του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η έμφαση που δίνεται στην *ανάγκη συμμετοχής στις διαδικασίες διαμόρφωσης και άσκησης της κοινωνικής πολιτικής*. Στη σύγχρονη θεωρία της κοινωνικής πολιτικής αναγνωρίζεται η μεγάλη έλλειψη κοινωνικής συνοχής που εκδηλώνεται και με τη μικρή συμμετοχή στα κοινά. Η κατάσταση αυτή οδηγεί στην παραδοχή της αναγκαιότητας και της σημασίας της ενδυνάμωσης των ατόμων ώστε να περιορισθεί η απάθεια, η αδυναμία και η έλλειψη ενδιαφέροντος για συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων.⁵⁸

Ένα ακόμα πεδίο αντιπαράθεσης και διαφορετικών ερμηνειών αποτελεί και ο *εκούσιος ή εκούσιος χαρακτήρας του κοινωνικού αποκλεισμού*. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η κατάσταση κατά την οποία ένα άτομο ή μία ομάδα αυτοπεριθωροποιείται, δεν αποτελεί φαινόμενο κοινωνικού αποκλεισμού. Ωστόσο, η άποψη αυτή έχει δεχτεί έντονη κριτική, καθώς ο πραγματικά εκούσιος χαρακτήρας του κοινωνικού αποκλεισμού αμφισβητείται σε πολλές περιπτώσεις. Όπως ανέλυσε ο Barry, η περίπτωση κατά την οποία μία κοινωνική ομάδα που αντιμετωπίζεται συνεχώς με εχθρότητα από την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα αυτοπεριθωροποιείται αναπτύσσοντας τη δική της αυτόνομη υποκουλτούρα, αποτελεί μορφή κοινωνικού αποκλεισμού καθώς τα μέλη της κοινωνικής αυτής ομάδας αναγκάζονται να αποκλειστούν αντίθετα με τη θέλησή τους. Το ίδιο ισχύει και σε ατομικό επίπεδο. Όταν ένας έφηβος αποκλείεται από τις ευκαιρίες προσωπικής ανάπτυξης που προσφέρει το κοινωνικό σύστημα και αποφασίζει ότι η καλύτερη προοπτική που του προσφέρεται είναι η συμμετοχή του στην τοπική συμμορία που τρομοκρατεί τη γειτονιά, είναι λογικό να θεωρείται κοινωνικά αποκλεισμένος, καθώς οι περιορισμένες διαθέσιμες ευκαιρίες προσωπικής ανάπτυξης τον οδήγησαν στον “εκούσιο” αποκλεισμό παρά τη θέλησή του όμως. Ακόμα όμως και η κατάσταση κατά την οποία ο αποκλεισμός επιλέγεται εκούσια από ένα άτομο ή μία ομάδα, θεωρείται από τον Barry φαινόμενο κοινωνικού αποκλεισμού καθώς αποτελεί έκφραση κοινωνικής παθογένειας.⁵⁹

Μια διαφορετική ερμηνεία του κοινωνικού αποκλεισμού διατυπώνει ο Jordan, σε μία από τις πρώτες απόπειρες θεωρητικής ανάλυσης του φαινομένου. Σύμφωνα με αυτή, ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι αποτέλεσμα ανταγωνιστικής δράσης των κοινωνικών ομάδων κάτω από την επίδραση των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης. Καθώς οι διαθέσιμοι πόροι περιορίζονται, οι κοινωνικές ομάδες οργανώνονται και προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητά τους

⁵⁸ Taylor, M. and Sim, D., “Social exclusion and housing”, *Critical Social Policy*, Vol. 20, No. 2, 2000, σ. 184 – 210.

⁵⁹ Barry, B., “Social exclusion and the Distribution of Income”, Case paper No. 12, Centre for the Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London, 1998 txt at, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper12.pdf>, προσπελ. 10/11/2012.

αποκλείοντας τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες από τη πρόσβαση σε αυτούς. Αυτή η διαδικασία, υποστηρίζει ο Jordan συμβαίνει σε όλο και περισσότερες αστικές περιοχές κάθε μεγέθους, σε ολόκληρο τον κόσμο.⁶⁰

Ένα ακόμα φαινόμενο που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια είναι ο αποκλεισμός των ηλικιωμένων από την αγορά εργασίας και από τη νοσοκομειακοκεντρική κοινωνική και ιατρική φροντίδα.⁶¹ Οι μεγάλες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, η εισαγωγή της τεχνολογίας στην εργασία, η αλλαγή των συστημάτων πρόνοιας και η ανάπτυξη της κλειστής φροντίδας, είχε σαν αποτέλεσμα τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας λόγω ηλικίας. Την ίδια στιγμή το αυξανόμενο κόστος της υγειονομικής περίθαλψης, οι δημογραφικές αλλαγές, η ανάπτυξη της γηριατρικής ιατρικής και η οικονομική αναδιάρθρωση, έχουν οδηγήσει σε μια επιλεκτική κατανομή της συνεχούς ιατρικής και κοινωνικής φροντίδας, μέσω των κριτηρίων της κλινικής ανάγκης με δελτίο, χωρίς ταυτόχρονα να υφίστανται οι ενδιάμεσες εκείνες δομές που θα μπορούσαν να φιλοξενήσουν τους αποκλεισμένους από τις λοιπές υπάρχουσες δομές, με αποτέλεσμα, πολλές φορές, να μένουν χωρίς ασφαλή στέγη.

Τα άτομα, που υφίστανται τον κοινωνικό αποκλεισμό ή απειλούνται από αυτόν, εντοπίζονται, συνήθως, ανάμεσα σε ευπαθείς ομάδες αλλά και σε πολυπληθείς κοινωνικές κατηγορίες. Το φύλο, η οικογενειακή, η ταξική, η εθνική, η φυλετική τους προέλευση, ο χώρος διαβίωσης, η έλλειψη προϋποθέσεων και προσόντων ή η αδυναμία τους να ενσωματωθούν οργανικά στον εργασιακό ή κοινωνικό χώρο παγιώνουν τις κοινωνικές ανισότητες και παραπέμπουν στην ανάγκη για διαρκείς προληπτικές και διορθωτικές παρεμβάσεις με στόχο την αναίρεση και μελλοντική εξομάλυνσή τους. Γνωστότερες ομάδες που απειλούνται από (ή ήδη βιώνουν) κοινωνικό αποκλεισμό είναι οι γυναίκες, οι νέοι άνεργοι και, μάλιστα, οι μακροχρόνια άνεργοι, τα μέλη μονογονεϊκών οικογενειών, οι αναλφάβητοι και ανεπάγγελτοι, οι ηλικιωμένοι, οι μετανάστες και πρόσφυγες, τα μέλη μειονοτικών ομάδων, τα άτομα με αναπηρίες, οι κάτοικοι απομακρυσμένων περιοχών, οι άστεγοι, οι υπό απεξάρτηση χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών, οι οροθετικοί, οι ανήλικοι παραβάτες, οι φυλακισμένοι και οι αποφυλακισμένοι. Τα τελευταία, μάλιστα, χρόνια στις παραδοσιακές ομάδες που κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό προστίθενται συνεχώς και νέες: Ζευγάρια ηλικιωμένων, οικογένειες με άνεργο αρχηγό, κάτοικοι αγροτικών περιοχών, νοικοκυριά με αρχηγό μισθωτό του ιδιωτικού τομέα ή αυτοαπασχολούμενο, οικογένειες με ενήλικα άνεργα παιδιά που ζουν ακόμα με τους δικούς τους, οικογένειες με ένα ή δύο ανήλικα παιδιά και άνεργη μητέρα. Γενικά, τα μέλη αυτών των ομάδων είτε ανήκουν σε στρώματα κοινωνικά αποκλεισμένα είτε οδηγούνται, μετά από αποτυχίες και περιορισμούς στην προσωπική ή στην επαγγελματική τους ζωή, σε συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού.

Μάλιστα, ορισμένα άτομα συγκεντρώνουν τα χαρακτηριστικά πολλών κατηγοριών και κατατάσσονται σε ομάδες υψηλού κινδύνου που απειλούνται με μακρόχρονη στέρηση ή διαρκή

⁶⁰ Jordan, B., *A Theory of Poverty and Social Exclusion*, Polity Press, Cambridge, 1996.

⁶¹ Simms, M., "A theory of age exclusion through closure: Chronological age to clinical need", *Journal of ageing studies*, Vol. 18, No. 3, 2004, σ. 445 – 465.

οικονομικό και κοινωνικό αποκλεισμό. Η πιθανή προοπτική που έχουν είναι η μακροχρόνια ανεργία, η ετεροαπασχόληση ή η μερική απασχόληση, η εκμετάλλευση σε εργασίες χαμηλά αμειβόμενες, χωρίς ενδιαφέρον ή προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης. Η συσσώρευση προβλημάτων ερμηνεύεται μέσα από ένα πρίσμα αμφίδρομων αιτιακών σχέσεων. Ενδεικτικά σημειώνονται εδώ μερικές: Η άνιση κατανομή του εισοδήματος και των παροχών προκαλεί φτώχεια. Η φτώχεια οδηγεί σε χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και αυτό με τη σειρά του αναπαράγει τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τα άτομα εγκλωβίζονται σ' ένα φαύλο κύκλο, χάνουν τον προσανατολισμό τους, αποξενώνονται επαγγελματικά και κοινωνικά και αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν ή να απεμπλακούν, χωρίς εξωτερική βοήθεια, από τα δεινά και τις «δίνες» τους.⁶²

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι όλες οι σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις του κοινωνικού αποκλεισμού δίνουν έμφαση στη δυναμική και στις διαδικασίες γένεσης του φαινομένου αυτού. Η επιτυχής αντιμετώπισή του προϋποθέτει την ανάδειξη όλων εκείνων των προσδιοριστικών παραγόντων που οδηγούν κάποιες πληθυσμιακές ομάδες στον κοινωνικό αποκλεισμό καθώς και της σχέσης που υπάρχει μεταξύ της διάρκειας του κοινωνικού αποκλεισμού από τη μία και των μορφών που αυτός λαμβάνει από την άλλη, καθώς και των συνεπειών που επιφέρει. Βρισκόμαστε μπροστά σε ένα δυναμικό φαινόμενο που εξελίσσεται και εμφανίζει διαβαθμίσεις ως προς την εξέλιξή του και το οποίο δεν αφορά μόνο ευπαθείς ομάδες αλλά και πολυπληθείς κοινωνικές κατηγορίες.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, οι άστεγοι που καλούμαστε να μελετήσουμε αποτελούν μια ομάδα πολλαπλώς αποκλεισμένη, καθώς, εκτός από την έλλειψη στέγης, αυτή καθ' αυτή, αντιμετωπίζουν ταυτόχρονα, όπως είναι εύλογο, σοβαρά προβλήματα και δυσκολία στη πρόσβαση στην εργασία, στην υγεία, στην εκπαίδευση, καθώς πρόκειται για άτομα που συνήθως είναι άνεργα, με προβλήματα υγείας αρκετοί από αυτούς, με ελλιπή μόρφωση σε κάποιες περιπτώσεις, μετανάστες, παράνομοι οι περισσότεροι εξ αυτών, ηλικιωμένοι, χωρίς ασφαλιστική κάλυψη συνήθως, χωρίς υποστηρικτικό οικογενειακό περιβάλλον, με αποτέλεσμα να οδηγούνται στη περιθωριοποίηση και την κοινωνική απομόνωση.

1.4 Ο χώρος και η κατοικία ως παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού

Οι αξιοπρεπείς συνθήκες στέγασης και διαβίωσης είναι οι πιο βασικές ανάγκες κάθε ανθρώπου. Η εξασφάλιση ασφαλούς πρόσβασης σε κατάλληλη στέγη αποτελεί συχνά προϋπόθεση για την άσκηση πολλών από τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία αποτελούν τα θεμέλια όλων των σύγχρονων κοινωνιών και πρέπει να μπορεί να τα απολαμβάνει κάθε πολίτης. Τα δικαιώματα αυτά,

⁶² Φακιολάς, Ν., «Συμβουλευτική – Επαγγελματικός Προσανατολισμός και Κοινωνικός Αποκλεισμός», στο: Κασσωτάκης Μ. (επιμ.), *Συμβουλευτική και Επαγγελματικός Προσανατολισμός. Θεωρία και Πράξη*, Εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα, 2003.

περιλαμβάνουν το δικαίωμα της πρόσβασης στην εκπαίδευση, το δικαίωμα στην εργασία, το δικαίωμα στην κοινωνική προστασία, το δικαίωμα στην περίθαλψη, το δικαίωμα στην προσωπική και την οικογενειακή ζωή, καθώς και τη πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες όπως η παροχή νερού και ηλεκτρικού ρεύματος. Η έλλειψη στέγης είναι ίσως η πιο σοβαρή εκδήλωση του κοινωνικού αποκλεισμού. Μεγάλος αριθμός πολιτών είναι ήδη άστεγος (γύρω στους 20.000 σύμφωνα με την ΜΚΟ “Κλίμακα”) και ακόμα περισσότεροι κινδυνεύουν να μείνουν άστεγοι, λόγω της επισφαλούς κατοικίας στην οποία διαμένουν και των κοινωνικών – οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν, προβλήματα που, ελέω οικονομικής κρίσης, προβλέπεται να επιδεινωθούν.

Ένας αυξανόμενος αριθμός πολιτών και κατοίκων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετωπίζουν σοβαρά εμπόδια στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν πρόσβαση σε αξιοπρεπείς συνθήκες στέγασης. Παραδείγματος χάρη, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση της έννοιας άστεγος σε σχέση με την κανονιστική εκδήλωση συμπεριφοράς εύρεσης στέγης του Ευρωπαϊκού Παρατηρητήριου για την Έλλειψη Στέγης, βασισμένη σε πρόσφατη έρευνα, διαφαίνεται ότι τα Κράτη – Μέλη αδυνατούν ή αποφεύγουν να προσδιορίσουν τον ακριβή αριθμό αστέγων που διαμένουν σε προσωρινά καταλύματα λόγω φυσικής καταστροφής, αφού στη σχετική κατηγορία δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Αυτό αποτελεί σοβαρό στοιχείο όχι μόνο για τη σύνδεση του χωρο – κοινωνικού αποκλεισμού με τις διαδικασίες μεταστέγασης αλλά και ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός ενθαρρύνεται από τους θεσμικούς μηχανισμούς.

Η υποχρέωση του Κράτους για εξασφάλιση επαρκούς κατοικίας για τους Έλληνες πολίτες και για όσους διαμένουν και εργάζονται νόμιμα στη χώρα μας προκύπτει τόσο από το Σύνταγμα όσο και από Διεθνείς Συμβάσεις όπως: η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης. Ωστόσο το δικαίωμα για κατοικία δεν είναι στη χώρα μας επαρκώς θεμελιωμένο από ειδικούς νόμους και πολιτικές με αποτέλεσμα να αποκλείεται η πρόσβαση σε επαρκή κατοικία σε ένα πολύ σημαντικό μέρος του πληθυσμού (υπολογίζεται στο 1/3 του συνολικού πληθυσμού της χώρας), το οποίο κατοικεί σε συνθήκες κάτω από τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα. Για το θέμα αυτό θα αναφερθούμε εκτενέστερα σε επόμενο κεφάλαιο.

Τα τελευταία χρόνια εκτός από την ενδυνάμωση της υπερεθνικής διάστασης και την επανεξέταση του ρόλου του εθνικού χώρου ως προς το ρόλο του στην εμφάνιση και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, οι αλλαγές που συντελέστηκαν στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία ανέδειξαν έντονα τη σημασία του τοπικού επιπέδου, του χώρου και της κατοικίας. Ο χώρος στέγασης και οι τοπικές πρακτικές κατοίκησης δεν είναι πολιτικά ουδέτερες και δεν αποτελούν απλά μία γεωγραφικά εντοπισμένη οικιστική πρακτική. Το δικαίωμα στη στέγη θεμελιώνεται σε μια οξύτατη και επιτακτική κοινωνική ανάγκη η οποία λειτουργεί ως μοχλός παραγωγής κατοικιών. Και αυτό γιατί η ύπαρξή της είναι καθοριστική για την επιβίωση και την καθημερινότητα των ζώντων. Όμως η κατοικία δεν εξαρτάται απλά από ορθολογικούς παράγοντες

αλλά και από ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων⁶³. Έτσι το πού κατοικεί κανείς αποτελεί όχι μόνο αποτέλεσμα οικονομικό αλλά σε σημαντικό βαθμό δήλωση της κοινωνικής του ταυτότητας.

Η θεωρητική και εννοιολογική προσέγγιση του κοινωνικού αποκλεισμού προσδίδει μια προστιθέμενη αξία στο ζήτημα κατοικίας όταν εξετάζει περιοχές και τοπικές κοινωνίες όπου η πρόσβαση στη στέγη συνδέεται άμεσα όχι μόνο με το ζήτημα της απασχόλησης στο συγκεκριμένο χώρο αλλά και την προσβασιμότητα του πληθυσμού σε λοιπές παροχές του κοινωνικού κράτους. Ο Somerville⁶⁴ υποστηρίζει ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με το ζήτημα της κατοικίας στις περιοχές όπου η διαδικασία πρόσβασης και απόκτησης στέγης εμποδίζει ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού να συμμετάσχουν στα κοινωνικά δρώμενα μειώνοντας ταυτόχρονα την προσβασιμότητά τους σε άλλα πολιτικά δικαιώματα ως κάτοικοι μιας γεωγραφικής περιοχής. Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αποκτά χωρική διάσταση επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους στον αντίκτυπο του γεωγραφικού διαχωρισμού και της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και πόλωσης.

Σύμφωνα με τον Power⁶⁵, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί αποκλειστικά ένα αστικό πρόβλημα, χαρακτηριστικό των πόλεων που συγκεντρώνουν πολλά χωρο – κοινωνικά προβλήματα. Ο Barry⁶⁶ ισχυρίζεται ότι όταν ο κοινωνικός αποκλεισμός εκφράζεται ποικιλόμορφα και σε κάθε επίπεδο, και στις τοπικές κοινωνίες αλλά και σε ευπαθείς ομάδες, τότε αυτό μπορεί να οδηγήσει στην αποσάθρωση του κοινωνικού ιστού και στην πλήρη αποδιοργάνωση. Για παράδειγμα, μια σχετικά πρόσφατη έρευνα⁶⁷ αναλύει την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαδικασιών κοινωνικού αποκλεισμού, διαδικασιών αστικής διακυβέρνησης και της ευρείας κλίμακας ανασυγκρότησης και ανάπτυξης. Οι συγγραφείς ισχυρίζονται ότι η έμφαση και μόνο στην αναδόμηση του φυσικού στοιχείου της πόλης και των άψυχων δομών αποτελεί μη επαρκή πολιτική και ότι απαιτείται μια πιο συστηματική προσέγγιση που θα πραγματεύεται και άλλα συσχετιζόμενα θέματα που συμβάλλουν στην ανισότητα, όπως η ανεργία και το ζήτημα της απασχόλησης γενικότερα.

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που σχετίζονται με τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, μέσα στο πλαίσιο της ενιαίας Ευρωπαϊκής στρατηγικής, κάθε Κράτος-Μέλος πρέπει να αναπτύξει και υλοποιήσει ένα Εθνικό Σχέδιο Δράσης (Ε.Σ.Δ.) για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Κάθε Ε.Σ.Δ. πρέπει να περιλαμβάνει

⁶³ Σπυριδάκης, Μ., «Η πρακτική κατοίκησης ως διαδικασία κοινωνικής αναπαραγωγής. Εντάξεις και αποκλεισμοί στις συνοικίες του Περάματος» στο: Οικονόμου Χ., Φερόνας Α. (επιμ.), *Οι εκτός των τειχών: Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Διόνικος, Αθήνα, 2006, σ. 413-439, Savage, M. and Warde, A., *Urban sociology, capitalism and modernity*, Macmillan, London, 1993.

⁶⁴ Somerville-Large, P., *The Irish Country House : A Social History*, 1st ed., Sinclair-Stevenson Ltd, London, 1995.

⁶⁵ Power, A., Wilson, J., “Social exclusion and the future of cities”, Case Paper No. 35, Centre for the Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London, 2001, txt at, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper35.pdf>, προσπελ. 8/9/2012.

⁶⁶ ό.π., Barry, B.

⁶⁷ Moulaert, F., Swyngedouw E. and Rodriguez, A., *The Globalized City, Economic Restructuring and Social Polarization in European Cities*, Oxford Geographical and Environmental Studies Series, Oxford, 2003.

μέτρα που έχουν σχεδιαστεί για την επίτευξη μιας ομάδας κοινών στόχων, που συμφωνήθηκαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας και τη Σύνοδο της Νίκαιας τον Δεκέμβριο του 2000. Αυτοί οι κοινοί στόχοι περιλαμβάνουν: παροχή πρόσβασης όλων σε αξιοπρεπή και υγιεινή στέγη, πρόληψη της έλλειψης στέγης, βοήθεια των πλέον ευάλωτων ομάδων ατόμων και κινητοποίηση όλων των συναφών παραγόντων (περιλαμβάνοντας τις Μ.Κ.Ο. και τους φορείς παροχής κοινωνικών υπηρεσιών).

Θα πρέπει να γίνει κατανοητό πως η πρακτική κατοίκησης αποκαλύπτει όρια και αποκλεισμούς, δυνατότητες και στρατηγικές, κοινωνική ταυτότητα και διαφορετικότητα συγκροτώντας ένα πεδίο στο οποίο αντανakλώνται οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες. Από την άποψη αυτή οι τοπικές ρυθμίσεις του χώρου και της κατοικίας μπορούν να συμβάλλουν στη δημιουργία και την αναπαραγωγή χώρων κοινωνικού αποκλεισμού. Οι όροι κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης όπως λειτουργούν τοπικά μπορεί να έχουν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ολόκληρων οικισμών με έντονα σημάδια πολλαπλής υποβάθμισης ως εκδήλωση κοινωνικού αποκλεισμού.

Όπως προαναφέρθηκε, ο εκρηκτικός συνδυασμός σε μία γεωγραφική περιοχή, καταστάσεων όπως: χαμηλό εισόδημα, συρρίκνωση της απασχόλησης, εκτίναξη της μακροχρόνιας ανεργίας, περιορισμένη πρόσβαση σε υποδομές και υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, περιβαλλοντική υποβάθμιση, άσχημες συνθήκες κατοικίας, μεγάλη συγκέντρωση μελών των ευάλωτων ομάδων πληθυσμού, δημιουργούν τις συνθήκες μιας περιορισμένης συμμετοχής του πληθυσμού της περιοχής σε μια σειρά από τομείς της καθημερινής κοινωνικής ζωής.⁶⁸ Έτσι η περιοχή ταυτίζεται με την υποβάθμιση, την αποστέρηση και την υστέρηση. Σε αυτή την εικόνα στιγματισμού τις περισσότερες φορές συμβάλλουν η ανεπάρκεια κοινόχρηστων χώρων, η άνιση σχέση του κατοικημένου χώρου με τη διαθέσιμη γη, η μείξη διαφορετικών ειδών κατοίκησης ακόμα και στην ίδια γειτονιά, η συνύπαρξη στον ίδιο χώρο της κατοικίας και της βιομηχανικής παραγωγής, η απουσία κοινωνικών υποδομών. Έτσι τελικά η περιοχή αποκτά μία συγκεκριμένη ταυτότητα σε σχέση με το αναβαθμισμένο κέντρο. Η ταυτότητα αυτή «χωροποιεί» τον κοινωνικό αποκλεισμό. Έτσι, η πρακτική κατοίκησης δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα σύστημα χωρικών και διαχρονικών διαχωρισμών το οποίο αναπαράγει διακρίσεις και αποκλεισμούς.⁶⁹

Στην Ελλάδα η στέγη αποτελούσε και αποτελεί βασικό μέλημα για την οικογένεια. Πολλές οικογένειες που χαρακτηρίζονται από χαμηλά εισοδήματα δε δύνανται να έχουν πρόσβαση σε επαρκή στέγη. Για τον Μαλούτα η συνολική πληθυσμιακή σταθερότητα στην ευρύτερη μητροπολιτική περιοχή της πρωτεύουσας εμπεριέχει σημαντικές εσωτερικές ανακατατάξεις που οδηγούν σε φαινόμενα κοινωνικής πόλωσης που σχετίζονται με την πρόσβαση στην κατοικία.⁷⁰ Οι

⁶⁸ Marissing, E., Bolt, G. and Kempen, R., "Urban governance and social cohesion: Effects of urban restructuring policies in two Dutch cities", *Cities*, Vol. 23, No. 4, 2006, σ. 279-290.

⁶⁹ ό.π. Σπυριδάκης 2006

⁷⁰ Μαλούτας Θ., «Ο χώρος ως παράμετρος κοινωνικής διαφοροποίησης» στο Μαλούτας Θ. – Εμμανουήλ Δ. – Παντελίδου Μαλούτα Μ. (επιμ), *Αθήνα – Κοινωνικές δομές, πρακτικές και αντιλήψεις: Νέες παράμετροι και τάσεις*

ανακατατάξεις αυτές που συνίστανται κυρίως στη μεταφορά του πληθυσμιακού κέντρου βάρους προς την περιφέρεια και η σημαντική μεταναστευτική εισροή δημιούργησαν ένα νέο κοινωνικό τοπίο μέσα στο οποίο αναιρείται προοδευτικά η αίσθηση του περιορισμένου κοινωνικού διαχωρισμού που επικρατούσε παλαιότερα.

Η κοινωνική μεταβολή που προκλήθηκε «εξωγενώς» στην ευρύτερη μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας κατά την τελευταία δεκαετία, περιορίζεται στις περιοχές υποδοχής των μεταναστών και στις νέες προαστιακές εκτάσεις. Περιορίζεται, δηλαδή, στις περιοχές εκείνες, όπου αφενός το ποσοστό των νέων κατοίκων είναι υψηλό και, αφετέρου η κοινωνική τους σύνθεση είναι διαφορετική από εκείνη των παλαιών κατοίκων. Εάν η εξωγενής κοινωνική μεταβολή των περιοχών κατοικίας είχε διαφορετικά αποτελέσματα, ανάλογα με το είδος της περιοχής, η ενδογενής μεταβολή – εκείνη δηλαδή που οφείλεται στην αναπαραγωγή του πληθυσμού που ήταν ήδη εγκατεστημένος στην περιοχή από μεγάλο χρονικό διάστημα – υπήρξε σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό ομοιογενής, με την έννοια ότι οδήγησε στη διευρυμένη αναπαραγωγή της κοινωνικής ιεραρχίας των περιοχών κατοικίας. Η τάση κοινωνικής ανόδου δεν υπήρξε συστηματικά εντονότερη στις περιοχές των υψηλότερων κοινωνικά στρωμάτων και χαμηλότερη στον αντίποδα.⁷¹ Σε σχετική έρευνα και μετρώντας την ενδογενή κινητικότητα με βάση τη διαγενεακή μετακίνηση επί της επαγγελματικής κλίμακας, οι περιοχές των υψηλών προαστίων (Κολωνάκι) σημείωσαν το υψηλότερο ποσοστό ανοδικής (74,5 %) και το χαμηλότερο ποσοστό καθοδικής μετακίνησης (14,4%), ενώ περιοχές όπως το Μενίδι σημείωσαν διαμετρικά αντίθετα αποτελέσματα με 28 % και 58,4 % αντιστοίχως.⁷²

Προκειμένου τώρα να αναδειχθεί η λειτουργία του χώρου ως παράγοντα αποκλεισμού γίνεται χρήση του όρου «χωρικός αποκλεισμός». Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει μια έντονη χωρική διάσταση. Η διαπίστωση αυτή ερμηνεύει τη δημιουργία τόπων όπου παρατηρούνται έντονα φαινόμενα αποστέρευσης και οι κάτοικοί τους πλήττονται από κοινωνικό αποκλεισμό. Η εισαγωγή της έννοιας της θέσης στη θεωρία του κοινωνικού αποκλεισμού εξηγεί και τη σχέση προσβασιμότητας, μεταφορών και κοινωνικού εξοπλισμού. Οι Power και Wilson διαπιστώνουν ότι η σχέση χώρου και κοινωνικού αποκλεισμού είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη.⁷³ Είναι γεγονός πάντως ότι παρατηρείται μια γεωγραφική συγκέντρωση και απομόνωση των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων σε συγκεκριμένες περιοχές. Σε κάποιες από αυτές τις περιοχές οι εθνικές και οι φυλετικές διαφορές δημιουργούν θεμελιώδεις διαφοροποιήσεις στις τοπικές κοινωνικές δομές, ενώ σε άλλες περιοχές η δικτύωση είναι πιο σημαντική. Ακόμα, η τοπική διακυβέρνηση και οι παροχές του κράτους πρόνοιας συμβάλλουν στην έντονη χωρική διάσταση του αποκλεισμού. Τελικά φαίνεται ότι η γεωφυσική θέση, η ανεπάρκεια του συστήματος μεταφορών και η συνεπαγόμενη αδυναμία πρόσβασης σε υπηρεσίες και ευκαιρίες δημιουργούν έντονες καταστάσεις αποκλεισμού.⁷⁴

μεταβολής 1980-2000, Ε.Κ.Κ.Ε, Αθήνα, 2006, σ.120-200.

⁷¹ Στο ίδιο

⁷² Στο ίδιο

⁷³ ό.π. , Power και Wilson

⁷⁴ ό.π. , Holt – Jensen 2000, Kieselbach 2003, Church, Frost και Sullivan 2000, Walker και Walker 1997, Kenyon,

Με το χώρο συνδέεται και ο φυσικός αποκλεισμός. Αναφέρεται στην οργάνωση του κοινωνικού συστήματος, στον πολεοδομικό σχεδιασμό, στην προσβασιμότητα κτιρίων και υπηρεσιών, στο σύστημα μεταφορών και γενικότερα στη φυσιογνωμία του τόπου, που μπορούν να αποτελέσουν σημαντικούς παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού για κάποιες κοινωνικές ομάδες, όπως οι ηλικιωμένοι, τα άτομα με αναπηρίες, οι ανήλικοι, οι μετανάστες και τα άτομα με ελλιπή εκπαίδευση. Η έλλειψη δυνατότητας πρόσβασης είναι ένα βασικό συστατικό του χωρο-κοινωνικού αποκλεισμού (socio-spatial exclusion). Οι δυσκολίες μετακίνησης, η έλλειψη προσιτού και διαθέσιμου συστήματος μεταφορών μπορεί να είναι ένα βασικό εμπόδιο στην απασχόληση και μπορεί να αποτρέπει την πρόσβαση στην εκπαίδευση. Ακόμα η πρόσβαση σε δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, σε σημαντικές μορφές διασκέδασης και κοινωνικής αλληλεπίδρασης, συχνά προϋποθέτει τη δυνατότητα εύκολων μετακινήσεων. Η συγκέντρωση των υπηρεσιών υγείας και των κοινωνικών υπηρεσιών στο κέντρο των οργανωμένων αστικών ή αγροτικών περιοχών προϋποθέτει επίσης την κινητικότητα για τη δυνατότητα πρόσβασης σε αυτές. Η κινητικότητα επιτελεί επίσης μια σημαντική κοινωνική λειτουργία αφού αποτελεί κοινωνική δραστηριότητα που διευκολύνει την κοινωνική αλληλεπίδραση και συμμετοχή. Τέλος, η δυσκολία μετακίνησης μπορεί να μειώσει την πρόσβαση στα επίσημα και άτυπα κοινωνικά δίκτυα, αυξάνοντας την κοινωνική απομόνωση και την αποκοπή, όχι μόνο από αγαθά και υπηρεσίες, αλλά και από τις κοινωνικές δραστηριότητες, την οικογένεια και τους φίλους.⁷⁵

Οι Burchardt, Le Grand και Piachaud, συσχετίζουν στενά την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού με την τοπική κοινωνία στην οποία κατοικεί το άτομο. Σύμφωνα με την δική τους προσέγγιση, ένα άτομο είναι κοινωνικά αποκλεισμένο εάν:

α) κατοικεί εντός των χωρικών ορίων μιας τοπικής κοινωνίας και β) δε συμμετέχει στις συνήθεις δραστηριότητες των πολιτών αυτής της τοπικής κοινωνίας.⁷⁶ Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι σύμφωνα με τα παραπάνω, ότι κάθε είδους μη συμμετοχής στη ζωή της κοινότητας είναι κοινωνικά προβληματική ανεξάρτητα από το εάν το εμπλεκόμενο άτομο πλήττεται από την κατάσταση αυτή ή όχι. Εναλλακτικά, θα μπορούσε να αποτελεί μία ακόμα εκδοχή των προηγούμενων ορισμών με την παραδοχή ότι πολύ μικρό ποσοστό της παρατηρούμενης μη συμμετοχής είναι εκούσια και δεν προκαλεί κάποιου είδους αποστέρηση στα πληττόμενα άτομα.

Συνεπώς, σημαντικό συστατικό στοιχείο του ορισμού είναι οι συνήθεις δραστηριότητες. Οι μελετητές προσδιορίζουν τις δραστηριότητες στις οποίες είναι σημαντικό να συμμετέχουν τα άτομα, μέλη της τοπικής κοινωνίας στη βάση πέντε παραμέτρων:

- **Κατανάλωση:** Η δυνατότητα του ατόμου να καταναλώνει, τουλάχιστον στο ελάχιστο αποδεκτό επίπεδο, αγαθά και υπηρεσίες που θεωρούνται δεδομένα για την τοπική κοινωνία. Αυτού του είδους

Lyons και Rafferty 2002.

⁷⁵ ό.π. , Church, Frost και Sullivan 2000, Walker και Walker 1997, Kenyon, Lyons και Rafferty 2002.

⁷⁶ Burchardt, T. , Le Grand, J. , Piachaud, D. , “Social Exclusion in Britain 1991—1995”, Social Policy Administration, Vol. 33, Issue 3, 1999, σ. 227-244.

η ερμηνεία σχετίζεται με παραδοσιακές θεωρήσεις της φτώχειας και της αποστέρησης.

- *Αποταμίευση*: Η αποταμίευση χρημάτων, το δικαίωμα συνταξιοδότησης και η ατομική ιδιοκτησία. Όλα αυτά θεωρούνται πολύ σημαντικές μορφές συμμετοχής στην αυξανόμενη ευημερία. Ιδιαίτερα η ιδιοκτησία κατοικίας θεωρείται από πολλούς το σύμβολο της κοινωνικής ένταξης .

- *Συμμετοχή στις παραγωγικές δραστηριότητες*: Η συμμετοχή σε οικονομικά ή κοινωνικά ωφέλιμη δραστηριότητα όπως η μισθωτή απασχόληση, η εκπαίδευση ή η κατάρτιση, η συνταξιοδότηση στις περιπτώσεις υπέρβασης του ορίου ηλικίας και η φροντίδα της οικογένειας. Είναι σαφές ότι η ερμηνεία αυτή περιλαμβάνει τους απασχολούμενους, τους αυτοαπασχολούμενους, τους συνταξιούχους, τους φοιτητές, τους μαθητές, τους γονείς που αναλαμβάνουν την ευθύνη ανατροφής των παιδιών τους και αποκλείει τους ανέργους, τα άτομα με αναπηρίες ή χρόνια νοσήματα και τους πρόωρα συνταξιοδοτούμενους. Από την σκοπιά του ατόμου, η σημασία αυτής της παραμέτρου έγκειται στον αυτοσεβασμό που του προσδίδει η συμμετοχή του σε μία οικονομικά ή κοινωνικά χρήσιμη δραστηριότητα, ενώ από τη σκοπιά της κοινωνίας ως σύνολο τα άτομα συμμετέχοντας σε μία χρήσιμη δραστηριότητα συνεισφέρουν οικονομικά ενώ αντίθετα οι μη συμμετέχοντες αποτελούν απώλεια πόρων.

- *Πολιτική δράση*: Η συμμετοχή σε κάποια συλλογική προσπάθεια για την προστασία ή τη βελτίωση του άμεσου ή του ευρύτερου κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος. Αυτού του είδους η δραστηριότητα περιλαμβάνει τη συμμετοχή στις εκλογικές διαδικασίες, το δικαίωμα ψήφου, τη συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα ή τη συμμετοχή σε εθνικά ή τοπικά συλλογικά μορφώματα.⁷⁷

- *Κοινωνική δράση*: Η σημαντική κοινωνική αλληλεπίδραση με την οικογένεια ή τον κοινωνικό περίγυρο, η συνείδηση της συμμετοχής στο κοινωνικό σύνολο και η απόκτηση κοινωνικής και πολιτισμικής υπόστασης. Η ύπαρξη διαθέσιμης συναισθηματικής υποστήριξης και η συνείδηση του μέλους της κοινότητας θεωρούνται βασικές ανθρώπινες ανάγκες. Εξάλλου, η περιθωριοποίηση θεωρείται σημαντικός παράγοντας του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η συμμετοχή ή μη σε μία από τις παραπάνω δραστηριότητες είναι πολύ πιθανό να επηρεάζει τη συμμετοχή ή μη και στις υπόλοιπες. Για παράδειγμα η ανεργία είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει σε περιορισμό της κατανάλωσης.

Σύμφωνα τώρα με τους Burchardt, Le Grand και Piachaud, η ένταξη και η ενεργός συμμετοχή του ατόμου στην τοπική κοινωνία εξαρτάται από ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων που λειτουργούν σε διαφορετικά επίπεδα και αλληλοεπηρεάζονται. Σε αυτούς περιλαμβάνονται:

- Τα ατομικά χαρακτηριστικά όπως για παράδειγμα η κατάσταση της υγείας του και τα επαγγελματικά του προσόντα.

- Σημαντικά γεγονότα της ζωής του ατόμου. Ενδεικτικά αναφέρονται η απώλεια της εργασίας ή η διάλυση μιας συνεργασίας.

⁷⁷ ό.π. , Barry, 1998.

- Χαρακτηριστικά του τόπου κατοικίας του ατόμου όπως η κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος, τα ποσοστά ανεργίας και απασχόλησης, τα διαθέσιμα μέσα μαζικής μεταφοράς.
- Οι υπάρχουσες κοινωνικές υπηρεσίες, μη κυβερνητικές οργανώσεις, ενώσεις πολιτών και πολιτικοί φορείς της τοπικής κοινωνίας όπως για παράδειγμα οι υπηρεσίες νομικής υποστήριξης και κοινωνικής πρόνοιας.⁷⁸

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει οι σύγχρονες πρακτικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού δίνουν έμφαση στον αποκλεισμό ως δυναμική διαδικασία περιορισμένης συμμετοχής στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή, μέσω της αποκοπής από τα αντίστοιχα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά συστήματα, που καθορίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία. Η προσέγγιση αυτή εστιάζει λιγότερο στα θύματα του κοινωνικού αποκλεισμού και περισσότερο στις διαδικασίες που τον δημιουργούν. Ο ρόλος του τοπικού πλαισίου σε τέτοιες διαδικασίες είναι σημαντικός καθώς η ποιότητα ζωής, η προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και οι προσφερόμενες ευκαιρίες διαφέρουν σε σημαντικό βαθμό από τόπο σε τόπο. Γι αυτόν ακριβώς το λόγο, το τοπικό πλαίσιο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του επιπέδου ζωής και στη φύση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των κατοίκων του. Η ανεργία σε συνδυασμό με μία υποβαθμισμένη περιοχή δημιουργεί ένα εκρηκτικό μείγμα, ειδικά όταν αυτές οι περιοχές κατοικούνται από άτομα με περιορισμένο κοινωνικό κεφάλαιο, που δεν συμβάλλουν θετικά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Το τοπικό πλαίσιο, η δομή του, οι υπηρεσίες και η λειτουργικότητά του είναι ακόμα πιο σημαντικά για τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού λόγω της περιορισμένης κινητικότητάς τους.

⁷⁸ ό.π. , Burchardt, T. , Le Grand, J. , Piachaud, D. , σ. 227-244.

2. ΑΣΤΕΓΟΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Προκειμένου να κατανοήσουμε το φαινόμενο της έλλειψης στέγης και της ύπαρξης αστέγων, κρίναμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε μια όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα του, έτσι όπως αυτή αποτυπώνεται σε ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, σε αποτελέσματα ερευνών και σε σχετικές διαδικτυακές πηγές. Όντας ένα σχετικά πρόσφατο, για τα ελληνικά δεδομένα, φαινόμενο, πιστεύουμε ότι δεν έχει απασχολήσει στο βαθμό που θα έπρεπε, όχι μόνο την επιστημονική κοινότητα, αλλά κυρίως τη πολιτεία. Ακόμα και ο ίδιος ο όρος “άστεγος”, παρέμενε ασαφής ως προς το περιεχόμενό του. Αυτό όπως ήταν αναμενόμενο επέφερε ασάφεια και σύγχυση ως προς την έκταση του φαινομένου, καθώς δεν ήταν δυνατή η μέτρησή του. Αυτές τις ασάφειες προσπαθούμε να άρουμε μέσα από τη παρουσίαση σχετικών στοιχείων και πληροφοριών. Μέσα από τα διαθέσιμα στοιχεία επιχειρήσαμε μια συνολική αποτύπωση και αποτίμηση του φαινομένου των αστέγων στην Ελλάδα αλλά και των πολιτικών που ασκούνται για την αντιμετώπισή του.

2.1 Μια πρώτη προσέγγιση

Στην προσπάθειά μας να περιγράψουμε το φαινόμενο των αστέγων στην Ελλάδα, πέρα από την αναγκαία βιβλιογραφική έρευνα, αντλήσαμε στοιχεία από σχετικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί κυρίως από την Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα” και από το άρθρο της Όλγας Παπαλιού που συμπεριλαμβάνεται στο “Κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2010”, μια έκδοση του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών.⁷⁹ Παράλληλα, στοιχεία που δημοσιεύονται από την FEANTSA⁸⁰, δηλαδή την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Εθνικών Οργανώσεων που εργάζονται με τους αστέγους καθώς και η διεθνώς αποδεκτή τυπολογία για τον ορισμό του αστέγου (ethos), χρησιμοποιήθηκαν από μέρους μας προκειμένου να παρουσιάσουμε μια συνοπτική αλλά εύληπτη εικόνα του φαινομένου που καλούμαστε να εξετάσουμε. Τα ευρήματα των σχετικών ερευνών, καθώς και η επισκόπηση θεωριών που προσεγγίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διαστάσεις του, του

⁷⁹ Παπαλιού, Ο. , “ Το ζήτημα των αστέγων: Μια πρώτη προσέγγιση”, στο Ναούμη, Μ. , Παπαπέτρου, Γ. , Σπυροπούλου, Ν. , Φρονίμου, Ε. , Χρυσάκης Μ. (επιμ.), *Το Κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2010*, Ε.Κ.Κ.Ε. , Αθήνα, 2010, σ. 213-227.

⁸⁰ Η FEANTSA είναι μια ευρωπαϊκή μη κυβερνητική οργάνωση που ιδρύθηκε το 1989 και αριθμεί πάνω από 100 μέλη από 33 Ευρωπαϊκές χώρες. Τα μέλη της είναι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που προσφέρουν υπηρεσίες σε αστέγους. Είναι προς το παρόν το μεγαλύτερο Ευρωπαϊκό δίκτυο που αναλαμβάνει δράσεις εστιασμένες σε θέματα έλλειψης στέγης και υποστηρίζεται οικονομικά από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Πηγή: FEANTSA, “FEANTSA’s members”, txt at, <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=22> , προσπελ 17/4/2012.

οποίου ακραία μορφή αποτελεί η έλλειψη στέγης, υπήρξαν το απαραίτητο θεωρητικό μας υπόβαθρο για την διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας και την εκπόνηση της ανά χείρας διπλωματικής εργασίας.

Το φαινόμενο λοιπόν των αστέγων στην Ελλάδα εμφανίζεται με αρκετή καθυστέρηση συγκριτικά με την σχετική ευρωπαϊκή εμπειρία. Βρισκόμαστε ήδη στη δεκαετία του 1990 όταν κάνει την εμφάνισή του και αρχίζει να απασχολεί σε κάποιο βαθμό την ελληνική κοινή γνώμη και την επιστημονική κοινότητα. Η πρώτη σχετική μελέτη πραγματοποιείται το 1994 και εκτιμά πως οι άστεγοι είναι περίπου 10.000 στο σύνολο της χώρας, στους οποίους περιλαμβάνονται όσοι κοιμούνται στο δρόμο (περίπου 350). Το υπόλοιπο ποσοστό καλύπτεται κυρίως από παλιννοστούντες που διαμένουν σε καταυλισμούς (6000 περίπου) αλλά και από άτομα που βρίσκονται σε κατάσταση αποασυλοποίησης (περίπου 3000). Οι υπόλοιποι είναι είτε πολιτικοί πρόσφυγες είτε άτομα που απευθύνονται συστηματικά σε ξενώνες προσωρινής φιλοξενίας.⁸¹ Έκτοτε το φαινόμενο αυτό παρουσιάζει αυξητικές τάσεις προσεγγίζοντας με γοργούς ρυθμούς τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά ποσοστά. Αν, δε, λάβουμε υπόψη μας ότι υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός αστέγων που διαφεύγει της αντίληψής μας, τότε βρισκόμαστε μπροστά σε ένα φαινόμενο που έχει πολύ μεγαλύτερες διαστάσεις από ότι πιστεύεται.

Στην ολοένα και μεγαλύτερη διεύρυνση και έκτασή του, φαίνεται να συμβάλλουν καθοριστικά παράγοντες όπως η ανεργία (η οποία διαρκώς αυξάνεται, φτάνοντας τον Σεπτέμβριο του 2012, σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛ.ΣΤΑΤ), το 26%)⁸², η

⁸¹ Sarpounakis, A. , *National Report on Homelessness in Greece-The right to Housing*, FEANTSA, Brussels, 1994.

⁸² Σύμφωνα με στοιχεία που δημοσιοποίησε η ΕΛ.ΣΤΑΤ, η ανεργία κατέγραψε νέο ρεκόρ το Σεπτέμβριο του 2012 (26%) ενώ για το τρίτο τρίμηνο του 2012 έφτασε το 24,8%, αντί 17,7% του αντίστοιχου τριμήνου του 2011. Πρόκειται για το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας από το 1998 και μετά.. Ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε κατά 5,3% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο και κατά 40,2% σε σχέση με το Γ΄ Τρίμηνο του 2011. Την ίδια στιγμή το ποσοστό ανεργίας των γυναικών διαμορφώνεται στο 28,9% και είναι σημαντικά υψηλότερο από των ανδρών που φτάνει το 21,7%. Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται στους νέους ηλικίας 15-24 ετών φτάνοντας το 56,6%. Στις νέες γυναίκες φθάνει στο 65,4%. Λαμβάνοντας υπόψη το επίπεδο εκπαίδευσης, το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται σε όσους δεν έχουν πάει καθόλου σχολείο (41,0%) ενώ ακολουθούν τα άτομα με πτυχία Ανώτερης Τεχνολογικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (28,0%). Τα χαμηλότερα ποσοστά παρατηρούνται σε όσους έχουν διδακτορικό ή μεταπτυχιακό (12,6%) και στους πτυχιούχους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (17,2%). Από το σύνολο των ανέργων που αναζητούν μισθωτή απασχόληση, το 43,9% αναζητά αποκλειστικά πλήρη απασχόληση, ενώ το 48,2% αναζητά πλήρη αλλά στην ανάγκη είναι διατεθειμένο να εργαστεί και με μερική απασχόληση. Τέλος, το 7,8% αναζητά μερική απασχόληση ή δεν ενδιαφέρεται αν θα βρει μερική ή πλήρη απασχόληση. Το ποσοστό των «νέων ανέργων», δηλαδή όσων εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας αναζητώντας απασχόληση, ανέρχεται στο 24,7% του συνόλου των ανέργων ενώ οι μακροχρόνια άνεργοι (αυτοί που αναζητούν από 12 μήνες και άνω εργασία, ανεξάρτητα αν είναι «νέοι» ή «παλαιοί» άνεργοι), αποτελούν το 62,6%. Το ποσοστό ανεργίας των ατόμων με ξένη υπηκοότητα είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των Ελλήνων υπηκόων (33,1% έναντι 24,0%). Επίσης, το 72,3% των ξένων υπηκόων είναι οικονομικά ενεργό, ποσοστό σημαντικά υψηλότερο από το αντίστοιχο των Ελλήνων, το οποίο είναι 51,7%. Σε επίπεδο Περιφέρειας το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται στη Δυτική Μακεδονία με 31,0% και στη Στερεά Ελλάδα με 29,6%. Στον αντίποδα, το μικρότερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται στις Ιόνιους Νήσους με 11,4% και στο Νότιο Αιγαίο με 13,3%. Εξάλλου 207.924 άτομα, τα οποία ένα χρόνο πριν ήταν απασχολούμενα, σήμερα είναι άνεργα και άλλα 93.198 άτομα που ήταν απασχολούμενα, είναι πλέον οικονομικά μη ενεργά. Επιπλέον, 130.114 άτομα, που πριν ένα έτος ανήκαν στον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό, εισήλθαν στην αγορά εργασίας αναζητώντας απασχόληση, αλλά είναι άνεργα. Σε όλους τους τομείς παρατηρείται μείωση στον αριθμό των απασχολούμενων σε σχέση με το αντίστοιχο περσινό τρίμηνο. Στον πρωτογενή τομέα η μείωση ανέρχεται σε 2,5%, στο δευτερογενή 13,8% και στο τριτογενή 8,0%. Το ποσοστό της μερικής απασχόλησης ανέρχεται στο 7,9% του συνόλου των απασχολούμενων. Από το υποσύνολο αυτό των εργαζομένων το 62,0% έκανε αυτή την επιλογή διότι δεν μπόρεσε να βρει πλήρη απασχόληση, ενώ το ποσοστό των μισθωτών, το οποίο εκτιμάται σε 63,1% και εξακολουθεί να είναι χαμηλότερο του μέσου όρου της ΕΕ, στην οποία ανέρχεται στο 80% του συνόλου των απασχολούμενων. Πηγή: ANT1 NEWS, “Νέο ρεκόρ τριμήνου για την ανεργία στην Ελλάδα”, txt at, <http://www.ant1iwo.com/ellada/2012/12/13/neo-rekor-trimhnoy-gia-thn-anergia-sthn/>

φτώχεια που πλήττει ολοένα και περισσότερους, η αυξανόμενη παρουσία μεταναστών τα τελευταία χρόνια (τους οποίους η κοινωνία αδυνατεί να ενσωματώσει) αλλά και η διόγκωση κοινωνικών προβλημάτων (φαινόμενα ενδοοικογενειακής βίας, εξασθένηση του συνεκτικού ρόλου της οικογένειας, εξαρτήσεις από ουσίες, αύξηση της παραβατικότητας).

Παρά την διαπιστωμένη, μέσα από έρευνες, θετική συσχέτιση της έλλειψης στέγης με την αύξηση της φτώχειας, τις ανισότητες και τον κοινωνικό αποκλεισμό, αρνητική διαπίστωση παραμένει το γεγονός πως οι άστεγοι παραμένουν στο περιθώριο των δημόσιων πολιτικών καθώς μέχρι πολύ πρόσφατα δεν ορίζονταν ως μία από τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Μάλιστα, δεν υπήρχε καν επίσημος ορισμός τους εκ μέρους της πολιτείας και βέβαια ούτε λόγος για καταγραφή τους ή λήψη μέτρων στήριξής τους. Μόλις τον Φεβρουάριο του 2012 υπήρξε μια σχετική κινητοποίηση κατά την οποία ανακοινώθηκε από τον αρμόδιο υφυπουργό Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης η λήψη μέτρων υπέρ των αστέγων. Πιο συγκεκριμένα οι άστεγοι στην Ελλάδα πολύ πρόσφατα και με τον νόμο 4052/12 αναγνωρίστηκαν θεσμικά ως «ειδική- ευάλωτη κοινωνική ομάδα» που χρήζει ειδικών μέτρων προστασίας⁸³, χωρίς όμως να υπάρχουν θεσμοθετημένες δράσεις και στρατηγικοί σχεδιασμοί. Είχε προηγηθεί το 2009 μια προσπάθεια επίσημης καταγραφής των αστέγων εκ μέρους του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης σε συνεργασία με τις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις της χώρας. Σύμφωνα λοιπόν με τα στοιχεία που προέκυψαν από έρευνα που έγινε στις αρχές του 2009, δηλαδή στην αρχή της κρίσης, 21.126 άτομα ζούσαν στο δρόμο ή σε καθεστώς μη ασφαλούς διαβίωσης. Ο αριθμός αναμένεται να είναι μεγαλύτερος καθώς στην έρευνα αυτή δεν είχε ανταποκριθεί το σύνολο των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων και επομένως τα παραπάνω στατιστικά στοιχεία πιθανότατα υποεκτιμούσαν τις πραγματικές διαστάσεις του προβλήματος. Πολύ περισσότερο δε, που οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης οξύνθηκαν περαιτέρω έκτοτε, προσλαμβάνοντας δραματικές διαστάσεις.⁸⁴

Η ίδια έλλειψη ακριβούς αποτίμησης της έκτασης του φαινομένου και της λήψης αποτελεσματικών μέτρων για την αντιμετώπισή του διακρίνει το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών καθώς σύμφωνα με δηλώσεις του αρμόδιου Κοινοτικού Επίτροπου Μισέλ Μπαρνιέ δεν έχει καταγραφεί ο αριθμός των αστέγων στην Ευρώπη, διότι δεν έχει ακόμη προσδιοριστεί ο ορισμός του αστέγου. Η δήλωση αυτή έγινε μετά τις καταγγελίες ευρωβουλευτών ότι ο αριθμός των αστέγων στην Ευρώπη πρέπει να έχει ξεπεράσει τα τρία εκατομμύρια. Συνεχίζοντας ο επίτροπος Εσωτερικής Αγοράς και Χρηματοπιστωτικών Υπηρεσιών αναγνώρισε το πρόβλημα, αλλά επεσήμανε την αδυναμία της Κομισιόν να κάνει κάτι σε πανευρωπαϊκό επίπεδο για την ανακούφιση και την προστασία της ζωής αυτών των ανθρώπων, τονίζοντας ότι είναι πρόβλημα που πρέπει να

προσπελ. 13/12/2012.

⁸³ Μ.Κ.Ο. Κλίμακα, “Οι άστεγοι στην Ελλάδα”, txt at, <http://www.klimaka.org.gr/newsite/KoinApok/Astegoi/Astegoi1.htm>, προσπελ. 15/12/2012.

⁸⁴ Σταυρόπουλος, Λ. , “Νομοθετική κατοχύρωση της έννοιας του αστέγου προωθεί το υπ. Υγείας”, 11/01/2012, txt at, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=438247> , προσπελ. 17/4/2012.

αντιμετωπίσουν τα κράτη-μέλη της ΕΕ και δεν είναι αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.⁸⁵

Προκειμένου τώρα να αναλύσουμε τη σύνθεση του άστεγου πληθυσμού σε κάθε χώρα είναι σημαντικό να κατανοήσουμε γιατί οι άνθρωποι μένουν άστεγοι. Να εκτιμήσουμε με άλλα λόγια, τις αιτίες που προκαλούν το κοινωνικό πρόβλημα. Στη σύγχρονη βιβλιογραφία, υπάρχουν δύο βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για τις αιτίες της έλλειψης στέγης: οι δομικές θεωρίες και οι ατομοκεντρικές θεωρίες. Δομικές αιτίες, όπως το σύστημα αγοράς κατοικίας, το κράτος πρόνοιας, η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και η απασχόληση, οι αλλαγές στη δομή και λειτουργία της οικογένειας αναλύονται από τις δομικές θεωρίες, για να εξηγήσουν την έλλειψη στέγης. Από την άλλη πλευρά, οι ατομοκεντρικές θεωρίες αναλύοντας τους ατομικούς παράγοντες, που αυξάνουν τον κίνδυνο του ατόμου να μείνει άστεγος, επικεντρώνουν στην ψυχική ασθένεια, την κατάχρηση ουσιών, την ενδο-οικογενειακή βία και τη διάλυση των οικογενειακών και διαπροσωπικών σχέσεων.

Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, η κατανόηση και ανάδειξη των δομικών αιτιών της έλλειψης στέγης είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ανάπτυξη μακροπρόθεσμων προληπτικών πολιτικών, ενώ οι ατομοκεντρικές προσεγγίσεις μας βοηθούν να επιλύσουμε τα άμεσα και τα επείγοντα προβλήματα, που προκύπτουν από την έλλειψη στέγης. Οι ατομικοί παράγοντες, όχι μόνο αυξάνουν την πιθανότητα ενός ατόμου να μείνει άστεγος, αλλά περιπλέκουν και το εγχείρημα της επαναστέγασής του, όταν βρίσκεται στο δρόμο, από τα προβλήματα αυτά. Να τονίσουμε εδώ πως οι κοινωνικές και ατομικές αιτίες δεν είναι απόλυτα διακριτές στο πρόσωπο του αστέγου. Η υπέρμετρη εστίαση στις ατομικές αιτίες της έλλειψης στέγης, περιορίζει τη δομική προσέγγιση και το αντίστροφο. Η έλλειψη στέγης είναι ένα σύνθετο φαινόμενο, που ποικίλλει σημαντικά, ανάλογα με το χρόνο αλλά και τη χώρα και η ύπαρξη ή η ανυπαρξία κατάλληλης πολιτικής και νομοθεσίας επηρεάζουν τη σύνθεση του εκάστοτε και ανά χώρα άστεγου πληθυσμού.

Αν θα θέλαμε τώρα να δούμε κάποια χαρακτηριστικά αυτού του φαινομένου, βλέπουμε ότι η έλλειψη στέγης είναι ένα πρόβλημα που πλήττει τις λιγότερο ευνοημένες ομάδες πληθυσμού, ανεξάρτητα από φύλο και ηλικία ενώ το γεγονός πως οφείλεται σε έναν συνδυασμό αιτιακών παραγόντων αντικατοπτρίζεται στην ποικιλομορφία που παρατηρείται στη σύνθεση των αστέγων. Το πρόβλημα αναμένεται να επιδεινωθεί κι άλλο, ιδιαίτερα στη χώρα μας εξ αιτίας της παρατεταμένης και έντονης οικονομικής κρίσης που οδηγεί ολοένα και περισσότερα ελληνικά νοικοκυριά να κινδυνεύουν να χάσουν τη κατοικία τους λόγω αδυναμίας πληρωμής ενοικίου, ή δόσεων στεγαστικού δανείου. Με τη σειρά της η έλλειψη στέγης, σε συνδυασμό με την ανεργία και την έλλειψη υποστηρικτικού οικογενειακού περιβάλλοντος, θέτει σε κίνδυνο την αξιοπρεπή διαβίωση του ατόμου οδηγώντας το σε συνθήκες κοινωνικής απομόνωσης, περιθωριοποίησης και εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς.⁸⁶

⁸⁵ Inprecor.gr, “Μπαρνιέ: Δεν γνωρίζουμε τον αριθμό των αστέγων στην Ευρώπη”, 15/02/2012, txt at, <http://www.inprecor.gr/index.php/archives/165552>, προσπελ. 17/4/2012.

⁸⁶ ό.π. Παπαλιού, Ο., σ. 213

Μερικοί από τους ανασταλτικούς παράγοντες στην αντιμετώπιση του φαινομένου, είναι⁸⁷:

- *Η έλλειψη επίσημης καταγραφής του αριθμού των αστέγων.* Τα ήδη υπάρχοντα δεδομένα προέρχονται από ανεπίσημες εκτιμήσεις δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, ενώ δράση στον τομέα αυτό έχουν αναλάβει Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, όπως η «Κλίμακα», η «Praksis», η «Άρσις» κ.λπ.
- *Η έλλειψη πολιτικών πρόνοιας για τις ευπαθείς ομάδες,* καθώς πολύ πρόσφατα, όπως προαναφέραμε, αναγνωρίστηκε ως «ευάλωτη κοινωνική ομάδα», ενώ δεν υπάρχει οργανωμένο σχέδιο δράσης για την πρόληψη και αποκατάστασή τους και οι δράσεις που υλοποιούνται έχουν περιστασιακό χαρακτήρα και αποσπασματικό π.χ. σε ειδικές καιρικές συνθήκες, μη δυνάμενες να καλύψουν τις ανάγκες όλου του πληθυσμού. Είναι προφανές ότι κάθε συντονισμένη πολιτική προϋποθέτει την οργάνωση μιας συστηματικής και, όσο το δυνατόν, ακριβούς καταγραφής των αστέγων και των δημογραφικών χαρακτηριστικών τους.⁸⁸ Σε επόμενο στάδιο, κρίνεται αναγκαία η «κατηγοριοποίησή» τους, ώστε η πολιτική που θα σχεδιασθεί να είναι στοχευμένη και αναλόγως προσαρμοσμένη στις ειδικότερες κατηγορίες των αστέγων και κατ' επέκταση στις ανάγκες τους.
- *Η έλλειψη ενημέρωσης και η παθητική στάση της πολιτείας,* καθώς και η κυριαρχία του στερεοτύπου των αστέγων ως παρεκκλινόντων που περιθωριοποιήθηκαν λόγω των προσωπικών τους επιλογών. Οι άστεγοι συνιστούν μια πληθυσμιακή κατηγορία που βιώνει έντονα τον κοινωνικό αποκλεισμό και στιγματισμό. Αφενός, υπάρχει το αίσθημα της συμπόνιας από την πλευρά των πολιτών για τη δύσκολη κατάστασή τους, αφετέρου, δεν αποκλείονται και τα συναισθήματα δυσαρέσκειας, καθώς οι άστεγοι συχνά συνδέονται στα μάτια των πολιτών με την εικόνα του παραβάτη ή/και του εξαρτημένου.⁸⁹
- *Το φαινόμενο των αστέγων δεν αντανακλά μόνο ατομικά, προσωπικά προβλήματα ή συμπεριφορές που οδήγησαν τα άτομα σε κατάσταση έλλειψης στέγης, ή την οικονομική κατάσταση μιας χώρας, αλλά και την ύπαρξη/ανυπαρξία κρατικής πολιτικής, σχετικής με τα στεγαστικά προγράμματα, τις αστικές αναβαθμίσεις, την ιδιωτικοποίηση μεγάλων δημόσιων κτιρίων κ.ά. με σκοπό το κέρδος.*⁹⁰

⁸⁷ N.G.O. “KLIMAKA”, “Homelessness in Greece”, 2008, txt at, <http://feantsa.horus.be/code/EN/pg.asp?Page=1152>, σ. 4 – 5, προσπελ. 12/4/2012.

⁸⁸ Fitzgerald S., Shelley M., Dail P., “Research on Homelessness: Sources and Implications of Uncertainty”, *American Behavioral Scientist*, vol. 45, 2001, σ. 143-144.

⁸⁹ Meanwell E. , “Experiencing Homelessness: A Review of Recent Literature”, *Sociology Compass*, vol. 6 , 2012, σ.. 72 – 85.

⁹⁰ Hartman C. , “The housing part of the homelessness problem”, in Bassuk E. L. (Ed.), *The mental health needs of homeless persons*, Jossey-Bass, San Francisco, 1986.

2.2 Ορισμοί

Είναι εύλογο ότι ο σαφής ορισμός των αστέγων αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη γνώση των διαστάσεων του προβλήματος, μέσω της στατιστικής μέτρησης του αριθμού τους αλλά και για τον σχεδιασμό και εφαρμογή πολιτικών πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου αυτού.

Ένα πολύ μεγάλο πρόβλημα στη προσπάθεια ορισμού του αστέγου αποτελεί το γεγονός ότι στο παραδοσιακό άστεγο πληθυσμό συνεχώς προστίθενται νέες κατηγορίες αστέγων και αυτό γιατί διογκώνονται συνεχώς οι κοινωνικοί μηχανισμοί παραγωγής τους, όπως είναι η φτώχεια, η ανεργία, η διόγκωση των κοινωνικών προβλημάτων, η αύξηση των μεταναστών. Βρισκόμαστε δηλαδή μπροστά σε μια μη ενιαία από την άποψη των κοινωνικών χαρακτηριστικών κατηγορία η οποία στις τάξεις της μπορεί να περιλαμβάνει άτομα με χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο διαβίωσης όπως νέους ανέργους, απολυμένους με δυσκολία πρόσβασης στην αγορά εργασίας, χαμηλοσυνταξιούχους, ανύπαντρες μητέρες, ανήλικοι θύματα εκμετάλλευσης, θύματα ενδοοικογενειακής βίας, ανήλικοι παραβάτες που απολύθηκαν από σωφρονιστικά ιδρύματα, παράνομοι μετανάστες, πρόσφυγες, χρήστες ναρκωτικών ουσιών ή αλκοολικοί, αποφυλακισμένοι, ψυχικά ασθενείς που πήραν εξιτήριο από ψυχιατρικές μονάδες, Ρομά/τσιγγάνοι. Σε πολλές περιπτώσεις οι άστεγοι μπορεί να υπάγονται σε περισσότερες από μία από τις παραπάνω κατηγορίες. Παράλληλα, εκτός από όσους μένουν στο δρόμο, υπάρχουν πολλές κατηγορίες ατόμων που αντιμετωπίζουν στεγαστικό πρόβλημα. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν πολλοί που φιλοξενούνται σε κάποιο φιλικό ή συγγενικό σπίτι γιατί έχασαν τη κατοικία τους ή απειλούνται με έξωση ή που ζουν κάτω από εντελώς ακατάλληλες στεγαστικές συνθήκες, οι οποίες σαφώς δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για μια αξιοπρεπή διαβίωση.⁹¹

Τα παραπάνω μας οδηγούν στην αποδοχή ενός ορισμού που στη στενή του έννοια περιλαμβάνει μόνο τα άτομα που στερούνται στέγης και χρειάζονται άμεσα την υποστήριξη των κοινωνικών υπηρεσιών ενώ με την ευρύτερή του έννοια μπορεί να συμπεριλάβει και να οριστούν ως άστεγοι και όσοι διαμένουν σε προσωρινές ή ανασφαλείς κατοικίες καθώς επίσης και οι δυνητικά άστεγοι ή απειλούμενοι από την έλλειψη στέγης. Την ευρεία έννοια του ορισμού χρησιμοποιεί το ελληνικό δίκτυο για το δικαίωμα στη στέγη και τη κατοικία στην διακήρυξή του, ενώ σύμφωνα με την ελληνική έκθεση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για την έλλειψη στέγης, που λειτουργεί υπό την ευθύνη της FEANTSA, άστεγοι ορίζονται οι πολίτες που είναι αποκλεισμένοι από την αγορά κατοικίας ή δεν διαθέτουν οι ίδιοι ή οι οικογένειές τους ασφαλή κατοικία επαρκούς επιπέδου.⁹² Αυτόν τον ορισμό αποδεχόμαστε κι εμείς γι αυτό και στην έρευνά μας ως προς την επιλογή του

⁹¹ ό.π., Παπαλιού, Ο., σ. 214

⁹² Στο ίδιο, σ.215

δείγματος, δεν περιοριστήκαμε μόνο σε όσους διαμένουν σε υπαίθριους-εξωτερικούς χώρους αλλά επιλέξαμε και άτομα τα οποία είτε φιλοξενούνται προσωρινά είτε οι χώροι στους οποίους διαμένουν θεωρούνται επισφαλείς, ακατάλληλοι ή ανεπαρκείς για να καλύψουν τις βασικές στεγαστικές τους ανάγκες.

Στη χώρα μας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει δεν υπάρχει επίσημος προσδιορισμός της ομάδας των αστέγων. Οι δημόσιες κοινωνικές υπηρεσίες αποδέχονται ως άστεγο μόνο εκείνον που ζει στο δρόμο, πλήρως εξαθλιωμένος. Σε αντίθεση με αυτές, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.) που δραστηριοποιούνται σε αυτόν το τομέα κάνουν αποδεκτή μια ευρύτερη έννοια για το τι είναι άστεγος, βασισμένες στην ευρωπαϊκή τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία (γνωστή ως ETHOS) και η οποία έχει συνταχθεί από την FEANTSA και βασίζεται στη παραδοχή ότι η έννοια του “σπιτιού” συνίσταται από τρεις παραμέτρους, η απουσία των οποίων περιγράφει το φαινόμενο της έλλειψης στέγης.

Σύμφωνα λοιπόν με την ETHOS – ευρωπαϊκή τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία:

- Το να έχει κάποιος σπίτι σημαίνει ότι έχει ένα κατάλληλο οίκημα (ή χώρο), στο οποίο το άτομο και η οικογένεια του έχουν την αποκλειστική κυριότητα (φυσική διάσταση)
- Το να είναι κανείς σε θέση να διαθέτει προσωπικό χώρο και να απολαμβάνει τις κοινωνικές του σχέσεις (κοινωνική διάσταση) και
- Το να έχει κανείς έναν νόμιμο τίτλο για την ιδιοκτησία ενός χώρου (νομική διάσταση).

Αυτή η ανάλυση οδηγεί στις 4 κύριες διαφοροποιήσεις :

- Άστεγοι στον δρόμο,
- Έλλειψη κατοικίας,
- Επισφαλής στέγη και
- Ανεπαρκής ή Ακατάλληλη στέγη, οι οποίες όλες υποδηλώνουν την έλλειψη σπιτιού.

Κατά συνέπεια η τυπολογία ETHOS κατατάσσει τους ανθρώπους που είναι άστεγοι σύμφωνα με τις συνθήκες διαβίωσης και στέγασης : Οι 4 αυτές βασικές εννοιολογικές κατηγορίες χωρίζονται σε 13 υποκατηγορίες σύμφωνα με επιμέρους λειτουργικούς ορισμούς, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την καταγραφή και την χαρτογράφηση του προβλήματος, την εξέλιξη και παρακολούθηση του φαινομένου καθώς και την αξιολόγησή του. Ο παρακάτω πίνακας (πίνακας 1) αποτυπώνει αυτή τη τυπολογία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

“Ευρωπαϊκή τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία”

	ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ	ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ	ΓΕΝΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	
ΑΣΤΕΓΟΙ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ	1. Άνθρωποι που ζουν στο δρόμο	1.1 Διαμονή σε δημόσιους ή εξωτερικούς χώρους	Διαμονή σε δημόσιους χώρους ή εξωτερικούς χώρους Διαμονή στο δρόμο ή σε δημόσιους χώρους, χωρίς το κατάλυμα να μπορεί να θεωρηθεί τόπος κατοικίας	
	2. Διαμονή σε χώρους για επείγουσες περιπτώσεις	2.1 Διανυκτέρευση σε ξενώνες ύπνου	Άνθρωποι χωρίς σταθερό τόπο διαμονής, που χρησιμοποιούν για διανυκτέρευση υποβαθμισμένα καταλύματα.	
ΣΤΕΡΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	3. Διαμονή σε ξενώνες για αστέγους	3.1 Διαμονή σε ξενώνα για άστεγους 3.2 Προσωρινή παραμονή σε ξενώνα για άστεγους 3.3 Υποστηριζόμενη διαμονή σε μεταβατικό στάδιο	Ο χρόνος παραμονής ορίζεται να είναι σύντομος*	
	4 Φιλοξενία σε ξενώνες γυναικών	4.1 Διαμονή σε ξενώνες για γυναίκες	Σύντομη* φιλοξενία γυναικών, που έχουν βιώσει ενδο-οικογενειακή βία.	
	5 Διαμονή σε κέντρα για μετανάστες πρόσφυγες	5.1 Προσωρινή φιλοξενία σε κέντρα υποδοχής για αιτούντες άσυλο 5.2 Προσωρινή φιλοξενία για μετανάστες	Βραχυχρόνια φιλοξενία σε χώρους υποδοχής λόγω νομικής εκκρεμότητας.	
	6 Πρόσωπα που φεύγουν από Ιδρύματα	6.1 Εξιτήριο από σωφρονιστικά καταστήματα –Αποφυλακίζόμενοι 6.2 Εξιτήριο από Ψυχιατρεία και άλλα Νοσοκομεία ή αποφοίτηση από Θεραπευτικά προγράμματα για χρήση ουσιών 6.3 Λήξη φιλοξενίας σε Ιδρύματα Παιδικής Προστασίας /στέγες ανηλίκων	Δεν υπάρχει άλλη κατοικία πριν την αποφυλάκιση Παράταση της νοσηλείας λόγω της έλλειψης στέγης Δεν πιστοποιείται η ύπαρξη κατοικίας (με την συμπλήρωση των 18 χρόνων)	
	7 Πρόσωπα που λαμβάνουν μακροχρόνια υποστήριξη	7.1 Στεγαστική φροντίδα για ηλικιωμένους αστέγους 7.2 Υποστηριζόμενη διαμονή για πρώην αστέγους	Διαμονή μακράς διάρκειας** και παροχή φροντίδας για πρώην αστέγους	
	ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΟΥ ΖΟΥΝ ΣΕ ΕΠΙΣΦΑΛΕΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ	8 Άνθρωποι που ζουν σε επισφαλή κατοικία	8.1 Προσωρινή φιλοξενία σε συγγενείς ή φίλους (από ανάγκη)	Προσωρινή διαμονή σε συμβατική κατοικία αλλά όχι σε κανονική και μόνιμη λόγω έλλειψης στέγης
			8.2 Διαμονή σε καθεστώς παράνομης ή παράτυπης υπενοικίας	Διαμονή χωρίς νόμιμη ενοικίαση – παράνομη κατάληψη
8.3 Παράνομη καταπάτηση γης (για στεγαστικό σκοπό)			Καταπάτηση γης χωρίς νόμιμα δικαιώματα	

	9 Άνθρωποι που ζουν υπό την απειλή έξωσης	9.1 Αναγκαστική έξωση με δικαστική εντολή από ενοικιαζόμενη κατοικία 9.2 Εντολή κατάσχεσης ιδιόκτητης κατοικίας	Όπου εντολές για έξωση είναι σε ισχύ Όπου υπάρχει δικαστική εντολή για κατάσχεση
	10 Πρόσωπα που ζουν υπό την απειλή βίας	10.1 Διαμονή στην οικογενειακή εστία με καταγραμμένα από την αστυνομία περιστατικά βίας	Όταν η αστυνομία λαμβάνει μέτρα για να εξασφαλίσει ασφαλή διαμονή σε θύματα ενδοοικογενειακής βίας
ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΟΥ ΖΟΥΝ ΣΕ ΑΝΕΠΑΡΚΗ/Α ΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ	11 Άνθρωποι που ζουν σε προσωρινά ή πρόχειρα καταλύματα	11.1 Τροχόσπιτα – Αυτοκίνητα 11.2 Μη συμβατικές κατασκευές 11.3 Προσωρινές κατασκευές	Δεν προορίζονται για μόνιμη διαμονή Αυτοσχέδιες κατασκευές, παραπήγματα ή παράγκες Ημι-μόνιμες κατασκευές, λυόμενα ή containers
	12 Άνθρωποι που ζουν σε ακατάλληλα καταλύματα	12.1 Κατειλημμένα κτίρια ακατάλληλα για κατοίκηση	Χώροι που θεωρούνται ακατάλληλοι για κατοίκηση σύμφωνα με την υπάρχουσα νομοθεσία
	13 Διαμονή υπερβολικά μεγάλου αριθμού ανθρώπων στον ίδιο χώρο	13.1 Υπέρβαση του ανώτατου επιτρεπτού ορίου συνωστισμού σε κατοικία	Υπέρβαση του ανώτατου επιτρεπτού εθνικού ορίου ανθρώπων ανά χρησιμοποιούμενο δωμάτιο ή επιφάνεια κατοικίας ανά άτομο.
Σημείωση : *Ως διαμονή σύντομης διάρκειας ορίζεται χρόνος λιγότερος του έτους **Ως διαμονή μακράς διάρκειας ορίζεται χρόνος πέραν του έτους Αυτός ο ορισμός είναι συμβατός με τους ορισμούς των απογραφών, όπως συνιστώνται στην Έκθεση του 2006 της UNECE / EUROSTAT			

ΠΗΓΗ: <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/EL.pdf>

Εάν προσπαθήσουμε τώρα να κατηγοριοποιήσουμε τον πληθυσμό των αστέγων με βάση το διάστημα που βρίσκονται σε κατάσταση έλλειψης στέγης, προκύπτουν δύο κατηγορίες:

•Οι «μακροχρόνια άστεγοι» και οι «νεοάστεγοι».

Οι πρώτοι, αποτελούν μια κατηγορία χρόνιων αστέγων, που το να μένουν εκτός στέγης ή σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης, αποτελεί πλέον έναν τρόπο ζωής. Για τους μακροχρόνια αυτούς αστέγους, που απορρίπτουν τις κοινωνικές πρακτικές, ο τρόπος ζωής τους υποδηλώνει κοινωνική απομόνωση και έλλειψη δεσμών, ενώ θεωρείται ότι «υποφέρουν» από το «σύνδρομο του αστέγου» (“homelessness-as-a-lifestyle”).⁹³

Είναι μια κατάσταση στην οποία το άτομο πέρασε από τη νεαρή του ηλικία, χαρακτηρίζεται από παρορμητικότητα, πλήθος άλλων προβλημάτων, καθώς και έλλειψη υποστηρικτικού πλαισίου.⁹⁴ Τα άτομα αυτά έχουν κυριολεκτικά τοποθετήσει τον εαυτό τους στο δρόμο και από ένα σημείο και μετά εμμένουν σε αυτόν τον τρόπο ζωής. Ο όρος «τρόπος ζωής» αναφέρεται στην

⁹³ Grunberg J. , “Homelessness as a Lifestyle”, *Journal of Social Distress and Homelessness*, vol. 7 , 1998, σ. 241 – 261.

⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 241.

κοινωνική στάση ενός ατόμου, στον τρόπο που αντιμετωπίζει τα προβλήματα, σαν να υπάρχει μια κατευθυντήρια δύναμη ή κάποια ανώτερη ιδέα, εν προκειμένω, η ιδέα του να είναι άστεγος.⁹⁵

Η δεύτερη κατηγορία, των «νεοαστέγων» φαίνεται πως προέκυψε τα τελευταία χρόνια, κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης που επηρεάζει όλες τις ηλικίες και επαγγελματικές κατηγορίες. Πρόκειται για άτομα με πρότερο ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο και μέτριο έως και υψηλό μορφωτικό επίπεδο, που εντάχθηκαν στην κατηγορία των αστέγων λόγω ανεργίας ή/ και πολύ χαμηλών εισοδημάτων, ενώ υπάρχει απουσία στήριξης τους από οικογενειακό/υποστηρικτικό πλαίσιο.⁹⁶ Τα άτομα που αποτέλεσαν το δείγμα για την έρευνά μας, αν μείνουμε μόνο στο χρόνο παραμονής στο δρόμο, ως διαφοροποιητικό παράγοντα μεταξύ αυτών και των “μακροχρόνιων αστέγων”, εμπίπτουν στη κατηγορία των νεο-αστέγων, καθώς δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε και να μιλήσουμε με κάποιον που να έχει μείνει στο δρόμο για περισσότερο από 4-5 χρόνια. Όμως, μελετώντας τους, διαπιστώσαμε έντονες διαφορές ως προς τα χαρακτηριστικά που φέρουν, διαφορές που εκφράζονται μέσα από το λόγο τους. Δηλαδή, το κριτήριο του χρόνου παραμονής εκτός στέγης, δεν επαρκεί προκειμένου να οδηγηθούμε σε έναν διαχωρισμό και να ορίσουμε ποιος έχει υιοθετήσει ως “τρόπο ζωής” τη ζωή στο δρόμο και ποιος είναι “νεοάστεγος”. Τα αντικειμενικά κριτήρια μπορεί να μας βοηθούν προκειμένου να προβούμε σε κάποιες απαραίτητες κατηγοριοποιήσεις αλλά για μας το ζητούμενο είναι τι αντίληψη εαυτού έχουν οι ίδιοι, πώς τοποθετούνται έναντι των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν, σε τελική ανάλυση πώς αυτοπροσδιορίζονται. Και σε αυτό το σημείο, πιστεύουμε ότι, τόσο η έρευνα πεδίου όσο και οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε, στα πλαίσια αυτής, έχουν να μας πουν πολλά επ' αυτού. Γι αυτό και στο κεφάλαιο που πραγματεύεται την ανάλυση των δεδομένων μας επανερχόμαστε στο θέμα αυτό.

2.3 Οι άστεγοι στην Ευρώπη και ΗΠΑ

Μπορεί στην Ελλάδα το πρόβλημα των αστέγων να είναι σχετικώς νέο, στο εξωτερικό, όμως, οι άστεγοι αποτελούν κοινωνικό φαινόμενο δεκαετιών. Αρκετοί μελετητές έχουν διαπιστώσει ότι στις Αγγλοσαξωνικές χώρες (ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο) όπου και συναντάμε μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα και λιγότερο γενναιόδωρα κοινωνικά προγράμματα από τις υπόλοιπες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, εμφανίζονται τα υψηλότερα ποσοστά μακροχρόνια άστεγων από οπουδήποτε αλλού. Επίσης, οι σημαντικές διαφορές στις κοινωνικές δαπάνες μεταξύ ΗΠΑ και Ευρώπης, ιδιαίτερα οι κοινωνικές δαπάνες προς τις οικογένειες, εξηγούν τα υψηλότερα ποσοστά άστεγων οικογενειών στις ΗΠΑ.⁹⁷ Η σημαντική ερευνητική μαρτυρία για το πρόβλημα των

⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 242.

⁹⁶ Μ.Κ.Ο. Κλίμακα, “Το φαινόμενο της έλλειψης στέγης στην Ελλάδα”, 2011, txt at, http://www.klimaka.org.gr/newsite/downloads/astegoi_apotyposi_2011.pdf, προσπελ 20/12/2012

⁹⁷ Alesina, A., Glaeser, E.L., *Fighting Poverty in the U.S. and Europe: A World of Difference*, Oxford University Press, Oxford, 2004.

άστεγων στις ΗΠΑ, μας δείχνει επίσης, ότι το σύστημα της στεγαστικής αγοράς μπορεί να ενθαρρύνει ή να εξισορροπεί τα αποτελέσματα των πολιτικών κοινωνικής πρόνοιας. Η αύξηση της έλλειψης στέγης στις ΗΠΑ, αντιστοιχεί με τη μείωση της πρόσβασης στην οικονομικά προσιτή και ποιοτική κατοικία. Όπως αναφέρεται, τα τελευταία χρόνια, δεν υπάρχει πολιτεία στις ΗΠΑ που ένας εργάτης με πλήρες ωράριο και τον ελάχιστο μισθό, να μπορεί να νοικιάσει ένα δωάρι διαμέρισμα, στις νόμιμες τιμές ενοικίασης, που σημαίνει, ότι οι άνθρωποι πρέπει να ξοδέψουν περισσότερο από το 30% του εισοδήματός τους για στέγαση.⁹⁸ Αντίθετα, στις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, ο θεσμός της κοινωνικής κατοικίας, βοηθά τους εργαζόμενους με χαμηλές αμοιβές να έχουν πρόσβαση σε κατάλληλη κατοικία με προσιτή τιμή.⁹⁹

Εκτός από τα παραπάνω, οι βίαιες διαρθρωτικές οικονομικές αλλαγές μπορούν, επίσης, να οδηγήσουν στην έλλειψη στέγης. Παράδειγμα οι χώρες στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, όπου το φαινόμενο της έλλειψης στέγης ήταν ανύπαρκτο στις χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ, αλλά με την κατάρρευση του συστήματος, σε αρκετές χώρες το πρόβλημα έχει γίνει έντονα εμφανές. Στην Τσεχία, για παράδειγμα, η έλλειψη στέγης είναι αξιοσημείωτη μετά τη διάλυση της Τσεχοσλοβακίας, το 1993.¹⁰⁰

Προβαίνοντας σε μία ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, για την έλλειψη στέγης στις αναπτυγμένες οικονομικά χώρες, μπορούμε να εντοπίσουμε δύο συγκεκριμένες ομάδες που ξεχωρίζουν για την καθολική παρουσία τους: η φυλετική ή εθνική μειονότητα και οι ψυχικά ασθενείς. Στις ΗΠΑ, οι Αφροαμερικανοί και οι ιθαγενείς Αμερικανοί υπερεκπροσωπούνται μεταξύ των άστεγων.¹⁰¹ Στη Γαλλία, οι Αφρικανοί και οι μετανάστες, βρίσκονται σε υψηλότερο κίνδυνο να μείνουν άστεγοι, από τους υπόλοιπους κατοίκους.¹⁰² Στην Αγγλία, οι έγχρωμοι βρίσκονται, επίσης, σε μεγαλύτερο κίνδυνο να μείνουν άστεγοι.¹⁰³ Στην Αυστραλία, μεγαλύτερο κίνδυνο να μείνουν άστεγοι, διατρέχουν οι ιθαγενείς¹⁰⁴ και στην Ιαπωνία, εθνικές μειονότητες, όπως είναι οι Ainu, οι Κορεάτες και οι κάτοικοι των νησιών Okinawa, αλλά και κοινωνικές ομάδες, όπως είναι, οι Eta και Hinin, που βρίσκονται έξω από τη κυρίαρχη κοινωνική διαστρωμάτωση της χώρας και οι οποίοι κατοικούν σε φτωχές περιοχές κινδυνεύουν περισσότερο να βρεθούν άστεγοι.¹⁰⁵ Επίσης, οι άνθρωποι που βιώνουν την ψυχική ασθένεια, υπερεκπροσωπούνται μεταξύ των άστεγων στην

⁹⁸ Shinn, M., "Homelessness, Poverty and Social Exclusion in the United States and Europe", *European Journal of Homelessness*, Vol.4, 2010, σ. 19-44

⁹⁹ Σύλλογος Υπαλλήλων Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας, "Συγκριτικός Πίνακας Βασικών Χαρακτηριστικών Κοινωνικής Κατοικίας στην Ευρώπη", txt at, <http://www.syoek.gr/eu-oek.html>, προσπελ. 16/01/2012.

¹⁰⁰ Hladikova, A., Hradecky, I., "Homelessness in the Czech Republic", *Journal of Social Issues*, Vol. 63, No 3, 2007, σ. 607-623

¹⁰¹ Burt, M., Aron, L., et al., *Homelessness: Programs and the People they Serve: Findings of the National Survey of Homeless Assistance Providers and Clients*, Urban Institute, Washington, 1999.

¹⁰² Firdion, J., Marpsat, M., "A Research Program on Homelessness in France", *Journal of Social Issues*, Vol. 63, No 3, 2007, σ. 567-587

¹⁰³ Burrows, R., "The Social Distribution of the Experience of Homelessness" σε Burrows, R., Pleace, N., Quilgars, D., (eds.), *Homelessness and Social Policy*, Routledge, London, 1997, σ. 50-68

¹⁰⁴ Homelessness Task Force, "The Road Home: A National Approach to Reducing Homelessness", Commonwealth of Australian Department of Families, Housing, Community Services and Indigenous Affairs, Canberra, 2008.

¹⁰⁵ Okamoto, Y., "A Comparative Study of Homelessness in the United Kingdom and Japan", *Journal of Social Issues*, Vol. 63, No 3, σελ.525-542

Ευρώπη,¹⁰⁶ στην Αυστραλία¹⁰⁷ και στις ΗΠΑ,¹⁰⁸ αν και η συχνότητα της ψυχικής ασθένειας μεταξύ των άστεγων, χρήζει πιο ενδελεχούς έρευνας. Δυστυχώς, δεν υπάρχει μία σημαντική συγκριτική διεθνής έρευνα, για τις επιπτώσεις των πολιτικών για την ψυχική υγεία (π.χ. Αποασυλοποίηση), στην έλλειψη στέγης. Οι παραπάνω ερευνητικές μαρτυρίες, ωστόσο, αναδεικνύουν ότι η σχέση μεταξύ ψυχικής ασθένειας και έλλειψης στέγης είναι πιο σύνθετη. Για παράδειγμα, η έλλειψη στέγης στις ΗΠΑ αυξήθηκε, όταν μεγάλοι αριθμοί ανθρώπων αποασυλοποιήθηκαν, αλλά τούτο συμπίπτει χρονικά με το γεγονός, ότι πολλοί άνθρωποι με ή χωρίς ψυχική ασθένεια έμειναν άστεγοι, γιατί έχασαν την πρόσβαση σε φτηνή κατοικία. Από την άλλη μεριά, άνθρωποι με σοβαρές ψυχικές ασθένειες, ακόμη και με ιστορικό μακρόχρονης παραμονής στο δρόμο, μπόρεσαν να ζήσουν στα δικά τους διαμερίσματα, όταν τους προσφέρθηκε η κατάλληλη οικονομική και κοινωνική υποστήριξη (Ευρώπη).

Ειδικά τώρα για την Ευρώπη, στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, ακολουθείται οργανωμένη στρατηγική για τη στήριξη των αστέγων με τη λειτουργία θεραπευτικών προγραμμάτων που έχουν ως στόχο την αποκατάσταση των αστέγων και τα οποία προσφέρουν εκτός από στέγη, ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα παρεμβάσεων προκειμένου να υπάρξει σταδιακή επανένταξη των θεραπευομένων στην κοινωνία και στο εργασιακό περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, στους ξενώνες της Αγγλικανικής Εκκλησίας στη Μεγάλη Βρετανία οι τρόφιμοι ακολουθούν αυστηρό πρόγραμμα, ξυπνούν νωρίς, πηγαίνουν σε συνεντεύξεις για δουλειά ή παρακολουθούν εκπαιδευτικά προγράμματα. Ακόμα, τους παρέχεται επίδομα στέγασης, το οποίο είτε χρησιμοποιούν για να νοικιάσουν κάποια κατοικία είτε το δίνουν στη δομή, όπου φιλοξενούνται. Φιλοδοξία αυτής της πολιτικής είναι η έλλειψη στέγης να αποτελεί ένα μεταβατικό στάδιο στη ζωή των πολιτών και όχι μια μόνιμη κατάσταση.

Στη γειτονική, τώρα, Ιταλία, οι άστεγοι υπολογίζονται περίπου σε 100.000 άτομα, που ζουν σε 158 πόλεις. Μόνο το 17% των δράσεων για τη στήριξη των αστέγων ανήκουν σε κρατικούς φορείς, ενώ στη παρούσα φάση δεν υπάρχουν προγράμματα χρηματοδοτούμενα από εθνικούς πόρους ή ξενώνες για τη φιλοξενία αστέγων. Την ευθύνη, τελικώς, για την επιβίωση, αλλά και την αποκατάσταση των αστέγων, αναλαμβάνει η Καθολική Εκκλησία μέσω της φιλανθρωπικής της οργάνωσης Caritas και άλλες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις. Το ένα τρίτο των προσφερομένων υπηρεσιών αφορά τις πρωτογενείς ανάγκες των αστέγων (φαγητό, ένδυση, υπόδηση, προσωπική υγιεινή) σε αντίστοιχες υποδομές, 17% των δράσεων αφορά τη νυχτερινή φιλοξενία και 4% την ημερήσια φιλοξενία σε ξενώνες. Παράλληλα, προσφέρεται σειρά υπηρεσιών από εξειδικευμένους κοινωνικούς επιστήμονες, που περιλαμβάνει ψυχολογική υποστήριξη, επαγγελματικό προσανατολισμό, ακόμα και συνοδεία στις δημόσιες υπηρεσίες.

¹⁰⁶ Philipott, P., Lecocq, C., et al., "Psychological Research on Homelessness in Western Europe: A Review from 1970 to 2001", *Journal of Social Issues*, Vol. 63, No 3, 2007, σελ.483-503

¹⁰⁷ ό.π. Homelessness Task Force

¹⁰⁸ Koegel, P., Burnam, M., Baumohl, J., "The Causes of Homelessness", σε Baumohl, J., (ed), *Homelessness in America*, Oryx Press, Phoenix, 1996.

Από 85.000 έως 100.000 υπολογίζονται οι άστεγοι στη Γαλλία. Μέτρηση που έγινε πριν από ένα χρόνο μια τυχαία νύχτα του χειμώνα κατέγραψε 86.000 άτομα, δηλαδή το 0,13% του συνολικού πληθυσμού. Στην πλειοψηφία τους πρόκειται για άνδρες (79%) γαλλικής καταγωγής (36%). Μόνο στο Παρίσι, ο σταθερός πληθυσμός των clochards φτάνει τους 15.000, στους οποίους προστίθεται περιστασιακά περίπου τριπλάσιος αριθμός αστέγων. Το 2009 δόθηκε 1,1 δισ. ευρώ για ξενώνες και γεύματα αστέγων και το 2010 επενδύθηκαν ακόμα 110 εκατομμύρια ευρώ.

Στη Σουηδία, με τη μακρά παράδοση κοινωνικής πολιτικής, οι άστεγοι τυγχάνουν καλύτερης τύχης. Μπορεί ο συνολικός αριθμός τους να αυξήθηκε από το 2005 έως το 2011 σύμφωνα με έρευνες του υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας, παράλληλα όμως εντατικοποιήθηκαν και τα μέτρα προστασίας τους. Έτσι, μολονότι 34.000 άτομα είναι άστεγα, σε δημόσιους χώρους κοιμούνται σήμερα μόνο 280, όταν το 2005, 980 άτομα έμεναν σε δρόμους της Στοκχόλμης, του Γκέτενμποργκ και του Μάλμε. Από τους 34.000 που ανήκουν στην κατηγορία ανθρώπων χωρίς σπίτι, 4.500 βρίσκονται σε επείγουσα κατάσταση, οι υπόλοιποι έχουν βρει προσωρινή λύση σε ξενώνα ή ξενοδοχείο. Η αλλαγή στο τοπίο ήρθε με την υιοθέτηση στοχευμένων μέτρων από το αρμόδιο υπουργείο, που προέβλεπαν αύξηση των αντίστοιχων κονδυλίων και συνεργασία όλων των συναρμόδιων φορέων. Ωστόσο, σημειώθηκε αύξηση των γυναικών και των αλλοδαπών αστέγων (34%).¹⁰⁹

Σύμφωνα τώρα με τα αποτελέσματα έρευνας του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για τους Αστέγους¹¹⁰ που έγινε σε 13 χώρες¹¹¹, στις περισσότερες χώρες υπήρχαν δεδομένα για άτομα που διαβιούν σε αντίξοες συνθήκες και σε καταφύγια έκτακτης ανάγκης, και για άτομα που ζουν σε ξενώνες αστέγων. Επιπλέον, παρατηρήθηκε αυξανόμενος αριθμός γυναικών και νέων ατόμων, αυξανόμενοι αριθμοί οικονομικών μεταναστών από την ανατολική Ευρώπη και αυξανόμενος αριθμός αιτούντων άσυλο και μεταναστών χωρίς χαρτιά.¹¹²

Φαίνεται πάντως πως η συμβουλευτική, και η εξατομικευμένη παρέμβαση από ειδικευμένους επιστήμονες, παραδείγματος χάριν στις Στέγες Φιλοξενίας, όπως λειτουργεί σαν πρόγραμμα στη Φινλανδία, μπορεί να συμβάλλει τόσο στην αύξηση της αποτελεσματικότητας των μέτρων όσο και στη μείωση της πιθανότητας επαναφοράς στο σημείο της «έλλειψης στέγης».¹¹³ Η προαναφερθείσα τακτική, σε συνδυασμό με την εφαρμογή προγραμμάτων κινητών μονάδων βοήθειας¹¹⁴ για «στοχευμένη» δράση, μπορεί να συντελέσει στην άμεση και αποτελεσματικότερη παρέμβαση. Πιο συγκεκριμένα, η επιτευχθείσα μείωση του πληθυσμού των αστέγων συσχετίστηκε,

¹⁰⁹ Φωτιάδη, Ι., “Κοινωνικό φαινόμενο δεκαετιών στο εξωτερικό”, txt at, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_100018_14/01/2012_469132, προσπελ. 10/12/2012

¹¹⁰ Pleace N., Teller N., Quilgars D., “Social Housing, Allocation and Homelessness”, *EOH Comparative Studies on Homelessness*, European Observatory of Homelessness, Brussels, 2011, σ. 31-32.

¹¹¹ Πιο συγκεκριμένα σε: Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Σουηδία, Φινλανδία, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Πολωνία, Βέλγιο, Γερμανία, Βουλγαρία, Ισπανία, Δημοκρατία της Τσεχίας.

¹¹² Bosch M. J., ‘Homelessness among Migrants in Spain’, *European Journal of Homelessness*, vol. 4, 2010, σ. 139-154.

¹¹³ European Observatory of Homelessness, *Social Housing Allocation and Homelessness*, Brussels-December 2011, σ. 65.

¹¹⁴ Η υπηρεσία “mobile support” χρησιμοποιείται μεταξύ άλλων και από τη Γερμανία και το Βέλγιο. Στο ίδιο, σ. 64-65.

από τους ειδικούς, με συγκεκριμένες πολιτικές παρέμβασης, συμπεριλαμβανομένων προληπτικών πολιτικών σε Γερμανία και Αγγλία και με μια νέα, ολοκληρωμένη πρακτική επικεντρωμένη στο μοντέλο «Πρώτα Στέγαση» (*Housing First*), στη Φινλανδία, στο οποίο αναφερθήκαμε πιο πάνω. Ειδικά η τελευταία, τον Φεβρουάριο του 2008 θέσπισε ένα εθνικό πρόγραμμα δράσης με στόχο τη μείωση των μακροχρόνια αστέγων κατά το ήμισυ έως το 2011. Η παροχή επαρκούς στέγασης θεωρήθηκε απαραίτητη προϋπόθεση για την αντιμετώπιση των λοιπών κοινωνικών προβλημάτων και των προβλημάτων υγείας. Το πρόγραμμα βοήθησε τους αστέγους να εξασφαλίσουν μόνιμη στέγη βάσει συμβάσεων μίσθωσης και μετέτρεψε τα καταφύγια σε μονάδες προς ενοικίαση. Παρείχε συμβουλευτικές υπηρεσίες στέγασης και οικονομική υποστήριξη για την αποφυγή εξώσεων, καθώς και καθοδήγηση σχετικά με την αξιοποίηση των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας. Καταρτίστηκαν επίσης σχέδια αποκατάστασης και παροχής υπηρεσιών προς αστέγους. Κατά την πρώτη αξιολόγηση του προγράμματος, διαπιστώθηκε ότι το αποτέλεσμα ήταν η εξοικονόμηση 14.000 ευρώ ανά άτομο, πάνω από το 50 % του μέσου συνολικού κόστους των κυβερνητικών παροχών προς αστέγους. Η φινλανδική κυβέρνηση εκτιμά ότι η επίτευξη του στόχου του προγράμματος για τη δημιουργία 1250 νέων κατοικιών και εγκαταστάσεων επιδοτούμενης στέγασης ή πρόνοιας για τους μακροχρόνια άστεγους μπορεί να εξοικονομήσει 17,5 εκατ. ευρώ ετησίως.¹¹⁵

Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε πως προκειμένου να σχεδιασθούν και να τεθούν σε λειτουργία τέτοιου είδους προγράμματα, απαιτούνται και οι ανάλογες δομές οι οποίες δεν υφίστανται χωρίς την κρατική οικονομική στήριξη. Ουσιαστικά, όσον αφορά τα ελληνικά δεδομένα, οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες της σύγχρονης ελληνικής οικονομίας, αποτελούν ένα από τα βασικότερα προβλήματα, καθώς απαιτείται οικονομικό κόστος αφενός, για την ίδρυση όλων των παραπάνω υπηρεσιών και αφετέρου, για τη στελέχυσή τους από ειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό.

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η έλλειψη στέγης συνιστά παράγοντα δημιουργίας έντονων ανασφαλειών σχετικά με τις βασικές ανάγκες επιβίωσης του ατόμου (σίτιση – υγεία) αλλά και φόβου του εγκλήματος¹¹⁶ εφόσον ο άστεγος ζει καθημερινά στο δρόμο «εκτεθειμένος» σε πολλαπλούς κινδύνους και απειλές.¹¹⁷ Η υγεία αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τομείς ανασφάλειας των αστέγων, ιδίως σε περιόδους κακοκαιρίας όπου, η έλλειψη, έστω και προσωρινού, καταλύματος, τους καθιστά ευάλωτους. Για τον ίδιο λόγο, ο βραδινός ύπνος συνιστά έναν επιπλέον λόγο ανασφάλειας, συνδεδεμένης με το φόβο ενδεχόμενης θυματοποίησής τους, συναίσθημα που

¹¹⁵ ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, “Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ «ΕΥΡΩΠΗ 2020»”, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011, σ. 13. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <http://ec.europa.eu/progress>.

¹¹⁶ Ζαραφονίτου Χ., *Ο φόβος του εγκλήματος. Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας*, Μελέτες Ευρωπαϊκής Νομικής Επιστήμης, Εκδ. Α.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, ελληνικά/αγγλικά.

¹¹⁷ Dearbhal M., *Exploring the Complex Relationship between Housing and Health through Consideration of the Health Needs of People who are Homeless*, Prepared for the 2006 ENHR Conference Workshop 5 “The Residential Context of Health”, Brussels, June 2006, σ. 9.

μπορεί να εντείνουν ακόμη και σημάδια «κοινωνικής αταξίας» στο χώρο όπου κοιμούνται, όπως είναι οι βανδαλισμοί, τα γκράφιτι ή ακόμη και τα φαινόμενα διακίνησης ναρκωτικών ουσιών.¹¹⁸

Όπως παραδόξως το ζήτημα της καθημερινής εξασφάλισης τροφής, δεν φαίνεται να ενισχύει τυχόν αισθήματα ανασφάλειας μιας και, τόσο στην πρόσφατη έρευνα της “Κλίμακας” όσο και από τα στοιχεία της δικής μας έρευνας, οι άστεγοι με τον έναν ή άλλον τρόπο έχουν βρει τρόπους επίλυσής του. Βέβαια η εξασφάλιση τροφής δεν σημαίνει και σωστή σίτιση. Σε αυτή τη περίπτωση εάν δεν σιτίζονται σωστά, αναπόφευκτα ο οργανισμός τους θα είναι αδύναμος, και ευάλωτος σε ασθένειες ιδιαίτερα όταν επικρατούν ακραίες καιρικές συνθήκες.¹¹⁹ Πάντως σε πορίσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε στις Η.Π.Α. σε εφήβους άστεγους, οι άστεγοι βιώνουν αισθήματα ανασφάλειας σχετικά με την εξασφάλιση τροφής τα οποία συνδέονται άμεσα με το εύρος του κοινωνικού δικτύου που έχουν αναπτύξει κάτι που τους βοηθά να εξασφαλίζουν φαγητό όταν δεν έχουν καθόλου χρήματα. Σε αντίθετη περίπτωση, ίσως αναγκασθούν να εμπλακούν σε παραβατικές πράξεις (κλοπή χρημάτων ή φαγητού) ίσως ακόμη και να πέσουν θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης προκειμένου να εξασφαλίσουν μία ποσότητα τροφής, το λεγόμενο «survival sex».¹²⁰ Το σεξ για λόγους επιβίωσης, ενέχει σοβαρό κίνδυνο θυματοποίησης, γεγονός που προκαλεί ή/και εντείνει το φόβο του εγκλήματος.

Τέλος, οι άστεγοι πέφτουν συχνά θύματα ποινικών αδικημάτων, ιδίως κλοπών και επιθέσεων κατά της σωματικής τους ακεραιότητας, ενώ οι γυναίκες αισθάνονται επιπλέον ανασφάλεια λόγω του ότι οι παραπάνω ενέργειες μπορεί να συνοδεύονται από σεξουαλικά αδικήματα σε βάρος τους.¹²¹

Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για τους αστέγους, πολύ λίγες είναι οι χώρες που διεξάγουν έρευνες καταγραφής των αστέγων και των αναγκών τους ανά τακτά χρονικά διαστήματα και διαθέτουν οργανωμένα συστήματα ποσοτικής και ποιοτικής καταγραφής τους (των κατηγοριών και των αναγκών). Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται η Δανία, η Φινλανδία, η Ιρλανδία, το Ην. Βασίλειο και η Νορβηγία.¹²² Γι αυτό και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έχει ήδη αναγνωριστεί η αναγκαιότητα της αποτελεσματικής συλλογής δεδομένων, ως ένα συστατικό στοιχείο μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για την πρόληψη ή την αντιμετώπιση των αναγκών των αστέγων. Στη χώρα μας, τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία δεν επιτρέπουν να διαφανούν οι πραγματικές διαστάσεις του προβλήματος. Για το λόγο αυτό πρέπει να οργανωθεί ένα σύστημα συλλογής πληροφοριών σε εθνικό επίπεδο, το οποίο θα αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη και την εφαρμογή των πολιτικών σχετικά με το πρόβλημα των αστέγων.

¹¹⁸ Στο ίδιο, σ. 9

¹¹⁹ Whitbeck L, Chen X. and Johnson K. , “Food insecurity among homeless and runaway adolescents”, *Public Health Nutrition*, vol. 9, 2005, σ. 47–52.

¹²⁰ ό.π., Dearbhal M. , σ. 5

¹²¹ ό.π. , Meanwell E. , σ. 76.

¹²² ό.π. , European Observatory of Homelessness, σ. 16.

2.4 Οι άστεγοι στην Ελλάδα

Το γεγονός της μη διατύπωσης ενός ορισμού της έλλειψης στέγης οδηγεί στην ανυπαρξία ενός πλαισίου για τη συλλογή αξιόπιστων πληροφοριών σχετικά με το φαινόμενο των αστέγων. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, στην Ελλάδα, δεν υπάρχει ένα οργανωμένο σύστημα συλλογής στατιστικών στοιχείων, σχετικά με την έλλειψη στέγης και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην έχει διαμορφωθεί μια συνολική και σαφής εικόνα του προβλήματος. Τα διαθέσιμα στοιχεία είναι περιορισμένα και προέρχονται από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς που στα πλαίσια των ομάδων-στόχων με τις οποίες ασχολούνται, έρχονται αντιμέτωπες και καταγράφουν και προβλήματα που σχετίζονται με την έλλειψη στέγης. Παράλληλα η κοινωνική απομόνωση και η συνεχής μετακίνηση των αστέγων αλλά και η έλλειψη συντονισμένων δράσεων και εξειδικευμένων υπηρεσιών, δυσκολεύουν τόσο τη προσέγγιση των αστέγων όσο και τη καταγραφή και αξιολόγηση των αναγκών τους. Αυτό έχει ως συνέπεια να δυσχεραίνεται σε μεγάλο βαθμό η έρευνα για το φαινόμενο αυτό και η τήρηση αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων.

Μόλις τον Απρίλιο του 2009, το αρμόδιο Υπουργείο (Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης), επιχείρησε να καταγράψει και να αποτυπώσει ποσοτικά τα άτομα που ζουν εκτός στέγης πανελλαδικά με βάση την ευρωπαϊκή τυπολογία ETHOS για τους αστέγους. Έτσι ανατέθηκε στις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις της χώρας η καταγραφή των αστέγων από τις κατά τόπους προνοιακές δομές. Σύμφωνα λοιπόν με αυτά τα δεδομένα, οι άστεγοι υπολογίζονται σε 7.720 άτομα όμως σε αυτούς δεν συμπεριλαμβάνονται οι παράνομοι μετανάστες, οι πολιτικοί πρόσφυγες που διαμένουν προσωρινά σε κέντρα υποδοχής προσφύγων-αιτούντων άσυλο αλλά ούτε και οι μετακινούμενοι πληθυσμοί των Ρομά/Τσιγγάνων που ζουν σε καταυλισμούς. Για τις παραπάνω κοινωνικές ομάδες προβλέπονται και υπάρχουν ειδικά προγράμματα στήριξης για αυτό και δεν συνυπολογίστηκαν στην προαναφερόμενη έρευνα. Επίσης δεν ήταν δυνατόν να υπολογιστεί και να καταμετρηθεί, ούτε κατά προσέγγιση, ο αριθμός των ατόμων που αναγκαστικά, ελλείψει δικής τους στέγης, συγκατοικούν με συγγενείς ή φίλους ή που παράνομα υπενοικιάζουν κάποιο χώρο ή έχουν καταπατήσει γη χωρίς νόμιμα δικαιώματα. Και βέβαια από τη καταγραφή αυτή λείπουν κι εκείνα τα άτομα που κινδυνεύουν να χάσουν το σπίτι τους είτε εξ αιτίας κατάσχεσης είτε εξ αιτίας εντολής για έξωση. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό από τα παραπάνω, αυτή η πρώτη προσπάθεια προσέγγισης του προβλήματος των αστέγων παρουσιάζει σοβαρές ελλείψεις καθώς εμφανίζει πολύ πιο μικρό το μέγεθος του αριθμού των αστέγων. Παρόλα αυτά αποτελεί ένα πρώτο βήμα προκειμένου να οργανωθεί μια βάση πληροφοριών για την ομάδα των αστέγων σε πανεθνικό επίπεδο κάτι που δεν είχαν καταφέρει προηγούμενες περιορισμένες εκτιμήσεις από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς. Η συγκεκριμένη καταγραφή του Υπουργείου αμφισβητείται έντονα από Μη

Κυβερνητικές Οργανώσεις οι οποίες ανεβάζουν τον αριθμό των αστέγων κοντά στις 20000.

Το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για την έλλειψη στέγης στην Ελλάδα κάνει εκτιμήσεις που θέλουν τους άστεγους να είναι περίπου 20000 από τους οποίους οι 9000 ζουν στη περιοχή της Αττικής ενώ 1000 άτομα από το σύνολο των αστέγων είναι Έλληνες πολίτες, χωρίς κανένα σταθερό κατάλυμα, 280 φιλοξενούνται σε κρατικούς και δημοτικούς ξενώνες, 2000 δέχονται υπηρεσίες στέγασης από μη κυβερνητικές και εκκλησιαστικές οργανώσεις, γύρω στους 500 μένουν σε οικοτροφεία και περίπου 2000 μένουν σε πρόχειρα καταλύματα και κτίρια που τελούν υπό κατάληψη. Οι αλλοδαποί μετανάστες και όσοι αιτούνται άσυλο και οι οποίοι δεν έχουν κανένα κατάλυμα υπολογίζονται σε 8000 ενώ περίπου 3000 άτομα διαμένουν σε άσυλα και ιδρύματα. Και στη περίπτωση των στοιχείων του Ευρωπαϊκού παρατηρητηρίου για την έλλειψη στέγης, στο συνολικό αριθμό των αστέγων δεν συμπεριλαμβάνονται όσοι μένουν σε επισφαλείς κατοικίες ή όσοι διαβιούν σε ανεπαρκή ή ακατάλληλα καταλύματα καθώς δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

Τα δεδομένα για τους άστεγους που συλλέχθηκαν το 2008-2009 από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και τα οποία είναι σύμφωνα με την ευρωπαϊκή τυπολογία ETHOS για τους άστεγους, παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 2):

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

“ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΣΤΕΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ”

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ	ΓΕΝΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
A. Άστεγοι	Άστεγοι που ζουν στο δρόμο	Χωρίς πρόσβαση σε κατάλυμα για όλο το 24ωρο/Χωρίς σταθερό τόπο διαμονής	1665
	Άνθρωποι που διαμένουν σε νυχτερινά καταφύγια	Κατάλυμα μόνο για μία διανυκτέρευση	142
ΣΥΝΟΛΟ			1807
B. Στερούμενοι κατοικίας	Άνθρωποι που διαμένουν σε ξενώνες για άστεγους	Ξενώνες αστέγων (βραχύχρονη παραμονή)	359
		Προσωρινή διαμονή/κατοικία για ανθρώπους που ζουν στο δρόμο (μακρόχρονη παραμονή)	68
	Γυναίκες ή μητέρες που διαμένουν σε ξενώνες γυναικών ή οικογενειακά καταφύγια	Ξενώνες για γυναίκες (θύματα κακοποίησης, ενδοοικογ. βίας κλπ)	77
		Ζευγάρια ή μονογονεϊκές οικογένειες που διαμένουν σε καταφύγια ή ξενώνες	24
	Άνθρωποι που αποφυλακίζονται ή παίρνουν εξιτήριο από νοσοκομεία	Εξιτήριο από σωφρονιστικά καταστήματα και νοσοκομεία	446
ΣΥΝΟΛΟ			974
Γ. Άτομα που διαβιούν σε	Άτομα που διαβιούν σε μη	Προσωρινά φιλοξενούμενοι	1856

μη ασφαλή /επισφαλή καταλύματα	ασφαλή /επισφαλή καταλύματα (χωρικά ή χρονικά)	σε συγγενείς ή φίλους	
		Παράνομη υπενουκίαση	57
		Παράνομη χρήση χώρου ή κτιρίου/κατάληψη/χρήση εγκαταλειμμένων κτιρίων	180
		Καταπάτηση γης	110
ΣΥΝΟΛΟ			2203
Δ. Άτομα που διαβιούν σε ανεπαρκή/ακατάλληλα καταλύματα	Άτομα που διαμένουν σε προσωρινά/ακατάλληλα καταλύματα	Διαμονή σε τροχόσπιτα/μετακινούμενοι πληθυσμοί	348
		Διαμονή σε πρόχειρα καταλύματα (π.χ. Κοντέϊνερ, καταυλισμούς κ.λ.π)	587
	Άνθρωποι που ζουν σε ακατάλληλα καταλύματα	Διαμονή σε προσωρινές κατασκευές (π.χ. Σκηνές, παραπήγματα, οικισμοί θυμάτων φυσικών καταστροφών)	1087
		Ακατάλληλα καταλύματα για διαμονή (σύμφωνα με υπάρχοντες περιορισμούς, π.χ. Καταστήματα, αποθήκες, μαντριά)	714
ΣΥΝΟΛΟ			2736
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ			7720

ΠΗΓΗ : ΥΥΚΑ 2009¹²³

Δεδομένης τώρα της οικονομικής συγκυρίας, η ποιοτική αποτύπωση της έλλειψης στέγης στην Ελλάδα, εμφανίζει τρεις βασικές κατηγορίες αστέγων:¹²⁴

1. Άτομα σε κατάσταση έλλειψης στέγης λόγω του συνδυασμού των παρακάτω παραγόντων:

- ανεργία, χαμηλό εισόδημα
- Ψυχικές διαταραχές, κυρίως διπλή διάγνωση¹²⁵ (χρήση ναρκωτικών, αλκοόλ, τζόγος)
- Απουσία υποστηρικτικού πλαισίου

Τα άτομα αυτής της κατηγορίας είναι κυρίως Έλληνες και αλλοδαποί που πάσχουν από ψυχικές διαταραχές και είναι για μεγάλο διάστημα άστεγοι. Οι αλλοδαποί προέρχονται κυρίως από χώρες των Βαλκανίων και από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (Πολωνία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Ρωσία κλπ.)

¹²³ Στο ίδιο, σ. 227

¹²⁴ ό.π. , Μ.Κ.Ο. Κλίμακα, “Το φαινόμενο της έλλειψης στέγης στην Ελλάδα”, 2011.

¹²⁵ Ο όρος “διπλή διάγνωση” ή συννοσηρότητα δηλώνει την συνύπαρξη ψυχιατρικής νόσου και διαταραχών οφειλόμενων στη χρήση ουσιών ή/και στην ανάπτυξη μορφών εξάρτησης όχι μόνο από ουσίες (π.χ. Τυχερά παιχνίδια-τζόγος). EMCDDA, “Comorbidity in Annual report on the state of the drugs problem in the European Union and Norway”, EMCDDA, Lisbon, 2004, txt at, <http://www.emcdda.europa.eu/publications/annual-report/2004/ar2004-el1.pdf>, προσπελ. 10/10/2012, σ. 94.

2. “Νεοάστεγοι”

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται άτομα που διαβιούν εκτός στέγης ή σε επισφαλείς καταστάσεις στέγασης λόγω ανεργίας ή/και χαμηλών εισοδημάτων με αδυναμία στήριξής τους από οικογενειακό-υποστηρικτικό πλαίσιο. Ωστόσο διατηρούν ακόμα ισχυρούς δεσμούς με το περιβάλλον τους, δεν εμφανίζουν ψυχοπαθολογία και έχουν μέτριο έως υψηλό επίπεδο μόρφωσης και, συγκριτικά με τους υπόλοιπους, τη μεγαλύτερη δυνατότητα αποκατάστασης και επανένταξης.¹²⁶ Οι αλλοδαποί που εντάσσονται στην κατηγορία αυτή είναι άτομα που ήταν ενσωματωμένα στην ελληνική κοινωνία και λόγω ανεργίας βρέθηκαν σε κατάσταση φτώχειας και έλλειψης στέγης. Νεοάστεγοι μπορεί να είναι άτομα που έχασαν τις ιδιοκτησίες τους με δήμευση λόγω δανείων ή άλλων οφειλών (προς το Δημόσιο ή τράπεζες), νέοι που έχουν απομακρυνθεί από την οικογένειά τους και είναι άνεργοι ή δεν μπορούν να συντηρήσουν ένα σπίτι, καθώς και άτομα που έχασαν τη δουλειά τους λίγο πριν τη συνταξιοδότησή τους. Η εμφάνιση των “νεοάστεγων” συμπίπτει με την εμφάνιση των “νεόπτωχων” αποτελώντας όχι μόνο σημείο των καιρών μας αλλά κάνοντας ακόμα πιο σαφές το γεγονός ότι η φτώχεια πλήττει πια πληθυσμούς με προηγούμενο υψηλό ή επαρκές βιοτικό επίπεδο.

3. Μετανάστες/αιτούντες πολιτικό άσυλο και πρόσφυγες σε μεταβατικό στάδιο

Είναι άτομα στα πρώτα στάδια της μετανάστευσης στην Ελλάδα. Αντιμετωπίζουν έντονα στεγαστικά προβλήματα (ζουν στο δρόμο) για μικρό χρονικό διάστημα αλλά μένουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε ακατάλληλες κατοικίες σε συνθήκες υπερσυνωστισμού. Προέρχονται κυρίως από ασιατικές και αφρικανικές χώρες (Αφγανιστάν, Πακιστάν, Ιράκ, Μπαγκλαντές, Σουδάν, Μαρόκο κ.ά).

2.5 Ερευνητικές απόπειρες για τη καταγραφή του φαινομένου των αστέγων στην Ελλάδα

Οι ερευνητικές απόπειρες στην Ελλάδα για τη καταγραφή του φαινομένου των αστέγων, συγκρινόμενες με αυτές χωρών του εξωτερικού είναι λίγες στον αριθμό και σχετικά πρόσφατες. Μόλις το 1994 επιχειρήθηκε μια πρώτη προσπάθεια καταγραφής των αστέγων από τον Σαπουνάκη.¹²⁷ Η πρώτη επίσημη από πλευράς πολιτείας, καταγραφή των αστέγων έγινε μόλις το 2008-2009 από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης όπως είδαμε. Στη παρούσα ενότητα κρίναμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε αναλυτικά τη τελευταία έρευνα της Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα”, που έγινε το 2012 αλλά και κάποιες προγενέστερες ερευνητικές προσπάθειες, η μία και πάλι από την Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα” που πραγματοποιήθηκε το διάστημα 2005 – 2006 και η άλλη που

¹²⁶ Φαίνεται πως όσοι είναι άστεγοι για λιγότερο από 6 μήνες επανέρχονται στον κοινωνικό ιστό γρηγορότερα από κάποιον που “εθίστηκε” σε φιλανθρωπικές παροχές ή “αφέθηκε” στην κατάθλιψη και άλλες διαταραχές που συνοδεύουν την απώλεια της σταθερότητας σε εργασία και σχέσεις. Στο ίδιο, σ. 96

¹²⁷ ό.π., Sapounakis, A.

διεξήχθει το 2003 στο πλαίσιο της λειτουργίας του κοινωνικού ξενώνα του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και η οποία αφορούσε τη διαβίωση των αστέγων στο Δήμο Πειραιά. Παρά τις διαφορές που παρουσιάζουν οι έρευνες ως προς τη μεθοδολογία, κάτι που δεν επιτρέπει τη μεταξύ τους ευθεία σύγκριση, εντούτοις θεωρούμε πως θα ήταν χρήσιμο να παραθέσουμε τα ευρήματά τους προκειμένου να παρακολουθήσουμε έστω και έτσι την εξέλιξη του φαινομένου την τελευταία δεκαετία και να διαπιστώσουμε τυχόν αλλαγές ως προς τη σύνθεση αυτού του πληθυσμού.

2.5.1 Έρευνα Μ.Κ.Ο. “ΚΛΙΜΑΚΑ”, 2012

Αν θα θέλαμε να “απεικονίσουμε” τον μέσο άστεγο της Ελλάδας του 2012, αυτός είναι άντρας, σε παραγωγική ηλικία, με μεσαία, ανώτερη ή ανώτατη μόρφωση. Νιώθει φόβο, ανασφάλεια, απαισιοδοξία, ταυτόχρονα όμως κάνει όνειρα για το μέλλον και πιστεύει ότι η κατάστασή του μπορεί να αλλάξει προς το καλύτερο. Επιρρίπτει ευθύνες στους πολιτικούς για την κρίση και θεωρεί καταλληλότερο πρωθυπουργό τον κανένα. Θα μπορούσε να είναι ο άνεργος ή ο χαμηλόμισθος της διπλανής πόρτας, με τη διαφορά ότι δεν έχει πόρτα, ούτε καν κεραμίδι πάνω από το κεφάλι του. Αυτό που του λείπει περισσότερο, μετά τη στέγαση, είναι η ιατρική περίθαλψη, η εργασία, η φροντίδα υγιεινής. Σε αντίθεση με όσα πιστεύουμε, δεν δυσκολεύεται τόσο να ντυθεί ή να φάει, αλλά να βρει ένα χώρο να για την ατομική του υγιεινή (πέρα από το να βρει κάπου να κοιμηθεί). Τα παραπάνω προκύπτουν μέσα από τα στοιχεία έρευνας που παρουσίασε η ΜΚΟ «Κλίμακα» σε ελληνικά και διεθνή ΜΜΕ και τα οποία σε πολύ μεγάλο βαθμό συμφωνούν και με τα δικά μας ευρήματα.¹²⁸

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα¹²⁹ που διενήργησε η ΜΚΟ «Κλίμακα» για το προφίλ των αστέγων στην Ελλάδα του 2012 που παρουσιάστηκε σε συνέντευξη Τύπου στον ξενώνα της Κλίμακας στις 12 Δεκεμβρίου 2012 και η οποία πραγματοποιήθηκε από τον Σεπτέμβριο του 2011 μέχρι τον Φεβρουάριο του 2012 στην Αθήνα σε δείγμα 214 ατόμων έχοντας ως στόχο την καταγραφή των ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών των νεοαστέγων, προέκυψαν τα εξής: Το 88,2% όσων συμμετείχαν στην έρευνα είναι άνδρες και το 17,8% γυναίκες. Από όσους συμμετείχαν στην έρευνα, το 89,7% ήταν Έλληνες ενώ το υπόλοιπο 11,3% αλλοδαποί. Το 33% των σημερινών αστέγων είναι διαζευγμένοι, ενώ το 47,2% έχει παιδιά. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων που έμειναν άστεγοι ασχολούνταν με επαγγέλματα που τα «χτύπησε» ιδιαίτερα η κρίση.

¹²⁸ Είναι ευρήματα που συμφωνούν σε πολύ μεγάλο βαθμό και με τα στοιχεία που προέκυψαν από τη δική μας έρευνα.

¹²⁹ Η έρευνα διεξήχθη την περίοδο Σεπτέμβριος 2011 – Φεβρουάριος 2012 στην Αθήνα (Κέντρο Στήριξης Αστέγων «Κλίμακα», Ξενώνας Αστέγων ΕΕΣ, street working) σε πληθυσμό αστέγων με ελληνική υπηκοότητα και αλλοδαπούς που ζουν στην Ελλάδα πάνω από 8 έτη.

Συγκεκριμένα, το 24,8% δούλευε σε τεχνικά επαγγέλματα και στον κατασκευαστικό τομέα. Το 22% εργαζόνταν ως ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 18% ως ελεύθεροι επαγγελματίες και το 16% ως τουριστικοί υπάλληλοι. Το 64,8% είναι άστεγοι λιγότερο από δύο χρόνια, ενώ οι περισσότεροι από τους μισούς κινούνται στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας. Το 29,8% θεωρεί ότι βρίσκεται εκτός στέγης λόγω οικονομικών προβλημάτων, ενώ το 17,3% λόγω ανεργίας.

Στο ερώτημα ποιος ευθύνεται για την κατάστασή τους, το 47,60% απαντά οι πολιτικοί και το 25,70% όλοι μας. Το 63,8% των αστέγων που συμμετείχαν στην έρευνα κοιμάται μόνο σε υπαίθριο χώρο τον τελευταίο ένα χρόνο. Το 10,5% βρίσκει καταφύγιο στο αυτοκίνητο, ενώ το 14,3% έχει πάει τουλάχιστον μία φορά στο νοσοκομείο για να περάσει τη νύχτα του ενώ το 30% έχει περάσει τουλάχιστον μια νύχτα στη φυλακή. Για περισσότερους από τους μισούς (52,4%) η εξασφάλιση τροφής δεν αποτελεί καθημερινό πρόβλημα, ενώ αντίστοιχα δεν αποτελεί πρόβλημα για το 47,1% η ένδυση. Για το 41% πρόβλημα είναι η εύρεση χώρου για να κάνουν μπάνιο. Η σωματική κακοποίηση και η ληστεία είναι τα πλέον συνηθισμένα προβλήματα για τους αστέγους, ενώ το 21,5% των γυναικών έχει κακοποιηθεί σεξουαλικά.

Οι μισοί από τους συμμετέχοντες στην έρευνα ζουν με 0-20 ευρώ το μήνα, από βοηθήματα, ελεημοσύνες της Εκκλησίας και σχεδόν καθόλου από περιστασιακές εργασίες, σε αντίθεση με ότι συνέβαινε προγενέστερα και το οποίο είχε καταγραφεί σε έρευνα της ίδιας ΜΚΟ το 2006, ενώ το 63,5% των οικογενειών είναι ενήμερες για την κατάσταση του άστεγου ατόμου και κατά 67,5% είναι εχθρικές ή αδιάφορες. Το 45,2% δηλώνει ότι δεν έχει κανένα φίλο και το 18,1% έχει αποπειραθεί τουλάχιστον μία φορά να αυτοκτονήσει. Το 58% από τους ερωτηθέντες δεν έχει καμία ασφάλιση υγείας. Όσον αφορά τα θέματα χρήσης ουσιών και εξάρτησης, το 38,1% δηλώνει ότι κάνει συχνή χρήση αλκοόλ, το 14,3% έχει κάνει χρήση ουσιών τους τελευταίους 6 μήνες (73,3% ινδική κάνναβη) και το 20,8% δηλώνει ότι ήταν εξαρτημένο από το τζόγο κατά το παρελθόν. Αναφερόμενοι στα συναισθήματα που βιώνουν ως άστεγοι, το 48,5% νιώθει κατά περιόδους έντονη απαισιοδοξία ενώ το 66,7% νιώθει έντονο άγχος.

Ως σημαντικότερες ανάγκες προσδιορίζουν:

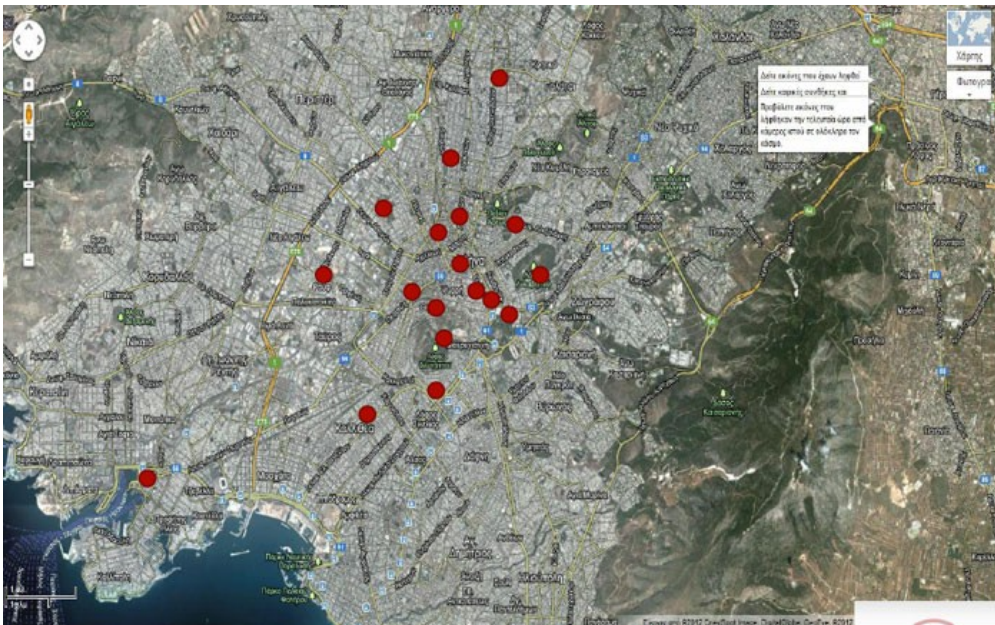
- Στέγαση 85,6%
- Ιατρική Περίθαλψη 83,1%
- Εργασία 76,5%
- Φροντίδα Υγιεινής 75%

Ωστόσο, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των αστέγων (79,8%) πιστεύει ότι η κατάσταση μπορεί να αλλάξει προς το καλύτερο. Σε ανοιχτή ερώτηση που υπήρχε στο ερωτηματολόγιο της έρευνας σχετικά με το τι πιστεύουν οι ίδιοι ότι πρέπει να γίνει, για να μη βρίσκονται οι άνθρωποι εκτός στέγης, το 71,7% απάντησε ότι θα πρέπει να υπάρξει κρατική πρόληψη.¹³⁰

¹³⁰ Για το θέμα αυτό η Άντα Αλαμάνου, υπεύθυνη της “Κλίμακας”, αναφέρει: “ μια συνολική αντιμετώπιση που προτείνουμε και έχει επιχειρηθεί στην Ευρώπη θα ήταν η πολιτική κοινωνικής στέγασης, έξω και μακριά από τακτικές φιλανθρωπικού τύπου, που όχι απλά δεν βοηθούν αλλά κατασπαταλούν πόρους και αποτυγχάνουν όπου

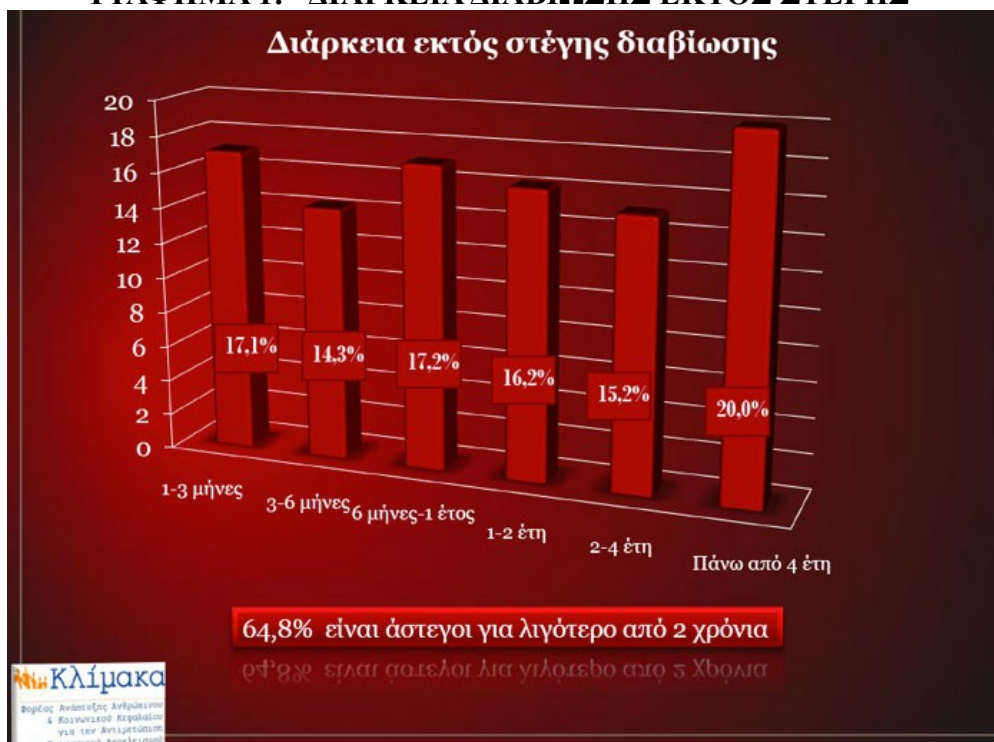
Στο σχήμα που ακολουθεί (ΣΧΗΜΑ 1) σημειώνονται με κόκκινες κουκίδες οι περιοχές της Αθήνας στις οποίες έχει εντοπιστεί ότι “διαμένουν” - συγκεντρώνονται άστεγοι.

ΣΧΗΜΑ 1. «ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΣΗΜΕΙΩΝ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΥ ΑΣΤΕΓΩΝ»

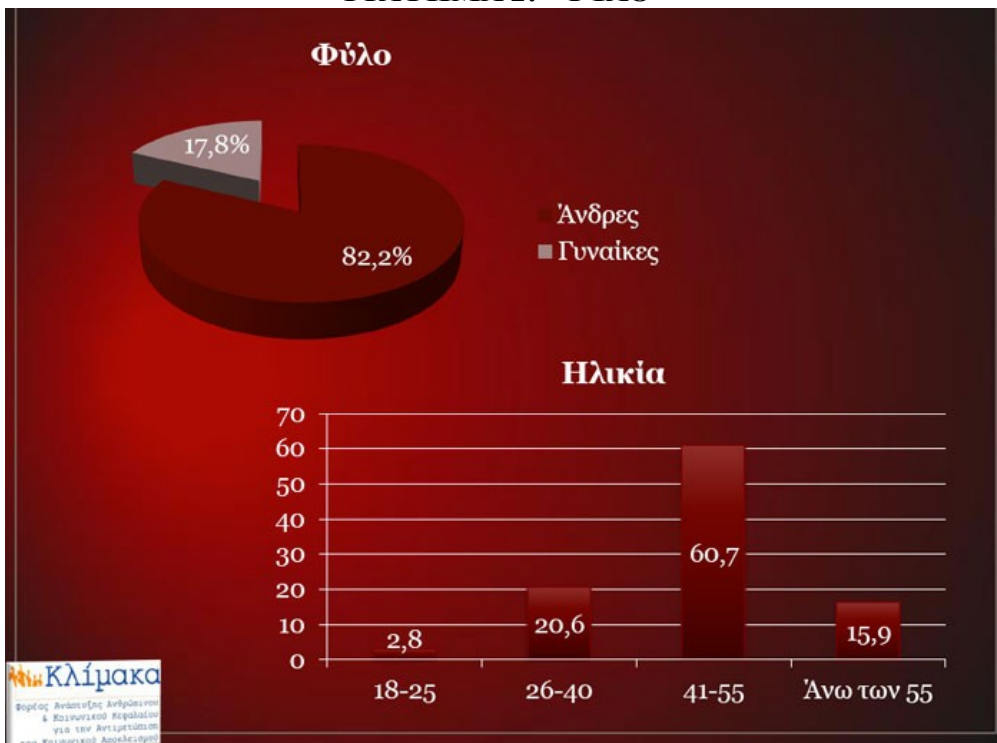
Ακολουθούν κάποια γραφήματα στα οποία αποτυπώνονται σχηματικά μέρος των παραπάνω στοιχείων της έρευνας:

ΓΡΑΦΗΜΑ 1: “ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΕΚΤΟΣ ΣΤΕΓΗΣ”

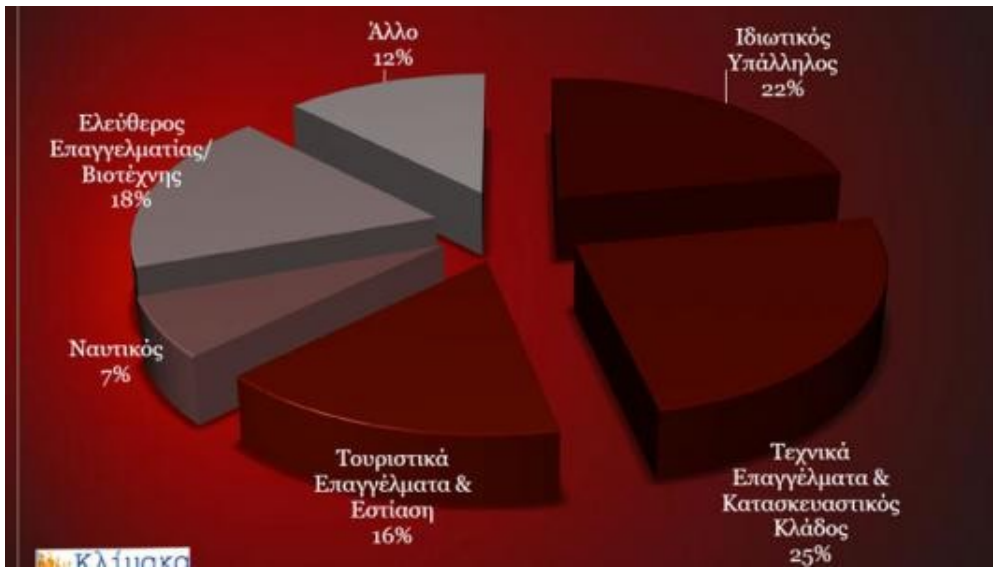
εφαρμόζονται”. Στην ίδια συνέντευξη τύπου τονίστηκε εκ μέρους άλλων ομιλητριών, η τραγική έλλειψη ξενώνων και ιατρικής περιθαλψής, επισημαίνοντας ότι βαριά ασθενείς και ψυχικά πάσχοντες βρίσκονται στον δρόμο, ως αποτέλεσμα της οξυτάτης κρίσης του συστήματος δημόσιας υγείας.

ΓΡΑΦΗΜΑ 2: “ΦΥΛΟ”

ΓΡΑΦΗΜΑ 3: “ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ”

ΓΡΑΦΗΜΑ 4: “ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΟΥ ΑΣΚΟΥΣΑΝ ΠΡΙΝ ΤΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΕΓΟΥ”

ΓΡΑΦΗΜΑ 5: “ΠΟΙΟΣ ΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ”

Πηγή γραφημάτων 1,2, 3, 4 και 5 καθώς και του Σχήματος 1: www.tvxs.gr

2.5.2 Προγενέστερες έρευνες

Τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, έχει διεξαχθεί μικρός αριθμός ερευνών για τους άστεγους και τις διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού τους τόσο από ΜΚΟ όσο και από κοινωνικές υπηρεσίες των οργανισμών της τοπικής αυτοδιοίκησης, που υλοποιούν προγράμματα στήριξης αυτών. Αν και το δείγμα των ερευνών αυτών δεν είναι αντιπροσωπευτικό, σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό των αστέγων, εν τούτοις τα αποτελέσματα είναι χρήσιμα, εφόσον σκιαγραφούν τα χαρακτηριστικά τους, το ψυχοκοινωνικό τους προφίλ, τα αίτια που τους οδήγησαν στην απώλεια της μόνιμης στέγης τους καθώς και τις συνθήκες διαβίωσής τους.

Πιο συγκεκριμένα παρουσιάζεται μια επιλογή από κάποια ενδιαφέροντα ευρήματα δύο πρόσφατων σχετικά ερευνών, τα οποία, αν και δεν είναι συγκρίσιμα μεταξύ τους, επιβεβαιώνουν την ανάγκη στήριξης αυτής της ομάδας πληθυσμού για την εξασφάλιση στέγης και κάλυψης των βασικών καθημερινών αναγκών διαβίωσης. Ως προς τη δημογραφική τους σύνθεση, η οποία δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις συγκριτικά με την τελευταία έρευνα της Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα” που ήδη παρουσιάσαμε, προκύπτει ότι η πλειοψηφία των αστέγων είναι άνδρες παραγωγικής ηλικίας, άγαμοι ή χωρισμένοι. Τα αίτια απώλειας της στέγης αποτελούν συνδυασμό παραγόντων, με επικρατέστερους το οικονομικό πρόβλημα και την ανεργία, ενώ ακολουθούν οι προσωπικοί/ οικογενειακοί λόγοι και η εξάρτηση από ουσίες. Επίσης τα άτομα αυτά εμφανίζουν έντονη ψυχοπαθολογία και βιώνουν πολύ δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, εφόσον το μεγαλύτερο ποσοστό τους μένει στην ύπαιθρο ή σε εγκαταλειμμένα κτίρια και στηρίζεται για τη διατροφή του στα συσσίτια της εκκλησίας ή των δήμων.

Από την έρευνα, που διεξήγαγε η ΜΚΟ Κλίμακα¹³¹ σε 200 άστεγους χρήστες υπηρεσιών σε τρία μεγάλα αστικά κέντρα, με θέμα τις συνθήκες διαβίωσης στο δρόμο και το ψυχοκοινωνικό προφίλ τους (διάστημα έρευνας:2005-2006), προκύπτει ότι η πλειοψηφία είναι άνδρες (75%), με μέση ηλικία τα 47 χρόνια. Σχετικά με το επίπεδο εκπαίδευσης, το 9,3% των ερωτηθέντων είναι αναλφάβητοι, το 33,3% έχει πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το 23% έχει τελειώσει το γυμνάσιο και αντίστοιχο ποσοστό το λύκειο, ενώ το 11% έχει πτυχίο ΑΕΙ ή ΤΕΙ. Αναφορικά με την οικογενειακή τους κατάσταση οι μισοί περίπου δηλώνουν άγαμοι, και το 46% αυτών χωρισμένοι, σε διάσταση, ή σε κατάσταση χηρείας. Το 42% έχει παιδιά και μόνο το 25% έχει συγγενείς, που διατίθενται να τους βοηθήσουν.

Σχετικά με το διάστημα παραμονής τους στο δρόμο, το 37,7% διαβιώνει εκτός στέγης έως

¹³¹ Η Μ.Κ.Ο. Κλίμακα έχει αξιόλογη ερευνητική εμπειρία ως προς τον πληθυσμό των αστέγων, τόσο με τα άτομα που διαμένουν στο δρόμο (δείγμα 96 άτομα) όσο και με άστεγους χρήστες των υπηρεσιών της (δείγμα 200 άτομα).

ένα χρόνο, ενώ το 46,5% περισσότερο από τρία χρόνια. Οι μισοί περίπου (50,3%) δηλώνουν ότι έμειναν χωρίς στέγη λόγω ανεπαρκών οικονομικών πόρων, σε ποσοστό 46,4% λόγω ανεργίας, 35,4% λόγω ανεπαρκούς στήριξης από την οικογένεια, 16,6% λόγω διαζυγίου/χωρισμού και 13,3% λόγω χρήσης ουσιών. Επιπλέον, η ψυχική νόσος είναι η μία από τις αιτίες για την απώλεια στέγης (7,7%), ενώ με παρόμοια ποσοστά ακολουθούν η κατάσχεση κατοικίας και η αποφυλάκιση (6,6%). Το 25% των αστέγων έχει παραμείνει στη φυλακή, με μέσο χρόνο παραμονής 29 μήνες και το 20% έχει νοσηλευτεί για πρόβλημα σχετικό με την ψυχική υγεία. Το 14% αναφέρει ότι το τελευταίο διάστημα έχει κάνει χρήση ναρκωτικών και το 34% χρήση αλκοόλ. Το 76% αναφέρει ότι έχει πέσει θύμα ληστείας και διάρρηξης κατά το διάστημα της παραμονής του στο δρόμο και το 59% νοιώθει ανασφάλεια κατά τη διάρκεια της νύχτας. Το 55% αξιολογεί την υγεία του ως πολύ κακή ή απλώς κακή και το 58% δεν έχει καμία ασφαλιστική κάλυψη υγείας, Ενδιαφέρον και συγχρόνως αισιόδοξο είναι το εύρημα ότι το 66% πιστεύει ότι κάποια στιγμή θα μπορέσει να ξεφύγει από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται.

Από τα δεδομένα τώρα της προκαταρκτικής έρευνας για τη διαβίωση των αστέγων στο Δήμο Πειραιά που διεξήχθη το 2003, στο πλαίσιο της λειτουργίας του κοινωνικού ξενώνα του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, σε δείγμα 107 ατόμων, προέκυψε ότι το 15% του δείγματος ήταν αλλοδαποί, το 10% γυναίκες και σχεδόν όλοι (98%) ήταν άτομα παραγωγικής ηλικίας. Σχετικά με την οικογενειακή τους κατάσταση προέκυψε ότι οι μισοί ήταν άγαμοι (51%), το 31% διαζευγμένοι ή σε διάσταση, το 7% σε χηρεία, ενώ το 11% έγγαμοι. Ως λόγους απώλειας της στέγης ανέφεραν κατά 58% την απώλεια της εργασίας, κατά 30% προσωπικούς οικογενειακούς λόγους, κατά 12% τη χρήση ουσιών και κατά 10% λόγους υγείας. Αναφορικά με τον τόπο διανυκτέρευσης, το 63% διέμενε σε υπαίθριους χώρους, το 24% σε εγκαταλειμμένα κτίρια, το 5% σε εγκαταλειμμένα αυτοκίνητα, ενώ ποσοστό 8% φιλοξενείτο προσωρινά. Το 71% κατέφευγε για βοήθεια στην εκκλησία, το 9% στις κοινωνικές υπηρεσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης και το 11% σε ιδιώτες. Το 73% του δείγματος ήταν ανασφάλιστοι. Πολύ σημαντικό είναι ότι οι μισοί άστεγοι περίπου (48%) επιθυμούσαν βοήθεια για να βρουν εργασία, ένα ποσοστό 15% επιθυμούσε υλική βοήθεια, ένα παρόμοιο ποσοστό 14% βοήθεια για εύρεση στέγης και το 6% του δείγματος επιθυμούσε ψυχολογική στήριξη.

2.6 Άστεγοι και Κοινωνική Πολιτική

Το φαινόμενο της έλλειψης στέγης αποτελεί ένα μακροχρόνιο πρόβλημα για τις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ τα περισσότερα από τα παλαιά μέλη της Ε.Ε. (Ε.Ε.-15) έχουν σημαντική εμπειρία στην εφαρμογή πολιτικών για τους άστεγους και ειδικότερα για τους άστεγους του δρόμου.¹³² Αν κάνουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή στις χώρες με την σχετική εμπειρία μπορούμε να διαπιστώσουμε τις διαφοροποιήσεις που έχουν υποστεί τις τελευταίες δεκαετίες τα μοντέλα πολιτικής που εφαρμόζονται για την αντιμετώπιση του φαινομένου της έλλειψης στέγης. Το κατασταλτικό μοντέλο της δεκαετίας του '60, όπου οι άστεγοι αντιμετωπιζόνταν, συχνά, ως «παραβάτες» ή «εγκληματίες» (π.χ. Γερμανία, Αυστρία) και στους προσφέρονταν επείγουσα βοήθεια σε μεγάλης κλίμακας ξενώνων ύπνου, έδωσε τη θέση του στο ιατρικό μοντέλο των δεκαετιών του '70 και του '80, όπου η έλλειψη στέγης θεωρήθηκε ατομικό πρόβλημα που σχετίζεται με ασθένεια ή εξάρτηση και έτσι το επίκεντρο μετατοπίστηκε στη θεραπεία, την αποκατάσταση και στην ανάπτυξη μικρής κλίμακας επιδοτούμενης κατοικίας. Στη συνέχεια, περάσαμε στο κοινωνικό μοντέλο της δεκαετίας του '90 και του 2000, που αναγνωρίζει ότι η έλλειψη στέγης οφείλεται σε ένα συνδυασμό κοινωνικών και ατομικών παραγόντων και θέτει την ανάγκη για μακροπρόθεσμες και προληπτικές πολιτικές με έμφαση, κυρίως, στην επανένταξη των άστεγων σε μόνιμη κατοικία. Στις μέρες μας, βασικές έννοιες των στρατηγικών αντιμετώπισης της έλλειψης στέγης είναι η πρόληψη, η υποστήριξη των άστεγων και ο συντονισμός φορέων και δράσεων.¹³³

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η έλλειψη στέγης είναι ένα από τα κύρια προβλήματα, που συμπεριλαμβάνεται στη Στρατηγική για την κοινωνική προστασία και κοινωνική ενσωμάτωση. Το Μάρτιο του 2006, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε το νέο πλαίσιο για την κοινωνική προστασία και τη διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης. Μεταξύ των νέων κοινών στόχων της Ε.Ε. για την κοινωνική ενσωμάτωση συμπεριλαμβάνεται και ο στόχος της «διασφάλισης πρόσβασης για όλους σε απαιτούμενους πόρους, δικαιώματα και υπηρεσίες για την συμμετοχή στην κοινωνία, την πρόληψη και την αντιμετώπιση του αποκλεισμού και την καταπολέμηση κάθε μορφής διάκριση, που οδηγεί στον αποκλεισμό». Επίσης, μεταξύ των βασικών προτεραιοτήτων πολιτικής, που έχουν τεθεί από τις χώρες της Ε.Ε. στα Εθνικά Σχέδια Δράσης για τον κοινωνικό αποκλεισμό (Κοινή Έκθεση, 2006) αναφέρεται ότι σχετικά με την εξασφάλιση αξιοπρεπούς κατοικίας ορισμένα κράτη-μέλη αποδίδουν ιδιαίτερη προσοχή στη βελτίωση των συνθηκών στέγασης ενώ άλλα, στην ανάγκη αντιμετώπισης της έλλειψης κοινωνικής κατοικίας για τις ευάλωτες ομάδες. Επίσης πολλά κράτη-μέλη αναπτύσσουν πιο ολοκληρωμένες προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος των

¹³² Γιαννέτου Κ., “Το κοινωνικό πρόβλημα της έλλειψης στέγης”, *Κείμενα Δημόσιας Πολιτικής*, ΙΣΤΑΜΕ, τχ 23, Ιαν. 2012, σ.11

¹³³ Meert, H., “Preventing and Tackling Homelessness”, *Peer Review*, Denmark, 2005

αστέγων.¹³⁴

Η έρευνα των εθνικών στρατηγικών για την αντιμετώπιση της έλλειψης στέγης σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες μας προτείνει¹³⁵ να διακρίνουμε, μεταξύ των χωρών με φιλελεύθερο προνοιακό σύστημα (Ιρλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο) και των χωρών με σοσιαλδημοκρατικό προνοιακό σύστημα (Σουηδία, Νορβηγία, Δανία, Φιλανδία). Βασική υπόθεση εδώ είναι πως τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας επηρεάζουν τις στρατηγικές για την αντιμετώπιση της έλλειψης στέγης. Στα φιλελεύθερα προνοιακά συστήματα συναντούμε μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας, λιγότερη χρηματοδότηση για τη μείωση της φτώχειας και συνεπώς μεγαλύτερα ποσοστά έλλειψης στέγης. Επίσης, τα φιλελεύθερα προνοιακά συστήματα σε αντίθεση με τα σοσιαλδημοκρατικά προνοιακά συστήματα εμφανίζουν μία μεγαλύτερη ροπή στην εγκληματοποίηση του αστέγου, ενώ υιοθετούν στη νομοθεσία τους έναν πιο περιορισμένο και αυστηρό ορισμό της έλλειψης στέγης και του χαρακτηρισμού άστεγος.¹³⁶ Μία τρίτη ξεχωριστή περίπτωση αποτελούν οι χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ. Σε χώρες όπως η Τσεχία, η Εσθονία, η Λιθουανία, η Πολωνία το φαινόμενο της έλλειψης στέγης πρωτοεμφανίστηκε κατά τη δεκαετία του '90, όταν έγινε η μετάβαση στην οικονομία της αγοράς και στον τομέα της κατοικίας. Η απόσυρση του κράτους από την αγορά κατοικίας, η μαζική ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού αποθέματος κατοικιών και η μεταβολή του συστήματος στεγαστικής συνδρομής (π.χ. επιδόματα ενοικίου) οδήγησαν ανθρώπους στο δρόμο. Το πρόβλημα επιδείνωσε το γεγονός ότι ζητήματα όπως η λειτουργία ξενώνων, η πρόσβαση στην κατοικία ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και η έλλειψη στέγης ήταν περιθωριοποιημένα και σχεδόν αόρατα στην πολιτική συζήτηση των χωρών αυτών.¹³⁷

Η μελέτη των Ομότιμων Αναφορών (2004-2010) για την έλλειψη στέγης επιβεβαιώνει ότι υπάρχουν και σημαντικά κοινά στοιχεία μεταξύ των εθνικών στρατηγικών. Πιο αναλυτικά, όλες οι στρατηγικές για την έλλειψη στέγης, που έχουν εφαρμοστεί στις χώρες οι οποίες έχουν να επιδείξουν καλές πρακτικές και έχουν αποτυπωθεί στις Ομότιμες Αναφορές για τις οποίες έγινε λόγος παραπάνω, συνθέτουν στεγαστικές και προνοιακές πολιτικές, δίνοντας έμφαση στην αύξηση των καταλυμάτων για ειδικές κατηγορίες άστεγων και στην πρόληψη της έλλειψης στέγης. Ο όρος «Σπίτι Πρώτα» (housing first), στον οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί και ο οποίος εκφράζει τη σύγχρονη προσέγγιση, υιοθετείται από όλο και περισσότερες χώρες. Επίσης, όλες οι στρατηγικές απευθύνονται σε ένα ευρύ φάσμα φορέων, τους οποίους καλούν να εμπλακούν και να σχηματίσουν συμμαχίες για να επιτύχουν τους στρατηγικούς στόχους που έχουν τεθεί. Για την αποτελεσματική εφαρμογή των στρατηγικών δίνεται πολλή προσοχή στον τρόπο με τον οποίο οι στόχοι, που

¹³⁴ ό.π. Παπαλιού Ο., σ.219-220

¹³⁵ Benjaminsen, L., Dyb, E., O'Sullivan, E., "The Governance of Homelessness in Liberal and Social Democratic Welfare Regimes: National Strategies and Models of Intervention, *European Journal of Homelessness*, Vol.3, 2009, σ. 23-51

¹³⁶ Stephens, M., "Study on Housing Exclusion: Welfare Policies, Housing Provision and Labour Markets", European Commission, Brussels, 2010.

¹³⁷ European Parliament, "Declaration of the European Parliament on ending street homelessness", 22 April 2008, Strasbourg, txt at, [http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?reference=P6_TA\(2008\)0163&language=EN](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?reference=P6_TA(2008)0163&language=EN), προσπελ. 23/1/2013.

τίθενται σε εθνικό επίπεδο και αφορούν επιλεγμένες κατηγορίες άστεγων εξειδικεύονται σε πρακτικές ενέργειες και παρεμβάσεις στο τοπικό επίπεδο.¹³⁸

Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των στρατηγικών είναι η έμφαση που δίνουν στο ρόλο των δημοτικών αρχών και υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο, κυρίως σε επίπεδο Δήμου. Οι στρατηγικές για την έλλειψη στέγης στις εν λόγω χώρες είναι καλά χρηματοδοτούμενες και επιδιώκουν απτά μετρήσιμα αποτελέσματα, όπως είναι η μείωση της χρήσης και του χρόνου διαμονής σε ξενώνες συγκεκριμένων κατηγοριών άστεγων και η παροχή μακροχρόνιου ή μόνιμου καταλύματος σε συνδυασμό με εξατομικευμένες υπηρεσίες υποστήριξης.¹³⁹

Στο πλαίσιο τώρα διερεύνησης του τρόπου με τον οποίο η κοινωνική πολιτική στη χώρα μας ανταποκρίνεται στη διαμορφούμενη πραγματικότητα σχετικά με το φαινόμενο που εξετάζουμε στην παρούσα εργασία, αυτό των αστέγων δηλαδή, διαπιστώνεται έλλειψη οργανωμένου σχεδίου αντιμετώπισης αυτού του κοινωνικού προβλήματος. Το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης στο πλαίσιο της άσκησης πολιτικής για την κοινωνική αλληλεγγύη, μέσω της Διεύθυνσης Κοινωνικής Αντίληψης και Αλληλεγγύης και του Τμήματος Προστασίας Ευπαθών Ομάδων, οργανώνει και επιβλέπει αρκετές υπηρεσίες, που απευθύνονται, εκτός όλων των άλλων, και στην ομάδα των αστέγων. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται τα Κέντρα Κοινωνικής Στήριξης και οι Ξενώνες προσωρινής φιλοξενίας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης καθώς και οι δομές και δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης για συγκεκριμένες ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.¹⁴⁰

Οι περιορισμένες υπάρχουσες δομές δεν επαρκούν για την κάλυψη των επειγουσών αναγκών στέγασης όλων των ατόμων σε κίνδυνο, τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και αποκατάστασης. Συγκεκριμένα, υπάρχει σοβαρή έλλειψη ξενώνων βραχείας φιλοξενίας για άτομα χωρίς στέγη, ειδικά στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα, Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Επίσης, πρέπει να αναφέρουμε ότι οι νομοθετικές ρυθμίσεις για την παροχή επιδομάτων, υπηρεσιών στήριξης, ή άλλων διευκολύνσεων ειδικά για τους άστεγους είναι πάρα πολύ περιορισμένες. Μόνο στην περίπτωση που πληρούν τα κριτήρια και έχουν τη δυνατότητα παράλληλα να ενταχθούν στα γενικότερα προγράμματα στήριξης άλλων ευάλωτων ομάδων (π.χ. των απόρων, των ΑΜΕΑ, των μονογονεϊκών οικογενειών κλπ.), μπορούν να επωφεληθούν κάποιων κοινωνικών παροχών. Για το λόγο αυτό, η στήριξη των αστέγων γίνεται κατά κύριο λόγο από μη Κυβερνητικές και εθελοντικές Οργανώσεις, κοινωνικές υπηρεσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης και την Εκκλησία, ιδιώτες και όχι από κρατικούς προνοιακούς φορείς. Σε αυτό το σημείο κρίνουμε σκόπιμο να αναφερθούμε σε σχετικά ευρήματα της έρευνάς μας, όπου σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες μας είπαν ότι καταφέρνουν να επιβιώνουν χάρη στη βοήθεια που τους προσφέρουν απλοί άνθρωποι, άγνωστοί τους, που τους προσεγγίζουν

¹³⁸ Huey, L., "Homelessness and the "Exclusive Society, Thesis: Why it is important to "Think Local" and "Act Local" on Homelessness Issues", *European Journal of Homelessness*, Vol.3, 2009, σελ.261-273

¹³⁹ ό.π. Γιαννέτου Κ. σ. 12

¹⁴⁰ Ως τέτοια νοούνται διάφορα προγράμματα προσωρινής φιλοξενίας σε πρόσφυγες αιτούντες άσυλο, προγράμματα για κοινωνικά αδύναμους που πλήττονται από θεομηνίες, για παλιννοστούντες Έλληνες, Έλληνες τσιγγάνους, κ.ά.

και τους δίνουν τρόφιμα, ρούχα, ιματισμό, χρήματα, ενώ το κράτος, η επίσημη πολιτεία, είναι τραγικά απύσχα.

Όσον αφορά τη στεγαστική πολιτική, ο Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας (Ο.Ε.Κ.) αποτελεί το κύριο όργανο άσκησης κοινωνικής στεγαστικής πολιτικής στη χώρα μας, εφόσον με την εφαρμογή των προγραμμάτων του συνεργεί στην κοινωνική ένταξη, όσων κινδυνεύουν από περιθωριοποίηση, κοινωνική απομόνωση και αποκλεισμό. Υλοποιεί προγράμματα για δικαιούχους εργαζόμενους και συνταξιούχους του ιδιωτικού τομέα¹⁴¹, που πληρούν καθορισμένα κριτήρια και αντιμετωπίζουν έντονες κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες, όπως πολύτεκνοι, άγαμες μητέρες, άτομα με αναπηρία κλπ. Σε αυτούς χορηγεί άτοκα δάνεια αγοράς ή έτοιμες κατοικίες καθώς και επιδότηση ενοικίου σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, για την αντιμετώπιση των έντονων προβλημάτων διαβίωσης. Τα προγράμματα αυτά όμως, λόγω προβλημάτων στο σχεδιασμό και στην υλοποίησή τους, σε συνδυασμό με τον αποσπασματικό τους χαρακτήρα δεν καλύπτουν τις υπάρχουσες ανάγκες. Πρέπει να αναφερθεί ότι μεγάλος αριθμός ατόμων, όπως οι ανασφάλιστοι, οι άνεργοι, οι νέοι εργαζόμενοι χωρίς τον απαιτούμενο αριθμό ημερομισθίων, οι αυτοαπασχολούμενοι και οι αγρότες δεν δικαιούνται των στεγαστικών παροχών του Ο.Ε.Κ, συνεπώς ένας πολύς μεγάλος αριθμός ατόμων που έχει ανάγκη από βοήθεια, ίσως ακόμα μεγαλύτερη, δεν μπορεί να έχει πρόσβαση σε τέτοιου είδους παροχές.

Ωστόσο, ενώ τα περιορισμένα αυτά προγράμματα λειτουργούν προληπτικά εξασφαλίζοντας στέγη σε άτομα με χαμηλά εισοδήματα, το κράτος αδυνατεί να εξασφαλίσει το δικαίωμα στην κατοικία στα άτομα που είναι ήδη άστεγα. Επίσης, η αρμόδια Διεύθυνση Οικιστικής Πολιτικής και Κατοικίας (τμήμα Στεγαστικής Πολιτικής) του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής εφαρμόζει προγράμματα στεγαστικής αποκατάστασης μόνο για επείγουσες περιπτώσεις φυσικών καταστροφών (σεισμούς, πυρκαγιές) καθώς και προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης των δράσεων των ΟΤΑ, που αποβλέπουν στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης όσων διαμένουν σε Τσιγγάνικους καταυλισμούς.¹⁴²

Αν και στο Ελληνικό Σύνταγμα (του 1975/1986/2001/2008), όπως ήδη αναφέραμε, στη διάταξη που αφορά στην προστασία του δικαιώματος στην κατοικία (άρθρο 21 παρ. 4) κατοχυρώνεται το δικαίωμα στέγασης, εντούτοις, δεν υπάρχει θεσμοθετημένη υποχρέωση της κεντρικής ή τοπικής διοίκησης για την κάλυψη των αναγκών στέγασης για άτομα, που δεν έχουν κατοικία ή ζουν σε ανεπαρκή καταλύματα. Το κοινωνικό δικαίωμα για στέγαση κατοχυρώνεται με αρκετά αόριστη και χαλαρή διατύπωση στο άρθρο 21 παρ.4: «η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που την στερούνται ή στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του κράτους». Κατά την έννοια της διάταξης αυτής, ο συντακτικός νομοθέτης δεν εννοεί οπωσδήποτε την κτήση εμπράγματος δικαιώματος ιδιοκτησίας (αν και αυτό θα αποτελούσε την πιο πλήρη και

¹⁴¹ Δικαιούχοι μπορούν να είναι και δημόσιοι υπάλληλοι μέσω του Ταμείου Παρακαταθηκών και Δανείων.

¹⁴² ό.π. Παπαλιού, Ο. , σ.219

οριστική επίλυση του στεγαστικού προβλήματος των αστέγων), αλλά γενικά την εξασφάλιση στέγης, έστω με τη μορφή μίσθωσης ή δωρεάν παραχώρησης. Η κατοικία αυτή πρέπει πάντως να πληρεί τους ελάχιστους όρους αξιοπρεπούς διαβίωσης και να ανταποκρίνεται στα ελάχιστα αποδεκτά στεγαστικά πρότυπα.

Το δικαίωμα απόκτησης κατοικίας, ανήκει στα κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία προϋποθέτουν την παροχή υπηρεσιών ή οικονομικών ή άλλων αγαθών εκ μέρους της Πολιτείας για την ικανοποίηση ορισμένου συμφέροντος του δικαιούχου. Η καθιέρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων στο Ελληνικό Σύνταγμα δεν θεμελιώνει, επιδιώξιμη δικαστικώς (αγωγήμη) αξίωση. Συνήθως χρειάζεται η μεσολάβηση του κοινού νομοθέτη για να ενεργοποιηθεί, συγκεκριμενοποιηθεί και εξειδικευθεί το κανονιστικό περιεχόμενο των συνταγματικών διατάξεων που θεσπίζουν κοινωνικά δικαιώματα. Τούτο συμβαίνει ακριβώς λόγω της φύσης των κοινωνικών δικαιωμάτων, που έγκειται σε παροχές βιοτικών αγαθών ή υπηρεσιών εκ μέρους του κράτους, οι οποίες προϋποθέτουν αναδιανομή πόρων και εισοδημάτων, αλλά και την ύπαρξη αντικειμενικής δυνατότητας εκ μέρους του για τη διάθεση αντίστοιχων χρηματικών ή άλλων μέσων. Με αυτόν το τρόπο η εφαρμογή ενός συνταγματικά κατοχυρωμένου κοινωνικού δικαιώματος τελεί υπό την επιφύλαξη της διάθεσης αντίστοιχων πόρων από όσους ασκούν κρατική εξουσία. Πάντως, η αξιολόγηση των δυνατοτήτων, των προτεραιοτήτων, του είδους και της έκτασης των παροχών, καθώς και η πρακτική ιεράρχησή τους, εναπόκειται στο νομοθέτη, ουσιαστικά όμως κατά πρώτο λόγο στην Κυβέρνηση, η οποία, είναι αρμόδια να καθορίζει την πολιτική του κράτους. Από τα παραπάνω απορρέει το γεγονός ότι τα άτομα, που στερούνται κατοικίας ή ζουν σε ανεπαρκή, επισφαλή καταλύματα, δεν μπορούν να απαιτήσουν από την Πολιτεία στήριξη για την κάλυψη των αναγκών στέγασής τους.

Στη χώρα μας, τα τελευταία χρόνια, τα Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση (ΕΣΔΕΝ), στα οποία κωδικοποιούνται όλα τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, προέβλεπαν δράσεις για τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, τους μετανάστες, τους τσιγγάνους, τους χρήστες ναρκωτικών ουσιών, τα οροθετικά άτομα, τους αποφυλακισμένους, τους ανήλικους παραβάτες, που δυνητικά αποτελούν τον άστεγο πληθυσμό της χώρας, ώστε να εξασφαλιστεί η πρόσβαση όλων σε μια αξιοπρεπή και υγιεινή κατοικία καθώς και στις απαιτούμενες βασικές υπηρεσίες, που προϋποθέτουν μια ομαλή ζωή στην κατοικία αυτή.

Πιο συγκεκριμένα, στο ΕΣΔΕΝ 2005-2006 αναγνωριζόταν ότι «η ανθεκτικότητα της οικογενειακής δομής δεν αναιρεί το γεγονός ότι υπάρχουν ομάδες του πληθυσμού, που για διάφορους λόγους έχουν τεθεί εκτός του προστατευτικού ιστού της και κρίνεται αναγκαία η υιοθέτηση στοχευμένων δράσεων για την κοινωνική τους ένταξη». Επίσης, μετά από μελέτη των ποσοτικών και ποιοτικών διαστάσεων του προβλήματος των αστέγων, προβλεπόταν να σχεδιαστεί συγκεκριμένο πιλοτικό πρόγραμμα, σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη που θα περιλάμβανε προσωρινή

φιλοξενία, συμβουλευτική στήριξη, συνοδευτικές υποστηρικτικές υπηρεσίες και κοινωνική ένταξη ή επανένταξη των αστέγων. Αν και στην Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2008-2010 προβλέπονταν δράσεις για την κοινωνική ένταξη των ΑμεΑ, των μεταναστών και ατόμων-ομάδων κοινωνικά ευάλωτων λόγω πολιτισμικών χαρακτηριστικών, εντούτοις δεν υπάρχει καμία αναφορά ειδικά στους άστεγους.

Στο Εθνικό Στρατηγικό Πλάνο Αναφοράς 2007-2013, αναγνωρίζεται ότι «το σύστημα κοινωνικής αλληλεγγύης χαρακτηρίζεται από θεσμικές ελλείψεις και ανεπάρκειες στο επιχειρησιακό επίπεδο. Η βασική ανεπάρκεια είναι η ανεπιτυχής ενσωμάτωση των ευαίσθητων πληθυσμιακών ομάδων μέσω ενεργών πολιτικών, καθώς και η περιορισμένη λειτουργικότητα των προγραμμάτων πρόληψης και ανοιχτής φροντίδας, σύμφωνα με τις αντίξοες δημογραφικές εξελίξεις». Η ανεπάρκεια των μέτρων για την αντιμετώπιση του προβλήματος των αστέγων, όπως ήδη αναφέρθηκε, προκύπτει και από το γεγονός ότι στα Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση δεν υπάρχει στρατηγική πολιτικής, που να προσανατολίζεται ειδικά στο πρόβλημα της έλλειψης στέγης.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο λαμβάνοντας υπόψη ότι το πρόβλημα των αστέγων αναγνωρίστηκε το 2005 ως προτεραιότητα από το Συμβούλιο Απασχόλησης, Κοινωνικής Πολιτικής, Υγείας και Καταναλωτών και ότι αποτελεί επίσης προτεραιότητα υπό τον στόχο της ενεργούς ενσωμάτωσης της στρατηγικής κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής ενσωμάτωσης της Ε.Ε., αναγνωρίζει ότι «η πρόσβαση σε κατάλληλη στέγαση αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και η πρόσβαση σε κατάλυμα αποτελεί συχνά το πρώτο βήμα για επαρκείς και βιώσιμες λύσεις ως προς τη στέγαση ανθρώπων οι οποίοι βιώνουν την απόλυτη φτώχεια και τον αποκλεισμό. Επίσης, λαμβάνοντας υπόψη ότι το πρόβλημα των αστέγων του δρόμου, ως η πιο εμφανής μορφή αστέγων, μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά μόνον ως μέρος ευρύτερης συνολικής στρατηγικής, καλεί την Επιτροπή να αναπτύξει ευρωπαϊκό ορισμό-πλαίσιο για τους άστεγους, να συγκεντρώσει συγκρίσιμα και αξιόπιστα στατιστικά δεδομένα και να παρέχει ετήσιες ενημερώσεις σχετικά με τις δράσεις και την πρόοδο των κρατών μελών της Ε.Ε. για την εξάλειψη αυτού του προβλήματος».

Τον Απρίλιο του 2008, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενέκρινε ένα Ψήφισμα (111-2007), σχετικά με την εξάλειψη του προβλήματος των αστέγων που ζουν στο δρόμο, ζητώντας από όλες τις χώρες-μέλη να λάβουν σχετικά μέτρα. Συγκεκριμένα, «λαμβάνοντας υπόψη ότι το πρόβλημα των αστέγων αποτελεί προτεραιότητα για την επίτευξη του στόχου με την ονομασία “ενεργός ενσωμάτωση της στρατηγικής κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής ενσωμάτωσης της Ε.Ε.”, κάλεσε το Συμβούλιο να συμφωνήσει σε μια ευρεία δέσμευση της Ε.Ε. για την εξάλειψη του προβλήματος των αστέγων που ζουν στο δρόμο έως το 2015». Η χώρα μας προσυπέγραψε το ψήφισμα αυτό το έτος 2008 (P6_TA(2008)0163).¹⁴³

¹⁴³ Στο ίδιο, σ. 220-221

Σε κάθε περίπτωση, η έλλειψη στέγης και ο αποκλεισμός από την κατοικία, αποτελούν πραγματικές προκλήσεις για τις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες. Υπάρχουν χώρες, που έχουν κάνει σημαντικές προόδους τα τελευταία χρόνια στον τομέα αυτό, ενώ σε άλλες τα πράγματα χειροτερεύουν. Όπου υπάρχει διαθέσιμο ερευνητικό υλικό¹⁴⁴, υπάρχουν στοιχεία που μας δείχνουν, ότι η πρόσφατη οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση έχει σοβαρές αρνητικές συνέπειες, στις συνθήκες στέγασης των ανθρώπων. Υπάρχουν, επίσης, ενδείξεις ότι η σύνθεση του άστεγου πληθυσμού αλλάζει, με αυξανόμενους αριθμούς νέων σε ηλικία άστεγων, γυναικών, ολόκληρων οικογενειών, άνεργων, μεταναστών και προσφύγων. Εδώ οι κοινωνικές πολιτικές μπορούν να εξουδετερώσουν τους ατομικούς κινδύνους. Έτσι όπως οι άνθρωποι, μερικές φορές, κάνουν επιλογές που μπορεί να τους οδηγήσουν στην απώλεια του σπιτιού τους, τα κράτη κάνουν πολιτικές επιλογές, που μπορεί να οδηγήσουν σε υψηλά ποσοστά έλλειψης στέγης για τους πολίτες τους ή και το αντίθετο.¹⁴⁵

2.7 Προγράμματα στήριξης αστέγων στην Ελλάδα

Σύμφωνα με όσα ήδη έχουμε αναφέρει οι άστεγοι μόλις πρόσφατα έχουν επίσημα αναγνωριστεί ως ομάδα-στόχος της κοινωνικής πολιτικής¹⁴⁶, χωρίς όμως να υπάρχουν ακόμα θεσμοθετημένες δράσεις και στρατηγικοί σχεδιασμοί. με συνέπεια την έλλειψη πολιτικών και αποτελεσματικών μέτρων, προσανατολισμένων στην αντιμετώπιση του αποκλεισμού από την κατοικία. Την έλλειψη αυτή προσπαθούν να καλύψουν αρκετοί φορείς, που υλοποιούν προγράμματα στήριξης των αστέγων σε τοπικό επίπεδο, προσφέροντας πράγματι αξιόλογο έργο.

Στο σημείο αυτό θεωρούμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε συνοπτικά τους κυριότερους φορείς που δραστηριοποιούνται στην υποστήριξη των αστέγων, χωρίς να ξεχνάμε την υποστήριξη και βοήθεια που προσφέρουν, εκτός πλαισίων και δομών, πλήθος ανώνυμων πολιτών. Οι μη Κυβερνητικές και Εθελοντικές Οργανώσεις, η τοπική αυτοδιοίκηση, και οι άλλοι φορείς, στους οποίους κάνουμε ενδεικτική αναφορά, σε καμία περίπτωση δεν εξαντλούν όλο τον κατάλογο των εμπλεκόμενων φορέων στον τομέα υποστήριξης των αστέγων. Επιπροσθέτως δεν γίνεται αναλυτική παρουσίαση του συνολικού εύρους του σημαντικότερου έργου που επιτελούν.

Οι κυριότερες τώρα Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο), που εφαρμόζουν προγράμματα για τους άστεγους είναι οι εξής:

¹⁴⁴ Frazer, H., Marlier, E., “Homelessness and Housing Exclusion across EU Member States”, European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Brussels, 2009.

¹⁴⁵ ό.π. Γιαννέτου Κ. σ. 6

¹⁴⁶ Πιο συγκεκριμένα οι άστεγοι στην Ελλάδα με τον νόμο 4052/12 αναγνωρίστηκαν θεσμικά ως «ειδική-ευάλωτη κοινωνική ομάδα» που χρήζει ειδικών μέτρων προστασίας.

- ◆ Η «Κλίμακα», στην οποία ήδη έχουμε αναφερθεί, στο πλαίσιο των δράσεών της κατά του κοινωνικού αποκλεισμού, ασχολείται ενεργά με το πρόβλημα της εκτός στέγης διαβίωσης, υλοποιώντας ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών στήριξης στους άστεγους. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει έρευνα, πρόληψη, ευαισθητοποίηση, κάλυψη των βασικών αναγκών επιβίωσης και παροχή υπηρεσιών για την ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση, αποκατάσταση και επανένταξη των αστέγων στον κοινωνικό ιστό. Επίσης, προσφέρει ιατρικές και ψυχοκοινωνικές υπηρεσίες, ειδική υποστήριξη και φροντίδα σε ευπαθή άτομα, που χρειάζονται συστηματική παρέμβαση. Το Πρόγραμμα Στήριξης Αστέγων περιλαμβάνει τη λειτουργία της μονάδας παρέμβασης για τους άστεγους, του Κέντρου Ημέρας Αστέγων¹⁴⁷, καθώς και του Ξενώνα βραχύχρονης φιλοξενίας, του μοναδικού που φιλοξενεί ψυχιατρικά περιστατικά. Στο πλαίσιο του προγράμματος λειτουργεί εργαστήριο κοινωνικής οικονομίας, με στόχο την καλλιέργεια προοπτικών, μέσω της ψυχοκοινωνικής στήριξης και της εργασιακής κινητοποίησης, ώστε να προωθηθούν οι άστεγοι ανάλογα με τις δυνατότητές τους σε δομές επαγγελματικής ένταξης.
- ◆ Η «Praksis», είναι μια Μ.Κ.Ο που έχει στόχο την ολιστικού χαρακτήρα ενδυνάμωση και επανένταξη οικονομικά και κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων, μέσω της υλοποίησης του προγράμματος Στέγη, με το οποίο παρέχει υπηρεσίες προσωρινής στέγασης, διατροφής, ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, νομικής συμβουλευτικής και ενίσχυσης του επιπέδου ένταξης στις ιδιαίτερα ευπαθείς ομάδες των αιτούντων άσυλο (μονογονεϊκές οικογένειες, ασυνόδευτες μητέρες, θύματα βασανιστηρίων). Επίσης με βάση τα δυο πολυϊατρεία που διαθέτει και λειτουργεί στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη, προσφέρει άμεση δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ψυχολογική και νομική υποστήριξη σε άστεγους, άπορους, ανασφάλιστους, νεο-αφιχθέντες αιτούντες άσυλο, πρόσφυγες και μετανάστες, παλιννοστούντες, παιδιά των φαναριών, αποφυλακισμένους καθώς και σε άλλες κοινωνικά και οικονομικά αποκλεισμένες ομάδες.
- ◆ Η «ΑΡΣΙΣ» τώρα, έχει εξειδικευτεί στην κοινωνική υποστήριξη των νέων και στην προάσπιση των δικαιωμάτων τους και έχει ως αποστολή την ανάληψη δράσης για την πρόληψη και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού των νέων, με έμφαση στις ηλικίες 15 έως 21 ετών. Στο πλαίσιο της λειτουργίας της, μεταξύ άλλων, αναπτύσσει δράσεις στο θέμα της στέγασης, με στόχο τόσο τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των αστέγων όσο και την επανένταξή τους στην κοινωνία.
- ◆ Η «Αλληλεγγύη» της Εκκλησίας της Ελλάδος, με τη συνεργασία των κατά τόπους Μητροπόλεων, στο πλαίσιο του φιλανθρωπικού της έργου υλοποιεί προγράμματα κοινωνικοοικονομικής ενίσχυσης των λιγότερο ευνοούμενων κοινωνικών ομάδων. Μεταξύ άλλων, λειτουργεί τον ξενώνα «Ανακούφιση» για τους άστεγους, και τον ξενώνα «Στοργή» για τις κακοποιημένες γυναίκες και τα παιδιά. Με τη συνεργασία της Ιεράς Αρχιεπισκοπής και του Δήμου Αθηναίων, αναπτύσσονται κοινά

¹⁴⁷ Το Κέντρο Ημέρας Αστέγων αποτέλεσε το πεδίο της έρευνάς μας, καθώς εκεί προβήκαμε σε επιτόπια παρατήρηση για ένα διάστημα περίπου 3 μηνών (όχι σε καθημερινή βάση), αλλά και εκεί ήταν ο χώρος στον οποίο διεξάγαμε τις ημιδομημένες συνεντεύξεις μας.

προγράμματα σίτισης, όπου καθημερινά μοιράζονται 1.600 μερίδες φαγητού σε άστεγους, αλλοδαπούς, εξαρτημένους από ουσίες και άπορους. Επίσης, η Υπηρεσία Χριστιανικής Αλληλεγγύης ασχολείται με το κοινωνικό και φιλανθρωπικό έργο της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, εφαρμόζοντας προγράμματα, που απευθύνονται σε όλες τις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, μέσω των Ενοριακών Φιλόπτωχων Ταμείων. Μεταξύ άλλων, τα κέντρα ενοριακής αγάπης, που προσφέρουν καθημερινά σίτιση με 2.900 μερίδες φαγητού ημερησίως, η κινητή μονάδα διανομής φαγητού σε αστέγους, η «Κιβωτός Αγάπης», το πρόγραμμα «ΤΑΒΙΘΑ» που παρέχει είδη ιματισμού κ.ά.

◆ Εκτός από τις παραπάνω Μ.Κ.Ο., το «Ίδρυμα Αστέγων» του Δήμου Αθηναίων έχει θέσει ως βασικό σκοπό των προγραμμάτων του την αντιμετώπιση των προβλημάτων των αστέγων, που για οποιονδήποτε λόγο βρίσκονται χωρίς στέγη, ή δεν διαθέτουν οι ίδιοι ή οι οικογένειές τους ασφαλή κατοικία επαρκούς επιπέδου καθώς και την ανάπτυξη μηχανισμών καταπολέμησης των παραγόντων, που οδηγούν τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Επίσης από την Κοινωνική Υπηρεσία του Ίδρυματος Αστέγων παρέχεται συμβουλευτική-ψυχολογική στήριξη καθώς και κινητοποίηση για την αποκατάσταση και την επανένταξη των αστέγων. Το «Κέντρο Υποδοχής Αστέγων» του Δήμου Αθηναίων (Κ.Υ.Α.Δ.Α.) αναπτύσσει πρωτοποριακές δράσεις κοινωνικού χαρακτήρα, σε συνεργασία με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, για την ανακούφιση των αστέγων και την αντιμετώπιση της φτώχειας, παρέχοντας υπηρεσίες, που καλύπτουν το σύνολο των πρωτογενών αναγκών (σίτιση, στέγαση, ένδυση, υπόδηση, πρωτοβάθμια ιατροφαρμακευτική περίθαλψη). Πιο συγκεκριμένα, παρέχει καθημερινά από το Κέντρο Σίτισης του Ίδρυματος 1.500 μερίδες φαγητού σε άπορους και άστεγους, Έλληνες και αλλοδαπούς. Ακόμη, διαθέτει δύο ξενώνες, στους οποίους παρέχεται βραχεία φιλοξενία σε 180 άτομα 18-65 ετών, κατόχους ελληνικής ταυτότητας και λειτουργεί το κοινωνικό φαρμακείο, το κοινωνικό παντοπωλείο και την αθηναϊκή αγορά για την κάλυψη των αναγκών των ατόμων που αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα.

◆ Ο τομέας Κοινωνικής Πρόνοιας του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, σε συνεργασία με το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης είναι ένας άλλος φορέας που παρέχει φιλοξενία προσωρινής διάρκειας, έως 6 μηνών, στον Κοινωνικό Ξενώνα σε άστεγους. Το πρόγραμμα στοχεύει επίσης στην παροχή υπηρεσιών σίτισης, ψυχοκοινωνικής στήριξης, νοσηλευτικής φροντίδας, βοήθειας των αστέγων, με προοπτική την κοινωνική και επαγγελματική τους αποκατάσταση, ώστε να αποφευχθεί η μονιμότητα της παραμονής και η ασυλοποίησή τους. Για το σκοπό αυτό αναπτύσσονται στοχευμένες υποστηρικτικές δράσεις, για την ανάπτυξη μηχανισμών πρόληψης, την άρση των εμποδίων και την αποφυγή του κοινωνικού αποκλεισμού.

◆ Ο Σταθμός Φροντίδας Εξαρτημένων Ατόμων του ΟΚΑΝΑ (γνωστό και ως «ΣΤΕΚΙ»), είναι ένας ακόμα φορέας που παρέχει υπηρεσίες σε αστέγους που όμως είναι και χρήστες ουσιών. Πιο συγκεκριμένα, ξεκίνησε να λειτουργεί τον Απρίλιο του 2003, εδρεύει στο κέντρο της Αθήνας

(Καποδιστρίου 46, πλατεία Βάθη), και ο πληθυσμός – στόχος είναι οι ενεργοί χρήστες ψυχοδραστικών ουσιών -που δεν είναι ενταγμένοι σε κάποιο θεραπευτικό πρόγραμμα- και στους οποίους δίνεται η δυνατότητα να καλύψουν βασικές ανάγκες υγιεινής και ασφάλειας, να λάβουν ψυχοκοινωνική υποστήριξη για να επιτύχουν θετικές αλλαγές στη συμπεριφορά τους και να απασχοληθούν δημιουργικά σε ποικίλες δραστηριότητες. Τα άτομα που προσέρχονται στο σταθμό στη πλειονότητά τους είναι άστεγοι ή άνθρωποι που ζουν σε μη ασφαλείς συνθήκες στέγασης. Οι χρήστες στο Σταθμό Φροντίδας Εξαρτημένων Ατόμων έχουν τη δυνατότητα να καλύπτουν τις ακόλουθες βασικές ανάγκες:

–Σίτιση (φαγητό, καφές, χυμός)

–Ατομική υγιεινή και καθαριότητα (ντους, ξύρισμα, πλύσιμο ρούχων κλπ)

–Φροντίδα υγείας (ενημέρωση για τις δυνατότητες αντιμετώπισης υπαρχόντων και πιθανών προβλημάτων υγείας, παραπομπή και διευκόλυνση της διενέργειας εξετάσεων κ.α.)

–Ιατρική φροντίδα σε συνεργασία με τη ΜΑΒΥ και άλλους συναφείς χώρους παροχής υπηρεσιών υγείας

–Κοινωνική φροντίδα με στόχο την ψυχολογική υποστήριξη, μέσω ατομικής και ομαδικής συμβουλευτικής

–Ενημέρωση για κινδύνους από τη χρήση, δυνατότητες ασφαλέστερης χρήσης, κοινωνικοπρονοιακά θέματα, δυνατότητες αξιοποίησης των πηγών της κοινότητας, θεραπευτικές δυνατότητες

–Αποφόρτιση από την πιάτσα

–Δημιουργική απασχόληση και διασκέδαση, με στόχο τα μέλη του Σταθμού να αναπτύξουν κοινωνικές δεξιότητες αλλά και να ψυχαγωγηθούν.

Εκτός από τους φορείς που έχουμε αναφέρει, κρίνουμε σκόπιμο να κάνουμε αναφορά σε μια νέα δράση υπέρ των αστέγων (και όχι μόνο) και η οποία ξεκίνησε πολύ πρόσφατα. Πιο συγκεκριμένα, την Τρίτη 26 Φεβρουαρίου πραγματοποιήθηκε η επίσημη παρουσίαση του μοναδικού ελληνικού περιοδικού δρόμου "Σχεδία" στο Πολιτιστικό Κέντρο "Μελίνα" του Δήμου Αθηναίων.¹⁴⁸ Το νέο ελληνικό περιοδικό που βασίζεται στη δημοσιογραφική αλληλεγγύη και την κοινωνική βοήθεια, εντάσσεται στο [παγκόσμιο δίκτυο περιοδικών και εφημερίδων δρόμου](#). Ως στόχο έχει να δώσει φωνή, ελπίδα και προοπτική στους πιο αποκλεισμένους της ελληνικής κοινωνίας, που βιώνουν στις πιο ακραίες τους μορφές, τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Πωλητές της "Σχεδίας" στους δρόμους της Αθήνας (σε πρώτη φάση και στη συνέχεια το δίκτυο θα επεκταθεί και σε άλλες πόλεις), θα είναι άποροι, άνεργοι και άστεγοι. Το περιοδικό στοιχίζει 3 ευρώ, από τα οποία το ενάμισο θα πηγαίνει απευθείας στον ίδιο τον πωλητή ο οποίος φοράει μια

¹⁴⁸ Δεβέτης, Χ. , "Δημοσιογραφία της αλληλεγγύης: Το περιοδικό "Σχεδία" ξεκινάει το ταξίδι του", txt at, http://news247.gr/eidiseis/syntefxeis/dhmosiografia_ths_allhleghuhs_to_periodiko_sxedia_ksekinai_to_taksidi_toy.2144551.html, 26/2/2013, προσπελ. 28/2/2013.

χαρακτηριστική κόκκινη εμφάνιση - διαπίστευση. Επίσης, φέρει ειδική ταυτότητα με το όνομα και τη φωτογραφία του, αλλά και τα στοιχεία επικοινωνίας του περιοδικού.

Η φιλοσοφία που βρίσκεται πίσω από τις εφημερίδες δρόμου δεν συμβαδίζει με τη λογική της ελεημοσύνης και της επαιτείας.¹⁴⁹ Η πώληση των εφημερίδων είναι μια αξιοπρεπής δραστηριότητα, που εξασφαλίζει στους πωλητές ένα νόμιμο εισόδημα, το οποίο τους διασφαλίζει κάποιες βασικές ανάγκες και τους επιτρέπει να σπάσουν τον φαύλο κύκλο της κοινωνικής περιθωριοποίησης, να απεγκλωβιστούν από την κοινωνικο-οικονομική απομόνωση. Σε κάθε περίπτωση, η όλη προσπάθεια νομίζουμε ότι αξίζει τη στήριξή μας.

¹⁴⁹ Η διαδικασία πώλησης είναι η εξής: Άνθρωποι που διαπιστωμένα emπίπτουν στις ευάλωτες ομάδες προμηθεύονται από τα κεντρικά γραφεία (μελλοντικά και από άλλα σημεία) το περιοδικό στη μισή από την κανονική τιμή των €3, μαζί με μια ειδική κάρτα με τα στοιχεία τους κι ένα γιλέκο. Θα καταβάλλουν δηλαδή €1,5 για κάθε περιοδικό, το οποίο στη συνέχεια θα πωλούν στην αναγραφόμενη τιμή των €3, κρατώντας τα κέρδη (1,5 ευρώ από κάθε τεύχος) για τον εαυτό τους. Για το αρχικό κεφάλαιο θα παρέχονται απολύτως δωρεάν στον κάθε πωλητή 10 τεύχη του περιοδικού. Το μοντέλο δουλεύει ήδη με μεγάλη επιτυχία στο εξωτερικό. Από τη Γλασκόβη ως το Τόκιο και από το Σίδνεϊ ως το Κέιπ Τάουν κυκλοφορούν 122 τίτλοι σε 40 χώρες και 24 γλώσσες, παρέχοντας σημαντική βοήθεια σε περισσότερους από 200.000 ανθρώπους που αντιμετωπίζουν προβλήματα. Για την ιστορία, η πρώτη εφημερίδα δρόμου, έκανε την εμφάνισή της το 1989 στη Νέα Υόρκη. Σήμερα, οι πωλήσεις των αντίστοιχων εντύπων έχουν φτάσει τα 27.000.000 αντίτυπα τον χρόνο, ενώ οι πωλητές βγάζουν κέρδος της τάξεως των 40.000.000 δολαρίων παγκοσμίως. Το "Big Issue" του Λονδίνου, η, κατά πολλούς, "ναυαρχίδα" των εφημερίδων δρόμου, πουλάει 125.000 αντίτυπα κάθε εβδομάδα. Πηγή: στο ίδιο.

3. ΣΤΑΔΙΑ, ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (ΘΕΩΡΙΑ)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην ενότητα που ακολουθεί επιχειρείται μια θεωρητική προσέγγιση θεμάτων που άπτονται της ερευνητικής διαδικασίας και των μεθόδων της, προκειμένου να γίνουν κατανοητοί, όροι όπως “ποιοτική έρευνα”, “ποιοτικές μέθοδοι έρευνας”, “επιτόπια έρευνα”, “συμμετοχική παρατήρηση”, “ημιδομημένες συνεντεύξεις”, καθώς πρόκειται για όρους οι οποίοι εμφανίζονται στη παρούσα εργασία πλείστες όσες φορές. Σχετικά τώρα με τις αναφορές μας στα στάδια και στη διαδικασία μιας έρευνας, στις μεθόδους και τεχνικές που ακολουθούνται και εφαρμόζονται, στις θεωρητικές παραδοχές που οδηγούν στη μία ή στην άλλη επιλογή, θεωρούμε ότι αυτές συμβάλλουν θετικά προκειμένου να γίνει η απαραίτητη εννοιολογική σύνδεση με αυτό που θα ονομάζαμε “πέραςμα στη πράξη”, δηλαδή τη διεξαγωγή της έρευνας αυτής καθ’ αυτής, στην οποία και αναφέρεται το Β’ μέρος της παρούσας διπλωματικής εργασίας, τα χαρακτηριστικά της, τη μεθοδολογία και τις τεχνικές της.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει προκειμένου να συλλέξουμε τα στοιχεία εκείνα που θα μας επέτρεπαν να γνωρίσουμε καλύτερα και να κατανοήσουμε την κοινωνική ομάδα των αστέγων πραγματοποιήσαμε ποιοτική έρευνα στο χώρο που λειτουργεί το «Κέντρο Ημέρας Αστέγων» της Μ.Κ.Ο. «Κλίμακα». Η επιλογή μας αυτή καθορίστηκε κυρίως από τη δική μας θέση έναντι της αλήθειας και της γνώσης, έναντι της κοινωνικής πραγματικότητας και τους τρόπους διερεύνησής της αλλά και από το θέμα της έρευνας. Επιθυμούσαμε την σε βάθος διερεύνηση ενός φαινομένου προκειμένου να οδηγηθούμε στη καλύτερη δυνατή κατανόησή του και αυτό θα ήταν εφικτό μόνο μέσω της ποιοτικής προσέγγισης αυτού.

Στα πλαίσια τώρα της ποιοτικής έρευνας, αποφασίσαμε να πραγματοποιήσουμε επιτόπια έρευνα, με *συμμετοχική παρατήρηση* στην οποία συμπεριλαμβανόταν και η διεξαγωγή δέκα (10) *ημι-δομημένων συνεντεύξεων* με άστεγους, εξυπηρετούμενους του «Κέντρου Ημέρας Αστέγων» της Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα”. Το δείγμα μας αποτέλεσαν δέκα άστεγοι οι οποίοι επιλέγησαν με κριτήριο τόσο τη *διαθεσιμότητά* τους, δηλαδή τη συμφωνία τους στο να συμμετέχουν στην έρευνα όσο και την *αναλογία* που εμφάνιζαν ως προς κάποια χαρακτηριστικά τους με τον πληθυσμό των αστέγων, έτσι όπως αυτά έχουν αποτυπωθεί σε προγενέστερες έρευνες. Φύλο, ηλικία, εθνικότητα, διάρκεια της εκτός στέγης διαβίωσης ήταν κάποια από αυτά. Πεδίο της έρευνας αποτέλεσε το “Κέντρο Ημέρας Αστέγων” της Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα”.

3.1 Στάδια και διαδικασία της έρευνας

Τα βασικότερα στάδια μιας κοινωνικής έρευνας που βασίζεται στην συμμετοχική παρατήρηση, όπως η δική μας είναι τα εξής: η επιλογή του ερευνητικού προβλήματος – θέματος και του πεδίου, η πρόσβαση, η σχέσεις στο πεδίο, η συλλογή και καταγραφή των δεδομένων και η ανάλυση και παρουσίαση των δεδομένων.¹⁵⁰

Η επιλογή του προβλήματος ή της θεματικής περιοχής είναι αποφασιστικό στάδιο για κάθε ερευνητική διαδικασία, όποια και να είναι η προσέγγιση και η μέθοδος που ακολουθείται. Την επιλογή του προβλήματος ή του θέματος της έρευνας επηρεάζουν μια σειρά από παράγοντες όπως είναι τα ενδιαφέροντα του ερευνητή ή της ερευνητικής ομάδας, ο διαθέσιμος χρόνος, η προοπτική για πρωτοτυπία, οι εκτιμήσεις για τον βαθμό δυσκολίας έρευνας της εκάστοτε κοινωνικής ομάδας ή διαδικασίας κτλ. Μπορούμε σχηματικά να διακρίνουμε μεταξύ δυο στρατηγικών οριοθέτησης του ερευνητικού προβλήματος: Η *πρώτη στρατηγική* χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη από πριν καθορισμένων ερευνητικών ερωτημάτων ή υποθέσεων οι οποίες θα πρέπει να επιβεβαιωθούν ή να διαψευστούν από τα εμπειρικά ποιοτικά δεδομένα που θα συλλεχθούν από το πεδίο. Η *δεύτερη στρατηγική* χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη μιας γενικής θεματικής περιοχής έρευνας δίχως να υπάρχουν καθορισμένες και αυστηρά τυποποιημένες ερευνητικές ερωτήσεις ή υποθέσεις. Σε αυτήν την περίπτωση η θεωρητικοποίηση είναι μια διαδραστική και δυναμική διαδικασία που προκύπτει κατά την διάρκεια της πορείας συλλογής του ποιοτικού υλικού και της ανάλυσης των δεδομένων. Οι δύο αυτές στρατηγικές συνδέονται χαρακτηριστικά με τη ποσοτική και ποιοτική προσέγγιση αντίστοιχα.

Στις περιπτώσεις ερευνών συμμετοχικής παρατήρησης η επιλογή του πεδίου παίζει κεντρικό ρόλο στην μετέπειτα ερευνητική διαδικασία και συνδέεται άρρηκτα με τον προσδιορισμό της ερευνητικής θεματικής. Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που το ερευνητικό πεδίο είναι «άγνωστο» για τον ερευνητή απαιτείται μια προκαταρτική δευτερογενής έρευνα η οποία θα αυξήσει την γνώση για το πεδίο πριν επιχειρηθεί η πρόσβαση σε αυτό.

Το αποφασιστικό βήμα για την έναρξη της πραγματικής ερευνητικής διαδικασίας είναι η εξασφάλιση πρόσβασης στο ερευνητικό πεδίο. Ανάλογα με τον βαθμό πληροφόρησης και ευκολίας πρόσβασης μπορούμε να διακρίνουμε τα ερευνητικά πεδία σε «ορατά» και «αόρατα» και σε ανοιχτά ή κλειστά.¹⁵¹ Η πρώτη διάκριση αναφέρεται στο επίπεδο πληροφόρησης που υπάρχει σχετικά με το υπό μελέτη φαινόμενο ή κοινωνική ομάδα ενώ η δεύτερη διάκριση αναφέρεται στην ένταση της διαπραγματευτικής προσπάθειας από την πλευρά του ερευνητή για την εξασφάλιση της πρόσβασης

¹⁵⁰ Jorgensen, D.L., *Participant Observation, A Methodology for Human Studies*, Sage Publications, California, 1989. και Bernard, R.H., *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*, 2nd ed., Sage Publications, Thousand Oaks, 1994.

¹⁵¹ Στο ίδιο, Jorgensen D. L., 1989.

στο πεδίο. Ένα πεδίο θεωρείται ανοιχτό αν για την πρόσβαση σε αυτό απαιτείται λίγη ή καθόλου διαπραγματέυση. Αν αντίθετα η διαπραγματέυση που απαιτείται είναι σημαντική το πεδίο θεωρείται κλειστό. Στη περίπτωση μας, όσον αφορά το επίπεδο πληροφόρησης σχετικά με την ομάδα των αστέγων που ερευνήσαμε, θα μπορούσαμε να το ορίσουμε όχι και τόσο “ορατό” τουλάχιστον για τα ελληνικά δεδομένα. Όσον αφορά τη πρόσβασή μας στο πεδίο της έρευνας, δεν δυσκολευτήκαμε ιδιαίτερα, το αντίθετο μάλιστα. Τόσο η υπεύθυνη εκ μέρους της “Κλίμακας” κα Α. Αλαμάνου όσο και οι υπόλοιποι εργαζόμενοι (εθελοντικά ή με σχέση εξαρτημένης εργασίας), ήταν πρόθυμοι να μας βοηθήσουν και να μας διευκολύνουν στο έργο μας.

Οι στρατηγικές πρόσβασης μπορούν να διακριθούν σε φανερές και συγκαλυμμένες. Η *πρώτη στρατηγική* προϋποθέτει την γνώση της ταυτότητας του ερευνητή από τους ερευνώμενους καθώς και την διαθεσιμότητα κάθε πληροφορίας που αφορά στην έρευνα. Πολλές φορές η ειλικρίνεια από πλευράς του ερευνητή και η διάθεση όλων των πληροφοριών που αφορούν την έρευνα εξασφαλίζει την πρόσβαση ακόμη και σε σχετικά κλειστά πεδία. Η έμφαση στις πιθανές άμεσες ή έμμεσες ωφέλειες από τα αποτελέσματα της έρευνας ή η βοήθεια από ανθρώπους κλειδιά ή βασικούς πληροφορητές καταλήγει σε θετικά αποτελέσματα σε σχέση με την πρόσβαση στο πεδίο. Οι *συγκαλυμμένες στρατηγικές* πρόσβασης στο πεδίο χαρακτηρίζονται από την απόκρυψη της πραγματικής ταυτότητας του ερευνητή από την υπό έρευνα κοινωνική ομάδα. Η στρατηγική αυτή εγείρει ζήτημα ερευνητικής ηθικής και δεοντολογίας διότι στην ουσία πρόκειται για εξαπάτηση των ερευνώμενων.

Θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να λαμβάνεται υπόψη ότι στην κοινωνική έρευνα δεν έχουμε να κάνουμε με «ανθρώπινα αντικείμενα» τα οποία μπορούμε να χειριζόμαστε όπως επιθυμούμε για να εξυπηρετηθούν οι ερευνητικοί στόχοι αλλά με κοινωνικά υποκείμενα τα οποία θα πρέπει να προσεγγίζονται ανοιχτά. Πιστεύουμε ότι με την εφαρμογή κατάλληλων στρατηγικών για την οικοδόμηση αμοιβαίας εμπιστοσύνης ανάμεσα στον ερευνητή και στους ερευνώμενους, στις πιο πολλές περιπτώσεις η πρόσβαση εξασφαλίζεται με φανερό τρόπο. Από την στιγμή που η πρόσβαση στο ερευνητικό πεδίο εξασφαλίζεται με κάποιους τρόπους και στρατηγικές, η ανάπτυξη σχέσεων σε αυτό καθορίζει το εύρος και τον πλούτο των πληροφοριών και των δεδομένων που θα συλλεχθούν και σε τελευταία ανάλυση την επιτυχία ή την αποτυχία της ερευνητικής προσπάθειας. Η ανάπτυξη σχέσεων που βασίζεται στην αποδοχή, στην εμπιστοσύνη και στην συμμετοχή του ερευνητή ανάλογα με το πεδίο και το θέμα της έρευνας, οδηγούν στην συλλογή δεδομένων που είναι όχι μόνο πλούσια αλλά εκπληρώνουν τους ερευνητικούς στόχους.

Κατά τη διάρκεια της παρουσίας μας στο ερευνητικό μας πεδίο, επιλέξαμε φανερή στρατηγική πρόσβασης δηλώνοντας από την αρχή τη ταυτότητά μας καθώς και το σκοπό μας. Η συχνή μας παρουσία στο χώρο και η πολύτιμη βοήθεια των πληροφορητών μας Λέοντα και Δημήτρη, οι οποίοι φρόντιζαν να μας συστήνουν σχεδόν σε όλους τους, κάθε φορά, παρευρισκόμενους, συνέβαλε τα μέγιστα, ούτως ώστε να δημιουργήσουμε κάποιο είδος σχέσης με

αρκετούς αστέγους.

Η ανάπτυξη ουσιαστικών σχέσεων στο ερευνητικό πεδίο επιτρέπει την συλλογή και καταγραφή δεδομένων τα οποία αποτελούν το πρωτογενές υλικό που θα αποτελέσει αντικείμενο ανάλυσης στην συνέχεια. Τα δεδομένα που συλλέγονται είναι δυνατόν να έχουν πολλές μορφές. Μπορεί να είναι σημειώσεις από παρατήρηση ή από συμμετοχή του ερευνητή σε διάφορες διαδικασίες ή δραστηριότητες, οργανωμένες ή μη οργανωμένες, ημιδομημένες ή μη δομημένες συνεντεύξεις, συνεντεύξεις σε βάθος ή συλλογή γραπτών ή άλλων υλικών τεκμηρίων. Όλες αυτές οι μορφές του ποιοτικού υλικού είναι δυνατόν να καταγράφονται, περισσότερο ή λιγότερο οργανωμένα, με διάφορους τρόπους όπως με την βοήθεια γραπτών σημειώσεων, μαγνητοφώνου, φωτογραφίας, βίντεο κτλ. Άρα η μορφή του ποιοτικού υλικού δεν είναι απαραίτητο να έχει μόνο γραπτή μορφή (μορφή κειμένου) αλλά μπορεί να έχει και οπτικό-ακουστική μορφή.

Σε κάθε περίπτωση ο τρόπος καταγραφής πληροφορίας και γνώση από το πεδίο θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένος στις ιδιαιτερότητές του και να έχει την συναίνεση των ερευνώμενων. Το ζήτημα της καταγραφής του ποιοτικού υλικού και της ποιότητας αυτής της καταγραφής είναι αποφασιστικό για το στάδιο της ανάλυσης και παρουσίασης στην οποία αναφέρεται εκτενώς το επόμενο κεφάλαιο. Κατά τη διάρκεια της δικής μας έρευνας, χρησιμοποιήσαμε μαγνητόφωνο για τη λήψη των ημιδομημένων συνεντεύξεων ενώ για όσο διάστημα διήρκεσε η έρευνα πεδίου, κρατάγαμε γραπτές σημειώσεις είτε όσο βρισκόμασταν ακόμα στο πεδίο της έρευνας είτε κατά την επιστροφή μας στο σπίτι.

Αυτό που εμείς προσπαθήσαμε να εφαρμόσουμε σε όλη τη πορεία της έρευνάς μας ήταν το να ακολουθήσουμε τις οδηγίες του N.K. Denzin, έτσι όπως τις παραθέτει η Λυδάκη¹⁵². Δηλαδή, διαμορφώσαμε το θέμα μας, ορίσαμε το πρόβλημα, μελετήσαμε τη σχετική βιβλιογραφία και θέσαμε τους ερευνητικούς μας στόχους. Στη συνέχεια επιλέξαμε το πεδίο της έρευνας, προχωρήσαμε σε κάποιες πρώτες επαφές με ανθρώπους που θα μας βοηθούσαν στην είσοδό μας στο πεδίο της έρευνας και αποφασίσαμε ως προς τη χρήση των καταλληλότερων μεθόδων προκειμένου να οδηγηθούμε σε καλύτερη τεκμηρίωση των στοιχείων που παρουσιάζει το πεδίο της έρευνάς μας. Φροντίσαμε να δημιουργήσουμε σχέσεις με τους πληροφορητές μας, να προβούμε σε μια πρώτη κατηγοριοποίηση των δεδομένων που προέκυπταν ενώ όπου και όταν χρειάστηκε, αναθεωρήσαμε ή αναπτύξαμε εκ νέου τις κατηγορίες μας. Τέλος, ξεκινήσαμε τη καταγραφή της μελέτης μας, παρ' όλο που συνεχώς είχαμε την εντύπωση πως όλο και κάτι νέο, μη γνωστό, μας περίμενε σε περίπτωση που συνεχίζαμε τη παραμονή μας στο πεδίο της έρευνας. Εντούτοις, ο χρόνος κύλαγε αμείλικτος, και η συγγραφή του ανά χείρας πονήματος ήταν πλέον επιτακτική, οπότε μετά από σχεδόν 5 μήνες και αφού είχαμε ολοκληρώσει τις συνεντεύξεις μας, αφήσαμε το φιλόξενο χώρο του “Κέντρου Ημέρας Αστέγων” της “Κλίμακας” προκειμένου να επιδοθούμε, στη συγγραφή της εργασίας μας.

¹⁵² Λυδάκη Α., *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, 4η έκδ., εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2001 σ. 150-151

3.2 Η Μέθοδος

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η έρευνά μας στηρίχθηκε στις πρωτογενείς παρατηρήσεις που προέκυψαν μέσα από τη συμμετοχική παρατήρηση, μεγάλο τμήμα των οποίων αναδείχθηκαν από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε στα πλαίσια της έρευνάς μας. Επικουρικά, χρησιμοποιήσαμε τόσο στο στάδιο του σχεδιασμού και υλοποίησης της έρευνας όσο και στο στάδιο της ανάλυσης των δεδομένων μας και της ακόλουθης ερμηνείας τους, τις γνώσεις που αντλήσαμε μέσα από την βιβλιογραφική επισκόπηση του φαινομένου που καλεστήκαμε να μελετήσουμε καθώς και τα ευρήματα άλλων, σχετικών με το θέμα μας, ερευνών.

Οι παραπάνω μεθοδολογικές επιλογές επί της ουσίας αντανακλούν τις δικές μας θεωρητικές κοινωνιολογικές παραδοχές, τη θέση μας έναντι του προβλήματος της γνώσης γενικότερα και βέβαια καθορίζουν τη σχέση μεταξύ του ερευνητή και του αντικειμένου της έρευνας (της δικής μας δηλαδή σχέσης με τη διερεύνηση της κοινωνικής πραγματικότητας). Είναι μια θέση που χτίστηκε σταδιακά και η οποία σε πολύ μεγάλο βαθμό σχετιζόταν περισσότερο με τη δική μας κοσμοαντίληψη και τα δικά μας αξιακά συστήματα παρά με την εγκυρότητα ή την ισχύ των όποιων θέσεων. Όντας κι εμείς μέρος της πραγματικότητας την οποία καλούμασταν να διερευνήσουμε, αντλώντας συνεχώς πληροφορίες μέσω της γνώσης των κοινωνικών θεωριών, αντιληφθήκαμε ότι μας εκφράζει καλύτερα η θεωρητική παραδοχή που θέλει το αντικείμενο της έρευνας να είναι ένα υποκείμενο που δημιουργεί το ίδιο τα νοήματα και την πραγματικότητά του, ίσως διαφορετική από μία αντικειμενική πραγματικότητα, που προσπαθεί να δει τα πράγματα κριτικά και από τη μεριά των δρώντων υποκειμένων αλλά και το τρόπο με τον οποίο τα ίδια τα δρώντα υποκείμενα τα προσλαμβάνουν και τα ερμηνεύουν.

Συνεπώς υπάρχει ανάγκη για κατανόηση εκ μέρους του ερευνητή των όσων του “αποκαλύπτονται”, ενός ερευνητή όμως που θα έχει συνείδηση και θα αναγνωρίζει τις προ-αντιλήψεις και προ-καταλήψεις του και παράλληλα θα μπορεί να “ερμηνεύσει”, ανακαλύπτοντας το κρυμμένο νόημα, τη σημασία και τα κίνητρα της δράσης των ανθρώπων καθώς και τις καθημερινές τους πρακτικές, βλέποντας τα πράγματα κριτικά και από τη μεριά των δρώντων υποκειμένων. Βεβαίως αυτό δεν σημαίνει πως υιοθετείται από μέρους μας κάποια ακραία σχετικιστική θέση όπου σύμφωνα με αυτήν η κοινωνική πραγματικότητα δημιουργείται υποκειμενικά και δεν μπορεί να υφίσταται έξω από προσωπικά συστήματα ιδεών, αξιών και πεποιθήσεων. Φαίνεται πως, σύμφωνα και με τους O' Connell και Layder, στη πράξη η αντικειμενική πραγματικότητα έχει τη κακή συνήθεια να παρεμβαίνει ανεξάρτητα με το τι

πιστεύουν οι άνθρωποι.¹⁵³ Άλλωστε για τη σύγχρονη φιλοσοφία της επιστήμης τα ερωτήματα που ανακύπτουν δεν αφορούν πια την ύπαρξη ή μη απόλυτου διαχωρισμού αντικειμενικών κοινωνικών δεδομένων και υποκειμενικών αξιών αλλά το ποια μορφή θα έχει η σύνδεση μεταξύ τους και ποιες οι επιπτώσεις τους στις επιστημονικές πρακτικές.¹⁵⁴

Έχοντας όλα αυτά κατά νου, η διεξαγωγή μιας έρευνας με χρήση μεθόδων και τεχνικών που έχουν επηρεαστεί κυρίως από την ερμηνευτική παράδοση, δηλαδή μιας έρευνας που θα προσπαθήσει να μελετήσει σε βάθος μικρό αριθμό περιπτώσεων και μέσω αυτής της μελέτης θα προσπαθήσει να κατασκευάσει αναπαραστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας, αποτέλεσε μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία και συνάμα πρόκληση για να εφαρμόσουμε ως ένα βαθμό, έστω και άτεχνα, αυτά που είχαμε διδαχθεί στα πλαίσια των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών μαθημάτων και να έχουμε κατ' αυτόν τον τρόπο, προσωπική εμπειρία για το γεγονός πως η Κοινωνιολογία είναι κατ' εξοχήν μια εμπειρική επιστήμη.

Η ποιοτική κοινωνική έρευνα και οι ποιοτικές μεθοδολογίες γενικότερα, αποτελούν σχηματικά, ένα από τα δύο μεγάλα μεθοδολογικά παραδείγματα και ερευνητικά εργαλεία στις κοινωνικές επιστήμες και έχει επηρεαστεί, αν και σε διαφορετικό βαθμό, από το *θετικιστικό παράδειγμα*, το *ερμηνευτικό παράδειγμα*, το *κριτικό παράδειγμα*, τον *μεταμοντερνισμό* και τον *ρεαλισμό / κριτικό ρεαλισμό*.¹⁵⁵ Σημαντικότερη είναι η επιρροή που έχει δεχτεί από την ερμηνευτική παράδοση καθώς κατευθύνεται στην κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων και στον τρόπο εμφάνισης και αναπαραγωγής τους, αποδίδοντας πρωτεύουσα σημασία στο νόημα που προσδίδουν οι κοινωνικά δρώντες στην δράση, και στη συμπεριφορά την δική τους και των άλλων.

Η ποιοτική έρευνα στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και ομάδων απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα «πως» και «γιατί».¹⁵⁶ Η εφαρμογή ποιοτικών μεθοδολογιών εξαρτάται από την φύση του ερευνητικού προβλήματος και από τις συγκεκριμένες επιλογές του ερευνητή. Πολλά ερευνητικά ερωτήματα και προσεγγίσεις αναφέρονται σε κοινωνικά φαινόμενα, ομάδες και καταστάσεις για τα οποία ο βασικός στόχος είναι η διερεύνηση και η ανάλυση της δομής και λειτουργίας τους καθώς και των κοινωνικών σχέσεων που τα διέπουν και όχι η απλή αναγωγή τους σε μετρήσιμες ποσότητες. Επίσης ανάλογα με την οπτική του εκάστοτε ερευνητή έμφαση μπορεί να δίδεται στα ποιοτικά, μη μετρήσιμα χαρακτηριστικά κάποιου κοινωνικού φαινομένου με στόχο την εξήγηση, την ερμηνεία, την κατανόηση, την ανάπτυξη ή την επιβεβαίωση μιας θεωρίας ή την αποκάλυψη αιτιακών σχέσεων.¹⁵⁷

Τα βασικότερα μεθοδολογικά εργαλεία άντλησης γνώσης από το ερευνητικό πεδίο, στα

¹⁵³ O' Connell, J. και Layder, D. , *Methods, Sex and Madness*, Routledge, London, 1994, σ. 25 (όπως αναφέρεται στο: ό.π. Κυριακή Ν. σ. 24)

¹⁵⁴ Williams, M. και May, T. , *Introduction to the philosophy of Social Research*, UCL Press, London, 1996, σ.107-134. (έτσι όπως αναφέρεται στο: Στο ίδιο, σ. 24)

¹⁵⁵ ό.π. , Κυριαζή, Ν. , σ. 29-46.

¹⁵⁶ Ιωσηφίδης, Θ., “Η μέθοδος των ομάδων εστίασης (focus groups) στην ποιοτική κοινωνική έρευνα”, *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Θ, Τεύχος 42, 2005, σ. 149-166.

¹⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 149-166.

πλαίσια μιας ποιοτικής έρευνας είναι η *συμμετοχική παρατήρηση*, οι *συνεντεύξεις*, η *βιογραφική ανάλυση*, η *ιστορική συγκριτική μέθοδος*, η *ανάλυση περιεχομένου*, οι *μελέτες περίπτωσης*, η *έρευνα με την βοήθεια ομάδων* (σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται και οι ομάδες εστίασης) και άλλες. Η χρήση των τεχνικών αυτών είναι δυνατόν να γίνεται μεμονωμένα ή και σε συνδυασμό, και εξαρτάται κάθε φορά από το είδος και την φύση του ερευνητικού προβλήματος και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ερευνώμενου πληθυσμού.¹⁵⁸

3.2.1 Συνεντεύξεις

Η συνέντευξη αποτελεί ίσως την πιο διαδεδομένη μέθοδο άντλησης ποιοτικού υλικού και πληροφοριών στις κοινωνικές επιστήμες. Η συνέντευξη ως ερευνητικό εργαλείο παίρνει πολλές μορφές: μπορεί να είναι αυστηρά δομημένη δηλαδή βασισμένη σε ένα δομημένο σχέδιο συνέντευξης ή ερωτηματολόγιο, μπορεί να είναι συνέντευξη πρόσωπο με πρόσωπο, τηλεφωνική συνέντευξη κτλ.

Στην ποιοτική κοινωνική έρευνα χρησιμοποιείται ευρέως η *συνέντευξη σε βάθος* κατά τη διάρκεια της οποίας ο ερευνητής κατευθύνει τον ερωτώμενο σε βασικά θέματα αλλά ο ερωτώμενος αναπτύσσει τις σκέψεις και τις απόψεις του ελεύθερα και σε βάθος. Ο σκοπός της συνέντευξης αυτού του τύπου είναι η συλλογή, όσο το δυνατόν πλουσιότερων πληροφοριών, για τις εμπειρίες, τις απόψεις, τις στάσεις και τις αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων. Η μέθοδος της συνέντευξης και ιδιαίτερα αυτή της συνέντευξης βάθους προϋποθέτει σημαντικές ατομικές και επικοινωνιακές δυνατότητες από την πλευρά του ερευνητή και αναγνώρισης των πολλαπλών κινδύνων που πολλές φορές καταλήγουν στην διαστρέβλωση των δεδομένων (απόκρυψη πλευρών της πραγματικότητας από τους ερωτώμενους, σχέση δυσπιστίας μεταξύ των ερωτώμενων και του ερευνητή, έμμεση καθοδήγηση των ερωτώμενων από τον ερευνητή κτλ).

Ανάλογα τώρα με τον βαθμό δόμησης της συνέντευξης, δηλαδή ανάλογα με το βαθμό τυποποίησής της από τον ερευνητή, στη ποιοτική κοινωνική έρευνα, μπορούμε σχηματικά να διακρίνουμε δύο βασικά είδη: την *ημιδομημένη συνέντευξη* και την *μη δομημένη συνέντευξη ή συνέντευξη βάθους*. Η μη δομημένη συνέντευξη χαρακτηρίζεται από την απουσία προκαθορισμένων ερωτήσεων και βασίζεται σε θεματικές περιοχές πάνω στις οποίες αναπτύσσεται η αλληλεπίδραση μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου.¹⁵⁹ Οι δύο αυτοί τύποι των συνεντεύξεων επιτρέπουν την άντληση πληροφορίας και δεδομένων σε βάθος ή την ανάδειξη θεμάτων που δεν είχαν προκαθοριστεί από τον ερευνητή.

Στις έρευνες με συνεντεύξεις μπορούμε να διακρίνουμε *επτά στάδια* από την αρχή της έρευνας μέχρι και την ολοκλήρωσή της. Τα στάδια αυτά κατά σειρά είναι τα εξής:

¹⁵⁸ McKendrick, J.H., *Multi – Method Research in Population Geography: a primer to Debate.*, The University of Manchester, Manchester, 1995 καθώς επίσης και στο: ό.π. Κυριαζή Ν. , σ.245-334.

¹⁵⁹ Robson, C. *Real World Research, 2nd Ed.* , Blackwell, Oxford,, 2002.

- Ερευνητικό πρόβλημα ή ερευνητική περιοχή ενδιαφέροντος .
- Σχεδιασμός.
- Πραγματοποίηση συνεντεύξεων.
- Απομαγνητοφώνηση ή προετοιμασία του υλικού για ανάλυση .
- Ανάλυση.
- Έλεγχος .
- Δημοσιοποίηση.¹⁶⁰

Γενικότερα, η ποιοτική προσέγγιση στην έρευνα, αυτοτελώς ή συμπληρωματικά προς τις ποσοτικές τεχνικές, στοχεύει στην διερεύνηση και κατανόηση σε βάθος των κοινωνικών φαινομένων. Παρέχοντας τη δυνατότητα στον ερευνητή να αντλήσει πλούσιες πληροφορίες για το υπό εξέταση θέμα, η ποιοτική έρευνα αποτελεί την ενδεδειγμένη μεθοδολογία για να απαντηθούν τα ερωτήματα που σχετίζονται με το “Γιατί;” και το “Πώς;” των φαινομένων. Η ποιοτική προσέγγιση αποτελεί μια κατά βάση διερευνητική μέθοδο. Στοχεύει περισσότερο στην ανάδυση νέων τυποποιήσεων και θεωρητικών μοντέλων παρά στην επαλήθευση υποθέσεων. Το βασικό πλεονέκτημα των ποιοτικών μεθόδων που εξυπηρετεί αυτή την στόχευση είναι η ευελιξία που χαρακτηρίζει την ερευνητική διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, ο ερευνητικός σχεδιασμός βασίζεται σε ευέλικτες στρατηγικές που επιτρέπουν την ανατροφοδότηση των σταδίων της έρευνας όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο.

Σύμφωνα με τον Woods οι συνεντεύξεις είναι ο μόνος τρόπος για να προσεγγιστούν οι αντιλήψεις των ανθρώπων και ταυτόχρονα ένας τρόπος για να προκληθούν καταστάσεις να συμβούν και να κινηθεί η ροή των στοιχείων.¹⁶¹ Η ροή αυτή είναι μεγαλύτερη στις ημιδομημένες συνεντεύξεις όπου υπάρχει ένας σημαντικός βαθμός ευελιξίας τόσο του ερευνητή όσο και του υποκειμένου της έρευνας.¹⁶² Τα ερωτήματα που απευθύνουμε στους συμμετέχοντες είναι κυρίως ανοιχτού τύπου, τα οποία όμως τόσο νοηματικά όσο και από άποψη περιεχομένου, αντιστοιχούσαν στους θεματικούς άξονες βάσει των οποίων δημιουργήσαμε τον οδηγό για τις συνεντεύξεις. Στην ουσία πρόκειται για θεματικές ενότητες, των οποίων η επαρκής κάλυψη κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων θα μας βοηθούσε να αντλήσουμε δεδομένα και πληροφορίες καθώς και απαντήσεις στα ερευνητικά μας ερωτήματα.

Συνεπώς μιλάμε για τη πραγματοποίηση ημιδομημένων συνεντεύξεων, μέθοδος η οποία παρά τους περιορισμούς της, προσφέρει αμεσότητα με το δείγμα, γεγονός που επιτρέπει, όπως προαναφέραμε, ταχύτερη και σαφέστερη ανατροφοδότηση, παρέχει ευελιξία στη διαμόρφωση των

¹⁶⁰ Για περισσότερα βλπ.: Kvale, S. *InterViews, An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Sage Publications, Thousand Oaks, 1996, σ. 88

¹⁶¹ Woods P. , *Inside schools. Ethnography in Education Research*, Routledge, London, 1991, σ.62

¹⁶² ό.π. Κυριαζή Ν. , σ. 123

ερωτήσεων, εφόσον δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να αισθάνεται ελεύθερος να αλλάξει τη σειρά των ερωτήσεων ή και τη διατύπωσή τους ανάλογα με την πορεία της συζήτησης, έχει ιδιαίτερα πλούσιο περιεχόμενο απαντήσεων και μπορεί να παρέχει πολλές πληροφορίες για το υπό μελέτη φαινόμενο.¹⁶³

Με την ημιδομημένη συνέντευξη μπορεί το περιεχόμενο, ο λόγος, η σειρά των ερωτήσεων να είναι θέμα του ερευνητή όμως την ίδια στιγμή ο ερωτώμενος έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει τα θέματα όπως εκείνος θέλει, περιγράφοντας ελεύθερα τις εμπειρίες του και εκφράζοντας γενικώς τις απόψεις του. Ο Mishler υποστηρίζει ότι η ποιοτική συνέντευξη αποτελεί ουσιαστικά έναν “διάλογο” μεταξύ συνομιλητών που εξαρτάται από τους τρόπους με τους οποίους ο συνεντευκτής και ο ερωτώμενος πλαισιώνουν νοηματικά και οικοδομούν από κοινού το νόημα των ερωτήσεων και των απαντήσεων.¹⁶⁴ Τα στοιχεία που θα προκύψουν πρέπει να συνδυαστούν μεταξύ τους για να δώσουν στο τέλος κάτι “ζωντανό και αυθεντικό” που αντιστοιχεί στη ζωντανή επικοινωνία μεταξύ του ερευνητή και του υποκειμένου της έρευνας.¹⁶⁵

3.2.2 Η Συμμετοχική Παρατήρηση

Η *συμμετοχική παρατήρηση* είναι από τις πιο διαδεδομένες μεθόδους άντλησης ποιοτικού υλικού στις κοινωνικές επιστήμες, με πρωτοπόρα στην εφαρμογή της την επιστήμη της κοινωνικής και πολιτισμικής ανθρωπολογίας. Η συμμετοχική παρατήρηση επιτρέπει την συστηματική παρατήρηση κοινωνικών συμπεριφορών, φαινομένων και διαδικασιών στο πραγματικό, «φυσικό» κοινωνικό περιβάλλον με συμμετοχή του ερευνητή στις κοινωνικές διαδικασίες και διεργασίες που ερευνά και με συνεχή αλληλεπίδραση ερευνητή και ερευνώμενων.

Στην συμμετοχική παρατήρηση βασικό ρόλο παίζει ο βαθμός συμμετοχής του ερευνητή στην υπό έρευνα κοινωνική ομάδα ή διαδικασία. Παραδοσιακά ο βαθμός αυτός συμμετοχής ταξινομείται σε τέσσερις κατηγορίες: *πλήρως συμμετέχων, συμμετέχων ως παρατηρητής, παρατηρητής ως συμμετέχων και πλήρως παρατηρητής*. Η συμμετοχική παρατήρηση αφορά στις τρεις πρώτες από τις προηγούμενες κατηγορίες αφού στην τελευταία ο παρατηρητής δεν συμμετέχει καθόλου.¹⁶⁶

¹⁶³ Παπαστάμος Σ. (Επιστ. Υπευθ.), Αντωνίου Σ., Κατερέλος Ι.Δ., Μαντόγλου Α., Προδρομίτης Γ., Ρήγα Α.Β., Σακαλάκη Μ. (Συναργ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία, Επιστημολογικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις*, Τόμος Α', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001, σ. 449-451.

¹⁶⁴ Mishler E. G. , *Συνέντευξη έρευνας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σ. 64

¹⁶⁵ Silverman D. , “Analyzing Talk and Text” in N.K. Denzin & Y. S. Lincoln, (Eds), *Handbook of Qualitative Research*, 2nd ed. , Sage Publications, London, 2000, σ. 825

¹⁶⁶ Σύμφωνα με την Λυδάκη ο βαθμός συμμετοχής του παρατηρητή ως συμμετέχοντα δεν βοηθά τον ερευνητή να εξοικειωθεί με τους ανθρώπους που θέλει να μελετήσει με αποτέλεσμα να παραμένει ξένος γι αυτούς, ένας φιλοξενούμενος. Η σύναψη σχέσεων μαζί τους καθίσταται αδύνατη, ενώ η δυσπιστία, ενίοτε και καχυποψία, διαμεσολαβούν και παρακωλύουν κάθε αλληλεπίδραση. Σε αντίθεση, ο συμμετέχων ως παρατηρητής , συμμετέχοντας ενεργά στη ζωή της ομάδας, καταφέρνει να δημιουργήσει ουσιαστικές σχέσεις με τα δρώντα υποκείμενα, με τη προϋπόθεση ότι αφιερώνει χρόνο, συναίσθημα και αλήθεια. Περισσότερα για την επιτόπια έρευνα και τη συμμετοχική παρατήρηση βλέπε: ό.π. Λυδάκη Α. , σ. 147-152. Για το ίδιο θέμα βλέπε επίσης : ό.π. , Bernard, R.H. και: ό.π. Robson, C.

Η μέθοδος της συμμετοχικής παρατήρησης εφαρμόζεται συνήθως για την έρευνα μικρών και σχετικά συνεκτικών κοινωνικών ομάδων, κοινωνικών φαινομένων και διαδικασιών και αποσκοπεί στην σε βάθος ανάλυση και κατανόηση των ανθρώπινων και κοινωνικών σχέσεων μέσω “πυκνής περιγραφής”.¹⁶⁷ Προχωρώντας σε επιπλέον κατηγοριοποιήσεις της συμμετοχικής παρατήρησης, πέρα από τον βαθμό συμμετοχής, μπορούμε να διακρίνουμε σε “ελεγχόμενη” και “μη ελεγχόμενη” παρατήρηση, διάκριση που γίνεται με βάση το κριτήριο της δόμησης και της αυστηρότητας της παρατήρησης.¹⁶⁸ Ανάλογα τώρα με την αμεσότητα της παρατήρησης μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς παρατήρησης. Η πρωτογενής παρατήρηση προϋποθέτει την φυσική παρουσία του ερευνητή ή της ερευνητικής ομάδας στο πεδίο και την άμεση συλλογή ποιοτικών δεδομένων. Αντίθετα η δευτερογενής παρατήρηση αφορά στην ερμηνεία δεδομένων από παρατήρηση άλλων ερευνητών.¹⁶⁹

Αν θα θέλαμε να αναφερθούμε συνοπτικά στα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της παραπάνω μεθόδου, η συμμετοχική παρατήρηση αποτελεί μια μέθοδο – ομπρέλα στα πλαίσια της οποίας είναι δυνατόν να συλλεχθούν, διασταυρωθούν και να ελεγχθούν πληροφορίες μέσα από συστηματική παρατήρηση, συμμετοχή σε διαδικασίες και δραστηριότητες, συζητήσεις, δομημένες ή μη συνεντεύξεις και κυρίως με συνδυασμό όλων των παραπάνω και το κυριότερο είναι μια μέθοδος έρευνας η οποία πραγματοποιείται στο “φυσικό” χώρο όπου λαμβάνουν χώρα οι κοινωνικές συμπεριφορές και διαδικασίες που διερευνά και επιτρέπει τη συλλογή δεδομένων και πληροφοριών σε βάθος.

Στα μειονεκτήματα της μεθόδου συμπεριλαμβάνονται ο πολύς χρόνος και κόπος που απαιτείται εκ μέρους του ερευνητή, προκειμένου να αναπτύξει τις αναγκαίες, για την εγκυρότητα και αξιοπιστία της έρευνας, σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αποδοχής, οι οποίες εκτός από τις εγγενείς δυσκολίες που παρουσιάζουν, σε πάρα πολλές περιπτώσεις, παρατείνουν την χρονική διάρκεια ή το κόστος της έρευνας.¹⁷⁰ Ο ερευνητής ή η ερευνητική ομάδα θα πρέπει να διαθέτουν αυξημένα επικοινωνιακά προσόντα και την απαραίτητη ευαισθησία για τέτοιου είδους έρευνα και να αποφεύγουν παγίδες και ερευνητικές συμπεριφορές που μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο την αξιοπιστία της ερευνητικής διαδικασίας. Τέτοιες συμπεριφορές μπορεί να είναι η πλήρης ταύτιση με την ερευνώμενη κοινωνική ομάδα, η επιλεκτική προσοχή σε ορισμένες μόνο διαδικασίες και συμβάντα, η επιλεκτική μνήμη κατά τη καταγραφή και ανάλυση δεδομένων, η δημιουργία εντάσεων

¹⁶⁷ Με τον όρο “πυκνή περιγραφή” εννοούμε μια περιγραφή των κοινωνικών καταστάσεων πλούσια σε ποιοτικά δεδομένα

¹⁶⁸ Η ελεγχόμενη παρατήρηση προϋποθέτει την αυστηρή τυποποίηση συγκεκριμένων συμβάντων και γεγονότων και δεν είναι ο συνήθης τρόπος παρατήρησης στην κοινωνική έρευνα. Αντίθετα με την μη ελεγχόμενη παρατήρηση ο ερευνητής επιζητεί την κατανόηση διαδικασιών και συμπεριφορών που προκύπτουν στα πλαίσια του πεδίου (field) και τα οποία τις περισσότερες φορές δεν είχαν τυποποιηθεί από πριν και δεν ήταν αναμενόμενα. Για περισσότερα βλ. Ιωσηφίδης Θ., “ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ”, σημειώσεις, Μυτιλήνη, Παν/μιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, 2003 καθώς και σε: [Hay I.](#), *Qualitative Research Methods in Human Geography*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

¹⁶⁹ Στο ίδιο, Ιωσηφίδης Θ., 2003.

¹⁷⁰ Στο ίδιο

και οι συμπεριφορές που εγείρουν ζητήματα ερευνητικής ηθικής.¹⁷¹

Ανακεφαλαιώνοντας, η ποιοτική έρευνα αποτελεί την κατάλληλη μεθοδολογική επιλογή για να διερευνηθούν σε βάθος οι αναπαραστάσεις, οι στάσεις, οι αντιλήψεις, τα κίνητρα, καθώς και τα συναισθηματικά και συμβολικά/ φαντασιακά δεδομένα της συμπεριφοράς των ατόμων. Στόχο της ποιοτικής διερεύνησης δεν αποτελεί απλά η περιγραφή μιας στάσης ή μιας συμπεριφοράς αλλά η ολιστική κατανόησή τους. Η ποιοτική έρευνα διερευνά την εμπειρία των ατόμων και τα υποκειμενικά νοήματα που τη συγκροτούν, εστιάζοντας πάντα στο ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό (αξιακό και ιδεολογικό) πλαίσιο στο οποίο εγγράφεται. Ταυτόχρονα, η ποιοτική έρευνα δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην δυναμική διάσταση των φαινομένων. Παρέχει τη δυνατότητα να περιγράφουν λεπτομερώς οι διαδικασίες που συγκροτούν μια κοινωνική κατάσταση επιτρέποντας να διατυπωθούν υποθέσεις ως προς την ερμηνεία της.¹⁷²

Έχοντας υπόψη όλα τα παραπάνω και έχοντας αποφασίσει ως προς το ερευνητικό μας πεδίο, επιλέξαμε τη διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας, πραγματοποιώντας έρευνα πεδίου μέσω συμμετοχικής παρατήρησης, μέρος της οποίας ήταν και η λήψη ημιδομημένων συνεντεύξεων, καθώς τόσο η ομάδα που επιθυμούσαμε να ερευνήσουμε (άστεγοι-νεοάστεγοι) όσο και τα ερευνητικά μας ερωτήματα (η διερεύνηση των συνθηκών που οδήγησαν αυτούς τους ανθρώπους εκτός στέγης, οι τρόποι -πρακτικές- που χρησιμοποιούν προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα καθημερινά τους προβλήματα, όπως είναι η πρόσβαση σε στέγη, φαγητό, η ατομική τους καθαριότητα, η λήψη περίθαλψης αλλά και η ανάδειξη τυχόν ιδιαιτεροτήτων-διαφορών μεταξύ άστεγων και νεοάστεγων ως προς τα παραπάνω), μας οδήγησαν σε αυτή μας την επιλογή. Άλλωστε, όπως είναι γενικότερα αποδεκτό στο χώρο των κοινωνικών επιστημών η χρήση τεχνικών όπως η ατομική συνέντευξη με χρήση μη δομημένου ερωτηματολογίου (ή ημιδομημένου όπως στη περίπτωση μας), που θα στοχεύει στην διερεύνηση σε βάθος των αντιλήψεων, των κινήτρων και των συναισθημάτων του ερωτώμενου κρίνεται ως η πλέον κατάλληλη για την προσέγγιση ειδικών κοινών, επαγγελματιών, αλλά και «ευαίσθητων» θεμάτων.¹⁷³

¹⁷¹ ό.π. , Robson, C.

¹⁷² VPRC, “Η Ποιοτική έρευνα”, articlex.php/cat=32, txt at, www.vprc.gr , προσπελ., 10/10/ 2012

¹⁷³ Στο ίδιο.

ΜΕΡΟΣ Β'

4. Η ΕΡΕΥΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει πραγματοποιήσαμε ποιοτική έρευνα στο χώρο που λειτουργεί το «Κέντρο Ημέρας Αστέγων» της Μ.Κ.Ο. «Κλίμακα», που βρίσκεται στην οδό Κωνσταντινουπόλεως 30 στην Αθήνα. Προκειμένου να συλλέξουμε τα στοιχεία εκείνα που θα μας επέτρεπαν να γνωρίσουμε καλύτερα και να κατανοήσουμε την κοινωνική ομάδα των αστέγων επιλέξαμε να πραγματοποιήσουμε επιτόπια έρευνα, με συμμετοχική παρατήρηση μέρος της οποίας αποτελούν και οι δέκα ημιδομημένες συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε με εξυπηρετούμενους του «Κέντρου Ημέρας Αστέγων».¹⁷⁴ Στα πλαίσια της έρευνας ανακοινώσαμε την ιδιότητά μας στα μέλη της ομάδας που θέλαμε να ερευνήσουμε και καταγράφαμε τις παρατηρήσεις μας απ' όσα διαδραματίζονταν γύρω μας είτε όσο βρισκόμασταν στο πεδίο της έρευνας είτε μετά την επιστροφή μας στο σπίτι, χωρίς ουσιαστικά να συμμετέχουμε στις δραστηριότητες των μελών της ομάδας αν εξαιρέσει κανείς τις φορές που μοιραστήκαμε κάποιο καφέ ή φαγητό μαζί τους, ή επιδοθήκαμε σε συζητήσεις που αφορούσαν τόσο προσωπικά τους θέματα (προβλήματα που αντιμετωπίζαν) όσο και πιο γενικά θέματα όπως η πολιτική, θέματα επικαιρότητας κ.ά. Στο πεδίο της έρευνας προσερχόμασταν 2-3 φορές την εβδομάδα, κυρίως απογευματινές ώρες (5-9μμ), για ένα διάστημα περίπου 4,5 μηνών.

Κατά τη διάρκεια παραμονής μας στο πεδίο της έρευνας, όλους αυτούς τους 4,5 μήνες, παρατηρούσαμε όλα όσα συνέβαιναν γύρω μας και τα καταγράφαμε υπό τη μορφή σημειώσεων τις οποίες επεξεργαζόμασταν στο διάστημα που μεσολαβούσε από την επιστροφή στο σπίτι μέχρι την επόμενη φορά που πηγαίναμε στο Κέντρο. Η επεξεργασία των σημειώσεων είχε να κάνει κυρίως με το θέμα της ταξινόμησής τους, όπου εκεί προσπαθήσαμε να ακολουθήσουμε τις οδηγίες που δίνει η Κυριαζή, ταξινομώντας τις σε περιγραφικές, θεωρητικές και μεθοδολογικές σημειώσεις προκειμένου να αναδειχθούν μέσα από αυτές οι αναλυτικές μας κατηγορίες.¹⁷⁵

Οι παρατηρήσεις αυτές είχαν να κάνουν τόσο με το χώρο όσο και με τα τεκταινόμενα σε

¹⁷⁴ Περισσότερα για τη μεθοδολογία της έρευνας και τις τεχνικές της βλέπε στο αντίστοιχο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας (κεφ. 3) με το τίτλο “ΣΤΑΔΙΑ, ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ”

¹⁷⁵ Στο ίδιο, σ.258-260

αυτόν. Αρχίσαμε να γνωρίζουμε τον “άλλον”. Το πως έμπαινε ο καθένας στον χώρο, ποιές ήταν οι πρώτες του κινήσεις, με ποιούς αντάλλαζε χαιρετισμούς, με ποιούς καθόταν, γεγονότα που επαναλαμβάνονταν, καυγάδες και αντιπαραθέσεις μεταξύ των αστεγών, τα αστεία μεταξύ τους, ο τρόπος που αντιμετώπιζαν εμάς τους ίδιους, τους υπεύθυνους του Κέντρου και τους εργαζόμενους και εθελοντές, όλα είχαν κάτι να μας πουν για την ομάδα που μελετούσαμε και για τις σχέσεις μεταξύ τους. Όλες αυτές οι παρατηρήσεις και η ταξινόμησή τους θέλουμε να πιστεύουμε ότι μας βοήθησαν και κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, καθώς ήταν ο τρόπος με τον οποίο οδηγηθήκαμε στη διαμόρφωση των θεματικών ενοτήτων που διερευνήσαμε μέσω των συνεντεύξεων αλλά και στο στάδιο της ανάλυσης και ερμηνείας των δεδομένων μας.

Σε όλη τη διάρκεια της έρευνας διαπιστώναμε βαθμιαίες αλλαγές τόσο σε μας τους ίδιους όσο και στο τρόπο που συμπεριφέρονταν οι άλλοι απέναντί μας. Όσο περισσότερο βρισκόμασταν στο πεδίο της έρευνας τόσο περισσότερο γινόμασταν αποδεκτοί από τα άτομα εκεί αλλά και εμείς νιώθαμε πιο οικεία με το χώρο και τους ανθρώπους. Ακολουθήσαμε τους κανόνες που διέπουν τη παραμονή στο χώρο ακριβώς όπως και όλοι όσοι προσέρχονται εκεί. Δηλαδή, τήρηση συγκεκριμένου ωραρίου, τήρηση συγκεκριμένης διαδικασίας για τη λήψη καφέ, νερού, χρήση τουαλέτας, κάπνισμα μόνο σε συγκεκριμένο χώρο. Αν και η τάση που υπήρχε, τόσο εκ μέρους των εργαζομένων στη “Κλίμακα” όσο και από τους άστεγους που ερχόμασταν σε επαφή, ήταν να μας συμπεριφερθούν ως “φιλοξενούμενους” στους οποίους “κάνουν τα χατίρια” και τυγχάνουν ιδιαίτερης μεταχείρισης. Παρά το ότι ήταν πολύ δελεαστικό για μας, το να μας προσφερθεί καφές καλύτερης ποιότητας ή να παραμείνουμε στο χώρο των γραφείων όπου και ζέστη είχε και το κάπνισμα επιτρεπόταν, εντούτοις το αποφύγαμε διότι το ζητούμενό μας ήταν να έρθουμε όσο πιο κοντά γινόταν με τους ανθρώπους που θέλαμε να μελετήσουμε.

Πιστεύουμε ότι η επιλογή μας αυτή μας δικαίωσε καθώς καταφέραμε, όχι μόνο να πραγματοποιήσουμε τις συνεντεύξεις, όπως είχαμε στόχο, αλλά να φτάσουμε σε ένα σημείο που να έχουμε αναπτύξει και ακόμα να διατηρούμε, φιλικές σχέσεις με κάποιους από αυτούς. Σε αυτό δεν γνωρίζουμε αν συνέτειναν το είδος της έρευνας που πραγματοποιούσαμε, ο τρόπος πραγματοποίησής της ή ο χαρακτήρας μας. Ίσως όλα αυτά μαζί. Το σίγουρο είναι ότι ήταν για μας μια πολύ έντονη εμπειρία που μας γέμισε συναισθήματα κάθε είδους. Φόβο μήπως κολλήσουμε κάποια ασθένεια όπως ψώρα ή ψείρες (πολλοί άστεγοι υποφέρουν και από τα δύο), ενοχή για όλα όσα απολαμβάνουμε εμείς και στερούνταν οι άστεγοι, οργή για την ανυπαρξία μέριμνας για ανθρώπους που χρήζουν άμεσης νοσηλείας σε νοσοκομεία ή ψυχιατρεία. Κάθε φορά που αφήναμε το χώρο της έρευνας και επιστρέφαμε σπίτι, συνήθως αργά το βράδυ, μετά τις 9, 10 η ώρα, νιώθαμε το ίδιο κράμα συναισθημάτων. Από τη μια, χαρά και ανακούφιση, γιατί επιτέλους βρισκόμασταν στο σπίτι και ταυτόχρονα, ενοχή και λύπη για εκείνους που θα περνούσαν άλλη μια νύχτα έξω, κάτω από τη γέφυρα.

4.1 Η επιλογή του πεδίου

Το Κέντρο Ημέρας Αστεγών της Κλίμακας μας ήταν ήδη γνώριμο καθώς στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών και για τις ανάγκες άλλης επιστημονικής εργασίας το είχαμε επισκεφτεί και είχαμε κάνει κάποιες πρώτες επαφές με τους υπευθύνους του. Η προθυμία τους να μας εξυπηρετήσουν, η ευγένειά τους, η φιλοξενία τους μας έκαναν να νιώθουμε οικείο το χώρο και εμάς “καλοδεχόμενους”. Επίσης, το γεγονός ότι παρέμενε ανοικτό τις απογευματινές ώρες, κάτι που σήμαινε ότι θα ήταν εφικτό να επισκεπτόμαστε το χώρο μετά τη λήξη του ωραρίου της εργασίας μας αλλά ακόμα και η περιοχή στην οποία στεγαζόταν και η οποία ήταν αρκετά κοντά στο χώρο εργασίας μας ήταν κάποιοι άλλοι λόγοι για τους οποίους επιλέξαμε το συγκεκριμένο χώρο ως πεδίο της έρευνάς μας. Και τέλος η ίδια η φύση του Κέντρου Ημέρας συνέβαλε σε αυτήν την επιλογή καθώς δεν ήταν ένας χώρος που απλά προσέρχονταν οι άστεγοι, έπαιρναν φαγητό και έφευγαν, αλλά συνήθως κάθονταν για κάποιες ώρες, προκειμένου να πιουν ένα καφέ, να συζητήσουν, να δουν τηλεόραση ή περίμεναν τη σειρά τους για να κάνουν μπάνιο, να πάρουν ρούχα ή να πλύνουν ρούχα.

Αν θα κωδικοποιούσαμε τώρα τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία επιλέχθηκε ο συγκεκριμένος χώρος, ως πεδίο έρευνας αυτά θα ήταν τα εξής:

- Η ευκολία πρόσβασης στο χώρο.
- Η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού αστεγών οι οποίοι παρέμεναν για αρκετές ώρες κάθε φορά.
- Η συμβατότητα των ωρών λειτουργίας του Κέντρου με τις ώρες εργασίας μας.
- Η προγενέστερη παρουσία μας στο χώρο και η γνωριμία με τους υπευθύνους του Κέντρου.

4.2 Η είσοδος στο πεδίο

Η έρευνά μας έγινε από τα μέσα Σεπτεμβρίου του 2012 μέχρι και τα τέλη Ιανουαρίου του 2013. Αρχικά ήρθαμε σε επαφή με την κα Α. Αλαμάνου, υπεύθυνη του Κέντρου Ημέρας, στην οποία εξηγήσαμε το σκοπό της παρουσίας μας και της ζητήσαμε την άδεια προκειμένου να πραγματοποιήσουμε τόσο την επιτόπια έρευνα όσο και τις συνεντεύξεις. Στη συνέχεια, η ίδια μας παρέπεμψε σε φιλοξενούμενο του ξενώνα της οργάνωσης που στεγάζεται στον ίδιο χώρο με το Κέντρο ημέρας, τον Λέοντα, ο οποίος λειτούργησε για μας ως πληροφορητής.¹⁷⁶ Ο Λέοντας ο οποίος εργάζεται εθελοντικά για την “Κλίμακα” ανέλαβε να μας συστήσει σε κάποιους από τους

¹⁷⁶ Σύμφωνα με την Λυδάκη οι πληροφορητές είναι άτομα που απολαμβάνουν του σεβασμού της κοινωνικής ομάδας την οποία θέλουμε να μελετήσουμε και η έγκριση και η αποδοχή μας από μέρος τους μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην απρόσκοπτη είσοδο στο πεδίο της έρευνας και στην επιτυχή έκβαση της έρευνας. Για περισσότερα βλ. ό.π. Α. Λυδάκη, σ. 163-178

παρευρισκόμενους στο χώρο, να τους ανακοινώσει το σκοπό της παρουσίας μας εκεί και να τους ζητήσει εκ μέρους μας, όσοι το επιθυμούσαν, να συμμετάσχουν στην έρευνα και να μας παραχωρήσουν συνεντεύξεις. Επίσης ήταν εκείνος που, εκτός από την πληροφόρηση που είχαμε λάβει από την κα Α. Αλαμάνου, μας έδωσε επιπλέον πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας του Κέντρου Ημέρας Αστεγών, γενικές πληροφορίες γύρω από το προφίλ και τον αριθμό των εξυπηρετούμενων καθώς λόγω της θέσης του ως εργαζόμενος στο “Κέντρο Ημέρας Αστεγών”, ήταν πολύ καλός γνώστης του τρόπου λειτουργίας και των μελών του Κέντρου. Η δε συζήτηση μαζί του, λειτούργησε ως ένα είδος δοκιμαστικής έρευνας, καθώς, όντας ο ίδιος άστεγος, φιλοξενούμενος προσωρινά στον ξενώνα της «Κλίμακας», έγινε αποδέκτης των ίδιων περίπου ερωτήσεων που σκοπεύαμε να κάνουμε και σε όσους θα μας παραχωρούσαν συνεντεύξεις (στο δείγμα μας δηλαδή).

Η επαφή μας με τον Δημήτρη, ενός ακόμα άστεγου, οικονομικού μετανάστη, εθελοντή της Κλίμακας, μας βοήθησε να συλλέξουμε επιπρόσθετες πληροφορίες τόσο για το πεδίο της έρευνάς μας όσο και για τον πληθυσμό που επιθυμούσαμε να γνωρίσουμε και κατανοήσουμε, ενώ παράλληλα συνέβαλε στο να γίνει ευκολότερα αποδεκτή η παρουσία μας από τους εξυπηρετούμενους του Κέντρου Ημέρας. Κατά τη διάρκεια των πρώτων μας επαφών στο Κέντρο Ημέρας και πριν την επιλογή του δείγματός μας και τη λήψη των συνεντεύξεων, επιχειρήσαμε να έρθουμε σε επαφή με κάποιους εξυπηρετούμενους του Κέντρου (7 τον αριθμό) στους οποίους απευθύναμε σειρά ερωτημάτων, σχετικών με τις θεματικές που επιθυμούσαμε να διερευνήσουμε.

Η διαδικασία αυτή αποδείχτηκε ιδιαίτερα χρήσιμη, καθώς μας έδωσε αρκετές πληροφορίες για την κοινωνική ομάδα-στόχο, μας βοήθησε να εξοικειωθούμε με το περιβάλλον και μας προετοίμασε για τις συνεντεύξεις που ακολούθησαν τόσο σε επίπεδο περιεχομένου (τι θα ρωτάγαμε, πως θα το ρωτάγαμε κλπ.) όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο (τρόπος προσέγγισης, επικοινωνιακή ικανότητα, εξάσκηση στο να μάθουμε να ακούμε τον άλλον). Λειτούργησε εν πολλοίς ως προ-έρευνα (δοκιμαστική έρευνα)¹⁷⁷ μέσω της οποίας δοκιμάσαμε ερωτήσεις, διαπιστώσαμε τυχόν αντιδράσεις σε κάποιες από αυτές τις ερωτήσεις (αντιδράσεις όπως ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αδιαφορία, δυσανασχέτηση ή περιπαιχτική διάθεση), καταλήξαμε ως προς τους θεματικούς άξονες βάσει των οποίων θα πραγματοποιούσαμε τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις και βέβαια, οδηγηθήκαμε στη κατασκευή ενός οδηγού για τις συνεντεύξεις, στον οποίο αναφερόμαστε εκτενέστερα στη σχετική ενότητα και τον οποίο παραθέτουμε στο παράρτημά μας.

¹⁷⁷ ό.π. Κυριαζή Ν., σ. 142-143

4.3 Το πεδίο της έρευνας

Πεδίο της επιτόπιας έρευνάς μας, καθώς και ο φυσικός χώρος στον οποίο πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις με δέκα αστέγους, αποτέλεσε το “Κέντρο Ημέρας Αστέγων” της Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα” του οποίου η λειτουργία αποτελεί μέρος του Προγράμματος Στήριξης Αστέγων. Το Κέντρο λειτουργεί ως ένας πολυχώρος, «στέκι πρώτης γραμμής», για όσους διαβιούν στους δρόμους της Αθήνας (και όχι μόνο, καθώς προσέρχονται και άτομα που μένουν σε κάποιο κατάλυμα που όμως δεν πληροί τις προϋποθέσεις για ασφαλή διαβίωση). Το “Κέντρο Ημέρας Αστέγων” λειτουργεί από Δευτέρα έως Παρασκευή από τις 09:00 -15:00 με ραντεβού και από τις 17:00 -21:00 με ανοικτές δραστηριότητες για όλους τους ενδιαφερόμενους.¹⁷⁸ Όπως αναφέραμε βρίσκεται στην Αθήνα, στον Βοτανικό συγκεκριμένα (Κωνσταντινουπόλεως 30 στο ισόγειο) και οι δράσεις του περιλαμβάνουν:

- ιατρικές υπηρεσίες από συνεργάτες ιατρούς διαφόρων ειδικοτήτων
- ψυχιατρική εκτίμηση, θεραπεία και παρακολούθηση (follow-up)
- ψυχολογική υποστήριξη (ατομική και ομαδική συμβουλευτική)
- υποστήριξη στη διεκπεραίωση κοινωνικο-προνοιακών και νομικών ζητημάτων
- οριζόντια συνεργασία με άλλους κοινωνικούς φορείς και παραπομπή των περιστατικών στις κατάλληλες υπηρεσίες
- ξεκούραση και φροντίδα προσωπικής υγιεινής (χώροι για λουτρό, ξύρισμα, πλύσιμο ρούχων)
- δείπνο δύο φορές την εβδομάδα, ενώ καθημερινά προσφέρονται συμπληρώματα διατροφής (γάλα, γιαούρτια, φρούτα, χυμοί) καθώς επίσης καφές, αναψυκτικά και τσιγάρα (ανάλογα με τη διαθεσιμότητα)
- διοργάνωση κοινωνικών και ψυχαγωγικών εκδηλώσεων, εκδρομών, διακοπών άμεση βοήθεια και φιλοξενία σε επείγοντα προβλήματα υγείας (π.χ εμπύρετες καταστάσεις, μικροτραυματισμοί κ.λ.π)
- φιλοξενία και φροντίδα αστέγων σε 24ωρη βάση σε ημέρες καύσωνα ή παγετού

Ένα μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων του Προγράμματος Στήριξης Αστέγων στηρίζεται σε εθελοντική εργασία. Οι εθελοντές του προγράμματος βοηθούν στην καθημερινή λειτουργία του Κέντρου και σε περιπτώσεις ανάγκης. Τα εβδομαδιαία δείπνα, οι γιορτές, οι εκδρομές και οι καλοκαιρινές διακοπές οργανώνονται μέσα από εθελοντική εργασία και καλύπτονται οικονομικά από χορηγίες.

¹⁷⁸ Σύμφωνα με την επιτόπια έρευνά μας, η παράμετρος των ραντεβού δεν τηρείται αυστηρά, καθώς ακόμα και τις πρωινές ώρες, μπορεί να προσέρχεται στον χώρο ο οποιοσδήποτε έχει ανάγκη και μπορεί να φιλοξενηθεί για κάποιες ώρες, να πιεί έναν καφέ, ή να δει τηλεόραση.

Όσον αφορά τον ακριβή αριθμό αυτών που προσέρχονται στο “Κέντρο Ημέρας Αστέγων”, δυστυχώς δεν βρήκαμε κάποια επίσημα στοιχεία αν και προσπαθήσαμε. Πιο συγκεκριμένα ζητήσαμε σχετικά στοιχεία από τους υπεύθυνους του Κέντρου, κάποιον απολογισμό για το προηγούμενο έτος από όπου θα μπορούσαμε να αντλήσουμε πιο ακριβείς πληροφορίες σχετικά με τον αριθμό, το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση κλπ. των εξυπηρετούμενων, αλλά δεν μας δόθηκαν, λέγοντας μας ότι δεν διαθέτουν τέτοια στοιχεία και μας παρέπεμψαν στα αποτελέσματα της πρόσφατης έρευνας που είχε πραγματοποιήσει η “Κλίμακα” τα οποία μας τα έστειλαν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και μέρος των οποίων δημοσιεύουμε και εδώ. Πάντως σε σχετικές ερωτήσεις που υποβάλλαμε στους πληροφορητές μας αλλά και από προσωπικές μας διαπιστώσεις, σε καθημερινή βάση επισκέπτονται το Κέντρο γύρω στα 90-100 άτομα ενώ τις ημέρες που υπάρχει διανομή φαγητού (Δευτέρα και Τετάρτη απόγευμα), ο αριθμός αυτός ανεβαίνει στους 200 περίπου εξυπηρετούμενους.

4.3.1 Περιγραφή του φυσικού χώρου

Το Κέντρο στεγάζεται σε μια μονοκατοικία, ενοικιαζόμενη από την “Κλίμακα”, στην οδό Κωνσταντινουπόλεως 30 στην Αθήνα, πλησίον του σταθμού του Μετρό “Κεραμικός”. Είναι ένα αρκετά παλιό κτίριο, χρωματισμένο με έντονα χρώματα, που αποτελείται από δύο ορόφους. Μπαίνοντας στο χώρο, το βλέμμα αιχμαλωτίζει η αυλή, η οποία αποτελεί άλλωστε και το χώρο στον οποίο κάθονται οι περισσότεροι από τους εξυπηρετούμενους του κέντρου ημέρας. Υπάρχουν τραπεζάκια και καρέκλες, κάποιες σόμπες υγραερίου για εξωτερικούς χώρους, οι οποίες όμως, για όσο βρισκόμασταν εκεί, δεν διαπιστώσαμε αν λειτουργούν ή όχι, μια μεγάλη λεμονιά καθώς και άλλα φυτά και λουλούδια που ειδικά τους καλοκαιρινούς μήνες δρουν ευεργετικά με τις σκιές τους. Αρχικά η αυλή ήταν εντελώς εκτεθειμένη στις καιρικές συνθήκες, όμως αυτή τη στιγμή έχει πλέον τοποθετηθεί τέντα η οποία καλύπτει σχεδόν όλη την αυλή, προστατεύοντας το χώρο κυρίως από τη βροχή που ήταν και το μεγαλύτερο πρόβλημα. Η αυλή είναι ο χώρος όπου η πλειονότητα των αστέγων θα κάτσει για να πει καφέ, να παίξει τάβλι ή σκάκι, να διαβάσει κάποια εφημερίδα, συζητήσει, ή απλά θα περιμένει μέχρι να έρθει η σειρά του για να κάνει μπάνιο, να πάρει ρούχα, ή να πλύνει ρούχα.

Στο βάθος της αυλής υπάρχει ένα τραπεζάκι έξω από το χώρο της μικρής κουζίνας, στο οποίο καθημερινά υπάρχει ένα μπλοκ αλληλογραφίας A4 στο οποίο γράφει το όνομά του, την ώρα προσέλευσης και υπογράφει κάθε ένας που προσέρχεται στο χώρο του Κέντρου Ημέρας. Είναι ένας τρόπος άτυπης ποσοτικής καταγραφής των καθημερινώς εξυπηρετούμενων από το Κέντρο.

Συνεχίζοντας τη περιγραφή του χώρου, στο ισόγειο, εκτός από την αυλή υπάρχουν δύο διακριτοί στεγασμένοι χώροι. Στην αριστερή πλευρά της αυλής είναι το καθιστικό, πρόσφατα ανακαινισμένο, όπου υπάρχει σαλόνι, βιβλιοθήκη, τηλεόραση και ένας υπολογιστής με πρόσβαση

στο διαδίκτυο. Ειδικά τις κρύες μέρες συγκεντρώνει αρκετό κόσμο μιας και θερμαίνεται, αλλά λόγω του ότι δεν επιτρέπεται το κάπνισμα, η παραμονή σε αυτόν δεν είναι πολύ μεγάλη, καθώς πολλοί εξυπηρετούμενοι είναι καπνιστές. Σε κάθε περίπτωση είναι ένας χώρος όπου μπορούν να δουν τηλεόραση ή να “σερφάρουν” στο διαδίκτυο, προκειμένου να ενημερωθούν ή απλά να περάσουν το χρόνο τους.

Η αυλή και το σαλόνι είναι οι χώροι στους οποίους έγιναν οι συνεντεύξεις μας. Αυτό σημαίνει πως στον ίδιο χώρο που πραγματοποιούσαμε τις συνεντεύξεις υπήρχαν και άλλα άτομα, με αποτέλεσμα να υπάρχει μια σχετική δυσκολία κυρίως στη φάση της απομαγνητοφώνησης, λόγω της ύπαρξης διαφόρων θορύβων που ήταν αδύνατον να απομονωθούν. Την απαιτούμενη, για τις συνεντεύξεις, ιδιωτικότητα, προσπαθήσαμε να την εξασφαλίσουμε επιλέγοντας τις πιο απόμερες και ήσυχες γωνιές των χώρων που χρησιμοποιήσαμε, όχι όμως πάντα στο βαθμό που θα έπρεπε και επιθυμούσαμε, με αποτέλεσμα να υπάρχουν κάποιες διακοπές ή παρεμβολές κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων.

Συνεχίζοντας με το πεδίο της έρευνάς μας, στον ισόγειο χώρο και στη δεξιά πλευρά της αυλής υπάρχουν μια σειρά από δωμάτια, στα οποία λειτουργούν οι κοινόχρηστοι χώροι για τους αστέγους (τουαλέτες, ντουζ, πλυντήριο και στεγνωτήριο), τα γραφεία του Κέντρου Ημέρας Αστέγων, καθώς και κάποιοι αποθηκευτικοί χώροι, για ρούχα, κουβέρτες, υποδήματα κλπ. τα οποία διανέμονται σε όσους τα χρειάζονται. Στο βάθος της αυλής υπάρχει μια μικρή κουζίνα, όπου ετοιμάζονται οι καφέδες που προσφέρει το Κέντρο Ημέρας Αστέγων υπό την εποπτεία του Σπύρου (φιλοξενούμενου στον ξενώνα που λειτουργεί στον πρώτο όροφο του κτιρίου). Δίπλα ακριβώς από τη κουζίνα, υπάρχουν οι σκάλες (εξωτερικές) που οδηγούν στα δωμάτια του ξενώνα. Έξω από τα γραφεία του Κέντρου Ημέρας υπάρχουν κάποια τραπεζάκια στα οποία συνήθως αφήνονται κάποια τρόφιμα που φέρνουν ιδιώτες τα οποία είναι προς άμεση κατανάλωση γι αυτό και είναι άμεσα προσβάσιμα από τους άστεγους που βρίσκονται εκείνη τη στιγμή στο χώρο, χωρίς να παρεμβαίνουν οι υπεύθυνοι του κέντρου ως προς τη διανομή τους.

Εδώ να πούμε πως υπάρχει διάχυτη η αντίληψη μεταξύ των αστέγων ότι όσοι εκτελούν χρέη υπευθύνου και αυτοί είναι κατά κύριο λόγο όσοι φιλοξενούνται στον ξενώνα, στα πλαίσια της εθελοντικής εργασίας που παρέχουν, προβαίνουν σε ένα είδος προεπιλογής στα είδη που έρχονται στο Κέντρο, κρατώντας για λογαριασμό τους τα “καλύτερα” και βγάζοντας στα τραπεζάκια τα υπόλοιπα. Είναι κάτι για το οποίο εμείς δεν έχουμε σαφή εικόνα καθώς για όσο βρισκόμασταν εκεί μόνο μία φορά διαπιστώσαμε να έρχεται κάτι στο Κέντρο και να μην διανέμεται απ' ευθείας στους παρευρισκόμενους και η εξήγηση που μας δόθηκε σε σχετική μας ερώτηση, ήταν ότι η ποσότητα ήταν πολύ μικρή για να μοιραστεί σε τόσο κόσμο και αυτό θα προκαλούσε έριδες και παρεξηγήσεις μεταξύ των αστέγων οπότε ήταν προτιμότερο να μην “βγει” στην αυλή. Σε αυτή τη περίπτωση συμπεράναμε πως θα μοιραζόταν μεταξύ των φιλοξενούμενων του ξενώνα.

4.3.2 Προσφερόμενες υπηρεσίες

Ο χώρος που στεγάζεται το “Κέντρο Ημέρας Αστέγων” χρησιμοποιείται από την “Κλίμακα” προκειμένου να καλύψει πλήθος αναγκών των αστέγων. Είναι ο χώρος που θα μπορέσουν να σιτιστούν (όχι σε καθημερινή βάση), να κάνουν μπάνιο, να πάρουν είδη ρουχισμού και υπόδησης, κλινοσκεπάσματα ή να πλύνουν και να στεγνώσουν τα ρούχα τους, σε μέρες και ώρες που προβλέπονται από το εβδομαδιαίο πρόγραμμα του Κέντρου. Δευτέρα και Τετάρτη στις 5.00 μμ. μοιράζονται τα γεύματα. Τρίτη και Πέμπτη είναι οι μέρες που μπορούν να κάνουν μπάνιο και να πάρουν καθαρά ρούχα ενώ η Παρασκευή είναι η ημέρα που μπορούν να χρησιμοποιήσουν το πλυντήριο και το στεγνωτήριο του Κέντρου, τηρώντας σειρά προτεραιότητας λόγω αδυναμίας εξυπηρέτησης όλων.

Στον ίδιο χώρο υπάρχει και λειτουργεί ξενώνας προσωρινής φιλοξενίας αστέγων. Πιο συγκεκριμένα, στον πρώτο όροφο βρίσκονται τα δωμάτια όσων φιλοξενούνται προσωρινά στο Κέντρο. Συνολικά φιλοξενούνται 13 άτομα, που είναι και ο ανώτερος αριθμός που δύναται το Κέντρο να φιλοξενήσει. Το πόσο προσωρινή είναι αυτή η φιλοξενία εξαρτάται από την κάθε περίπτωση. Συνήθως δεν μπορεί να υπερβαίνει τους 6 μήνες, όμως οι υπεύθυνοι του Κέντρου ενδέχεται να επιτρέψουν να παραμείνει κάποιος στο χώρο για μεγαλύτερο διάστημα αν έτσι κρίνουν. Τα κριτήρια μπορεί να είναι η κατάσταση της υγείας (ψυχικής ή σωματικής) του επωφελούμενου, οι προοπτικές στέγασής του ή φιλοξενίας του σε κάποιο άλλο χώρο, ο βαθμός λειτουργικότητας και συνεργασίας του με τους υπόλοιπους φιλοξενούμενους κ.ά. Σε κάθε περίπτωση, οι άστεγοι χρήστες ουσιών δεν είναι και τόσο καλοδεχούμενοι, τόσο από τους υπεύθυνους της “Κλίμακας”, όσο και από τους ίδιους τους υπόλοιπους αστέγους, καθώς θεωρείται ότι λόγω της χρήσης δημιουργούν προβλήματα που πιθανώς διαταράσσουν την εύρυθμη λειτουργία του Κέντρου Ημέρας.

Αξίζει εδώ να αναφέρουμε πως υποβάλαμε σχετική ερώτηση τόσο σε κάποιον που είχε φιλοξενηθεί στο ξενώνα όσο και σε κάποιους που προσέρχονταν στο χώρο ως εξυπηρετούμενοι άστεγοι αλλά δεν είχαν τύχει προσωρινής φιλοξενίας στον Ξενώνα που λειτουργεί στον ίδιο χώρο με το “Κέντρο Ημέρας Αστέγων”. Οι απαντήσεις τους έχουν ενδιαφέρον, καθώς εκείνος ο οποίος είχε φιλοξενηθεί μας ανέφερε πάνω κάτω τα ίδια κριτήρια επιλογής που έχουμε ήδη αναφέρει ενώ οι άλλοι, ούτε λίγο, ούτε πολύ, “κατήγγειλαν” πως γίνονται διακρίσεις κι ότι επιλέγουν άτομα βάσει υποκειμενικών κι όχι αντικειμενικών κριτηρίων. Μας είπαν χαρακτηριστικά: *“Εγώ δεν τους κάνω τα χατίρια γι αυτό δεν με θέλουν εδώ”* (Δημήτρης, ετών 50). *“Ποιός; αυτός; Αυτός ούτε ένα μήνα δεν έκατσε στο δρόμο και το παίζει άστεγος και τον έχουνε εδώ μέσα. Αλλά τους κάνει τη δουλειά τους*

βλέπεις...” (Βαγγέλης, ετών 53, αναφερόμενος σε κάποιον φιλοξενούμενο στο ξενώνα). “Μα είναι δυνατόν να έχουν πάρει τρία άτομα από την ίδια οικογένεια, να τους έχουν δώσει και σπίτι και δουλειά και άτομα όπως ο Βασιλάκης ή η Μ. να μένουν έξω στο δρόμο;” (Δημήτρης, ετών 50).

Ένας άλλος λόγος για να έρθει κάποιος άστεγος στο Κέντρο είναι η λήψη φαρμάκων. Πιο συγκεκριμένα επειδή αρκετοί από τους εξυπηρετούμενους- άστεγους είναι ή πρώην τρόφιμοι ψυχιατρικών ή άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα που άπτονται της ψυχικής υγείας, αυτοί, αφού εξεταστούν από ψυχιάτρους και αξιολογηθεί η κατάστασή τους, εάν και εφόσον είναι αναγκαίο, τους δίδεται φαρμακευτική αγωγή. Την αγωγή αυτή την λαμβάνουν καθημερινά, σε προβλεπόμενες ώρες, από το προσωπικό της Κλίμακας.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να αναφερθούμε σε μία ακόμα χρήση του εν λόγω Κέντρου. Πρόκειται για τη λειτουργία, από το καλοκαίρι του 2012, ενός καφέ-ουζερί το οποίο δημιουργήθηκε μέσα από την ανάγκη των ίδιων των αστέγων να επικοινωνήσουν με τον κόσμο, ένας τρόπος άρσης του κοινωνικού αποκλεισμού τον οποίο υφίστανται ή κινδυνεύουν να υποστούν. Δεν πρόκειται για μια εμπορική επιχείρηση, έτσι όπως την αντιλαμβανόμαστε αλλά ούτε για φιλανθρωπική δράση. Φιλοξενούμενοι του Κέντρου και εθελοντές, κάθε Σάββατο “μεταμορφώνουν” το χώρο, τόσο της αυλής όσο και τον εξωτερικό χώρο του κτιρίου, σε ένα φιλόξενο στέκι, όπου μπορεί κάποιος να πιει καφέ, κρασί, ούζο, να φάει ποικιλίες και φαγητά που ετοιμάζουν οι ίδιοι και όλα αυτά χωρίς να υπάρχει κάποιος τιμοκατάλογος. Απλά φεύγοντας οι θαμώνες, αφήνουν κάποια χρήματα στον “κουμπαρά” τα οποία στη συνέχεια αξιοποιούνται για τις ανάγκες του Κέντρου.¹⁷⁹ Σίγουρα πρόκειται για μια πολύ όμορφη προσπάθεια που χρειάζεται τη στήριξή μας και ενισχύει τις προσπάθειες των αστέγων για αποδοχή και επανένταξη.

4.4 Το δείγμα

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει πραγματοποιήσαμε 10 συνεντεύξεις (ημιδομημένες) σε ισάριθμους αστέγους. Το δείγμα μας δεν χαρακτηρίζεται ως τυχαίο καθώς δεν προέκυψε μέσα από κάποια γνωστή δειγματοληπτική μέθοδο παρόλα αυτά φροντίσαμε να επιλέξουμε άστεγους που να εμφανίζουν μεταξύ τους διαφοροποιήσεις σχετικά με το χρόνο παραμονής εκτός στέγης, το φύλο, την εθνικότητα, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση κλπ. Οδηγό σε αυτές μας τις επιλογές υπήρξαν τα αποτελέσματα από έρευνες που είχαν προηγηθεί για την εν λόγω πληθυσμιακή ομάδα και με αυτό το τρόπο προσπαθήσαμε να εξασφαλίσουμε ένα μίνιμουμ αντιπροσωπευτικότητας του δείγματός μας. Τις σχετικές πληροφορίες γύρω από το δείγμα μας τις αντλήσαμε είτε πρωτογενώς

¹⁷⁹ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <http://klimaka-socialservice.blogspot.gr/2012/07/blog-post.html>, προσπελ. 10/2/2013

μέσα από την έρευνα πεδίου είτε δευτερογενώς μέσα από στοιχεία που μας έδιναν οι πληροφορητές μας.

Επιλέξαμε λοιπόν 10 άτομα, θεωρώντας ότι είναι ένας ικανός αριθμός ατόμων για μια ποιοτική έρευνα¹⁸⁰ όπως η δική μας, λαμβάνοντας υπόψη και το χρόνο που είχαμε στη διάθεσή μας προκειμένου να συλλέξουμε και να επεξεργαστούμε τα στοιχεία που θα προέκυπταν από την έρευνα. Στα πλαίσια αυτά προέκυψε ένα δείγμα από 9 άντρες και 1 γυναίκα ενώ, μεταξύ των ανδρών, είχαμε 8 Έλληνες και 1 αλλοδαπό, οι οποίοι κατά το τελευταίο χρόνο πριν τη πραγματοποίηση της έρευνας, ζούσαν είτε στο δρόμο (4 άτομα), είτε φιλοξενούνταν ή φιλοξενήθηκαν προσωρινά από κάποιο φιλικό ή συγγενικό τους πρόσωπο (3 άτομα), ή είχαν επισφαλείς συνθήκες στέγασης κατά τη στιγμή που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις ή προγενέστερα (3 άτομα).

Προκειμένου να γίνει κατανοητό τι εννοούμε με τον όρο “επισφαλείς συνθήκες στέγασης”, εννοούμε τη διαμονή τους σε χώρους που να μην είναι στεγασμένοι αλλά δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για να μπορεί να μείνει κάποιος εκεί καθώς είτε δεν πρόκειται για κατοικίες αλλά για αποθήκες (1 περίπτωση) ή εγκαταλελειμμένους επαγγελματικούς χώρους χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα και θέρμανση (1 περίπτωση) ή οικίες μη ηλεκτροδοτούμενες ή θερμαινόμενες (1 περίπτωση). Να τονίσουμε εδώ πως οι τωρινές συνθήκες στέγασής τους δεν σημαίνει πως ήταν οι ίδιες για όσο διάστημα βρίσκονται στη κατάσταση του αστέγου. Υπήρχαν άτομα τα οποία φιλοξενήθηκαν προσωρινά κάπου (είτε σε φίλους και συγγενείς είτε σε κάποιον ξενώνα) και τώρα είναι στο δρόμο ή σε κάποιο ακατάλληλο κατάλυμα αλλά συμβαίνει και το αντίστροφο. Από το δείγμα μας υπήρξε 1 άτομο το οποίο ενώ τον τελευταίο χρόνο είχε βρεθεί εκτός στέγης, τη στιγμή που πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη, του είχε παραχωρηθεί κατοικία για διάστημα ενός έτους από την Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα” και συνεπώς να μην θεωρείται πια άστεγος υπό την στενή έννοια του ορισμού του αστέγου.

Όσον αφορά τώρα το διάστημα που διέμεναν εκτός στέγης ή σε μη ασφαλείς συνθήκες στέγασης, αυτό ποικίλλει από 5 μήνες (που ήταν το μικρότερο διάστημα) μέχρι 5 χρόνια. Οι επτά στους δέκα δήλωσαν ότι ήταν σε αυτή τη κατάσταση για διάστημα από 1 έως 3 χρόνια. Για περισσότερο από ένα χρόνο υπήρξαν άστεγοι οι 9 στους 10. Το μέσο χρονικό διάστημα παραμονής εκτός στέγης ή σε συνθήκες μη ασφαλούς διαβίωσης του δείγματός μας είναι, κατά προσέγγιση, τα δύο χρόνια.

Σχετικά τώρα με την οικογενειακή τους κατάσταση, από το δείγμα μας οι 6 στους 10 είναι άγαμοι ενώ οι υπόλοιποι 4 είναι διαζευγμένοι ή σε διάσταση. Σε ερώτηση που υποβάλαμε για το αν έχουν τώρα κάποια σχέση – σύντροφο, θετικά μας απάντησαν μόνο οι 3. Αν θα θέλαμε να παρουσιάσουμε συνοπτικά το δείγμα μας, αυτό απεικονίζεται ως εξής στον παρακάτω πίνακα:

¹⁸⁰ Όπως αναφέρουμε και στο σχετικό κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής (κεφ. 3.2 “Η Μέθοδος”), η ποιοτική έρευνα εστιάζει στη προσέγγιση και σε βάθος διερεύνηση ενός μικρού δείγματος της υπό έρευνα πληθυσμιακής ομάδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ & ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Α/Α	ΟΝΟΜΑ *	ΗΛΙΚΙΑ	ΦΥΛΟ	ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	ΟΙΚ. ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΑΣΧ/ΣΗΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ
1	ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ	43	Θ	ΠΑΛΛΙΑ ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ	ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΗ	ΛΥΚΕΙΟ & ΕΠΑΓΓ. ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ	ΑΝΕΡΓΗ	16'.07"
2	ΒΑΓΓΕΛΗΣ	53	Α	ΑΙΓΑΛΕΩ, ΑΤΤΙΚΗΣ	ΑΓΑΜΟΣ	Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ & 3ΕΤΗ ΤΕΧΝ.ΣΧΟΛΗ	ΑΝΕΡΓΟΣ	42'.03"
3	ΓΙΑΝΝΗΣ	33	Α	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	ΑΓΑΜΟΣ	ΛΥΚΕΙΟ & Ι.ΙΕΚ	ΔΙΑΝΟΜΕΑΣ ΦΥΛΛΑΔΙΩΝ (ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΑ)	51'.02"
4	ΜΑΞ	34	Α	Μ. ΑΣΙΑ	ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ	ΛΥΚΕΙΟ	ΑΝΕΡΓΟΣ	12'.54"
5	ΜΙΧΑΛΗΣ Β.	42	Α	ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, ΑΤΤΙΚΗΣ	ΑΓΑΜΟΣ	ΓΥΜΝΑΣΙΟ	ΑΝΕΡΓΟΣ	1.01'.05"
6	ΜΩΧΑΜΕΤ	36	Α	ΣΥΡΙΑ	ΑΓΑΜΟΣ	ΛΥΚΕΙΟ & ΕΠΑΓΓ. ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ	ΚΟΜΜΩΤΗΣ (ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΑ)	45'
7	ΜΙΧΑΛΗΣ Α.	36	Α	ΡΟΔΟΣ	ΑΓΑΜΟΣ	ΔΕΙ	ΑΝΕΡΓΟΣ	45'
8	ΔΗΜΗΤΡΗΣ	50	Α	ΑΘΗΝΑ	ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ	ΛΥΚΕΙΟ & ΕΠΑΓΓ. ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ	ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΧΟΡΟΥ(ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΑ)	1.17'.00"
9	ΣΑΒΒΑΣ	34	Α	ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΣ, ΑΤΤΙΚΗΣ	ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ	Α' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	ΑΝΕΡΓΟΣ	39'.07"
10	ΣΩΤΗΡΗΣ	37	Α	ΚΡΗΤΗ	ΑΓΑΜΟΣ	ΛΥΚΕΙΟ & ΕΠΑΓΓ. ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ	ΧΕΙΡΙΣΤΗΣ ΜΗΧ/ΤΩΝ	1.03'.35"

*Από τα ονόματα που παραθέτουμε κάποια είναι πραγματικά και κάποια άλλα όχι.

4.5 Οι συνεντεύξεις

Οι συνεντεύξεις, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, πραγματοποιήθηκαν στο “Κέντρο Ημέρας Αστέγων” της Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα”, κατά το διάστημα Δεκεμβρίου 2012-Ιανουαρίου 2013. Η συνολική διάρκεια των συνεντεύξεων ήταν 7 ώρες 32 λεπτά και 53 δευτερόλεπτα, ενώ η μέση διάρκειά τους ήταν 45 λεπτά και 25 δευτερόλεπτα, η δε γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε στις συνεντεύξεις ήταν η ελληνική. Σε όλους όσους δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα είχε ανακοινωθεί η ιδιότητά μας, ο σκοπός και το θέμα της έρευνας, ο χρόνος, κατά προσέγγιση, που θα απαιτείτο για τη συνέντευξη, η διασφάλιση της ανωνυμίας τους καθώς και το γεγονός της ηχογράφησης της συνομιλίας μας. Οι εννέα από τις συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στον προαύλιο χώρο του Κέντρου και η μία στο σαλόνι. Λόγω της διαμόρφωσης του χώρου δεν ήταν δυνατόν να βρεθούμε σε κάποιο απομονωμένο χώρο γι αυτό και προσπαθήσαμε να επιλέγουμε τα

πιο απομονωμένα σημεία προκειμένου να κυλήσει όσο πιο απρόσκοπτα ήταν δυνατόν η συνέντευξη.

Δεν μπορούμε να πούμε ότι αντιμετωπίσαμε ιδιαίτερες δυσκολίες αν εξαιρέσει κανείς, τους θορύβους του περιβάλλοντος χώρου όπως η διέλευση τρένων, η κυκλοφορία οχημάτων από τον δρόμο, οι φωνές από όσους επίσης βρίσκονταν στο χώρο, ήχοι από τη τηλεόραση στο σαλόνι. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι θόρυβοι αυτοί δυσκόλεψαν σε ένα βαθμό τη διαδικασία απομαγνητοφώνησης, αλλά δεν δημιούργησαν προβλήματα κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων. Κάποιες διακοπές που σημειώνονταν ήταν ολιγόλεπτες και άνευ σημασίας καθώς ήμασταν σε θέση να “πιάσουμε το νήμα της αφήγησης” ακριβώς από εκεί που το είχαμε αφήσει. Κάτι άλλο που μας δυσκόλεψε και νομίζουμε πως αξίζει να το αναφέρουμε, ήταν η δυσκολία κατανόησης από μέρους μας των λεγομένων ενός εκ των συμμετεχόντων και πιο συγκεκριμένα του αλλοδαπού του δείγματός μας. Και αυτή η συνέντευξη έγινε στα ελληνικά, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, τα οποία όμως δεν ταμίλαγε σε τέτοιο βαθμό που να γίνεται εύκολα κατανοητός. Χρειάστηκε να επαναλάβουμε ερωτήσεις, παραφράζοντάς τις, προκειμένου να τις καταλάβει ή να του ζητήσουμε να επαναλάβει απαντήσεις προκειμένου να καταλάβουμε εμείς τα λεγόμενά του.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, οι συνεντεύξεις βασίστηκαν σε θεματικές ενότητες που αποτελούν και τη δομή του “Οδηγού για τις συνεντεύξεις”, και οι ερωτώμενοι ήταν πρόθυμοι να απαντήσουν σχεδόν σε ότη ρωτήθηκαν. Στη διάρκεια των συνεντεύξεων υπήρξαν περιπτώσεις που δεν τηρήθηκε η σειρά των ερωτήσεων, έτσι όπως αυτές εμφανίζονται στον “Οδηγό” ενώ κάποιες άλλες χρειάστηκε να τις υποβάλλουμε με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με τις αντιδράσεις που εισπράτταμε από τα υποκείμενα της έρευνας. Μέσα από τις συνεντεύξεις προέκυψε ποικιλία αποτελεσμάτων και αναδείχθηκαν ιδιαίτερες πτυχές της μορφολογίας του άστεγου πληθυσμού της Αθήνας.

Σε γενικές γραμμές υπήρχε προθυμία για τη συμμετοχή στην έρευνα και θεωρούμε πως η συχνή παρουσία μας στο χώρο, ήδη από τον Σεπτέμβρη του 2012 βοήθησε σε αυτό καθώς με τους περισσότερους είχαμε ήδη γνωριστεί και μιλήσει πριν τη πραγματοποίηση της συνέντευξης. Άλλωστε οι μισοί εξ αυτών (5 άτομα) μας ανέφεραν ότι είχαν ξαναδώσει συνέντευξη αλλά σε δημοσιογράφους εφημερίδων ή τηλεοπτικών δικτύων. Σε μία μόνο περίπτωση αντιμετωπίσαμε την άρνηση, όχι για τη συνέντευξη αλλά για τη μαγνητοφώνηση αυτής. Ήταν η περίπτωση της Αναστασίας, η οποία ήταν και η μόνη γυναίκα της έρευνας. Καθώς η παρουσία γυναικών δεν είναι τόσο συχνή στο Κέντρο όσο αυτή των ανδρών και λόγω του προφίλ της Αναστασίας (γυναίκα, 42 ετών, με παιδί εκτός γάμου, αλκοολική, άστεγη) θεωρήσαμε απαραίτητη τη παρουσία της μαρτυρίας της στην έρευνα. Έτσι, αμέσως μετά τη λήξη της συνέντευξης ηχογραφήσαμε τα όσα είχαν λεχθεί μεταξύ μας, μεταφέροντας ακόμα και κάποιες αυτούσιες φράσεις της. Θέλουμε να πιστεύουμε ότι ανασύραμε από τη μνήμη μας τα περισσότερα από όσα είχαν λεχθεί και το κυριότερο, ότι δεν παραποιήσαμε τα λεγόμενά της.

Κάτι που μας έκανε εντύπωση ήταν η διαπίστωση πως σχεδόν κάθε μας συνέντευξη γινόταν αιτία για να ξεκινήσουν συζητήσεις και με άλλους παρευρισκόμενους, πέραν εκείνων που παραχωρούσαν τη συνέντευξη. Αφορμή συνήθως ήταν ή κάποια ερώτηση δική μας που είχαμε απευθύνει στον ερωτώμενο ή κάποια απάντησή του που υπέπεσε στην αντίληψή τους. Η οικονομική κρίση, η ανεργία, τα αίτια που οδηγήθηκαν εκτός στέγης αλλά και πιθανές λύσεις ήταν από τα πιο “δημοφιλή” θέματα προς συζήτηση. Ο λόγος τους σε αυτές τις περιπτώσεις ήταν καταγγελτικός και εξέφραζαν την οργή τους για το απόν Κράτος και για τους “κλέφτες”, “προδότες,” πολιτικούς. Αφορμή για την έναρξη συζητήσεων αποτελούσαν επίσης και ειδήσεις που έβλεπαν στη τηλεόραση ή διάβαζαν στην εφημερίδα. Τα “μνημόνια”, τα “χαράτσια”, το ύψος της ανεργίας, η απουσία μέριμνας για όσους έχουν ανάγκη, ήταν από τα θέματα που θίγονταν συχνά-πυκνά.

Ακόμα και η παρουσία μας εκεί και ο σκοπός της πυροδοτούσαν σχόλια όπως “*Αχ! Κοπέλα μου, τι τα θες τώρα αυτά; Και που θα μάθεις για τους άστεγους θα γίνει κάτι; θα αλλάξει κάτι;*” ή γινόταν αφορμή για να απευθύνουν κάποιες ερωτήσεις ή να διηγηθούν τη δική τους ιστορία. Οι διάλογοι ήταν “ζωντανοί”, υπήρχαν διαφωνίες, αντίλογοι, ταυτίσεις και υπερθεματίσεις. Με αυτόν το τρόπο καταλάβαμε πλέον στη πράξη ότι δεν ήμασταν εκεί προκειμένου να παρατηρήσουμε και περιγράψουμε τη κοινωνική πραγματικότητα αλλά ότι ήμασταν συνδιαμορφωτές της. Υπήρχε αλληλεπίδραση, υπήρχε συμμετοχή από μέρους μας στα τεκταινόμενα, δεχόμασταν επιδράσεις, αντιδρούσαμε σε αυτές και αυτό με τη σειρά του επηρέαζε και δημιουργούσε τις αντιδράσεις των άλλων.

Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου όλες αυτές οι διαντιδράσεις να μην αποβούν εις βάρος της έρευνας, βρισκόμασταν σε συνεχή εγρήγορση, υποβαλλόμενοι σε ένα είδος “εσωτερικού ελέγχου” έτσι ώστε οι αντιδράσεις μας ή τα λεγόμενά μας να μην προκαλούν ή προσβάλλουν τους συνομιλητές μας. Η επιλογή σχετικά με το τι πρέπει να ειπωθεί και τι όχι, ο τρόπος που θα ειπωθεί κάτι στηριζόταν κυρίως στη διαίσθησή μας και στην αντίληψη που είχαμε διαμορφώσει μέχρι εκείνη τη στιγμή για τους συνομιλητές μας. Όσον αφορά δε τα λεγόμενα τα δικά τους, σε καμία περίπτωση δεν τα ερμηνεύαμε άκριτα καθώς μας ήταν ήδη γνωστό ότι οι άστεγοι όντας μέλη μιας κοινωνικά αποκλεισμένης ομάδας, στο πρόσωπο ενός ερευνητή βλέπουν κάποιον που ανήκει στην ευρύτερη ομάδα, που ενδεχομένως είναι φορέας εξουσίας οπότε ήταν φυσικό να εκλάβουν τη παρουσία του ως ευκαιρία προκειμένου να εκθέσουν τα προβλήματά τους, περιμένοντας μια θετική ανταπόκριση και βοήθεια.¹⁸¹

Θεωρούμε πως ο χρόνος παραμονής μας στο πεδίο της έρευνας δεν ήταν όσος θα θέλαμε ή όσος θα χρειαζόταν προκειμένου να καταφέρουμε την ενσωμάτωσή μας στο κοινωνικό χώρο που ερευνούσαμε, παρ' όλα αυτά θέλουμε να πιστεύουμε ότι τον αξιοποιήσαμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο έτσι ώστε να συμμετέχουμε σε κάποιες μορφές διαντίδρασης με τους ερευνώμενους κάτι που

¹⁸¹ ό.π. Λυδάκη Α. , σ. 167-170

θα έκανε εφικτό τη κατανόηση από μέρος μας της πραγματικότητάς τους έτσι όπως οι ίδιοι την ερμηνεύουν και αντιλαμβάνονται.¹⁸²

4.5.1 Οδηγός για τις συνεντεύξεις

Όπως προαναφέραμε, πριν τη πραγματοποίηση των συνεντεύξεων είχαμε δημιουργήσει έναν οδηγό για τις συνεντεύξεις, προκειμένου να μπορέσουμε να καλύψουμε επαρκώς τα θέματα που μας ενδιέφερε να μελετήσουμε. Ο οδηγός αυτός προέκυψε κυρίως μέσα από τις παρατηρήσεις μας κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, μέρος των οποίων συγκεντρώσαμε μετά την επαφή μας με κάποιους εξυπηρετούμενους του Κέντρου (7 τον αριθμό) στους οποίους απευθύνσαμε σειρά ερωτημάτων, σχετικών με θέματα που θεωρούσαμε ότι παρουσιάζουν ερευνητικό ενδιαφέρον και μπορούσαν να αποδειχθούν χρήσιμα για το θέμα της έρευνάς μας.

Καταλήξαμε στη δημιουργία ενός οδηγού ο οποίος αποτελείται από επτά θεματικές ενότητες. Κάθε ενότητα δομείται από δέσμες ερωτήσεων ή μεμονωμένες ερωτήσεις, ανοικτού τύπου. Οι θεματικές αυτές ενότητες αποτελούν τους άξονες πάνω στους οποίους κινηθήκαμε κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων και ουσιαστικά έρχονταν να απαντήσουν στα ερευνητικά ερωτήματα που ανέκλυαν σχετικά με το υπό μελέτη φαινόμενο, αποτελούν δηλαδή την αναλυτική μας μονάδα.¹⁸³ Για παράδειγμα, το “**προφίλ των αστέγων**”, που είναι ένας από τους θεματικούς μας άξονες, συμπεριλαμβάνει ερωτήσεις σχετικά με τα κοινωνικο-οικονομικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, όπως φύλο, ηλικία, μόρφωση, επάγγελμα, οικογενειακή κατάσταση, οικονομική κατάσταση, δεδομένα δηλαδή που έρχονται να απαντήσουν στο “**ποιοί είναι οι άστεγοι;**”.

Άλλοι θεματικοί άξονες είναι: η “**Βιογραφική διαδρομή**” όπου ζητάμε από τον ερωτώμενο να μας αφηγηθεί πως ζούσε μέχρι πριν μείνει άστεγος. Μέσα από αυτήν την αφήγηση, είχαμε τη δυνατότητα να αντλήσουμε πληροφορίες σχετικά με τη ζωή του, τις σχέσεις του με την οικογένεια, τις επαγγελματικές του επιλογές, το τόπο που γεννήθηκε και μεγάλωσε, εντέλει τη διαδρομή που ακολούθησε η ζωή του μέχρι να βρεθεί στο δρόμο. Θεωρούμε πως με αυτό το τρόπο μπορούμε έστω και έμμεσα να αναδείξουμε κάποιους αιτιακούς παράγοντες που οδηγούν σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού, όπως στις περιπτώσεις που εξετάζουμε. Μία άλλη θεματική που μας ενδιέφερε να εξετάσουμε είναι το πεδίο των **σχέσεων των αστέγων** με την οικογένεια τους, τους φίλους τους και με τους άλλους αστέγους. Εξετάζοντας φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού δεν θα ήταν δυνατόν να αφήσουμε εκτός διερεύνησης το θέμα αυτό. Μέσα από το τρόπο που οι ίδιοι παρουσιάζουν και περιγράφουν τις σχέσεις τους προκύπτουν ενδιαφέροντα ευρήματα που αφορούν

¹⁸² ό.π. Κυριαζή, Ν. , σ. 276-279.

¹⁸³ Στο ίδιο, σ.266-267

τις δικές τους αντιλήψεις περί κοινωνικού αποκλεισμού τους σε ότι έχει να κάνει με άτυπα κοινωνικά δίκτυα.

Η θεματική ενότητα με τίτλο **“Πώς έφτασαν στη κατάσταση του αστέγου”** αποτελεί μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για να αναδυθεί μέσα από το λόγο των ίδιων των υποκειμένων της έρευνας η δική τους εκδοχή για τους παράγοντες που τους οδήγησαν στη κατάσταση του άστεγου. Κάτω από το τίτλο **“Η καθημερινότητα των αστέγων”** που αποτελεί έναν ακόμα θεματικό άξονα του οδηγού για τις συνεντεύξεις, βρίσκεται η προσπάθεια για άντληση δεδομένων που αφορούν τη καθημερινότητα των αστέγων, έτσι όπως οι ίδιοι την βιώνουν. Μέσα από εκεί μπορέσαμε να εντοπίσουμε όχι μόνο τις καθημερινές τους συνήθειες αλλά κυρίως τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και τις στρατηγικές που εφαρμόζουν για την επίλυσή τους.

Οι επόμενες δύο θεματικές ενότητες αναφέρονται στα **“βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν”** και στις **“προτεινόμενες λύσεις για την αντιμετώπισή τους”**. Είναι δύο θεματικές που συνδέονται με τη προηγούμενη, μόνο που τώρα γίνεται ένα είδος αξιολόγησης και ιεράρχησης των προβλημάτων τους, πάντα σύμφωνα με τους ίδιους, ενώ με το να προτείνουν οι ίδιοι λύσεις ανιχνεύουμε τις θέσεις τους έναντι του φαινομένου που εξετάζουμε σε ότι αφορά την αντιμετώπισή του.

Να πούμε σε αυτό το σημείο ότι όλες οι θεματικές ενότητες, στα πλαίσια συλλογής των δεδομένων μας, αλληλοτροφοδοτούνταν, λειτουργούσαν για μας ως συγκοινωνούντα δοχεία, καθώς μας παρείχαν τη δυνατότητα να αντλούμε στοιχεία από μία θεματική ενότητα, τα οποία όμως στοιχεία ήταν δυνατόν να επιβεβαιωθούν και να συμπληρωθούν από κάποια άλλη ενότητα ή ακόμα και να αναιρεθούν. Παράδειγμα η περίπτωση του Γιάννη, που όταν τον ρωτήσαμε αν έχει ασφαλιστική κάλυψη, ερώτηση που έγινε προκειμένου να διερευνήσουμε με ποιο τρόπο αντιμετωπίζει τυχόν προβλήματα υγείας, εκείνος μας απάντησε **“όχι, όχι”**. Και στη συνέχεια, όταν διερευνούσαμε το αν αυτή τη στιγμή απασχολείται κάπου, τον ρωτήσαμε αν εκεί που απασχολείται τον ασφαλίζουν μας απάντησε: **“έχω από εκεί ασφαλιστική κάλυψη και νομική”**.

5. ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ακόμα και πριν από την ανάλυση, οι συνεντεύξεις, όντας ένα είδος μαρτυρίας, αποτελούν τεκμήρια και φέρουν με αυτόν τον τρόπο αξία. Κανείς άλλος δεν μπορεί να περιγράψει καλύτερα, μια κατάσταση ή ένα πρόβλημα, από τον ίδιο που το βιώνει. Στάσεις, αντιλήψεις, βιώματα, αναδύονται άλλοτε ρητά και άλλοτε άρρητα. Μάλιστα, καμιά φορά, αυτά που δεν λέγονται αλλά υπαινίσσονται ή διαφαίνονται ίσως να είναι σημαντικότερα από όσα δηλώνονται. Οι σιωπές, η αμηχανία, η μη λεκτική επικοινωνία γενικότερα μπορεί να αποτελέσουν εξίσου καλές πηγές πληροφόρησης και μάλιστα για πράγματα που οι άνθρωποι δυσκολεύονται να μιλήσουν.¹⁸⁴

Προκειμένου να μπορέσουμε να διερευνήσουμε και κατανοήσουμε σε βάθος το πεδίο της έρευνας και τους ανθρώπους που δρουν εντός αυτού, φροντίσαμε όσο ακόμα διαρκούσε η έρευνα, να δημιουργήσουμε σχέσεις με τους πληροφορητές μας, να προβούμε σε μια πρώτη κατηγοριοποίηση των δεδομένων που προέκυπταν ενώ όπου και όταν χρειάστηκε, αναθεωρήσαμε ή αναπτύξαμε εκ νέου τις κατηγορίες μας. Η έναρξη της συγγραφής της μελέτης σήμαινε και την αποχώρησή μας από το πεδίο της έρευνας, κάτι που δεν μας ήταν εύκολο να το αποφασίσουμε καθώς είχαμε συνεχώς την εντύπωση πως όλο και κάτι νέο, μη γνωστό, μας περίμενε σε περίπτωση που συνεχίζαμε τη παραμονή μας στο πεδίο της έρευνας. Εντούτοις, ο χρόνος κύλαγε αμείλικτος, και η συγγραφή του ανά χείρας πονήματος ήταν πλέον επιτακτική, οπότε μετά από σχεδόν 5 μήνες και αφού είχαμε ολοκληρώσει τις συνεντεύξεις μας, αφήσαμε το φιλόξενο χώρο του “Κέντρου Ημέρας Αστέγων” της “Κλίμακας” προκειμένου να επιδοθούμε, στη συγγραφή της εργασίας μας.

Στο στάδιο συγγραφής της εργασίας μας, λειτουργήσαμε ως εξής: Μετά από βιβλιογραφική έρευνα είχαμε ήδη εντοπίσει το υλικό εκείνο που θα αποτελούσε το θεωρητικό μας πλαίσιο. Το υλικό αυτό καταγράφηκε και έτυχε επικαιροποίησης αρκετές φορές μέχρι να πάρει τη μορφή που έχει τώρα. Πιο συγκεκριμένα, προστέθηκαν νεώτερα στοιχεία που αφορούσαν τους αστέγους, τα οποία είχαν προκύψει μέσα από πρόσφατες έρευνες ή δράσεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγαγε η Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα” και τα οποία παρουσιάστηκαν στις 12/12/2012 καθώς και η δράση της Μ.Κ.Ο “Διογένης”, με την έκδοση του περιοδικού δρόμου “Σχεδιά”. Οι άξονες πάνω στους οποίους κινηθήκαμε για τη δημιουργία του θεωρητικού μας πλαισίου υπήρξαν οι λέξεις-κλειδιά που παραθέτουμε στο τέλος της περίληψής μας, δηλαδή, “Κοινωνικός αποκλεισμός”, “μορφές κοινωνικού αποκλεισμού”, “έλλειψη στέγης”, “άστεγοι”,

¹⁸⁴ ό.π. Λυδάκη Α., σ 214-216

“ποιοτική έρευνα”. Στη συνέχεια προβήκαμε στην απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων. Το σύνολο των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων βρίσκεται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας.

Έχοντας λοιπόν μπροστά μας τις σημειώσεις από τη συμμετοχική παρατήρηση και τις απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις εντοπίζαμε εκείνα τα σημεία-πληροφορίες που θα μπορούσαν να ενσωματωθούν στον έναν ή στον άλλον θεματικό άξονα. Με αυτόν το τρόπο είχαμε μια πρώτη, αδρή ταξινόμηση του υλικού μας. Στη συνέχεια προχωρήσαμε σε περαιτέρω ανάλυση, δημιουργώντας νέες κατηγορίες, σύμφωνα με τα δεδομένα που αντλούσαμε από το υλικό μας. Με αυτόν το τρόπο οδηγηθήκαμε στη κατασκευή του αναλυτικού μας πλαισίου προκειμένου να μπορέσουμε να συνδέσουμε τα δεδομένα μας και στη συνέχεια να τα επεξηγήσουμε.¹⁸⁵ Ήταν μια δύσκολη και χρονοβόρα διαδικασία την οποία προσπαθήσαμε να διευκολύνουμε κάνοντας χρήση του οδηγού που είχαμε ετοιμάσει για τις ημιδομημένες συνεντεύξεις και τον οποίο παραθέτουμε στο παράρτημα.

5.1 Δημογραφικά στοιχεία

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει το δείγμα μας αποτελείται από 9 άνδρες και 1 γυναίκα. Είναι όλοι Έλληνες εκτός από έναν που είναι Σύριος. Ως τόπο γέννησης, οι τέσσερις αναφέρουν περιοχές της Αττικής, οι τέσσερις πόλεις της περιφέρειας, ενώ δύο δηλώνουν τόπο γέννησης εκτός Ελλάδας. Οι ηλικίες τους κυμαίνονται από 33 έως 53 έτη. Όσον αφορά την οικογενειακή τους κατάσταση έξι (6) δήλωσαν άγαμοι και τέσσερις (4) μας είπαν ότι είναι διαζευγμένοι. Να πούμε εδώ ότι δεν διευκρινίστηκε η ύπαρξη διαζυγίου ή αν ήταν σε διάσταση. Παιδιά δήλωσαν ότι έχουν οι δύο από τους δέκα. Η Αναστασία έχει ένα παιδί το οποίο γεννήθηκε εκτός γάμου, πατέρας του οποίου είναι ο τωρινός της σύντροφος, ο οποίος είναι όμως παντρεμένος με άλλη γυναίκα. Το παιδί μεγαλώνει με τη μητέρα της. Ο Δημήτρης έχει δύο παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι, τα οποία μεγαλώνουν με τη μητέρα τους και πρώην σύζυγό του.

Ρωτώντας για το αν έχουν τώρα κάποια σχέση-σύντροφο μόνο οι τρεις μας απάντησαν καταφατικά. Στις ερωτήσεις που υποβάλλαμε σχετικά με το μορφωτικό τους επίπεδο, μας είπαν: Ένας (1) ήταν απόφοιτος ΑΕΙ, έξι (6) ήταν απόφοιτοι Λυκείου εκ των οποίων οι πέντε (5) είχαν παρακολουθήσει κάποια ιδιωτική σχολή επαγγελματικής κατάρτισης ενώ ο ένας (1) είχε ολοκληρώσει μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση, παίρνοντας πιστοποίηση από Ι.ΙΕΚ Το Γυμνάσιο είχε τελειώσει ένας (1), μέχρι τη Α' Γυμνασίου είχε πάει ένας (1) που στη συνέχεια παρακολούθησε τεχνική σχολή του ΟΑΕΔ χωρίς όμως να αποφοιτήσει και τέλος ένα άτομο έχει πάει μέχρι τη Α' Δημοτικού.

¹⁸⁵ Στο ίδιο, σ.267

Οι ηλικίες των ερωτώμενων κυμάνθηκαν από την ηλικία των 33 ετών ο μικρότερος έως την ηλικία των 53 ετών ο μεγαλύτερος. Και οι δέκα θα λέγαμε, ότι από άποψη ηλικίας, ανήκουν στις πλέον παραγωγικές ομάδες του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.¹⁸⁶ Οι έξι από τους δέκα είναι ηλικίας μεταξύ 33 και 37 ετών. Σε κάθε περίπτωση ανήκουν σε ηλικιακές ομάδες που πλήττονται ιδιαίτερα από την ανεργία καθώς σύμφωνα με στοιχεία του ΟΑΕΔ, για τον Ιανουάριο του 2013, το 64% των εγγεγραμμένων ανέργων ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα από 30 έως 54 ετών.¹⁸⁷

Θελήσαμε επίσης να διερευνήσουμε το είδος του επαγγέλματος που ασκούσαν για μεγαλύτερο διάστημα μέχρι πριν μείνουν άστεγοι. Οι απαντήσεις που μας έδωσαν ήταν: Ένα άτομο (1) δήλωσε επαγγελματίας χορευτής, ένα (1) άτομο εργαζόταν ως πωλητής, ως σερβιτόρος-βοηθός μάγειρα επίσης ένα (1) άτομο, ένας δήλωσε κομμωτής και άλλος ένας ξενοδοχοϋπάλληλος. Ένα άτομο απασχολείτο ως εργάτης σε βιομηχανία, ένας ως χειριστής ανυψωτικών μηχανημάτων ενώ στο δείγμα μας είχαμε ακόμα ένα άτομο που μας δήλωσε ότι ήταν ναυτικός, ένας άλλος οικοδόμος και ένας ακόμα μας δήλωσε ότι έκανε βοηθητικές δουλειές ως ανειδίκευτος εργάτης σε γραφείο τελετών. Τα παραπάνω απεικονίζονται στον πίνακα που ακολουθεί:

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: “ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΟΥ ΑΣΚΗΘΗΚΕ ΓΙΑ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ ΠΡΙΝ ΠΕΡΙΕΛΘΟΥΝ ΣΤΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΕΓΟΥ”

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
1.Επαγγελματίας χορευτής	1
2.Πωλήτρια	1
3.Σερβιτόρος-βοηθός μάγειρα	1
4.Ξενοδοχοϋπάλληλος	1
5. Κομμωτής	1
6. Εργάτης σε βιομηχανία	1
7. Χειριστής ανυψωτικών μηχανημάτων	1
8. Ναυτικός	1
9. Οικοδόμος	1
10. Ανειδίκευτος εργάτης	1

Τα παραπάνω ευρήματα αν και θα μπορούσαν να συνδεθούν με τυχόν κρίση στους αντίστοιχους επαγγελματικούς κλάδους καθώς οι άστεγοι της έρευνάς μας τυγχάνουν στη παρούσα

¹⁸⁶ Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός περιλαμβάνει όλα τα άτομα που παρέχουν ή είναι διαθέσιμα να παράσχουν εργασία για τις παραγωγικές δραστηριότητες που εμπίπτουν στο όριο παραγωγής των εθνικών λογαριασμών. Περιλαμβάνει όλα τα άτομα που πληρούν τους όρους για να συμπεριληφθούν στους απασχολούμενους ή στους ανέργους. Πηγή: Ευρ. Επιτροπή, “Παράρτημα Α' της πρότασης κανονισμού του Ευρ. Κοινοβουλίου”, 20/12/2010, Βρυξέλλες, txt at, [¹⁸⁷ Πηγή: Κοτρώτσος Σ. , “Τις παραγωγικές ηλικίες τσακίζει η ανεργία”, anatropinews, 18/2/2013, txt at, <http://www.anatropinews.gr/2013/02/18/%CF%84%CE%B9%CF%83-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%83-%CE%B7%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%B5%CF%83-%CF%84%CF%83%CE%B1%CE%BA%CE%B9%CE%B6%CE%B5%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1%CE%BD/>, προσπελ. 25/2/2013.](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0774(61):FIN:EL:PDF, προσπελ. 28/2/2013.</p>
</div>
<div data-bbox=)

φάση, άνεργοι ή απασχολούμενοι περιστασιακά (πλην ενός ο οποίος εδώ και λίγους μήνες έχει πλήρη απασχόληση) εντούτοις, μέσα από τις συνεντεύξεις προέκυψε ότι δεν φταίει μόνο η οικονομική κρίση για το γεγονός ότι είναι άνεργοι και άστεγοι αλλά υπεισέρχονται κι άλλοι παράγοντες, όπως προβλήματα υγείας, χρήσης ουσιών, κακών επιλογών ή διαχειριστικών, όσον αφορά τα οικονομικά, λαθών καθώς και οικογενειακών προβλημάτων.

Τους ρωτήσαμε επίσης αν κατά τη περίοδο που λήφθηκαν οι συνεντεύξεις εργάζονταν ή προσπορίζονταν με κάποιον τρόπο. Ένα άτομο εργαζόταν με πλήρη απασχόληση για την “Κλίμακα” σε επάγγελμα παρεμφερές με το επάγγελμα που έκανε πριν μείνει άστεγος (χειριστής ανυψωτικών μηχανημάτων), τρία άτομα εργάζονταν περιστασιακά, εκ των οποίων ο ένας σε τομέα άσχετο με τη πρότερη απασχόλησή του (δούλευε πριν ως βοηθός μάγειρα ενώ τώρα έκανε διανομή φυλλαδίων). Οι άλλοι δύο είχαν το ίδιο αντικείμενο εργασίας με πριν (δάσκαλος χορού και κομμωτής).

Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και αυτοί που εργάζονταν περιστασιακά, δεν είχαν καμία ιατροφαρμακευτική κάλυψη. Πιο συγκεκριμένα, στο σύνολο του δείγματός μας, ασφαλιστική κάλυψη είχαν μόνο τρία άτομα. Ο ένας εργαζόταν με σχέση πλήρους απασχόλησης και ήταν ασφαλισμένος στο ΙΚΑ, ο δεύτερος μόλις είχε θεωρήσει το βιβλιάριο ασφάλισης της Πρόνοιας ενώ ο τρίτος έπαιρνε επίδομα αναπηρίας 67% λόγω ψυχικής νόσου από τη Πρόνοια μέσω της οποίας είχε και ιατροφαρμακευτική κάλυψη. Όλοι οι υπόλοιποι ήταν ανασφάλιστοι.

Έξι άτομα δήλωσαν άνεργοι ενώ ένας εξ αυτών εισπράττει επίδομα λόγω αναπηρίας 67% από την Πρόνοια. Κάποιοι από αυτούς (δύο άτομα) μας είπαν ότι κατά καιρούς κερδίζουν χρήματα κάνοντας “θελήματα” (*Πότε στο γραφείο τελετών, πότε πήγαινα και μοίραζα κανά χαρτάκι, αγγαρείες... Σάββας, ετών 34*), μαζεύοντας κουτάκια άδειων αναψυκτικών τα οποία και πωλούν (*Πέρυσι τα Χριστούγεννα ήμουν στο Σύνταγμα και μάζενα κουτάκια να βγάλω κανένα μεροκάματο, αυτά από πορτοκαλάδες, κοκακόλες κλπ .Σάββας, ετών 34*) ή βοηθητικές δουλειές. (*Όπως να πάω σε καμία λαϊκή να κουβαλήσω τελάρα. Μιχάλης Α. , ετών 36*), ενώ και η επαιτεία είναι μία από τις επιλογές τους προκειμένου να συγκεντρώσουν κάποια χρήματα, (*πήγαινα σε καμία εκκλησία και ζητάγα, το λέω, ζητιάνενα... Σάββας, ετών 34*). Ένας άλλος τρόπος με τον οποίον συγκεντρώνουν κάποια χρήματα προκειμένου να καλύψουν ανάγκες όπως είναι η αγορά τσιγάρων (οι εννέα στους δέκα είναι καπνιστές) ή η αγορά φαγητού είναι τα χρήματα που τους προσφέρονται από φίλους, συγγενείς, ακόμα και αγνώστους. (*Έχω πάει στο γραφείο του και του λέω δεν έχω τσιγάρα. Και μου λέει πάρε δέκα, πάρε είκοσι. (...) Τώρα με βοηθάνε διάφοροι φίλοι εκεί πέρα στη δουλειά που δουλεύω, μου δίνουνε κανένα δεκάρικο να παίρνω τα τσιγάρα μου. Σάββας, ετών 34*), (εν τω μεταξύ τις προάλλες, είναι γύρω στις τρεις η ώρα και σκάει ένας τύπος, ένας πιτσιρικάς. Και του λέω "τι θες ρε φιλαράκο;" Και κάνει μια έτσι και βγάζει τετρακόσια ευρώ και μου δίνει τριακόσια πενήντα ευρώ. (...), Και σκάνε που και που κάτι τέτοιοι τύποι, Που δεν δίνουν τετρακόσια ευρώ αλλά δέκα ευρώ και πέντε ευρώ... Δημήτρης, ετών 50), (*Με βοηθάνε τα αδέρφια μου λίγο... (...), Με τσοντάρουν*

οικονομικά...(...), E, ξέρω γω, εκατό, εκατό πενήντα... Τα τσιγάρα μου και η βενζίνη για το μηχανάκι... Βαγγέλης, ετών 53).

Όπως βλέπουμε οι επιλογές που έχουν οι άστεγοι προκειμένου να συγκεντρώσουν κάποια χρήματα για τα προσωπικά τους έξοδα (τσιγάρα, φαγητό κ.ά) είναι η **οικονομική βοήθεια συγγενών ή φίλων** (ακόμα και αγνώστων), η **επαιτεία** ή η **περιστασιακή ανασφάλιστη απασχόληση**. Όσο βρίσκονται στη κατάσταση του αστέγου οι επιλογές αυτές εναλλάσσονται ή εφαρμόζονται παράλληλα ανάλογα με τη διαθεσιμότητα και τη δυνατότητα πρόσβασης σε αυτές τις “πηγές” κάλυψης των αναγκών τους.

5.2 Διαδικασία μετάβασης στη κατάσταση του αστέγου/αίτια

Η διαδικασία μετάβασης ενός ανθρώπου στη κατάσταση της έλλειψης στέγης συμπεριλαμβάνει πολλές και περίπλοκες διεργασίες οι οποίες δεν είναι εύκολο να ομαδοποιηθούν σε δέσμες αιτιακών παραγόντων. Παρά τη διαφαινόμενη ύπαρξη κοινών χαρακτηριστικών μεταξύ των αστέγων, όπως συγκρούσεις με το οικογενειακό περιβάλλον που αντανακλούν προβληματικές σχέσεις με την οικογένεια, οικονομική δυσπραγία που σχετίζεται συνήθως με δυσκολίες ή αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας καθώς και προβλήματα υγείας όπως ψυχικές νόσοι, εξαρτήσεις ή άλλα που και αυτά δυσχεραίνουν τη πρόσβαση στην αγορά εργασίας, εντούτοις κάθε ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά βαραίνει σε διαφορετικό βαθμό τη κάθε περίπτωση.

Η **ανεργία** φαίνεται ότι είναι ένας από τους βασικότερους λόγους που οδηγείται κάποιος στην έλλειψη στέγης καθώς αυτή επιφέρει οικονομικά προβλήματα, στη συνέχεια καθιστά, λόγω έλλειψης των απαιτούμενων χρημάτων, αδύνατη τη διατήρηση ενοικιαζόμενης στέγης και τέλος αν δεν μεσολαβήσει κάτι άλλο, είναι δυνατόν να οδηγήσει τα άτομα στο δρόμο.

—Τι να σου πω, από κει που ήμουν τακτοποιημένος, είχα μια καλή δουλειά, καλοπληρωμένη, είχα τη ζωή μου, μια μέρα ο εργοδότης μου αποφάσισε, λόγω περικοπής των επιδοτήσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, να κλείσει την ξενοδοχειακή μονάδα στην οποία τότε εργαζόμουνα. (...) είχα κρυμμένα κάποια λεφτάκια τα οποία μου έφτασαν για περίπου δεκαπέντε μήνες. Στη συνέχεια δεν μπορούσα να πληρώνω νοίκι, πούλησα ότι είχα και δεν είχα, να! με αυτά τα πράγματα έχω μείνει πια, που βλέπεις, και μετά βρέθηκα στο δρόμο. (Μιχάλης Α., ετών 36).

—Έχω δουλέψει σερβιτόρος, βοηθός μάγειρα κι εργατής σε εργοστάσιο. Και σεκιούριτι κι ένα οχτάμηνο σαν οδηγός στο Δήμο στον τομέα καθαριότητας. (...) όχι, επειδή ακριβώς δεν μπορούσα να πληρώνω πια το ενοίκιο συγκέντρωσα όσα χρήματα μπορούσα να συγκεντρώσω, πλήρωσα το τελευταίο νοίκι, άφησα φυσικά την εγγύηση... (Γιάννης, ετών 33).

—Μετά έκανα μια δουλειά δικιά μου για δέκα χρόνια με ένα αλογάκι, φωτογράφος... (...) Πήγαινα πολύ καλά, τώρα βέβαια έχει κόψει η δουλειά αυτή... (...) Πάνε τα λεφτά μου κι η ζωή μου φεύγει κι εγώ δεν κάνω τίποτα, γιατί αν είχα λεφτά θα μετανάστευα. Θα πήγαινα κανά Καναδά, καμιά Αυστραλία να βρω δουλειά τουλάχιστον... Να ξεφύγω από αυτή τη λούμπα, τη μιζέρια... (Βαγγέλης, ετών 53)

—Εδώ δούλευα και πολύ καλά μάλιστα, είχα μαγαζί, κουρείο. Είμαι κομμωτής. Αλλά τώρα το έκλεισα. (...) ναι, νοίκιαζα σπίτι κι έμενα μόνος μου. Το άφησα όταν πια δεν μπορούσα να το πληρώνω. (Μωχάμεντ, ετών 36).

—ψυχολογικά είναι δύσκολο γιατί δεν έχεις ελπίδα να βρεις δουλειά... Δεν σε παίρνει κανείς σε αυτήν την ηλικία για δουλειά... (Βαγγέλης, ετών 53).

Η ανεργία μέσα από το λόγο των υποκειμένων της έρευνας αναδεικνύεται ως ο σημαντικότερος παράγοντας που οδηγεί κάποιον και τον διατηρεί εκτός στέγης, ειδικά στις περιπτώσεις των νεοάστεγων, ελλήνων και αλλοδαπών. Σαφώς και δρουν επιβαρυντικά και άλλοι παράγοντες (όπως η απουσία επαρκούς υποστηρικτικού πλαισίου από την οικογένεια) όμως οι άνθρωποι αυτοί, όντας μέχρι σχετικά πρόσφατα πλήρως ενταγμένοι, παραγωγικοί και με σχετικά καλή οικονομική κατάσταση, θεωρούν πως η εύρεση εργασίας θα δώσει τέλος στη κατάσταση που βιώνουν.

Τα **προβλήματα υγείας** είναι ένας ακόμα λόγος που συνδυαστικά με άλλους παράγοντες μπορούν να οδηγήσουν κάποιον εκτός στέγης:

—Στη γέφυρα που είμαι, άθελά μου έγινα ο μπαμπάς και η μαμά. Εκεί που ήμουνα μόνος μου μαζευτήκανε άλλα δέκα άτομα που οι περισσότεροι είναι ψυχικά ασθενείς, εκτός από μένα, τον Χαμίντ που είδες και άλλο ένα παιδί. Όλοι παίρνουν φάρμακα. Είναι χρόνιοι πάσχοντες ψυχασθενείς που έχουν νοσηλευτεί σε όλα τα ευαγή ιδρύματα. Δρομοκαΐτειο, Δαφνί... (Δημήτρης, ετών 50).

—Χμ, όχι, δεν θα το έλεγα... Είχα επίδομα από τότε και μετά. Από την πρόνοια, είχα 67% αναπηρία, αυτό είναι στάνταρ, το παίρνω ακόμα. Το ανανέωσα τρεις φορές, έχω περάσει τα τριανταπέντε, είμαι στα σαρανταδύο, Ψυχωσική συνδρομή μου γράψανε, αυτό τα περιλαμβάνει όλα... (...), Έχω εφτά εισαγωγές στο ψυχιατρείο... (Μιχάλης Β. , ετών 42).

—Κοίταξε να δεις μαζί με όλα τα άλλα που έχω να αντιμετωπίσω είναι και το πρόβλημα υγείας που έχει να κάνει με το πρόβλημα με το καρκίνο στους λεμφαδένες και για το οποίο πρέπει να περνάω τακτικά από κάποιες εξετάσεις . (...) Αν δεν είμαι υγιής πως θα πάω να προσφέρω; Δηλαδή αν υπάρξει μια υποτροπή πως θα βγω στην αγορά εργασίας; Πως θα έρθω να σου πω θέλω δουλειά αλλά κοίταξε να δεις κάθε τέσσερις μήνες θέλω έξτρα δέκα δώδεκα μέρες άδεια; (Μιχάλης Α. , ετών 36)

—Από την ημέρα που έχω γεννηθεί είχα προβλήματα. Η αρρώστια που έχω λέγεται, ψυχιατρική, εγκεφαλική δι... δεν θυμάμαι τώρα καλά, εγκεφαλική διάσειση νομίζω. Και νοσηλεύτηκα στο Νταού Πεντέλης πολλά χρόνια. Από την ημέρα που γεννήθηκα και βγήκα δώδεκα χρονών από το Ίδρυμα.. . (Σάββας, ετών 34)

Η υγεία. Δεν έχω ασφαλιστική κάλυψη. Άμα βρω μια δουλειά κι είμαι με ηπατίτιδα δεν θα μπορέσω να εργαστώ. Ή αν είμαι οροθετικός... (Δημήτρης, ετών 50).

—Τη ρωτήσαμε αν εργάζεται αυτή τη στιγμή και μας είπε ότι εδώ και κάποια χρόνια λόγω διαφόρων προβλημάτων υγείας που αντιμετωπίζει δεν μπορεί να εργαστεί. (Αναστασία, ετών 43).

Πιο ευάλωτοι στο να οδηγηθούν εκτός στέγης φαίνεται να είναι όσοι πάσχουν από κάποια ψυχική νόσο ή αντιμετωπίζουν προβλήματα εξάρτησης από αλκοόλ ή άλλες ουσίες. Υπέρ αυτής της διαπίστωσης συνηγορεί το γεγονός ότι από τα δέκα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα, οι μισοί δήλωσαν ότι αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα υγείας, για τα οποία ή έχουν νοσηλευτεί σε νοσοκομείο ή ψυχιατρείο, ή/και λαμβάνουν φαρμακευτική αγωγή ή /και χρήζουν νοσοκομειακής περίθαλψης και από τα οποία έπασχαν πριν ακόμα μείνουν άστεγοι. Μάλιστα οι τέσσερις εξ αυτών έχει χρειαστεί να νοσηλευτούν περισσότερες από μία φορές σε κάποιο νοσοκομείο για το ίδιο πρόβλημα, οι τρεις σε ψυχιατρείο και ο ένας σε νοσοκομείο, ενδεικτικό του χρόνιου χαρακτήρα της πάθησής τους.

Ένας ακόμα παράγοντας που φαίνεται να δρα επιβαρυντικά στο να μείνει κάποιος εκτός στέγης είναι και η **φυλακή**. Στο δείγμα μας, υπήρξαν δύο περιπτώσεις που μας δήλωσαν ότι έχουν βρεθεί στη φυλακή και ότι μετά την αποφυλάκισή τους βρέθηκαν στο δρόμο:

- *Παντρευτήκαμε το 2004 και μείναμε παντρεμένοι... από τον καιρό που πήγα φυλακή χωρίσαμε... (Σάββας, ετών 34)*
- *Εγώ δεν ξέρω, βλάκας ήμουν, ήμουν πορωμένος και από τη φυλακή, δεν ξέρω τι έπαθα και το έκανα. Μόλις πήγα στο σπίτι πρώτη βδομάδα όλα καλά. Μόλις πληρώθηκα και πήρα τα λεφτά, την άλλη μέρα με πέταξε έξω. Την άλλη μέρα ακριβώς, το θυμάμαι σαν να είναι σήμερα. (...) Του λέω, τι να το κάνω αφού έχω το σπίτι μου, τι να το κάνω; Μετά όταν μπήκα φυλακή και βρέθηκα στο δρόμο, το σκέφτηκα. Άμα το είχα πάρει τώρα θα είχα την καβάντζα μου...(...), η φυλακή ήρθε και με ισοπέδωσε και μετά ήρθε και η αστεγία. Με ρήμαξε... Δεν έχει σημασία ότι όποιος έκανε φυλακή είναι εγκληματίας. Εγώ δεν είμαι εγκληματίας. Εγώ μπήκα μέσα για χρέος. Αυτό πληρώνω τώρα. (Σάββας, ετών 34)*
- *Ήμουν άστεγος και πριν πάω φυλακή και τώρα που βγήκα πάλι άστεγος είμαι... (Μαξ, ετών 34)*

Η φυλάκιση εκτός από τον στιγματισμό που επιφέρει σε όσους τους έχει επιβληθεί ως ποινή, κάτι που δημιουργεί ούτως ή άλλως πρόβλημα στη προσπάθεια ανεύρεσης εργασίας, δημιουργεί σοβαρές ρήξεις με το οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον. Ο αποφυλακισμένος συνήθως είτε διακατέχεται από αισθήματα ντροπής είτε δεν γίνεται εύκολα ή και καθόλου αποδεκτός από το περιβάλλον του με συνέπεια την αδυναμία επιστροφής στο σπίτι (αν υποθέσουμε ότι υπήρχε κάτι

τέτοιο πριν) ή την έλλειψη υποστήριξης που θα τον βοηθούσε να επανενταχθεί ομαλά στη κοινωνία, βρίσκοντας παράλληλα και ένα χώρο για να στεγαστεί.

5.2.1 Ανάλυση προσωπικής ευθύνης

Θα ήταν χρήσιμο σε αυτό το σημείο, να αφήσουμε τους ίδιους τους αστέγους να μας πουν τι πιστεύουν ότι έφταιξε και βρέθηκαν εκτός στέγης, παραθέτοντας τις απαντήσεις που μας έδωσαν σε σχετική ερώτηση που υποβάλαμε. Μέσα από το λόγο των περισσότερων μπορούμε να διαπιστώσουμε, ότι πέρα από τα αίτια που έχουμε ήδη αναφέρει παραπάνω, λόγοι όπως λανθασμένες προσωπικές επιλογές και εκτιμήσεις καταστάσεων έχουν συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση της παρούσας κατάστασής τους. Υπεισέρχεται δηλαδή ή έννοια της ανάληψης της προσωπικής ευθύνης, σε συνδυασμό πάντα με τη παρουσία και άλλων επιβαρυντικών παραγόντων.

—*Αλλά όταν έχεις λεφτά αρχινάς και δίνεις. Δίνεις στην αδελφή σου, δίνεις εκεί, στα ξαδέλφια σου, στη μητέρα σου, δεν σκέφτεσαι ότι μπορεί να... Λες, "δίπλωμα έχω και να με διώξουνε θα πάω αλλού".* (Σωτήρης, ετών 37)

—*Η βλακεία μου. Ήταν βλακεία μου που έκανα αυτή τη δουλειά και εμπιστεύτηκα λάθος ανθρώπους. Έκανα αυτή τη δουλειά και δεν είχα μια πισινή. Δεν πήγα να συμβουλευτώ ένα δικηγόρο και ένας διοικητής θυμάμαι τότε στο τμήμα Ακροπόλεως μου το είχε πει, " Σάββα, πρόσεχε, αυτοί θα σε κλείσουνε φυλακή ". Εγώ τότε είχα δει μόνο τα λεφτά και το είχα δει πασάς. Φταίω κι εγώ λοιπόν.* (Σάββας, ετών 34)

—*Ουσιαστικά είμαι τέσσερα, πέντε χρόνια άνεργος. Από τότε εργαζόμουνα περιστασιακά.(...) κοίταζε Φωτεινή, είναι και προσωπικές αστοχίες. Δεύτερον, το χορευτικό έχει ημερομηνία λήξης. Ο χορευτής, το μανεκέν, ο ηθοποιός... (...), μπορεί να το αποφύγει. Τώρα εγώ όταν είχα τα λεφτά μου και έβγαζα 600 χιλιάρικα και όταν έπεφτα στα 599...Έκανα προσωπικές αστοχίες. Νόμιζα ότι θα ήμουν πάντα το ίδιο. Μια μηχανή που θα κόβει λεφτά και το μυαλό του να κόβει συνέχεια(...), .Τέλος πάντων εγώ δεν θα μπορούσα να ζητήσω από τους δικούς μου, δεν θα μπορούσα να το κάνω, είμαι ψωροπερήφανος.* (Δημήτρης, ετών 50)

—*Είχα και μια γκαρσονιέρα δικιά μου, μετά έχτισα κι ένα σπίτι στην Εύβοια που το πούλησα... Έκανα μια βλακεία κι έχασα τα λεφτά μου...(…), Πούλησα το σπίτι κι αγόρασα ένα αγρόκτημα στην Ακράτα και δεν έχω κάνει τίποτα, το έχω αφήσει έτσι... Θέλω να το πουλήσω αλλά τώρα είναι δύσκολο, οι αγοραπωλησίες τώρα είναι...(…), Ε, να... Πούλησα το σπίτι, πούλησα το αλογάκι... Πούλησα ότι είχα και δεν είχα προκειμένου να αγοράσω αυτό το αγρόκτημα... Ήθελα να χτίσω αλλά δεν έκαμα τίποτα, ούτε οικοδομή ούτε τίποτα, ακόμα κι αυτή μισή έχει μείνει, μόνο τα μπετά πρόλαβα, μια πλάκα έριξα... (...), Τίποτα, επαναπαύθηκα... Λόγω του ότι είχα λεφτά σε όλη μου τη ζωή νόμιζα ότι είναι κάτι*

προσωρινό, ότι κάτι θα γίνει... Όμως δεν έγινε τίποτα, τα τελευταία δύο τρία χρόνια όλα για δουλειές, για το κόσμο, όλα πάνε όλο και χειρότερα... δεν μπορώ να βρω δουλειά...(…), (Βαγγέλης, ετών 53).

—Δεν εκτίμησα αυτό που είχα, το σπίτι που είχα για πέντε μήνες . Μέσα μου δεν το εκτίμησα...(…) Όταν είχα σπίτι είχα βρει δουλειά στην οποία δούλευα πολύ περιοδικά για ενάμιση μήνα και τώρα που είμαι άστεγος έχω δουλειά εδώ δύομισυ μήνες. Αυτό σημαίνει πολλά . Δεν εκτίμησα το γεγονός ότι έχω σπίτι. Δεν κυνήγησα το θέμα δουλειάς όσο έπρεπε. Δεν φταίνε οι κοινωνικές συγκυρίες. Ίσως φταίνε οι συγκυρίες που εγώ διάλεξα να έρθω στην Αθήνα. Γιατί ήρθα μετά από απουσία μεγάλου χρόνου από την κοινωνική ζωή γενικότερα. Περίπου δύομισυ χρόνια... πολύ μεγάλο κλείσιμο στον εαυτό μου και μεγάλη απουσία.. (Γιάννης, ετών 33).

—.(…), να σου πω την αλήθεια τα μυαλά μας πρώτα φταίνε. Και μετά δε σου χρωστάει τίποτα καλό αυτή η κοινωνία, δεν βοηθάει η κοινωνία, ένα σπρώξιμο, κάτι λίγο βρε παιδί μου... Και να θέλει να αλλάξει κάποιος, να προχωρήσει, δεν βοηθιέται.. (Μαξ, ετών 34).

—Ίσως αν δεν ήμουν τόσο ψυχασθενής όσο ήμουνα, κλειδωμένος στον εαυτό μου, να μην λέω καλημέρα, ίσως να το είχα λύσει νωρίτερα.... (…), Έρχομαι εδώ σχεδόν κάθε μέρα, για φαγητό και καφέ. Δεν κάνω μπάνιο εδώ γιατί έχω ακόμα ρεύμα στο σπίτι, το έχω συνδέσει παράνομα. Ένα διάστημα βέβαια δεν είχα. Δεν βγαίνω να πληρώσω χαράτσια και τέτοια γιατί κάποια στιγμή το 'ριζα στο τζόγο. Τζογάρω κιόλας γιατί κάποια στιγμή έμαθα πόσο κάνει. (Μιχάλης Β. , ετών 42).

—Το θέμα είναι τώρα ότι, μεγαλωμένος σε ένα νησί που ναι μεν σου έδινε τα εχέγγυα να φτιάξεις τη ζωή σου γιατί η δουλειά είναι στρωμένη κι όλα είναι ρόδινα, εσύ αποφασίζεις να πας κόντρα στο ρεύμα. Και ναι μεν η επιλογή μου αυτή για το διπλωματικό σώμα μπορεί να είναι κοινωνικά αποδεκτή παρ'όλα αυτά ήταν κόντρα στη θέληση του πατέρα μου...(…) (Μιχάλης Α. , ετών 36).

Αυτό που μπορεί να διαπιστώσει κάποιος από τα παραπάνω είναι ότι κάποιες από τις εξηγήσεις που οι ίδιοι δίνουν για το τι τους έφερε σε αυτή τη κατάσταση είναι, μεταξύ άλλων, η εξάρτηση από τυχερά παιχνίδια, η σύγκρουση με την οικογένεια, η εξάρτηση από ουσίες, η αμέλεια, οι κακές εκτιμήσεις καταστάσεων, όλα αυτά ιδωμένα κάτω από το πρίσμα της προσωπικής ευθύνης. Φαίνεται πως οι σχετικές ερωτήσεις που υποβάλαμε στα υποκείμενα της έρευνάς μας, λειτούργησαν ως αφορμή για τον αναστοχασμό τους πάνω στις πρότερες δράσεις τους, αποτέλεσμα του οποίου ήταν η παραδοχή από μέρους τους λαθών ή παραλείψεων που συνέβαλαν στο να είναι αυτή τη στιγμή εκτός στέγης.

5.3 Σχέσεις με οικογένεια, συγγενείς, φίλους

Η διερεύνηση των σχέσεων των αστέγων με το οικογενειακό, συγγενικό και φιλικό περιβάλλον, κρίθηκε απαραίτητη καθώς, όπως όλα δείχνουν, αποτελεί μια σημαντική παράμετρο για το θέμα που εξετάζουμε. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων το θέμα των σχέσεων με την

οικογένεια ήταν κάτι που συνεχώς, έμμεσα ή άμεσα, βρισκόταν στο προσκήνιο. Είναι γνωστό ότι η πρόσβαση στην οικογένεια, σε φίλους και σε άλλα διαθέσιμα δίκτυα υποστήριξης εξασφαλίζει για το άτομο τους απαραίτητους όρους πρόληψης καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού. Μια δύσκολη οικογενειακή ζωή συνιστά κοινωνική μειονεξία και καθιστά τα άτομα που την βιώνουν ευάλωτα. Η έλλειψη υποστηρικτικού οικογενειακού περιβάλλοντος θέτει σε κίνδυνο την αξιοπρεπή διαβίωση του ατόμου οδηγώντας το σε συνθήκες κοινωνικής απομόνωσης, περιθωριοποίησης και εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς.¹⁸⁸

5.3.1 Οικογένεια-συγγενείς

Η οικογένεια, ειδικά στην Ελλάδα, μοιάζει να λειτουργεί ως μηχανισμός επίλυσης διαφόρων κοινωνικών προβλημάτων που υπό κανονικές συνθήκες θα έπρεπε να υπάγονται στη κρατική μέριμνα και να αποτελούν πεδία άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Στο σύνολο των συνεντεύξεων που πραγματοποιήσαμε, ακόμα και στη περίπτωση του Δημήτρη που μας δήλωσε ότι έχει καλές σχέσεις με την οικογένειά του ή του Μωχάμεντ που δεν θέλησε να απαντήσει καθόλου, αναδεικνύονται διάφορα προβλήματα με την οικογένεια που μπορεί να κυμαίνονται από την **έντονη σύγκρουση και ρήξη** των οικογενειακών δεσμών μέχρι τις **χαλαρές, τυπικές σχέσεις** που όμως πάλι δείχνουν την ανυπαρξία ουσιαστικής σχέσης με ότι αυτό συνεπάγεται για το άτομο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα τυπικών σχέσεων με την οικογένεια αποτελεί ο Βαγγέλης, ο οποίος ενώ μας έχει πει ότι τα αδέρφια του τον στηρίζουν οικονομικά στο διάστημα που είναι άστεγος στη συνέχεια μας λέει: *Τους έχω αλλά εντάζει, ο καθένας κοιτάζε τη ζωούλα του και πιο πολύ η αδελφή μου που είμαστε και από την ίδια μάνα... Αλλά κι εγώ τώρα τραβιέμαι και κοιτάω μόνο την πάρτη μου... Κατάλαβες; Δηλαδή όσο τους κάλυπα τους κάλυπα, από δω και πέρα... (...) Ποτέ δε θα πούλαγα πράγματα δικά μου για τους άλλους και όμως τα πούλησα, βασίστηκα ότι ήμασταν οικογένεια... ότι ήμασταν ένα, όμως δεν ήμασταν ένα, ήταν ο καθένας για την πάρτη του... Και υπήρχαν επιρροές από νύφες, γαμπρούς.. Βλέποντας κι εγώ αυτά έκοψα δεσμούς και πλέον είναι τυπικά τα πράγματα, βέβαια με αγαπάνε αλλά εγώ τώρα τελείωσα, κοιτάω την πάρτη μου, πως θα βρω διεξόδους... (Βαγγέλης, ετών 53). Βλέπουμε δηλαδή ότι η αρχική του δήλωση σχετικά με την οικονομική στήριξη εκ μέρους των αδελφών του, δεν σημαίνει κατ' ανάγκη και την ύπαρξη καλών σχέσεων μαζί τους καθώς δεν εγγράφεται μέσα του αυτή ως ουσιαστικής και επαρκούς στήριξη.*

Αντιφατικός εμφανίζεται ο Δημήτρης όταν μας μιλά για τη σχέση του με τη πρώην γυναίκα του: *Χωρίσαμε πολιτισμένα. Φαντάσου ότι μένουν στο σπίτι μου, το οποίο το έχω γράψει στα παιδιά αλλά έχω κρατήσει την υψηλή κυριότητα...(...), Απλά εμένα με φοβίζει μήπως γυρίσει τα παιδιά μου εναντίον μου, " ο κακός ο μπαμπάς ", " η καλή η μαμά "....(Δημήτρης, ετών 50). Μας έχει πει ότι διατηρεί καλές σχέσεις με την οικογένειά του και κυρίως με την πρώην σύζυγό του και τα παιδιά*

¹⁸⁸ ό.π. Παπαλιού, Ο., σ. 213

του, όμως το γεγονός ότι εκφράζει δυσπιστία για τη στάση της συζύγου του, δείχνει ότι μάλλον δεν είναι όλα τόσο “ρόδινα” και ότι ίσως δήλωσή του αυτή να ανάγεται στα πλαίσια μιας προσπάθειας αυτοπαρουσίασης όπου τα γεγονότα παρουσιάζονται, αν όχι αντίθετα από ότι πραγματικά είναι, τουλάχιστον θα λέγαμε, “στρογγυλεμένα”.

Έντονα συγκρουσιακές σχέσεις και ρήξη με την οικογένεια διαπιστώνονται στο λόγο αρκετών ερωτώμενων. *Γιατί, εντάξει, όταν τελειώνει μια επιχορήγηση καλή και κόβεται η χορηγία, μετά δεν σε θέλουν οι άλλοι, γίνεσαι κάπως εχθρικός. Όταν όμως τους δίνεις κάθε μήνα αυτά τα λεφτά, πάρτε για το φως, το νερό, το πετρέλαιο, για το άλφα, για το βήτα, για το δάνειο που έχετε, σου λένε, "ώπα, να...", ας πούμε. Και όταν ξεμένεις σου λέει... Δεν με πείραζε καθόλου όμως αυτό. Ειλικρινά χάρηκα που έγιναν έτσι. Θα μου πεις γιατί; Επειδή έχω διαβάσει και παρά πολύ ψυχολογία, πάρα πολύ, χάρηκα που 'γιναν έτσι, γιατί χαιρόμαι που έμαθα ποιοί ήτανε δίπλα μου πραγματικά. Δηλαδή τους είχα πει "ευχαριστώ που μου δείξατε ποιοί ήσαστε".* (Σωτήρης, ετών 37). Στη περίπτωση του Σωτήρη η σύγκρουση και η ρήξη επήλθε όταν σταμάτησε να βοηθάει οικονομικά την οικογένειά του. Παρά το γεγονός ότι ο ίδιος διατείνεται πως χάρηκε που ήρθαν έτσι τα πράγματα, είναι κάτι παραπάνω από εμφανές, η πίκρα και η απογοήτευση που αναδύει ο λόγος του καθώς η άρνηση της οικογένειάς του να τον βοηθήσει όταν πια είχε εκείνος ανάγκη, αποτελεί ένα είδος ματαίωσης των προσδοκιών που είχε από αυτούς. Η οικογένεια, στερεοτυπικά, αποτελεί ένα είδος καταφυγίου όταν βρισκόμαστε σε δύσκολες καταστάσεις και όταν αυτό δεν λειτουργεί ως τέτοιο είναι εύλογο να κυριευόμαστε από αρνητικά συναισθήματα.

Σε κάθε περίπτωση, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, τα προβλήματα στις σχέσεις με την οικογένεια, μοιάζει να δρουν ιδιαίτερα επιβαρυντικά στο να μείνει κάποιος άστεγος. Συγκρούσεις με το πατέρα ή τη μητέρα, η απουσία κάποιου γονέα λόγω θανάτου ή διαζυγίου, συγκρούσεις με τα αδέρφια, το διαζύγιο ή η διάσταση από τον/τη σύζυγο είναι παράγοντες που είτε άμεσα είτε σε βάθος χρόνου οδηγούν το άτομο σε κατάσταση έλλειψης στέγης και δυσχεραίνουν έως και αποκλείουν τη πιθανότητα να επανέλθουν στη πρότερη κατάσταση.

—*Ναι, ναι. Κι επειδή ούτε εγώ άλλαξα ούτε αυτοί άλλαξαν, έφυγα, τελείωσε... (...) όχι, έχω να τους μιλήσω 6 μήνες. (...) Ναι, ναι, και σε όσους επηρεάζανε τους γονείς μου... Αυτά που προσπάθησαν να με διδάξουν ήτανε κόντρα σε αυτό που πίστευα εγώ για καλό και για κακό.* (Γιάννης, ετών 33).

—*Είχα συγγενείς και φίλους που μέχρι τότε έκανα εγώ το κορόιδο, άντε να γίνει κι αυτή η δουλειά σου, να γίνει κι αυτή η δουλειά σου.... όταν έγινε αυτό, ήταν εκεί που βγήκα κι είπα: “λογικός κληρονόμος εγώ δεν είμαι;” ε, δεν θα γυρίσει το σπίτι; εκεί τσακώθηκα με όλους.* (Μιχάλης Β. , ετών 42).

—*Ναι, ναι, σωστά, δεν έχω καμία σχέση, αυτό είναι προσωπική επιλογή λόγω διαφορετικών αντιλήψεων. Είναι γνώστες της κατάστασης στην οποία βρίσκομαι απλά έχουμε διακόψει τις "διπλωματικές μας σχέσεις" για προσωπικούς λόγους αλλά δεν θα ήθελα να επεκταθώ. (...), ναι, ναι, γιατί, από μικρός ακόμη, δεν μπορούσα στη νοοτροπία του να συνεχίσω την πατροπαράδοτη*

παράδοση της οικογένειας. *Να κάνω αυτό που ήθελε ο μπαμπάς και η μαμά. Και ναι μεν η επιλογή μου αυτή για το διπλωματικό σώμα μπορεί να είναι κοινωνικά αποδεκτή παρ' όλα αυτά ήταν κόντρα στη θέληση του πατέρα μου. (...), όχι, όχι. Γιατί εγώ έχω μεγαλώσει με μια νοοτροπία που εκεί που φτύνω δεν γλείφω. Με ότι αυτό συνεπάγεται... Και αναλαμβάνω και το κόστος. Διότι αν κάνω κάτι διαφορετικό δεν φοράω παντελόνια..* (Μιχάλης Α. , ετών 36).

-- *η μάνα μου φταίει, αν ήθελε θα μπορούσε να με βοηθήσει, δεν θέλει, θέλει να με ξεφορτωθεί... Έχει, σπίτια, μαγαζί, χωράφια, με λεμονιές, πορτοκαλιές, όχι αστεία..* (Αναστασία, ετών 43).

--*Με τη μάνα μου δεν έχω μείνει πολύ, η γιαγιά μου με μεγάλωσε. Με τη μάνα μου πήγα δεκαοχτώ χρονών Αλλά κι εκεί πέρα δύσκολα χρόνια, με χτυπάγανε. Βλέπετε το κεφάλι μου; Είναι γεμάτο σημάδια. Είναι από εκεί. Με χτυπάγανε με τηγάνια, με σίδερα, με κλειδώνανε στις αποθήκες, σαν παιδί δεν με αφήνανε να πηγαίνω στο σχολείο, να παίζω ...Ξέρω πολύ καλά ότι με τη μεγάλη μου αδελφή, γιατί έχουμε μεγαλώσει μαζί, η μάνα μου βάζει φιτιλιές. Η μάνα μου είναι το εμπόδιο. Η μάνα μου μια ζωή με ήθελε μόνο για το πορτοφόλι. Όταν είχα τα λεφτά, ήμουν το καλό παιδί, όταν δεν είχα, τότε ήμουν το κωλόπαιδο, με έχει πει και πρεζάκια παρόλο που δεν έχω πιεί, δεν έπινα ποτέ στη ζωή μου, μόνο κανά ποτό, εντάξει, θα έπινα. Δεν ρίχνω μόνο ευθύνη στη μάνα μου, ρίχνω σε όλη την οικογένεια. Γιατί έχω μεγάλο σόι. Ένας δεν με έχει θυμηθεί. Ένας, να μου πει "ρε Σάββα...". Κι αυτό με πληγώνει. Ειδικά από τα αδέρφια μου.*

Όλα τα παραπάνω αποσπάσματα αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα έντονων συγκρουσιακών καταστάσεων και βαθύτατων ρήξεων με την οικογένεια, κυρίως με τους γονείς. Ρήξεις που οι απαρχές τους ανάγονται συνήθως στα εφηβικά και μετεφηβικά χρόνια, περίοδος κατ' εξοχήν συγκρουσιακή μεταξύ γονέων και τέκνων, καθώς είναι η περίοδος της έντονης αμφισβήτησης των γονεϊκών προτύπων που μπορεί να λάβει και τη μορφή απόρριψης τόσο των γονεϊκών προτροπών και νουθεσιών όσο και των ιδίων των γονέων από μέρους των παιδιών. Σε αυτή τη περίπτωση η υιοθέτηση συμπεριφορών μη αποδεκτών από τους γονείς καθώς και επιλογών με τις οποίες οι γονείς δεν συμφωνούν είναι σχεδόν αναμενόμενη. Στις περιπτώσεις που εξετάζουμε φαίνεται ότι αυτή η ρήξη είχε διάρκεια, δεν υπήρξε δυνατότητα υπέρβασής της στο πέρασμα των χρόνων και διατηρείται μέχρι και τώρα, με τις όποιες αρνητικές επιπτώσεις έχει κάτι τέτοιο για εκείνους που το βιώνουν.

5.3.1.1 Γνωστοποίηση της έλλειψης στέγης στο οικογενειακό περιβάλλον

Στα πλαίσια της διερεύνησης των σχέσεών τους με την οικογένεια τους ρωτήσαμε εάν έχουν γνωστοποιήσει στην οικογένειά τους ότι είναι άστεγοι. Οι οικογένειες των περισσότερων, λοιπόν, γνωρίζουν για τη κατάστασή τους είτε γιατί τους το ανακοίνωσαν οι ίδιοι είτε γιατί το έμαθαν με κάποιον άλλον τρόπο. Πιο συγκεκριμένα, επτά στους δέκα μας είπαν ότι η οικογένειά τους

γνωρίζει ότι είναι άστεγοι αλλά δεν μπορούν ή δεν θέλουν να τους βοηθήσουν ή ακόμα-ακόμα, δεν θέλουν οι ίδιοι τη βοήθεια της οικογένειάς τους. (*Είναι γνώστες της κατάστασης στην οποία βρίσκομαι απλά έχουμε διακόψει τις "διπλωματικές μας σχέσεις" για προσωπικούς λόγους αλλά δεν θα ήθελα να επεκταθώ...* Μιχάλης, ετών 36). Στις υπόλοιπες τρεις περιπτώσεις οι ίδιοι δεν επιθυμούν τη γνωστοποίηση της κατάστασής τους στο οικογενειακό τους (και όχι μόνο) περιβάλλον. Ο Δημήτρης μας λέει χαρακτηριστικά γι αυτό το θέμα: *όχι, κανένας. Έχουν καταλάβει ότι περνάω δύσκολα οικονομικά. Αυτό το άφησα να εννοείται, τους το έχω δείξει. (...), Πιστεύεις ότι στα πενήντα μου χρόνια εγώ θα πήγαινα στη μάνα μου και θα της έλεγα "πάρε μου ένα πακέτο τσιγάρα;", (...), Τέλος πάντων εγώ δεν θα μπορούσα να ζητήσω από τους δικούς μου, δεν θα μπορούσα να το κάνω, είμαι ψωροπερήφανος. Δεν μπορώ να το ξεπεράσω αυτό το γαμημένο, με το φόβο ότι αύριο, μεθαύριο, μπορεί να γυρίσει η θεία μου και να μου πει, με τη πρώτη προστριβή, γιατί συμβαίνουν κι αυτά, "σε τάισα ρε". Δεν θα μου το πει έτσι αλλά θα μου το δείξει με τον τρόπο της. Και θα το φάω στα μούτρα...* (Δημήτρης, ετών 50).

Το γεγονός πως στις περισσότερες περιπτώσεις που εξετάσαμε οι οικογένειες γνώριζαν ότι ένα μέλος της ήταν άστεγο αλλά παρ' όλα αυτά δεν προέβαιναν σε κάποια ενέργεια προκειμένου να το βοηθήσουν, δεν συνεπάγεται απαραίτητα και αδιαφορία από μέρους τους, καθώς υπάρχουν και εκείνες οι περιπτώσεις που η οικογένεια θέλει να βοηθήσει αλλά δεν μπορεί ή ο ίδιος ο άστεγος αρνείται τη βοήθειά τους. Πάντως, αν εξαιρέσει κανείς τις περιπτώσεις εκείνες όπου η οικογένεια θέλει αλλά αδυνατεί, για οικονομικούς κυρίως λόγους να βοηθήσει, σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις, είτε η οικογένεια γνωρίζει τη κατάσταση είτε όχι, διαπιστώνεται η ύπαρξη προβληματικών σχέσεων των αστέγων με το οικογενειακό τους περιβάλλον.

5.3.2 Φίλοι

Υποβάλαμε στο δείγμα μας ερωτήσεις σχετικά με το αν διατηρούν ακόμα κάποιες φιλικές σχέσεις με άτομα που γνώριζαν πριν μείνουν άστεγοι. Οι ερωτήσεις έγιναν προκειμένου να διερευνηθεί το αν και κατά πόσο η κατάσταση του αστέγου δυσκολεύει ή εμποδίζει τη πρόσβαση σε άτυπα κοινωνικά δίκτυα, όπως οι φίλοι εν προκειμένω, που θα μπορούσαν να δράσουν υποστηρικτικά. Κάτι που με τη σειρά του θα μας οδηγούσε στο να κατανοήσουμε αν και κατά πόσο οι ίδιοι αισθάνονται κοινωνικά αποκλεισμένοι όσον αφορά αυτό το τομέα. Οι απαντήσεις δεν μας βοήθησαν να έχουμε μια ξεκάθαρη εικόνα γι αυτό. Παρατηρήσαμε δύο κυρίαρχες τάσεις, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει και μια τρίτη επιλογή που στην ουσία αποτελεί μία σύνθεση των δύο τάσεων. Η μία τάση είναι η **διατήρηση φιλικών σχέσεων** με άτομα που γνώριζαν από πριν και στα οποία γνωστοποιείται η τωρινή τους κατάσταση, δηλαδή το γεγονός ότι είναι άστεγοι. Η δεύτερη κυρίαρχη τάση είναι η αποκοπή από τους παλιούς φίλους, η **μη διατήρηση σχέσεων** μαζί τους και η μη γνωστοποίηση της παρούσας κατάστασης. Σύνθεση των παραπάνω αποτελεί η επιλογή του

Δημήτρη, ο οποίος έχει επιλέξει να **διατηρεί φιλικές σχέσεις με παλιούς φίλους αλλά δεν έχει γνωστοποιήσει το γεγονός ότι είναι άστεγος.**

•Σχετικά τώρα με τη **διατήρηση φιλικών σχέσεων** του δείγματός μας με άτομα που γνώριζαν πριν μείνουν άστεγοι, οι περισσότεροι μας είπαν ότι διατηρούν κάποιες επαφές με φίλους τους, οι οποίοι σε κάποιες περιπτώσεις τους έχουν βοηθήσει είτε δίνοντάς τους χρήματα είτε φιλοξενώντας τους για κάποιο διάστημα. *Ξέρω έναν γιατρό στο (και μας λέει όνομα μεγάλου νοσοκομείου της Αττικής) που τον ήξερα από παλιά, πολύ καλός άνθρωπος αυτός, με έχει βοηθήσει πάρα πολύ, με είχε αναλάβει στα προβλήματα που έχω με τα δόντια μου και επίσης με έχει βοηθήσει και οικονομικά πάρα πολλές φορές...* (Αναστασία, ετών 43).

Όλοι όμως αυτοί συμφωνούσαν στο ότι “ο φίλος θα σε βοηθήσει μία, θα σε βοηθήσει δύο, μετά όμως τι γίνεται;”. *Στους φίλους δεν μπορείς να λες συνέχεια όλο δώσ' μου, δώσ' μου... Δεν είναι σωστό. Δεν μπορεί να γίνει αυτό έτσι. Πρέπει να ψάχνεις εσύ για κάτι, αυτό πρέπει... Με βοηθήσανε αλλά δεν είναι για συνέχεια, για όλο το χρόνο... (Μωχάμεντ, ετών 36), *Απελπίστηκα, απελπίστηκα. Ένωσα να τους έγινα βάρος ... Ήτανε σα να ήμουν ένα βάρος, το ένοιωθα γιατί με βλέπανε άπλυτο, άστεγο και ντρεπόμουν, δεν ήμουν έτσι στη ζωή μου και οι φίλοι μου με ζέρανε με τα κεράσματα, με τα εκείνα του... Εντάξει στο γραφείο μου έχουνε φερθεί ανθρώπινα και το αφεντικό, όσες φορές με έχει δει, μου έχει δώσει και λεφτά... Αλλά πόσο θα ζητάς; ντρέπομαι κι εγώ. Πόσο; Θα σου δώσει μία, θα σου δώσει δύο και μου έχει δώσει πολλές φορές.* (Σάββας, ετών 34).*

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η ύπαρξη και διατήρηση φιλικών δεσμών δρα υποστηρικτικά, ανακουφίζει προσωρινά, όμως δεν είναι επαρκής προκειμένου να δώσει οριστική λύση στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν είτε αυτά έχουν να κάνουν με τη στέγη είτε με το θέμα της εργασίας ή απλά της καθημερινής τους επιβίωσης, προβλήματα δηλαδή που χρήζουν επίλυσης από το κράτος μέσω της άσκησης σχετικών πολιτικών.

•Μη διατήρηση φιλικών σχέσεων με άτομα που γνώριζαν πριν μείνουν άστεγοι.

Όπως αναφέραμε στο δείγμα μας υπάρχουν και εκείνοι που επιλέγουν να μην έχουν επαφές με άτομα που γνώριζαν πριν μείνουν άστεγοι. *Όχι δεν έχω επαφές γιατί εγώ δεν είχα και πολλές παρτίδες ... Ταξίδεα για χρόνια, μετά, όταν ήμουν εδώ δεν έμενα στο πατρικό μου, έμενα σε διάφορα σπίτια που νοίκιαζα... Είναι παλιοί γειτόνοι, γνωστοί εκεί, που με ξέρουν από μικρό, δεν θέλω... Δεν θέλω να βλέπουν μια τέτοια κατάσταση..* (Βαγγέλης, ετών 53). Οι λόγοι που προβάλλουν συνήθως είναι το ότι δεν θέλουν να γνωστοποιηθεί η τωρινή τους κατάσταση. Φαίνεται πως είναι η ανάγκη για τη διατήρηση της πρότερης εικόνας τους έναντι αυτών που τους οδηγεί σε αυτή την επιλογή. Η κατάσταση που βιώνουν τους δημιουργεί αισθήματα ντροπής, τα οποία κατά πάσα πιθανότητα να συνδέονται και με τις αρνητικές στερεοτυπικές αντιλήψεις που επικρατούν για τους άστεγους. Η αποτυχία, η ματαιώση, η εξαθλίωση, είναι έννοιες “μη συμβατές” με την εικόνα που είχαν οι

άνθρωποι αυτοί πριν μείνουν άστεγοι. Και αυτό είναι κάτι ακόμα που καλούνται να διαχειριστούν ανάμεσα σε όλα τα υπόλοιπα προβλήματά τους.

• Διατήρηση φιλικών σχέσεων με μη γνωστοποίηση της έλλειψης στέγης.

Υπάρχουν και εκείνοι που έχουν διατηρήσει επαφές και φιλικές σχέσεις με άτομα που ήξεραν από πριν αλλά που δεν τους έχουν γνωστοποιήσει το γεγονός ότι είναι άστεγοι. *Ναι, από το παρελθόν, ναι. Όχι με όλους, με ορισμένους, με αυτούς που εγώ θέλω, που έχω κάνει πια την επιλογή μου. Οι περισσότεροι απ αυτούς δεν ξέρουν ότι τώρα είμαι άστεγος. Έμαθε ένας γιατρός μέσω skype, που με είδε σε μια συνέντευξη και με έβριζε. Και αυτόν όποτε τον βλέπω, κρύβομαι, δεν σηκώνω τηλέφωνο, γιατί τον ντρέπομαι τον Αντώνη. (...), Έχω σχολές που πηγαίνω, έχω κρατήσει τις επαφές με αυτό το χώρο χωρίς να ξέρουν ότι είμαι άστεγος (Δημήτρης, ετών 50).* Είναι μια επιλογή που βρίσκεται στο ενδιάμεσο των δύο προηγούμενων όμως στον πυρήνα της έχει τη λέξη “άστεγος” ως ταμπού. Συνεπώς, υπό αυτό το πρίσμα, σε επίπεδο ερμηνείας της, βρίσκεται πιο κοντά στην δεύτερη επιλογή, σε ότι έχει να κάνει με το σκέλος της μη γνωστοποίησης της κατάστασής τους. Όπως και να χει φαίνεται ότι είναι μια επιλογή που διατηρεί τα πλεονεκτήματα τόσο της πρώτης (διατήρηση παλαιών φιλικών σχέσεων, κάτι που συνεπάγεται τη δυνατότητα ενεργοποίησή τους στη διαδικασία ανεύρεσης εργασίας ή παροχής άλλης βοήθειας), όσο και της δεύτερης (μη γνωστοποίηση της κατάστασης της έλλειψης στέγης, κάτι που συνεπάγεται τη διατήρηση της πρότερης εικόνας σε κάποιο βαθμό.).

Να πούμε σε αυτό το σημείο πως παρατηρήσαμε ότι η ενεργοποίηση, για όσους το πράττουν, παλαιών φιλικών σχέσεων, οι οποίες δρουν ως άτυπα κοινωνικά δίκτυα, αποτελεί μια συνήθης στρατηγική επιβίωσης εκ μέρους των αστέγων, η οποία τους βοηθά να αντιμετωπίζουν, έστω και προσωρινά, προβλήματα που έχουν να κάνουν με τη στέγαση, σίτιση, ένδυση κλπ. κάτι στο οποίο θα αναφερθούμε και στη συνέχεια. Επίσης φαίνεται ότι όσοι δεν διατηρούν σχέσεις με φίλους που γνώριζαν πριν μείνουν άστεγοι, ο συνήθης λόγος που προβάλλουν είναι η μη επιθυμία από μέρους τους να κοινοποιήσουν τη κατάστασή τους.

5.4 Στερεοτυπικές αντιλήψεις αστέγων-νεοαστέγων

Τόσο από τις παρατηρήσεις που καταγράψαμε κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνα όσο και από το περιεχόμενο των συνεντεύξεων, αντιληφθήκαμε πως ο λόγος των αστέγων βρίθει αναπαραγωγών, κυρίως αρνητικών, στερεοτυπικών αντιλήψεων για θέματα όπως είναι το άλλο φύλο, οι μετανάστες, οι ομοφυλόφιλοι, οι τοξικομανείς. Παρά το γεγονός ότι ήταν άστεγοι, δηλαδή, μέλη μιας κοινωνικής ομάδας που βιώνει πολλαπλούς αποκλεισμούς και ζει στο περιθώριο, εντούτοις, όντας και οι ίδιοι φορείς των κυρίαρχων ιδεολογιών της κοινωνίας εντός της οποίας ζούσαν μέχρι πρότινος, άρθρωναν με κάθε ευκαιρία έναν λόγο που λίγο διέφερε από αυτό που θα

ανέμενε κανείς να ακούσει από κάποιον “στεγασμένο”. Οι κοινωνικές τους αναπαραστάσεις για τα θέματα που προαναφέραμε αναδύονταν συνεχώς μέσα από το λόγο τους. Έμοιαζε σαν να μην αντιλαμβάνονταν ότι και οι ίδιοι πια ανήκουν ή συγκροτούν μια κοινωνική ομάδα, μια “έσω-ομάδα”, διάφορη της κυρίαρχης, δηλαδή αυτής των αστέγων.

5.4.1 Διάκριση αστέγων-νεοαστέγων

Το γεγονός ότι η αναπαραγωγή αρνητικών στερεοτυπικών αντιλήψεων προερχόταν κυρίως από όσους δεν ανήκαν σε αυτό που θα ονομάζαμε “παραδοσιακό άστεγο πληθυσμό”, δηλαδή σε ομάδες ανθρώπων, όπως οι ψυχικά ασθενείς, οι εξαρτημένοι από ουσίες ή οι αποφυλακισμένοι που συνήθως μέχρι πριν λίγα χρόνια, σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα, συγκροτούσαν τον άστεγο πληθυσμό, μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι ανάμεσα στους αστέγους και πέρα από τις όποιες ομοιότητες ή διαφορές υπήρχαν μεταξύ τους, υπάρχει μια διακριτή ομάδα ανθρώπων η οποία συγκροτείται από άτομα που αντιλαμβάνονταν ως διαφορετικό τον εαυτό τους σε σχέση με τους υπόλοιπους άστεγους και αυτή τη διαφορετικότητα την προέβαλαν, έμμεσα ή άμεσα, σε κάθε ευκαιρία. Την προσπάθειά τους αυτή εμείς την εκλαμβάνουμε ως μία προσπάθεια όχι τόσο ανασυγκρότησης της προσωπικής ή κοινωνικής ταυτότητάς τους, όσο διατήρησής της, παρά της τρώσης που αυτή έχει υποστεί εξ αιτίας της απώλειας στέγης και της νέας πραγματικότητας που καλούνται να βιώσουν.

Πρόκειται για έναν, εκ νέου, αυτοπροσδιορισμό τους και ο λόγος τους ενέχει τη πρόθεση να εισάγουν μια νέα εικόνα για τον άστεγο, διαφορετική από αυτή που είχε μέχρι πρόσφατα η ελληνική κοινωνία και την οποία, εν πολλοίς, ενστερνίζονταν και οι ίδιοι μέχρι πριν καταστούν άστεγοι. Μια νέα εικόνα που θα άρει τα αρνητικά στερεότυπα για τους άστεγους και θα καταδείξει το πόσο όμοιοι είναι με όσους ακόμα διαθέτουν σπίτι. Η στάση τους αυτή αντανακλά και τις σχέσεις που αναπτύσσουν με τους άλλους αστέγους και το πως αντιμετωπίζουν αστέγους που φέρουν διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτούς, όπως είναι οι τοξικοεξαρτημένοι, οι αποφυλακισμένοι, οι μετανάστες και δη οι λαθρομετανάστες. Τα συναισθήματα που τους προκαλούνται από τη παρουσία τους θα μπορούσαν να συνοψιστούν στις λέξεις: καχυποψία, φόβος, ενόχληση, αδιαφορία ή απλά ανοχή.

Διακρίνουμε δηλαδή μια προσπάθεια συγκρότησης μιας ομάδος η οποία κινείται στις παρυφές μεταξύ της έσω-ομάδας των αστέγων και της έξω-ομάδας της ευρύτερη κοινωνίας, μιας, ας μας επιτραπεί ο όρος “έσω-έξω-ομάδος”, (υπο-ομάδα εν προκειμένω), η οποία προσπαθεί να αποφύγει, όσο είναι δυνατόν, την όσμωση με την πρώτη. Σε μια άκρως συγκρουσιακή για τους ίδιους διαδικασία, αντιλαμβάνονται ότι είναι πλέον φορείς χαρακτηριστικών που τους κατηγοριοποιούν και τους ετεροπροσδιορίζουν ως μέλη της έσω-ομάδας των αστέγων, μιας ομάδας

δηλαδή που η ευρύτερη κοινωνία, της οποίας μέχρι πρότινος αποτελούσαν μέλη, τείνει να θέτει στο περιθώριο και να αποκλείει.

Γνωρίζουν λοιπόν πολύ καλά, ως φορείς και οι ίδιοι τέτοιων αντιλήψεων, ότι η ταύτισή τους με τα μέλη της έσω-ομάδας, επιφέρει πλήθος αρνητικών επιπτώσεων και αυτό είναι κάτι που δεν το επιθυμούν και προσπαθούν να το αποφύγουν. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι άνθρωποι αυτοί κινούνται πάνω σε ένα τεντωμένο σχοινί και έχουν επίγνωση πως είναι επιτακτική ανάγκη να εκλείψουν εκείνα τα χαρακτηριστικά που τους εντάσσουν στην έσω-ομάδα των αστέγων, καθώς οι ίδιοι ούτε επιθυμούν ούτε αισθάνονται ότι ανήκουν εκεί.

5.4.2 Αυτοπροσδιορισμός των νεοαστέγων.

Οι άνθρωποι αυτοί στους οποίους μόλις παραπάνω αναφερθήκαμε “συστήθηκαν” στην ελληνική κοινωνία, μέσω του δημόσιου λόγου, με τον όρο “Νεο-άστεγοι”. Είναι ένας όρος που και οι ίδιοι φαίνεται να αποδέχονται και να χρησιμοποιούν προκειμένου να αυτοπροσδιοριστούν ενώ ταυτόχρονα, οχυρωμένοι πίσω από αυτόν, μπορούν με σχετική ευκολία να επιτύχουν την επιθυμητή διαφοροποίησή τους από τους “άλλους”, τους άλλους αστέγους δηλαδή. Αλλά τελικά ποιοί είναι οι νεοάστεγοι; Για να απαντηθεί το ερώτημα αυτό θεωρούμε πως δεν υπάρχει καλύτερος τρόπος για να τους γνωρίσουμε παρά μόνο ο τρόπος που οι ίδιοι επιλέγουν για να αυτοπαρουσιαστούν μέσω των συνεντεύξεων, ακόμα κι αν στα λεγόμενά τους υπεισέρχονται, ενσυνείδητα ή μη, ψεύδη που μοναδικό σκοπό έχουν την αποδοχή του εαυτού τους. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι πρόκειται για τη δική τους εκδοχή της αλήθειας, την δική τους αντίληψη εαυτού.

Μέσω των συνεντεύξεων τους προσφέρεται, ούτως ή άλλως, η ευκαιρία να ανακατασκευάσουν τη πραγματικότητα και να την παρουσιάσουν όχι πάντα όπως ακριβώς είναι αλλά όπως ίσως θα ήθελαν να είναι, εξωραίζοντάς την ή διαστρεβλώνοντάς την. Δεν έχει και τόσο σημασία αν προσπαθούν με αυτό το τρόπο να δείξουν μια άλλη εικόνα εαυτού ή αν όντως πιστεύουν και οι ίδιοι ότι η εικόνα αυτή υφίσταται. Άλλωστε ακόμα και τα ψεύδη όταν δεν εκφέρονται από δολιότητα, τουλάχιστον όχι συνειδητή, αποτελούν μέρος της πραγματικότητας αυτού που τα εκφέρει.¹⁸⁹

Στη προσπάθειά τους να αναδείξουν το πόσο διαφέρουν από τον παραδοσιακό άστεγο πληθυσμό οι “νεοάστεγοι” του δείγματός μας μάς λένε:

Να σου πω κάτι. Πολλοί πιστεύουν ότι οι άστεγοι είναι, ας πούμε, άτομα του περιθωρίου. Όλοι οι άστεγοι, είτε Έλληνες είτε ξένοι, ανεξαρτήτου μορφώσεως, όλοι είχαν, έχουν και θα έχουν αξιοπρέπεια. Πλέον έρχονται οικογένειες. Πατέρας, γιός, κόρη, μάνα. (...) Κοίταξε να δεις, επειδή είσαι άστεγος δε πα να πει ότι είσαι και του νηπιαγωγείου. Ξέρεις πόσοι έχει τύχει... τώρα εδώ, ο Γιώργος, ο Σπύρος. Είναι και πάρα πολλοί που έρχονται και επιχειρηματίες ήτανε οι άνθρωποι και

¹⁸⁹ ό.π. Λυδάκη Α. , σ.209-211.

βιομήχανοι... Βιομήχανος ήτανε ο άλλος κι έρχεται εδώ.(...) Ειλικρινά ήμουνα τύπος που έβλεπα άστεγο και θα του έδινα μία για να πάει ακόμα πιο κάτω. Ειλικρινά σου μιλάω. Θεωρούσα ότι είναι οι ναρκομανείς, οι αλήτες, οι μπήξε, οι δείξε, φυλακόβιοι, έτσι... (Σωτήρης, ετών 37). Δεν είναι άστεγος δηλαδή στο περίπου, είναι νεοάστεγος ας πούμε. Αυτός δεν ήταν άστεγος, είχε το σπίτι του, αλλά δεν είχε δουλειά για να βγάλει το φαγητό του. Κι ερχότανε στα συσσίτια.(...), Γιατί είμαι δουλενταράς, δεν είμαι τεμπέλης. (Σάββας, ετών 34). Μπορεί να μη συμβεί στον Δημήτρη γιατί έχει λίγο το μυαλό του ακόμα και τρέχει αλλά σε κάποιον άνθρωπο αγράμματο, σε κάτι μετανάστες, εγώ τη θεωρώ πολύ εύκολο πράγμα τη παραβατικότητα, πρέπει να το καταλάβουνε. Και σου είπα, έχω τη ψευδαίσθηση ότι βρέθηκα έξω (...) Η αξιοπρέπεια είναι το άλφα και το ωμέγα για μένα.(...) Αλλά υπάρχουν και άτομα οι οποίοι η μη γνώση, η αγραμματοσύνη τους κάνει... Γιατί οι περισσότεροι είναι αγράμματοι. Βέβαια οι έρευνες δείχνουν άλλα, αλλά υπάρχουν ακόμα λεπτομέρειες για ξεκαθάρισμα. Αυτούς για τους οποίους μιλάνε οι έρευνες είναι οι νεοάστεγοι, ένας από αυτούς είμαι κι εγώ. Θα ήθελα να σου πω κατ αρχήν ότι το προφίλ του άστεγου τα τελευταία χρόνια έχει αλλάξει. Δεν είναι πλέον ο ψυχασθενής, ο τοξικομανής, ο παραβατικός που έφυγε από κάποια φυλακή ή άνθρωποι του δρόμου. Εγώ εδώ έχω γνωρίσει κάποιους ανθρώπους που δεν έχουν καμία σχέση με αυτά, ο άνθρωπος δεν έχει δουλειά και έχει σπουδάσει. Εγώ ας πούμε γιατί να είμαι αυτή τη στιγμή ο άστεγος; Γιατί να είμαι στο δρόμο; (Δημήτρης, ετών 50). Κοίταζε να δεις εγώ δεν νιώθω άστεγος δεν μπαίνω σε αυτή τη διαδικασία, δηλαδή δεν αφήνω τον εαυτό μου να μπει σε αυτή τη διαδικασία, δεν θέλω... Δεν νιώθω έτσι, αισθάνομαι ότι αντιμετωπίζω μια κατάσταση που μπορεί να αλλάξει, μπορεί να μην αλλάξει, δεν έχει σημασία... Δεν πάω, τι να κάνω, είμαι και ψωροπερήφανος... Δεν είμαι πότης, δεν παίρνω κάποια φάρμακα, Καλά είμαι...(…), Είναι που έχω αρχές από την οικογένειά μου, δικές μου αρχές, Γιατί μη φανταστείς, και η οικογένειά μου μια μέτρια οικογένεια είναι. Οι αρχές μου όμως είναι πολύ ψηλά. Δηλαδή φαίνεται αυτή η διαφορά από το πως με αντιμετωπίζουν, δεν δυσκολεύω κανέναν... (Βαγγέλης, ετών 53). Δηλαδή τι παραπάνω έχει ένας που προς το παρόν είναι στεγασμένος κι ένας άστεγος; Και η διαφορά; Καμία. Στην ουσία είναι ένα άλφα στερητικό. Που ανά πάσα ώρα και στιγμή όμως αυτό ανατρέπεται... (Μιχάλης Α. , ετών 36).

“Αποκωδικοποιώντας” τα όσα οι ίδιοι λένε, διαπιστώνουμε πως επιχειρούν έναν σαφή διαχωρισμό μεταξύ του παραδοσιακά άστεγου πληθυσμού και της ομάδας των “νεοαστέγων” στην οποία αυτοτοποθετούνται. Ο διαχωρισμός αυτός προκειμένου να μην θεωρηθεί ως αυθαίρετος, δομείται από επιχειρήματα που έρχονται να αντιπαρατεθούν με όλες τις αρνητικές στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους άστεγους. Αν πάρουμε τα επιχειρήματα που προβάλλουν ένα-ένα θα διαπιστώσουμε ότι οι “νεοάστεγοι” διατείνονται πως: α) Δεν είναι ψυχασθενείς, β) δεν είναι εξαρτημένοι από ουσίες, γ) δεν είναι παραβατικοί ή αποφυλακισμένοι, δ) δεν είναι τεμπέληδες, ε) δεν είναι αγράμματοι, στ) δεν είναι “του δρόμου”. Μέσω αυτών των επιχειρημάτων σκιαγραφούν με το καλύτερο δυνατό τρόπο το τι είναι, το προφίλ τους δηλαδή και αυτό είναι το εξής: βρισκόμαστε μπροστά σε μια ομάδα ανθρώπων, που τα μέλη της έχουν κάποιο μορφωτικό επίπεδο,

είναι εργατικοί, ψυχικά υγιείς, χωρίς προβλήματα εξάρτησης, νομοταγείς, έντιμοι, “από οικογένεια και σπίτι”, με αρχές και αξιοπρέπεια και το μόνο κοινό σημείο που έχουν με τους “άλλους”, που σε αυτή τη περίπτωση είναι οι υπόλοιποι άστεγοι, είναι η έλλειψη στέγης. Αυτός ο κοινός τόπος με τους άλλους αστέγους αποτελεί ταυτόχρονα τη “τομή” με τα μέλη της ευρύτερης κοινωνίας της οποίας μέχρι σχετικά πρόσφατα ήταν και οι ίδιοι μέλη, πλήρως ενταγμένα και λειτουργικά, εμφορούμενα από τις ίδιες αξίες και ιδανικά.

5.4.3 Στερεοτυπικές αντιλήψεις για τη γυναίκα

Ειδικά σε ότι έχει να κάνει με τις στάσεις και αντιλήψεις για το άλλο φύλο (στη προκειμένη περίπτωση για τη γυναίκα, καθώς άνδρες είναι εκείνοι που κάνουν τις αναφορές αυτές), ένα από τα ευρήματα της επιτόπιας έρευνας ήταν η διαφοροποίηση στο βαθμό προσέλευσης και στη διάρκεια παραμονής στο Κέντρο Ημέρας Αστέγων ανάλογα με το φύλο. Η παρουσία γυναικών στο Κέντρο είναι σαφώς μικρότερη από αυτή των ανδρών. Κατά τη παρουσία μας εκεί είναι ζήτημα αν είδαμε πάνω από 10 διαφορετικές γυναίκες, οι οποίες βέβαια προσέρχονταν αρκετά συχνά στο Κέντρο. Αυτό από μόνο του ως εύρημα δεν θα μας κινούσε τη περιέργεια καθώς έχει βρεθεί, μέσα από πρόσφατες έρευνες που έχουν γίνει, ότι οι γυναίκες αποτελούν λιγότερο από 18% του άστεγου πληθυσμού.¹⁹⁰ Εκείνο που μας κινητοποίησε ως προς τη διερεύνηση ήταν το γεγονός ότι συνήθως επέλεγαν να είναι σε σχετική απόσταση από τους άντρες και κάθονταν είτε μόνες τους είτε μαζί με άλλη γυναίκα και ότι δεν κάθονταν επί μακρόν όπως οι περισσότεροι άνδρες.

Επειδή δεν είχαμε άλλο τρόπο να διασταυρώσουμε τον αριθμό των γυναικών που έρχονταν στο Κέντρο, προσπαθήσαμε να λάβουμε τη σχετική πληροφόρηση από άλλους εξυπηρετούμενους είτε συζητώντας μαζί τους είτε μέσω των συνεντεύξεων. Αυτό που μας ειπώθηκε είναι ότι πράγματι είναι αρκετά μικρός ο αριθμός τους συγκριτικά με των ανδρών αλλά όχι στο βαθμό που εμείς νομίζουμε. Κατά τις πρωινές ώρες λειτουργίας του Κέντρου είναι σαφώς περισσότερες από ότι τις βραδινές που εμείς συνήθως επισκεπτόμασταν το Κέντρο. Σε κάθε περίπτωση δεν συνηθίζουν να παραμένουν στο χώρο για όσο χρονικό διάστημα κάθεται η πλειονότητα των ανδρών. “*Έρχονται, παίρνουν ότι χρειάζονται και φεύγουν*” (Δημήτρης, ετών 50).

Η μικρή παρουσία γυναικών ίσως όντως να δικαιολογείται από το γεγονός ότι πράγματι είναι πολύ λιγότερες οι άστεγες γυναίκες, όπως ήδη αναφέραμε. Το ότι όμως παραμένουν λιγότερο χρόνο στο Κέντρο από ότι οι περισσότεροι από τους άνδρες εξυπηρετούμενους, πιστεύουμε ότι έχει να

¹⁹⁰ Σύμφωνα με τη τελευταία έρευνα της “Κλίμακας”, η οποία πραγματοποιήθηκε από τον Σεπτέμβριο του 2011 μέχρι τον Φεβρουάριο του 2012, στην Αθήνα, σε δείγμα 214 ατόμων, προέκυψαν τα εξής: Το 88,2% όσων συμμετείχαν στην έρευνα είναι άνδρες και το 17,8% γυναίκες

κάνει με στερεοτυπικές αντιλήψεις για τη θέση της γυναίκας οι οποίες αναπαράγονται από τα ίδια τα υποκείμενα. Ο χώρος σου δίνει την αίσθηση ενός “παραδοσιακού καφενείου”, με ισχυρή ανδρική παρουσία. Η έλευση γυναικών είναι δυνατόν να προκαλέσει καταστάσεις που διαταράσσουν ισορροπίες και πυροδοτούν ερωτικούς ανταγωνισμούς, έριδες, σχόλια, αρνητικά τις περισσότερες φορές. Συζητώντας για το θέμα αυτό ή απλά παρατηρώντας, διαπιστώσαμε πως, αρνητικά ή υποτιμητικά σχόλια όπως: “ψάχνεται”, “τα θέλει”, “καλά, αυτή είναι “γεια σου” ” και τα οποία αφορούσαν κάποιες γυναίκες των οποίων η συμπεριφορά κρινόταν αρνητικά εκ μέρους κάποιων ανδρών, διατυπώνονταν αρκετά συχνά. Ακόμα και ο τρόπος που κοίταζαν τις γυναίκες που έμπαιναν στο χώρο του Κέντρου συνηγορούσε στα παραπάνω σχόλιά μας.

Αρνητικά σχόλια, ακούσαμε και από άνδρες για άνδρες, αλλά ειδικά για τις γυναίκες τα σχόλια αυτά είχαν σαφές σεξουαλικό περιεχόμενο καθώς ασκούσαν κριτική ως προς τη συμπεριφορά τους που άπτεται της σεξουαλικότητας. Ακόμα και εμείς, παρ' όλο που είχαμε δηλώσει την ιδιότητά μας και το σκοπό της παρουσίας μας εκεί, υπήρξαμε “θύματα” αυτής της αντίληψης. Το γεγονός πως με κάποιους από τους αστέγους συνομιλούσαμε συχνότερα ή είχαμε αναπτύξει πιο φιλικές σχέσεις, ερμηνευόταν από κάποιους ως ένδειξη ερωτικού ενδιαφέροντος προς αυτούς. Αυτό βέβαια δεν ειπώθηκε ποτέ ανοιχτά προς εμάς όμως μας μεταφέρθηκαν τα σχόλια από εκείνους που είχαν γίνει αποδέκτες τους. Αυτό ήταν κάτι που, ομολογουμένως, μας εξέπληξε δυσάρεστα, ήταν μη αναμενόμενο από εμάς και μας έκανε να αναστοχαστούμε πάνω στη συμπεριφορά που επιδείξαμε κατά τη διάρκεια της έρευνας προκειμένου να εντοπίσουμε τυχόν λάθη ή αβλεψίες.

Για εμάς ήταν απόλυτα φυσιολογικό, όπως συμβαίνει και στη ζωή μας, με κάποιους από τους αστέγους να αναπτύξουμε φιλικές σχέσεις και με άλλους οι σχέσεις να παραμείνουν τυπικές και να περιορίζονται σε ένα “γεια” ή σε κάποια “καλημέρα, τι κάνεις;”.¹⁹¹ Προφανώς για κάποιους όμως ερμηνευόταν διαφορετικά, καθώς, όντας οι ίδιοι φορείς προ-αντιλήψεων εκλάμβαναν τη φιλικότητα και την οικειότητα που επιδεικνύαμε ως ένδειξη ερωτικού ενδιαφέροντος και τη παρουσία μας εκεί ως προσπάθεια ανεύρεσης πιθανού ερωτικού συντρόφου. Πέρα όμως από την επιτόπια έρευνα και οι συνεντεύξεις είχαν να επιδείξουν πλήθος σχολίων που ήταν δηλωτικά των στάσεων και των αντιλήψεων του δείγματος έναντι θεμάτων όπως η θέση της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία και των ρόλων που καλείται ή αναμένεται να διαδραματίσει.

•Η γυναίκα ως “σκεύος ηδονής”: *Έχει κοκεταρία, και αυτό το πουτανέ μέσα της, γιατί η γυναίκα χρειάζεται και το πουτανέ, να βάλει κάτι, να φανεί λίγο το μπουτάκι μας και λίγο η κιλότα μας, (...), Απλώς θα κάνω το κέφι μου, Θα ρίζω και δυο στροφές, θα με δούνε και δυο χαζές, θα γελάσω και μετά θα ζηλεύει η Μ.. Αυτό το έχω, μου αρέσει να την τσιγκλάω λίγο.* (Δημήτρης, ετών 50). Για τον Δημήτρη, η γυναίκα οφείλει να είναι ερωτική και προκλητική ενώ δεν χρειάζεται να είναι ιδιαίτερα

¹⁹¹ ό.π. Λυδάκη, Α. σ. 177-178

έξυπνη. Διακρίνουμε δηλαδή αναπαραγωγή μιας στερεοτυπικής αντίληψης, εν πολλοίς κυρίαρχη σε ανδροκρατούμενες κοινωνίες, που θέλει τη γυναίκα “σκεύος ηδονής”.

•Η εκδικητική γυναίκα: Ο ίδιος στη συνέχεια, εξηγώντας μας γιατί έγραψε στα παιδιά του το σπίτι, κρατώντας ο ίδιος την “ψιλή κυριότητα” μας λέει: *Επειδή δεν ήξερα πως θα έρθουν τα πράγματα, δεν είναι ότι με φόβιζε μήπως κάνει κάποιον άλλο γάμο, ίσα-ίσα που είμαι πολιτισμένος άνθρωπος και της έλεγα να βρει κάποιον άνθρωπο γιατί είναι ακόμα μικρή, γιατί οι γυναίκες και άντρες έχουν τις ίδιες ανάγκες, δεν είμαι φαλλοκράτης... Απλά εμένα με φοβίζει μήπως γυρίσει τα παιδιά μου εναντίον μου, " ο κακός ο μπαμπάς ", " η καλή η μαμά "*. Ευτυχώς μέχρι τώρα δεν έχει συμβεί κάτι τέτοιο και προς τιμή της αλλά επειδή εγώ από εμπειρία, από χωρισμένα ζευγάρια, έχω ακούσει κάτι ιστορίες φρικαλέες που οι γυναίκες χρησιμοποιούν τα παιδιά προκειμένου να τιμωρήσουν τον άντρα τους ενώ εμείς κάναμε τα παιδιά με τόση αγάπη. (Δημήτρης, ετών 50). Διακρίνουμε εδώ καχυποψία απέναντι στη γυναίκα του, που τον κάνει να είναι “προσεκτικός” στις κινήσεις του όσον αφορά τα περιουσιακά του στοιχεία, με απώτερο στόχο να διασφαλίσει το ρόλο του ως καλού πατέρα έναντι των παιδιών του, καθώς πιστεύει ότι γενικότερα οι γυναίκες συνήθως “χρησιμοποιούν” τα παιδιά προκειμένου να πλήξουν τον σύζυγο. Έχουμε δηλαδή ακόμα μία προβολή αρνητικών αντιλήψεων για τη γυναίκα, τόσο ως συζύγου όσο και ως μητέρας, που δεν υπολογίζει ούτε τα παιδιά της προκειμένου να κάνει “εκδικηθεί” τον σύζυγο και πατέρα των παιδιών της.

Στο παραπάνω απόσπασμα προβάλλει ξεκάθαρα η αντίφαση που υπάρχει στον λόγο του, καθώς την ίδια στιγμή που λέει αυτά διατείνεται ότι είναι “πολιτισμένος άνθρωπος” και δεν είναι φαλλοκράτης. Οι ισχυρισμοί του αυτοί είτε είναι ψευδείς και προβαίνει σε αυτούς προκειμένου να μας δείξει μια “εξωραϊσμένη” εικόνα εαυτού είτε όντως αποτελούν την αλήθεια του, δεν αλλάζουν σε τίποτα το γεγονός ότι ο ίδιος, έστω και σε μη συνειδητό επίπεδο, εμφορείται από αρνητικές στερεοτυπικές αντιλήψεις για την γυναίκα.

Στο ίδιο πνεύμα κινούνται επίσης ο Σωτήρης και ο Βαγγέλης λέγοντάς μας: *είχα κάποια σχέση αλλά επειδή εγώ τότε δούλευα κι έβγαζα καλά λεφτά, μιλάμε για πάρα πολλά λεφτά, για καλά λεφτά, δηλαδή όσα έβγαζε τότε ένας μέσα σε μια βδομάδα εμείς το βγάσαμε μέσα σε ένα οκτάωρο. Μετά μας τελείωσε... (Σωτήρης, ετών 37), Μετά όταν σταμάτησα τα μάρκα είχα λεφτά, μου άρεσαν τ' αμάξια, οι γκόμενες, να γυρνάω... Ακόμα και τώρα μου αρέσουν οι γυναίκες, δεν την μπορώ τη μοναξιά, αλλά δεν με θέλει καμία γιατί είμαι άφραγκος... Μέσα από το λόγο τους προβάλλει η αντίληψη που θέλει τη γυναίκα να είναι “**συμφεροντολόγα**”, που κοιτάει τους άνδρες στο πορτοφόλι. Πιθανολογούμε πως γι αυτούς ίσως να είναι και ένας τρόπος να δικαιολογήσουν τόσο σε μας όσο και στον εαυτό τους το γεγονός ότι είναι χωρίς σύντροφο αυτή τη περίοδο. Ένας έμμεσος τρόπος ενοχοποίησης της γυναίκας για την μη επιλογή τους ως συντρόφων και ταυτόχρονα η δική τους απενεχοποίηση για τυχόν προσωπικά ελλείμματα, καθώς θεωρούν πως ο μόνος λόγος*

που δεν έχουν δίπλα τους κάποια σύντροφο αυτή τη στιγμή είναι η δεινή οικονομική τους κατάσταση.

•**Η “αδύναμη” γυναίκα :** Δεν έλειψαν βέβαια και οι αντιλήψεις που θέλουν τη γυναίκα να είναι το **αδύναμο φύλο**, που έχει ανάγκη από προστασία και παροχές. Ο Μιχάλης μας λέει: *Γιατί έχω μεγαλώσει, όπως όλοι μας δηλαδή, που όταν έχω κάποια δίπλα μου δεν θέλω να της λείπει κάτι.* (Μιχάλης Α., ετών 36). Ενώ στο ίδιο πνεύμα ο έτερος Μιχάλης συμπληρώνει: *Μόνο που εκεί μας βγήκε κόρη κι έπρεπε να βρει ρίζα για το κορίτσι... Σου λέει το αγόρι κάτι θα βρει να κάνει... Θα βρει γυναίκα με προίκα...* (Μιχάλης Β. , ετών 42). Και για τους δύο, η γυναίκα είναι εκείνο το πλάσμα που έχει ανάγκη από προστασία, κυρίως οικονομικής φύσεως. Μια ανδροκρατική αντίληψη πολλών ετών, βαθειά ριζωμένη στην ελληνική κοινωνία που παραμένει για μεγάλο μέρος της ακόμα ζωντανή και η οποία συνοψιζόταν σε θεσμικό επίπεδο με το *θεσμό της προίκας* μέχρι και το 1983, οπότε και καταργήθηκε.¹⁹²

Επισημαίνοντας όλα τα παραπάνω, δεν υποστηρίζουμε ότι δεν υπάρχουν και γυναίκες που φέρουν κάποια ή και όλα αυτά τα αρνητικά χαρακτηριστικά. Για μας το πρόβλημα έγκειται στο γεγονός ότι όλα αυτά παρουσιάζονται από τους άνδρες του δείγματός μας σαν να αφορούν μόνο τις γυναίκες, σαν να είναι αποκλειστικά γυναικεία υπόθεση η υιοθέτηση τέτοιων αρνητικών συμπεριφορών. Το αξιοπερίεργο είναι πως φορείς τέτοιων αντιλήψεων είναι άνδρες που ανήκουν σε διαφορετικές γενιές, ενώ θα περιμέναμε άνδρες μικρότερης ηλικίας να διαφοροποιούνται σε κάποιο βαθμό κάτι που νομίζουμε πως δείχνει την ανθεκτικότητα και τη διαχρονικότητα αυτών των στερεοτύπων.

5.4.4 Στερεοτυπικές αντιλήψεις Ελλήνων για τους μετανάστες

Ένα ακόμα εύρημα της επιτόπιας παρατήρησης ήταν το γεγονός της **διαφοροποίησης** σε κάποιο βαθμό των αστέγων που προσέρχονταν στο Κέντρο **βάσει της εθνικότητας**. Πιο συγκεκριμένα ήταν αρκετά συνηθισμένο να υπάρχουν τραπέζια στα οποία ήταν μόνο Έλληνες ή μόνο Πολωνοί ή μόνο Αραβόφωνοι ή μόνο Αλβανοί. Όχι ότι δεν υπήρχαν και μικτές παρέες αλλά θεωρούμε πως η κοινή γλώσσα, η κοινή προέλευση, η κοινότητα των προβλημάτων ίσως, οι φιλικοί ή συγγενικοί δεσμοί μεταξύ τους συμβάλλουν στην ύπαρξη τέτοιων διαφοροποιήσεων. Από ότι διαπιστώσαμε μεγαλύτερη διεισδυτικότητα στις παρέες των Ελλήνων είχαν όσοι γνώριζαν

¹⁹² Με τον θεσμό της προίκας, η έννομη τάξη επιβεβαίωνε και συντηρούσε τη μειονεκτική θέση της γυναίκας απέναντι στον άντρα. Αποξενωμένη από την περιουσία της και από τα αντίστοιχα εισοδήματα, η γυναίκα ήταν συνήθως υποχρεωμένη να σκύβει το κεφάλι σε κάθε καπρίτσιο του άντρα, ενώ, παράλληλα, δεν είχε τα μέσα για να δοκιμάσει τις δικές της δυνάμεις μέσα στην οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας, σαν να μην ήταν ισότιμη με τους άντρες, αλλά πολίτης δεύτερης κατηγορίας. Η κατάργηση της προίκας θεσμοθετήθηκε στην Ελλάδα μόλις το 1983 με τον νόμο 1329/1983, παρ' όλα αυτά οι αντιλήψεις που οδήγησαν στη θεσμοθέτηση της προίκας φαίνεται να επιβιώνουν ως τις μέρες.

ικανοποιητικά την ελληνική γλώσσα και αυτοί ήταν συνήθως μετανάστες κυρίως από Πολωνία και Αλβανία που είχαν αρκετά χρόνια παραμονής στην Ελλάδα.

Προκειμένου να διερευνήσουμε αν όντως η κοινή γλώσσα, η κοινή προέλευση, τα κοινά προβλήματα ή οι φιλικόι και συγγενικοί δεσμοί ήταν ο βασικότερος λόγος για την ύπαρξη τέτοιων ομαδοποιήσεων υποβάλλαμε σχετικά ερωτήματα και έτσι μέσα από συζητήσεις με Έλληνες αλλά και μέσω των συνεντεύξεων που πραγματοποιήσαμε, διαπιστώσαμε την υιοθέτηση, εκ μέρους πολλών εξ αυτών, μιας ρατσιστικής ρητορείας που άλλοτε ευθέως και άλλοτε έμμεσα, υποδείκνυε ως υπαίτιους της οικονομικής κρίσης που βιώνει η ελληνική κοινωνία, μεταξύ άλλων και τους μετανάστες. Κάθε φορά που επιδίδονταν σε σχόλια όπως, *“ήρθαν και κατέβασαν τα μεροκάματα”*, *“δεν αντέχει τόσους ξένους η Ελλάδα”*, *“και εμείς πήγανε μετανάστες αλλά δουλέψαμε, δεν γίναμε κλέφτες”*, *“αυτοί μπορεί να σε σκοτώσουν για ένα κομμάτι ψωμί”*, *“Έχουμε φτάσει να δουλεύουν οι Κούρδοι, οι Πακιστανοί και οι κάθε λογής αλλοδαποί με πέντε, έξι, δέκα ευρώ μεροκάματο την ημέρα και όλοι οι Έλληνες κάθονται”* (Μιχάλης Α. , ετών 36), ή άλλα που σε μια πρώτη ανάγνωση θα μπορούσαν να εκληφθούν ως θετικά, αλλά που επί της ουσίας υποκρύπτουν αρνητικές στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους ξένους, όπως π.χ. *“Καλό παιδί ο Χαμίντ, μπορεί να είναι ξένος αλλά είναι καλό παιδάκι, ήσυχος”* (Δημήτρης, ετών 50), *“και ο Τ. καλός είναι, αν και Αλβανός είναι καλός”*, (Δημήτρης, ετών 50), συνοδεύονταν σχεδόν πάντα από την επωδό *“εγώ, μη φανταστείς, δεν είμαι ρατσιστής, έχω φίλους ξένους”*.

Εκτιμούμε πως αυτό γινόταν προκειμένου να προλάβουν τυχόν αρνητικές αντιδράσεις εκ μέρους μας για τα σχόλια που είχαν κάνει ή για να μας αποτρέψουν από το να σχηματίσουμε αρνητική εικόνα για τους ίδιους. Κάποιοι άλλοι βέβαια δεν έμπαιναν καν στη διαδικασία αυτή και ήταν έτοιμοι να επιχειρηματολογήσουν υπέρ της θέσης τους αυτής . Χαρακτηριστικά μας λέει ο Σάββας, *“και δεν φοβάμαι μη με πεις ρατσιστή, αλλά εγώ το έχω ζήσει αυτό και στο λέω”*, αναφερόμενος σε εμπειρία που είχε όταν πήγε να δουλέψει σε ένα χώρο εργασίας όπου όλοι όσοι δούλευαν εκεί πλην του ίδιου ήταν αλλοδαποί και οι οποίοι σε κάποιο βαθμό “συνομάτησαν” προκειμένου να χάσει ο Σάββας τη δουλειά του και στη θέση του να προσληφθεί κάποιος συμπατριώτης τους.

Σε γενικές γραμμές φαίνεται να δικαιολογούν αυτές τις αντιδράσεις τους ή αντιλήψεις τους καθώς θεωρούν ότι είναι αποτέλεσμα των πράξεων και των συμπεριφορών των “άλλων”, των αλλοδαπών. Οι αλλοδαποί και δη οι Πακιστανοί “δαιμονοποιούνται” και γίνονται οι υπαίτιοι για όλα τα δεινά τους: *Εδώ έχουμε φτάσει δύο εκατομμύρια άνεργοι. Έχουμε φτάσει να δουλεύουν οι Κούρδοι, οι Πακιστανοί και οι κάθε λογής αλλοδαποί με πέντε, έξι, δέκα ευρώ μεροκάματο την ημέρα και όλοι οι Έλληνες κάθονται. Βέβαια, τώρα θα μου πεις, ο Έλληνας έχει από τη φύση του κι ένα κακό, είναι κακομαθημένος. Ίσως να μην πήγαινε σε μια δουλειά για δέκα ευρώ... (Μιχάλης Α. , ετών 36), Οι περισσότεροι ήταν μέσα Μπαγκλαντές, Πακιστάν κι είχαμε μια κόντρα, γιατί αυτοί ήθελαν να βάλουν κάποιον δικό τους, επειδή μπήκα, ήμουν ο μοναδικός Έλληνας, κοντραριζόμασταν*

(...), Δηλαδή εντάζει, δώσε και σε έναν Έλληνα ευκαιρίες για δουλειές. Είναι μεγάλο πρόβλημα αυτό. Όπως το άλλο που κάνουνε, εγώ δεν φοβάμαι μη με πεις ρατσιστή, παίρνουνε αλλοδαπούς. Δεν ξέρω γιατί. Δεν είμαι ρατσιστής αλλά αφού το βλέπω. (Σάββας, ετών 34). Μου λέει μια μέρα ο Ρόι με ένα τουπέ, που ο άνθρωπος ήτανε στο καθεστώς του Σαντάμ, γιατί τον έχω πάρει χαμπάρι ότι ο άνθρωπος έχει κάτι στάνταρ ανατολίτικα, της κουλτούρας του, της χώρας που ήτανε, αλλά εγώ δεν τα έχω... (Δημήτρης, ετών 50). Φαίνεται πως σε περιόδους κρίσης όπως αυτή που διανύουμε, η οποία δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά και κρίση πολιτισμική, κρίση αξιών, το έδαφος είναι πρόσφορο για κάθε λογής “περιχαράκωσεις”, ενώ προκύπτει αδήριτη η ανάγκη για τη δημιουργία “αποδιοπομπαίων τράγων” και στη περίπτωση των αστέγων ο ρόλος αυτός αποδιδόταν με σχετική ευκολία στους μετανάστες, στους “ξένους”.

5.4.5 Στερεοτυπικές αντιλήψεις μεταναστών για άλλους μετανάστες

Διαπιστώσαμε επίσης και αρνητικές στάσεις μεταξύ των αλλοδαπών για αλλοδαπούς άλλων εθνικοτήτων. Οι μετανάστες προερχόμενοι από το Πακιστάν είναι εκείνοι που δέχτηκαν τα περισσότερα “πυρά”, ενώ φαίνεται ότι η λέξη Πακιστανός περικλείει όχι μόνο όσους είναι από το Πακιστάν αλλά και από όμορες χώρες, όπως το Αφγανιστάν. Ο Μωχάμεντ όταν τον ρωτήσαμε αν είχε δουλειά το μαγαζί που είχε, μας είπε: “ναι γιατί τότε ήταν η σειρά μου τώρα είναι η σειρά για τα παιδιά από Μπαγκλαντές, Πακιστάν. Εγώ όμως πιστεύω ότι πριν έρθει κάποιος στην Ελλάδα πρέπει να κάνει μάθημα για το πως είναι ο κόσμος στην Ελλάδα και μετά να έρχεται...”. Ο Α. ο οποίος είναι από την Αλβανία, οικοδόμος και βρίσκεται στην Ελλάδα γύρω στα 15 χρόνια, μας είπε “Οι Πακιστανοί ήρθαν και δουλεύουνε για 10 ευρώ και μας παίρνουν τις δουλειές...”.

Για το ίδιο θέμα ο Μωχάμεντ αναφέρει: Για όλους τους ξένους το θέμα είναι τα χαρτιά. Και από το Πακιστάν ορίτζιναλ χαρτιά κάνουν ψεύτικα χαρτιά οκ Πακιστάν. Δεν είναι εντάζει αυτό. (Μωχάμεντ, ετών 36). Και οι δύο περιπτώσεις αλλοδαπών που μόλις αναφέραμε, αποτελούν παραδείγματα μεταναστών που έχουν πολλά χρόνια παραμονής στην Ελλάδα και οι οποίοι ήταν πλήρως ενταγμένοι στον κοινωνικό ιστό της χώρας υποδοχής. Εξ αιτίας, κυρίως, της οικονομικής κρίσης βρέθηκαν άνεργοι και σαν “φυσική συνέχεια” ήρθε η έλλειψη στέγης. Όπως και οι Έλληνες νεοάστεγοι, επιθυμούν να αναδείξουν μέσα από το λόγο τους τη διαφοροποίησή τους από τους υπόλοιπους άστεγους αλλά και από τους άλλους μετανάστες, κυρίως όσους προέρχονται από το Πακιστάν. Η ταύτισή τους με τους Έλληνες στο θέμα αυτό είναι αξιοσημείωτη, καθώς ακολουθούν κοινή “γραμμή”, υιοθετώντας τα ίδια επιχειρήματα που προβάλλουν και οι Έλληνες σχετικά με τις αρνητικές επιπτώσεις που επέφερε στην Ελλάδα αλλά και στους ίδιους, η έλευση μεταναστών από χώρες όπως το Πακιστάν.

5.4.6 Στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους χρήστες ναρκωτικών

Μια άλλη κοινωνική ομάδα που σχολιάστηκε αρνητικά από κάποιους από τους αστεγούς ήταν οι χρήστες ναρκωτικών. Φαίνεται να αισθάνονται απειλή από τη παρουσία τους γιατί πιστεύουν ότι προκειμένου να βρουν χρήματα για τη δόση τους μπορούν να κάνουν το οτιδήποτε, ακόμα και να τους βλάψουν. Ενδεικτικά της στάσης τους έναντι των χρηστών είναι τα παρακάτω αποσπάσματα των συνεντεύξεων:

– *βλέπω εκεί που κάνουνε χρήση ναρκωτικών, δεν μπορώ... Μόνο γι αυτό το λόγο ανεβαίνω στο κέντρο της πόλης, για να πάρω τσιγάρα, δεν μπορώ να κάθομαι, να τους βλέπω. (Δημήτρης, ετών 50)*

– *Αλλά χρειάζονται πρώτα τις εξετάσεις για να είναι σίγουροι ότι δεν έχω κάτι μεταδοτικό. Ουσιαστικά αν έχω κάποια ασθένεια ή αν είμαι ή ήμουν χρήστης ...Δεν τους βάζουν αυτούς μέσα αλλά μου φαίνεται λογικό. (Γιάννης, ετών 33)*

– *Πιο πολύ μπορεί να βρεις ανθρώπους στο δρόμο που να ενδιαφέρονται και να σου φέρουν μια αλλαξιά ή επειδή φοβούνται μήπως είσαι χρήστης να σου πούνε "κοίτα να δεις επειδή δε σε εμπιστεύομαι, Θα πάμε μαζί, να σου πληρώσω εγώ το ξενοδοχείο, να κάνεις το μπάνιο σου(...) Άλλη τράκα θα κάνει ας πούμε το παιδί που είναι εθισμένο σε κάποια ουσία και άλλη τράκα θα κάνω εγώ. Δηλαδή η δικιά μου η τράκα είναι: κάθομαι σε μια γωνιά και αν περάσεις και θέλεις να μου δώσεις, θα μου δώσεις. Ενώ το παιδί που είναι υπό την επήρεια κάποιας ουσίας είναι πιο φορτικό στο να ζητήσει λεφτά (...). Τελικά πώς είναι ο άστεγος; Να ξέρουμε, να φτιάξουμε ένα καλούπι, να το ακολουθούμε όλοι. Δηλαδή το ότι είμαι άστεγος σημαίνει ότι πρέπει σώνει και καλά να είμαι και τοξικομανής; (Μιχάλης Α. , ετών 36). Σε γενικές γραμμές θεωρούν πως δημιουργούν συνεχώς προβλήματα στους γύρω τους και επειδή γνωρίζουν πολύ καλά ότι η κοινωνία σε μεγάλο βαθμό έχει ταυτίσει τον άστεγο με τον τοξικομανή ή τον παραβατικό, άποψη που και οι ίδιοι μέχρι να καταστούν άστεγοι ενστερνίζονταν, επιδιώκουν τη κοινοποίηση της διαφοροποίησής τους από την ομάδα των χρηστών. Είναι ανάγκη τους να διατρανώσουν με κάθε τρόπο, προς πάσα κατεύθυνση και σε κάθε ευκαιρία ότι οι ίδιοι δεν έχουν καμία σχέση μαζί τους.*

5.4.7 Στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους ομοφυλόφιλους

Στη διάρκεια της έρευνας έτυχε επίσης να γίνουμε αποδέκτες σχολίων που αφορούσαν τους ομοφυλόφιλους. Οι αναφορές έγιναν από ένα άτομο του δείγματος αλλά αυτό δεν γνωρίζουμε αν ήταν τυχαίο καθώς δεν ήταν κάτι που επιδιώκαμε να διερευνήσουμε και απλά προέκυψε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Συνεπώς δεν μπορούμε να πούμε αν αντανακλά μόνο μια προσωπική

πεποίθηση ή αν η στάση αυτή εκφράζει και κάποιους άλλους από το δείγμα μας. Μας λέει λοιπόν ο Δημήτρης χαρακτηριστικά: *Την άλλη φοράμίλαγα με το Μιχάλη και άρχισε να μου λέει ότι δεν θέλει να κάνω παρέα μαζί του γιατί με πάει σε gay μαγαζιά. Κι εγώ δεν έχω καμία σχέση με τους gay. Ναι μεν εγώ δεν τους κατηγορώ τους ανθρώπους, γιατί είναι μια ομάδα, μια κάστα ανθρώπων, μια κατηγορία, που πολλοί από αυτούς εμένα μου κάνουνε. Γιατί δεν είμαι ρατσιστής κατ αρχήν. Έχω ξεπεράσει αυτό...(...) Λέω "ρε παιδιά εγώ δεν ήρθα εδώ για επιβήτορας και δεν γουστάρω να ανακατεύομαι με τους gay". Δεν τους κατηγορώ, καλά κάνουν, αλλά κατηγορώ το να κρύβεται ένας gay πίσω από ένα ράσο.* (Δημήτρης, ετών 50). Αυτό που μπορούμε να διαπιστώσουμε εδώ είναι ότι, παρά τις ρητές του διαβεβαιώσεις περί του αντιθέτου, βρισκόμαστε μπροστά σε έναν κατ'επίφαση “ανεκτικό” στη διαφορετικότητα άνθρωπο ειδικά αν συνδέσουμε τα παραπάνω αποσπάσματα με ανάλογες θέσεις του για άλλες κοινωνικές ομάδες, μεταξύ αυτών τις γυναίκες και τους μετανάστες. Μέσω αυτής της ερμηνείας δεν επιχειρούμε σε καμία περίπτωση να αμφισβητήσουμε την ειλικρίνεια των ισχυρισμών του φαίνεται όμως πως, έστω και σε μη συνειδητό επίπεδο, εμφορείται από αρνητικές στερεοτυπικές αντιλήψεις για τις ομάδες που προαναφέραμε.

Το γεγονός βέβαια πως κάθε φορά που προέβαιναν σε κάποιο σχόλιο με αρνητικό περιεχόμενο είτε για τις γυναίκες είτε για τους μετανάστες ή τους ομοφυλόφιλους, βιάζονταν να μας διαβεβαιώσουν πως δεν είναι ρατσιστές, (αλλά, έτσι είναι, αυτό συμβαίνει...) σημαίνει για μας ότι αντιλαμβάνονταν πως η άποψη που εξέφραζαν πιθανά να μην ήταν “πολιτικώς ορθή”, ειδικά όταν είχαν απέναντί τους έναν εκπρόσωπο της επιστημονικής κοινότητας (έναν ερευνητή) που τύχαινε μάλιστα να είναι και γυναίκα και πως κάτι τέτοιο ήταν πολύ πιθανό να μας κάνει να σχηματίσουμε αρνητική εικόνα ή να βγάλουμε λάθος συμπεράσματα για κείνους. Γι αυτό και ένιωθαν την ανάγκη να δικαιολογήσουν αυτή τους την άποψη.

Σε κάθε περίπτωση, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός πως, οι άνθρωποι που εμφορούνται από τέτοιου είδους αντιλήψεις για άλλες κοινωνικές ομάδες και οι οποίες μάλιστα χαρακτηρίζονται ως “ευπαθείς” ή “ευάλωτες” σχετικά με θέματα κοινωνικού αποκλεισμού, είναι οι ίδιοι άνθρωποι που συναπαρτίζουν μια ομάδα που βιώνει τον κοινωνικό αποκλεισμό σε πολλές μορφές και διαστάσεις. Αυτό που μας προβληματίζει είναι το κατά πόσο οι στερεοτυπικές αυτές αντιλήψεις είναι κοινές και διαδεδομένες και σε ευρύτερα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας αλλά δεν εκφράζονταν ή μάλλον δεν υπήρχε αφορμή για να εκφραστούν όσο ζούσαμε σε συνθήκες ευημερίας και ευμάρειας και τώρα που οι συνθήκες διαφοροποιήθηκαν προς το χειρότερο, “αναβλύζουν” μέσα από το λόγο τους.

5.5 Η καθημερινότητα των αστέγων/Συνθήκες διαβίωσης

Προκειμένου να γνωρίσουμε καλύτερα την κοινωνική ομάδα των αστέγων, υποβάλαμε στους άστεγους ερωτήσεις που είχαν να κάνουν με τη καθημερινότητά τους. Πιο συγκεκριμένα τους ζητήσαμε να μας περιγράψουν μια συνηθισμένη μέρα τους. Μέσα από τις απαντήσεις τους προέκυψε πλήθος πληροφοριών που αφορούσαν τις επιλογές ή διαθέσιμες λύσεις που έχουν προκειμένου να καλύψουν τις βασικές ανάγκες τους (ύπνο, σίτιση, ένδυση/υπόδηση, ατομική υγιεινή), τις συνήθειές τους, τις σχέσεις τους με τους άλλους, αλλά και για τον ίδιο τους τον εαυτό, τα συναισθήματα που βιώνουν, τις αντιλήψεις τους, τον τρόπο που προσλαμβάνουν τη πραγματικότητα. Στις υποενότητες που ακολουθούν προσπαθήσαμε να αποτυπώσουμε όλα τα παραπάνω, να τα αναλύσουμε και σε ένα βαθμό να τα κατανοήσουμε και να τα ερμηνεύσουμε.

5.5.1 Η “στέγαση”

Οι συνθήκες διαβίωσης για όσους ζουν εκτός στέγης ή σε συνθήκες επισφαλούς στέγασης δεν παρουσιάζουν μεγάλες διαφοροποιήσεις όσον αφορά τη κάλυψη των βασικών τους αναγκών, αν εξαιρέσει κανείς τις διαφορετικές συνθήκες κάτω από τις οποίες “στεγάζονται”. Οι συνθήκες αυτές δεν παραμένουν ίδιες σε όλη τη διάρκεια που είναι άστεγοι και γι αυτό βλέπουμε, άλλοτε να κοιμούνται σε παγκάκια, πάρκα, γέφυρες, άλλοτε σε οικοδομές, προαύλια εκκλησιών, εισόδους πολυκατοικιών, άλλοτε σε εγκαταλειμμένα, δημόσια ή ιδιωτικά, κτίρια, άλλοτε να φιλοξενούνται σε σπίτια φίλων και συγγενών ή σε ξενώνες. *Το πρώτο βράδυ έμεινα σε ένα πάρκο στους Αγίους Αναργύρους. Το θυμάμαι καλά. Μετά στην παραλία Έμενα σε μία αποθήκη, τώρα μου κάνανε έξωση και από την αποθήκη (Σάββας, ετών 34). Πρώτον έχω κοιμηθεί κάτω από μια σκάλα μιας οικοδομής...(...), Έλα καμιά μέρα να μας δεις εκεί που μένουμε, είμαστε από τη μπροστινή μεριά της εκκλησίας, είμαστε εκεί συνήθως από το μεσημεράκι και μετά(...), στο δρόμο, στο δρόμο, όχι σε κάποια καβάντζα, στο δρόμο, κανονικά. (Δημήτρης, ετών 50). Και σε παγκάκι και μετά σε αυτό που λέμε καβάντζες δηλαδή σε εγκαταλελειμμένα κτίρια...(...), Όχι ένα παρατημένο βαν ήταν. (Βαγγέλης, ετών 53). Μένω σε ένα μαγαζί,, τι μαγαζί δηλαδή, στην αποθήκη του... (Αναστασία, ετών 43). Σε μια πολυκατοικία πήγα... Πήγαίνα στον τελευταίο όροφο ή στο υπόγειο και κοιμόμουνα...(...), μέχρι το πρωί που άνοιγε πάλι η πόρτα και έφευγα ... (Γιάννης, ετών 33), λοιπόν εγώ κοιμάμαι σε ένα προαύλιο Εκκλησίας, όχι εδώ στη γέφυρα, στην Αιόλου, στην Αγία Ειρήνη. Μένω μόνος μου εκεί. (Μιχάλης Α., ετών 36). Όπως βλέπουμε οι συνήθειες επιλογές που κάνουν οι άστεγοι είναι δημόσιοι χώροι,*

εγκαταλειμμένες οικίες ή κτίρια, ακόμα και αυτοκίνητα ή κτίρια που είναι υπό ανέγερση. Επίσης χώροι που προορίζονται για άλλες χρήσεις μπορεί να στεγάσουν προσωρινά τους άστεγους. Το ποιον χώρο θα επιλέξουν κάθε φορά και για πόσο διάστημα εξαρτάται τόσο από αντικειμενικά κριτήρια όπως είναι η διαθεσιμότητα του χώρου, η ευκολία πρόσβασης σε αυτόν, η προστασία που τους παρέχει από τις καιρικές συνθήκες (κυρίως κρύο και βροχή) όσο και από υποκειμενικά όπως η αίσθηση ασφάλειας που τους δημιουργεί.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας διαπιστώσαμε την ύπαρξη κι άλλων επιλογών ως προς τη στέγαση. Η διαμονή σε ξενοδοχείο, η παραμονή σε αίθουσα αναμονής εφημερεύοντος νοσοκομείου, οι αίθουσες αναμονής στο αεροδρόμιο ή στο λιμάνι του Πειραιά ήταν κάποιες από αυτές που μας αναφέρθηκαν. Μας λέει ο Δημήτρης: *εγώ θα πάω σε ένα ξενοδοχείο, θα βρω είκοσι ευρώ, ένα τριαντάρι και θα μπω μέσα. Θα κάνω και το μπανάκι μου.* (Δημήτρης, ετών 50). Αλλά και για τον Μωχάμεντ η διαμονή σε ξενοδοχείο ήταν μία εναλλακτική επιλογή: *Έμεινα έξω στο δρόμο για περίπου ένα χρόνο, όταν είχα δουλειά πήγαινα και σε hotel να μείνω.* (Μωχάμεντ, ετών 36). Βέβαια η επιλογή αυτή προϋποθέτει το να υπάρχουν τα απαιτούμενα χρήματα κάτι που δεν συμβαίνει συχνά, εκτός εάν συμβεί αυτό που μας αναφέρει ο Μιχάλης Α. : *Πιο πολύ μπορεί να βρεις ανθρώπους στο δρόμο που να ενδιαφέρονται και να σου φέρουν μια αλλαξιά ή επειδή φοβούνται μήπως είσαι χρήστης να σου πούνε "κοίτα να δεις επειδή δε σε εμπιστεύομαι, θα πάμε μαζί, να σου πληρώσω εγώ το ξενοδοχείο, να κάνεις το μπάνιο σου, Αλλά θα πάμε μαζί, θα στο πληρώσω αλλά θα ξέρω ότι θα μπεις μέσα, θα κάνεις το μπάνιο σου και θα μείνεις.* (Μιχάλης Α. , ετών 36).

Επίσης υπήρξαν αναφορές σχετικά με την επιλογή της φυλακής ως χώρου που θα τους προσέφερε προσωρινή στέγαση. Ο Σάββας μας λέει σχετικά: *Αφού κάποια στιγμή λέω, ξέρεις τι είχε περάσει από το μυαλό μου; Να ξαναπάω φυλακή. Το γιατί; Να σου δώσω να καταλάβεις γιατί. Λέω στη φυλακή το φαγητό μου θα το έχω, το μπάνιο μου θα το έχω, το κρεβάτι μου θα το έχω, τη ζεστασιά μου θα την έχω, ηλεκτρικό θα έχω να ακούσω κανά ράδιο. Το είχα σκεφτεί να ξαναπάω.* (Σάββας, ετών 34). Ακόμα και η επιστροφή στο ψυχιατρείο θα μπορούσε να αποτελέσει λύση στο θέμα της στέγασης και γενικότερα επιβίωσης για ανθρώπους όπως ο Μιχάλης Β. , ο οποίος όντας αρκετές φορές νοσηλεύόμενος και για μεγάλα χρονικά διαστήματα, μας το αναφέρει ως πιθανή επιλογή: *Η μητέρα μου είχε παντρευτεί έναν γέρο συνταξιούχο, τον οποίο του καθάριζε το σπίτι αλλά ο γέρος έμενε με ενοίκιο, γιατί να μην μείνω εγώ στο ψυχιατρείο; αφού εγώ δεν είχα σκοπό να κάνω τίποτα, είχα το καφέ μου, τα τσιγάρα μου από το επίδομά μου, η μητέρα μου μαγείρευε ότι ήθελα...* (Μιχάλης Β. , ετών 42).

Οι επιλογές τους συνήθως έχουν να κάνουν, όπως ήδη αναφέραμε, με την **ευκολία πρόσβασης στο χώρο**, την **προστασία που παρέχει από τα καιρικά φαινόμενα** (κρύο, βροχή το χειμώνα, ήλιο, ζέστη το καλοκαίρι), αλλά και την **ασφάλεια και προστασία από ανεπιθύμητους “επισκέπτες”**. *“Και εκεί είναι ένα μέρος στεγασμένο, που προστατεύεται και είναι ένα μέρος*

ασφαλές. Και που περνάει ο μπάτσος, εμένα δεν με ενοχλεί. Γι αυτό το θεωρώ το μέρος ασφαλές. (Δημήτρης, ετών 50).

Επίσης οι γνώσεις που αποκτούν κατά τη διάρκεια που είναι άστεγοι, είτε μέσω άλλων αστέγων, είτε μέσω των διαφόρων οργανώσεων που προσφέρουν υπηρεσίες στέγασης και φροντίδας σε άστεγους, είναι ένας παράγοντας για να οδηγηθεί κάποιος στη μία ή στην άλλη επιλογή. Για το θέμα αυτό οι άστεγοι μας λένε: Έτυχε να βρεθώ σε μια ομήγυρη ανθρώπων, άστεγων. Και μια μέρα έτυχε να συγκεντρωθούν όλοι μαζί για να έρθουν εδώ να κάνουν μπάνιο, ήταν το τυπικό τους ραντεβού, Και μου λένε "δεν έρχεσαι και εσύ" και έτσι ήρθα. (Μιχάλης Α. , ετών 36). Άμα σου πω το λόγο που ήρθα εδώ στο κέντρο, με έφερε ένας άλλος (...), Αυτοί οι δύο άστεγοι μου μαθαίνανε τις καβάντζες. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι υπάρχει μια μικρή αλληλεγγύη μεταξύ των αστέγων. (Δημήτρης, ετών 50). Δεν ήξερα ούτε την Κλίμακα ούτε τη praksis, γιατί υπάρχει και η praksis. Πήγαινα κι εκεί, τώρα δεν πάω πια. Μετά έμαθα για τη praksis, τα Δίκτυα και ήταν από κει που έμενα στον Παρασκευά, δυο βήματα. Και δεν τα ήξερα αυτά. Μου τα έδειξε ένας φίλος που είναι λίγο σαν συγγενής μου. Δεν είναι άστεγος δηλαδή στο περίπου, είναι νεοάστεγος ας πούμε. (Σάββας, ετών 34). Τα παιδιά μου είπανε, στην αρχή εγώ δεν ήξερα τίποτα. Σιγά σιγά μαθαίνεις... Τα πάντα έρχονται σιγά σιγά, ρωτώντας και προχωρώντας... Όσο πιο πολύ μένεις στο δρόμο τόσο πιο πολλά μαθαίνεις, για να τη βγάλεις. (Μαξ, ετών 34). Η διάρκεια παραμονής στο δρόμο, φαίνεται να οδηγεί σε ένα είδος προσαρμογής στις νέες συνθήκες που καλούνται οι άστεγοι να ζήσουν και στα πλαίσια αυτής της προσαρμογής εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους, διευρύνουν το κύκλο γνωριμιών μέσω της επαφής τους με άλλους αστέγους και οδηγούνται σε ορθολογικές επιλογές που θα τους οδηγήσουν στη βελτίωση αυτών των συνθηκών.

Η προσωπική ικανότητα επίσης ενεργοποίησης προϋπαρχόντων άτυπων κοινωνικών δικτύων είναι ένας ακόμα παράγοντας που μπορεί να βοηθήσει προς αυτή τη κατεύθυνση. Για το θέμα αυτό οι άστεγοι μας λένε: Μένω σε ένα μαγαζί,, τι μαγαζί δηλαδή, στην αποθήκη του... Το χει ένας συγγενής του δικού μου. (Αναστασία, ετών 43), Εγώ με το που βγήκα έξω με φιλοξένησε μία θεία μου για ένα οκτάμηνο. (Σωτήρης, ετών 37), Και μετά με μάζεψε το αφεντικό μου. Το παλιό μου αφεντικό από το γραφείο τελετών. Αλλά εγώ από την ντροπή μου έφυγα από μόνος μου. Γιατί εκεί δεν είχα ούτε μπάνιο να κάνω ούτε να πλυθώ ούτε ρούχα, τίποτα. Μετά ήρθε αυτός ο επιχειρηματίας, με τον οποίον έχουμε το δικαστήριο όπως σας έχω ήδη εξηγήσει, και μου έδωσε αυτήν την αποθήκη. (Σάββας, ετών 34).

Βλέπουμε δηλαδή ότι οι παλιοί φίλοι, οι πρώην συνάδελφοι, οι συγγενείς, σε κάποιες περιπτώσεις, ακόμα και αν δεν μπορούν να δώσουν οριστική λύση στο πρόβλημα της στέγασης, μπορούν να λειτουργήσουν βοηθητικά, παρέχοντας προσωρινή ανακούφιση. Η διάρκεια παραμονής στο δρόμο επίσης βοηθά στο να βρουν, μάθουν, εντοπίσουν λύσεις που βελτιώνουν σε κάποιο βαθμό τις συνθήκες διαβίωσης, όχι μόνο στο θέμα της στέγης αλλά γενικότερα σε θέματα που σχετίζονται με την επιβίωσή τους. Τα κριτήρια τώρα με τα οποία επιλέγουν τον έναν ή τον

άλλον χώρο προκειμένου να “στεγαστούν” καθώς και ο χρόνος που θα παραμείνουν σε αυτόν, είναι συνήθως η ευκολία πρόσβασης στο χώρο, η διαθεσιμότητά του, ο βαθμός προστασίας που αυτός ο χώρος τους παρέχει από τις καιρικές συνθήκες καθώς επίσης και ο βαθμός ασφάλειας που τους κάνει να νιώθουν.

5.5.2 Οι μετακινήσεις

Η καθημερινότητα των αστέγων χαρακτηρίζεται από ένα ατέλειωτο “πήγαινε-έλα”. *“Τώρα γύρναγα από το πρωί μέχρι το βράδυ, τα πόδια μου τα έλιωνα.”* (Σάββας, ετών 34). Οι άστεγοι είναι σε μια συνεχή κινητικότητα κατά τη διάρκεια της ημέρας, μετακινούμενοι είτε με τα πόδια είτε χρησιμοποιώντας τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς, στα οποία συνήθως δεν πληρώνουν εισιτήριο. Να, τι μας λένε για το θέμα αυτό: *Συνήθως μετακινούμαι με τα μέσα μαζικής μεταφοράς αλλά ανήκω στο πλήθος της μαύρης επιβίβασης, της λαθραίας μεταφοράς.* (Μιχάλης Α. , ετών 36). *Όχι, ρε, τι εισιτήριο; για τέτοια είμαστε;... Οι ελεγκτές δε λένε τίποτα, με βλέπουν έτσι και δεν μιλάνε...* (Αναστασία, ετών 43), *χρησιμοποιώ όποιο μέσο μεταφοράς με εξυπηρετεί...(..) ναι, βεβαίως, αρκετές φορές αλλά τους λέω ότι είμαι άστεγος και δεν με κατεβάζουν, να είναι καλά, με αφήνουν και συνεχίζω.* (Γιάννης, ετών 33). Οι άστεγοι μην έχοντας τη δυνατότητα να καταβάλλουν το απαιτούμενο αντίτιμο για τη χρήση των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς αλλά και έχοντας επίγνωση των αισθημάτων οίκτου που προκαλούν στους άλλους, “εκμεταλλεύονται” αυτό το γεγονός προκειμένου να ανταποκριθούν στις καθημερινές τους ανάγκες που αφορούν τη μετακίνηση.

Τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς τα χρησιμοποιούν επίσης ως προσωρινά καταφύγια, μετακινούμενα με αυτά δίχως να έχουν συγκεκριμένο προορισμό, προκειμένου να προφυλαχτούν από άσχημες καιρικές συνθήκες, όπως το κρύο και η βροχή. *Μπαίνω σε ένα λεωφορείο και όπου με βγάλει, να περάσει η ώρα... ειδικά όταν βρέχει ή κάνει κρύο είναι ότι πρέπει...* (Αναστασία, ετών 43).

Χρονικά σημεία αναφοράς για τις μετακινήσεις τους είναι οι ώρες που μοιράζονται τα συσσίτια, οι ώρες που λειτουργούν οι διάφορες Μ.Κ.Ο. , όπως η “Κλίμακα” στην οποία πραγματοποιήσαμε την επιτόπια έρευνα και τις συνεντεύξεις, ή άλλες υπηρεσίες. *Μετά έχω το θέμα του συσσιτίου και όχι μόνο. Εν τω μεταξύ λόγω του θέματος των λεμφαδένων που εμφάνισα καρκίνο, έχω τακτικά ραντεβού στο νοσοκομείο όπου με παρακολουθούν.* (Μιχάλης Α. , ετών 36). *Πάω σε κανένα συσσίτιο ή πάω κάπου για να ζητήσω κάποια ρούχα (...), χρησιμοποιώ όποιο μέσο μεταφοράς με εξυπηρετεί...* (Γιάννης, ετών 33). Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, οι άστεγοι είναι υποχρεωμένοι εκ των πραγμάτων να ακολουθούν ένα πολύ συγκεκριμένο πρόγραμμα κατά τη διάρκεια της ημέρας προκειμένου να μπορέσουν να καλύψουν βασικές ανάγκες τους και το οποίο

περιλαμβάνει αρκετές μετακινήσεις. Η μη έγκυρη προσέλευση σε κάποιο συσσίτιο για τους αστέγους σημαίνει ότι θα πεινάσουν εκείνη την ημέρα για αυτό και φροντίζουν να είναι συνεπείς.

5.5.3 Κάλυψη αναγκών

Στη διάρκεια της ημέρας οφείλουν να επιλύσουν θέματα που σχετίζονται με τη σίτιση, την ένδυση, την ατομική υγιεινή, την υγεία αλλά και θέματα που έχουν να κάνουν με την διαμονή τους κατά τη διάρκεια της νύχτας, όπως το να βρουν, αν δεν έχουν ήδη βρει, κάποιο προσωρινό κατάλυμα, κουβέρτες, υπνόσακους, είδη για τη κάλυψη των προσωπικών τους αναγκών. Ίσως για αυτό και στη πλειονότητά τους, επιλέγουν να διαμένουν σε σημεία κοντά στο κέντρο της Αθήνας, προκειμένου να ελαχιστοποιούν τις αποστάσεις που είναι υποχρεωμένοι να διανύουν καθημερινά στη προσπάθεια κάλυψης των βασικών τους αναγκών, καθώς οι περισσότερες Δομές και Οργανώσεις που παρέχουν υπηρεσίες φροντίδας για τους αστέγους είναι εγκατεστημένες στο κέντρο της Αθήνας.

Μια άλλη ανάγκη που οι περισσότεροι πρέπει να καλύψουν, όντας καπνιστές, είναι τα τσιγάρα και ο καφές, για όσους δεν επαρκεί ο καφές που προσφέρουν τα διάφορα Κέντρα Στήριξης. Είναι χαρακτηριστικά τα λεγόμενα του Σάββα: *Το μεγαλύτερό μου πρόβλημα σαν Σάββας είναι το τσιγάρο. Είναι το πιο δύσκολο πράγμα στη ζωή μου να κάνω. Αφού πολλές φορές πάω στο Θησείο, στου Ψυρρή και παίρνω καφετερία καφετερία σβάρνα και κάνω τράκα. Και στη Φιλαδέλφεια με ξέρουνε, έπαιρνα σβάρνα τις καφετέριες για να βγάλω τσιγάρα. Δεν με νοιάζει τίποτα άλλο, και που θα δουλεύω, θέλω να δουλεύω για τα τσιγάρα μου. (...) Δεν υπάρχει όμως τίποτα ανοιχτό για να καθίσεις, να πιεις ένα καφέ, να μιλήσεις. Αναγκαστικά κάνεις βόλτες. (Σάββας, ετών 34).* Για το ίδιο θέμα ο Δημήτρης επιλέγει έναν διαφορετικό τρόπο για να έχει τσιγάρα και καφέ: *Όπως όταν ανεβαίνω στο κέντρο για να πάρω τα τσιγάρα μου, αυτά του ενός ευρώ, γιατί τέτοια τσιγάρα παίρνω, γιατί αυτή τη στιγμή δεν έχω την οικονομική δυνατότητα να πάρω κάτι άλλο, Μόνο για αυτό το λόγο ανεβαίνω στο κέντρο της πόλης, για να πάρω τσιγάρα...(...), Μπορεί να του πω 'Βασιλάκη δώσε μου ένα τσιγάρο', γιατί είμαι μανιώδης καπνιστής, αυτό θα το κάνω και θα μου το δώσει, ξέρω ότι θα μου το δώσει. (...), Πάω σε κάτι φιλαράκια, εδώ στο Έβερρεστ και παίρνω ένα καφέ συγκεκριμένο, φραπέ με αφρόγαλα, γιατί είμαι και κιμπάρης, ένα ευρώ... (Δημήτρης, ετών 50).* Ενώ ο Μιχάλης Β. καλύπτει τις ανάγκες αυτές διαφορετικά: *άρχισα να μαζεύω από κάτω γόπες και να τις κάνω καπνό. Αλλά βάζω μήλο μέσα, τη φλούδα, για να φύγει αυτή η ξεραιίλα. Πενία τέχνας κατεργάζεται... (Μιχάλης Β. , ετών 42).*

Είναι έκδηλο ότι εδώ έχουμε να κάνουμε με διαφορετικούς τρόπους επίλυσης προβλημάτων. Ο Σάββας δηλώνει ότι επιλέγει την “τράκα”, την επαιτεία, προκειμένου να βρει τσιγάρα, ο Δημήτρης ότι αγοράζει τα τσιγάρα του και εναλλακτικά ζητάει από κάποιον φίλο ενώ ο Μιχάλης Β. ότι μαζεύει γόπες από το δρόμο. Για το θέμα του καφέ μπορούμε πάλι να δούμε τουλάχιστον δύο διαφορετικές πρακτικές. Ο Σάββας αν δεν είναι ανοικτά η “Κλίμακα” δεν μπαίνει στη διαδικασία να βρει με κάποιον άλλον τρόπο καφέ σε αντίθεση με τον Δημήτρη ο οποίος συνήθως αγοράζει καφέ, σε προσιτή γι αυτόν τιμή, λόγω της γνωριμίας του με τους υπεύθυνους του καταστήματος. Από τις παρατηρήσεις που κάναμε κατά τη διάρκεια της έρευνας, δεν ήταν λίγες οι φορές που κάποιοι έρχονταν στη “Κλίμακα” κρατώντας πλαστικά κύπελλα με καφέ, ενδεικτικό συνήθως του ότι από κάπου τα είχαν προμηθευτεί. Μάλιστα πολλές φορές το γεγονός αυτό αποτελούσε αφορμή για περιπαιχτικά σχόλια όπως “Τι έγινε Δημητράκη; τα κονομήσαμε σήμερα;”, ή “Μπα., μπα, μπα, δεν καταδεχόμαστε το καφέ της Κλίμακας;”. Θα λέγαμε πως η εμφάνιση κάποιου στο Κέντρο Ημέρας με “αγορασμένο” καφέ, ερμηνευόταν από τους άλλους ως ένδειξη “καλής οικονομικής κατάστασης”, σίγουρα καλύτερης από τη δικιά τους, τουλάχιστον για τη συγκεκριμένη ημέρα, καθώς τέτοιες καταστάσεις δεν είναι σχεδόν ποτέ σταθερές για τους περισσότερους άστεγους αλλά είναι κυρίως συγκυριακές.

Να σημειώσουμε εδώ ότι οι παραπάνω πρακτικές δεν αποτελούν και τις μοναδικές τους επιλογές. Από την επιτόπια έρευνα διαπιστώσαμε ότι όταν έχουν χρήματα, οι περισσότεροι επιλέγουν να αγοράσουν τα τσιγάρα τους ενώ σε αντίθετη περίπτωση θα ζητήσουν είτε από κάποιο φίλο ή γνωστό ή ακόμα και από αγνώστους, ενώ για το θέμα του καφέ οι περισσότεροι αξιοποιούν τις δυνατότητες που τους παρέχει η “Κλίμακα” αλλά όταν οι καταστάσεις τους το επιτρέπουν αγοράζουν “απ' έξω”. Σε κάθε περίπτωση όμως, το γεγονός ότι μας δήλωσαν, ο καθένας μιλώντας για τον εαυτό του, ως “συνήθεις” τις πρακτικές που περιγράψαμε πιο πάνω, ενδεχομένως και να δείχνει τις διαφορετικές τους αντιλήψεις περί εαυτού που έχουν τις οποίες και πρόβαλαν στη διαδικασία αυτοπαρουσίασής τους σε μας.

5.5.4 Τα είδη “πρώτης ανάγκης” των αστέγων

Οι περισσότεροι από τους άστεγους μένουν στο Κέντρο της Αθήνας, ενώ υπάρχουν και κάποιοι που επιλέγουν τον Πειραιά ή όμορους Δήμους. Διαπιστώσαμε ότι όσοι φιλοξενούνται σε ξενώνες είναι ευκολότερο να βρουν δουλειά, είτε μέσω των αρμόδιων υπηρεσιών είτε μόνοι τους, συγκριτικά με όσους είναι στο δρόμο αν και είχαμε μία τέτοια περίπτωση στο δείγμα μας. Όσοι έχουν κάποια σχετικώς σταθερά σημεία που διανυκτερεύουν συνήθως δεν μεταφέρουν αποσκευές σε αντίθεση με όσους χρειάζεται να μετακινούνται συνεχώς προκειμένου να βρίσκουν πρόσφορα

σημεία για διανυκτέρευση και οι οποίοι μεταφέρουν σχεδόν όλα τους τα υπάρχοντα σε κάθε τους μετακίνηση.

Τα αντικείμενα που συνήθως φέρουν μαζί τους είναι υπνόσακος, κάποια κουβέρτα, εφημερίδες, μια -δυο αλλαξιές ρούχα και εσώρουχα, κάλτσες, είδη ατομικής υγιεινής, τα ατομικά τους έγγραφα, όσοι βέβαια τα έχουν ακόμα, καθώς αρκετοί, λόγω του ότι έχουν πέσει θύματα κλοπής, τα έχουν (ή τα είχαν) χάσει. Είναι χαρακτηριστικό ότι 5 στους 10 μας είπαν στις συνεντεύξεις ότι έχουν χάσει την αστυνομική τους ταυτότητα ή τα ταξιδιωτικά τους έγγραφα. Επίσης μεταφέρουν μαζί τους τρόφιμα τα οποία είναι προς άμεση κατανάλωση καθώς και κάποια φάρμακα, όπως αντιπυρετικά ή παυσίπονα, που τους βοηθούν να αντιμετωπίσουν τυχόν προβλήματα υγείας που μπορεί να προκύψουν (κρυολογήματα, πόνους στα δόντια ή άλλα). Τα φάρμακα αυτά συνήθως τα προμηθεύονται είτε από κάποιες Μ.Κ.Ο όπως οι “Γιατροί του κόσμου” ή η “Κλίμακα” ή τα προμηθεύονται με δικά τους χρήματα.

5.5.5 Ο ρόλος του Κέντρου Ημέρας Αστεγών στη καθημερινότητα των αστεγών

Οι περισσότεροι άστεγοι από όσους γνωρίσαμε ή συμμετείχαν στην έρευνα, χρησιμοποιούν το χώρο της “Κλίμακας”, τόσο για τη κάλυψη βασικών αναγκών, όσο και ως χώρο συνάθροισης. Είναι ο χώρος στον οποίο θα βρεθούν με φίλους και γνωστούς, θα «μοιραστούν» χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με προγράμματα, υπηρεσίες κ.ά., θα σχολιάσουν την επικαιρότητα ή απλά θα περάσουν την ώρα τους. Είναι επίσης ο χώρος όπου προσέρχονται οι ψυχικά πάσχοντες άστεγοι για να λάβουν τη θεραπευτική τους αγωγή. Κάτι ακόμα που διαπιστώσαμε κατά την έρευνα πεδίου είναι ότι αρκετοί άστεγοι χρησιμοποιούν την διεύθυνση του Κέντρου Ημέρας Αστεγών ως διεύθυνση κατοικίας τους στα πλαίσια διαφόρων συναλλαγών που μπορεί να έχουν με διάφορες δημόσιες υπηρεσίες, προκειμένου να λάβουν τη σχετική αλληλογραφία (π.χ. εντάλματα πληρωμών από τη Πρόνοια). Λόγω της διαμόρφωσης, κυρίως του προαύλιου χώρου αλλά και της ισχυρής ανδρικής παρουσίας μοιάζει αρκετά με «παραδοσιακό» καφενείο.

—*θα έρθω μετά εδώ να βοηθάω λίγο, να βλέπω τηλεόραση. (Μωχάμεντ, ετών 36).*

—*εδώ είναι σαν στέκι, περνάω το πρωί, περνάω το απόγευμα,..., Έρχομαι εδώ σχεδόν κάθε μέρα, για φαγητό και καφέ. Δεν κάνω μπάνιο εδώ γιατί έχω ακόμα ρεύμα στο σπίτι, το έχω συνδέσει παράνομα. Ένα διάστημα βέβαια δεν είχα. (Μιχάλης Β., ετών 42).*

—*Στη συνέχεια πάω στο συσσίτιο και μετά στην Κλίμακα για καφέ. (Βαγγέλης, ετών 53).*

—*γιατί εννιά η ώρα πρέπει να είμαι στη Κλίμακα για να μπω στο Ίντερνετ γρήγορα γρήγορα, να μπω facebook, twitter, να κάνω τις δουλειές μου... (Δημήτρης, ετών 50).*

Από τα παραπάνω βλέπουμε ότι το Κέντρο Ημέρας είναι ο χώρος όπου μπορούν να πιουν έναν καφέ, να συναντηθούν μεταξύ τους, γενικότερα να περάσουν την ώρα τους, παίζοντας τάβλι, σκάκι,

διαβάζοντας εφημερίδα ή βιβλία, βλέποντας τηλεόραση, σερφάροντας στο διαδίκτυο, ή απλά συζητώντας μεταξύ τους. Μεταξύ όλων όσων προσέρχονται υπάρχει ένας σχετικά σταθερός πυρήνας 20-30 ατόμων, στη πλειονότητά τους άνδρες, που βρίσκεται στο Κέντρο Ημέρας Αστέγων σχεδόν καθημερινά και για αρκετές ώρες την ημέρα. Θεωρούμε πως η λειτουργία του Κέντρου και η προσέλευση σε αυτό, πέρα από τα λοιπά οφέλη που προσφέρει (σίτιση, ένδυση, ατομική υγιεινή) είναι ένας καλός τρόπος προκειμένου να αίρεται έστω και προσωρινά η μοναξιά και η απομόνωση που νιώθουν πολλοί από τους αστέγους.

5.5.6 Η καθημερινότητα των αστέγων

Θεωρούμε πως ένας καλός τρόπος για να γνωρίσουμε τους αστέγους είναι να μάθουμε όσο περισσότερα γίνεται για την καθημερινότητά τους. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό ζητήσαμε από τους ίδιους να μας την “περιγράψουν” και έτσι να καταφέρουμε σε κάποιο βαθμό να διεισδύσουμε στο κόσμο τους, στις ανάγκες τους, στις συνήθειές τους. Ας δούμε λοιπόν πως οι ίδιοι περιγράφουν τη καθημερινότητά τους, απαντώντας μας σε σχετική ερώτηση. Μας λέει λοιπόν ο Δημήτρης:

– Τα πρωινά έρχομαι εδώ και αράζω, θα παίξω το σκάκι μου, θα παίξω ένα τάβλι, θα μιλήσω με πέντε φίλους, θα δω την εφημερίδα μου, θα κάνω το μπάνιο μου, θα πλύνω τα ρούχα μου...(...), Εγώ θα πάω και στο Αστάρι, είναι ένα καφεενεδάκι, να πιω ένα τσιπουράκι. Θα πάω και στα Κανάρια να ρίξω μια ζεμπεκιά τη Τρίτη ας πούμε...(...), έρχομαι εδώ, πίνω καφεδάκι, κάνω το μπάνιο μου, αν είναι μέρα που επιτρέπεται το μπάνιο, θα πάρω και πέντε ρούχα...(...), Σηκώνομαι πέντε η ώρα. Άντε να πάμε να πάρουμε έναν καφέ. (...), γιατί εννιά η ώρα πρέπει να είμαι στη Κλίμακα για να μπω στο Ίντερνετ γρήγορα γρήγορα, να μπω facebook, twiter, να κάνω τις δουλειές μου... Δουλειές... να μαλακιστώ λίγο...(...), ζυπνάω το πρωί θα έρθω μετά εδώ για να πιω τον καφέ μου (εννοεί το κέντρο ημέρας αστέγων της Κλίμακας). Μετά θα τσακώσω την εφημερίδα και αρχίζω να ψάχνω για δουλειά, οποιαδήποτε δουλειά, σου είπα ότι έχω ξεπεράσει πλέον το όριο...(...), Κι όπου πάμε, γιατί πάμε σε κάποια μαγαζιά λίγο περίεργα λίγο κουλτουριζέ, μου αρέσουν τέτοια μαγαζιά, γιατί αν και άστεγος πηγαίνω στις εκθέσεις μου και διαβάζω και βιβλία... Χρησιμοποιώ ότι δυνατότητα μου παρέχεται, πρώτα μπορεί να' μωνα μέσα στην τέχνη αλλά τότε δεν είχα το χρόνο ενώ τώρα τον έχω. Απεριόριστο. Οπότε τα κυνηγάω αυτά. (Δημήτρης, ετών 50).

Σε μια προσπάθεια “συμπύκνωσης” των όσων ανέφερε βλέπουμε ότι μετά τον βραδινό ύπνο κάτω από τη γέφυρα (εκεί μένει ο Δημήτρης), η καθημερινότητά του περιλαμβάνει την προσέλευση στη “Κλίμακα”, την παραμονή του για κάποιες λίγες ώρες εκεί, τη λήψη των παρεχόμενων υπηρεσιών του Κέντρου, την προσπάθεια για ανεύρεση εργασίας, μέσω ανάγνωσης αγγελιών ή τηλεφωνημάτων σε φίλους ή γνωστούς, την ενημέρωση μέσω εφημερίδων, τηλεόρασης και

διαδικτύου. Όποτε οι συνθήκες το επιτρέπουν φροντίζει και για τη ψυχαγωγία του πηγαίνοντας σε χώρους διασκέδασης παλιών φίλων ή γνωστών ενώ δεν παραλείπει, όποτε του δίνεται η ευκαιρία, να επισκέπτεται κάποιες εκθέσεις (ζωγραφικής, φωτογραφίας, βιβλίων). Με σχεδόν παρόμοιο τρόπο παρουσιάζει τη καθημερινότητά του και ο Βαγγέλης: *Ρουτίνα σκέτη... Όλο το βράδυ ακούω ραδιόφωνο μέχρι το πρωί. Το πρωί με παίρνει ο ύπνος ξυπνάω κατά τις δέκα και μισή με έντεκα. Στη συνέχεια πάω στο συσσίτιο και μετά στην Κλίμακα για καφέ. Βόλτα στην αγορά, ξέρω γω, Ερμού, από δω κι από κει ή σε άλλες περιοχές με το μηχανάκι. Έχει δύο τρία συσσίτια πότε εδώ πότε αλλού. Είναι και κάτι χριστιανικές οργανώσεις που πάμε και περνάμε εκεί κάποιες ώρες με τραγούδια και τέτοια... Αυτή είναι μια μέρα συνηθισμένη. Περνά ο καιρός έτσι...(...), ποιο; για τα Σαββατοκύριακα λες; ωωω, έχει ανοιχτές εκκλησίες, υπάρχουν εναλλακτικές. Έχει πολλά πράγματα η Αθήνα, έχει ασ πούμε το λαϊκό Πανεπιστήμιο που μπορείς να πας να παρακολουθήσεις μαθήματα. Έχει διάφορα πράγματα. Μπορείς ασ πούμε να πας στο Public να πάρεις ένα βιβλίο να διαβάσεις η απλά να χαζέψεις... Η Αθήνα έχει τέτοια πράγματα αλλά τι να το κάνεις... Δεν έχουνε προοπτική αλλά εντάξει, περνάς την ώρα σου... (Βαγγέλης, ετών 53).* Η μόνη διαφορά είναι ότι ο Βαγγέλης διαθέτει ιδιόκτητο μέσο μεταφοράς (μάλιστα είναι ο μοναδικός από όσους μιλήσαμε στα πλαίσια της επιτόπιας έρευνας που μας είπε κάτι τέτοιο) κάτι που του παρέχει μεγαλύτερη άνεση στις μετακινήσεις του.

Για τον Μιχάλη πάλι η καθημερινότητά του περιγράφεται ως εξής:

– *Όποτε, αν έχω μαζέψει κάποια λεφτά κατά τη διάρκεια της ημέρας αγοράζω και τρώω κάτι ή αργά το βράδυ όταν γυρίζω πίσω εκεί που κοιμάμαι. (...), Δεν μαζεύομαι εκεί κάποια συγκεκριμένη ώρα, εξαρτάται, έχει τύχει να μαζευτώ και στις εφτά το απόγευμα και στις εννιά και στις δύο το πρωί. Δηλαδή γιορτινές μέρες λόγω χάριν λόγω κάποιων αγρυπνιών και λειτουργιών που λαμβάνουν χώρα το απόγευμα και κρατάνε επί μακρόν γυρνάω αργότερα(...), Ξυπνάω έξι η ώρα το πρωί γιατί έχει λειτουργία οπότε εκ των πραγμάτων δεν πρέπει να είμαι εκεί όταν έχει λειτουργία. (...), Ευτυχώς, το ευτυχώς σε εισαγωγικά πάντα, επειδή με γνωρίζουν οι άνθρωποι της γειτονιάς, μου προσφέρουν πρωινό. Ένα χυμό, μια τυρόπιτα, μια μπουγάτσα, κανά κουλουράκι, κανά κομμάτι κέικ... Μετά θα βγω μέχρι τις δώδεκα να βρω κανένα μεροκάματο. Όπως να πάω σε καμία λαϊκή να κουβαλήσω τελάρα. Συνήθως βέβαια δεν βρίσκω αλλά εντάξει το παλεύω, λες μήπως και.. Μετά έχω το θέμα του συσσιτίου και όχι μόνο. Εν τω μεταξύ λόγω του θέματος των λεμφαδένων που εμφάνισα καρκίνο, έχω τακτικά ραντεβού στο νοσοκομείο όπου με παρακολουθούν. (Μιχάλης Α. , ετών 36).* Αυτό που διαπιστώνουμε μέσα από το λόγο του είναι η προβολή της κάλυψης των βασικών αναγκών. Το πρόγραμμά του εν πολλοίς καθορίζεται από τον χώρο στον οποίο έχει επιλέξει να κοιμάται. (ο χώρος καθορίζει και τη καθημερινότητα του Γιάννη ο οποίος μας είπε: *επειδή κοιμάμαι σε ιδιόκτητα οικόπεδα. Κοιμάμαι βράδυ και ξυπνάω βράδυ πολύ νωρίς το πρωί.*). Ο Μιχάλης είναι “αναγκασμένος” να ξυπνάει και κοιμάται σε ώρες που είναι συμβατές με τη λειτουργία της παρακείμενης εκκλησίας. Η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων με περίοικους του εξασφαλίζουν σε μεγάλο

βαθμό τη σίτιση (ο ίδιος μας έχει πει ότι προσπαθεί να αποφεύγει τα συσσίτια, στα οποία καταφεύγει μόνο σε ύστατη ανάγκη). Τα πρωινά βρίσκεται και αυτός σε αναζήτηση εργασίας, κυρίως περιστασιακής, που θα του εξασφαλίσει κάποια χρήματα (εναλλακτικά, έτσι όπως προέκυψε από τη συζήτηση μαζί του, ο Μιχάλης επιλέγει την επαιτεία προκειμένου να βρει κάποια χρήματα.). Το σοβαρό πρόβλημα υγείας που αντιμετωπίζει, είναι κάτι ακόμα που καθορίζει τη καθημερινότητά του.

Σε γενικές γραμμές θα λέγαμε ότι η καθημερινότητα των αστέγων χαρακτηρίζεται από τη προσπάθεια που καταβάλλουν προκειμένου να καλύψουν τις βασικές ανάγκες για την επιβίωσή τους, οι οποίες περιλαμβάνουν, εκτός από το θέμα της στέγασης, τη σίτιση, την ένδυση, την υπόδηση, την ατομική υγιεινή και κατά περίπτωση, την αντιμετώπιση προβλημάτων υγείας. Η ανεύρεση εργασίας είναι κάτι ακόμα που τους απασχολεί καθημερινά. Η κάλυψη αναγκών που δεν χαρακτηρίζονται βασικές αλλά για τους ίδιους συνιστούν βασικές ανάγκες και αποτελούν καθημερινό τους μέλημα είναι η εξεύρεση των αναγκαίων πόρων προκειμένου να εξασφαλίσουν το καφέ και τα τσιγάρα τους ή τη “δόση” τους όπως στη περίπτωση του Μαξ που είναι εξαρτημένος χρήστης ουσιών (*πρέπει να φας, πρέπει να μην κρυώσεις, πρέπει να σκεφτείς για τη νύχτα, πως θα κοιμηθείς, πού θα κοιμηθείς...(...), εντάξει, σηκώνεσαι και σκέφτεσαι τι κάνουμε τώρα... τι γίνεται... Αμα είσαι και στη χρήση σκέφτεσαι πως θα βρεις χρήματα για τη χρήση. Μαξ, ετών 34*).

Προκειμένου να επιτευχθούν τα παραπάνω, οι άστεγοι είναι σε μια διαρκή κινητικότητα, μετακινούνται με τον πιο πρόσφορο γι αυτούς τρόπο (πεζοί ή με τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς) και συνήθως προσαρμόζουν το ημερήσιο πρόγραμμά τους και τις κινήσεις τους στη διάρκεια της ημέρας σύμφωνα με τις ώρες λειτουργίας των φορέων στους οποίους συνήθως καταφεύγουν για τη κάλυψη μέρους αυτών των αναγκών. Συμπληρωματικά, κάποιοι, όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν, φροντίζουν για τη ψυχαγωγία και διασκέδασή τους ή απλά να περάσουν καλά στον ελεύθερο χρόνο που διαθέτουν κι οποίος είναι πολύ περισσότερος τώρα που δεν εργάζονται. Η ορθολογική δράση και η προσαρμοστικότητα φαίνεται να είναι το “κλειδί” για να μπορεί κάποιος να επιβιώνει στο δρόμο.

5.6 Προβλήματα και ιεράρχηση αυτών

Οι δυσκολίες και τα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι άστεγοι είναι πολλά. Συγκροτώντας μια ομάδα που υφίσταται πολλαπλούς αποκλεισμούς, τα προβλήματα και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σχετίζονται άμεσα με τους τομείς που αδυνατούν ή δυσκολεύονται να έχουν πρόσβαση. Το γεγονός της ανεπαρκούς πρόσβασης σε οικονομικούς, προσωπικούς,

οικογενειακούς και πολιτισμικούς πόρους τους εμποδίζει από το να απολαμβάνουν ένα επίπεδο διαβίωσης που στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας θα θεωρείτο αποδεκτό.

Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποιήσαμε, οι άνθρωποι αυτοί, άνεργοι στη πλειοψηφία τους, δεν διαθέτουν κανένα ή σχεδόν κανένα εισόδημα προκειμένου να καλύψουν κάποια προσωπικά έξοδα. Είναι αναγκασμένοι να ζουν κάτω από άθλιες, τις περισσότερες φορές, συνθήκες, εκτεθειμένοι σε κινδύνους που αφορούν είτε την υγεία τους (σωματική και ψυχική) είτε τη σωματική τους ακεραιότητα. Η ανεύρεση φαγητού δεν φαίνεται πλέον να αποτελεί ιδιαίτερο πρόβλημα, τουλάχιστον για όσους συνομίλησαν μαζί μας. Η δικτύωση με φορείς που προσφέρουν σίτιση ή η βοήθεια από συγγενείς, φίλους, γνωστούς, ή ακόμα και αγνώστους έχουν δώσει λύση σε αυτό το πρόβλημα. Τα ενδύματα και τα υποδήματα είναι για κάποιους πρόβλημα ακόμη, το οποίο προσπαθούν να επιλύουν μέσα από κάποιες οργανώσεις που προφέρουν τέτοια είδη.

Σε κάποιες περιπτώσεις βιώνουν έντονη ανασφάλεια και φόβο, καθώς δεν είναι λίγες οι φορές που γίνονται θύματα επιθέσεων με σκοπό τη κλοπή ή τη σεξουαλική κακοποίηση ή σε κάποιες άλλες περιπτώσεις και θύτες. Σχεδόν όλοι όσοι συμμετείχαν στην έρευνα είχαν να μας διηγηθούν ένα προσωπικό περιστατικό ή κάτι σχετικό που υπέπεσε στην αντίληψή τους. Η αβεβαιότητα για το “αύριο” και η ανασφάλεια σε θέματα υγείας αποτυπώνονται με ενάργεια στο λόγο τους. Ειδικά το θέμα με την υγεία δηλώνεται ως το πρωτεύον πρόβλημα που απασχολεί τους μισούς αστέγους από το δείγμα μας. Στις περιπτώσεις εκείνες όπου δεν υπάρχουν σχέσεις με την οικογένεια, φίλους ή σύντροφο, η μοναξιά είναι ένα ακόμα συναίσθημα το οποίο βιώνουν. Νιώθουν επίσης ότι έχουν ένα κράτος εχθρικό απέναντί τους που ορθώνει τείχη μέσω της γραφειοκρατίας και τους δυσκολεύει ακόμα περισσότερο την ήδη δύσκολη καθημερινότητά τους.

Σε σχέση με τα παραπάνω και ζητώντας να μας ιεραρχήσουν τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν ως άστεγοι, ο Σωτήρης μας λέει: *Το φαγητό δεν είναι τόσο πρόβλημα. Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι η τουαλέτα, η καθαριότητα και η ασφάλεια.(...), .» Το "πού είμαι και πού πάω". Και μετά σε πιάνει, έτσι, μία ανασφάλεια, ένας φόβος του τι θα γίνει αύριο, σήμερα το βράδυ. Θα με σφάζουνε σήμερα; Αύριο; Εγώ αυτό δεν το βίωσα, αυτό το φόβο, όμως η ανασφάλεια για το αύριο υπήρχε, υπάρχει και θα υπάρχει.* (Σωτήρης, ετών 37). Για τον Σωτήρη, που είναι και ο μοναδικός από τους άστεγους του δείγματός μας που εδώ και λίγους μήνες εργάζεται με πλήρη απασχόληση και μένει σε σπίτι που του παραχώρησε η “Κλίμακα”, προτεραιότητα για όσο ήταν άστεγος είχαν τα **θέματα ατομικής υγιεινής και η ανασφάλεια για το “αύριο”**.

Ο Σάββας στην ίδια ερώτηση μας λέει: *το κρύο, να έχω ένα κεραμίδι πάνω το κεφάλι μου, είναι μεγάλη σιγουριά αυτό. Μου λείπει και η οικογένεια. Ειδικά τώρα αυτές τις γιορτινές ημέρες ένας άνθρωπος δικός σου είναι... Μου λείπουνε η μάνα μου, τ' αδέρφια μου.* (Σάββας, ετών 34). Ο Σάββας έχει χρειαστεί να ζήσει κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες ενώ και πριν μένει άστεγος, οι συνθήκες κάτω από τις οποίες μεγάλωσε ήταν ιδιαίτερα δυσχερείς. Γι αυτόν λοιπόν η **στέγη** με τη

προστασία που αυτή προσφέρει και η **έλλειψη της οικογένειας** με το αίσθημα μοναξιάς που τη συνοδεύει είναι τα μεγαλύτερα προβλήματα.

Η **υγεία** είναι το νούμερο ένα πρόβλημα για αρκετούς από τους άστεγους του δείγματός μας για το οποίο μας λένε: *η υγεία. Δεν έχω ασφαλιστική κάλυψη. Άμα βρω μια δουλειά κι είμαι με ηπατίτιδα δεν θα μπορέσω να εργαστώ. Ή αν είμαι οροθετικός. Το θέμα της υγείας είναι πιο πάνω από το θέμα της στέγης.* (Δημήτρης, ετών 50). *Πονάω, πονάω πολύ, στα κόκκαλα, στα πόδια, νιώθω πολύ κουρασμένη, ότι δεν με βαστάνε τα πόδια μου, αυτό πρέπει να κοιτάζω πρώτα και τα δόντια μου, κοίτα πως είναι... αλλά αυτά θέλουνε λεφτά...* (Αναστασία, ετών 43). *Το ξέρεις το πρόβλημά μου, (ο Μαξ είναι οροθετικός στον HIV) να φτιάξω και κάτι χαρτιά... Να πάρω το επίδομα (...) να μπω στο πρόγραμμα αλλά να, βλέπεις, η γραφειοκρατία... Μετά από έξι μήνες και αν έτσι, κι αν αυτό.... Θα γίνει αλλά μετά από έξι μήνες.* (Μαξ, ετών 34). *Την υγεία μου μόνο, την υγεία μου, τι άλλο;* (Μιχάλης Β. , ετών 42). *κοίταζε να δεις μαζί με όλα τα άλλα που έχω να αντιμετωπίσω είναι και το πρόβλημα υγείας που έχει να κάνει με το πρόβλημα με το καρκίνο στους λεμφαδένες και για το οποίο πρέπει να περνάω τακτικά από κάποιες εξετάσεις .Οι οποίες εκτός του ότι είναι πολυδάπανες και ευτυχώς προς το παρόν μου τις καλύπτουν κάποιοι γιατροί από τον Ευαγγελισμό, να είναι καλά οι άνθρωποι κι όλο το προσωπικό, αυτό για πόσο θα κρατήσει; τι θα κάνω; Αυτό με απασχολεί περισσότερο. (...) τι επίδομα; Σε κάποια άλλη χώρα ίσως, στην Ελλάδα όμως όχι. Το έχω ψάξει, από την πρόνοια δεν μου δίνουνε. Έχω και κομμένο τένοντα του δεξιού μου ποδιού αλλά τίποτα... δεν μου δίνουν... δεν πληρώ τις προϋποθέσεις.* (Μιχάλης Α. , ετών 36). Η υγεία είτε ως ζητούμενο εξ αιτίας προβλημάτων που ήδη υπάρχουν είτε ως μελλοντικό διακύβευμα αποτελεί πηγή ανησυχίας και άγχους για τους άστεγους. Οι άστεγοι έχουν συνειδητοποιήσει πως τα θέματα υγείας είναι κάτι που δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν με ίδια μέσα και το γεγονός πως δεν φαίνεται να μπορούν να βρουν λύσεις προς αυτή τη κατεύθυνση εξ αιτίας κυρίως της **έλλειψης ασφάλισης** αλλά και της **γραφειοκρατίας**, δυσκολεύει ακόμα περισσότερο τα πράγματα.

Υπάρχουν βέβαια και εκείνοι που ορίζουν ως πρωτεύοντα προβλήματα για τους ίδιους το **οικονομικό** (η περίπτωση του Βαγγέλη), τη **μοναξιά** από έλλειψη συντρόφου (στη περίπτωση του Γιάννη), τη **νομιμοποίηση της παραμονής** του στην Ελλάδα (ο Μωχάμεντ). Παραθέτουμε χαρακτηριστικά: *το οικονομικό μωρέ, αν είχα τρία τέσσερα κατοστάρικα θα ήμουν αξιοπρεπής... Θα μπορούσα να κινηθώ άνετα, να βρω και δουλειές, καταστάσεις να δημιουργήσω, αλλά είναι αυτά τα λίγα που λείπουν κι έτσι δεν μπορείς να έχεις αξιοπρέπεια κι είσαι αναγκασμένος να τρέχεις στα συσσίτια, στις οργανώσεις, γι αυτά τα λίγα, για ένα πιάτο φαΐ.... Εγώ είχα άλλα όνειρα...* (Βαγγέλης, ετών 53). *Η μοναξιά από έλλειψη συντρόφου. Αυτή είναι η μοναξιά και η ζωή στο δρόμο δεν προσφέρεται για σχέσεις. Ακόμα κι αν δεν άλλαζαν οι συνθήκες αυτό είναι ανώτερο απ όλα και από το κρύο και από όλα. Τα άλλα είναι μικρά μπροστά σε αυτό.* (Γιάννης, ετών 33). *Θέλω να έχω τα χαρτιά μου, θέλω δύναμη, να μπορώ να έχω την υγεία μου όπως όλος ο κόσμος.... Για όλους τους ξένους το θέμα είναι τα χαρτιά* (Μωχάμεντ, ετών 36).

Αν θελήσουμε να ανακεφαλαιώσουμε τα όσα μας είπαν οι άστεγοι για τα προβλήματά τους και πως τα ιεραρχούν, επιγραμματικά θα λέγαμε ότι αυτά είναι : η υγεία (ως έλλειψη ή ως μελλοντικό διακύβευμα), η έλλειψη στέγης, η ατομική υγιεινή, η έλλειψη ενός ελάχιστου εισοδήματος, η γραφειοκρατία και τέλος η μοναξιά. Είναι κοινά προβλήματα όλων, όμως ο καθένας τους τα ιεραρχεί διαφορετικά και αυτό νομίζουμε πως έχει να κάνει καθαρά με τα βιώματα του καθενός και τη ψυχοσύνθεσή του. Πιστεύουμε ότι όλα αυτά που τους λείπουν ή τους δυσκολεύουν και τα οποία ανέδειξαν μέσα από το λόγο τους, είναι εκείνα τα προβλήματα για τα οποία θα έπρεπε να υπάρξει μέριμνα και ανάληψη δράσης εκ μέρους της πολιτείας, μόνη της ή σε συνεργασία με άλλους φορείς.

5.7 Στρατηγικές επιβίωσης για τη κάλυψη των βασικών αναγκών

Ερευνώντας τον τρόπο που οι , υπό μελέτη, άστεγοι επιβιώνουν, κάτω από τόσο δύσκολες συνθήκες και έχοντας να επιλύσουν πλήθος προβλημάτων, διαπιστώνουμε πως το τυχαίο δεν παίζει κάποιο ιδιαίτερο ρόλο μιας και οι άνθρωποι μας, στις περισσότερες τουλάχιστον περιπτώσεις, συνδυάζουν άψογα τις διάφορες δράσεις τους και εκμεταλλεύονται κάθε ευκαιρία που θα τους παρουσιαστεί προκειμένου ν' αλλάξουν προς το καλύτερο τις συνθήκες που ζουν και να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες που τους παρουσιάζονται. Μοιάζει σαν να βρισκόμαστε μπροστά σε στρατηγικές επιβίωσης που αν και δεν είναι πανομοιότυπες, δεν παύει να είναι ομοιογενείς και οι οποίες κινούνται σε δύο επίπεδα, αυτό που αφορά την επιβίωσή τους σε καθημερινή βάση και εκείνο, έντονα φαντασιακό, που αποβλέπει στην απελευθέρωση από τη μιζέρια της επιβίωσης.

Οι στρατηγικές αυτές φαίνεται να ευνοούνται σε μεγάλο βαθμό από την ύπαρξη διαφόρων υπηρεσιών και οργανώσεων, κυρίως κάποιων Μ.Κ.Ο αλλά και από την ύπαρξη και λειτουργία (όπου αυτή υφίσταται) άτυπων κοινωνικών δικτύων (οικογένεια, συγγενείς, φίλοι). Πρόκειται, επί της ουσίας, για μια τεχνογνωσία της επιβίωσης που ανάγεται στην πολιτισμική σφαίρα και εντοπίζεται στο τρόπο που τα άτομα αυτά είχαν μάθει στο παρελθόν, πριν περιέλθουν στη κατάσταση του αστέγου, να οργανώνουν τα του βίου τους, να αντιμετωπίζουν το τυχαίο παράγοντα και να επιλύουν τα προβλήματα που τους παρουσιάζονταν. Αυτή η πρότερη γνώση αποδεικνύεται στη παρούσα φάση, ως το μοναδικό κεφάλαιο που διαθέτουν και το οποίο τους επιτρέπει να μεταμορφώνονται από παθητικά υποκείμενα, έρμαια των επικρατουσών συνθηκών, σε δημιουργούς (έστω και υποτυπώδεις) αυτών των συνθηκών. Είναι μια γνώση που διαφοροποιείται από άτομο σε άτομο, ανάλογα με τις προσλαμβάνουσες, τις εμπειρίες και τα βιώματά του, γι αυτό και ως προς τη πρακτική εφαρμογή της διακρίνουμε διαφορές μεταξύ των αστέγων, τόσο στο χρόνο δράσης όσο

και στο τρόπο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα οι περιπτώσεις του Σωτήρη, του Σάββα, του Δημήτρη και του Μωχάμεντ. Και οι τέσσερεις προκειμένου να μπορούν να συγκεντρώνουν κάποια χρήματα για τα προσωπικά τους έξοδα ασκούν ή έχουν ασκήσει, έστω και περιστασιακά το επάγγελμα που έκαναν και πριν μείνουν άστεγοι. Ο Σωτήρης εργάζεται με σχέση πλήρους απασχόλησης ως χειριστής ανυψωτικών μηχανημάτων, ο Σάββας βοηθητικές δουλειές, ο Δημήτρης ως δάσκαλος χορού, ο Μωχάμεντ ως κομμωτής.

Επί της ουσίας μιλάμε για μορφές πρωταρχικής κοινωνικής οργάνωσης και τις σχέσεις που αρθρώνονται στα πλαίσια αυτής. Το πολιτιστικό αυτό κεφάλαιο είναι εντέλει η τεχνογνωσία της οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων, με πυρήνα το άτομο, προκειμένου να εξασφαλίζεται η φυσική και κοινωνική του επιβίωση. Η αποτελεσματικότητα αυτής της τεχνογνωσίας εξαρτάται από το εύρος των κοινωνικών σχέσεων που μπορεί να κινητοποιήσει ο φορέας αυτού του κεφαλαίου, τόσο στο εσωτερικό της οικογένειάς του όσο και στο ευρύτερο συγγενικό και κοινωνικό περιβάλλον.¹⁹³ Οι πρακτικές επιβίωσης που εφαρμόζουν οι άστεγοι συνιστούν την εξωτερική του πολιτιστικού κεφαλαίου που αναφέραμε.

Μαζί όμως με τις πρακτικές, το πολιτιστικό κεφάλαιο εμπεριέχει και ιδανικά πρότυπα και είναι αυτά που κινητοποιούν την ομάδα που εξετάζουμε και ταυτόχρονα νομιμοποιούν τις καθημερινές πρακτικές επιλογές για την επιβίωσή τους. Ποια όμως είναι τα ιδανικά τους πρότυπα? Μέσα από το λόγο των ίδιων διαπιστώνουμε πως ιδανικό πρότυπο είναι η ανάκτηση της αυτοτέλειας ή οποία βέβαια έχει ως προϋπόθεση την αυτάρκεια. Μιας αυτοτέλειας που οι περισσότεροι θεωρούν ότι είχαν και η οποία έχει χαθεί εξ αιτίας της κατάστασης στην οποία βρίσκονται τώρα. Ας δούμε τι μας λένε σχετικά με αυτό οι ίδιοι: *Να πάει ο άλλος, να πιάσει μια δουλειά, σιγά-σιγά να πατήσει κι αυτός για να αισθανθεί ας πούμε αλλιώς. Άλλο το να είσαι έξω, που λες, άστεγος και άφραγκος και άλλο το να είσαι άστεγος αλλά και να εργάζεσαι. Είναι τελείως αλλιώτικο, ας πούμε. Νιώθεις αλλιώς, παίρνεις τα πάνω σου, λες ότι σιγά-σιγά ξεκινάω ας πούμε.. (...), Απλά ψάχνεις λύσεις. Είμαι αυτός, ψάχνω λύση. Ποιές λύσεις έχω; τη Κλίμακα, τη Κιβωτό, το άλφα, το βήτα...* (Σωτήρης, ετών 37).

-Να βρεθεί ένας επιχειρηματίας, δεν θέλω είκοσι και τριάντα ευρώ, να μου δώσει ένα χώρο θέλω για να μείνω και να παίρνω, όχι πολλά, δέκα ευρώ. Ευτυχισμένος θα ήμουν. Θα είχα κάνει τη καβάντζα μου, θα είχα και ένα δεκάρικο για τα τσιγάρα μου, δεν ζητάω τα πολλά. (...) Ήτανε σα να ήμουν ένα βάρος, το ένοιωθα γιατί με βλέπανε άπλυτο, άστεγο και ντρεπόμουν, δεν ήμουν έτσι στη ζωή μου και οι φίλοι μου με ξέρανε με τα κεράσματα, με τα εκείνα του... (...) Είχα συνηθίσει αλλιώς τη ζωή μου, με τα λεφτά μου, με τη δουλειά μου... να έχω ένα κεραμίδι πάνω το κεφάλι μου, είναι μεγάλη σιγουριά αυτό. (...) Τώρα περιμένω, από τον άλλο μήνα θα είναι σταθερό. Θα είναι ένα δεκάρικο την ημέρα. Αυτό με κάνει πιο καλύτερο γιατί ξέρω ότι θα έχω ένα μεροκαματάκι, θα λέω

¹⁹³ Πιζάνιας, Π., *Οι φτωχοί των πόλεων- Η τεχνογνωσία της επιβίωσης στην Ελλάδα το μεσοπόλεμο*, ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα, 1993, σ.112-128

δόξα σοι γιατί έψαχνα πολλά χρόνια να βρω μία δουλειά και λέω επιτέλους μου ξημέρωσε μια καλή πρωτοχρονιά. (...)(Σάββας, ετών 34).

-η αξιοπρέπεια είναι το άλφα και το ωμέγα για μένα. (...) Αφού της λέω της Μ. "Άμα βρω δουλειά κορίτσι μου, το πρώτο πράγμα που θα κάνω είναι να βρούμε σπίτι.(...) Πιστεύεις ότι στα πενήντα μου χρόνια εγώ θα πήγαινα στη μάνα μου και θα της έλεγα "πάρε μου ένα πακέτο τσιγάρα; (...) Τέλος πάντων εγώ δεν θα μπορούσα να ζητήσω από τους δικούς μου, δεν θα μπορούσα να το κάνω, είμαι ψωροπερήφανος. (...)Την επαιτεία δεν την κατηγορώ αλλά εγώ δεν μπορώ να πάω. (...) Καταρχήν θεωρώ ότι αυτό είναι λάθος. Θα μου δώσεις μία, θα μου δώσεις δύο, θα μου δώσεις πέντε. Μετά θα επαναπαυτώ και δεν θα κάνω κάτι. Να ανοιζώ μια εφημερίδα, να ψάξω για δουλειά...(…), Έχουν καταλάβει ότι περνάω δύσκολα οικονομικά. Αυτό το άφησα να εννοείται, τους το έχω δείξει. Γιατί φαντάσου έναν άνθρωπο που ήτανε αβέρτος, γιατί εγώ έβγαζα πολλά λεφτά. (Δημήτρης, ετών 50).

-Ε, πώς, κάτσε ρε φίλε, έβγαλες πανεπιστήμια, ξέρεις τόσες γλώσσες, έχεις αυτήν τη σταδιοδρομία και θέλεις να μας πεις ότι ζαφνικά σου την έδωσε; Δεν μπορώ να μπω σε αυτό το τριπάκι εγώ. Έχω μάθει αλλιώς εγώ. Έτσι έχω μάθει...(…), Εντάξει, δεν έχω την αυταπάτη ότι θα φτάσω να παίρνω τα χίλια οκτακόσια ευρώ που έπαιρνα προ κρίσης, ας παίρνω εφτακόσια οκτακόσια ή εξακόσια αλλά τουλάχιστον να έχω τη στέγη μου, το ζεστό μου το νερό, να ξέρω ότι μπορώ να κάνω ένα μπάνιο, έχω το κρεβάτι μου... και να χω εξακόσια, εφτακόσια ευρώ το μήνα για να περάσω σαν άνθρωπος...(…), δεν με νοιάζει, φτάνει να ξέρω ότι έχω δουλειά. Ότι μπορώ να συντηρώ τον εαυτό μου αξιοπρεπώς. (Μιχάλης Α. , ετών 36).

-Αν είχα τρία τέσσερα κατοστάρικα θα ήμουν αξιοπρεπής... Θα μπορούσα να κινηθώ άνετα, να βρω και δουλειές, καταστάσεις να δημιουργήσω, αλλά είναι αυτά τα λίγα που λείπουν κι έτσι δεν μπορείς να έχεις αξιοπρέπεια κι είσαι αναγκασμένος να τρέχεις στα συσσίτια, στις οργανώσεις, γι αυτά τα λίγα, για ένα πιάτο φαΐ.... Εγώ είχα άλλα όνειρα...(…), πολύ άνετη και οικονομικά και σε όλους τους τομείς... Γιατί είχα τα προσόντα (Βαγγέλης, ετών 53).

Είναι πραγματικά εντυπωσιακή η ενάργεια με την οποία αναδύεται μέσα από το λόγο τους η ανάγκη για ανάκτηση της πρότερης αυτοτέλειας η οποία συνοψίζεται στην αντίληψή τους ως “αξιοπρέπεια” που προσωρινά έχει ή κινδυνεύει να χαθεί. Συνεπώς δρουν με τρόπο που θα τους επιτρέψει να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις που εξασφαλίζουν την επιβίωσή τους και σε κάποιο μελλοντικό χρόνο την επανάκτηση αυτής της αυτοτέλειας. Ακόμα κι αν η αυτοτέλεια ως προς την επιβίωση μπορεί να θεωρηθεί για τους ανθρώπους αυτούς ως αυταπάτη, δεν παύει όμως να λειτουργεί σαν κίνητρο και τελικά η ανάμνηση της αυτοτέλειας, από τη πρότερη ζωή τους, να μετουσιώνεται σε κίνητρο, άσχετα με το τι χρειάζεται τώρα να πράξουν προκειμένου να επιβιώσουν.

Σύμφωνα με όσα θίξαμε παραπάνω προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε και να αναδείξουμε, μέσα από τις συνεντεύξεις και την επιτόπια έρευνα, τις στρατηγικές επιβίωσης που εφαρμόζουν οι άστεγοι προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις συνθήκες κάτω από τις οποίες καλούνται να ζήσουν

και να επιλύσουν τα προβλήματα που τους παρουσιάζονται. Αναφερόμαστε κυρίως στη κάλυψη των βασικών τους αναγκών, δηλαδή της στέγασης, σίτισης, ένδυσης/υπόδησης, ατομικής καθαριότητας και υγιεινής. Διαπιστώσαμε λοιπόν ότι οι άστεγοι του δείγματός μας προκειμένου να τις αντιμετωπίσουν αυτές τις ανάγκες προβαίνουν στις παρακάτω επιλογές:

• **Για το θέμα της στέγασης**, συνήθως επιλέγουν να ενεργοποιήσουν προϋπάρχοντα άτυπα κοινωνικά δίκτυα (συγγενικά ή φιλικά) όπου αυτό είναι εφικτό: *Εγώ με το που βγήκα έξω με φιλοξένησε μία θεία μου για ένα οκτάμηνο.* (Σωτήρης, ετών 37). Μια δεύτερη επιλογή που κάνουν είναι το να βρίσκουν χώρους για να διαμείνουν, έστω και προσωρινά, που είναι εύκολα προσβάσιμοι, σχετικά προστατευμένοι από τα καιρικά φαινόμενα, όσο γίνεται πιο ασφαλείς και ήσυχοι και κατά προτίμηση κοντά στο κέντρο της Αθήνας: *Και εκεί είναι ένα μέρος στεγασμένο, που προστατεύεται και είναι ένα μέρος ασφαλές.* (Δημήτρης, ετών 50). Δεν ήταν σπάνιο το φαινόμενο κάποιοι να επιλέγουν να διανυκτερεύσουν σε κάποιο λεωφορείο που εκτελεί νυκτερινά δρομολόγια ή την αίθουσα αναμονής κάποιου εφημερεύοντος νοσοκομείου. Η διάπραξη κάποιου αδικήματος (μικροκλοπής συνήθως) προκειμένου να οδηγηθούν στη φυλακή είναι κάτι που συμβαίνει, σύμφωνα με τα όσα μας είπαν, όμως οι ίδιοι δεν το έχουν επιχειρήσει πλην ενός ο οποίος το έπραξε αλλά δεν είχε το “επιθυμητό” γι αυτόν αποτέλεσμα, καθώς δεν φυλακίστηκε: *ναι, το 'χουνε κάνει πράξη. Τώρα έμαθα πρόσφατα ότι ένα φιλαράκι μου πήγε φυλακή. Έκλεψε κάτι για να μπει μέσα. Και μου το είχε πει. Κι εγώ προσπάθησα τότε να το κάνω, τότε με την κλοπή, αλλά έπεσα σε καλό εισαγγελέα. Έχω το έκανα γιατί εκείνη την περίοδο ήθελα να μπω μέσα, ήμουν πολύ...* (Σάββας, ετών 34). Πιστεύουμε ότι δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το άτομο αυτό είχε ξαναβρεθεί στη φυλακή στο παρελθόν, συνεπώς του ήταν ένας χώρος σχετικά “οικείος” και ο ίδιος είχε γνώση των συνθηκών αλλά και των ενεργειών που χρειάζεται κάποιος να κάνει προκειμένου να ανταπεξέλθει σε αυτές.

Η επανεισαγωγή στο ψυχιατρείο φαντάζει ως μία πιθανή λύση για τον Μιχάλη Β. : *Είχα πάει κάποια στιγμή μόνος μου, όμως... γιατί τη τελευταία φορά πριν βγω το 2007 θα έκλεινα έναν κύκλο 3-4 ετών και θα άλλαζα τη ζωή μου, θα έμενα εκεί για πάντα... Η μητέρα μου είχε παντρευτεί έναν γέρο συνταξιούχο, τον οποίο του καθάριζε το σπίτι αλλά ο γέρος έμενε με ενοίκιο, γιατί να μην μείνω εγώ στο ψυχιατρείο; αφού εγώ δεν είχα σκοπό να κάνω τίποτα, είχα το καφέ μου, τα τσιγάρα μου από το επίδομά μου, η μητέρα μου μαγείρευε ότι ήθελα...* (Μιχάλης Β. , ετών 42). Και σε αυτή τη περίπτωση έχουμε ένα άτομο το οποίο έχει εισαχθεί στο ψυχιατρείο πολλές φορές κατά το παρελθόν.

Η χρήση των υπηρεσιών που παρέχουν στέγη σε αστέγους είναι μια ακόμα πρακτική που εφαρμόζουν προκειμένου να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της στέγασης: *Μετά ήρθα εδώ πέρα στη Κλίμακα, έκατσα για ένα εφτάμηνο. Ήμουν επωφελούμενος της Κλίμακας, με φιλοξένησαν.* (Σωτήρης, ετών 37). *Πήγα στην εκκλησία του Αϊ Γιώργη που έχει μέσα ξενώνα να μείνω. Και επειδή πιάνουν τα χέρια μου, το 'παιζα συντηρητής και το δεχτήκανε.* (Δημήτρης, ετών 50).

Λόγω όμως του μικρού αριθμού των διαθέσιμων κλινών αλλά και των δικαιολογητικών και προϋποθέσεων που απαιτούνται προκειμένου να καταστεί κάποιος δικαιούχος, κάποιιοι δεν το προσπαθούν καθόλου ή το προσπαθούν χωρίς αποτέλεσμα: *Από την ημέρα που έμεινα άστεγος κοίταξα να μάθω που υπάρχουν ξενώνες για άστεγους και άρχισα να κάνω αιτήσεις σε όλους. Προσπάθησα να κάνω. Αλλά μου είπαν ότι πρέπει να κάνω εξετάσεις αν και υπήρχε η δυνατότητα να κάνω πρώτα αίτηση και μετά να κάνω τις εξετάσεις. Αλλά χρειάζονται πρώτα τις εξετάσεις για να είναι σίγουροι ότι δεν έχω κάτι μεταδοτικό. Ουσιαστικά αν έχω κάποια ασθένεια ή αν είμαι ή ήμουν χρήστης ...*(Γιάννης, ετών 33). Συνολικά από το δείγμα μας μόλις τρία άτομα μας ανέφεραν ότι έχουν φιλοξενηθεί προσωρινά σε κάποιον ξενώνα για διάστημα μερικών μηνών ο καθένας τους.

Στις περιπτώσεις που εξετάσαμε οι περισσότεροι δεν γνώριζαν εκ των προτέρων σχετικά με την ύπαρξη και δράση τέτοιων υπηρεσιών. Έγιναν αποδέκτες όμως σχετικής πληροφόρησης είτε από άλλους άστεγους είτε από φίλους που τους υπέδειξαν που να απευθυνθούν: *Αυτοί οι δύο άστεγοι μου μαθαίνανε τις καβάντζες. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι υπάρχει μια μικρή αλληλεγγύη μεταξύ των αστέγων.* (Δημήτρης, ετών 50). *Τα παιδιά μου είπανε, στην αρχή εγώ δεν ήξερα τίποτα. Σιγά σιγά μαθαίνεις... Τα πάντα έρχονται σιγά σιγά, ρωτώντας και προχωρώντας... Όσο πιο πολύ μένεις στο δρόμο τόσο πιο πολλά μαθαίνεις, για να τη βγάλεις.* (Μαξ, ετών 34). *Δεν ήξερα ούτε την Κλίμακα ούτε τη praksis, γιατί υπάρχει και η praksis. Πήγαινα κι εκεί, τώρα δεν πάω πια. Μετά έμαθα για τη praksis, τα Δίκτυα και ήταν από κει που έμενα στον Παρασκευά, δυο βήματα. Και δεν τα ήξερα αυτά. Μου τα έδειξε ένας φίλος που είναι λίγο σαν συγγενής μου. Δεν είναι άστεγος δηλαδή στο περίπου, είναι νεοάστεγος ας πούμε.* (Σάββας, ετών 34).

Συνοψίζοντας, σχετικά με τις στρατηγικές που ακολουθούν οι άστεγοι προκειμένου να δώσουν λύσεις στο θέμα της στέγασης, θα λέγαμε ότι αυτές είναι κυρίως δύο. Η ενεργοποίηση και αξιοποίηση άτυπων κοινωνικών δικτύων και η προσφυγή σε δομές και υπηρεσίες που προσφέρουν φιλοξενία σε αστέγους. Εναλλακτικά και ανάλογα με τα βιώματα και τις εμπειρίες που έχει ο καθένας (το πολιτισμικό κεφάλαιο που φέρει) μπορεί να οδηγηθεί σε άλλες επιλογές όπως είναι ο εγκλεισμός σε φυλακή ή ψυχιατρείο. Ο βαθμός ενεργοποίησης και αξιοποίησης των δικτύων που αναφέραμε, εξαρτάται από την προσωπική ικανότητα του καθενός να διατηρεί ήδη υπάρχουσες σχέσεις ή να δημιουργεί νέες.

•Για τα θέματα σίτισης, ένδυσης/υπόδησης, ατομικής υγιεινής, συνήθως αξιοποιούν τις δυνατότητες που τους παρέχονται μέσω **Οργανώσεων** που υλοποιούν προγράμματα στήριξης αστέγων, όπως η Μ.Κ.Ο. Κλίμακα, η Praksis, το ΚΥΑΔΑ, η “Κιβωτός” αλλά και το “Στέκι του ΟΚΑΝΑ”, καθώς και παροχές που μπορούν να τύχουν μέσω δράσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος, στις κατά τόπους ενορίες.

Η σίτιση: Ειδικά για το θέμα της σίτισης οι άστεγοι ανέφεραν: *εναλλακτικές υπάρχουν. Έρχονται εδώ, πάνε στο Δήμο, παίρνουνε από εκκλησίες. Το φαγητό δεν είναι τόσο πρόβλημα.* (Σωτήρης, ετών

37). *Και από τον Δήμο μετά έμαθα την Κλίμακα (...) Πρώτα δεν ήξερα ούτε για συσσίτια ούτε για τίποτα. Μόνο ήξερα για μια Εκκλησία που με γράψανε και ήταν φίλοι του γραφείου. Τα υπόλοιπα συσσίτια, ούτε την Αγία τριάδα δεν ήξερα που είναι στον Πειραιά, ούτε για το Δήμο Αθηναίων, κανέν (Σάββας, ετών 34). Το καλοκαίρι του '9 ξεκίνησα με συσσίτια και τέτοια. Όταν πήγα στο Δήμο μου ζητήσανε χαρτιά.(...), ε, ναι μόνο για φαγητό εκεί. Δίνουν φαγητό δυο φορές την ημέρα, είμαι κανονικά γραμμένος στο συσσίτιο. (Μιχάλης Β. , ετών 42). Για θέματα φαγητού πηγαίνω στον "κόμβο αλληλεγγύης" στο σταθμό Λαρίσης απέναντι.. (Γιάννης, ετών 33). Βλέπουμε δηλαδή να υπάρχουν αρκετές επιλογές ως προς το θέμα αυτό. Το τι θα επιλέξει ο καθένας μοιάζει να εξαρτάται από την ευκολία πρόσβασης σε συνδυασμό με το προσωπικό γούστο του καθενός ή τις πιθανές εναλλακτικές λύσεις που έχει.*

Παρά το γεγονός ότι το πρόβλημα ανεύρεσης τροφής είναι δυνατόν να επιλυθεί μέσω των ανωτέρω οργανώσεων, κάποιοι από τους αστέγους του δείγματός μας, εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους τόσο για τη ποσότητα αλλά κυρίως για τη ποιότητα των προσφερόμενων γευμάτων. Πιο συγκεκριμένα μας είπαν: *Εγώ λοιπόν πρόβλημα δεν έχω στο να φάω, ούτε στα συσσίτια πάω ούτε στο Δήμο. Γιατί το φαγητό εκεί είναι ένα μπουρδέλο και μισό, δεν τρώγεται με τίποτα. (Δημήτρης, ετών 50). Μπα, τα αποφεύγω αυτά γιατί η ποιότητα δεν είναι η πρόπευσα. (Μιχάλης Α. , ετών 36). Η ας πούμε σου βγάζουνε μια κουτσουλίτσα κρέας στο φαγητό κι όλο το υπόλοιπο είναι.. άστα να πάνε... και μετά σου λένε για φαγητό... τα ίδια κάνει και ο Δήμος... Σου βγάζει μια συσκευασία που είναι όλο μακαρόνια αλλά στεγνό βρε παιδί μου ούτε σάλτσα ούτε τίποτα, δηλαδή που να μην το τρώνε ούτε τα γουρουνία... (Βαγγέλης, ετών 53). Τα περισσότερα παράπονα συγκεντρώνει το ΚΥΑΔΑ (Κέντρο Υποδοχής Αστεγών του Δήμου Αθηναίων) χωρίς όμως να μένει και η "Κλίμακα" στο "απυρόβλητο". Το γεγονός αυτό οδηγεί πολλούς από τους άστεγους, όταν έχουν κάποια χρήματα, να αγοράζουν κάτι για να φάνε.*

Μια άλλη συνήθης πρακτική που κατά καιρούς εφαρμόζουν για τη σίτισή τους είναι οι επαφές και κατ' επέκταση η **σύναψη φιλικών σχέσεων με κάποιους καταστηματάρχες** (αρτοποιούς, εστιατορες κ.λ.π.) προκειμένου να εξασφαλίζουν κάποια τρόφιμα, συνήθως από τα περισσεύματα των καταστημάτων. *Πάει η Μ. εδώ, σε ένα εστιατόριο, ψητοπωλείο και παίρνει σουβλάκια. Έχω κι εγώ ένα δύο μαγαζιά που πάω και μου δίνουνε. Όχι περισσεύματα, κανονικά φαγητά. Καλύτερα φαγητά από του συσσιτίου. (Δημήτρης, ετών 50). Υπάρχουν και κάποια μαγαζιά που περνάω από εκεί και μου δίνουν διάφορα φαγώσιμα... (Γιάννης, ετών 33).*

Όσοι τώρα διαμένουν σε κάποιο σημείο για μεγάλο χρονικό διάστημα, συνήθως φροντίζουν να συνάψουν **σχέσεις με περίοικους** που πολλές φορές τους προσφέρουν φαγητό ή χρήματα για να το αγοράσουν: *Αργά το βράδυ όταν γυρίζω πίσω εκεί που κοιμάμαι ίσως περάσει κάποια κυρία και μου αφήσει κάποιο φαγητό, της γειτονιάς πάλι. (Μιχάλης Α. , ετών 36). Οι φίλοι και οι συγγενείς είναι επίσης μια λύση γι αυτό το πρόβλημα όμως σε αυτή τη περίπτωση η μακροχρόνια παραμονή στο δρόμο λειτουργεί αρνητικά: *Και τρόφιμα μου έχει δώσει κι η μητέρα του με ξέρει. Δούλενα και**

πολλά χρόνια εκεί, δούλευα από δεκατριών χρόνων. (...) Εντάξει στο γραφείο μου έχουνε φερθεί ανθρώπινα και το αφεντικό, όσες φορές με έχει δει, μου έχει δώσει και λεφτά... Αλλά πόσο θα ζητάς; ντρέπομαι κι εγώ. Πόσο; Θα σου δώσει μία, θα σου δώσει δύο και μου έχει δώσει πολλές φορές. (Σάββας, ετών 34). Στους φίλους δεν μπορείς να λες συνέχεια όλο δώσ' μου, δώσ' μου... Δεν είναι σωστό. Δεν μπορεί να γίνει αυτό έτσι. Πρέπει να ψάχνεις εσύ για κάτι, αυτό πρέπει... (...) Με βοηθήσανε αλλά δεν είναι για συνέχεια, για όλο το χρόνο... (...) βοηθάει οικογένειά της, αυτή τα πληρώνει... (Μωχάμεντ, ετών 36). Χτυπάω ναι μεν τη πόρτα της θειας μου αλλά έχω πάει και δέκα σακούλες από το σούπερ μάρκετ που λέει ο λόγος. (Μιχάλης Β. , ετών 42). Συνήθως οι συγγενείς και φίλοι είναι από τις πρώτες επιλογές των αστέγων όμως συνήθως είναι μια επιλογή που δεν μπορούν να την αξιοποιούν επί μακρόν. Είτε οι φίλοι θα “κουραστούν” είτε οι άστεγοι θα νιώσουν άβολα και θα πάψουν να τους ζητάνε βοήθεια.

Ένδυση/υπόδηση-ατομική υγιεινή: Για τα θέματα αυτά οι άστεγοι προσφεύγουν συνήθως, όπως ήδη αναφέραμε, στις διάφορες **οργανώσεις** που ασχολούνται και παρέχουν υπηρεσίες φροντίδας και υγιεινής σε αστέγους: *Μέχρι πριν έρθω στην Κλίμακα το ρούχο ήταν το μεγαλύτερο πρόβλημα γιατί ήμουνα συνέχεια με τα ίδια ρούχα. (...) Για το μπάνιο μου θα πάω πάλι στην Κλίμακα.* (Σάββας, ετών 34). *Και μια μέρα έτυχε να συγκεντρωθούν όλοι μαζί για να έρθουν εδώ να κάνουν μπάνιο, ήταν το τυπικό τους ραντεβού, Και μου λένε "δεν έρχεσαι και εσύ" και έτσι ήρθα.* (Μιχάλης Α. , ετών 36).

Σε κάποιες περιπτώσεις **αξιοποιούν τυχόν γνωριμίες και σχέσεις** που έχουν προκειμένου να βρουν ή να πλύνουν ρούχα. Σε γενικές γραμμές οι άστεγοι δείχνουν πιο ικανοποιημένοι στο θέμα αυτό από ότι για το θέμα της σίτισης, καθώς δεν γίναμε αποδέκτες ιδιαίτερων παραπόνων, αν εξαιρέσουμε το γεγονός ότι στη “Κλίμακα” υπάρχει μόνο ένα πλυντήριο για να πλένουν οι άστεγοι τα ρούχα τους και αυτό λειτουργεί μόνο κάθε Παρασκευή. Και σε αυτή τη περίπτωση όμως, οι άστεγοί μας γίνονται επινοητικοί, στο βαθμό που ο καθένας τους μπορεί, αξιοποιώντας κάθε εναλλακτική που μπορούν να έχουν προκειμένου να ξεπερνούν τέτοιου είδους προβλήματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Δημήτρης που μας λέει: *Έρχομαι να πάρω κανά ρούχο. Αν δεν είναι το ρούχο έτσι όπως θέλω δεν το παίρνω. Τους λέω ότι δεν το θέλω. Πάω στη μάνα μου και παίρνω από αυτά που έχω αφήσει εκεί. (...) Δεν έρχομαι εδώ να τα πλύνω, πάω εκεί, στο γήπεδο και λέω στο φροντιστή του γηπέδου και με αφήνει και πλένω τα ρούχα μου. Το κατάλαβες; Εγώ δεν έχω μάθει να λέω ψέματα. Είμαι άνθρωπος που του κόβει το μυαλό του και βρίσκω λύσεις.* (Δημήτρης, ετών 50).

Προβλήματα υγείας: Προκειμένου να επιλύσουν προβλήματα υγείας, σύμφωνα με το δείγμα μας, οι άστεγοι συνήθως επιλέγουν **οργανώσεις ή υπηρεσίες** που ξέρουν ότι μπορούν να προσφύγουν χωρίς να χρειαστεί να πληρώσουν χρήματα και οι οποίες δέχονται ανασφάλιστους. Τέτοιες είναι οι “Γιατροί του κόσμου” , οι “Γιατροί χωρίς σύνορα”, το “Πολυιάτρειο” της Praksis και για θέματα ψυχικής υγείας πολλοί απευθύνονται στην Μ.Κ.Ο. “Κλίμακα”. Τα τελευταία 2 χρόνια, λόγω της αυξανόμενης ανεργίας και της επακόλουθης αύξησης των ανασφάλιστων πολιτών, είδαμε να λειτουργούν δομές που παρέχουν δωρεάν πρωτοβάθμια ιατρική περίθαλψη και φαρμακευτική

κάλυψη. Τα “κοινωνικά ιατρεία” και τα “κοινωνικά φαρμακεία” λειτουργούν στα πλαίσια σχετικών δράσεων Δήμων, Σωματείων, Οργανώσεων. Αν και δεν γνωρίζουμε επακριβώς τους όρους και τις προϋποθέσεις που απαιτούνται προκειμένου να είναι κάποιος δικαιούχος, εντούτοις με μια πρόχειρη έρευνα διαπιστώσαμε ότι χρειάζονται κάποια δικαιολογητικά, όπως ταυτότητα, βεβαίωση μόνιμου κατοικίας κ.ά.¹⁹⁴ Όπως εύκολα αντιλαμβάνεται κάποιος, οι άστεγοι, που στη πλειονότητά τους δεν φέρουν ούτε καν ταυτότητα, αποκλείονται από τη λήψη αυτών των υπηρεσιών.

Δεν είναι λίγες τώρα οι περιπτώσεις που οι άστεγοι δεν καταφεύγουν πουθενά προσπαθώντας να επιλύσουν το πρόβλημα υγείας που αντιμετωπίζουν **με ίδιες δυνάμεις**, χρησιμοποιώντας κάποια φάρμακα ενώ σε κάποιες άλλες, αν και ανασφάλιστοι, επιλέγουν τα **Δημόσια Νοσοκομεία** καθώς σε περιπτώσεις επείγοντος περιστατικού το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό συνήθως τους δέχεται και τους νοσηλεύει. Η **πρότερη γνωριμία και η ύπαρξη φιλικών σχέσεων** με το ιατρικό προσωπικό συνήθως διευκολύνει πολύ. Χαρακτηριστικά παραδείγματα η περίπτωση του Σάββα :*Με πήγαν στο_Ψυχιατρικό του Κρατικού, γιατί εκεί είναι οι γιατροί μου και ξέρουνε τα ιστορικά μου. Αρχικά με πήγανε στην Νευροκλινική και μετά με κατεβάσανε στο Ψυχιατρικό γιατί με είδανε κάπως και νοσηλεύτηκα κάποιο διάστημα.* (Σάββας, ετών 34) και του Μιχάλη Α. : *Εν τω μεταξύ λόγω του θέματος των λεμφαδένων που εμφάνισα καρκίνο, έχω τακτικά ραντεβού στο νοσοκομείο όπου με παρακολουθούν. Κατ εξαίρεση βέβαια γιατί είμαι ανασφάλιστος. Να είναι καλά οι άνθρωποι στον Ευαγγελισμό...(…), Οι οποίες εκτός του ότι είναι πολυδάπανες και ευτυχώς προς το παρόν μου τις καλύπτουν κάποιοι γιατροί από τον Ευαγγελισμό, να είναι καλά οι άνθρωποι κι όλο το προσωπικό). Όσο για τους υπόλοιπους, για το θέμα αυτό μας είπαν:*

—αν χρειαστώ φάρμακα, πάω στους "γιατρούς του κόσμου" είναι και "οι γιατροί χωρίς σύνορα"... Δίνουν τζάμπα φάρμακα εκεί... (...), Όμως δεν παίρνω φάρμακα, το αφήνω να περάσει μόνο του... (Βαγγέλης, ετών 53).

—έχω μια διεύθυνση του κοινωνικού ιατρείου στην οδό Σεβαστουπόλεως 113 και θα πάω εκεί πέρα κι ότι γίνει, δεν ξέρω... Έχω κάποια πρόχειρα μαζί μου (εννοεί φάρμακα) αλλά για κάτι σοβαρό θα πάω εκεί. Αν δε με βοηθήσουν και εκεί και δεν γίνεται θα ρωτήσω κι οπουδήποτε μπορώ θα πάω κι όποιος με δεχτεί... (Γιάννης, ετών 33).

—Αυτό είναι από τους γιατρούς του κόσμου. Κάποια πράγματα όχι όλα. Πρώτα που είχα τα ένσημα δεν

¹⁹⁴ Απαιτούμενα δικαιολογητικά δικαιούχων για τις παροχές του Κοινωνικού Ιατρείου Αλληλεγγύης:

1. Αίτηση του Ν.1599/1986 με τα στοιχεία του ενδιαφερομένου προς το Σωματείο «Στάση Ζωής»
 2. Βεβαίωση ασφαλιστικού φορέα ότι είναι ανασφάλιστος
 3. Υπεύθυνη δήλωση ,ότι δεν είναι ασφαλισμένος σε κάποιο ασφαλιστικό φορέα (ΕΟΠΥΥ) καθώς και της Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας
 4. Πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης
 5. Φωτοτυπία της αστυνομικής ταυτότητας ή του Διαβατηρίου
 6. Εκκαθαριστικό της Εφορίας του τελευταίου έτους (σε περίπτωση μη υποβολής φορολογικής δήλωσης, υπεύθυνη δήλωση επικυρωμένη από την αρμόδια ΔΟΥ).
 7. Βεβαίωση μόνιμης κατοικίας
 8. Απόφαση Υγειονομικής Επιτροπής ή άλλου Δημοσίου φορέα, εφόσον υπάρχει πρόβλημα υγείας
 9. Κάρτα ανεργίας, εφόσον πρόκειται για ανέργους
 10. Γνωμάτευση Πρωτοβάθμιας Επιτροπής περί ποσοστού αναπηρίας, εφόσον πρόκειται για άτομα με ειδικές ανάγκες.
- Σημειώνεται ότι τα δικαιολογητικά 8 - 10 προσκομίζονται εφόσον τα επικαλούνται οι δικαιούχοι.

είχα πρόβλημα. (Μωχάμεντ, ετών 36).

—ξέρω έναν γιατρό στο (και μας λέει όνομα μεγάλου νοσοκομείου της Αττικής) που τον ήξερα από παλιά, πολύ καλός άνθρωπος αυτός, με έχει βοηθήσει πάρα πολύ, με είχε αναλάβει στα προβλήματα που έχω με τα δόντια μου... (Αναστασία, ετών 43).

Συμπερασματικά, για την αντιμετώπιση προβλημάτων υγείας, θα λέγαμε ότι οι περισσότεροι άστεγοι αν και αισθάνονται ανήσυχοι και αναβιβάζουν τα θέματα υγείας ως το υπ' αριθμόν ένα πρόβλημα που έχουν να αντιμετωπίσουν (έτσι όπως αυτό προέκυψε μετά από σχετική ερώτηση που υποβάλαμε), εντούτοις όταν βρεθούν σε ανάγκη αξιοποιούν κάθε σχετική γνώση, δυνατότητα, γνωριμία που έχουν προκειμένου να το αντιμετωπίσουν. Χρήση δωρεάν υπηρεσιών, ενεργοποίηση υποστηρικτικών δικτύων, παλαιών ή νέων, τυχόν εμπειρικές γνώσεις, όλα αξιοποιούνται από τους άστεγους προκειμένου να καλύψουν αυτήν την ανάγκη.

Οι μετακινήσεις: Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, οι απαιτούμενες, για την επίλυση των καθημερινών τους προβλημάτων, μετακινήσεις, πραγματοποιούνται συνήθως με τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς, στα οποία δεν πληρώνουν εισιτήριο, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις εκείνων που μετακινούνται με τα πόδια. Για το θέμα αυτό μας λένε:

—Συνήθως μετακινούμαι με τα μέσα μαζικής μεταφοράς αλλά ανήκω στο πλήθος της μαύρης επιβίβασης, της λαθραίας μεταφοράς. (...), Οπότε χρησιμοποιώ τα μέσα αυτά με κάποιο πλάγιο τρόπο χωρίς να χρειάζεται να πληρώνω. (Μιχάλης Α. , ετών 36).

— Μπαίνω σε ένα λεωφορείο και όπου με βγάλει, να περάσει η ώρα... ειδικά όταν βρέχει ή κάνει κρύο είναι ότι πρέπει... Όχι, ρε, τι εισιτήριο; για τέτοια είμαστε;... Οι ελεγκτές δε λένε τίποτα, με βλέπουν έτσι και δεν μιλάνε... (Αναστασία, ετών 43)

—Χρησιμοποιώ όποιο μέσο μεταφοράς με εξυπηρετεί... (...) ναι, βεβαίως, αρκετές φορές αλλά τους λέω ότι είμαι άστεγος και δεν με κατεβάζουν, να είναι καλά, με αφήνουν και συνεχίζω. (Γιάννης, ετών 33).

—Η μετρό ή με τα πόδια, ανάλογα με το καιρό. (Μιχάλης Β. , ετών 42).

Η γνώση που έχουν ότι η λαθρεπιβίβαση, αν και είναι παράνομη πράξη, εντούτοις δεν θα τύχει κάποιας αρνητικής συνέπειας, γνώση που προέρχεται από προσωπική εμπειρία ή από εμπειρίες άλλων, καθώς γνωρίζουν πως οι ελεγκτές δείχνουν ανοχή στις περιπτώσεις λαθρεπιβίβασης αστέγων, βοηθά στο να αποτελεί μια πάγια, θα λέγαμε, τακτική τους.

Συμπερασματικά για τις στρατηγικές επιβίωσης θα λέγαμε ότι οι άστεγοι προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες που έχουν και για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που τους παρουσιάζονται εφαρμόζουν αυτό που ονομάσαμε συνοπτικά “στρατηγικές επιβίωσης”. Είναι εκείνες οι πρακτικές που τους επιτρέπουν να ανταπεξέρχονται, άλλος λιγότερο και άλλος περισσότερο, επιτυχώς στις προκλήσεις και στις αντιξοότητες που συνεπάγεται η ζωή στο δρόμο. Οι επιλογές που κάνουν για να επιλύσουν τα προβλήματα της καθημερινότητάς τους μόνο τυχαίες

δεν μπορούν να χαρακτηριστούν. Δρουν ορθολογικά, μαθαίνουν το “πεδίο” στο οποίο οφείλουν να κινηθούν, τις δυνατότητες που τους παρέχει, έχουν επίγνωση των “υπέρ” και των “κατά” της κατάστασης που κάθε φορά καλούνται να αντιμετωπίσουν και επιλέγουν εκείνες τις λύσεις που θεωρούν ότι έχουν τα περισσότερα οφέλη.

Στη πλειοψηφία τους οι άστεγοι, αργά ή γρήγορα, εύκολα ή δύσκολα, ενεργοποιούν το πολιτιστικό κεφάλαιο που ο καθένας φέρει, προκειμένου να μπορούν να ανταπεξέρχονται στις παρούσες συνθήκες. Το κεφάλαιο αυτό, δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα είδος τεχνογνωσίας της επιβίωσης που ανάγεται στην πολιτισμική σφαίρα και εντοπίζεται στο τρόπο που τα άτομα αυτά είχαν μάθει στο παρελθόν, πριν περιέλθουν στη κατάσταση του αστέγου, να οργανώνουν τα του βίου τους, να αντιμετωπίζουν το τυχαίο παράγοντα και να επιλύουν τα προβλήματα που τους παρουσιάζονταν.

Η αποτελεσματικότητα αυτής της τεχνογνωσίας εξαρτάται από το εύρος των κοινωνικών σχέσεων που μπορεί να κινητοποιήσει ο φορέας αυτού του κεφαλαίου, τόσο στο εσωτερικό της οικογένειάς του όσο και στο ευρύτερο συγγενικό και κοινωνικό περιβάλλον. Στους άστεγους που εδώ εξετάζουμε η τεχνογνωσία αυτή εκδηλώνεται μέσω των επιλογών που κάνουν προκειμένου να επιλύσουν τα καθημερινά τους προβλήματα και τις ανάγκες τους. Μέσα από τις καθημερινές τους πρακτικές επιλογές για την επιβίωσή τους, αυτό που τελικά επιδιώκουν οι άστεγοι είναι η ανάκτηση της πρότερης αυτοτέλειάς τους. Θέλουν να μην έχουν ανάγκη κανέναν, ούτε οργανώσεις, ούτε τις “φιλόανθρωπες” εκδηλώσεις εκ μέρους των άλλων. Θέλουν να μπορούν να είναι “αξιοπρεπείς” και για να το πετύχουν δρουν με τρόπο που θα τους επιτρέψει στη παρούσα φάση να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις που εξασφαλίζουν την επιβίωσή τους και σε κάποιο μελλοντικό χρόνο την επανάκτηση της αυτοτέλειάς τους. Ακόμα και αν κάτι τέτοιο είναι αυταπάτη εντούτοις φαίνεται πως ακόμα και η ανάμνηση της αυτοτέλειας που είχαν πριν μείνουν άστεγοι μετουσιώνεται σε κίνητρο, άσχετα με το τι χρειάζεται τώρα να κάνουν προκειμένου να επιβιώσουν.

5.8 Αξιολόγηση προγραμμάτων στήριξης αστέγων

Στον αρχικό σχεδιασμό της έρευνάς μας, δεν είχαμε προβλέψει την ανάγκη διερεύνησης και καταγραφής της αποτελεσματικότητας των Προγραμμάτων που προσφέρουν στήριξη στους αστέγους. Είχαμε, λανθασμένα από ότι αποδείχτηκε, υποθέσει ότι το γεγονός πως πεδίο της έρευνας ήταν ένα “Κέντρο Στήριξης Αστέγων”, αυτό θα απέτρεπε κάποιους ή όλους να προβούν σε αξιολογικές κρίσεις, εξαιτίας πιθανής ταύτισής μας με το Κέντρο. Στη διάρκεια όμως της έρευνας η θεματική αυτή αναδύθηκε τόσο μέσα από τις παρατηρήσεις της επιτόπιας έρευνας όσο και από τις συνεντεύξεις. Τα ίδια τα υποκείμενα της έρευνας, επιδίδονταν σε αξιολογικές κρίσεις, κάτι, που από ένα σημείο και μετά, έστρεψε το ερευνητικό μας ενδιαφέρον και προς αυτή τη κατεύθυνση.

Στην ουσία οι κρίσεις αυτές, θετικές ή αρνητικές, αντανακλούσαν, τις θέσεις των υποκειμένων της έρευνας έναντι της εξουσίας, αποτύπωναν τις αντιλήψεις τους για τη κοινωνία, την οικονομία, τη πολιτική αλλά και επέτρεπαν να αναδυθεί όλο το πλέγμα των σχέσεων με τον εαυτό τους, τους άλλους και το περιβάλλον. Οι σχέσεις αυτές, όντας ταυτόχρονα οικονομικές σχέσεις, σχέσεις εξουσίας και ιδεολογικονοηματικές, ορθώνονταν μπροστά μας μέσα και διαμέσου των αφηγήσεων των αστέγων.

Παράδειγμα **θετικής στάσης** έναντι των προγραμμάτων είναι η στάση του Σωτήρη ο οποίος μας λέει: *Θεωρώ ότι ήμουν πολύ τυχερός. Γιατί, για να μπεις εδώ μέσα, είναι πάρα πολύ δύσκολο. (...), Μετά ήρθα εδώ πέρα στη Κλίμακα, έκατσα για ένα εφτάμηνο. Ήμουν επωφελούμενος της Κλίμακας, με φιλοξένησαν. Μετά η Κλίμακα με έβαλε σε εργασία.(...), Μου παραχώρησαν προσωρινά και ένα σπίτι για να μένω όπως έκαναν και στον αδελφό μου και τη γυναίκα του. Τώρα δουλεύω για την Κλίμακα κανονικά. (Σωτήρης, ετών 37).* Στο ίδιο πνεύμα κινούνται και οι τοποθετήσεις του Μωχάμεντ, του Μαξ και του Γιάννη λέγοντας: *και μου φέρθηκαν και με μεγάλη επιείκεια και με κράτησαν εξήμισι μήνες γιατί το όριο είναι τέσσερις (Γιάννης, ετών 33). Πάω και στο συσσίτιο καμιά φορά τρώω... Εντάξει...(...) πρώτα-πρώτα το κράτος δεν βοηθάει. Δόξα τω Θεώ υπάρχουν κάποιες οργανώσεις. (Μαξ, ετών 34). Άμα έκλεινε εδώ, με συγχωρείτε για αυτό λέξη, θα πήγαινα στο Κορυδαλλό στη φυλακή. Πολλά παιδιά πάνε εκεί για να μπορούν να έχουν κάπου να κοιμηθούν και να φάνε. (Μωχάμεντ, ετών 36).*

Η αφήγηση του Βαγγέλη αλλά και του Σάββα είναι ενδεικτική για την **αμφίθυμη στάση** που έχουν αρκετοί άστεγοι έναντι των προγραμμάτων: *βέβαια! όταν σου δίνουν ένα πιάτο φαΐ, ή ας πούμε σου δίνουνε ρούχα, παπούτσια, εμείς δεν αγοράζουμε τίποτα... Ε, είναι μια βοήθεια... Τώρα βέβαια συζητάνε κάποιοι άνθρωποι ότι οι οργανώσεις, ας πούμε η Κλίμακα παίρνει κάτι επιδοτήσεις, τόσο, και η προσφορά τους είναι τόσο δηλαδή το δέκα τα εκατό, ή το πέντε τα εκατό, οπότε αν το βάλεις σε αυτή τη βάση τι βοήθεια... Είναι οικονομικό το θέμα, χρησιμοποιεί ας πούμε κάποιες εγγραφές που έχει από εμάς. Σου λέει δικαιολογώ πεντακόσια άτομα ενώ έρχονται πενήντα γιατί έχει τόσους εγγεγραμμένους. Με αυτή την προϋπόθεση παίρνει κάποια λεφτά... Έρχονται μερικές φορές ταψιά με φαγητά και τα κρύβουνε δεν τα βγάζουν, τα κρατάνε για αυτούς που μένουν εδώ... Ή ας πούμε σου βγάζουνε μια κουτσουλίτσα κρέας στο φαγητό κι όλο το υπόλοιπο είναι... άστα να πάνε... και μετά σου λένε για φαγητό... τα ίδια κάνει και ο Δήμος... Σου βγάζει μια συσκευασία που είναι όλο μακαρόνια αλλά στεγνό βρε παιδί μου ούτε σάλτσα ούτε τίποτα, δηλαδή που να μην το τρώνε ούτε τα γουρουνία... (Βαγγέλης, ετών 53).*

-Κάνουνε και διακρίσεις οι υπηρεσίες για τους ξενώνες. Τον έναν τον παίρνουνε, εσένα δε σε παίρνουνε (...), Και πολλοί το εκμεταλλεύονται. Δηλαδή έχω δει και πολλές καταστάσεις που παίρνουνε ρούχα από εδώ και πάνε και τα πουλάνε.(...), Ερχόμουνα εδώ πέρα, εντάξει με αγκάλιασαν οι άνθρωποι, με βοηθήσανε αλλά έχω και τσακωθεί γιατί είμαι χαρακτήρας που δεν μου αρέσει που είμαι άστεγος.(...), ναι, παίρνω φάρμακα, με βλέπει ο ψυχίατρος της Κλίμακας. Κάθε μήνα με βλέπει,

με παρακολουθεί. (...), τώρα τελείωσε και η αποθήκη και τώρα μου στέκεται μόνο η Κλίμακα. (...), Τώρα έχω μια συζήτηση με τον γιατρό, τον ψυχίατρο, να μου βρει κάποιο κατάλυμα μέχρι να φτιάξω τα χαρτιά μου. (...), Μου έχουνε πει εδώ να με βάλουνε σε ένα σχολείο, να προσπαθήσω μήπως και... (...), Δηλαδή από εδώ στο γραφείο, μου είχανε πει για φύλακα και γι αυτό δεν έπιασα επειδή δεν ξέρω να γράφω, δεν ξέρω να διαβάζω. (Σάββας, ετών 34).

Δεν είναι λίγοι και εκείνοι που αξιολογούν **αρνητικά** τις προσφερόμενες υπηρεσίες από τις διάφορες Μ.Κ.Ο. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η Αναστασία, ο Μιχάλης Α. και ο Δημήτρης, οι οποίοι μας λένε σχετικά: *Τι να κάνουνε; πας σου δίνουν ένα πιάτο φαί και; τίποτα δεν κάνουνε, κοροϊδεύουνε το κόσμο.* (Αναστασία, ετών 43). *Έτυχε να βρεθώ σε μια ομήγυρη ανθρώπων, άστεγων. Και μια μέρα έτυχε να συγκεντρωθούν όλοι μαζί για να έρθουν εδώ να κάνουν μπάνιο, ήταν το τυπικό τους ραντεβού, Και μου λένε "δεν έρχεσαι και εσύ" και έτσι ήρθα. Δεν έρχομαι και πολύ συχνά γιατί δεν κερδίζεις και τίποτα.. (...), μπα, τα αποφεύγω αυτά γιατί η ποιότητα δεν είναι η πρέπουσα.* (Μιχάλης Α. , ετών 36). *Γιατί η βάση της Κλίμακας είναι τα θέματα ψυχικής υγείας, οι άστεγοι προέκυψαν στην πορεία. Δεν είχαν καμία σχέση με τους αστέγους. (...), Η κοπέλα εδώ, καλή, χρυσή, τρέχει, αλλά μην περιμένεις από έναν εθελοντή να σου κάνει πράγματα. Θέλει κάτι πιο οργανωμένο.(...) Δεν έχω πρόσβαση σε καμία υπηρεσία ούτε πρόνοια.(...), Εν τω μεταξύ, εδώ, υπάρχει ένα σύστημα που ένας ρουφιανεύει τον άλλον. Για να κρατήσουνε τις ισορροπίες. Ε, δεν το χω εγώ αυτό, δεν το χω... Κάνουνε λάθη.(...), Εγώ δεν συμφωνώ με την Κλίμακα γιατί αυτό που κάνουν, το κάνουν με λάθος τρόπο. (...) Αν κι εγώ το θεωρώ ντροπή να υπάρχει μόνο ένα πλυντήριο για τόσους ανθρώπους και να μπορούν να πλένουνε μόνο μια φορά την εβδομάδα γιατί εδώ έρχονται τόσα άτομα. (...) πήγα στην εκκλησία του Αϊ Γιώργη που έχει μέσα ξενώνα να μείνω...(...) Κι ο άλλος είχε πάρει προσφορά του φιλεύσπλαχνου, που ήθελε να βοηθήσει, όχι για να το μοιράσει αλλά για να πάει να το πουλήσει.* (Δημήτρης, ετών 50).

Αν επιχειρούσαμε τώρα να συνοψίσουμε σε μια λέξη τα σχετικά ευρήματα, αυτή θα ήταν η λέξη “αμφιθυμία”. Υπήρχαν εκείνοι που ένιωθαν ευγνωμοσύνη για τη βοήθεια που τους έχει προσφερθεί και εκφράζονταν με καλά λόγια για τα Προγράμματα. Κάποιοι άλλοι που θεωρούσαν πως ναι μεν κάτι κάνουν αλλά η βοήθεια που παρέχουν δεν επαρκεί. Και τέλος υπήρχαν εκείνοι που μιλούσαν εντελώς απαξιωτικά για τα Προγράμματα, θεωρώντας πως οι δράσεις που αναλάμβαναν ήταν “επ' ωφελεία” τους και οι άστεγοι είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης από αυτούς προκειμένου να αποκομίσουν κυρίως οικονομικά οφέλη. Δεν έλειψαν και τα σχόλια για τις λανθασμένες επιλογές των Προγραμμάτων ως προς τους δικαιούχους-αποδέκτες των υπηρεσιών τους αλλά και για τους λανθασμένους τρόπους και όρους λειτουργίας τους.

Φαίνεται πως η στάση που τηρεί ο καθένας τους έναντι των προγραμμάτων που προσφέρουν υπηρεσίες στήριξης και φροντίδας για τους αστέγους σχετίζεται όχι μόνο με τις προσωπικές εμπειρίες που είχαν αλλά ενδεχομένως και με τις προσδοκίες που είχαν όταν έρχονταν σε επαφή με αυτά τα προγράμματα. Οι προσδοκίες αυτές καθώς είναι στενά συνδεδεμένες με τις αντιλήψεις των

αστέγων σχετικά με το ρόλο που πρέπει να διαδραματίζουν οι οργανώσεις αυτές, αλλά και το τι θεωρεί ο καθένας ως πρωταρχική ανάγκη, έρχονται στη πράξη να επιβεβαιωθούν ή να διαψευστούν εξ ολοκλήρου ή μερικώς. Γεγονός που “πυροδοτεί” και τις ανάλογες αντιδράσεις, οι οποίες “αποτυπώνονται” στα σχόλια και στις κρίσεις που κάνουν.

5.9 Η στάση των αστέγων για το μέλλον τους

Κάτι ακόμα που θελήσαμε να αποτυπώσουμε στα πλαίσια της έρευνας που πραγματοποιήσαμε ήταν η στάση των ερευνώμενων για το μέλλον τους. Τους ρωτήσαμε λοιπόν αν είναι αισιόδοξοι για το μέλλον, αν πιστεύουν πως τα πράγματα θα αλλάξουν προς το καλύτερο. Τα ευρήματα της έρευνας παρουσιάζουν ενδιαφέρον ειδικά αν τα αντιπαραβάλλει κανείς με τη παρατηρούμενη κατήφεια και απαισιοδοξία (καταγεγραμμένη και από επίσημες έρευνες¹⁹⁵), που επικρατεί στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία κυρίως σε ότι αφορά τον οικονομικό τομέα.

Ας αφήσουμε όμως τους ίδιους να “μιλήσουν”: *κοίταζε να δεις εκ φύσεως είμαι αισιόδοξος αλλά κάποιες στιγμές βλέπω ότι το ίδιο το κράτος σε διώχνει. Οπότε δύο είναι τα τινά, ή θα κάτσω και θα μαζέψω χρήματα ενός χρόνου και θα πάρω των ομματιών μου και θα πάω στο εξωτερικό ή να πάω πιο κάτω; δεν μπορεί να πάω πιο κάτω.*”. (Μιχάλης Α. , ετών 36). *Έχω πάρει απόφαση να παλέψω τα πράγματα. Αυτό σου λέω, βήμα βήμα, πρέπει να παλεύεις και μετά βλέπουμε, μπας και μπω στο στεγνό (εννοεί πρόγραμμα απεξάρτησης χωρίς τη χρήση υποκατάστατων) και από κει και πέρα, κατάλαβες, στρώνουνε τα πράγματα...* (Μαξ, ετών 34). *Πιστεύω να γίνει κάτι γιατί δε πάει άλλο, δε παλεύεται η κατάσταση (...), Τώρα περιμένω, από τον άλλο μήνα θα είναι σταθερό. Θα είναι ένα δεκάρικο την ημέρα. Αυτό με κάνει πιο καλύτερο γιατί ξέρω ότι θα έχω ένα μεροκαματάκι, θα λέω δόξα σοι γιατί έψαχνα πολλά χρόνια να βρω μία δουλειά και λέω επιτέλους μου ξημέρωσε μια καλή πρωτοχρονιά. Μου ξημέρωσαν και εμένανε Χριστούγεννα.* (Σάββας, ετών 34). *Γυρίζεται τώρα ένα ντοκιμαντέρ για τις ζωές αυτών των ανθρώπων και θα βγάλω κι ένα βιβλίο όταν θα νιώσω όμως έτοιμος. Δε θα το κάνω όμως για θέμα εκμετάλλευσης, για να πάρω εγώ κάποια φράγκα(...), δεν ξέρω... Έχει έρθει ώρα που ελπίζω τα πάντα..* (Δημήτρης, ετών 50). *Το ελπίζω. Αν στραβώσει κάτι είναι ανθρώπινο και θα μπορούσε να συμβεί στον οποιονδήποτε. Τώρα που πέρασε το πόδι τα βλέπω όλα πιο ψυχραιμα και νομίζω ότι θα πάνε όλα καλά. Γιατί θα χαμογελάσει και λίγο το χειλάκι μου*

¹⁹⁵ Απαισιόδοξοι δηλώνουν οι 8 στους 10 Έλληνες σχετικά με την πορεία των προσωπικών τους οικονομικών (77%) και περισσότεροι από 7 στους 10 δηλώνουν απαισιόδοξοι για την πορεία της ελληνικής οικονομίας (73%), σύμφωνα με την ποσοτική έρευνα με τίτλο Οικονομικό Βαρόμετρο που πραγματοποιεί κατ εντολή του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών η εταιρεία ALCO, ενώ τα ευρήματά της επεξεργάζεται το Κέντρο Μελετών και Έρευνας του ΕΒΕΑ (ΚΕΜΕ-ΕΒΕΑ). Πηγή: Metronews.gr, “8 στους 10 Έλληνες δηλώνουν απαισιόδοξοι”, 28/2/2013, txt at, <http://www.metrogreece.gr/ArticleDetails/tabid/82/ArticleID/292359/Default.aspx>, προσπελ. 10/3/2013.

τώρα γιατί πριν δεν μπορούσε να χαμογελάσει. (...) όχι και τόσο, δεν ξέρω, δεν νομίζω, πιστεύω ότι κάποια στιγμή θα ρεφάρω, έστω τα μισά και θα βρω έναν δικηγόρο, έναν μεσίτη και θα τα κάνει όλα. (Μιχάλης Β. , ετών 42). Ναι γιατί σκέφτομαι πως ήταν τα πράγματα για μένα την πρώτη μέρα που ήμουν έξω και πως είναι τώρα. Έχουν ήδη αλλάξει προς το καλύτερο (Γιάννης, ετών 33). Ελπίδα έχω αλλά αισιόδοξος δεν είμαι... Έχω ελπίδα ότι όλο και κάτι θα αλλάξει και πάει να μου αλλάξει τώρα τελευταία , με μια κοπέλα τώρα που έχω γνωρίσει κι είναι πλούσια κλπ... Για να δούμε αν θα προχωρήσει, μακάρι να προχωρήσει... (Βαγγέλης, ετών 53).

Οι περισσότεροι άστεγοι του δείγματός μας είτε σαν ευχή είτε σαν ελπίδα, ή ακόμα γιατί όντως έτσι νιώθουν και πιστεύουν, δηλώνουν αισιόδοξοι. Έχοντας μιλήσει μαζί τους, φαίνεται πως η αισιοδοξία τους αυτή δεν εδράζεται σε κάτι απτό και συγκεκριμένο, τουλάχιστον για τους περισσότερους άστεγους. Μοιάζει περισσότερο σαν ευχή. Ίσως γιατί είναι ήδη τόσο δύσκολη η ζωή τους που θεωρούν πως δεν μπορεί να γίνει χειρότερη. Ενδεχομένως η αισιοδοξία αυτή να αποτελεί και ένα είδος μηχανισμού άμυνας που τους βοηθάει να αντέχουν και να συνεχίζουν, παρά τις αντιξοότητες. *(να πάω πιο κάτω; δεν μπορεί να πάω πιο κάτω. Μιχάλης Α. , ετών 36). Βέβαια υπάρχουν και εκείνοι που έχουν λόγους να είναι αισιόδοξοι καθώς τη περίοδο που τους συναντήσαμε βρίσκονταν σε μία φάση που τα πράγματα έδειχναν να πηγαίνουν προς το καλύτερο γι αυτούς. Η προοπτική απασχόλησης, η προοπτική στέγασης, η λήψη κάποιου επιδόματος, η επιτυχής αντιμετώπιση ενός προβλήματος υγείας, ή ακόμα και η πιθανότητα ανεύρεσης συντρόφου (και μάλιστα «πλούσιου» όπως στη περίπτωση του Βαγγέλη) είναι λόγοι για να κάνουν αυτούς τους ανθρώπους να είναι αισιόδοξοι και να χαμογελούν.*

5.10 Τρόποι επανένταξης – προτεινόμενες λύσεις

Προκειμένου να διερευνήσουμε το πως οι ίδιοι οι άστεγοι εκτιμούν τη κατάστασή τους αλλά και ποιοί, κατ' αυτούς, είναι οι τρόποι που θα τους επιτρέψουν να βγουν από αυτήν, τους ζητήσαμε να μας προτείνουν λύσεις τόσο για τα δικά τους προβλήματα όσο και για το θέμα των αστέγων γενικότερα. Σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, οι βασικοί άξονες στους οποίους πρέπει να κινηθεί η διαδικασία επανένταξης τόσο των ίδιων όσο και των υπόλοιπων αστέγων είναι δύο : η **προσωρινή στέγαση** και η **εργασία** (με την ασφαλιστική κάλυψη που αυτή συνεπάγεται). *«Να βρεθεί ένας ξενώνας, υπάρχουν τόσα κτίρια και εδώ στην Αθήνα και στον Πειραιά, δημόσια κτίρια, εγκαταλειμμένα» (Σάββας, ετών 34), «Για να μην υπάρχουν άστεγοι πρέπει να υπάρχουν θέσεις εργασίας. Να πάει ο άλλος, να πιάσει μια δουλειά, σιγά-σιγά να πατήσει κι αυτός για να αισθανθεί ασ πούμε αλλιώς. Όσο υπάρχει ανεργία, για μένα, είσαι και άστεγος.» (Σωτήρης, ετών 37).*

Εναλλακτικά για την εργασία, λόγω της μεγάλης ανεργίας, προτείνεται η **θέσπιση ενός ελάχιστου εισοδήματος** με τη μορφή επιδόματος για όσους δεν βρίσκουν εργασία ή αδυνατούν για λόγους υγείας να εργαστούν. *«Βασικά δε θα 'πρεπε να υπάρχει ένας άνθρωπος χωρίς ένα ελάχιστο εισόδημα. Δηλαδή έστω και διακόσια ευρώ θα μπορούσε να τα δώσει το κράτος, πόσοι είναι ας πούμε, πενήντα χιλιάδες άστεγοι; Δηλαδή τρώνε τόσα σε μπαρούφες.. Έστω και εκατό ευρώ βρε παιδί μου που λέει ο λόγος, ένα ελάχιστο εισόδημα...»* (Βαγγέλης, ετών 53).

Υπάρχουν βέβαιοι και εκείνοι, που γνωρίζοντας τη δυσμενή οικονομική συγκυρία, θεωρούν ότι θα αποτελούσε λύση η **μετανάστευσή τους** σε άλλο κράτος προς ανεύρεση στέγης και εργασίας. *Οπότε δύο είναι τα τινά, ή θα κάτσω και θα μαζέψω χρήματα ενός χρόνου και θα πάω των ομματιών μου και θα πάω στο εξωτερικό ή να πάω πιο κάτω; δεν μπορεί να πάω πιο κάτω.* (Μιχάλης Α. , ετών 36)

Για όσους είναι δικαιούχοι ήδη θεσπισμένων επιδομάτων, η **ολοκλήρωση των διαδικασιών που απαιτούνται και η λήψη αυτών** θα αποτελούσε τη λύση ή μέρος της λύσης των προβλημάτων τους. *Κι εγώ αυτή τη στιγμή θέλω να φτιάξω τα χαρτιά όπως σου είπα για το επίδομα.* (Μαξ, ετών 34).

Δεν έλειψαν επίσης λύσεις όπως η **αυτοοργάνωση των αστέγων** με κάποιο τρόπο, υπό τη μορφή Μ.Κ.Ο ή Μη Κερδοσκοπικού Σωματείου, προκειμένου να μπορούν να διεκδικούν οι ίδιοι τα δικαιώματά τους, σε θεσμικό επίπεδο, δίχως τη διαμεσολάβηση κάποιων άλλων, μη αστέγων, των οποίων ευθέως πολλές φορές αμφισβητούν τις προθέσεις τους. *Εμένα μου έχει μπει στο μυαλό μέχρι και να τους οργανώσω αυτούς τους ανθρώπους. Όχι να τους κάνω κόμμα αλλά να ξέρουνε ότι πέρα από άστεγοι, έχουνε και δικαιώματα.* (Δημήτρης, ετών 50)

Όπως ήταν αναμενόμενο, ο λόγος τους ήταν καταγγελτικός σε ότι αφορά το κράτος, το τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του αλλά και τους πολιτικούς και τα κόμματα: *« Σήμερα το κράτος δεν μπορεί να κάνει τίποτα. Το κράτος έπρεπε να κάνει όταν έπαιρνε την επιδότηση...»* (Μιχάλης Β. , ετών 43). *«πρώτα-πρώτα το κράτος δεν βοηθάει.»* (Μαξ, ετών 34), *Αυτοί θέλουν μόνο να κλέβουν και να βγαίνουν στην τηλεόραση και να δίνουν εύκολα λόγια και λύσεις...(…) Τι δηλαδή, λόγια από τα μπαλκόνια; τι να τα κάνουμε; Και κλεψιές από πίσω και ο ένας να καλύπτει τον άλλονε... (Βαγγέλης, ετών 53).*

Στα αρμόδια όργανα και λειτουργούς καταλογίζουν από ανικανότητα και έλλειψη βούλησης ή προνοητικότητας, μέχρι σκοπιμότητα και ίδιον όφελος από τη μη αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων. *(Γιατί μη μου πεις ότι το κωλουπουργείο Υγείας και Πρόνοιας δεν μπορεί να λύσει αυτά τα πράγματα(...)) Όχι! δεν θέλουν... Δημήτρης, ετών 50).* Σε κάθε περίπτωση θεωρούν πως η κοινωνική πολιτική που ασκείται είναι από ελλειμματική έως ανύπαρκτη. *Δηλαδή αυτοί οι άνθρωποι, δεν επιτρέπεται για να υπάρχουν έξω. Ότι και να 'ναι, είτε ψυχολογικά έχουνε είτε όχι, γηροκομεία, κάπου να τους πάνε και να φτιάξουν ένα Ίδρυμα για τους ηλικιωμένους που έχουνε πιο ανάγκες που και να μην έχεις απολύτως τίποτα για να μένεις εκεί μέσα.* (Σωτήρης, ετών 37).

Οι άστεγοι όμως δεν αρκούνται σε αφηρημένες προτάσεις και καταγγελίες. Με αφετηρία τους βασικούς άξονες που αναφέραμε πριν, προχωρούν σε προτάσεις συγκεκριμένες που η υλοποίησή τους θα έδινε, κατ' αυτούς, λύση στο θέμα των αστέγων. Κάποιες από αυτές τις προτάσεις είναι: *Δηλαδή υπάρχουν πάρα πολλά κτίρια εγκαταλειμμένα, π.χ. το παλιό το ΙΚΑ στη Πειραιώς. Δηλαδή για όνομα του Θεού, αυτό το δεκαοχταόροφο κτίριο... (Σωτήρης, ετών 37), Έχει τόσα κτίρια άδεια, του ΙΚΑ στη Πειραιώς, το άλλο στο Εφετείο, κρατική περιουσία δεν είναι; Δεν μπορεί να βάλουν εκεί μέσα αστέγους; (Δημήτρης, ετών 50). Και να σου πω, να βάλει και σε κάθε όροφο έναν δημοτόμπατσο και να ελέγχει, προκειμένου ο καθένας να έχει το χώρο καθαρό και περιποιημένο. Βάλε και πέντε εργατολόγους, να! και οι εργατολόγοι πέντε μεροκαματάκια, να και ο δημοτόμπατσος μεροκαματάκι, να καλύψεις θέσεις εργασίας... (Δημήτρης, ετών 50).* Αυτό λοιπόν που προτείνουν οι άστεγοι είναι η **αξιοποίηση άδειων δημόσιων κτιρίων** (Ολυμπιακό χωριό, ολυμπιακές εγκαταστάσεις, κτίριο ΙΚΑ της οδού Πειραιώς, παλιό Εφετείο στη Σωκράτους ήταν μερικά παραδείγματα που μας ανέφεραν) για τη λειτουργία κέντρων φιλοξενίας αστέγων και η **δημιουργία νέων θέσεων εργασίας** μέσω αυτής, για την επισκευή, συντήρηση, φύλαξη κτιρίων, ψυχοκοινωνική υποστήριξη των φιλοξενούμενων.

Η δωρεάν παραχώρηση για κάποιο χρονικό διάστημα, **δημόσιων γεωργικών εκτάσεων ή εκτάσεων που έχει στη κατοχή της η Εκκλησία** προς εκμετάλλευση και η εγκατάσταση αστέγων σε χωριά που τώρα είναι έρημα είναι κάποιες άλλες λύσεις που προτείνουν. Σχετικά με αυτό μας λένε ο Δημήτρης και ο Βαγγέλης: *Έχει τόσα χωριά που είναι ακατοίκητα. Σ' αυτά τα κωλοακατοίκητα χωριά δεν μπορούν να πάρουν, πόσοι είναι οι άστεγοι; να σου πω εγώ έναν πλασματικό αριθμό, έναν πλασματικό αριθμό θα σου προσφέρω, μη το δένουμε κιόλας, πόσοι είναι; 20000; 30000; Μάζεψε λοιπόν όλους αυτούς (...) και πες "τι είσαι εσύ αγόρι μου, ηλεκτρολόγος; Πάρε αυτό το σπιτάκι, φτιάξτο, έχε και αυτό το χωράφι να καλλιεργείς πατατούλες, τον πρώτο καιρό θα σε βοηθήσω και μετά, όταν θα βγάλεις πια παραγωγή, θα έρχομαι να σου παίρνω το 20% να πάω να το πουλήσω, για να μπορέσω να συντηρήσω το χωριουδάκι που μένεις και έτσι ο κάθε άστεγος θα έχει σπίτι. (Δημήτρης, ετών 50). Δεν μπορούσε το κράτος να πούμε να πάρει ένα κτήμα, πέντε, δέκα, να κάνει πτηνοτροφικές μονάδες ή γαλοπούλες ή κάτι παραγωγικό και να αμολήσει αυτούς τους ανθρώπους μέσα να τα φροντίζουνε(...), Ή έστω μια απασχόληση βρε παιδί μου, φτιάξε κάτι, φτιάξε κάποιες μονάδες, ξέρω γω κτηνοτροφικές, και αμόλα τους εκεί μέσα να κάνουν δουλειά, ξέρω γω... (Βαγγέλης, ετών 53).*

Η **πρόσληψη αστέγων σε δημόσια έργα**, με τη μέθοδο της επιπλέον μοριοδότησης για όσους είναι άστεγοι ήταν μία ακόμα πρόταση: *Γιατί δε βγαίνουνε να πούνε ότι τα σημερινά έργα, αυτά που θα φτιάξουν τώρα, στη Καλαμάτα, στην Εθνική οδό, θα δουλέψουν μόνο άστεγοι. (Σωτήρης, ετών 37).*

Συνοψίζοντας τις προτάσεις που έκαναν οι άστεγοι, αυτό που παρατηρούμε είναι πως όντως οι βασικοί άξονες πάνω στους οποίους κινούνται είναι η **στέγαση** και η **απασχόληση** κάτι που μας

οδηγεί στο συμπέρασμα ότι είναι κοινή τους πεποίθηση πως αν δοθεί λύση γι αυτά τα θέματα αυτόματα το πρόβλημα με τους αστέγους στην Ελλάδα θα επιλυθεί. Κάτι άλλο που διαπιστώνουμε είναι πως προτείνουν λύσεις που μόνο μέσω της κρατικής παρέμβασης είναι δυνατόν να υλοποιηθούν. Συνεπώς κατ' αυτούς το πρώτο λόγο τον έχει η πολιτεία και το γεγονός πως δεν αναλαμβάνεται από μέρος της καμία δράση προς αυτή τη κατεύθυνση τους θυμώνει και τους απογοητεύει, καθώς διαπιστώνουν καθημερινά και μάλιστα με τον πιο επώδυνο τρόπο πως το περιβόητο «Κράτος Πρόνοιας» μόνο κατ' ευφημισμό μπορεί να λέγεται έτσι και πως στην πραγματικότητα αποδεικνύεται γι αυτούς ελλιπές έως ανύπαρκτο, ένα «άδειο πουκάμισο».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στα πλαίσια εκπόνησης της Διπλωματικής μας εργασίας, αποφασίσαμε να διεξάγουμε ποιοτική έρευνα, πιο συγκεκριμένα έρευνα πεδίου, μέσω συμμετοχικής παρατήρησης (με τους περιορισμούς στους οποίους ήδη έχουμε αναφερθεί, ως προς τη χρήση του όρου), μέρος της οποίας αποτέλεσε και η λήψη δέκα ημιδομημένων συνεντεύξεων από αστέγους. Στόχος της έρευνας ήταν η διερεύνηση του “προφίλ” των αστέγων (δημογραφικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά), η ανάδειξη τυχόν διαφορών μεταξύ αστέγων και “νεοαστέγων”, της διαδικασίας μετάβασής τους στη κατάσταση του αστέγου, των συνθηκών διαβίωσης, των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και των τρόπων επίλυσής τους, καθώς και η ανάδειξη των λύσεων που εκείνοι έχουν να προτείνουν προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της έλλειψης στέγης. Παράλληλοι ερευνητικοί στόχοι, που είτε είχαν τεθεί από την αρχή είτε προέκυψαν κατά τη διάρκεια της έρευνας, ήταν η διερεύνηση των σχέσεών τους με το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον, τόσο πριν όσο και αφού έμειναν άστεγοι, των σχέσεών τους με τους άλλους αστέγους αλλά και οι στάσεις και αντιλήψεις τους για θέματα όπως το φύλο, οι μετανάστες, οι ομοφυλόφιλοι, οι τοξικοεξαρτημένοι, οι παραβατικοί. Τέλος, αποτυπώσαμε, σύμφωνα πάντα με όσα μας είπαν τα υποκείμενα της έρευνας, την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων που παρέχουν στήριξη σε αστέγους.

Διεξάγοντας έρευνα με τη χρήση ποιοτικών μεθόδων, δεν επιδιώκουμε τη γενίκευση των αποτελεσμάτων μας, (όπως αυτή ορίζεται από την οπτική του ποσοτικού μοντέλου), αλλά την ύπαρξη συμβατότητας μεταξύ του χώρου και της ομάδας που ερευνήσαμε με παρόμοιους χώρους ή ομάδες. Με άλλα λόγια δεν έχουμε ως στόχο τη διαμόρφωση γενικών κανόνων αλλά, μέσω της καλύτερης δυνατής γνωριμίας με τον “άλλον”, τη διατύπωση υποθέσεων εργασίας σχετικά με το τι είναι πιθανόν να ανακαλύψουμε σε παρόμοιους χώρους ή ομάδες. Δηλαδή υποθέτουμε πως αν διερευνήσουμε κάποια άλλη ομάδα αστέγων, σε κάποιο άλλο χώρο, πιθανόν να οδηγηθούμε μπροστά σε ανάλογα ευρήματα με αυτά της παρούσας έρευνας.¹⁹⁶

Σύμφωνα λοιπόν με τα ευρήματα της έρευνας, διαπιστώσαμε πως το φαινόμενο της έλλειψης στέγης τα τελευταία 2-3 χρόνια έχει αρχίσει να παίρνει ανησυχητικές διαστάσεις, καθώς αφορά όλο και περισσότερους ανθρώπους, οι οποίοι αφού συνήθως ενταχθούν στις “στρατιές” των ανέργων, στη συνέχεια πλαισιώνουν τις “τάξεις” των αστέγων. Είδαμε δηλαδή μια μεγάλη διαφοροποίηση στο προφίλ των αστέγων, έτσι όπως αυτό αποτυπώνεται σε παλαιότερες έρευνες, κάνοντάς μας να αναθεωρήσουμε σε πολύ μεγάλο βαθμό τις προ-αντιλήψεις, των οποίων ήμασταν κι εμείς φορείς, που ήθελε τον άστεγο, να είναι ο περιθωριακός τύπος, με ψυχιατρικά-ψυχολογικά προβλήματα, ο

¹⁹⁶ ό.π. Κυριαζή Ν., σ. 281.

εξαρτημένος από το αλκοόλ ή άλλες ουσίες, ο παραβατικός, ο παράνομος μετανάστης ή απλά ο γραφικός τύπος που η ζωή στον δρόμο ήταν επιλογή του. Όχι ότι δεν υπάρχουν κι αυτοί, όμως εκείνοι που περιέρχονται στη κατάσταση του αστέγου φαίνεται να είναι πια, οι, μέχρι πρότινος, γνωστοί, φίλοι, συνάδελφοι, γείτονες.

Διαπιστώσαμε μέσα από την έρευνα την ύπαρξη μιας “υπο-ομάδας” μεταξύ των αστέγων, που διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από αυτό που θα ονομάζαμε “παραδοσιακό άστεγο πληθυσμό”. Είναι εκείνοι που μάθαμε μέσα από τον δημόσιο λόγο να ονομάζουμε “νεο-άστεγους”, και που κυρίως λόγω ανεργίας βρέθηκαν εκτός στέγης. Στο δείγμα μας εντοπίσαμε έξι τέτοιες περιπτώσεις, των οποίων η διαφοροποίηση από τους υπόλοιπους αστέγους προκύπτει από το γεγονός ότι δεν φέρουν χαρακτηριστικά που φέρουν οι υπόλοιποι. Δηλαδή, δεν είναι αποφυλακισμένοι, δεν είναι ψυχικά πάσχοντες, δεν είναι εξαρτημένοι από αλκοόλ ή άλλες ουσίες (σύμφωνα τουλάχιστον με όσα μας δήλωσαν) και δεν έχουν επιλέξει τη ζωή στο δρόμο από άποψη (homelessness as a life style). Οι παρατηρηθείσες διαφορές στα κοινωνικοδημογραφικά τους χαρακτηριστικά (κυρίως σε ότι έχει να κάνει με τη μόρφωση σε κάποιες περιπτώσεις και βέβαια θέματα που σχετίζονται με την απασχόληση, την εξάρτηση και τη παραβατικότητα) θεωρούμε ότι είναι ήσσονος σημασίας. Το σημαντικότερο για μας είναι ότι οι ίδιοι έχουν διαφορετική αντίληψη εαυτού από τους υπόλοιπους. Είναι εκείνοι που αισθάνονται διαφορετικοί από τους άλλους αστέγους και επιδιώκουν να επικοινωνούν αυτή τη διαφορά σε κάθε ευκαιρία. Σαν ένα είδος μηχανισμού άμυνας προκειμένου οι αρνητικές στερεοτυπικές αντιλήψεις που υπάρχουν για τους άστεγους από την ευρύτερη ελληνική κοινωνία να μην συμπεριλαμβάνουν και τους ίδιους.

Οι άστεγοι που γνωρίσαμε στα πλαίσια της έρευνάς μας, έστω και σε διαφορετικό βαθμό ο καθένας, είναι κοινωνικά αποκλεισμένοι καθώς αδυνατούν ή δυσκολεύονται να έχουν πρόσβαση ή να απορροφήσουν δημόσια και κοινωνικά αγαθά. Η έλλειψη στέγης, η μη πρόσβαση στην απασχόληση (ή η ετεροαπασχόληση και εκ περιτροπής απασχόληση, καθώς και η ανασφάλιστη εργασία), η έλλειψη ενός ελάχιστου σταθερού εισοδήματος για τη πλειονότητα του δείγματος, η έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης είναι κοινός τόπος για τους περισσότερους. Στη προσπάθειά τους να καλύψουν τις βασικές ανάγκες τους (στέγαση, σίτιση, ένδυση/υπόδηση, ατομική υγιεινή) καθώς και τα θέματα που σχετίζονται με την υγεία τους, οι άστεγοι ενεργοποιούν το πολιτισμικό κεφάλαιο που διαθέτει ο καθένας, εφαρμόζοντας αυτό που ονομάσαμε “στρατηγικές επιβίωσης”. Ως τέτοιες μπορούν να νοηθούν, η προσπάθεια για διατήρηση ή σύναψη σχέσεων με άτυπα κοινωνικά δίκτυα (συγγενείς, φίλοι), τα οποία χωρίς να προσφέρουν οριστική λύση, σε πολλές περιπτώσεις δρουν υποστηρικτικά, καθώς και οι πρότερες γνώσεις και εμπειρίες τις οποίες χρησιμοποιούν προκειμένου να βρουν, έστω και περιστασιακά, εργασία, να προσφύγουν σε γιατρούς ή σε υπηρεσίες και γενικότερα να επιλύσουν τα του βίου τους.

Διερευνώντας τα αίτια που οδηγούν κάποιον εκτός στέγης, διαπιστώσαμε την ύπαρξη αιτιακών ή επιβαρυντικών παραγόντων που σταδιακά μπορούν να καταστήσουν κάποιον άστεγο.

Είναι παράγοντες που έχουν αναδειχθεί και σε προηγούμενες έρευνες, όπως: Η ανεργία, τα προβλήματα στις σχέσεις με την οικογένεια, η φυλάκιση και τα προβλήματα υγείας. Πιο ευάλωτοι σε αυτό φαίνεται να είναι όσοι πάσχουν από κάποια ψυχική νόσο ή αντιμετωπίζουν προβλήματα εξάρτησης από αλκοόλ ή άλλες ουσίες. Εκείνο που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι ότι όταν το δείγμα μας ρωτήθηκε ευθέως για το τι πιστεύουν ότι φταίει και έμειναν άστεγοι, δεν ήταν λίγοι εκείνοι που μας είπαν ότι λανθασμένες προσωπικές επιλογές και εκτιμήσεις καταστάσεων έχουν συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση της παρούσας κατάστασης.

Αν θα θέλαμε τώρα να σκιαγραφήσουμε το “προφίλ” των αστέγων, σύμφωνα με το δείγμα μας, θα λέγαμε ότι είναι κυρίως άνδρες, ηλικίας γύρω στα 35, με μέση ή ανώτερη μόρφωση, άγαμοι στη πλειονότητά τους, συνήθως χωρίς σύντροφο, άνεργοι ή εργαζόμενοι περιστασιακά, χωρίς σταθερό εισόδημα και δίχως ασφαλιστική κάλυψη. Για τη στέγασή τους οδηγούνται σε διάφορες επιλογές όπως, πάρκα, παγκάκια, προαύλια εκκλησιών, γέφυρες, παραλία, εισόδους πολυκατοικιών, οικοδομές, εγκαταλειμμένα κτίρια, προσωρινή φιλοξενία σε σπίτια συγγενών ή φίλων, καθώς και σε ξενώνες. Οι αίθουσες αναμονής σε νοσοκομεία αλλά και σε λιμάνια, σταθμούς τρένων, λεωφορείων ή αεροδρομίων, τα οποία αποτελούν ευρήματα της έρευνας πεδίου που πραγματοποιήσαμε, είναι κάποιες από τις επιλογές τους. Η επιδίωξη φυλάκισης προκειμένου να βρουν στέγη υφίσταται ως λύση σε κάποιες περιπτώσεις. Η μετακίνησή τους γίνεται είτε με τα πόδια είτε με τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς, τα οποία ενίοτε χρησιμοποιούν προκειμένου να προφυλαχτούν από ακραίες καιρικές συνθήκες ή να κοιμηθούν, ενώ για τις μετακινήσεις τους αυτές δεν πληρώνουν εισιτήριο καθώς τυγχάνουν της ανοχής των ελεγκτών.

Χρησιμοποιούν τις διάφορες υπηρεσίες που προσφέρονται από Οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στη στήριξη των αστέγων προκειμένου να ικανοποιήσουν ανάγκες όπως η σίτιση, η ένδυση/υπόδηση, ατομική υγιεινή αν και δηλώνουν μερικώς ικανοποιημένοι από αυτές καθώς θεωρούν ότι είτε δεν επαρκούν είτε δεν λειτουργούν με σωστό τρόπο είτε δεν επιλέγουν με σωστά κριτήρια αυτούς που βοηθούν, ενώ δεν έλειψαν και οι καταγγελίες για κάποιους υποτιθέμενους αστέγους που κακώς γίνονται αποδέκτες βοήθειας. Ειδικά για το θέμα της σίτισης δεν είναι λίγοι εκείνοι που όποτε τους δίνεται η ευκαιρία αγοράζουν είδη διατροφής ή βρίσκουν φαγητό μέσω σχέσεων που αναπτύσσουν με ιδιοκτήτες καταστημάτων ή περίοικους που τους προσφέρουν φαγητό, καθώς θεωρούν ότι η ποιότητα του φαγητού που προσφέρεται στα συσσίτια δεν είναι καλή.

Οι περισσότεροι δηλώνουν καπνιστές και κάποιοι από αυτούς μάλιστα αυτοχαρακτηρίζονται ως μανιώδεις. Στο δείγμα μας είχαμε δύο περιπτώσεις ψυχικώς πασχόντων και δύο εξαρτημένων, η μία από το αλκοόλ και ο άλλος από ναρκωτικά. Υπήρχαν δύο άτομα τα οποία είχαν βρεθεί φυλακή. Σχετικά με το επάγγελμα που ασκούσαν για μεγαλύτερο διάστημα, δήλωσαν όλοι ότι ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι ή ελεύθεροι επαγγελματίες. Φαίνεται ότι η σχετική οικονομική ασφάλεια που παρέχει η εργασία στο Δημόσιο, δρα προστατευτικά προκειμένου να μην περιέλθει κάποιος στη κατάσταση

του αστέγου. Αρκετοί έχουν πέσει θύματα επιθέσεων συνήθως με σκοπό τη κλοπή. Ιεραρχώντας τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, εκτός από το θέμα της στέγης, τα θέματα υγείας είναι για τους περισσότερους το πιο σοβαρό πρόβλημα. Η ανεύρεση εργασίας, ή συντρόφου αναφέρθηκαν επίσης.

Ζητώντας τους να μας πουν τι θα έπρεπε να γίνει προκειμένου να λυθεί το θέμα με τους αστέγους, προέβησαν σε σειρά προτάσεων, όπως η προσωρινή στέγασή τους (σε κτίρια που ανήκουν στο κράτος και αυτή τη στιγμή παραμένουν αναξιοποίητα) και η εργασία (με την ασφαλιστική κάλυψη που αυτή συνεπάγεται). Προχωρώντας σε συγκεκριμένες προτάσεις, προτάθηκαν, μεταξύ άλλων, η πρόσληψη αστέγων σε δημόσια έργα, με τη μέθοδο της επιπλέον μοριοδότησης για όσους είναι άστεγοι καθώς επίσης και η δωρεάν παραχώρηση για κάποιο χρονικό διάστημα, δημόσιων γεωργικών εκτάσεων ή εκτάσεων που έχει στη κατοχή της η Εκκλησία προς εκμετάλλευση και η εγκατάσταση αστέγων σε χωριά που τώρα είναι έρημα. Εναλλακτικά για την εργασία, λόγω της μεγάλης ανεργίας, προτείνεται η θέσπιση ενός ελάχιστου επιδόματος-εισοδήματος για όσους δεν βρίσκουν εργασία ή αδυνατούν για λόγους υγείας να εργαστούν. Υπάρχουν βέβαια και εκείνοι, που γνωρίζοντας τη δυσμενή οικονομική συγκυρία, προκρίνουν ως λύση τη μετανάστευσή τους σε άλλο κράτος προς ανεύρεση στέγης και εργασίας. Για όσους είναι δικαιούχοι ήδη θεσπισμένων επιδομάτων, η ολοκλήρωση των διαδικασιών που απαιτούνται και η λήψη αυτών θα αποτελούσε τη λύση ή μέρος της λύσης των προβλημάτων τους. Η αυτοοργάνωση των αστέγων με κάποιο τρόπο, υπό τη μορφή Μ.Κ.Ο ή Μη Κερδοσκοπικού Σωματείου, προκειμένου να μπορούν να διεκδικούν οι ίδιοι τα δικαιώματά τους, σε θεσμικό επίπεδο, δίχως τη διαμεσολάβηση κάποιων άλλων, μη αστέγων, των οποίων, ευθέως πολλές φορές, αμφισβητούν τις προθέσεις τους, ήταν μια ακόμη πρόταση.

Αντιλαμβανόμαστε πως για να υλοποιηθούν τα περισσότερα από αυτά, χρειάζεται να μεριμνήσει η πολιτεία, το κράτος. Είναι αυτό που πρέπει να αναλάβει δράση. Ακόμα κι αν κάποιος υποστηρίζει ότι δεν μπορούμε να τα αναμένουμε όλα από το κράτος και πως ίσως θα έπρεπε να δοθεί χώρος και στην ιδιωτική πρωτοβουλία, θεωρούμε πως με τους ρυθμούς που αυξάνονται οι άστεγοι, οι άνθρωποι που ζουν κάτω από τα όρια της φτώχειας, οι άνεργοι, ίσως σε λίγο καιρό, αυτοί που μέχρι πρότινος στήριζαν και βοηθούσαν τους αστέγους, να χρειαστούν βοήθεια και οι ίδιοι. Ειλικρινά δεν έχουμε την απαιτούμενη γνώση προκειμένου να αποφανθούμε αν οι παραπάνω λύσεις είναι ρεαλιστικές ή μη, εφαρμόσιμες άμεσα ή όχι. Όμως σαν πρώτο άκουσμα δεν μας ακούγονται παράδοξες ή παράλογες. Θα λέγαμε μάλιστα πως ίσως είναι καιρός κάτι ν' αρχίσει να κινείται προς αυτή τη κατεύθυνση.

Όπως ήταν αναμενόμενο, ο λόγος τους ήταν καταγγελτικός σε ότι αφορά το κράτος, το τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του αλλά και τους πολιτικούς και τα κόμματα. Στα αρμόδια όργανα και λειτουργούς καταλογίζουν από ανικανότητα και έλλειψη βούλησης ή προνοητικότητας, μέχρι σκοπιμότητα και ίδιον όφελος από την μη αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων. Θεωρούν ότι δεν είναι λίγοι εκείνοι που εκμεταλλεύονται την ύπαρξη των αστέγων κατά το δοκούν,

προκειμένου να λάβουν επιδοτήσεις ή να κερδίσουν ψήφους. Η αντίληψή τους για το ρόλο που οφείλει να διαδραματίσει το κράτος, εκτός όλων των άλλων, είναι αυτός του “εγγυητή” μιας αξιοπρεπούς διαβίωσης, κάτι που αυτή τη στιγμή την στερούνται και σε αυτό δεν νομίζω πως θα μπορούσε να διαφωνήσει κανείς.

Γνωρίζοντας την κοινωνική ομάδα των αστέγων είχαμε την ευκαιρία να δούμε από κοντά ανθρώπους να βιώνουν συνθήκες εξαθλίωσης. Βρεθήκαμε δίπλα σε ψυχικά πάσχοντες και εξαρτημένους που αντί να βρίσκονται σε προστατευμένους χώρους με ειδικούς για να τους φροντίσουν, κοιμούνται στο δρόμο εκτεθειμένοι σε κινδύνους, διακυβεύοντας και την ίδια τη ζωή τους, από τις κακουχίες που υφίστανται ή πιθανές εγκληματικές ενέργειες, δίχως προστασία από κανέναν, κυριολεκτικά στο “έλεος του Θεού”. Ήρθαμε κοντά με “νεοάστεγους”, για τους οποίους η ζωή στο δρόμο συνδέεται σε πολύ μεγάλο βαθμό με την οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την ανεργία που την συνοδεύει, και τους είδαμε να αγωνιούν για την “επανένταξή” τους, τη διατήρηση της πρότερης κοινωνικής τους ταυτότητας και τη μη ταύτισή τους με τους “άλλους” αστέγους. Παρατηρώντας τους όλο αυτό το διάστημα των σχεδόν πέντε μηνών, διακρίναμε αλλαγές στη διάθεση και συμπεριφορά τους. Όσοι είχαν καταφέρει να έχουν μπροστά τους κάποια προοπτική αποκατάστασης έστω και μεσοπρόθεσμης είχαν καλύτερη διάθεση, ήταν πιο ομιλητικοί και αισιόδοξοι. Οι άλλοι έμοιαζαν να “βουλιάζουν” και η ζωή στο δρόμο να τους “ρουφάει”.

Θέλουμε να πιστεύουμε πως μέσα από την εργασία αυτή καταφέραμε σε κάποιο βαθμό να αναδείξουμε τις ιδιαιτερότητες αυτής της ομάδας, συγκριτικά με τον παραδοσιακά άστεγο πληθυσμό. Σε κάθε περίπτωση τόσο το θέμα των νεοαστέγων όσο και των αστέγων γενικότερα, δεν μπορεί να εξαντληθεί μέσα από την έρευνα που κάναμε. Υπάρχει επιτακτική ανάγκη να μελετηθεί σε ακόμα μεγαλύτερο βάθος και εύρος το φαινόμενο των αστέγων κάτι που αποτελεί διεπιστημονική πρόκληση και πρόσκληση ταυτόχρονα, καθώς μόνο έτσι θα σταθεί δυνατόν να αναδειχθεί το μέγεθος του προβλήματος στη χώρα μας, οι αιτιακοί παράγοντες, οι συνθήκες που ευνοούν την εμφάνισή του και θα προταθούν τρόποι για την αντιμετώπιση και επίλυσή του μέσω της λήψης των πιο ενδεδειγμένων μέτρων.

Κλείνοντας, αυτό που θα θέλαμε να μείνει ως απόσταγμα από τη παρούσα διπλωματική εργασία είναι ότι δεν μπορούμε πλέον να αποδίδουμε τις διάφορες αποστερήσεις και τη κοινωνική μειονεξία που βιώνουν οι άνθρωποι αυτοί απλά σε προσωπικές ατυχίες ή στην ανικανότητά τους. Ακόμα και όταν υφίστανται αυτές οι ατυχίες ή οι ανικανότητες δεν μπορεί μόνο το άτομο να «ενοχοποιείται» για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει. Υπάρχουν μηχανισμοί και διαδικασίες που δημιουργούν συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού. Η ολοένα και πιο δεινή θέση στην οποία περιέρχονται ευρύτερες ομάδες πληθυσμού, η προσφυγή πολλών από αυτών στη χρήση κοινωνικών υπηρεσιών που προσφέρονται από διάφορους φορείς (συσσίτια Δήμων, εκκλησιών, βοήθεια από Μ.Κ.Ο.), ή ακόμα και ο κίνδυνος μετάβασης ή η μετάβαση αρκετών από αυτούς στη θέση του άστεγου, είναι κάτι που συνηγορεί υπέρ αυτής της άποψης και αναδεικνύει την επιτακτική

ανάγκη λήψης άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου. Νομίζουμε πως ο Μιχάλης Α. το έθεσε εξαιρετικά γι αυτό και θα ολοκληρώσουμε το παρόν πόνημα δίνοντάς του το λόγο: *“Αηλαδή τι παραπάνω έχει ένας που προς το παρόν είναι στεγασμένος κι ένας άστεγος; Και η διαφορά; Καμία. Στην ουσία είναι ένα άλφα στερητικό. Που ανά πάσα ώρα και στιγμή όμως αυτό ανατρέπεται. Αλλά πρόσεξε τώρα να δεις τι γίνεται, εάν υποθέσουμε ότι το κράτος αυτή τη στιγμή σκοπεύει να κάνει κάτι που το πρόβλημα είναι ακόμα σε νηπιακή μορφή τι θα γίνει σε πέντε, έξι μήνες που θα έχει γιγαντωθεί; Γιατί, αν υποθέσουμε ότι τα νούμερα για τα οποία μιλάνε στη πιάτσα είναι σωστά και τα οποία μιλάνε για ένα νούμερο γύρω στους είκοσι χιλιάδες αστέγους, που για μένα είναι πάρα πάνω αλλά ας δεχτούμε αυτό, και το οποίο μεγαλώνει με γεωμετρική πρόοδο μέρα με την ημέρα, τι θα κάνεις όταν θα φτάσουνε εκατό, εκατοπενήντα χιλιάδες; Θα πεις α, δεν ήμουνα γνώστης, α, δεν είχα προνοήσει; Α, δεν περίμενα να χτυπήσει την πόρτα τη δική μου; (Μιχάλης Α., ετών 36).*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Γιαννέτου Κ. , “Το κοινωνικό πρόβλημα της έλλειψης στέγης”, *Κείμενα Δημόσιας Πολιτικής*, ΙΣΤΑΜΕ, τχ 23, Ιαν. 2012

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού: Κοινοί Στόχοι για το δεύτερο γύρο των Εθνικών Σχεδίων Δράσης», Λουξεμβούργο, 2002.

Ζαραφωνίτου Χ. , *Ο φόβος του εγκλήματος. Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας*, Μελέτες Ευρωπαϊκής Νομικής Επιστήμης, Εκδ. Α.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, ελληνικά/αγγλικά

Ιωσηφίδης Θ., “ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ”, σημειώσεις, Παν/μιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, 2003

Ιωσηφίδης Θ. και Παπαδόπουλος Α.Γ. , “Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στον αγροτικό χώρο” στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ.) *Η Ανάπτυξη σε μια Πολυλειτουργική Υπαιθρο*, Gutenberg, Αθήνα, 2004.

Ιωσηφίδης, Θ., “Η μέθοδος των ομάδων εστίασης (focus groups) στην ποιοτική κοινωνική έρευνα”, *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Θ, Τεύχος 42, 2005.

Καβουνίδη Τ. , «Κοινωνικός αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής, στο Καραντινός Δ., Μαράτου - Αλιπράντη Λ., Φρονίμου Ε.,(επιμ.), *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1999.

Κασιμάτη, Κ. επιμ. *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Gutenberg, Αθήνα, 1998.

Κυριαζή Ν., *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, ια' εκδ., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.

Λαπαβίτσας Κ. , «Κοινωνικός αποκλεισμός και ιαπωνικός καπιταλισμός: Η περίπτωση των μη-χειρωνακτών εργατών», στο *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Ίδρ. Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, 1998.

Λυδάκη Α. , *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, 4η έκδ., εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2001.

Μουσούρου Λ. , “Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία”, στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Gutenberg, Αθήνα, 1998.

Παπαδοπούλου Δ. , *Από την κοινωνική ευπάθεια στον Κοινωνικό αποκλεισμό: Διαδικασίες και χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού στο νομό Κυκλάδων*, ΙΝΕ, Αθήνα, 2002.

Παπαλιού, Ο. , “ Το ζήτημα των αστέγων: Μια πρώτη προσέγγιση”, στο Ναούμη, Μ. ,Παπαπέτρου, Γ. , Σπυροπούλου, Ν. , Φρονίμου, Ε. , Χρυσάκης Μ. (επιμ.), *Το Κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας*

2010, Ε.Κ.Κ.Ε. , Αθήνα, 2010.

Παπαστάμος Σ. (Επιστ. Υπευθ.), Αντωνίου Σ., Κατερέλος Ι.Δ., Μαντόγλου Α., Προδρομίτης Γ., Ρήγα Α.Β., Σακαλάκη Μ. (Συνεργ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία, Επιστημολογικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις*, Τόμος Α', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.

Πιζάνιας, Π. , *Οι φτωχοί των πόλεων- Η τεχνογνωσία της επιβίωσης στην Ελλάδα το μεσοπόλεμο*, ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα, 1993.

Ροζανβαλόν, Π. , *Το νέο κοινωνικό ζήτημα. Επανεξετάζοντας το κράτος πρόνοιας*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 1995.

Σπυριδάκης, Μ. , «Η πρακτική κατοίκησης ως διαδικασία κοινωνικής αναπαραγωγής. Εντάξεις και αποκλεισμοί στις συνοικίες του Περάματος» στο: Οικονόμου Χ. , Φερόνας Α. (επιμ.), *Οι εκτός των τειχών: Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Διόνικος, Αθήνα, 2006.

Τσιάκαλος, Γ. , «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία», στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Gutenberg, Αθήνα, 1998.

Φακιολάς, Ν. , «Συμβουλευτική – Επαγγελματικός Προσανατολισμός και Κοινωνικός Αποκλεισμός», στο: Κασσωτάκης Μ. (επιμ.), *Συμβουλευτική και Επαγγελματικός Προσανατολισμός. Θεωρία και Πράξη*, Εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα, 2003.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Alamanou A., Stamatogiannopoulou E., Theodorikakou O., Katsadoros K., *The configuration of homelessness in Greece during the financial crisis*, KLIMAKA NGO – Greece, Αθήνα, 2011.

Alesina, A., Glaeser, E.L., *Fighting Poverty in the U.S. and Europe: A World of Difference*, Oxford University Press, Oxford, 2004.

Benjaminsen, L., Dyb, E., O'Sullivan, E., “The Governance of Homelessness in Liberal and Social Democratic Welfare Regimes: National Strategies and Models of Intervention, *European Journal of Homelessness*, Vol.3, 2009

Bergham, J. , “Social Exclusion in Europe: policy, context and analytical framework” in Room, G., *The measurement and analysis of Social Exclusion: Beyond the Threshold*, The Policy Press, Bristol, 1995.

Bernard, R.H. , *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*, 2nd ed. , Sage Publications , Thousand Oaks, 1994

Bhalla, A. and Lapeyre, F. , “Social exclusion: towards an analytical and operational framework”, *Development and Change*, Vol. 28, No. 3, 1997.

Bosch M. J. , ‘Homelessness among Migrants in Spain’, *European Journal of Homelessness*, vol. 4, 2010.

Breakey W. R. & Fischer P. J. , “Homelessness: The Extent of the Problem”, *Journal of Social Issues*, vol. 46 (4), 1990.

Burchardt, T. , Le Grand, J. , Piachaud, D. , “Social Exclusion in Britain 1991—1995”, *Social Policy Administration*, Vol. 33, Issue 3, 1999.

Burrows, R., “The Social Distribution of the Experience of Homelessness” σε Burrows, R., Pleace, N., Quilgars, D., (eds.) , *Homelessness and Social Policy*, Routledge, London, 1997.

Burt, M., Aron, L., et al. , *Homelessness: Programs and the People they Serve: Findings of the National Survey of Homeless Assistance Providers and Clients*, Urban Institute, Washington, 1999.

CEIES (Statistics Users Council), “Social Exclusion Statistics”, Πρακτικά συνεδρίου, Κοινό Συνέδριο, 22 Νοεμβρίου 1999, Esher, HB, Imac Research, 1999.

Church, A., Frost, M., Sullivan, K. , “Transport and social exclusion in London”, *Transport Policy*, Vol. 10, No. 1, 2000.

Dearbhal M. , *Exploring the Complex Relationship between Housing and Health through Consideration of the Health Needs of People who are Homeless*, Prepared for the 2006 ENHR Conference Workshop 5 “The Residential Context of Health”, Brussels, June 2006.

Duffy, K. , “Combating social exclusion and promoting social integration in the European Union”. In: Oppenheim, C. (Ed.), *An Inclusive Society? Strategies for Tackling Poverty*, IPPR, London, 1998.

European Observatory of Homelessness, *Social Housing Allocation and Homelessness*, Brussels-December 2011

Firdion, J., Marpsat, M. , “A Research Program on Homelessness in France”, *Journal of Social Issues*, Vol. 63, No 3, 2007.

Fitzgerald S., Shelley M., Dail P., “Research on Homelessness: Sources and Implications of Uncertainty”, *American Behavioral Scientist*, vol. 45.

Frazer, H., Marlier, E., “Homelessness and Housing Exclusion across EU Member States”, European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Brussels, 2009.

Gelberg L., Leake B., Lu M., Anderson R., Nyamathi A. M., Morgenstern H., et al., “Chronically homeless women’s perceived deterrents to contraception”, *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, vol. 34, 2002.

Grunberg J. , “Homelessness as a Lifestyle”, *Journal of Social Distress and Homelessness*, vol. 7 , 1998.

Hartman C. , “The housing part of the homelessness problem”, in Bassuk E. L. (Ed.), *The mental health needs of homeless persons*, Jossey-Bass, San Francisco, 1986.

Hay I. , *Qualitative Research Methods in Human Geography*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Hladikova, A., Hradecky, I. , “Homelessness in the Czech Republic”, *Journal of Social Issues*, Vol. 63, No 3, 2007.

Holt – Jensen, A. , “Evaluating housing and neighbourhood initiatives to improve the quality of life in deprived urban areas”, *Geojournal*, Vol. 51, No.4, 2000.

Homelessness Task Force, “The Road Home: A National Approach to Reducing Homelessness”, Commonwealth of Australian Department of Families, Housing, Community Services and Indigenous Affairs, Canberra, 2008.

Huey, L., “Homelessness and the “Exclusive Society, Thesis: Why it is important to “Think Local” and “Act Local” on Homelessness Issues”, *European Journal of Homelessness*, Vol.3, 2009.

Jordan, B. , *A Theory of Poverty and Social Exclusion.*, Polity Press, Cambridge, 1996.

Jorgensen, D.L. , *Participant Observation, A Methodology for Human Studies*, Sage Publications, California, 1989.

Kenyon, Lyons και Rafferty, “Transport and social exclusion: investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility”, *Journal of Transport Geography*, Vol. 10, No 2, 2002.

Kieselbach, T. , “Long – Term Unemployment Among Young People: The Risk of Social Exclusion”, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 32, No. 1 – 2, 2003.

Koegel, P., Burnam, M., Baumohl, J. , “The Causes of Homelessness” σε Baumohl, J., (ed) *Homelessness in America*, Oryx Press, Phoenix, 1996.

Kvale, S. *InterViews, An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, , Sage Publications, Thousand Oaks, 1996.

Levitas, R. , “The Concept of Social Exclusion and the new Durkeimiam Hegemony”, *Critical Social Policy*, Vol. 16, 1996.

Levitas, R. , *The Inclusive Society? Social Exclusion and NewLabour*, MacMillan Press Ltd, Hampshire, 1998.

Marissing, E., Bolt, G. and Kempen, R. V. , “Urban governance and social cohesion: Effects of urban restructuring policies in two Dutch cities”, *Cities*, Vol. 23, No. 4, 2006

Marsh, A. and Mullins, D. , “The social exclusion perspective and housing studies: origins, applications and limitations”, *Housing Studies*, vol 13, no 4, 1998.

Mazel O. , *L' exclusion Le Social A La derive*, Le Monde editions, Paris, 1996.

McKendrick, J.H., *Multi – Method Research in Population Geography: a primer to Debate.*, The University of Manchester, Manchester, 1995.

Meanwell E. , “Experiencing Homelessness: A Review of Recent Literature”, *Sociology Compass*, vol. 6 , 2012.

Meert, H., “Preventing and Tackling Homelessness”, *Peer Review*, Denmark, 2005

Mishler E. G. , *Συνέντευξη έρευνας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996.

Mohan, J. , “Geographies of Welfare and Social Exclusion”, *Progress in Human Geography*, Vol. 24, No. 2, 2000.

- Muffels R.J.A. , “Dynamics of poverty and determinants of poverty transitions: Results from the Dutch socio-economic panel”, *Working papers of the ESF Network on Household Panel Studies*, University of Essex, Colchester, no.48, 1992.
- Moulaert, F. , Swyngedouw E.and Rodriguez, A. , *The Globalized City, Economic Restructuring and Social Polarization in European Cities*, Oxford Geographical and Environmental Studies Series, Oxford, 2003.
- Muncie J. , McLaughlin Eu. , *The problem of crime*, 2nd ed. , Sage publications ltd, London, 2001.
- Nickasch B. & Marnocha S. K. , “Healthcare Experiences of the homeless”, *American Academy of Nurse Practitioners*, 2008.
- Okamoto, Y., “A Comparative Study of Homelessness in the United Kingdom and Japan”, *Journal of Social Issues*, Vol. 63, No 3, 2007.
- O' Connell, J. και Layder, D. , *Methods, Sex and Madness*, Routledge, London, 1994
- Philipott, P., Lecocq, C., et al. , “Psychological Research on Homelessness in Western Europe: A Review from 1970 to 2001”, *Journal of Social Issues*, Vol. 63, No 3, 2007.
- Pleace N., Teller N., Quilgars D., “Social Housing, Allocation and Homelessness”, *EOH Comparative Studies on Homelessness*, European Observatory of Homelessness, Brussels, 2011
- Preece, J. , “Challenging the discourse of inclusion and exclusion with off limits curricula”, *Studies in the Education of Adults*, Vol. 33, No.2, 2001
- Richardson, (ed), *Handbook of qualitative research methods for psychology and the social sciences*, The British Psychological Society, Leicester, 2002
- Robson, C. *Real World Research*, 2nd Edition, Blackwell, Oxford, 2002.
- Rodgers, G., Gore, C. and Figueiredo, J. , “Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses”, Institute of International Labour Studies, Geneva, 1995
- Room, G., *The measurement and analysis of Social Exclusion: Beyond the Threshold*, The Policy Press, Bristol, 1995.
- Room, G. , “Poverty Policy and Evaluation: Lessons from the Europe”, Centre for Evaluative and Developmental Research, University of Southampton, 1998.
- Room, J. , “Social exclusion, solidarity, and the change of globalization”, *International Journal of Social Welfare*, Vol. 8, 1999.
- Sapounakis, A. , *National Report on Homelessness in Greece-The right to Housing*, FEANTSA, Brussels, 1994.
- Savage, M. and Warde, A. , *Urban sociology, capitalism and modernity*, Macmillan, London, 1993.

- Shinn, M., “Homelessness, Poverty and Social Exclusion in the United States and Europe” , *European Journal of Homelessness*, Vol.4, 2010
- Silverman D. , “Analyzing Talk and Text”, in N.K. Denzin & Y. S. Lincoln, (Eds), *Handbook of Qualitative Research*, 2nd ed. , Sage Publications, London, 2000
- Simms, M. , “A theory of age exclusion through closure: Chronological age to clinical need”, *Journal of ageing studies*, Vol. 18, No. 3, 2004.
- Somerville-Large, P. , *The Irish Country House : A Social History*, 1st ed. , Sinclair-Stevenson Ltd, London, 1995.
- Sousa L., Galante H., Batel A. , Hespanha P. , “Observing cities' social inequalities: a cartographic case study of Aveiro, Portugal”, *Cities*, Vol. 20, N. 4, August 2003
- Stephens, M., “Study on Housing Exclusion: Welfare Policies, Housing Provision and Labour Markets”, European Commission, Brussels, 2010.
- Taylor, M. and Sim, D, “Social exclusion and housing”, *Critical Social Policy*, Vol. 20, No. 2, 2000.
- Walker, A. and Walker, C. , “Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s”, CPAG, London, 1997.
- Whitbeck L, Chen X. and Johnson K. , “Food insecurity among homeless and runaway adolescents” , *Public Health Nutrition*, vol. 9, 2005.
- Williams, M. και May, T. , *Introduction to the philosophy of Social Research*, UCL Press, London, 1996.
- Woods P. , *Inside schools. Ethnography in Education Research*, Routledge, London, 1991

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

- ANT1 NEWS, “Νέο ρεκόρ τριμήνου για την ανεργία στην Ελλάδα”, txt at, <http://www.ant1iwo.com/ellada/2012/12/13/neo-rekor-trimhnoy-gia-thn-anergia-sthn/> προσπελ. 13/12/2012.
- Δεβέτης, X., “Δημοσιογραφία της αλληλεγγύης: Το περιοδικό "Σχεδία" ξεκινάει το ταξίδι του”,txt at, http://news247.gr/eidiseis/syentefxeis/dhmosiografia_ths_allhlegguhs_to_periodiko_sxedia_ksekin_aoi_to_taksidi_toy.2144551.html, 26/2/2013, προσπελ. 28/2/2013.
- ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, “Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ «ΕΥΡΩΠΗ 2020»”, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011, txt at, <http://ec.europa.eu/progress>, προσπελ. 18/12/2012.
- Ευρ. Επιτροπή, “Παράρτημα Α' της πρότασης κανονισμού του Ευρ. Κοινοβουλίου”, 20/12/2010,

Βρυξέλλες, txt at, [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0774\(61\):FIN:EL:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0774(61):FIN:EL:PDF), προσπελ. 28/2/2013.

EMCDDA, “Ετήσια έκθεση 2003: Η κατάσταση του προβλήματος των ναρκωτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Νορβηγία”, 2004, page073-el.html, txt at, ar2003.emcdda.europa.eu, προσπ. 26/9/2012.

EMCDDA, “Comorbidity in Annual report on the state of the drugs problem in the European Union and Norway”, EMCDDA, Lisbon, 2004, txt at, <http://www.emcdda.europa.eu/publications/annual-report/2004/ar2004-el1.pdf>, προσπελ. 10/10/2012.

Inprecor.gr, “Μπαρνιέ: Δεν γνωρίζουμε τον αριθμό των αστέγων στην Ευρώπη”, 15/02/2012, txt at, <http://www.inprecor.gr/index.php/archives/165552>, προσπελ. 17/4/2012.

Κοτρώτσος Σ. , “Τις παραγωγικές ηλικίες τσακίζει η ανεργία”, anatropinews, 18/2/2013, txt at, <http://www.anatropinews.gr/2013/02/18/%CF%84%CE%B9%CF%83-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%83-%CE%B7%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%B5%CF%83-%CF%84%CF%83%CE%B1%CE%BA%CE%B9%CE%B6%CE%B5%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1%CE%BD/>, προσπελ. 25/2/2013.

Μ.Κ.Ο. Κλίμακα, “Το φαινόμενο της έλλειψης στέγης στην Ελλάδα”, 2011, txt at, http://www.klimaka.org.gr/newsite/downloads/astegoi_apotyposi_2011.pdf, προσπελ 20/12/2012

Μ.Κ.Ο. Κλίμακα, “Οι άστεγοι στην Ελλάδα”, txt at, <http://www.klimaka.org.gr/newsite/KoinApok/Astegoi/Astegoi1.htm>, προσπελ. 15/12/2012

Σταυρόπουλος, Λ. , “Νομοθετική κατοχύρωση της έννοιας του αστέγου προωθεί το υπ. Υγείας”, 11/01/2012, txt at, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=438247>, προσπελ. 17/4/2012.

Σύλλογος Υπαλλήλων Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας, “Συγκριτικός Πίνακας Βασικών Χαρακτηριστικών Κοινωνικής Κατοικίας στην Ευρώπη”, txt at, <http://www.syoek.gr/eu-oek.html>, προσπελ. 16/01/2012.

Φωτιάδη, Ι. , “Κοινωνικό φαινόμενο δεκαετιών στο εξωτερικό”, txt at, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_100018_14/01/2012_469132, προσπελ.10/12/2012

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Barry, B. , “Social exclusion and the Distribution of Income”, Case paper No. 12, Centre for the Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London, 1998 txt at, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper12.pdf>, προσπελ. 10/11/2012.

European Parliament, “Declaration of the European Parliament on ending street homelessness”, 22 April 2008, Strasbourg, txt at, [http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?reference=P6_TA\(2008\)0163&language=EN](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?reference=P6_TA(2008)0163&language=EN), προσπελ. 23/1/2013.

FEANTSA, “FEANTSA' s members”, txt at, <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=22> , προσπελ 17/4/2012.

[Gallie D. – Paugam S., “Social Precarity and Social Integration”](#), Οκτώβριος 2002, ebs_162_en.pdf, txt at, ec.europa.eu, προσπελ. 15/12/2012

McCluskey, A. , “Belonging and Being Excluded” Connected. StBlaise, txt at, <http://www.connected.org/is/excluded.html>, προσπελ. 26/1/2013.

N.G.O. “KLIMAKA”, “*Homelessness in Greece*”, 2008, txt at, <http://feantsa.horus.be/code/EN/pg.asp?Page=1152>, σ. 4 – 5, προσπελ. 12/4/2012.

Power, A., Wilson, J. , “Social exclusion and the future of cities”, Case Paper No. 35, Centre for the Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London, 2001, txt at, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper35.pdf>, προσπελ. 8/9/2012.

Shucksmith, M. , “Social Exclusion in Rural Areas: a review of recent research”, DEFRA, London, 2004, txt at http://www.defra.gov.uk/rural/pdfs/research/social_excl_lit_review.pdf, προσπ.18/9/2012

VPRC, “Η Ποιοτική έρευνα”, articlex.php/cat=32, txt at, www.vprc.gr , προσπελ., 10/10/ 2012

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ:

Προφίλ αστέγων

1. Φύλο:

2. Ηλικία:.....ετών

3. Εθνικότητα.....

3 α. «Αν είναι αλλοδαπός, πόσα χρόνια είναι στην Ελλάδα;»

.....

4. «Όσον αφορά την εκπαίδευση, τι έχετε τελειώσει;»

.....

5. «Εργαζόσασταν πριν μείνετε άστεγος και αν ΝΑΙ, τι δουλειά (ή δουλειές) κάνατε;»

.....

6. «Ποια είναι τώρα η οικογενειακή σας κατάσταση;»

.....

2. ΟΙ ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΜΕΝΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

1η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ, ετών 43¹⁹⁷

Η Αναστασία είναι μία γυναίκα σαράντα τριών ετών διαζευγμένη η οποία έχει ένα παιδί εκτός γάμου. Γεννήθηκε και μεγάλωσε στην αρχαία Επίδαυρο όπου εκεί τελείωσε και το Λύκειο. Παντρεύτηκε σε πολύ μικρή ηλικία πριν ακόμα τελειώσει το Λύκειο όμως ήταν ένας γάμος που τελείωσε πάρα πολύ γρήγορα χωρίς να αποκτήσουν κάποιο παιδί.

Στα είκοσι της ήρθε στην Αθήνα προκειμένου να παρακολουθήσει μαθήματα φωτογραφίας σε μια ιδιωτική σχολή τα οποία και ολοκλήρωσε. Δεν ασχολήθηκε επαγγελματικά με τη φωτογραφία και έχει δουλέψει αρκετά χρόνια ως πωλήτρια κυρίως. Για μεγάλο διάστημα απασχολήθηκε στην οικογενειακή τους επιχείρηση που διατηρεί η μητέρα της κάτω στην αρχαία Επίδαυρο ως πωλήτρια και υπεύθυνη καταστήματος. Επίσης, κατά καιρούς, δούλεψε και σε άλλους εργοδότες, κυρίως ως πωλήτρια τόσο στην Αθήνα όσο και σε διάφορα νησιά κατά την τουριστική περίοδο. Όταν μιλάγαμε για τις δουλειές που έχει κάνει, μας ανέφερε ότι έχει δουλέψει ακόμα και "νύχτα", εννοώντας κάποια νυχτερινά μαγαζιά, κυρίως μπαρ. Βέβαια η αναφορά της αυτή ήταν πάρα πολύ σύντομη και βιάστηκε να μας δηλώσει ότι ναι μεν δούλεψε σε τέτοια μαγαζιά αλλά δεν έκανε ποτέ κονσομασιόν, προφανώς γιατί ήθελε να προλάβει τυχόν αρνητικές σκέψεις ή αντιδράσεις από μέρους μας, καθώς αυτοί οι χώροι είναι συνδεδεμένοι με συμπεριφορές κοινωνικά μη αποδεκτές ή φέρουν κοινωνική απαξία.

Η Αναστασία εδώ και δέκα επτά χρόνια διατηρεί μία σχέση με άντρα (ο οποίος ήταν παντρεμένος όταν γνωρίστηκαν και ο οποίος είναι και ο ίδιος εξαρτημένος από το αλκοόλ) με τον οποίον έχει αποκτήσει γιο ηλικίας δέκα ετών. Η Αναστασία κατάγεται από την περιοχή της αρχαίας Επιδαύρου. Έχει ακόμα μια αδελφή η οποία μένει μαζί με τη μητέρα της στην αρχαία Επίδαυρο. Έχασε πρόσφατα τον πατέρα της ενώ η μητέρα της έχει αναλάβει το μέγαλωμα του γιου της Αναστασίας.

Η Αναστασία είναι εξαρτημένη από το αλκοόλ εδώ και είκοσι χρόνια και γι αυτό το λόγο έχει νοσηλευτεί αρκετές φορές σε ψυχιατρικές κλινικές και σε ψυχιατρείο. Η εισαγωγή της στις κλινικές ή στο ψυχιατρείο γινόταν κάποιες φορές με δική της θέληση αλλά τις περισσότερες φορές μετά από πρωτοβουλία της μητέρας της μέσω εισαγγελικής παραγγελίας προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της εξάρτησής της από το αλκοόλ. Η Αναστασία έμεινε άστεγη το Σεπτέμβριο του 2012. Τη ρωτήσαμε να μας πει

¹⁹⁷ Η συνέντευξη με την Αναστασία ήταν η μόνη συνέντευξη που δεν μαγνητοφωνήθηκε, καθώς η ίδια δεν το επιθυμούσε, παρ' όλ' αυτά κρίναμε σκόπιμο να τη διατηρήσουμε και να την εντάξουμε στο δείγμα της έρευνάς μας καθώς ήταν η μοναδική γυναίκα από τους συνολικά δέκα αστέγους που προσεγγίσαμε. Προκειμένου τώρα να μεταφέρουμε με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη λεπτομέρεια τα όσα μας είχε απαντήσει στις ερωτήσεις μας, φροντίσαμε, αμέσως μετά τη λήξη της συνεντεύξεως μαζί της, να μεταφέρουμε σε μαγνητόφωνο τα όσα μας είχε πει, διατηρώντας στο βαθμό που μπορούσαμε την χρονική αλληλουχία των ερωτήσεων, έτσι ώστε να μην αλλοιωθεί η δομή της συνέντευξης αλλά και τα λεγόμενα της Αναστασίας. Γι' αυτό και η συνέντευξη που παραθέτουμε δεν έχει τη μορφή "ερώτηση - απάντηση" όπως οι υπόλοιπες. Η συνέντευξη μαζί της είχε διάρκεια περίπου σαράντα πέντε λεπτά. Η συνέντευξη μαζί της μας δυσκόλεψε αρκετά όχι μόνο γιατί δεν μαγνητοφωνήθηκε αλλά κυρίως γιατί έπρεπε να μην μοιάζει με συνέντευξη αλλά ταυτόχρονα να αντλήσουμε όλες εκείνες τις πληροφορίες που θα αντλούσαμε ωσάν να είχαμε κάνει μια κανονική συνέντευξη. Και όλα αυτά προκειμένου να νιώσει οικεία και άνετα και έτσι να μπορέσει να ανοιχτεί και να μας εμπιστευτεί.

πως έφτασε στο σημείο να μείνει άστεγη. Μας απάντησε : « η μάνα μου φταίει, αν ήθελε θα μπορούσε να με βοηθήσει, δεν θέλει, θέλει να με ξεφορτωθεί... Έχει, σπίτια, μαγαζί, χωράφια, με λεμονιές, πορτοκαλιές, όχι αστεία... » . Της ζητήσαμε να γίνει πιο συγκεκριμένη. Μας είπε τότε ότι δεν άντεχε να ζει στο ίδιο σπίτι με τη μητέρα της γιατί συνεχώς της ασκούσε κριτική και έλεγχο, τη ρώταγε που πάει, γιατί φεύγει, τι ώρα θα γυρίσει...« *ήταν ικανή να τσακωθούμε για τα πάντα για τα πιο απλά πράγματα, την ενοχλούσε ό, τι κι αν έκαμα ακόμα και ότι έπινα πολλούς καφέδες ή κάπνιζα πολύ την ενοχλούσε κι ήταν λόγος συνεχώς για να τσακωνόμαστε... ήθελε να με κλείσει στη κλινική πάλι και μου έλεγε ότι πρέπει να μπω στην κλινική για το αλκοόλ που εγώ θεωρώ ότι δεν έχω πρόβλημα με το αλκοόλ εκείνη είναι περίεργη και την ενοχλούν όλα όσα κάνω..* ». Η κακή σχέση με τη μητέρα της (αλλά και με την αδελφή της) υπήρξε κυρίαρχη στη κουβέντα μας, καθώς επανερχόταν σε αυτήν με κάθε ευκαιρία.

Στη συνέχεια τη ρωτήσαμε να μας πει κάποια πράγματα για τη σχέση της με το παιδί της. Μας είπε ότι το παιδί μεγαλώνει με την μητέρα της αλλά ότι εκείνη διατηρεί επαφές μαζί του και κατεβαίνει κάτω (σσ. στην Αρχαία Επίδαυρο) και το βλέπει και περνάει λίγο χρόνο μαζί του και ότι αυτή την περίοδο (περίοδος των γιορτών που εμείς μιλήσαμε με την Αναστασία) το παιδί ήταν Αθήνα στον πατέρα του και σύντροφό της. Κάθε φορά που η Αναστασία μας μιλούσε για το παιδί της το πρόσωπό της πραγματικά έλαμπε και δεν έχανε ευκαιρία να μας τονίσει πόσο σημαντική είναι η ύπαρξή του στη ζωή της και πόσο περήφανη είναι η ίδια που είναι ένα καλό παιδί και καλός μαθητής. Χαρακτηριστικά μας είπε : *"είναι όλη μου η ζωή, γι αυτόν ζω.."*

Τη ρωτήσαμε αν εργάζεται αυτή τη στιγμή και μας είπε ότι εδώ και κάποια χρόνια λόγω διαφόρων προβλημάτων υγείας που αντιμετωπίζει δεν μπορεί να εργαστεί. Τη ρωτήσαμε αν πιστεύει ότι φταίει η εξάρτησή της από το αλκοόλ για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει και για το γεγονός ότι δεν μπορεί να βρει δουλειά. Η απάντησή της ήταν κατηγορηματικά όχι και πως η χρήση αλκοόλ δεν της δημιούργουσε κανένα πρόβλημα και πως ήταν άκρως λειτουργική παρά τη χρήση. Βέβαια το γεγονός ότι είχε νοσηλευτεί πάρα πολλές φορές, είτε με δική της πρωτοβουλία είτε με πρωτοβουλία της μητέρας της, σε διάφορες κλινικές και ψυχιατρεία προκειμένου να αντιμετωπισθεί το συγκεκριμένο πρόβλημα, ο εθισμός της δηλαδή, και τα όποια ψυχολογικά προβλήματα έρχονται ως απόρροια αυτού δείχνει το μέγεθος του προβλήματος. Άλλωστε, και η ίδια φάσκει και αντιφάσκει στο θέμα αυτό (περί λειτουργικότητάς της ή μη) καθώς σε ερώτηση που κάναμε σχετικά με το αν είναι ασφαλισμένη σε κάποιον ασφαλιστικό φορέα η όχι μας είπε: *" κάποιος διάστημα ήθελα να βγάλω τα χαρτιά της Πρόνοιας, τότε έμενα Ελευσίνα, ε, δεν κατάφερα να τα βγάλω ποτέ. Μέχρι να φτάσω από την Ελευσίνα που έμενα, στην Αθήνα, με το λεωφορείο, ήμουν τόσο λιώμα που μετά δεν μπορούσα να τρέξω για τίποτα..."*

Γενικά το θέμα με το αλκοόλ ήταν terra prohibita για την Αναστασία. Ενώ ήταν κάτι παραπάνω από εμφανές σ' εμάς ότι βρισκόμασταν μπροστά σε μια περίπτωση όπου ο χρόνιος αλκοολισμός έχει προκαλέσει πλείστα όσα προβλήματα εν τούτοις η ίδια σε καμιά περίπτωση δεν ήθελε να παραδεχτεί ότι η εξάρτησή της από το αλκοόλ ευθύνεται σε πολύ μεγάλο βαθμό για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει αυτή τη στιγμή.

Αυτή τη στιγμή η Αναστασία φιλοξενείται προσωρινά σε ένα χώρο που της έχει παραχωρήσει συγγενικό πρόσωπο του συντρόφου της. Πρόκειται για ένα χώρο που βρίσκεται σε ένα κατάστημα στον οποίον η Αναστασία μπορεί να βρίσκεται μόνο κατά τη διάρκεια της νύχτας και πολύ νωρίς το πρωί, πριν ανοίξει το κατάστημα, η Αναστασία πρέπει να φεύγει. *Μένω σε ένα μαγαζί,, τι μαγαζί δηλαδή, στην αποθήκη του... Το χει ένας συγγενής του δικού μου.(...) Πάω εκεί αφού έχει κλείσει το μαγαζί και φεύγω την άλλη μέρα νωρίς το πρωί πριν ανοίξει.*

Όταν της ζητήσαμε να μας περιγράψει μια τυπική της μέρα, αυτό που μας είπε είναι ότι φεύγει πάρα πολύ νωρίς το πρωί από το χώρο που κοιμάται και στη συνέχεια περιπλανιέται από περιοχή σε περιοχή χρησιμοποιώντας τα λεωφορεία, στα οποία δεν

πληρώνει εισιτήριο, προκειμένου να βρίσκεται σε ένα χώρο στεγασμένο που να της προσφέρει λίγη ζέστη ειδικά τώρα που είναι χειμώνας και κάνει κρύο. *“Μπαίνω σε ένα λεωφορείο και όπου με βγάλει, να περάσει η ώρα... ειδικά όταν βρέχει ή κάνει κρύο είναι ότι πρέπει... Όχι, ρε, τι εισιτήριο; για τέτοια είμαστε;... Οι ελεγκτές δε λένε τίποτα, με βλέπουν έτσι και δεν μιλάνε... Ε, μετά θα πάω για τα συσσίτια, έχω και τα δόντια μου τώρα που πρέπει να κοιτάξω...”*

Στη συνέχεια της ζητήσαμε να μας πει πως αντιμετωπίζει τα προβλήματα που έχει σχετικά με το να βρίσκει φαγητό, να πλένεται, να βρίσκει ρούχα καθαρά, να αντιμετωπίζει τα διάφορα προβλήματα υγείας κλπ. (Πώς αντιμετωπίζει δηλαδή τις βασικές ανάγκες για την επιβίωσή της). Μας είπε ότι χρησιμοποιεί τις διάφορες υπηρεσίες που προσφέρουν οι μη κυβερνητικές οργανώσεις όπως είναι η Κλίμακα και το Praksis. Επίσης, προκειμένου να αντιμετωπίσει προβλήματα που έχουν να κάνουν με την υγεία η ακόμα και οικονομικής φύσεως έχει ενεργοποιήσει παλαιότερες γνωριμίες που είχε στην Αθήνα. Πιο συγκεκριμένα μας είπε : *« ξέρω έναν γιατρό στο (και μας λέει όνομα μεγάλου νοσοκομείου της Αττικής) που τον ήξερα από παλιά, πολύ καλός άνθρωπος αυτός, με έχει βοηθήσει πάρα πολύ, με είχε αναλάβει στα προβλήματα που έχω με τα δόντια μου και επίσης με έχει βοηθήσει και οικονομικά πάρα πολλές φορές... ».*

Αυτή τη στιγμή η Αναστασία στερείται ασφαλιστικής κάλυψης. Μας είπε ότι η μητέρα της έχει κάνει κάποιες ενέργειες προκειμένου να πάρει σύνταξη από τον ΟΓΑ, απομένουν όμως κάποιες λεπτομέρειες που όμως πρέπει να φροντίσει η ίδια, κάτι που όπως μας δήλωσε δεν είναι σε θέση αυτή τη στιγμή να το πράξει. Επίσης δεν έχει κανένα σταθερό εισόδημα εκτός από κάποια χρήματα που μπορεί περιστασιακά να της δίνουν κάποιοι φίλοι της.

Της ζητήσαμε να μας πει ποιο είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει αυτή τη στιγμή, πέρα από την έλλειψη στέγης, και μας είπε ότι είναι τα προβλήματα υγείας. Ζητώντας της να γίνει λίγο πιο συγκεκριμένη, μας είπε ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα υγείας που αντιμετωπίζει αυτή τη στιγμή είναι ότι νιώθει σωματικούς πόνους έντονους και κακουχία ενώ θεωρεί πολύ μεγάλο πρόβλημα αυτό με τα δόντια της τα οποία θέλει να φτιάξει αλλά δεν έχει τα απαιτούμενα χρήματα. *Πονάω, πονάω πολύ, στα κόκκαλα, στα πόδια, νιώθω πολύ κουρασμένη, ότι δεν με βαστάνε τα πόδια μου, αυτό πρέπει να κοιτάξω πρώτα και τα δόντια μου, κοίτα πως είναι... αλλά αυτά θέλουνε λεφτά...* Μας είπε μάλιστα ότι στο παρελθόν είχε πάει στην οδοντιατρική σχολή προκειμένου να κάνει κάποιες θεραπείες στα δόντια της που προσφέρονται εκεί δωρεάν και μας ρώτησε αν ακόμα προσφέρουν δωρεάν αυτές υπηρεσίες στην οδοντιατρική σχολή η πρέπει να πληρώσει κάποια χρήματα.

Το τελευταίο διάστημα πριν μείνει άστεγη έμενε με τη μητέρα της. Μας είπε, σε σχετική ερώτηση που της υποβάλαμε ότι τα διαστήματα που ήταν στην Αθήνα ή στα νησιά για λόγους δουλειάς ενοικίαζε κάποιο σπίτι στο οποίο και διέμενε.

Της ζητήσαμε να μας πει αν έχει βοηθηθεί από τις διάφορες υπηρεσίες που λειτουργούν για τους αστέγους κι αν πιστεύει ότι γενικότερα βοηθάνε στην αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος. Τα σχόλια της ήταν απαξιωτικά για τις υπηρεσίες που προσφέρονται θεωρώντας ότι δε γίνεται κάτι ουσιαστικό γι αυτό το θέμα. *Τι να κάνουνε; πας σου δίνουν ένα πιάτο φαί και; τίποτα δεν κάνουνε, κοροϊδεύουνε το κόσμο.*

Προσπαθώντας να ανιχνεύσουμε αυτό που ονομάζουμε στρατηγικές επιβίωσης, της υποβάλαμε σειρά ερωτήσεων που είχαν να κάνουν με το πως και με ποιο τρόπο αντιμετωπίζει τα διάφορα προβλήματα που σχετίζονται με την επιβίωση της. Στα πλαίσια αυτά διαπιστώσαμε πως η Αναστασία προκειμένου να επιβιώσει ως άστεγη ενεργοποιεί προϋπάρχοντα άτυπα κοινωνικά δίκτυα (όπως η περίπτωση του γιατρού στην οποία έχουμε ήδη αναφερθεί, ο οποίος την έχει βοηθήσει να αντιμετωπίσει κάποια προβλήματα υγείας και την έχει βοηθήσει και οικονομικά επίσης). Επίσης ανταλλάσσει πληροφορίες με άλλους άστεγους προκειμένου να εντοπίσει υπηρεσίες-σημεία προκειμένου να καλύψει

ανάγκες όπως είναι η σίτιση, η ένδυση, η ατομική υγιεινή. Για να μετακινηθεί χρησιμοποιεί τα μέσα μαζικής μεταφοράς στα οποία δεν πληρώνει εισιτήριο γνωρίζοντας εκ των προτέρων ότι η κατάστασή της ως άστεγη τυγχάνει της ανοχής των ελεγκτών και ότι έτσι δεν θα αντιμετωπίσει κάποιες συνέπειες για τη μετακίνηση χωρίς εισιτήριο.

Η Αναστασία στερείται ταυτότητας ή οποιουδήποτε άλλου εγγράφου και επειδή η προϋπόθεση για να εκδώσει κάποια από αυτά είναι πάει στη μητέρα της, αυτό είναι κάτι το οποίο δεν το διαπραγματεύεται, δεν θέλει να κάνει, με αποτέλεσμα να παραμένει χωρίς κάποιο έγγραφο που να πιστοποιεί την ταυτότητά της.

Πιστεύει ότι έχει πέσει θύμα εκμετάλλευσης τόσο από την οικογένειά της όσο και από την οικογένεια του πρώην συζύγου της. Όταν της ζητήσαμε να μας πει με ποιόν ακριβώς τρόπο έχει πέσει θύμα εκμετάλλευσης δεν θέλησε να γίνει πιο σαφής. Αυτό που μας είπε είναι ότι η καλοσύνη της και το γεγονός ότι ήταν ευκολόπιστη την έκαναν ευάλωτη και με αυτό τον τρόπο την εκμεταλλεύθηκαν κυρίως σε οικονομικά θέματα.

2η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΒΑΓΓΕΛΗΣ, ετών 53

Το όνομά σας;

"Βαγγέλης "

Πόσο χρονών είσαι;

« είμαι πενήντατριών ετών»

Πόσο καιρό έρχεστε εδώ;

« Πού; στην Κλίμακα; τρία χρόνια »

Είσαι τόσο και στο δρόμο;

« Ου και παραπάνω»

Από πότε έχεις μείνει άστεγος;

« Από το 2008»

Όταν λέμε άστεγος δηλαδή που έχει χρειαστεί να μείνεις όλο αυτό το διάστημα;

« Και σε παγκάκι και μετά σε αυτό που λέμε καβάντζες δηλαδή σε εγκαταλελειμμένα κτίρια...»

Έχει χρειαστεί να μείνεις και σε αυτοκίνητο;

« ναι»

Δικό σου;

« Όχι ένα παρατημένο βαν ήταν»

Πόσο έμεινες εκεί;

« κάνα δίμηνο περίπου »

Μου είπες ότι έρχεσαι τα τελευταία τρία χρόνια στην Κλίμακα, πως έμαθες για την Κλίμακα;

« στο Δήμο εκεί που πήγαινα και έρχονταν κάποια άτομα που ήξεραν και μου μίλησαν για εδώ... Πήγαινα στο συσσίτιο εκεί... »

Πως είναι να είσαι άστεγος δύσκολα;

« Δύσκολα είναι... Ψυχολογικά κυρίως, Φαγητό, ρούχα, τα βολεύεις, ψυχολογικά είναι δύσκολο γιατί δεν έχεις ελπίδα να βρεις δουλειά... Δεν σε παίρνει κανείς σε αυτήν την ηλικία για δουλειά...»

Που δούλευες πριν;

« και ναυτικός έχω κάνει έντεκα χρόνια... Μπαρκάριζα σαν ναύτης, λοστρόμος, κουβέρτα γενικά... Μετά έκανα μια δουλειά δικιά μου για δέκα χρόνια με ένα αλογάκι, φωτογράφος... Έβγαζα φωτογραφίες τα παιδάκια με το αλογάκι ένα πόνυ, πήγαινα σε πανηγύρια, πήγαινα σε λούνα παρκ, όπου έβρισκα παιδάκια... Πήγαινα πολύ καλά, τώρα βέβαια έχει κόψει η δουλειά αυτή... Να φανταστείς πριν τρία χρόνια στο Σύνταγμα τέτοιες μέρες ήταν τριάντα άλογα και τώρα ήταν μόνο τρία...

Και τώρα πως την βγάζεις;

« με βοηθάνε τα αδέρφια μου λίγο... »

Πόσα αδέρφια έχεις;

« έχω άλλα τρία δυο αδελφούς και μια αδελφή »

Είναι παντρεμένοι;

« Ναι βέβαια παντρεμένοι, με οικογένειες, με δουλειές, με όλα... Μόνο εγώ είμαι... Με τσοντάρουν οικονομικά...»

Δηλαδή πόσα μπορούν να σου δώσουν το μήνα Βαγγέλη;

« ε, ξέρω γω, εκατό, εκατό πενήντα... Τα τσιγάρα μου και η βενζίνα για το μηχανάκι... Έληξε και η ασφάλειά του, μου δώσαν τα αδέρφια μου αλλά τα έφαγα... Το σήμα ευτυχώς το πήρα...»

Τώρα που κοιμάσαι;

« Καβάντζα, ένα εγκαταλειμμένο...»

Πού κοντά;

« στο Βοτανικό »

Είσαι καιρό εκεί;

« τρία χρόνια »

Μένεις μόνος σου εκεί ή είναι και άλλοι;

« είναι κι άλλοι... »

Δεν σας ενοχλεί κανένας εκεί;

« όχι είναι κλειστό, δεν έρχεται κανείς... Μπαίνουμε στη ζούλα αλλά μέσα έχουμε το δωμάτιό μας... Ηλεκτρικό δεν έχουμε, νερό έχουμε, τουαλέτα και τέτοια, ρεύμα δεν έχουμε...»

Φαντάζομαι ότι μόνο το καλοκαίρι μπορείτε να κάνετε μπάνιο εκεί, το χειμώνα τι κάνετε;

« Ε, πάμε στην Κλίμακα, στο Praksis, κάνουμε κάνα μπάνιο... »

Δική σου οικογένεια έχεις κάνει; Έχεις παντρευτεί ποτέ;

« μπα, όχι.. »

Πως έτσι; ήταν λόγω της δουλειάς σου, ήταν δική σου επιλογή;

« όχι μωρέ να παρασύρθηκα, στην αρχή με τα καράβια, μου άρεσε να ταξιδεύω... Μετά όταν σταμάτησα τα μπάρκα είχα λεφτά, μου άρεσαν τ' αμάξια, οι γκόμενες, να γυρνάω... Ακόμα και τώρα μου αρέσουν οι γυναίκες, δεν την μπορώ τη μοναξιά, αλλά δεν με θέλει καμία γιατί είμαι άφραγκος... Τώρα μεγαλώσαμε μας έπεσαν και τα μαλλιά... 'Αστα...»

Τώρα έχεις κάποια σχέση;

« Μπα, όχι, τι να με κάνει εμένα τώρα είμαι μεγάλος, μαλλιά δεν έχω, δόντια δεν έχω... Τι να με κάνει; μόνο για κρεβάτι; και εκεί μη νομίζεις... δεν...»

Τι άλλα προβλήματα υγείας αντιμετωπίζεις αυτή τη στιγμή;

« Ξεσπάνε παλιά κρυώματα από το μηχανάκι... Όμως δεν παίρνω φάρμακα, το αφήνω να περάσει μόνο του...»

Δεν έχεις ασφάλεια, πρόνοια;

« μπα, όχι, όχι »

Και αν αρρωστήσεις τι κάνεις; αν χρειαστείς φάρμακα, τι κάνεις;

« τίποτα, το αφήνω να περάσει μόνο του... αν χρειαστώ φάρμακα, πάω στους "γιατρούς του κόσμου" είναι και "οι γιατροί χωρίς σύνορα"... Δίνουν τζάμπα φάρμακα εκεί...»

Έχεις τις άκριές σου δηλαδή;

«υπάρχουν προσβάσεις για τα πάντα αλλά δεν είναι ζωή αυτή, αν δεν παράγεις... Κατά κάποιο τρόπο νοιώθεις άχρηστος, βάρος... Εδώ, τις οργανώσεις τις σιχαίνομαι που έρχομαι αλλά και τι να κάνω...»

Έρχεσαι συχνά εδώ ε;

« ναι, έρχομαι.. εδώ βρίσκω καμιά παρέα, είναι γνωστός κι ο κόσμος, τι να κάνω...»

Πιστεύεις ότι αυτές οι οργανώσεις που ασχολούνται με τους άστεγους βοηθάνε; κάνουνε δουλειά;

« βέβαια! όταν σου δίνουν ένα πιάτο φαΐ, ή ας πούμε σου δίνουνε ρούχα, παπούτσια, εμείς δεν αγοράζουμε τίποτα... Ε, είναι μια βοήθεια... Τώρα βέβαια συζητάνε κάποιοι άνθρωποι ότι οι οργανώσεις, ας πούμε η Κλίμακα παίρνει κάτι επιδοτήσεις, τόσο, και η προσφορά τους είναι τόσο δηλαδή το δέκα τα εκατό, ή το πέντε τα εκατό, οπότε αν το βάλεις σε αυτή τη βάση τι βοήθεια... Είναι οικονομικό το θέμα, χρησιμοποιεί ας πούμε κάποιες εγγραφές που έχει από εμάς. Σου λέει δικαιολογώ πεντακόσια άτομα ενώ έρχονται πενήντα γιατί έχει τόσους εγγεγραμμένους. Με αυτή την προϋπόθεση παίρνει κάποια λεφτά... Εν τω μεταξύ τώρα στην τηλεόραση έχουν ξεσκιστεί να διαφημίζουνε ΜΚΟ. Στο φινάλε στην Ελλάδα δεν θα μπορούσαν πέντε δέκα πλούσιοι να έρθουν και να δώσουν από εκατό διακόσια ευρώ στους άστεγους; Δηλαδή το βλέπω και λίγο ανήθικο αυτό να βοηθάνε τις ΜΚΟ. Δηλαδή αν έχουν καλή διάθεση ας πιάσουν κάποιους ανθρώπους από το δρόμο και να τους βοηθήσουν... Ότι μπορούν πέντε ευρώ, δέκα ευρώ, εκατό ευρώ, ξέρω γω... Εντάξει μπορούν να πουν ότι βοηθάνε παραπάνω άτομα αλλά άμα είσαι εδώ, το βλέπεις ρε παιδί μου, το βλέπεις στη συμπεριφορά τους. Έρχονται μερικές φορές ταψιά με φαγητά και τα κρύβουνε δεν τα βγάζουν, τα κρατάνε για αυτούς που μένουν εδώ... Ή ας πούμε σου βγάζουνε μια κουτσουλίτσα κρέας στο φαγητό κι όλο το υπόλοιπο είναι... άστα να πάνε... και μετά σου λένε για φαγητό... τα ίδια κάνει και ο Δήμος... Σου βγάζει μια συσκευασία που είναι όλο μακαρόνια αλλά στεγνό βρε παιδί μου ούτε σάλτσα ούτε τίποτα, δηλαδή που να μην το τρώνε ούτε τα γουρούνια...»

Εκτός από τα αδέρφια σου, έχεις κρατήσει επαφές με παλιούς σου φίλους ή συναδέλφους ;

« όχι δεν έχω επαφές γιατί εγώ δεν είχα και πολλές παρτίδες ... Ταξίδευα για χρόνια, μετά, όταν ήμουν εδώ δεν έμενα στο πατρικό μου, έμενα σε διάφορα σπίτια που νοίκιαζα... Είχα και μια γκαρσονιέρα δικιά μου, μετά έχτισα κι ένα σπίτι στην Εύβοια που το πούλησα... Έκανα μια βλακεία κι έχασα τα λεφτά μου...»

Παίζεις; Τζογάρεις;

« όχι, δεν είμαι τέτοιος, όχι, όχι, δεν ασχολούμαι με τέτοια... Πούλησα το σπίτι κι αγόρασα ένα αγρόκτημα στην Ακράτα και δεν έχω κάνει τίποτα, το έχω αφήσει έτσι... Θέλω να το πουλήσω αλλά τώρα είναι δύσκολο, οι αγοραπωλησίες τώρα είναι...»

Και πώς βρε παιδί μου ενώ είχες μια καλή δουλειά από ότι μου έχεις πει, είχες το σπίτι σου, πως έγινε κι έφτασες σε αυτή την κατάσταση;

«Ε, να... Πούλησα το σπίτι, πούλησα το αλογάκι... Πούλησα ότι είχα και δεν είχα προκειμένου να αγοράσω αυτό το αγρόκτημα... Ήθελα να χτίσω αλλά δεν έκαμα τίποτα, ούτε οικοδομή ούτε τίποτα, ακόμα κι αυτή μισή έχει μείνει, μόνο τα μπετά πρόλαβα, μια πλάκα έριξα...»

Χρωστάς τώρα γι αυτό;

« μπα όχι δεν χρωστάω αλλά δεν μου κάνει και τίποτα... Πάνε τα λεφτά μου κι η ζωή μου φεύγει κι εγώ δεν κάνω τίποτα, γιατί αν είχα λεφτά θα μετανάστευα. Θα πήγαινα κανά Καναδά, καμιά Αυστραλία να βρω δουλειά τουλάχιστον... Να ξεφύγω από αυτή τη λούμπα, τη μιζέρια...»

Το πρώτο διάστημα που χρειάστηκε να μείνεις έξω πως ήταν; τι έκανες ;

« τίποτα, επαναπαύθηκα... Λόγω του ότι είχα λεφτά σε όλη μου τη ζωή νόμιζα ότι είναι κάτι προσωρινό, ότι κάτι θα γίνει... Όμως δεν έγινε τίποτα, τα τελευταία δύο τρία χρόνια όλα για δουλειές, για το κόσμο, όλα πάνε όλο και χειρότερα... δεν μπορώ να βρω δουλειά...»

Τα αδέρφια σου σου είπαν να σε φιλοξενήσουν;

« ναι μου είπαν να μου δώσουν ένα διαμέρισμα αλλά δεν θέλω... Είναι παλιοί γειτόνοι, γνωστοί εκεί, που με ξέρουν από μικρό, δεν θέλω... Δεν θέλω να βλέπουν μια τέτοια κατάσταση... Ναι θα ήταν μια λύση για μένα αλλά εγώ δεν θέλω... Εγώ έχω πουλήσει πολλά πράγματα στη ζωή μου για να είμαι αυτός που θέλω να είμαι. Δεν συμβιβάζομαι δεν κάνω συμβιβασμούς και το να είμαι στη γειτονιά μου την παλιά, που έχω μεγαλώσει, που με ξέραν αλλιώς, που ήμουν σε μια οικογένεια πάρα πολύ καλή, δεν μπορώ να παίξω αυτόν το ρόλο...»

Αλήθεια σε ποιά περιοχή μεγάλωσες;

« εδώ, στην Αγία Βαρβάρα Αιγάλεω »

Εκεί γεννήθηκες και μεγάλωσες;

« ναι, εκεί »

Σχολείο πήγες; Μέχρι ποιά τάξη;

«πήγα μέχρι την πρώτη Γυμνασίου... Μετά πήγα σε μια τεχνική σχολή αλλά δεν την τελείωσα... Ήταν μια σχολή μαθητείας του ΟΑΕΔ με βάλανε μετά και στα τρένα και τώρα άμα είχα κάτσει θα 'μουνα δημόσιος υπάλληλος... Θα είχα βγει ήδη στη σύνταξη... Θα έβγαζα τρία χιλιάρικά το μήνα αλλά τα παράτησα για να ταξιδέψω, ήταν το όνειρό μου... Ήθελα να δω τον κόσμο... Αλλά εντάξει, απέτυχα, ήρθαν άλλες καταστάσεις...»

Αν σε ρώταγα ποιο είναι το μεγαλύτερό σου πρόβλημα αυτή τη στιγμή τι θα μου έλεγες;

«το οικονομικό μωρέ, αν είχα τρία τέσσερα κατοστάρικα θα ήμουν αξιοπρεπής... Θα μπορούσα να κινηθώ άνετα, να βρω και δουλειές, καταστάσεις να δημιουργήσω, αλλά είναι αυτά τα λίγα που λείπουν κι έτσι δεν μπορείς να έχεις αξιοπρέπεια κι είσαι αναγκασμένος να τρέχεις στα συσσίτια, στις οργανώσεις, γι αυτά τα λίγα, για ένα πιάτο φαΐ.... Εγώ είχα άλλα όνειρα...»

Πως ονειρευόσουν τη ζωή σου δηλαδή;

« πολύ άνετη και οικονομικά και σε όλους τους τομείς... Γιατί είχα τα προσόντα, άσχετα τώρα αν έμπλεξα από δω κι από κει...»

Σε τι έμπλεξες; πως έμπλεξες;

« ατυχίες και λάθος επιλογές. Δάνεισα σε δύο φίλους από δύο εκατομμύρια και ο ένας πέθανε, ο άλλος βέβαια μου τα έδωσε, αλλά θέλω να σου πω, έκανα λάθη... Αλλά τώρα αν πεθάνει ένας φίλος που σου χρωστά δυο εκατομμύρια και αφήνει δύο παιδάκια πίσω τι να πας να ζητήσεις... κατάλαβες; Τέτοια πράγματα, μετά λίγο αμάξια να αλλάζεις, να αυτά...»

Κυνήγησες τη καλή ζωή;

« όχι, όχι ιδιαίτερα ήμουν απλός άνθρωπος πάντα Αλλά εντάξει έκανα και κάτι, έκτισα κι ένα σπίτι, αλλά μετά το πούλησα βέβαια, αγόρασα κι ένα οικόπεδο, αλλά νόμιζα πως με πενήντα χιλιάρικα θα πραγματοποιούσα τα όνειρά μου.. Έκανα λάθη... Αγόρασα το αγρόκτημα στην Ακράτα, ήθελα βασικά να ζήσω στην επαρχία... Από εκεί κατάγεται ο πατέρας μου εκεί είναι τα σόγια του πατέρα μου...»

Οι γονείς σου ζουν;

« όχι όχι τι να ζουν... εγώ είμαι πενήντα τριών τώρα, ο πατέρας μου πέθανε το 96 και ήταν ογδόντα τριών. Η μάνα μου πέθανε όταν γεννήθηκα. Ο πατέρας μου ξαναπαντρεύτηκε... Με μεγάλωσε μητριά... Μπορεί με τα αδέρφια μου να μην είμαστε από την ίδια μητέρα αλλά έχουμε μεγαλώσει μαζί, με αγαπάνε...»

Νιώθεις ότι τους έχεις δίπλα σου;

« τους έχω αλλά εντάξει, ο καθένας κοίταξε τη ζωούλα του και πιο πολύ η αδελφή μου που είμαστε και από την ίδια μάνα... Δηλαδή εγώ τους κάλυψα όλους σαν μεγαλύτερος αδελφός και τα άλλα μου τα αδέρφια και την αδελφή μου που ήτανε μεγαλύτερη και αυτοί κάναν τη ζωή τους, κάναν οικογένεια, έχουν τις δουλειές τους, είναι όλοι δημόσιοι υπάλληλοι, με λεφτά, με σπίτια, με οικογένεια... Αλλά κι εγώ τώρα τραβιέμαι και κοιτάω μόνο την πάρτη μου... Κατάλαβες; Δηλαδή όσο τους κάλυψα τους κάλυψα, από δω και πέρα... Ποτέ δε θα πούλαγα πράγματα δικά μου για τους άλλους και όμως τα πούλησα, βασίστηκα ότι ήμασταν οικογένεια... ότι ήμασταν ένα, όμως δεν ήμασταν ένα, ήταν ο καθένας για την πάρτη του... Και υπήρχαν επιρροές από νύφες, γαμπρούς... Βλέποντας κι εγώ αυτά έκοψα δεσμούς και πλέον είναι τυπικά τα πράγματα, βέβαια με αγαπάνε αλλά εγώ τώρα τελείωσα, κοιτάω την πάρτη μου, πως θα βρω διεξόδους... Δηλαδή αν με χρειαστούνε τώρα δεν με έχουνε, με είχανε μια ζωή... Είμαι για πάρτη μου...»

Από την εμπειρία σου από το οκτώ και μετά έχει μεγαλώσει πολύ το πράγμα με τους αστέγους;

« ναι βέβαια, έχει θεριέψει, δηλαδή ας πούμε αν ήταν δέκα τώρα έχει γίνει τριάντα... »

Έχει τύχει όλα αυτά τα χρόνια που είσαι άστεγος να βοηθήσεις κάποιους άλλους άστεγους και να τους πεις ας πούμε που μπορούν να βρουν να φάνε η οτιδήποτε άλλο;

« κοίταξε να δεις εγώ δεν νιώθω άστεγος δεν μπαίνω σε αυτή τη διαδικασία, δηλαδή δεν αφήνω τον εαυτό μου να μπει σε αυτή τη διαδικασία, δεν θέλω... Δεν νιώθω έτσι, αισθάνομαι ότι αντιμετωπίζω μια κατάσταση που μπορεί να αλλάξει, μπορεί να μην αλλάξει, δεν έχει σημασία... »

Εσύ τι πιστεύεις; θα αλλάξει; είσαι αισιόδοξος;

« Ελπίδα έχω αλλά αισιόδοξος δεν είμαι... Έχω ελπίδα ότι όλο και κάτι θα αλλάξει και πάει να μου αλλάξει τώρα τελευταία , με μια κοπέλα τώρα που έχω γνωρίσει κι είναι πλούσια κλπ... Για να δούμε αν θα προχωρήσει, μακάρι να προχωρήσει... »

Αν είχες τη δυνατότητα να κάνεις κάποια πράγματα προκειμένου να αλλάξει αυτή η κατάσταση με τους άστεγους τι θα ήταν αυτά; τι θα έκανες;

« γενικά για τους άστεγους η για μένα προσωπικά; »

Γενικά για τους άστεγους αλλά να μου πεις και για σένα.

« βασικά δε θα 'πρεπε να υπάρχει ένας άνθρωπος χωρίς ένα ελάχιστο εισόδημα. Δηλαδή έστω και διακόσια ευρώ θα μπορούσε να τα δώσει το κράτος, πόσοι είναι ας πούμε, πενήντα χιλιάδες άστεγοι; Δηλαδή τρώνε τόσα σε μπαρούφες... Έστω και εκατό ευρώ βρε παιδί μου που λέει ο λόγος, ένα ελάχιστο εισόδημα... Ή έστω μια απασχόληση βρε παιδί μου, φτιάξε κάτι, φτιάξε κάποιες μονάδες, ξέρω γω κτηνοτροφικές, και αμόλα τους εκεί μέσα να κάνουν δουλειά, ξέρω γω... Τι δηλαδή, λόγια από τα μπαλκόνια; τι να τα κάνουμε; Και κλεψιές από πίσω και ο ένας να καλύπτει τον άλλον... Και λόγια στην τηλεόραση, τους βγάζουνε τρεις ώρες στα δελτία ειδήσεων και λένε, λένε, όλο λύσεις, λύσεις... Τι λύσεις δίνουν;»

Με το θέμα της στέγης τι πιστεύεις ότι θα μπορούσε να γίνει; Αν τους έβρισκε το κράτος δουλειά θα μπορούσε να λυθεί;

« δεν μπορούσε το κράτος να πούμε να πάρει ένα κτήμα, πέντε, δέκα, να κάνει πτηνοτροφικές μονάδες ή γαλοπούλες ή κάτι παραγωγικό και να αμολήσει αυτούς τους ανθρώπους μέσα να τα φροντίζουνε... Αυτοί θέλουν μόνο να κλέβουν και να βγαίνουν στην τηλεόραση και να δίνουν εύκολα λόγια και λύσεις... Δεν γίνεται έτσι... εγώ όμως πιστεύω και στο Θεό... Ότι ο Θεός μπορεί να δώσει λύσεις... Γιατί να σου πω κάτι, πάντα στη ζωή αυτό γίνεται, ειρήνη, διαφθορά, πόλεμος, ειρήνη διαφθορά, πόλεμος... Τώρα είναι το ανώτατο σημείο διαφθοράς, που θα πάει, που θα πάει... Αφού και στο CNN που έδωσα συνέντευξη με ρώτησαν : "σε τι ελπίζετε;" και τους είπα: σε έναν πόλεμο... Εμ τι να τους πω; αφού δεν υπάρχει ελπίδα, δεν έχουμε ελπίδα...»

Και για το καθαρά δικό σου προσωπικό κομμάτι τι νομίζεις ότι πρέπει να γίνει; Ποια θα ήταν τα βήματα που θα σε έβγαζαν από αυτή την κατάσταση;

« θα έπρεπε να υποκύψω σε κάποια πράγματα, ο ξάδελφός μου ας πούμε, είναι νομάρχης Στερεάς Ελλάδος. Με παρακαλάει εδώ και δέκα χρόνια γιατί έχει κάνει και δύο τετραετίες σαν δήμαρχος, και με παρακαλάει να πάω εκεί που έχει φτιάξει όλα τα ξαδέλφια μου, να πάω να φτιάξω κατάσταση, αφού όλοι είναι φτιαγμένοι εκεί... Δεν πάω, τι να κάνω, είμαι και ψωροπερήφανος... Εγώ θα πεθάνω πρώτα και μετά θα σκύψω, δεν γίνεται...»

Οπότε θέλεις με δικές σου δυνάμεις να καταφέρεις να βγεις μέσα από αυτή την κατάσταση;

« όλα τα θέλω, όλα για πάρτη μου τα θέλω, αλλά δε γίνεται τίποτα... Αλλά ελπίζω στο Θεό, ότι κάτι θα μου δώσει, μια ακρούλα να πιαστώ... Βέβαια δεν είναι εύκολα αυτά τα πράγματα αλλά ποτέ δεν ξέρεις ...»

Αλήθεια πως είναι μια μέρα σου; περιγράψε μου μια τυπική σου μέρα.

« Ρουτίνα σκέτη... Όλο το βράδυ ακούω ραδιόφωνο μέχρι το πρωί. Το πρωί με παίρνει ο ύπνος ξυπνάω κατά τις δέκα και μισή με έντεκα. Στη συνέχεια πάω στο συσσίτιο και μετά στην Κλίμακα για καφέ. Βόλτα στην αγορά, ξέρω γω, Ερμού, από δω κι από κει ή σε άλλες περιοχές με το μηχανάκι. Έχει δύο τρία συσσίτια πότε εδώ πότε αλλού. Είναι και κάτι χριστιανικές οργανώσεις που πάμε και περνάμε εκεί κάποιες ώρες με τραγούδια και τέτοια... Αυτή είναι μια μέρα συνηθισμένη. Περνά ο καιρός έτσι...»

Και τις μέρες που είναι κλειστά εδώ τι κάνεις; πως τη βγάζεις;

«ποιό; για τα Σαββατοκύριακα λες; ωωω, έχει ανοιχτές εκκλησίες, υπάρχουν εναλλακτικές. Έχει πολλά πράγματα η Αθήνα, έχει ας πούμε το λαϊκό Πανεπιστήμιο που μπορείς να πας να παρακολουθήσεις μαθήματα. Έχει διάφορα πράγματα. Μπορείς ας πούμε να πας στο Public να πάρεις ένα βιβλίο να διαβάσεις η απλά να χαζέψεις... Η Αθήνα έχει τέτοια πράγματα αλλά τι να το κάνεις... Δεν έχουνε προοπτική αλλά εντάξει, περνάς την ώρα σου... Δεν είμαι πότης, δεν παίρνω κάποια φάρμακα, Καλά είμαι...»

Πίνεις καθόλου;

« όχι δεν πίνω, τώρα αν είμαι με καμιά παρέα εντάξει... Είναι που έχω αρχές από την οικογένειά μου, δικές μου αρχές, Γιατί μη φανταστείς, και η οικογένειά μου μια μέτρια οικογένεια είναι. Οι αρχές μου όμως είναι πολύ ψηλά. Δηλαδή φαίνεται αυτή η διαφορά από το πως με αντιμετωπίζουν, δεν δυσκολεύω κανέναν... Είμαι ευγενής, για ποιόν λόγο να κοντραριστείς με κάποιον... Κάνεις και το κορόιδο... αυτά... Εσύ τι είσαι; τι κάνεις τώρα;»

Είμαι κοινωνιολόγος και κάνω την έρευνα για το μεταπτυχιακό μου.

« Καλή επιτυχία»

Ευχαριστώ πολύ και σε σένα εύχομαι ότι καλύτερο.

3η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΓΙΑΝΝΗΣ, ετών 33

Πως ονομάζεσαι;

« Γιάννης »

Πόσο χρονών είσαι Γιάννη;

« Τριάντα τριών »

Είσαι από την Αθήνα;

« όχι »

Από που κατάγεσαι;

« από τη Θεσσαλονίκη »

Και στην Αθήνα πόσο καιρό είσαι;

« είκοσι μήνες »

Και μεγάλωσες εκεί;

« σε άλλη πόλη »

Πάλι επαρχιακή; Εκτός Αθηνών δηλαδή;

« ναι »

Οικογένεια έχεις;

« όχι δεν έχω παντρευτεί »

Οι γονείς σου υπάρχουν;

« ναι, ζουν »

Πόσα αδέρφια είσαστε;

« ένα μικρότερο »

Αγόρι, κορίτσι;

« αγόρι »

Πόσο χρονών είναι ο αδελφός σου;

« είκοσι οκτώ »

Μέχρι πριν έρθεις Αθήνα πως ήταν τα πράγματα; Με τι ασχολιόσουν;

« στη Θεσσαλονίκη γεννήθηκα, σε επαρχιακή πόλη μεγάλωσα, στη Θεσσαλονίκη πήγα κάποιες φορές και είναι η δεύτερη φορά που έρχομαι για μεγάλο χρονικό διάστημα στην Αθήνα»

Η πρώτη φορά που ήρθες στην Αθήνα πότε ήταν;

« δεν θυμάμαι »

Περίπου;

« πριν οκτώ χρόνια »

Πάλι για δουλειά;

« ναι, για δουλειά »

Τι δουλειά έκανες;

« σερβιτόρος »

Έχεις κάνει κάποιες σπουδές;

« όχι, εμπειρικά »

Έχεις τελειώσει γυμνάσιο;

« Λύκειο »

Το τελείωσες εκεί στην επαρχιακή πόλη που μεγάλωσες;

« ναι »

Και μετά τι έκανες;

« έκανα διάφορες περιστασιακές δουλειές και μετά στρατιωτικό »

Η οικογένειά σου ήταν αγρότες;

« όχι, ιδιωτικοί υπάλληλοι »

Μου είπες ότι κατέβηκες πριν από είκοσι μήνες για δεύτερη φορά στην Αθήνα. Αυτή τη φορά για ποιο λόγο κατέβηκες; πάλι για δουλειά;

« όχι, κατέβηκα για προσωπικούς λόγους. Ήθελα να φύγω από την πόλη στην οποία μεγάλωνα. Γι αυτό ήρθα Αθήνα... »

Την πρώτη φορά που κατέβηκες στην Αθήνα πόσο καιρό έμεινες;

« έμεινα από το 2002 μέχρι το 2004 με κάποια διαλείμματα τα καλοκαίρια που πήγαινα για δουλειά. Δούλευα σε νησιά σαιζόν»

Τα διαστήματα που ήσουν στην Αθήνα τότε δούλευες;

« όχι, παρακολουθούσα μαθήματα σε μια ιδιωτική σχολή κι έκανα πολύ περιστασιακές δουλειές για πολύ μικρό διάστημα »

Στη σχολή τι σπούδασες;

« Μάγειρας »

Κατάφερες να την τελειώσεις;

« ναι, τελείωσα και πήρα και πιστοποίηση »

Άρα έχεις τελειώσει το Λύκειο και ΙΕΚ;

« ναι. Ιδιωτικό, έχω πάρει και πιστοποίηση. »

Ο αδελφός σου μένει πάνω; Με τους δικούς σου;

« ναι »

Μου είπες ότι είσαι είκοσι μήνες στην Αθήνα. Στο δρόμο πόσο καιρό είσαι;

« περιοδικά διαστήματα. Είχα πέντε μήνες ένα σπίτι, στη συνέχεια έμεινα ενάμιση μήνα άστεγος, εξήμισι μήνες σε ξενώνα και τεσσερισήμισι μήνες πάλι άστεγος»

Σε τι ξενώνα; Από κάποια ΜΚΟ;

« ένας ξενώνας από αυτούς που υπάρχουν στην Αθήνα. Δεν ξέρω αν ήταν από ΜΚΟ »

Τι προσφέρουν εκεί;

« δωμάτιο και γεύμα και μπάνιο φυσικά»

Το διάστημα που έμεινες στον ξενώνα είναι το ανώτερο διάστημα που μπορεί να μείνει κάποιος εκεί η υπάρχουν και άτομα που μένουν περισσότερο;

« κατά τις ανάγκες του ξενώνα και κατά την κρίση των υπευθύνων, ανάλογα τις ανάγκες. Αν υπάρχουν άτομα που έχουν μεγάλη ανάγκη, παραδείγματος χάρη έγκυες γυναίκες. Γίνεται μια επιλογή με γνωστά κοινωνικά κριτήρια. Όποιος έχει μεγαλύτερη ανάγκη σωματική, πνευματική, ψυχολογική, οτιδήποτε...»

Οπότε έκριναν ότι εσύ είσαι σε καλύτερη κατάσταση και έχεις λιγότερες ανάγκες από κάποιους άλλους;

« κάπως έτσι... και μου φέρθηκαν και με μεγάλη επιείκεια και με κράτησαν εξήμισι μήνες γιατί το όριο είναι τέσσερις »

Σε όλο αυτό το διάστημα προσπαθούσες να βρεις κάποια δουλειά για να μπορέσεις να νοικιάσεις πάλι σπίτι;

« ναι. Και να παρακολουθήσω κάποια σεμινάρια για να βγάλω κάποια χρήματα»

Από αυτά που είναι για τους άνεργους;

« ναι »

Είχες κάρτα ανεργίας από τον ΟΑΕΔ;

« τότε ναι είχα, για εξήμισι μήνες, τώρα δεν έχω τίποτα, ούτε ταυτότητα

Τα έχασες; στα κλέψανε;

« δεν τα έχω, μου συνέβη ένα προσωπικό γεγονός, δεν θα ήθελα να πω, και απωλέσθησαν»

Μέχρι πριν κατέβεις Αθήνα πάνω που έμενες τι έκανες; με τι είχες ασχοληθεί;

« Τελείωσα το Λύκειο μετά τελείωσα και το στρατιωτικό κανονικά Ι1. Στην αρχή με είχαν Ι3 άλλα με όπλο.»

Αφού τελείωσες το στρατιωτικό μετά τι έκανες;

« μετά δούλευα περιστασιακά σε οποιαδήποτε δουλειά έβρισκα. Μέχρι το 2002 που τότε ήρθα στην Αθήνα για σχεδόν δύο χρόνια»

Για τις σπουδές που έκανες εδώ στην Αθήνα είχες βοήθεια από το σπίτι;

« ναι για τα περισσότερα, ναι με βοηθούσαν από το σπίτι»

Ο αδελφός σου έχει κάνει κάποιες σπουδές;

« ναι έχει τελειώσει φιλολογία και προσπαθεί να βρει δουλειά πάνω σε αυτό »

Μένει μαζί με τους δικούς σου;

« ναι »

Για την κατάστασή σου ξέρουνε; Ότι έχεις μείνει χωρίς δουλειά και είσαι και στο δρόμο;

« όχι, όχι, δεν ξέρουν τίποτα »

Δηλαδή από τους δικούς σου ανθρώπους, τους συγγενείς, τους φίλους που είχες εκεί στην πόλη που έμενες, δεν ξέρει κανείς για το πως είσαι εσύ τώρα;

« όχι, κανένας. Μόνο ένας άνθρωπος γνωρίζει με τον οποίον κάναμε πολλή παρέα πριν μπει σε κάποια υπηρεσία και ο οποίος λόγω της φύσης της δουλειάς του είναι πολύ πιθανόν να ξέρει για την κατάστασή μου... Ήμασταν φίλοι και λόγω του νεαρού της ηλικίας του και επειδή μου είχε εμπιστοσύνη με είχε ρωτήσει και μου είχε ζητήσει τη γνώμη μου για το ποια δουλειά να κάνει. Τότε εγώ τον είχα συμβουλεύσει να μπει σε αυτήν την υπηρεσία, είναι στην ΕΥΠ, και ίσως λόγω της φύσης της δουλειάς του να θέλησε να ψάξει και να βρει για μένα...»

Με τους γονείς σου δεν έχεις καμία επαφή;

« όχι, έχω να τους μιλήσω 6 μήνες »

Δηλαδή μίλησες μαζί τους όταν ήσουν ήδη άστεγος και δεν τους είπες τίποτα; δεν τους ανέφερες τίποτα για την κατάστασή σου;

« όχι δεν ήθελα να μάθουν »

Έχετε να μιλήσετε έξι μήνες, δεν θα έχουν ανησυχήσει;

« δεν ξέρω, δεν το έχω σκεφτεί αυτό, δεν με έχει απασχολήσει »

Συνεπώς οι σχέσεις σας είναι κακές. Όταν μου είπες ότι έφυγες από πάνω για προσωπικούς λόγους να υποθέσω ότι αναφερόσουν σε αυτό; ότι έφυγες δηλαδή γιατί είχες κακές σχέσεις με τους δικούς σου;

« ναι, ναι. Κι επειδή ούτε εγώ άλλαξα ούτε αυτοί άλλαζαν, έφυγα, τελείωσε... »

Όταν έμενες πάνω στην πόλη όπου μεγάλωσες, έμενες στο σπίτι των δικών σου ή είχες νοικιάσει κάποιο δικό σου σπίτι;

« όχι, με τους δικούς μου έμενα »

Με τι ασχολήθηκαν επαγγελματικά για περισσότερο χρονικό διάστημα;

« έχω δουλέψει σερβιτόρος, βοηθός μάγειρα κι εργάτης σε εργοστάσιο. Και σκειούριτι κι ένα οχτάμηνο σαν οδηγός στο Δήμο στον τομέα καθαριότητας.»

Και κάποια στιγμή βρίσκεσαι στο δρόμο. Τι έγινε; δεν μπορούσες να πληρώσει το ενοίκιο; Σου έγινε έξωση;

« όχι, επειδή ακριβώς δεν μπορούσα να πληρώνω πια το ενοίκιο συγκέντρωσα όσα χρήματα μπορούσα να συγκεντρώσω, πλήρωσα το τελευταίο νοίκι, άφησα φυσικά την εγγύηση. Ξόφλησα όλο το νοίκι μέχρι την τελευταία μέρα που έμεινα και εξόφλησα όλους τους λογαριασμούς με κάποιες διαιρέσεις που έκανα μέχρι την ημέρα ακριβώς που έμεινα και λίγο παραπάνω. Συν ότι πλήρωσα και το πετρέλαιο το οποίο φυσικά ποτέ δεν χρησιμοποίησα. Δηλαδή την άφησα και αρκετά κέρδη... Δεν ήθελα να χρωστάω τίποτα, δεν ήθελα να νομίζει ότι εκμεταλλεύτηκα κάτι και επειδή έφυγα σε μια περίοδο που θα της ήταν δύσκολο να το νοικιάσει, να βρει κάποιον άλλον, της άφησα όσα περισσότερα μπορούσα... Σχεδόν ό,τι είχα και δεν είχα...»

Και πότε έφυγες; Στις γιορτές;

« σχεδόν δύο μήνες πριν τις γιορτές, μέσα Νοεμβρίου του 2011»

Την πρώτη μέρα που έφυγες από το σπίτι που πήγες; θυμάσαι πως ήταν;

« σε μια πολυκατοικία πήγα... Πήγαινα στον τελευταίο όροφο ή στο υπόγειο και κοιμόμουν... Χτυπούσα τα κουδούνια της πολυκατοικίας κι έλεγα ότι φέρνω μία παραγγελία. Έλεγα ότι φέρνω μια παραγγελία για ένα άλλο κουδούνι από αυτό που κτυπούσα, μου άνοιγαν την πόρτα και έμπαινα μέσα και κοιμόμουν μέχρι το πρωί που άνοιγε πάλι η πόρτα και έφευγα ... »

Για πόσον καιρό το έκανες αυτό;

«για ενάμιση μήνα. Μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου. Από την ημέρα που έμεινα άστεγος κοιτάξα να μάθω που υπάρχουν ξενώνες για άστεγους και άρχισα να κάνω αιτήσεις σε όλους. Προσπάθησα να κάνω. Αλλά μου είπαν ότι πρέπει να κάνω εξετάσεις αν και υπήρχε η

δυνατότητα να κάνω πρώτα αίτηση και μετά να κάνω τις εξετάσεις. Αλλά χρειάζονται πρώτα τις εξετάσεις για να είναι σίγουροι ότι δεν έχω κάτι μεταδοτικό. Ουσιαστικά αν έχω κάποια ασθένεια ή αν είμαι ή ήμουν χρήστης ...Δεν τους βάζουν αυτούς μέσα αλλά μου φαίνεται λογικό. Έκανα τις εξετάσεις μέχρι αρχές Δεκέμβρη, τελείωσα, μετά έκανα τις αιτήσεις και 31 Δεκεμβρίου πήρα τηλέφωνο στον ξενώνα που τελικά με φιλοξένησε και ρώτησα αν μπορούσα να μείνω έστω για δύο τρεις ώρες γιατί έκανε τρομερό κρύο. Και μου είπε να πάω και πάω και μου λένε ότι "μπορείς να μείνεις". Και ξεκίνησα κι έμεινα εκεί πέρα...»

Μπορείς να θυμηθείς ποια ήταν τα πιο έντονα συναισθήματα που βιώνες τις πρώτες μέρες που ήσουν έξω;

« περίεργη, άγρια, και υπεροπτική χαρά(!)... Περίεργη γιατί δεν περίμενα να νιώσω χαρά όταν δεν έχω σπίτι. Αλλά επειδή είχα πάντα μια τάση για ταξίδι και μια τάση μη ελέγχου από οποιονδήποτε, ίσως γι αυτό...»

Ένωσες ελεύθερος; Το είδες σαν περιπέτεια;

« όχι. Επειδή είχα πάρα πολύ καιρό να ασχοληθώ με λογαριασμούς και ενοίκια, μου ήρθε ξαφνικό, το ένωσα κάπως σαν βάρος. Οπότε όταν είχαν απαλλαγεί από τις ευθύνες ενοικίων, φθορών σπιτιού, συντήρηση σπιτιού και τα λοιπά και τα λοιπά, ίσως γι αυτό. Αυτή η απότομη αλλαγή έφερε και την απότομη χαρά, για τις πρώτες δυο, τρεις μέρες. Μετά ήρθε το κρύο...»

Φοβόσουν καθόλου για τη ζωή σου ;

«όταν δεν κοιμόμουν κάποιες φορές το σκεπτόμουν ότι μπορεί κάποιος να κάνει οτιδήποτε. Όταν κοιμόμουν ούτε που με ένοιαζε. Είχα την πεποίθηση, δεν ξέρω πως... Ίσως επειδή θα με ευχαριστούσε να φύγω από τη ζωή την ώρα που κοιμάμαι... Γι αυτό ίσως το λόγο ακόμα και τώρα ακόμα και αν έλεγα σε κάποιο έμπειρο "έλα το βράδυ που κοιμάμαι με ένα πιστόλι" είχα την ακλόνητη πεποίθηση ότι δεν θα μπορέσει να μου κάνει τίποτα όταν κοιμάμαι... Δεν φοβόμουν καθόλου για τη σωματική μου ακεραιότητα όταν κοιμόμουν. Γιατί ήταν κάτι που θα μου άρεσε, να φύγω από τη ζωή την ώρα του ύπνου. Ίσως να είναι αντιφατικό αλλά τελικά πίστευα ότι δεν θα μου συμβεί ποτέ αυτό. Πίστευα ότι έχω χρονικά περιθώρια να μείνω κι άλλο εδώ. Σε αυτή τη γη, σε αυτή τη κοινωνία...»

Οπότε μετά τον ξενώνα έρχεται ο δρόμος όπου βρίσκεσαι ακόμα ;

« ναι »

Και τώρα πως την βγάζεις; Έχεις κάποιο εισόδημα;

« για περίπου δύο μήνες έδινα κάποια είδη τα οποία θεωρούνται πενήντα τοις εκατό ελεημοσύνη πενήντα πώληση. Χαρτομάντιλα και ένα άλλο είδος . Αυτά τα έδινα μόνο από στατικά σημεία. Ποτέ δεν πήγαινα σε κάποιον άνθρωπο να του πω εγώ πουλάω αυτό. Πάντα στεκόμουν και περίμενα κι όποιος ερχόταν...»

Προβλήματα με το νόμο είχες γι αυτό; Δηλαδή να σε ενοχλήσει η δημοτική Αστυνομία;

« Μια φορά, δεν μου έγινε κάποια μήνυση απλά με διώξαν»

Οπότε επέλεξες κάποιο άλλο σημείο ή ξαναπήγες εκεί;

« όχι, όχι δεν ξαναπήγα. Επέλεξα άλλο σημείο... Αλλά επειδή ποτέ δεν μου άρεσε αυτή η δουλειά και την έκαμα μόνο και μόνο για να δικαιολογώ την ύπαρξη μου στην κοινωνία και για να μη μένω αργός (εννοεί άεργος), απλά ξέφευγα ελάχιστα από την αργία όταν έκανα αυτό το πράγμα... Ελάχιστα, ίσα-ίσα για να αποφευχθούν τα χειρότερα, οι χειρότερες επιπτώσεις της αργίας. »

Οι οποίες θα μπορούσε να είναι;

« ασταμάτητη αρνητική σκέψη, αδιάκοπη, η οποία θα μπορούσε να μετουσιώσει τις αρνητικές σκέψεις σε πράξεις...»

Τι είδους πράξεις; βίας κατά του εαυτού; κατά άλλων;

« κατά άλλων όχι κατά του εαυτού μου. Κατά του εαυτού μου δεν έχω κάνει ποτέ »

Νιώθεις οργή μέσα σου για κάποιους ανθρώπους;

« μνησικακία. Δεν συγχώρεσα, ακόμα και χωρίς να γνωρίζω, αυτούς που μου έκαναν αναίτιο κακό. Όσους μου έχουν κάνει αναίτιο κακό και προσπάθησαν να με κοροϊδέψουν με διαβολική πονηριά αυτούς δεν πρόκειται να τους συγχωρέσω ποτέ. Θα το πάρω στον τάφο μου απ την μνησικακία. Έτσι πιστεύω, δε θα τους συγχωρήσω, το αναίτιο κακό ειδικά...».

Θεωρείς ότι υπήρξαν τέτοιοι άνθρωποι στη ζωή σου;

« ναι, ναι, βέβαια, είτε τους ήξερα είτε όχι... Οι περισσότεροι το κάνανε στα κρυφά. Μου έβαλαν πάσης φύσεως τρικλοποδιά, με μη προσαρμογή στην κοινωνία από μικρή ηλικία. Να μου διδάσκουν το άσπρο μαύρο και το μαύρο για άσπρο. Όσον αφορά τι θεωρεί η κοινωνία άσπρο και τι μαύρο. Όχι με τους κανόνες δικαίου που είχαν στα αρχαία χρόνια κάποιοι ελάχιστοι δίκαιοι».

Να υποθέσω ότι αναφέρεσαι στους γονείς σου;

« ναι, ναι, και σε όσους επηρεάζανε τους γονείς μου... Αυτά που προσπάθησαν να με διδάξουν ήτανε κόντρα σε αυτό που πίστευα εγώ για καλό και για κακό κι ήτανε κόντρα και σε αυτό που πίστευαν και οι άλλοι άνθρωποι . Και έτυχε αυτή η γνώμη μου για το καλό να συμπίπτει με άλλους ανθρώπους που ήταν αποδεκτοί από χιλιάδες άλλους... Αναφέρομαι για έναν, δυο ανθρώπους που υπήρχαν παλιότερα...»¹⁹⁸

Αυτή τη στιγμή έχει κάποια ασφάλιση;

« όχι, όχι »

Αν χρειαστείς περίθαλψη με ποιο τρόπο το αντιμετωπίζεις;

« έχω μια διεύθυνση του κοινωνικού ιατρείου στην οδό Σεβαστουπόλεως 113 και θα πάω εκεί πέρα κι ότι γίνει, δεν ξέρω... Έχω κάποια πρόχειρα μαζί μου (εννοεί φάρμακα) αλλά για κάτι σοβαρό θα πάω εκεί . Αν δε με βοηθήσουν και εκεί και δεν γίνεται θα ρωτήσω κι οπουδήποτε μπορώ θα πάω κι όποιος με δεχτεί ...»

¹⁹⁸ Αναφέρεται στον Ιησού και στον μοναχό του Αγίου Όρους Παΐσιο.

Σε φοβίζει καθόλου αυτό;

« όχι, όχι. Ξέρω και επειδή μου έχουν πει οι γιατροί επειδή έχω ισχυρό ανοσοποιητικό, αρρωσταίνω δύσκολα. »¹⁹⁹

Μου έχεις πει ότι έχεις κάνει κάποιες περιστασιακές δουλειές. Αυτή τη στιγμή μαζεύεις κάποια χρήματα; Μπορείς;

« ναι, δουλεύω σε κάποια διανομή, έχω κάνει κάποια μεροκάματα και περιμένω. Δεν είναι κάθε μέρα αλλά είναι πάντα κάποιες μέρες του μήνα.

Είσαι ασφαλισμένος εκεί; δουλεύεις με ένσημα;

(στην ερώτηση αυτή ο Γιάννης ένωσε αμήχανα κι ήρθε σε δύσκολη θέση. Την ερώτησή μας ακολούθησαν κάποιες στιγμές σιωπής από μέρους του όμως με το ύφος του μας έδειχνε ότι ήταν μια ερώτηση που δεν ήθελε να απαντήσει. Η απάντηση που έδωσε στη συνέχεια πιθανολογούμε ότι δεν ισχύει, αν λάβουμε υπόψη μας την εκτεταμένη "μαύρη" εργασία που υπάρχει σε αυτού το είδος απασχόλησης).

« έχω από εκεί ασφαλιστική κάλυψη και νομική »

Θα ήθελα να καταλάβω πως περνάει την ημέρα του ένας άστεγος. Μπορείς να μου πεις, να μου περιγράψεις μια τυπική σου μέρα;

« Προσπαθώ να εξασφαλίσω τις τέσσερις από τις πέντε βασικές ανάγκες του σώματος και από ανεμελιά είτε από άσχημη ψυχολογική κατάσταση δεν κοιτούσα να εξασφαλίσω τη βασικότερη που μου έλειπε, τη στέγη. Τη στέγη προσπάθησα να την εξασφαλίσω τον τελευταίο μήνα, από αρχές Δεκεμβρίου όταν κόντεψα να πάθω ανακοπή καρδιάς από το κρύο. Πήγα σε διάφορες κατευθύνσεις αλλά δεν βρέθηκε άκρη. Και τώρα περιμένω μέσα από αυτή τη δουλειά μήπως μπορέσω να αφήσω κάποια λίγα χρήματα στην άκρη. Επειδή περιμένω από τη δουλειά σε μισό, ένα μήνα να πάρω κάποια χρήματα μαζεμένα που μου χρωστάνε, λίγα χρήματα αλλά αρκετά για μένα κι η σκέψη που έχω, ήδη έχω ρωτήσει ένα άτομο στη δουλειά, είναι για συγκατοίκηση. Γιατί να ξεκινήσω να μείνω μόνος μου το θεωρώ σχεδόν αδύνατον, οικονομικά τουλάχιστον. Και θα ρωτήσω και κάποια άτομα από τη δουλειά, όσα τουλάχιστον μπορώ να εμπιστευόμαι για συγκατοίκηση τα οποία ξέρουν τι λεφτά παίρνω που είναι και βασικό. Δηλαδή υπάρχει ένα μικρό κίνητρο εμπιστοσύνης ότι δουλεύουμε μαζί, ξέρουν πάνω κάτω τι είμαι, πως συμπεριφέρομαι κι ότι μπορώ να ανταπεξέλθω στο ενοίκιο. Επίσης ποντάρω στο ότι θα κοπεί στα δύο το ενοίκιο με αυτό τον τρόπο. Ρώτησα ήδη μια κοπέλα, δεν θέλησε γιατί μου είπε ότι έχει έναν γιο, λογικό αυτό μου φάνηκε, δεν το ήξερα ότι είχε γιο, αν το ήξερα δεν θα της το πρότεινα...»

Σύμφωνα με όσα μου είπες, εκτός από το θέμα της στέγης, όλη μέρα προσπαθείς να καλύψεις τς τέσσερις βασικές σου ανάγκες . Ποιες είναι αυτές;

« νερό, φαγητό, ρούχα, παπούτσια και δύο επιθυμίες. Τσιγάρο και καφέ».

Και τι κάνεις προκειμένου να ικανοποιήσεις αυτές τις ανάγκες και τις επιθυμίες; με ποιο τρόπο; Έχεις βρει κάποιο χώρο να περάσεις τη νύχτα και μετά ξυπνάς. Μετά τι κάνεις;

¹⁹⁹ Εκτός συνέντευξης μας ανέφερε ότι, από την ηλικία των 2,5 ετών, πάσχει από ψωρίαση, ένα αυτοάνοσο χρόνιο,μη μεταδοτικό, νόσημα, και το οποίο στη κατάσταση που βρίσκεται τώρα αδυνατεί να αντιμετωπίσει με τον κατάλληλο τρόπο ή αγωγή.

« συνήθως ξυπνάω ξημερώματα επειδή κοιμάμαι σε ιδιόκτητα οικόπεδα. Κοιμάμαι βράδυ και ξυπνάω βράδυ πολύ νωρίς το πρωί. Μετά κάθομαι λίγο, πίνω κανέναν καφέ και σκέφτομαι τι θα μπορούσα να κάνω σήμερα για να έχει κάποιο νόημα η μέρα μου... Πάω σε κανένα συσσίτιο ή πάω κάπου για να ζητήσω κάποια ρούχα»

Μετακινείσαι με τα πόδια; χρησιμοποιείς τα μέσα μαζικής μεταφοράς;

« χρησιμοποιώ όποιο μέσο μεταφοράς με εξυπηρετεί...»

Πληρώνεις εισιτήριο;

« όχι, δεν μπορώ »

Έχει τύχει να σε πιάσει κάποιος ελεγκτής;

« ναι, βεβαίως, αρκετές φορές αλλά τους λέω ότι είμαι άστεγος και δεν με κατεβάζουν, να είναι καλά, με αφήνουν και συνεχίζω.»

Υπάρχουν κάποια συγκεκριμένα μέρη που ξέρεις, ποιές ημέρες και τι ακριβώς μπορείς να βρείς και να πάρεις σε αυτά τα μέρη;

« ναι, βεβαίως. Για θέματα φαγητού πηγαίνω στον "κόμβο αλληλεγγύης" στο σταθμό Λαρίσης απέναντι... Εκεί δίνανε έτοιμα φαγητά, κονσέρβες κτλ. Εκεί πήγα και γράφτηκα αλλά μου είπαν ότι είναι για μια φορά το μήνα, τώρα θα πάω τον επόμενο μήνα... υπάρχουν και κάποια μαγαζιά που περνάω από εκεί και μου δίνουν διάφορα φαγώσιμα...»

Ποιο είναι για σένα το νούμερο ένα βασικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζεις αυτή τη στιγμή, εκτός από τη στέγη βέβαια;

« Η μοναξιά »

Το γεγονός ότι βρίσκεσαι σε διάφορους χώρους με άλλους ανθρώπους που αντιμετωπίζουν το ίδιο πρόβλημα με σένα δεν βοηθάει σε αυτό; έχεις κάνει κάποιους φίλους;

«η μοναξιά από έλλειψη συντρόφου. Αυτή είναι η μοναξιά και η ζωή στο δρόμο δεν προσφέρεται για σχέσεις. Ακόμα κι αν δεν άλλαζαν οι συνθήκες αυτό είναι ανώτερο απ όλα και από το κρύο και από όλα. Τα άλλα είναι μικρά μπροστά σε αυτό.»

Μου είπες ότι δεν έχεις κάνει οικογένεια μέχρι τώρα, το σκέφτεσαι; θα ήθελες;

« δεν το σκέφτομαι τώρα αλλά θα ήθελα»

Πιστεύεις ότι θα τα καταφέρεις;

« δεν το σκέφτομαι, το αν θα τα καταφέρω η όχι δεν το σκέφτομαι τώρα »

Πιστεύεις ότι είναι πολύ μακρινό ως προοπτική;

« ναι »

Πιστεύεις ότι μπορούν να αλλάξουν τα πράγματα προς το καλύτερο για σένα;

« ναι γιατί σκέφτομαι πως ήταν τα πράγματα για μένα την πρώτη μέρα που ήμουν έξω και πως είναι τώρα. Έχουν ήδη αλλάξει προς το καλύτερο»

Πόσο; Με ποιο τρόπο; Σου φαίνονται πιο εύκολα τα πράγματα τώρα πια;

« ναι, μου φαίνονται πιο εύκολα, το έχω συνηθίσει, λόγω της συνήθειας είναι πιο εύκολο. Δηλαδή αναγκαστικά θα πρέπει να είμαι έτσι, δεν ξέρω κι εγώ για πόσο καιρό... ίσως να μου βγήκε μόνο του... Μάλλον μόνο του βγήκε γιατί ποτέ δεν το επιδίωξα. Προσαρμόστηκα, να στο πω πιο απλά, σε αυτή την κατάσταση μέχρι "νεωτέρας διαταγής" ...»

Με τη γνώση και την εμπειρία που έχεις αποκτήσει όλο αυτό το διάστημα ως άστεγος τι πιστεύεις ότι θα έπρεπε να γίνει προκειμένου να βοηθηθούν όλοι όσοι είναι άστεγοι αυτή τη στιγμή;

« μαγικό ραβδί, αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση. Θα μπορούσαν όλοι οι άστεγοι όσο είμαστε σε αυτή την κατάσταση να κρυβόμαστε όσο γίνεται περισσότερο από τη θέα αυτών οι οποίοι έχουν σπίτι και να μιλάμε όσο γίνεται λιγότερο σε αυτούς που έχουν σπίτι... Πρώτον για να μην υπάρξουν συμπλέγματα κατωτερότητας σε αυτούς που έχουν σπίτι γιατί αν συναναστραφούν με ανθρώπους που δεν έχουν σπίτι και ακούσουν λόγια σωστά, τα οποία τα ακούν πρώτη φορά και τα λόγια αυτά τα σωστά παραμεριστεί η αξία αυτών των λόγων από τους ανθρώπους που έχουν σπίτι. όταν τα ακούς από ανθρώπους που δεν έχουν σπίτι και θα δοθεί σημασία στο ότι τα λόγια τα σωστά ειπώθηκαν από έναν άνθρωπο που δεν έχει σπίτι και θα ξεκινήσει έτσι, ίσως, μια ζηλοφθονία...»

Τι σημαίνει σπίτι για σένα; τι είναι σπίτι για σένα;

« αυτή τη στιγμή; τέσσερις τοίχοι, ένα ταβάνι, ένα πάτωμα, τέσσερα τετραγωνικά... Προστασία από το κρύο, μόνο αυτό κι όλα τα άλλα θα ήταν αυτή τη στιγμή βασιλική πολυτέλεια. Τα υπόλοιπα που είναι στο μυαλό μου για την λέξη σπίτι είναι σαν τον ήλιο που δύει, ίσα που φαίνονται...»

Ποια είναι αυτά; Θα 'θελες να μου πεις;

« ένα κανονικό σπίτι με ότι έχει μέσα. Ένα συνηθισμένο σπίτι... Αυτά είναι πολύ αμυδρά...»

Εσένα τι θα σε βοηθούσε αυτή τη στιγμή; τι χρειάζεσαι;

«Έναν σύντροφο. Πάντα αυτό χρειαζόμουν. Ναι και σπίτι χρειάζομαι και δουλειά χρειάζομαι αλλά ο σύντροφος θα βοηθήσει προς το καλύτερο όλες αυτές τις ανάγκες . Θα τις παρακουνήσει. Αν βρω κάποιο σύντροφο. Αν τον δεχτώ και με δεχτεί πραγματικά. Θα παρακουνήσει όλα τα άλλα προς το καλύτερο. Θα σταθεροποιήσει τα καλά μου και θα παρακουνήσει τα άσχημά μου προς το καλύτερο. Οι πέντε ανάγκες που ανέφερα αφορούν την ύλη. Αν ψάξεις λίγο βρίσκονται πολύ εύκολα εκτός από τη στέγη βέβαια.»

Αν θυμάμαι καλά μου είπες νωρίτερα ότι το θέμα της στέγης θα μπορούσες να το έχει επιλύσει αν έδειχνες περισσότερη επιμέλεια. Πως το εννοούσες;

« δεν εκτίμησα αυτό που είχα, το σπίτι που είχα για πέντε μήνες . Μέσα μου δεν το

εκτίμησα...»

Ρίχνεις ευθύνη στον εαυτό σου που έμεινες άστεγος;

« ναι, βεβαίως, στον εαυτό μου και μόνο»

Δεν πιστεύεις δηλαδή όπως κάποιοι άλλοι ότι ευθύνεται το γεγονός της ανεργίας κι αυτό που λέμε οικονομική κρίση;

« όχι, όχι. Όταν είχα σπίτι είχα βρει δουλειά στην οποία δούλευα πολύ περιοδικά για ενάμιση μήνα και τώρα που είμαι άστεγος έχω δουλειά εδώ δυόμισυ μήνες. Αυτό σημαίνει πολλά . Δεν εκτίμησα το γεγονός ότι έχω σπίτι. Δεν κυνήγησα το θέμα δουλειάς όσο έπρεπε. Δεν φταίνε οι κοινωνικές συγκυρίες. Ίσως φταίνε οι συγκυρίες που εγώ διάλεξα να έρθω στην Αθήνα. Γιατί ήρθα μετά από απουσία μεγάλου χρόνου από την κοινωνική ζωή γενικότερα. Περίπου δυόμιση χρόνια... πολύ μεγάλο κλείσιμο στον εαυτό μου και μεγάλη απουσία...»²⁰⁰

Αντιμετώπισες ποτέ ψυχολογικά προβλήματα που να χρειάστηκε να πας στο γιατρό ή να πάρεις θεραπεία;

« όχι, ποτέ. Αν και εξαιτίας των πεποιθήσεών μου σε θέματα γύρω από την διεθνή πολιτική με έφεραν σε κόντρα και αντίθεση με τους γύρω μου... Οι απόψεις μου ήταν εντελώς διαφορετικές ίσως από ένστικτο στην αρχή μετά όμως από πεποίθηση και ήταν αντίθετες με τις απόψεις σχεδόν όλων των υπολοίπων...»

Ασχολήθηκες ποτέ ενεργά με την πολιτική; ήσουν σε κάποιο κόμμα; Ψηφίζεις στις εκλογές;

« όχι, ποτέ. Στις εκλογές ναι, έχω ψηφίσει δυο φορές αλλά ειλικρινά δεν θυμάμαι πότε ήταν η τελευταία φορά. Πρέπει να ήταν πολύ καιρό πριν »

Πως έτσι; Θεωρείς ότι δεν έχει κάτι να σου προσφέρει;

« όχι, δεν είναι αυτό, απλά από μικρή ηλικία δεν έμαθα σε κάτι τέτοιο, έτσι συνήθισα έτσι κάνω.»

Το να γυρίσεις πίσω στο σπίτι σου το σκέφτεσαι;

« όχι»

Θεωρείς δηλαδή ότι το μέλλον σου είναι εδώ στην Αθήνα;

« ναι, είτε πάνω από τα κυπαρίσσια είτε κάτω... »

Νομίζω τελειώσαμε. Σ' ευχαριστώ πάρα πολύ. Σου εύχομαι καλή δύναμη

« Να σαι καλά»

4η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

²⁰⁰ ήταν για δυόμισυ χρόνια στο Άγιο Όρος

ΜΑΞ, ετών 34

Πόσο χρονών είσαι;

« τριάντα τεσσάρων, μπαίνω στα τριάντα πέντε »

Είσαι από δω, από την Αθήνα;

« ναι, από εδώ είμαι »

Έχεις γεννηθεί εδώ;

« δεν έχω γεννηθεί εδώ αλλά είμαι »

Που έχεις γεννηθεί; Από που κατάγεσαι;

« έχω γεννηθεί στη Μικρά Ασία, η καταγωγή μου είναι από τη Μικρά Ασία αλλά έχω μεγαλώσει εδώ »

Είσαι Έλληνας; Οι γονείς είναι και οι δύο Έλληνες;

« ναι, κανονικά »

Έχεις οικογένεια; Αδέλφια;

« Έχω μια αδελφούλα που σπουδάζει, μικρότερη από μένα, αυτή τη στιγμή είμαι άστεγος »

Πόσο καιρό είσαι άστεγος;

« πάνω από ένα χρόνο. Ήμουν άστεγος και πριν πάω φυλακή και τώρα που βγήκα πάλι άστεγος είμαι...»

Όταν λες άστεγος δηλαδή μένεις στο δρόμο; φιλοξενείσαι κάπου προσωρινά;

« μερικές φορές πάω σε κάτι φιλαράκια αλλά δεν είναι τώρα για πολύ...»

Πριν να μείνεις άστεγος έμενες με τους γονείς σου; Μόνος σου;

« ήμουν παντρεμένος, είχα το σπίτι μου κανονικά, έξι χρόνια ήμουν παντρεμένος»

Έχεις παιδιά;

« όχι, όχι, ευτυχώς »

Με τη γυναίκα σου τώρα έχετε χωρίσει ;

« ναι έχω χωρίσει εδώ και καιρό »

Πότε ήσουν παντρεμένος; Σε ποια ηλικία παντρεύτηκες;

« το '99 παντρεύτηκα το 2005 χώρισα. Ήμουν είκοσι χρονών όταν παντρεύτηκα κι έμεινα παντρεμένος έξι χρόνια.»

Οπότε είχες το δικό σου σπίτι. Δούλευες; Τι δουλειά έκανες;

« ναι, ναι, δούλευα. Ήμουν στου Πετζετάκη το εργοστάσιο, εργάτης. Ήμουν για αρκετά χρόνια εκεί, καλά ήμουνα αλλά μετά με πήρε η κάτω μπάλα...»

Τι εννοείς;

« ε, να, μου δώσανε να δοκιμάσω κάτι...»

Εννοείς ότι άρχισες να κάνεις χρήση ουσιών;

« ναι, αυτό »

Κάνεις ακόμα χρήση ουσιών;

« τώρα περιστασιακά»

Τι ουσίες κάνεις χρήση;

« δυστυχώς απ αυτό, ε, την ηρωίνη...»

Πόσα χρόνια είσαι χρήστης;

« περίπου από το τέσσερα, πέντε... (εννοεί από το 2004-2005).

Άρα εθίστηκες και μετά δεν μπορούσες πλέον να δουλεύεις;

« ακριβώς, το κατάλαβες »

Από τότε δηλαδή δεν ξαναδούλεψες;

« Είχα μπει φυλακή. Το 2005 μπήκα.»

Είχε σχέση με τα ναρκωτικά η φυλάκισή σου;

« όχι, όχι, καμία σχέση, για άλλο μπήκα και κάθισα για πολύ καιρό, κάθισα για εφτά χρόνια.»

Και πότε βγήκες;

« κανά χρόνο πριν »

Σε όλο αυτό το διάστημα είχες επαφές με τους δικούς σου; Κατ αρχήν ζουν οι δικοί σου;

« ο πατέρας μου όχι δεν ζει, η μάνα μου ζει. Αυτή τη στιγμή δεν έχω και πολλές επαφές μαζί τους.»

Ξέρουν ότι είσαι στο δρόμο;

« νομίζω, μάλλον, ίσως, δεν ξέρω... »

Δεν επιθυμείς εσύ να επικοινωνήσεις μαζί τους;

«ναι, τώρα αυτή τη στιγμή δεν θέλω. Τώρα θέλω να δω λίγο τα πράγματα πως θα γίνει να σταθώ λίγο στα πόδια μου. Το ξέρεις το πρόβλημά μου, (ο Μαξ είναι οροθετικός στον HIV) να φτιάξω και κάτι χαρτιά... Να πάρω το επίδομα κάτι να γίνει, να νοικιάσω κι εγώ ένα διαμερισμάκι και να μπω στο πρόγραμμα. Θα δούμε...»

Θες να μπεις σε πρόγραμμα απεξάρτησης;

« ναι. Αυτό σκέφτομαι τώρα »

Άρα αυτή τη στιγμή η πρώτη σου προτεραιότητα είναι η αντιμετώπιση του σοβαρού προβλήματος υγείας που έχεις και να δεις τι θα κάνεις με το θέμα της απεξάρτησης;

« ακριβώς, ακριβώς »

Για να είσαι άστεγος αυτή τη στιγμή τι πιστεύεις ότι έχει φταιξει;

« να σου πω την αλήθεια τα μυαλά μας πρώτα φταίνε. Και μετά δε σου χρωστάει τίποτα καλό αυτή η κοινωνία, δεν βοηθάει η κοινωνία, ένα σπρώξιμο, κάτι λίγο βρε παιδί μου... Και να θέλει να αλλάξει κάποιος, να προχωρήσει, δεν βοηθιέται...»

Να υποθέσω ότι δεν εργάζεσαι κάπου αυτή τη στιγμή;

« όχι, τι να εργαστώ... Άνθρωποι χάνονται και χάνονται κάθε μέρα που δουλεύουν...»

Μαζεύεις κάποια χρήματα το μήνα και με ποιο τρόπο;

« συνήθως όχι. Ότι βοηθάνε ας πούμε κάποιοι γνωστοί, κάτι...»

Εσύ βγαίνεις για επαιτεία, μαζεύεις χρήματα με αυτόν τον τρόπο;

« Για τράκα εννοείς; όχι, τέτοια εγώ ποτέ... »

Δηλαδή από τη βοήθεια αυτών των φίλων τι χρήματα μπορεί να βγάζεις το μήνα;

« Νοιάζομαι αυτή τη φορά για μένα, δεν χρειάζομαι, πάω και στο συσσίτιο καμιά φορά τρώω... Εντάξει...»

Τώρα πού κοιμάσαι, σε καβάντζα;

« ναι σε ένα παλιό σπίτι »

Μένεις μόνος σου εκεί;

« ναι, μόνος μου »

Έχεις κάποια σχέση αυτό το διάστημα;

« όχι »

Αυτή τη στιγμή έχεις ήδη ζήσει αρκετά στο δρόμο. Πώς είναι η ημέρα ενός άστεγου, που έχει και τα προβλήματα εξάρτησης και τα υπόλοιπα που έχεις εσύ ;

« κόλαση, κόλαση... δεν... δεν... Καλύτερα ούτε να το φανταστείς, είναι πολλά... Καμιά φορά κλείνεις το μυαλό σου και δεν θες να σκέφτεσαι. Κατάλαβες; Είναι καλύτερα να μην σκέφτεσαι γιατί άμα αρχίσεις να σκέφτεσαι τρελαίνεσαι... Γι αυτό και πολλοί πέφτουν στα ναρκωτικά »

Θεωρείς ότι πολλοί όταν έμειναν άστεγοι άρχισαν τα ναρκωτικά;

« ακριβώς, ακριβώς, για να αντέξουν αυτό »

Ναι, αλλά δεν επιβαρύνει αυτό την κατάστασή τους; Εδώ δεν έχουν λεφτά για να βρουν ένα σπίτι θα πρέπει να βρίσκουν λεφτά και για τα ναρκωτικά;

« και βέβαια επιβαρύνει αλλά και τι να κάνεις; άμα τα ξεκινήσεις είναι αργά...»

Άμα μου περιγράψεις μια μέρα σου, πως είναι;

« εντάξει, σηκώνεσαι και σκέφτεσαι τι κάνουμε τώρα... τι γίνεται... Άμα είσαι και στη χρήση σκέφτεσαι πως θα βρεις χρήματα για τη χρήση.»

Εκτός από τη χρήση τι άλλα προβλήματα έχεις να επιλύσεις μέσα στην ημέρα;

« πρέπει να φας, πρέπει να μην κρυώσεις, πρέπει να σκεφτείς για τη νύχτα, πως θα κοιμηθείς, πού θα κοιμηθείς...»

Έχει κάνει κάποιες φιλικές σχέσεις με άλλα άτομα που να είναι στην ίδια κατάσταση με σένα;

« και βέβαια »

Μιλάτε; Βρίσκεστε; Τα λέτε;

« ναι, γιατί όχι; Βρισκόμαστε, συζητάμε, οι πιο πολλοί είναι καλά παιδιά γι αυτό τη πατάνε... »

Αν θυμάμαι καλά βρέθηκες για πρώτη φορά στο δρόμο μετά τη μεγάλη σου φυλακή. Πως ήτανε;

« Πώς να ήτανε; Όπως σου είπα... Δύσκολα... Όχι, δεν φοβόμουν... Ίσως αυτό να είναι και το κακό μου. Αλλά κοιτάς και τα πάντα είναι άδεια... Δεν υπάρχει τίποτα και από κει όπου σε βγάλει... Πας στο κύμα και όπου σε βγάλει. »

Αυτή τη στιγμή εκτός από το ότι δεν έχεις μια στέγη, ποια είναι τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζεις;

« το μέλλον, το τι κάνουμε μετά. Δηλαδή πρέπει να βελτιώσουμε τα πράγματα. Γιατί δεν πάει άλλο έτσι και ειδικά το χειμώνα.»

Το καλοκαίρι, πιστεύεις ότι βγαίνει καλύτερα ο δρόμος;

« Εε, κάπως λίγο, ναι... Τι να σου πω, βλέποντας και κάνοντας »

Πως έμαθες για τις οργανώσεις όπως είναι η Κλίμακα, για τα συσσίτια; από άλλους που ήταν πιο παλιοί;

« τα παιδιά μου είπανε, στην αρχή εγώ δεν ήξερα τίποτα. Σιγά σιγά μαθαίνεις... Τα πάντα έρχονται σιγά σιγά, ρωτώντας και προχωρώντας... Όσο πιο πολύ μένεις στο δρόμο τόσο πιο πολλά μαθαίνεις, για να τη βγάλεις.

Αυτή τη στιγμή αν είχες τη δυνατότητα να βοηθήσεις εσένα και άλλους που είναι στην ίδια κατάσταση με σένα τι λύσεις θα πρότεινες;

« ο καθένας έχει το πρόβλημα του. Δηλαδή πρέπει να ακούσεις τον καθένα ξεχωριστά και να βγάλεις το συμπέρασμα. Ο καθένας είναι διαφορετικός. Ναι μεν έχουμε ίδιο πρόβλημα αλλά ο καθένας είναι λίγο αλλιώς. Κατάλαβες; »

Δηλαδή τι θα μπορούσε να γίνει;

« βήμα βήμα. Να κάνουμε ένα βήμα μπροστά. »

Ποιός θα έπρεπε να έχει την ευθύνη γι αυτό;

« πρώτα-πρώτα το κράτος δεν βοηθάει. Δόξα τω Θεώ υπάρχουν κάποιες οργανώσεις. Κι εγώ αυτή τη στιγμή θέλω να φτιάξω τα χαρτιά όπως σου είπα για το επίδομα.»

Η γραφειοκρατία σε έχει δυσκολέψει πολύ, ε;

« α, να, μπράβο, αυτό, αυτό σου είπα. Γιατί άμα δεν υπήρχε αυτό το πράγμα θα τα χα ήδη φτιάξει από το καλοκαίρι θυμάσαι, ε; Εγώ βέβαια φταίω πιο πολύ γι αυτό. Αλλά αυτή τη στιγμή πήρα απόφαση θα το κάνω πρώτα αυτό και μετά, ειλικρινά μόλις το φτιάξω, αλλά να, βλέπεις, η γραφειοκρατία... Μετά από έξι μήνες και αν έτσι, κι αν αυτό.... Θα γίνει αλλά μετά από έξι μήνες. Έχω πάρει απόφαση να παλέψω τα πράγματα. Αυτό σου λέω, βήμα βήμα, πρέπει να παλεύεις και μετά βλέπουμε, μπας και μπω στο στεγνό (εννοεί πρόγραμμα απεξάρτησης χωρίς τη χρήση υποκατάστατων) και από κει και πέρα, κατάλαβες, στρώνουνε τα πράγματα... »

Ωραία, εγώ στο εύχομαι ολόψυχα. Σ' ευχαριστώ πολύ για σήμερα και θα τα πούμε τη Δευτέρα.

« εγώ σε ευχαριστώ »

5η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΜΙΧΑΛΗΣ Β., ετών 42

Μου είπες ότι είσαι σαράντα δύο ετών. Είχες κάποια στιγμή το δικό σου σπίτι;

« το να σε φιλοξενεί η μητέρα σου δεν σημαίνει ότι έχεις δική σου στέγη, μπορεί να με κάνει να νιώθω κάπως άβολα. Έμεινα για πολύ μικρά διαστήματα μόνος μου, νοικιασμένα. Ναι, είχα νοικιάσει.»

Και τι έγινε; Δεν έβγαίνες οικονομικά και ξαναγύρισες στο σπίτι της μητέρας σου;

« πέθανε η μητέρα μου και μου έμεινε το σπίτι.»

Άρα έχεις σπίτι να μείνεις;

« το σπίτι είναι υποθηκευμένο, έχει ένα μικρό χρέος αυτή τη στιγμή στη τράπεζα, δεν μπορώ να το εξυπηρετήσω.»

Που έχεις γεννηθεί;

« εδώ στην Αθήνα γεννήθηκα, στην Κυψέλη μεγάλωσα»

Δούλευες; Σαν τι;

« δούλευα σαν εργάτης στην οικοδομή Αλλά έπαθα ένα τροχαίο. Ήταν ένα πολύ σοβαρό τροχαίο, δεν ήταν πέσιμο. Κοπάνησα με το μηχανάκι πάνω στη μάντρα με εκατό χιλιόμετρα την ώρα. Μπήκα στην εντατική... Κάποια μικρή λεπτομέρεια μου ξέφυγε λόγω ηλικίας. Δεν υπολόγισα καλά, μου ξέφυγε »

Πότε συνέβη αυτό;

« πριν καμιά εικοσαριά χρόνια με ένα παπί. Ήταν φτιαγμένο, αν το είχα συνεχίσει σε αγώνες θα κατέβαινα...»

Μοναχογιός είσαι;

« ναι και μοναχοπαίδι, όλο το πακέτο.»

Ο πατέρας σου ζει;

«ζει στη Κρήτη. Είναι Κρητικός από τον Αγιο Νικόλα, από κει είναι η καταγωγή μου. Αλλά είναι... Με είχε ενημερώσει η μητέρα μου. Αφού μου 'λεγε καμιά φορά " πάρε κάνα τηλέφωνο" αλλά εγώ δεν... Έχει ξαναπαντρευτεί έχει κάνει άλλη οικογένεια αλλά και τα παιδιά ακόμα με λιτότητα ένα εδώ και ένα εκεί. Μόνο που εκεί μας βγήκε κόρη κι έπρεπε να βρει ρίζα για το κορίτσι... Σου λέει το αγόρι κάτι θα βρει να κάνει... Θα βρει γυναίκα με προίκα...»

Έχεις παντρευτεί ποτέ;

« όχι, ποτέ. Οπότε έκανα σχέδια όχι μόνο με γυναίκα με στιδήποτε, κάτι έβγαине μπροστά

και συνήθως αυτά όλα μετά θάφτηκαν... Η δουλειά μου στην οικοδομή, ήμουν σχεδόν μόνιμος στην οικοδομή... Είχα ξεκινήσει με σκέτο ντενεκέ, μετά ντενεκέ και τούβλα και μετά πέρασα στα καλούπια... Αλλά όλα αυτά τα τηλέφωνα όταν τελείωνε μια δουλειά ακόμα κι αν δεν υπήρχε άλλη δουλειά με έπαιρναν τηλέφωνο. Αλλά μετά σταμάτησαν τα τηλέφωνα. Είχα μπαρμπάδες στην οικοδομή, έτσι ξεκίνησα... Αλλά μετά το ατύχημα αυτά σταμάτησαν... Μπήκα λεβεντόπαιδο και βγήκα λεβεντόκωλος... Μετά το ατύχημα δεν μπορούσα να συνέλθω...»

Και όλα αυτά τα χρόνια πως την έβγαλες; Πήρες κάποια σύνταξη;

« είχα ένσημα, πήρα άδεια, σύνταξη πήρα μετά, μεταγενέστερα. Στα τριάντα μου γύρω στο 2000, είχα καταρρεύσει. Από το '93 έως το 2000 είχα σταματήσει την οικοδομή και έκανα ότι χαμαλίκι υπήρχε αλλά συνέβη το ακριβώς αντίθετο αντί να δουλεύω εφτά ώρες και να παίρνω δέκα χιλιάδες ευρώ όπως στην οικοδομή, δούλευα δέκα ώρες κι έπαιρνα πέντε χιλιάδες ευρώ. Κι εκεί φρίκαρα, δεν έβγαιναν και τα λεφτά. Είχα καλομάθει και τη μάνα μου, πάρε, πάρε...»

Η μητέρα σου έπαιρνε σύνταξη από πουθενά;

« όχι, φασόν δούλευε στο σπίτι.»

Σε ποια περιοχή μου είπες ότι μένατε; Κυψέλη;

« Αγοράσαμε σπίτι στην Κυψέλη αλλά πρώτα μέναμε βόρεια, στη Νέα Ιωνία σαν πρόσφυγες, Μικρά Ασία όλοι οι συγγενείς. Και το βρήκαμε ευκαιρία και το αγοράσαμε, κάναμε οικονομίες όσο μέναμε στα νοίκια. Ο πατέρας μου δεν με βοήθησε καθόλου, έστελνε καμιά φορά κάνα χαρτζιλίκι. Ήταν απών, ωσει παρών, ούτε καν ωσει παρών...»

Πόσο χρόνων ήσουν όταν χώρισαν με τη μητέρα σου;

« ε, θα 'μουν εφτά, πολύ πιτσιρικάς »

Μετά το 2000 έγινε κάτι; Τι συνέβη;

«κάποια στιγμή κατάρρευσα. Δούλευα δέκα δώδεκα ώρες και παραπάνω στο Αιγάλεω, φόρτωνα ξεφόρτωνα και δεν φτάναν τα λεφτά ούτε για κολατσιό και τσιγάρα. Ε, δεν γίνεται λέω, θα καταρρεύσω... Εγώ ήμουν αθλητής εργάτης . Δεν άντεχα πλέον να κάνω τα χαμαλίκια, ήμουν εβδομήντα κιλά και πήγα σαράντα. Είχα πάθει εσωτερική αιμορραγία με το ατύχημα, όλα μου τα όργανα ήταν... Δεν άντεχα, έπεσε το ψυχικό μου σύστημα... Δεν ήμουν καλά, είχε μπερδευτεί τελείως ο εγκέφαλος, είχα καταρρεύσει... Ψυχολογικά είχα πέσει γιατί δεν ήμουν πια ο αθλητής ο εργάτης που ήξερα... Και πως να προσαρμοστώ στην κοινωνία έτσι... Και κάπου κατάρρευσα και κλείστηκα σπίτι...»

Πήγες σε κάποιο γιατρό γι αυτό;

« η μητέρα μου μού λέει "τι θα γίνει βρε παιδί μου;" Δεν έβγαινα από το σπίτι. Φίλους, γκόμενες, τα είχα κόψει όλα. Ερχόντουσαν καμιά φορά από το σπίτι στα τόσα χρόνια αλλά δεν... δεν ένιωθα εγώ καλά. Δεν μπορούσα ούτε καν να παραστώ. Δηλαδή σε όλα αυτά τα χρόνια έχω δει και σε άλλους αθλητές που τραυματίστηκαν και μετά δεν ξαναασχολήθηκαν με τον αθλητισμό. Όσοι είχαν οικονομήσει μπορούσαν να την βγάλουν οι άλλοι ακόμα πουλάνε σουβλάκια στου Ρέντη...»

Και μετά τι έγινε το 2000;

« συμπτωματικά τότε χάλασαν και τα δόντια μου. Μιλούσα με τη μητέρα μου, πονούσαν και τα πλευρά μου, οι ώμοι μου... Μίλησε σε έναν γιατρό και της λέει : " δεν κάνεις μια αίτηση στην Αστυνομία να τον εξετάσουν κάποιοι γιατροί που δεν έχει και ασφάλεια", βλέπεις είχε λήξει και το βιβλιάριο, τον πρώτο χρόνο είχα μόνο βιβλιάριο ασθενείας. Και πάει η μητέρα μου και κάνει μία αίτηση στην Αστυνομία, έτσι της είπε ο γιατρός, δεν ξέρω τι ακριβώς έγινε εκεί, δεν ήμουν παρών και κάποια μέρα μετά έρχονται οι αστυνομικοί και μου λένε ότι πρέπει να γίνει μία εξέταση. Νομοταγής εγώ πήγα. Μου πατάνε μια ένεση και τελείωσε... ξεκίνησε ένας άλλος τρόπος ζωής πλέον... Μπήκα στο ψυχιατρείο όπου έμεινα για σαράντα πέντε - πενήντα μέρες περίπου. Στο Δρομοκαϊτείο. Αλλά εντάξει, δεν ήμουν και σε καμιά διάθεση να κάνω επανάσταση, ούτε να αντιδράσω, από μόνος μου είχα καταρρεύσει...»

Νιώθεις ότι βοηθήθηκες από αυτό;

« από μόνο του; αυτό; Όχι, ίσως, κάπως, αλλά με το ζόρι. Να σου λένε "πρέπει να φας", να κάνεις μπάνιο, με το ζόρι πήγαινα βόλτα, όλα με το ζόρι, δεν είχα διάθεση για τίποτα... αλλά με το ζόρι με το ζόρι έκανα και εργασιοθεραπεία στο τέλος. Μόνο που βγαίνοντας, εκτός του ότι έκοβα γιατί αλλιώς μέσα κι αλλιώς έξω, τα χάπια δεν μπορούσα να τα χειριστώ. Όχι γιατί φαινόμενα τρελός αλλά γιατί είχε απαιτήσεις το αφεντικό. Δεν ήταν εργασιοθεραπεία. Είχε απαιτήσεις.»

Προσπάθησες δηλαδή να βρεις δουλειά;

« χμ, όχι, δεν θα το έλεγα... Είχα επίδομα από τότε και μετά. Από την πρόνοια, είχα 67% αναπηρία, αυτό είναι στάνταρ, το παίρνω ακόμα. Το ανανέωσα τρεις φορές, έχω περάσει τα τριανταπέντε, είμαι στα σαρανταδύο, Ψυχωσική συνδρομή μου γράψανε, αυτό τα περιλαμβάνει όλα...»

Παίρνεις τώρα κάποια φαρμακευτική αγωγή;

« όχι δεν παίρνω, δεν θέλω εγώ να παίρνω, κανονικά θα έπρεπε να την παίρνω. Το 90% των ψυχασθενών δεν την παίρνει την αγωγή και προφανώς και το ξέρει ο γιατρός γιατί από την πρώτη μέρα του λες "Γιατρέ είχα κάποια προβλήματα αλλά κοίτα μην μου δημιουργήσεις και μεγαλύτερα. Γιατί με αυτά δεν "νιαουρίζει", "δεν κάνει κούκου" και λες "εντάξει, όσο είμαι μέσα θα το υποστώ". Αλλά όταν βγαίνεις έξω εκτός από τα ψυχολογικά προβλήματα να μην μου κάνει και κούκου; Τα ψυχολογικά, ψυχολογικά αλλά... Αν όμως την ήξερα την διαδικασία όταν τράκαρα με το που έβγαινα από την εντατική θα έπαιρνα σύνταξη με τα ένσημα του ΙΚΑ, τα οικοδομικά, αλλά δεν το ήξερα. Θα ήταν κανονική σύνταξη αναπήρου, θα ήμουν συνταξιούχος, αυτό που παίρνω τώρα είναι επίδομα δεν είναι σύνταξη. Είναι τουλάχιστον τα μισά από αυτά που θα έπαιρνα.»

Τη μαμά σου πότε την έχασες;

« Το 2007, τότε είχα βγει από... πως να το ξεχάσω, αυτά είναι κομβικά σημεία, δεν ξεχνιούνται... Πρόσφατα σταμάτησε να πονάει το πόδι μου, σηκώθηκα μια μέρα και... Γιατί οι εισαγωγές είναι πολλές. 6,7,8... Ναι, στο ίδιο ψυχιατρείο, δεν με κουράρει ο ίδιος γιατρός, όποιος τύχει, αλλά είναι δέκα τμήματα εκεί. Υπάρχει ο Διευθυντής, ο Υποδιευθυντής, ψυχολόγοι...»

Μένεις καιρό όποτε πας εκεί;

« Με εισαγωγή; τουλάχιστον 40 με 45 μέρες μέχρι να κρίνει ο γιατρός. Μπορεί ο γιατρός να κρίνει ότι δεν είσαι καλά. Ναι, μεν περάσανε οι 45 μέρες της εισαγγελικής αλλά άμα δεν είσαι καλά για να βγεις έξω;»

Όλες τις φορές που έχεις πάει ψυχιατρείο, έχεις πάει με εισαγγελική;

«Ναι, όλες, μόνος τι να πάω... η μάνα μου έκανε μια αίτηση στην εισαγγελία προφανώς και με παίρνανε. Δεν έχουν όλοι οι ψυχασθενείς το ίδιο πρόβλημα με μένα. Του Ματέι που πέταγε τις χειροβομβίδες του έδωσαν πολύ ισχυρή αγωγή γιατί έπρεπε να τον ηρεμήσουν για να μην έχουν κάποιο άλλο ανθρώπινο θύμα και μάλιστα αστυνομικό, εκτός από την ξεφτίλα... Σου λέει άμα δεν αντέξει, δεν άντεξε. Ή για τους άλλους, άμα κάποιος είναι ζωηρός, απείθαρχος, τον εδένουνε, δεν αστειεύομαι, χέρια πόδια στο κρεβάτι, τσακ! Εκεί φάε και πιες για τρεις μέρες.»

Η μαμά σου από τι "έφυγε";

«Από καρκίνο, ήταν περίπου 55-57 χρονών όταν πέθανε. Πολύ μικρή. Αλλά ευτυχώς που ξέσπασε απότομα, αλλά την έβλεπα, κι αυτή όπως κι εγώ, κάτω από τα μάτια μου φαίνεται ότι δεν έχω κοιμηθεί. Γιατί πολλές φορές πονούσα, πονούσα μυϊκά, δεν γυμναζόμουνα μεν, αλλά πονούσα κιόλας. Τα χάπια με είχανε σε κάποια καταστολή, γιατί αργότερα έμαθα, το 'δειξε κι η τηλεόραση αυτό, είχε δείξει ένα ντοκυμαντέρ για το Δρομοκαϊτείο και πολλά παιδιά που μιλήσανε, αυτά ήτανε παιδιά που μένανε σε ξενώνες, κάνανε και εργασιοθεραπεία, δεν πήγανε στο ψυχιατρείο για να κοιμηθούνε, ήταν υπεύθυνοι μένανε σε ξενώνα όπως όλα τα παιδιά... κι ο γιατρός, μπορεί να λέμε εμείς, "ο κακός ο γιατρός, ο ψυχίατρος που με χαπακώνει, με καταστέλλει", αλλά κι αυτός μια δουλειά κάνει για να φέρει φαί σπίτι του. Δεν μπορεί να με αφήσει εμένα ή τον οποιοδήποτε λάσκα ή να ρισκάρει ότι εγώ θα σηκωθώ και θα τον πνίξω γιατί νιώθω αδικημένος και γι αυτό και καταστέλλεται ο ψυχασθενής εκ των προτέρων, πρέπει κι αυτοί όμως... γιατί δεν είναι κι αυτός τρόπος προσαγωγής των κρατουμένων. Είχε τύχει μια μέρα να δω να τον φέρνουν τον άλλον δεμένο πισθάγκωνα...»

Σχολείο έχεις πάει;

« Μέχρι τη Α' Λυκείου, τελείωσα το γυμνάσιο και σταμάτησα στην Α' Λυκείου και μετά ξεκίνησα δουλειά στην οικοδομή. Μου άρεσε αυτή η δουλειά, η περίοδος που δούλευα στην οικοδομή ήταν από τις καλύτερες μου, μέσ' στη ντόπα ήμουνα, είχα και συγγενείς που δουλεύανε στην οικοδομή, κι έλεγα, "δεν αξίζει το κόπο, τι να σπουδάσω τώρα...", δηλαδή και να σπούδαζα, δεν είχα κανένα μέσο, και πυρηνικός επιστήμονας που λέει ο λόγος να σπούδαζα, ποιος θα μου βρει δουλειά εμένα εδώ πέρα... δεν ξέρω κανέναν, όχι υπουργό, ούτε το καφετζή του. Να, ζωντανή απόδειξη; τράκαρα; πάπαλα, κόβεται το μεροκάματο, νεκρός, στον αέρα, ρέστος...»

Και μετά από το θάνατο της μητέρας σου, το 2007, μένεις μόνος σου με το επίδομα;

«Είχα συγγενείς και φίλους που μέχρι τότε έκανα εγώ το κορόιδο, άντε να γίνει κι αυτή η δουλειά σου, να γίνει κι αυτή η δουλειά σου.... όταν έγινε αυτό, ήταν εκεί που βγήκα κι είπα: "λογικός κληρονόμος εγώ δεν είμαι;" ε, δεν θα γυρίσει το σπίτι; εκεί τσακώθηκα με όλους. Αυτό θα πει για μένα "κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση ψυχασθενής", δηλαδή αντί να

διεκδικήσω τα δικαιώματά μου, να πιάσουν δηλαδή κι αυτοί από μια άλλη πλευρά να βγάλουν ένα καναπέ έξω, δεν με αφήναν σε ησυχία. Ώσπου λέω σε μια στιγμή κι εγώ, "τι έγινε τώρα;". Εντάξει, εγώ δέχομαι ότι είμαι ψυχασθενής, αλλά κι εσύ κοίτα να φανείς με πράξεις, χρήσιμος...»

Κι ο πατέρας σου; Από τότε που πέθανε η μητέρα σου δεν ασχολήθηκε;

« Ο πατέρας μου είχε έρθει στην εντατική και με είδε. Μετά τίποτα. Έχει ενημερωθεί ότι έχω βγει από το Ψυχιατρείο, ότι πέθανε η μητέρα μου...»

Ξέρει σε τι κατάσταση βρίσκεσαι τώρα;

«Δεν ξέρει λεπτομέρειες, γιατί δεν υπάρχουν συγγενείς πλέον.... Τώρα δεν είναι δύσκολα, εδώ είναι χλίδα τώρα. Αν πληρώσω τους λογαριασμούς μου είναι "χλίδα". Δεν είμαι και ο Κόκκαλης, δεν ευχαριστιέμαι κάποια ζωή όπως τα άλλα παιδιά που πάνε για καφέ... Δεν έχω πάει για καφέ τα τελευταία πέντε χρόνια, αλλά ήθελα έναν γιατρό για το πόδι ας πούμε, που είχα πάθει με τους προσαγωγούς και ψυχασθενής λέγοντας δε μπορείς να συνεννοηθείς με αυτόν που τον έχεις πληρώσει πλέον και περιμένεις να πάρεις το αντίτιμο. Εκεί δεν μπορώ να διεκδικήσω τίποτα. Έτσι και με το βιβλιάριο ασθενείας μου είναι πλέον άχρηστο γιατί δεν μπορώ να συνεννοηθώ. Δεν δεχόντουσαν να βοηθήσουνε... Όλα μόνος μου... Για ποιο λόγο να λέμε καλημέρα για ποιο λόγο να σου χτυπήσω τη πόρτα; κι εγώ μόνος μου κι εσύ μόνος σου... ανεξάρτητα τώρα αν έχεις 4 αδέρφια και...»

Για τους συγγενείς σου μιλάς; αυτούς εννοείς;

«Φίλοι, συγγενείς, γνωστοί, τα περιλαμβάνει όλα το πακέτο... Γιατί λέω "κάτσε μια στιγμή ρε μάστορα, μέχρι χτες εγώ δε σε βοηθούσα;"; για ποιο λόγο λοιπόν τώρα να πίνω καφέ μαζί σου; εγώ δεν έκανα πίσω για να γίνει η δική σου δουλειά; τώρα που πρέπει να δω έναν γιατρό γιατί δεν βοηθάς; αφού φυσιολογικά εγώ μόνος μου με το γιατρό δεν θα συνεννοηθώ, αφού αυτός δεν είναι ο μέγιστος λόγος που μπαίνω βγαίνω στο ψυχιατρείο και δεν κάνω δυο τρεις δουλειές; Θα πρέπει να τραβηχτώ περισσότερο; Δεν μπορώ να συνεννοηθώ μετά και δεν είναι κάτι που αν δεν μου το δώσεις εσύ θα μου το δώσει ο διπλανός. Κι έτσι αραιώσα... μόνος, το πρώτο καιρό μόνος.»

Βοήθησε με να καταλάβω. Πας σε κάποιους γιατρούς με το βιβλιάριο ασθενείας και δεν σε εξυπηρετούν;

« Δεν είναι αυτό, νομίζουν πως δεν θα πάρω τη θεραπεία για να το ρίχνω συνέχεια στο πόδι. Είχα κι ένα πρόβλημα, ίσως δεν ξέρω εγώ τη διαδικασία και να μπερδεύομαι κι εγώ. Κάποια στιγμή μου ζήτησαν ένα τηλέφωνο σταθερό. "Χριστέ μου", λέω, με βιβλιάριο ασθενείας γιατί να σου δώσω σταθερό τηλέφωνο; για ποιο λόγο να σου δώσω σταθερό τηλέφωνο; Δηλαδή με δουλεύει... που να πιάσω συζήτηση με αυτόν, δηλαδή τι άλλο θα μου ζητήσει μετά; Αυτό μου έχει δημιουργήσει ψυχολογικό πρόβλημα. Δεν το είχα κάνει και ποτέ. Στα 23 μου άρχισα να πηγαίνω στο νοσοκομείο και αυτό με πήγανε ετοιμοθάνατο... και με πήγανε λόγω του ατυχήματος δηλαδή»

Από το 2007 και μετά έχει χρειαστεί να μπεις πάλι στο Ψυχιατρείο;

« Είχα πάει κάποια στιγμή μόνος μου, όμως... γιατί τη τελευταία φορά πριν βγω το 2007 θα έκλεινα έναν κύκλο 3-4 ετών και θα άλλαζα τη ζωή μου, θα έμενα εκεί για πάντα... Η μητέρα μου είχε παντρευτεί έναν γέρο συνταξιούχο, τον οποίο του καθάριζε το σπίτι αλλά

ο γέρος έμενε με ενοίκιο, γιατί να μην μείνω εγώ στο ψυχιατρείο; αφού εγώ δεν είχα σκοπό να κάνω τίποτα, είχα το καφέ μου, τα τσιγάρα μου από το επίδομά μου, η μητέρα μου μαγειρεύει ότι ήθελα... Μου άρεσε σχετικά αλλά ήταν "το μη χείρον βέλτιστον" που λένε. Μπορεί να μην ήμουν σπίτι, να πηγαίνω καμιά βόλτα αλλά μου άρεσε, έβγαιναν τα κωλολεφτά για τα τσιγάρα μου με το επίδομά μου, η μητέρα μου μου μαγειρεύει ότι ήθελα, μου έφερνε, γιατί η μητέρα μου δεν είναι το ίδιο σαν να μαγειρεύει εγώ, ούτε εγώ θα πάω στο μανάβη και να πάρω... εκείνη τα κατάφερνε καλύτερα, δεν το είχα κάνει ποτέ. Αν είχα ασχοληθεί θα τα κατάφερνα...»

Τώρα που μένεις μόνος τι κάνεις; πως τα καταφέρνεις;

«Τον πρώτο καιρό πολύ δύσκολα, είχα φτάσει στο σημείο να αγοράζω φυστίκια για να τρώω, ή ζάχαρη και σκέτο ψωμί, δεν μπορούσα να μαγειρέψω, δεν μπορούσα, δεν ήθελα... για να είμαι ειλικρινής δεν το προσπάθησα κιόλας, τι να μαγειρεύω όμως; μόνο μακαρόνια και ρύζι... Εν τω μεταξύ δεν είναι αυτό το ζητούμενο. Βγαίνοντας από το ψυχιατρείο, ναι μεν ήμουν ψυχασθενής αλλά αν γινόταν καλά το πόδι, θα ήμουν άρχοντας. Σπίτι στο όνομά μου, εισόδημα στο όνομά μου, γνωστοί, συγγενείς και φίλοι ό,τι ώρα κι αν τους ζητήσω ένα πιάτο φαί θα μου το δώσουνε, μου μένουν εμένα τα τσιγάρα μου και να γίνει καλά το πόδι και να πάμε για δουλειά. Τι θέλετε; βόλτα; βόλτα. Θέλετε 24 ώρες μαζί σας; έγινε, αλλά πρώτα ήθελα εγώ να δω πως είναι με το πόδι να πατάει. Τώρα σταμάτησε, δεν είναι ούτε ένας μήνας που σταμάτησε να πονάει, άσχετα αν εγώ χοροπηδάω όσο μπορώ. Το δεξί πόδι είναι πιο ατροφικό από το αριστερό αλλά και μόνο που δεν πονάω σε κάθε βήμα, νιώθω άλλος άνθρωπος βρε αδελφέ... Λέω "και να μου πάρουνε το σπίτι, δεν τρέχει τίποτα. Ρε φίλε" Δεν χρωστάω πολλά αλλά μου έχουν στείλει ένα χαρτί που λέει ότι έχει γίνει δικαστήριο για το δάνειο. Δεν είναι μόνο για το σπίτι, μήπως είναι και για μια κάρτα, την είχα βγάλει αφού ήμουν ήδη ψυχασθενής επτά χρόνια, για το πόδι μου, για τα Πρίνου. Εγώ τις υπογραφές είχα βάλει μόνο και μου είπαν ότι για το πόδι θα πας αλλού, θα το παλέψουμε, θα κάνουμε... Δεν ήξερα... Ίσως αν δεν ήμουν τόσο ψυχασθενής όσο ήμουνα, κλειδωμένος στον εαυτό μου, να μην λέω καλημέρα, ίσως να το είχα λύσει νωρίτερα... Μου σκάσανε που λες γνωστοί, συγγενείς και φίλοι. "Ρε το κωλόπαιδο, είναι μέσα επτά χρόνια, μπαινοβγαίνει, έρχεται για καφέ, τρώει, πίνει, πάει έρχεται με το πάσο του, δεν δίνει αναφορά σε κανέναν..." Δεν έδινα αναφορά σε κανέναν, δεν γούσταρα. Αλλά ζητάω έναν γιατρό, γίνεται; Αν γινόταν καλά το πόδι... Όλοι οι υπόλοιποι έχουν χρεωμένα, ο ένας το μαγαζί του, ο άλλος τη μπετονιέρα του, εγώ δεν τρέχει τίποτα, έχω το εισόδημά μου, όλα πληρωμένα, πάω στο Δήμο για φαγητό, χτυπάω ναι μεν τη πόρτα της θειάς μου αλλά έχω πάει και δέκα σακούλες από το σούπερ μάρκετ που λέει ο λόγος. »

Εσύ που έρχεσαι εδώ για φαγητό ή πας στον Δήμο, το κάνεις γιατί δεν βγαίνεις; για να μειώσεις τα έξοδα; γιατί δεν μπορείς να μαγειρέψεις;

« Δεν το έκανα τόσο πολύπλοκο. Έτοιμο φαγητό λέω... ούτε θα ψωνίσω ούτε θα μαγειρέψω, θα βάλω κάτι στη κοιλιά μου, θα μείνει έτσι ελεύθερος χρόνος για να δω τι θα γίνει με το πόδι. Άσχετα αν έγινε μετά από 5 χρόνια. Πέρσι το Νοέμβριο, είναι χαρακτηριστική ημερομηνία, στη γιορτή μου, 8 Νοεμβρίου, από το Δήμο μου έδωσαν κάτι παπούτσια καλοκαιρινά και κάτι πάτους, μονοκόμματους, πως τους λένε, φαρμακευτικούς. Κι από μόνο του, μόνο που το πάτησα, το τραύμα ήταν εδώ, μέσα στους προσαγωγούς από τις προσποιήσεις, έπαιζα μπάλα, Κυριακή πρωί με λιακάδα, μέσα στο ψυχιατρείο, λέω θα χορτάσω φαί, καρδάμωσα κι είπα ας παίξω λίγο μπάλα... και έκανα κάτι προσποιήσεις αλλά αγύμναστος και πιάστηκα εδώ μέσα. Βλέπεις στο ψυχιατρείο δεν έκανα τίποτα, τι η εργασιοθεραπεία; ο καθένας μπορεί να τη κάνει. Και πιάνω έναν γιατρό και του λέω "γιατρέ, όχι πάλι τα ίδια... έτσι και έτσι"... Κι έτσι βγήκα, πέρασα 3 χρόνια με αυτούς τους

πόνους αλλά βγαίνοντας ο σκοπός ήταν να γίνουν καλά τα πόδια μου, να ξαναπαίξω μπάλα... και δεν θα το παρακάνα, αντιθέτως, να έτρεχα πάλι γι αυτούς αλλά χωρίς ιδρωτα, χωρίς να σέρνω το πόδι μου, χωρίς να πονάει... Δεν είχα άλλωστε και τίποτα άλλο να κάνω. Το σπίτι μου, άμα έλειπα όλη μέρα από το σπίτι, ας μην είχα και καρέκλα. Αν ήμουνα όλη μέρα στο δικό σου σπίτι δεν θα έπινα ένα καφέ; δεν θα έτρωγα; από το ίδιο καζάνι; μια χαρά θα ήμουνα...»

Πόσα βγάζεις τώρα το μήνα;

« Είναι 626 ευρώ το δίμηνο, απλά εγώ, με το πάρε και πάρε, ακόμα και μετά που βγήκα, μη λαμβάνοντας γιατρούς, δεν είχα και έξοδα. Πήγαινα στον έναν, στον άλλον, παιδιά στο γιατρό, στο γιατρό, αλλά τίποτα... το τελευταίο άλλοθι είχε πέσει... εγώ δεν συντηρούσα σπίτι...»

Εδώ από τη Κλίμακα σου δώσανε κάποιο γιατρό; Σε είδε κάποιος;

« Όχι αλλά με ξέρανε γιατί ο τελευταίος μου ψυχίατρος ήταν η ίδια η Κλίμακα. Πήγαινα σε μια μη Κερδοσκοπική επιχείρηση, κάπου στη Σόλωνος, εκεί εργαζόμουνα, έκανα την εργασιοθεραπεία μου, με ξέρουνε πολύ καλά. Βγαίνοντας από το ψυχιατρείο μου είχανε βρει δουλειές αλλά δεν ήταν δικό μου πρόβλημα, αφού οι γνωστοί όλοι είναι, όπου είναι χωμένοι... Αν στοιχίζει 100-150 χιλιάδες εντάξει δεν θα πληρώσουνε, αλλά αν στοιχίζει 200-300 ευρώ, βρε παιδιά αφού έχω περάσει τόσα χρόνια ταλαιπωρία, γιατί να την περάσω... αλλά τους έφαγε η σκορδοκαίλα... ρε φίλε και όλα πληρωμένα και εισόδημα και κάθεσαι και τα ξύνεις κι εμείς εδώ πέρα χρωστάμε μαγαζιά, χρωστάμε γερανούς, μπετονιέρες...»

Φίλους έχεις; έχεις κάνει κάποιους τώρα;

« Από εδώ φίλους; Έχω συστηθεί σε πάρα πολλούς αλλά οι περισσότεροι είναι πολύ πιο άστεγοι από μένα, φεύγουνε, κάθε 2-3 μέρες εξαφανίζονται προς άγνωστη κατεύθυνση... Έρχομαι εδώ σχεδόν κάθε μέρα, για φαγητό και καφέ. Δεν κάνω μπάνιο εδώ γιατί έχω ακόμα ρεύμα στο σπίτι, το έχω συνδέσει παράνομα. Ένα διάστημα βέβαια δεν είχα. Δεν βγαίνω να πληρώσω χαράτσια και τέτοια γιατί κάποια στιγμή το 'ριξα στο τζόγο. Τζογάρω κιάλας γιατί κάποια στιγμή έμαθα πόσο κάνει. Βρε παιδιά, λέω, μια αξονική, 100 ευρώ... τόσο δύσκολο ήταν; Δέκα χρόνια τώρα να ταλαιπωριέμαι έτσι... Στους προσαγωγούς έχω πρόβλημα, όπως τραυματίζονται οι ποδοσφαιριστές, δεν θέλει χειρουργείο, φυσικοθεραπεία θέλει... απλά ήθελε πρώτα κάτι μαλάξεις κι άρχισα να τα κάνω μόνος μου. Ίσως δια μαγείας. Κάποιο διάστημα πέφτουν οι ασφάλειες στο σπίτι και δεν βρίσκω από τι είναι και μένω ένα χρόνο στο σκοτάδι. Ζούσα μέσα στο σκοτάδι. Ερχότανε το πάγιο, το πλήρωνα, αλλά έλεγα κάποιο λάθος θα έχει γίνει, που να ξέρω ότι είχα ρεύμα κανονικά αλλά έξω είχε πέσει ένας διακόπτης σαν ρελές. Εγώ μέσα είχα ασφάλειες, πήγαινα να τις ανεβάσω αλλά τσαφ-τσουφ τίποτα. Πού να ξέρω... Είχα τσακωθεί με όλο το κόσμο, δεν ήξερα από που να ξεκινήσω, είχα και το πρόβλημα το ψυχολογικό, δεν ήξερα, που να πάω να συνεννοηθώ... με πληρωμένη απόδειξη πήγα στον άλλον και ούτε που το ακούμπησε το πόδι, μου λέει "να δούμε, θα κάνουμε, θα ράνουμε...". Ακόμα και τη πόρτα του διαχειριστή μου χτύπησα και του είπα "φίλε η κατάσταση έχει έτσι και έτσι. Αύριο δεν θα σε προλαβαίνω. Δεν υπάρχει περίπτωση να λάβεις από μένα κοινόχρηστα, χρειάζομαι γιατρό, βρες γιατρό. Μου λέει: "έχω για μένα, δεν έχω για σένα", και "δεν βγαίνω και δεν κάνω και δεν δείχνω και δεν ράνω"... Και του λέω: "ρε φίλε, αυτό κι αυτό κι αυτό. Κι έχω και εισόδημα να σε ξεχρεώσω, πες ότι σταματάει να πονάει τουλάχιστον και δεν μπορώ να δουλέψω, έχω εισόδημα να σε ξεχρεώσω βρε φίλε, θα στα δώσω, αν όχι μονοκοπανιάς, θα στα δώσω λίγα-λίγα, μια πόρτα είμαστε... Στο κάτω-κάτω, αν ήθελες θα έφερνες από μόνος

σου ένα πιάτο φαί, άπορος σου λέει, ψυχασθενής, δεν μπορεί να συνεννοηθεί. Θα μπορούσε το ψυχολογικό πρόβλημα να ήταν ξέρω γω να βλέπω εξωγήινους, να ακούω φωνές, ή θα μπορούσε να ήταν κάτι τραγικό που να μην φαίνεται κι αυτό βρε αδελφέ αλλά που να μην μπορούσες να ενταχθείς ή να συνεννοηθείς στη πραγματικότητα. Γιατί στη πραγματικότητα εγώ πήγα σε έναν γιατρό, διαβολική σύμπτωση έπεσα σε καθίκι, πήγα σε δεύτερο, έπεσα σε έναν παλιοπ..., ε, μου 'πесе και μένα η ψυχολογία, κρεμάσανε τα μούτρα μου, λέω "πού πάω ρε γαμώτο", "τι περιμένω;"»

Τώρα κάθε μέρα τι κάνεις; Πώς τη βγάζεις;

« Ε, να, τίποτα, από εδώ και από εκεί... Λίγο εδώ, λίγο στο Δήμο, εδώ είναι σαν στέκι, περνάω το πρωί, περνάω το απόγευμα, μπορεί να μην έρθω και καθόλου, να κάτσω σπίτι, διαβάζω εφημερίδα, με τα αθλητικά μου, το ράδιο μου, τηλεόραση δεν έχω, μου τη κλέψανε, φιλοξένησα κάποιον και μου σήκωσε το σπίτι. Γιατί όταν εγώ βγήκα έξω, νόμιζα πως και οι άλλοι είναι άνθρωποι και μου λέει ο άλλος "άστεγος". Λέω "αμάν, ντροπή μας", έλα παιδάκι μου του λέω, αλλά τι παιδάκι μου, ο διάολος ήτανε. Πήρε ότι βρήκε και έφυγε, ότι μπόρεσε, έβαλε και στις μασχάλες που λένε κι έφυγε, ότι καινούριο βρήκε. Ε, μετά κατάλαβα τι παίζει...»

Θεωρείς ότι όσο ζούσε η μητέρα σου σε προστάτευε από τέτοιες καταστάσεις;

«Κοίτα, ήταν ταλαιπωρημένη, μετά το ατύχημα άρχισε να φαίνεται αυτό. Παρόλο που δεν δουλέψαμε ποτέ, να πεις ότι δουλεύουμε για να σηκώσουμε αυτό το σπίτι στο οικόπεδο... Γιατί μέχρι τότε είχαμε και πέντε οικόπεδα, στο Λαύριο... είχαμε σηκώσει σε όλους τους συγγενείς με τα χέρια μας τα σπίτια τους. Με τα χέρια μας, που να 'ρθουν επάνω στο βουνό σκαπτικά και μπετονιέρες; Αλλά την εποχή εκείνη ήταν όλα λαθραία, τα παραδοσιακά λαθραία, όχι σαν αυτά της Ομόνοιας...»

Θέλω να πω για τα καθημερινά πράγματα φρόντιζε η μητέρα σου;

« Ναι, εντάξει, δεν ήμουν και τελείως ανίδεος. Έχω κάνει φαντάρος Ι1, κανονικά, έχω κρατήσει το δικό μου σπίτι, με ενοίκιο, αυτό, κάπως αλλιώς το λένε, πλήρωνα το ενοίκιο, είχα το φαγητό μου, είχα το περίσσειμά μου. Το πρώτο καιρό που πέθανε η μαμά μου ε, ναι αντιμετώπισα προβλήματα, ήταν ξαφνικά και εντάξει το πρώτο καιρό πήγαινα στους φίλους όπως σου είπα. Αλλά μετά τσακωθήκαμε. Βέβαια, εγώ προσωπικά από μόνος μου σε όλα. Εγώ ο αναισθησιολόγος εγώ κι ο χειρουργός. " ρε τα παιδιά λέω τι είναι αυτά που λέτε; Είσαστε καλά; Έχουμε φτάσει σαράντα χρόνων, θα το ρίξουμε τώρα στην απληστία; Εντάξει, μπορεί να είμαι ένας παλιοτελευταίος αλλά τι κουταμάρες είναι αυτές;"»

Τι φοβάσαι τώρα περισσότερο;

« την υγεία μου μόνο, την υγεία μου, τι άλλο;»

Για το σπίτι φοβάσαι καθόλου; Ότι μπορεί να στο πάρει η Τράπεζα;

« όχι και τόσο, δεν ξέρω, δεν νομίζω, πιστεύω ότι κάποια στιγμή θα ρεφάρω, έστω τα μισά και θα βρω έναν δικηγόρο, έναν μεσίτη και θα τα κάνει όλα. Δεν είναι ότι θέλω να το πουλήσω αλλά είναι δυο αδέρφια, ο ένας πολιτικός μηχανικός και ο άλλος νομικός σύμβουλος και κάνουν τη δουλειά του μεσίτη. Φιλενάδα αυτό με τη λιτότητα που έγινε με έσωσε, αν δεν ήταν αυτό και είχε τηρηθεί ο νόμος κατά γράμμα, θα ήμουν ήδη έξω... Κι όσο υπάρχει η λιτότητα θα παίρνω παράτα... και λέω βλέποντας και κάνοντας »

Αν χρειαστεί να πας σε δικηγόρο για το δάνειο μπορείς; Ξέρεις; Τους έχεις πει τίποτα για αυτό εδώ;

« όχι γιατί είχα αυτό το θέμα με το πόδι μου και δεν... είναι μονόδρομος. Εκεί τσακωθήκαμε, το έκανα κι εγώ θέμα... Λέω, "ρε παιδιά δεν μ' ενδιαφέρει τίποτα άλλο, μόνο το πόδι μου να γίνει καλά". Ούτε γιατρό γι αυτό... Ευτυχώς τώρα είμαι καλύτερα, πολύ καλύτερα. Δεν πονάω, δεν πονάω σε κάθε βήμα. Πόναγα τόσο πολύ που δεν έβγαινα ούτε για να φάω, ενώ τώρα έρχομαι ακόμα και για βόλτα. Τουλάχιστον δεν πονάω, ελπίζω να συνεχιστεί έτσι »

Πως έρχεσαι εδώ; χρησιμοποιείς τα μέσα μαζικής μεταφοράς;

« ή μετρό ή με τα πόδια, ανάλογα με το καιρό. »

Πας και στον Δήμο Αθηναίων. Για φαγητό πας εκεί;

« ε, ναι μόνο για φαγητό εκεί. Δίνουν φαγητό δυο φορές την ημέρα, είμαι κανονικά γραμμένος στο συσσίτιο. Δεν παίρνω από το κοινωνικό παντοπωλείο πράγματα γιατί μάλλον προηγούνται οι παντρεμένοι, χωρισμένοι κλπ. εγώ δεν είχα μούτρα ούτε να ζητήσω ...»

Ο γιατρός σου που δεν παίρνεις την αγωγή δεν σου λέει τίποτα;

« μου λέει αλλά τώρα πλέον ξέρει το ιστορικό μου. Ξέρει εκ των προτέρων ότι όταν ένας πάει στο ψυχιατρείο με εισαγγελική κάποιος θέλει να τον ξεφορτωθεί. Άσε που εγώ ήμουν α Παναγία εκεί μέσα. Αλλά κι όταν βγήκα, μεσολάβησε χρόνος, δεν γίνεται, ρε παιδιά, εγώ να λέω στον ψυχίατρο για το πόδι μου και να μην ενδιαφέρεται κανείς. Και εντάξει ο ψυχίατρος δεν ενδιαφέρεται αλλά οι συγγενείς μου; Άρα οι συγγενείς δεν υπάρχουν. Ευτυχώς που όταν βγήκα είχα περάσει το στάδιο, όλα τα στάδια κι ήμουν στο στάδιο που μου έλεγε "φύγε κι έλα να πάρεις σε ένα μήνα τα χάπια σου, με εμπιστευότανε τόσο πολύ. Είχα φέρει έναν φίλο κι έναν συγγενή να υπογράψουν να φύγω νόμιμα αλλά αφού είχα αυτό το πρόβλημα με το πόδι μου, είχαν κι αυτοί δουλειές, λέω "δεν βιάζομαι", μόνο αυτή τη δουλειά έπρεπε να κάνω, προηγείται η δουλειά αυτή, μα μου σου του, ερχόμουνα εδώ, έπαιρνα τα χάπια μου, ώσπου να 'ρθουν οι συγγενείς τα έπαιρνα ακόμα τα χάπια μου. Κάποια στιγμή που τσακωθήκαμε διαλύω τα πάντα. Μετά δεν γινόταν... λέω, "και με χάπια και μόνος μου;". Και γυρίζω στον ίδιο το γιατρό και του λέω : γιατρέ, δεν αντέχω άλλο, βρες μου έναν γιατρό να τελειώσει το θέμα, βρες μου έναν γιατρό. Έχεις γίνει χάλια, μου λέει. Ήταν ευκαιρία να ξαναγυρίσω. (εννοεί στο ψυχιατρείο) Ήτανε πρόσφατη η τελευταία μου έξοδος και που είχα κόψει τα χάπια... Θα ήταν δύο τρεις μήνες που είχα βγει...»

Επιχείρησες να βρεις τον πατέρα σου; Να του ζητήσεις βοήθεια;

« τον πήρα τηλέφωνο με προτροπή του μπάρμπα μου, μπάρμπα τον λέω εγώ, η γυναίκα του είναι αδελφή της μαμάς μου, του λέω λοιπόν ότι κάποια στιγμή θα έρθω αλλά εν τω μεταξύ είχαν γίνει κουλουβάχατα εδώ πέρα. Θυμάμαι όταν τον είχα δει μετά την εντατική να μου καταλογίζει τα ακαταλόγιστα κι εγώ είχα βγει σαράντα κιλά και δεν ήμουν σε θέση για να αντιδράσω και τώρα βρίσκομαι μετά από 7 χρόνια, σε μέρος ξένο, όχι στην οικία μου και να καταρρέω... Δεν είμαι εγώ για να ξαναμπώ σε διαδικασία δίκης όπως τότε... Πέρασα κανονική δίκη μετά την εντατική σου λέω κι εγώ να έχω γεμάτα τα βιβλιάρια με ένσημα...

Για την κατάστασή μου δεν του είπα με τη πρώτη γιατί λέω "θα το σώσω, που θα πάει... τι ζητάω; έναν γιατρό θέλω, σιγά το πράγμα...". Απλά μιλήσαμε και του είπα ότι κάποια στιγμή θα κατεβώ κάτω στην Κρήτη. Για τα ψυχολογικά εντάξει, δεν ξέρω αν το ξέρει, φανήκανε μετά, άρχισα να τζογάρω... Έκοψα τη καλημέρα με συγγενείς, γνωστούς και φίλους δεν ξέρουν για μένα ούτε εγώ γι αυτούς. Με την διαφορά ότι για εμένα μπορεί κάποιος να με δει εδώ, εκεί, παρά πέρα... δεν χρειάζεται να βγω και στην τηλεόραση, μπορεί να με δει και στο δρόμο...»

Πως σε κάνει να νιώθεις αυτό που γίνεται με τους αστέγους;

« Μαθαίνω από την τηλεόραση ότι πηδάνε από τις ταρατσες... Δηλαδή Δευτέρα έμαθε ο άλλος ότι απολύεται, την ίδια μέρα πήδηξε...»

Τι πιστεύεις ότι θα έπρεπε να γίνει για να βοηθηθούν κι αυτοί αλλά και άτομα σαν κι εσένα;

« όλοι αυτοί; Δεν ξέρω. Κι εγώ έχω ανάγκη από στήριξη και σώζομαι, δηλαδή άλλοι πρέπει να δουλεύουν σαν είλωτες. Δηλαδή ποιός θα πληρώσει στον είλωτα μεροκάματο περισσότερα από πέντε η δέκα ευρώ αφού οι άνεργοι έχουν γίνει δύο τρία εκατομμύρια. Και ο διπλανός σου για ένα κομμάτι, για δύο φέτες ψωμί θα δουλέψει. Δηλαδή και να 'χει σπίτι αυτός πως θα το στηρίξει στην κατάσταση που είναι; Σήμερα το κράτος δεν μπορεί να κάνει τίποτα. Το κράτος έπρεπε να κάνει όταν έπαιρνε την επιδότηση και μου έλεγε εμένα "Μιχαλάκη πήγαινε πιες, πήγαινε φάε και φέρε μας την απόδειξη και πάρε τα λεφτά". Εντάξει εγώ πήγαινα έπινα, έτρωγα, έφερνα την απόδειξη, με πλήρωνε το Δρομοκαίτειο. Αλλά αυτό δεν ήταν κάτι για το μέλλον. Αυτό ήτανε "ψεκάστε - σκουπίστε". Και όταν μπήκα στους ξενώνες, άρχισα να μένω σε ξενώνες, ήταν γιατί δεν βγήκα στις 45, 50, 60 μέρες να πάω στη μητέρα μου, αν θα με δεχτεί, γιατί αλλιώς εγώ θα έμενα διά βίου μέσα, αλλά εγώ δεν μπορούσα να μείνω με τους ανιάτους γιατί εγώ είμαι μια χαρά παιδί. Έχω καμιά δουλειά με τα γερόντια που χέζονται πάνω τους; ε, υπήρχε επιδότηση γι αυτό. Αν ο γιατρός ήθελε να βοηθήσει κάποιον με τις ικανότητες που έχει, παραδείγματος χάριν εμένα με τις δικές μου προδιαγραφές, δεν θα χρειαζόταν να μπω για δεύτερη φορά στο ψυχιατρείο. Αυτό που θα έπρεπε να γίνει είναι πρώτα απ όλα να γίνει καλά το πόδι του εργάτη και να δούμε τι ψυχολογικά προβλήματα έχει με την υγεία του. Όχι με ένα πόδι και με μια πατερίτσα έχεις ψυχολογικά προβλήματα. Κάτσε ρε μπάρμπα, εργάτης είμαι δεν είμαι μεταφραστής. Εργάτης είμαι, τα πόδια μου και τα χέρια μου έχω...»

Έστω ότι η κατάσταση της υγείας σου δεν σου επιτρέπει να εργαστείς. Τι θα έπρεπε να γίνει; Να υπάρχουν περισσότερα χρήματα; να υπάρχει κάποιο πρόγραμμα που θα μπορούσε να έρχεται στο σπίτι και να μιλάει κάποιος επιστήμονας μαζί σου για να δει τι χρειάζεσαι;

« όταν εγώ ζούσα στον ξενώνα υπήρχαν πολλά πράγματα, κάναμε πολλά πράγματα, υπήρχαν τότε χρήματα γι αυτό.»

Πιστεύεις ότι θα ήσουν καλύτερα στον ξενώνα από ότι είσαι τώρα στο σπίτι σου;

« όχι, στο σπίτι είμαι ελεύθερος. Σπίτι μου μπορώ να κάνω και την κατάχρηση. »

Τι είδους κατάχρηση;

« Ξέρω γω, ότι κατεβάσει η γκλάβα ενός ανθρώπου. Δεν έχω κάποια προδιάθεση για κάτι. Ούτε του τζόγου την είχα αλλά επειδή παρακολουθούσα ποδόσφαιρο, άρχισα να παίζω

"στοίχημα". Χάνω τα επιδόματα τον τελευταίο καιρό και γιατί; Γιατί είχα μάθει ποιός είναι ο αριθμός των χρημάτων που μου λείπουνε. »

Των χρημάτων για να ξεχρεώσεις το σπίτι εννοείς;

« τώρα για να ξεχρεώσω το σπίτι, τότε ήταν στη γραμμή τους... Περιμένω τώρα να ολοκληρώσω με το πόδι, άλλωστε πληρώνομαι μια φορά το δίμηνο, δεν πληρώνομαι κάθε εβδομάδα. Κι αφού πληρώνομαι μαζεμένα μια φορά το δίμηνο, τα σπρώχνω... Έβλεπα ποδόσφαιρο και αφού έβλεπα ποδόσφαιρο λέω, δεν μπορεί κάπου εδώ κοντά είμαι... δεν απέχει πολύ αλλά όχι στα ηλεκτρονικά γιατί εκεί θα ήτανε λόττο. Αλλά εγώ πήγαινα για λίγα, ένα πεντακοσάρι ευρώ ήθελα, όχι παραπάνω. Τι να κάνω; Αφού ούτε ο γείτονας δεν μου τα έδινε, είχε δεν είχε, αν μου τα έδινε θα με είχανε σώσει. Εξήντα μήνες μετά με δέκα ευρώ το μήνα, πριν από δέκα μήνες θα τον είχα ξεχρεώσει και θα είχα και την υγεία μου. Όπως τώρα ας πούμε που με βλέπουνε, Προ ημερών είχε κάτσει κάποιος μεγάλης ηλικίας σε αυτό το τραπέζι και με έβλεπε που ήμουν στα σκαλάκια και χοροπήδαγα προκειμένου να κάνω τις ασκήσεις που χρειάζεται για το πόδι μου. Αυτά τώρα μπορώ να τα κάνω, πρώτα δεν μπορούσα, ούτε στον ύπνο μου. Και μου λέει αυτός, "θα ξεράσω" και του λέω εγώ "δραμαμίνες", ε, μα... Του χρειαζόταν αυτή απάντηση. Μου έχει μείνει, βλέπεις είχα έναν ψυχίατρο είρωνα αλλά και αθλητή. Χρειάστηκε για να μπορέσω να τον αντιμετωπίσω να σπουδάσω την ειρωνεία Και μου έμεινε. Απλά ήθελα να μου φύγει το πόδι γιατί ένιωθα πολύ αδύναμος. Με έκοβε από οτιδήποτε, σαν να είχε κόφτη...»

Πόσο καιρό έρχεσαι εδώ;

« το καλοκαίρι του '9 ξεκίνησα με συσσίτια και τέτοια. Συμπτωματικά το έμαθα για εδώ. Πες, πες, πες, άστεγος ο ένας, άστεγος ο άλλος... Τους έβλεπα εκεί στην Ομόνοια και μου είπανε για συσσίτια και τέτοια, ότι είναι δωρεάν και για εδώ και για το Δήμο. Όταν πήγα στο Δήμο μου ζητήσανε χαρτιά. Εγώ τους είπα κανονικά ότι είμαι ψυχασθενής, ότι βγήκα από το ψυχιατρείο, ότι έχω ένα πρόβλημα με το πόδι και ότι υπάρχει μια εκκρεμότητα με το σπίτι της μητέρας μου που πρέπει να γυρίσει στο όνομά μου κι ότι είμαι ο μοναδικός κληρονόμος. Λίγο μασητά, λίγο έτσι, μου είπαν, "ε, καλά, κάτσε τώρα, φάε να επιβιώσεις και θα δούμε στην πορεία...". Αλλά ξόδευα τα λεφτά άμεσα και μετά από λίγες μέρες δεν ήμουν καλά ψυχολογικά κι έτσι αναγκάστηκα να έρχομαι εδώ να πίνω τζάμπα καφέ κλπ. Μετά όταν έβλεπα στην τηλεόραση ότι όσο πάει κι ανεβαίνει η ανεργία, λέω αν πάρουν παράταση θα πάρω κι εγώ. Αλλιώς αν τηρηθεί το γράμμα του νόμου έπρεπε άμεσα η Τράπεζα να ζητήσει τα λεφτά της και τότε...»

Τι θα γινόταν τότε; Το έχεις σκεφτεί;

« ναι, έχω δει ανθρώπους στο δρόμο, θα προσπαθούσα να μείνω στο δρόμο, δεν ξέρω, θα έπαιρνα κάποιο σλίπινγκ μπαγκ και... Βέβαια χωρίς το πόδι δεν ξέρω πως θα ήμουνα γιατί σερνόταν το πόδι. Θα ήταν διπλό το βασανιστήριο. Ενώ τώρα λέω, αν, ο μη γένοιτο, γίνει το στραβό θα ψάξω και για συγκατοίκηση. Γιατί με περνάνε για νορμάλ. Εκεί στις εκκλησίες που πάω με έχουνε δει ότι είμαι νορμάλ και που είμαι συνεπής και ζήτησα μόνο γιατρό. Αλλά επειδή ο καθένας έχει τους δικούς του κανόνες, δεν βοηθήσανε να με τσεκάρουμε να με γνωρίσουνε και λοιπά, είχα αρχίσει κι εγώ τον τζόγο... Το είχανε μάθει κι αυτό, δεν βοηθήσανε, αλλά με το Ευαγγέλιο στο χέρι... Ότι είναι προφορικά... Τι να κάτσω να διαβάσω εγώ τώρα όταν σκέφτομαι σοβαρά τα πράγματα έχω αμφιβολίες... Αλλά αφού παίρνει παράταση και είναι επ αόριστον, οι εργαζόμενοι μείναν άνεργοι, λέω θα πάρει παράταση για πολλούς. Τουλάχιστον μέχρι του χρόνου. Τώρα αν δεν βρω μέχρι τότε λεφτά, αν δεν ρεφάρω, μπορεί να έρθει και το μοιραίο. Μπορεί όμως να βρω κάποια άλλη

λύση τότε, κάποια στέγη, κάποιον φίλο μου, δεν ξέρω. Μου λένε, τι να το κάνεις το σπίτι άμα δεν έχεις εισόδημα. Εγώ λέω ναι, γιατί όχι, αφού έχω την υγεία μου, άλλωστε για την υγεία μου δεν κοβόμουνά τόσο καιρό; Τελείωσε, τώρα όλα μου πάνε καλά. Ούτε του παπά να μη το πούμε γιατί θα μας γυρέψει δανεικά...»

Πως αντέχεις βρε παιδί μου να τζογάρεις όλα σου τα χρήματα;

« ξέρω γω... όλα σου λέω όλα, είναι τρέλα, είναι τρέλα... Θυμάμαι ακόμα των πρώτο μου ποντάρισμα... Ήταν για το Κύπελλο Αγγλίας. Φαντάσου τώρα μετά σε γνωστούς συγγενείς και φίλους να τους έχεις πει... Ρε παιδιά είναι δυνατόν, να χτυπήσω μια πόρτα, να τους πω ότι έχω τρελόχαρτα αλλά μου έχει συμβεί αυτό και αυτό, θα μου πουν, ρε φίλε τρελός είσαι. Αυτά που μας λες δεν στέκουν. Να ψάχνεις πέντε, δέκα χρόνια έναν γιατρό και να μην βρίσκεις; Θα μας τρελάνεις τελείως; Μετά τη νίλα που έπαθα με την Μάντσεστερ άρχισα να μαζεύω από κάτω γόπες και να τις κάνω καπνό. Αλλά βάζω μήλο μέσα, τη φλούδα, για να φύγει αυτή η ξεραίλα. Πενία τέχνας κατεργάζεται...»

Άρα για το φαγητό σου πας στα συσσίτια, για τους γιατρούς έχεις την πρόνοια...

« Αν μπορέσω να το μάθω, δηλαδή να το μάθω ψύχραιμα, να παίρνω τηλέφωνο το εφημερεύον, το διανυκτερεύον, δεν μου το έχει εξηγήσει κανείς για το τυπικό. Επειδή ξέρω πολλά θέματα από την άλλη μεριά του νομίσματος, το θέμα της υγείας μου, του βιβλιαρίου, δεν το γνωρίζω. Δεν γνωρίζω ούτε το κυρίως ούτε το αλήτη...»

Λοιπόν Μιχάλη σου εύχομαι τα καλύτερα.

« το ελπίζω. Αν στραβώσει κάτι είναι ανθρώπινο και θα μπορούσε να συμβεί στον οποιονδήποτε. Τώρα που πέρασε το πόδι τα βλέπω όλα πιο ψύχραιμα και νομίζω ότι θα πάνε όλα καλά. Γιατί θα χαμογελάσει και λίγο το χειλάκι μου τώρα γιατί πριν δεν μπορούσε να χαμογελάσει. Προ ημερών σκεφτόμουνά ότι το ρεύμα έχει πάει χίλια πεντακόσια ευρώ. Αλλά εγώ κάνω τρία χρόνια τουλάχιστον αυτό το σενάριο (εννοεί τον τζόγο). Αν τότε ήμουν ψύχραιμος κι έλεγα "κάτσε ρε φίλε", μάζεψε έξι μήνες γόπες, Είναι τρεις οι έξι δεκαοκτώ, χίλια οκτακόσια ευρώ. Πληρώνεις και την ΔΕΗ, πληρώνεις και την ΕΥΔΑΠ, πληρώνεις και το γιατρό. Γιατί τώρα το ρεύμα είναι κλεμμένο, το έχει σφραγίσει η ΔΕΗ κι έχω συνδέσει τα καλώδια, το κλέβω μεν αλλά γράφει, κάποια στιγμή θα τα πληρώσω, δεν θα χάσουν οι άνθρωποι. Αλλά κι αυτό το έκανα αφού έμαθα ότι στα δικαστήρια ξεκίνησε να πηγαίνει κόσμος . Μου έλεγε ένας φίλος που είχε πάει στο δικαστήριο ότι από τους εκατό ανθρώπους που ήταν στο δικαστήριο οι εξήντα είχαν παραβιάσει το ρολόι της ΔΕΗ. Αλλά μετά ήρθε ο Γιωργάκης Παπανδρέου και τα έκανε... αφού λέω είσαι ο άνθρωπός μου αρχηγέ, κατέστρεψέ τους όλους... Θέλω να πάω καμιά μέρα στο μπάρμπα μου και να μου πει ότι χρωστάει κανένα διακοποδάνειο που να μην το χει ξεχρεώσει δέκα χρόνια μετά, τους έχω ικανούς. Η μάνα μου αυτόν τον είχε κάνει ξεπαρεού, δούλευε στα λαθραία, κάπνιζε κιόλας (εννοεί χασίς). »

Εσύ έχεις πάρει ποτέ;

« σε πολύ μικρή ηλικία με τα μηχανάκια πηγαίναμε με τις πιτσιρίκες στα μπαρ, ε, εκεί δεν μπορεί ο ένας να είναι ξενέρωτος... Αλλά τότε ήμασταν παιδιά. Τώρα εντάξει, αν το σώσω, όλα είναι μπροστά μου. Μέχρι και πιπίνια βλέπω. »

Τώρα έχεις κάποια σχέση;

« όχι, δεν ασχολήθηκα καν. Μονόδρομος το πόδι. Δεν ξέρω τώρα αυτές που είχα μέσα στο ψυχιατρείο... Δεν με ήθελε η μάνα της, ο πατέρας της, αλλά εγώ είχα σπίτι. Εγώ είχα εισόδημα, θα είχε κι αυτή το δικό της, θα βρίσκαμε και κανένα μεροκάματο και πέντε μεροκάματο το μήνα να βρίσκαμε ή εγώ μόνο, μια χαρά θα τη βγάζαμε. Δεν θα δούλευα με ένσημα πλέον γιατί δεν μπορώ να κολλήσω, έχω την πρόνοια. Δεν μπορώ να την κόψω άρα δεν μπορώ να κολλήσω και ένσημα.»

Σε ευχαριστώ για την κουβέντα σήμερα

« παρακαλώ, όποτε θέλεις... »

6η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΜΩΧΑΜΕΝΤ ΕΤΩΝ 36

Γεια σου Μωχάμεντ. Από που είσαι;

« από τη Συρία αλλά τελικά δεν μπορείς να πεις από ποια χώρα είσαι γιατί κάθε στιγμή είναι άλλη χώρα. Εγώ αγαπάω να πηγαίνω στο Ισραήλ. Στο Γκολάν που είναι σύνορα Ισραήλ με Συρία. Εγώ θέλω να πηγαίνω εκεί γιατί όλη η ομάδα εκεί. »

Εσύ όμως έχεις έρθει από τη Συρία και έχεις συριακό διαβατήριο;

« ναι »

Πόσα χρόνια πριν έχεις έρθει στην Ελλάδα;

« πριν δεκαεφτά χρόνια. Ήρθα κανονικά στην Ελλάδα με άδεια παραμονής και πρώτα οδικώς και μετά ήρθα εδώ με αεροπλάνο αλλά τώρα έχουν σταματήσει να δίνει άδεια παραμονής... Θέλει ένσημα, θέλει δύο χρόνια ένσημα. Θέλω να κάνω μήνυση γιατί κάποιος έκλεψε βαλίτσα μου και μέσα εκεί υπάρχουν άδεια παραμονής και διαβατήριο. Πήγα στο Αστυνομία και έκανα χαρτί ότι έχασα και τώρα μπορώ να περπατάω. Τώρα μπορώ να βγάλω κόκκινο χαρτί (εννοεί την ροζ κάρτα που δίνουν στους αλλοδαπούς ως προσωρινή άδεια παραμονής). Μπορώ να βγάλω ροζ κάρτα αλλά εγώ δεν θέλω να πηγαίνω πίσω Συρία, θέλω να πάω στο Γκολάν, σύνορα Ισραήλ με Συρία. Εκεί είναι μουσουλμανικά παιδιά χριστιανικά παιδιά είναι όλοι, τρεις θρησκείες μέσα σε ένα πόλη. Είναι ίδιο όπως στην Ιερουσαλήμ αλλά το σύστημα δεν θέλει να γίνει ειρήνη με Ισραήλ και Συρία. Τα παιδιά από την Παλαιστίνη πιέζουν να μη γίνει ειρήνη με το Ισραήλ και Συρία. Ακόμα και κάθε κράτος για να μπει στην Ευρώπη πως μπαίνει; με ποιο πρωτόκολλο; Με το πρωτόκολλο για το Ισραήλ, πρωτόκολλο της Σιών, πρέπει να συμφωνήσει σε αυτό για να μπει στην Ευρώπη... Και τώρα μετά από τόσα χρόνια αυτά παιδιά κάνουν λίγο ειρήνη με το Ισραήλ γιατί καταλαβαίνουν ότι αυτό το σύστημα υπάρχει... Γιατί υπάρχει νόμος να γίνει έτσι, τώρα και η Αλβανία πηγαίνει έτσι... Και η Ελλάδα έχει στρατό στο Ισραήλ,, στην Ιερουσαλήμ για να προστατεύουν χριστιανούς Παλαιστίνιους εκεί... Εδώ πίσω από το Ρουφ υπάρχει μεγάλο στρατόπεδο και από κει στέλνουνε... Εγώ είμαι εδώ δεκαεφτά χρόνια, τα ξέρω αυτά, τα έχω δει...»

Βλέπω τα διπλωματικά τα ξέρεις καλά. Έχεις τελειώσει κάτι; Τι έχεις τελειώσει;

« εγώ τελείωσα το high school και μετά εγώ άνοιξα κουρείο.»

Δηλαδή ήρθες εδώ μόλις τελείωσες το σχολείο;

« όχι μετά από δύο τρία χρόνια. Όταν υπήρχε πόλεμος με το Ισραήλ και το Λίβανο. Είχα την Χεσμπολάχ πίσω μου »

Κι όταν ήρθες εδώ τι έκανες; Δούλεψες;

« εδώ δούλευα και πολύ καλά μάλιστα, είχα μαγαζί, κουρείο. Είμαι κομμωτής. Αλλά τώρα το έκλεισα. Είχα νοικιάσει, το είχα για δέκα χρόνια κανονικά, είχα χαρτιά στο ΤΕΒΕ. Είχα μαγαζί πρώτα στη Συρία και μετά πήγα και σχολείο. Κι εδώ έκανα ένα χρόνο στον Αμάραντο στην Ακαδημία, και του είπα κύριε Γιάννη, είναι ο πρόεδρος, δεν θέλω όλα, θέλω μόνο ανδρικά κουρέματα όχι γυναικεία, γιατί εγώ ήξερα τι θα γίνει... Όταν έκανα μετάφραση τα χαρτιά μου είπα μόνο αντρικά όχι γυναικεία γιατί για γυναικεία έπρεπε να πληρώνεις κι άλλα λεφτά, δύο χιλιάδες. »

Είχες δουλειά όταν είχες το μαγαζί; δούλευε το μαγαζί;

« ναι γιατί τότε ήταν η σειρά μου τώρα είναι η σειρά για τα παιδιά από Μπαγκλαντές, Πακιστάν. Εγώ όμως πιστεύω ότι πριν έρθει κάποιος στην Ελλάδα πρέπει να κάνει μάθημα για το πως είναι ο κόσμος στην Ελλάδα και μετά να έρχεται...»

Την γλώσσα την έμαθες εύκολα;

« μέχρι τώρα μαθαίνω. Γιατί μαθαίνω μία γλώσσα ξεχνάω δέκα...»

Εσύ τώρα που κοιμάσαι;

« τώρα μέσα σε σπίτι, μένω με τη γυναίκα μου, είναι δασκάλα Ελληνίδα. Ξεκίνησα να έρχομαι εδώ (εννοεί στην Κλίμακα) πριν από δύο τρία χρόνια που έμενα στο δρόμο. Έμεινα έξω στο δρόμο για περίπου ένα χρόνο, όταν είχα δουλειά πήγαινα και σε hotel να μείνω. Τώρα λίγο δουλειά. Η γυναίκα μου δεν δουλεύει. Μένω σπίτι της, είναι δικό της, δεν είναι με ενοίκιο. Τα φέρνουμε πολύ δύσκολα, είναι δύσκολα. Μας βοηθάει λίγο η οικογένεια της...»

Σε έχουνε δεχτεί; που είσαι ξένος ;

« δεν είναι τόσο πολύ πρόβλημα αυτό. Δεν είναι αυτό θέμα, είναι άλλο πράμα. Όταν δεν έχεις δικά σου πράγματα δεν είναι εύκολο, είναι καλή ζωή αλλά δύσκολη γιατί δεν μένεις μέσα και δεν μένεις έξω. Είναι το ίδιο παιχνίδι, δεν αλλάζει τίποτα. Έχω κάπου να κοιμηθώ...»

Τα έξοδα του σπιτιού ποιος τα πληρώνει;

« βοηθάει οικογένειά της, αυτή τα πληρώνει...»

Παιδιά έχεις;

« όχι δεν έχω »

Πότε παντρευτήκατε;

« περίπου επτά, οχτώ μήνες πριν, την ήξερα περίπου δύο χρόνια.»

Εσύ στο θρήσκευμα είσαι μουσουλμάνος;

« ναι »

Άρα κάνατε πολιτικό γάμο;

« νομίζω ότι θα κάνουμε έτσι μετά. Θα κάνουμε μετά στο Δήμο, δεν έχουμε παντρευτεί ακόμα. Μένουμε μαζί.»

Πόσων χρόνων είναι η γυναίκα σου;

« είναι μεγαλύτερη από μένα καμιά δεκατρία χρόνια, όμορφη είναι, ευγενική πολύ και έχει ανοιχτή καρδιά. Είναι πάρα πολύ καλός άνθρωπος γιατί, ναι είναι χριστιανή αλλά είναι πολύ καλή»

Εσύ δουλεύεις τώρα;

« πολλές φορές πέντε ευρώ, πολλές φορές δέκα ευρώ. Κουρεύω κάποιες φορές, πάω σε φίλους, γιατί τώρα δεν έχω μαγαζί άμα είχα μαγαζί θα δούλευα κάθε μέρα, έτσι είναι ...»

Όταν έμενες στο δρόμο φοβόσουνα έξω;

« έξω είναι SOS. Το τι συμβαίνει δύσκολο πολύ δύσκολο. Δεν είναι η ζωή καλά. Όλα μπορεί να γίνει, θα γίνει. Αν μείνεις στο δρόμο χρειάζεσαι κράνος γιατί μπορεί να έρθει κάποιος στον ύπνο και να σε χτυπήσει... Αν κάποιος είναι κακός κακός υπάρχει αυτό το θέμα, αν δεν είναι, δεν υπάρχει. Υπάρχει αυτό το θέμα να μην πιστεύεις (εννοεί να μην εμπιστεύεσαι) . Αν μείνεις πολύ στο δρόμο κοιμάσαι είκοσι οκτώ και ξυπνάς είκοσι επτά, αυτό δεν είναι ζωή, πρέπει, αν είσαι κανονικά, να κοιμάσαι είκοσι οκτώ και να ξυπνάς εικοσιοκτώ. Και μένα με κλέψανε. Κλέψανε χαρτιά μου. Πήγα στο τμήμα Ακροπόλεως για να κάνω μήνυση, μόνο γράψανε ότι σήμερα κλέψανε χαρτιά μου. Κι εγώ χρειάζομαι πάρα πολύ αυτά τα χαρτιά. Γι αυτό κι εγώ πήγα μέσα στο τμήμα της Ακρόπολης και έγραψε μέσα ημερομηνία και μου λένε θα πας σε κάποιο μέρος και θα κάνεις αυτό χαρτιά, αυτό χαρτιά... Και τους λέω ότι εσύ με τα χέρια σου έγραψες ότι έγινε αυτό και έτσι κάθισε στο κομπιούτερ και είδε κι έδωσε αυτό χαρτί κι αυτό είναι που έχω μέχρι τώρα. Αυτό μπορώ να κάνω μετά μετάφραση και άμα έχω ένσημα και πηγαίνω και ένσημα μπορώ να βγάλω... Αλλά δεν μπορώ να συνεχίζω με την άδεια παραμονής γιατί τρεις χιλιάδες ευρώ ποιος μπορεί να πληρώνει; Δεν είναι σωστό αυτό . Στην Ελλάδα είναι άλλο το σύστημα, όπου αλλού και να πας Αμερική, Ευρώπη άμα κάθεσαι τέσσερα χρόνια παίρνεις πράσινη κάρτα και μετά άμα κάθεσαι κι άλλο παίρνεις ταυτότητα, εδώ είναι άλλο σύστημα. Στην Ευρώπη δεν ξέρουνε ότι η κυβέρνηση της Ελλάδας είναι ο Δήμος Αθηναίων. Η πολιτική στην Ελλάδα είναι ο Δήμος δεν είναι η εξωτερική ή ο στρατός . Στην Ιταλία μετά από τέσσερα πέντε χρόνια παίρνεις ταυτότητα και μετά από πέντε η δέκα χρόνια παίρνεις την ταυτότητα και διαβατήριο και μπορείς να πηγαίνεις όλη η Ευρώπη... Και Ρουμανία και Βουλγαρία και Πολωνία. Αν είσαι καλός, αν δούνε στο κομπιούτερ ότι δεν έχεις κάποιο θέμα και ότι είσαι εντάξει δεν έχεις πρόβλημα, αν είσαι δάσκαλος αν είσαι γιατρός αυτό είναι εντάξει... Αλλά

στην Ελλάδα όχι. Σε ποιά κατάσταση θέλεις να γυρίσει αυτός ο κόσμος; 4000-5000 π.Χ; Greek history είναι πολύ καλό και greek γλώσσα είναι καλύτερη από Αμερική γλώσσα, καλύτερη από england γλώσσα. Αλλά πρέπει να φτιάξει κάποιο σύστημα για τους ξένους, χρησιμότερο...»

Εσύ έχεις κάποια οικογένεια πίσω στη Συρία; Πόσα αδέρφια έχεις;

« είναι έξι άτομα στο σπίτι, μπαμπά, μαμά και τέσσερα παιδιά, τρία αγόρια και ένα κορίτσι. Εγώ είμαι εδώ, ο ένας αδελφός μου με την οικογένειά του έχει πάει στη Σουηδία δύο χρόνια πριν αλλά άμα μπορέσω να τελειώσω με το θέμα μου εδώ θα πάω κι εγώ εκεί.»

Στη Συρία, πριν γίνουν όλα αυτά, ήταν καλή ζωή σου; πως ήταν εκεί;

« δεν μπορώ να μιλάω είναι κακή, είναι κακό. Με όλα αυτά που έχουν γίνει με το Δήμο Αθηναίων νομίζεις ότι είναι καλή η ζωή εκεί...»

Η οικογένειά σου, ο αδερφός σου που είναι στην Σουηδία, σε βοηθάνε καθόλου; Ξέρουν για σένα;

....

Φίλους έχεις;

« βέβαια έχω και Έλληνες και ξένους. Διάφορα. »

Όταν έμενες στο δρόμο σε βοηθούσαν καθόλου;

« ήταν δύσκολα στο δρόμο, το κρύο ήταν αυτό δύσκολο. Στους φίλους δεν μπορείς να λες συνέχεια όλο δώσ' μου, δώσ' μου... Δεν είναι σωστό. Δεν μπορεί να γίνει αυτό έτσι. Πρέπει να ψάχνεις εσύ για κάτι, αυτό πρέπει... Με βοηθήσανε αλλά δεν είναι για συνέχεια, για όλο το χρόνο... Μπορείς να πεις σε έναν φίλο να σου δώσει ένα πράγμα και μετά από δύο τρεις μήνες να δώσεις πίσω, αυτό γίνεται... Αλλά δεν είναι να περιμένω να δώσει αυτός σε μένα. Είναι θέμα χαρακτήρα. Γνωρίζω πολλά παιδιά που περιμένουνε κάποιος να τους δώσει... Αλλά εντάξει κάποιες φορές βοηθάει ο ένας τον άλλον, δεν υπάρχει θέμα... Χρειάζεσαι κάποιους φίλους για να είναι μαζί σου, να πίνεις καφέ, να μιλάς... Αλλά αυτό για να το βρεις, πρέπει να κάνεις πρώτα εσύ την προσπάθειά σου και μετά το βρίσκεις... Γιατί δεν είναι όλοι όπως η μάνα σου κι ο πατέρας σου και ο αδελφός σου... Δεν είναι όλοι Σάντα Κλάους (εννοεί Άγιος Βασίλης). Γιατί εδώ υπάρχει ένα σύστημα, αν δεν το ξέρεις αυτό το σύστημα θα έρθει ο άλλος να πάρει τη σειρά σου. »

Εδώ πώς ήρθες; για την Κλίμακα πως έμαθες;

« ήταν κάτι παιδιά από το Κουρδιστάν που ερχόντουσαν εδώ και μου λένε εμένα να περπατάω από το Μετρό εκεί στο Γκάζι και να έρχομαι εδώ. Έρχομαι εδώ περίπου δύο, δυόμισι χρόνια. »

Αν έχεις εσύ κάποιο πρόβλημα υγείας πως το αντιμετωπίζεις; Μπορείς να πας στο νοσοκομείο;

« αυτό είναι από τους γιατρούς του κόσμου. Κάποια πράγματα όχι όλα. Πρώτα που είχα τα ένσημα δεν είχα πρόβλημα. Στην Ιταλία είναι αλλιώς, έχω ένα φίλο που είναι εκεί. Εκεί άμα είσαι και δουλεύεις στη Ρώμη, πας στο ιταλικό τμήμα τα χαρτιά σου, σου παίρνουν

αποτυπώματα και κοιτάνε κι αν δεν υπάρχει πρόβλημα είσαι εκεί, είναι όλα εντάξει, άμα υπάρχει πρόβλημα κι έχεις κάνει κάτι τότε πας φυλακή. Πηγαίνεις με τα χαρτιά σου στο τμήμα, βλέπουν στο κομπιούτερ και εντάξει, τελειώνεις . Στα τέσσερα χρόνια που θα είσαι στην Ιταλία, κάθε χρόνο, αν δεν δουλεύεις, πληρώνεις πενήντα, εκατό ευρώ. Άμα εγώ δουλεύω με κάποια εταιρεία, τους δείχνω τα χαρτιά ότι δουλεύω με αυτή την εταιρεία και τελειώσε, αυτό είναι... Με τρία χαρτιά πηγαίνεις στο τμήμα, βλέπουνε κομπιούτερ, βάζουνε χαρτιά στο φάκελο και τελειώσε. Εδώ ο φάκελος είναι ...»

Πως περνάς τη μέρα σου; μπορείς να μου πεις πώς είναι μια συνηθισμένη σου μέρα;

« κάνω διάφορα, Έρχομαι εδώ, αλλά εδώ καλό είναι να μην κάθεται πάνω από δέκα λεπτά, μισή ώρα γιατί μετά η μέρα σου χαλάει (εννοεί ότι η μέρα σου πάει χαμένη)... Θα ξυπνήσω το πρωί, θα έρθω μετά εδώ να βοηθάω λίγο, να βλέπω τηλεόραση. Μετά πηγαίνω σε άλλο μέρος και σε άλλο μέρος. Πάω σε φίλους, ψάχνω για δουλειά, κάνω βόλτα, έτσι περνάει...»

Βλέπεις τηλεόραση; Σε έχει βοηθήσει να μάθεις τη γλώσσα;

« ναι, νομίζω πως ναι »

Και όταν είναι κλειστά εδώ τι κάνεις; Πού πας;

« άμα έκλεινε εδώ, με συγχωρείτε για αυτό λέξη, θα πήγαινα στο Κορυδαλλό στη φυλακή. Πολλά παιδιά πάνε εκεί για να μπορούν να έχουν κάπου να κοιμηθούν και να φάνε. Είναι, με συγχωρείτε για τη λέξη, σαν να έχεις έναν γάιδαρο και να τον έχεις δέσει για να πηγαίνει γύρω γύρω, αυτό δεν είναι σωστό, δεν είναι ευγενικό. Άμα δεν έχει χαλάσει η ζωή σου είναι αλλιώς, μπορείς να κάνεις μια βόλτα στη θάλασσα, να πας με κάποιους φίλους, έτσι είναι...»

Αυτά τα δύο χρόνια που έρχεσαι εδώ και ξέρεις, βλέπεις να είναι περισσότερος κόσμος το χειμώνα ή το καλοκαίρι; Ή δεν έχει σημασία αυτό;

« Πού; Εδώ; Υπάρχουν παιδιά που σε αυτό το μέρος έχουν δουλειά και υπάρχουν παιδιά που τώρα είναι σε άλλο κράτος. Δεν ξέρω αν έχει περισσότερο κόσμο το χειμώνα ή το καλοκαίρι »

Τι νομίζεις ότι πρέπει να γίνει για να να βοηθηθούνε όλοι και Έλληνες και ξένοι;

« κυρία Φωτεινή όλα είναι η δουλειά, αν έκλεισε αυτό το μέρος να βρεθεί δουλειά. Γιατί ο κόσμος θέλει να δουλεύει... Θέλω να έχω τα χαρτιά μου, θέλω δύναμη, να μπορώ να έχω την υγεία μου όπως όλος ο κόσμος. Αν μιλάς για μένα, ο καθένας πηγαίνει με την προσπάθειά του και μετά από ένα δύο χρόνια καθένας έχει δρόμο. Δεν μπορείς να μιλάς για όλους τώρα. Ένας μπορεί να θέλει ένα διαβατήριο και να πηγαίνει σε άλλη χώρα. Κάποιος μπορεί να θέλει να κάνει κακά μέσα στη γραμμή του τρένου. Υπάρχουν πολλά σύστημα. Γιατί όλα να γυρίσουν είναι θέμα. Για όλους τους ξένους το θέμα είναι τα χαρτιά. Και από το Πακιστάν ορίτζιναλ χαρτιά κάνουν ψεύτικα χαρτιά οκ Πακιστάν. Δεν είναι εντάξει αυτό. Όλη η γραμμή ζωής είναι μηδέν, είκοσι τέσσερις ώρες είναι μηδέν... Γιατί όταν έχεις δουλειά και είσαι σε σειρά και γυρνάς μετά το βράδυ μπορείς να ζήσεις κάποια πράγματα. Γιατί τι χρειάζεσαι δεν μπορείς να βρίσκεις. Όπως μικρό παιδί που μιλάει με τον πατέρα του και τον ρωτάει ο πατέρας του "παιδί μου ποια είναι η ελπίδα σου;" και λέει αυτό "μπαμπά θέλω να πηγαίνω γήπεδο". Κι ο πατέρας δεν έχει ιδέα ότι παιδί του θέλει για γήπεδο.

Πατέρα πότε θα πηγαίνουμε γήπεδο; αύριο. Πότε θα πηγαίνουμε γήπεδο; αύριο. Και περνάει έτσι ο χρόνος και αυτό που θέλεις δεν το βρίσκεις . Γιατί ο μπαμπά Νοέλ δεν είναι εδώ, γιατί ο μπαμπά Νοέλ δεν είναι Ορίτζιναλ, είναι ψεύτικος. Είναι για τα μικρά παιδιά που δεν ξέρουνε και όταν γίνονται μεγαλύτερα καταλαβαίνουν... Η ελπίδα δεν μπορεί να συνεχίζει χωρίς οικονομία...»

Εσύ, όταν είχες το μαγαζί, νοίκιαζες και σπίτι;

« ναι, νοίκιαζα σπίτι κι έμενα μόνος μου. Το άφησα όταν πια δεν μπορούσα να το πληρώνω. Εμένα κοντά σε μια Εκκλησία στα Κάτω Πατήσια.»

Στο Τζαμί πας; Προσεύχεσαι;

« ναι, νομίζω πως ναι. Δεν τους έχω αναφέρει κάτι για την κατάστασή μου, δεν υπάρχει αυτό το θέμα. Δεν τους έχω ζητήσει βοήθεια. Αν γυρίσεις δέκα λεπτά πίσω στο διάλογό σου θα καταλάβεις γιατί...»

Εγώ σου εύχομαι καλή δύναμη Μωχάμεντ.

« αν διαβάζεις κάποια βιβλία για ψυχολογική ζωή, από μέσα μέχρι έξω και από έξω μέχρι το εσωτερικό καταλαβαίνεις τι γίνεται...»

7η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΜΙΧΑΛΗΣ Α. Ετών 36

Γεια σου Μιχάλη. Πόσο χρονών είσαι;

« τριάντα έξι »

Μου είπες ότι μένεις στο δρόμο;

« ναι, εδώ και δυόμισι χρόνια »

Πριν από αυτό τι έκανες στη ζωή σου;

« είχα τη δουλίτσα μου, το σπίτι μου, τα λεφτά μου...»

Οικογένεια;

« όχι, δεν είχα προλάβει, ή μάλλον δεν ήθελα τότε. Δεν ήταν στα άμεσα σχέδια μου.

Η δική σου οικογένεια λοιπόν πόσα άτομα ήταν;

« οι γονείς μου, δύο αδελφές και εγώ.»

Από που είσαι; Από Αθήνα;

« όχι από νησί, από τη Ρόδο. Εκεί έχω γεννηθεί κι εγώ, στη Ρόδο. Πλούσιο νησί και πλούσιοι γονείς.»

Κι εκεί και έμεινες, μέχρι πότε;

« έμεινα μέχρι τα δεκαοχτώ μου. Μετά ανέβηκα στην Αθήνα, σπούδασα. Τελείωσα στο Πάντειο, Ιστορία του ελληνικού και Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Τελείωσα το 1999.»

Μετά από τις σπουδές με τι ασχολήθηκες;

« δούλεψα για τη ΤΥΙ για τέσσερα χρόνια. Ήμουν υπεύθυνος γραφείου κινήσεων στο αεροδρόμιο και μετά για οχτώ χρόνια σαν υπεύθυνος νυχτερινής βάρδιας για μεγάλη αλυσίδα ξενοδοχειακή. Ήμουν σαν διευθυντής βάρδιας. Δούλεψα στην Κω στην αρχή και μετά ανέβηκα εδώ. Οι γονείς μου ασχολούντουσαν με τον τουρισμό σαράντα χρόνια. Είχαμε και έχουνε δύο χρυσοχοεία. Από μικρός ήμουν γαλουχημένος στα θέματα του τουρισμού.»

Να υποθέσω ότι, αφού βρίσκεσαι σε αυτή την κατάσταση τώρα, δεν έχεις σχέσεις με τους δικούς σου;

« ναι, ναι, σωστά, δεν έχω καμία σχέση, αυτό είναι προσωπική επιλογή λόγω διαφορετικών αντιλήψεων. Είναι γνώστες της κατάστασης στην οποία βρίσκομαι απλά έχουμε διακόψει τις "διπλωματικές μας σχέσεις" για προσωπικούς λόγους αλλά δεν θα ήθελα να επεκταθώ. Τώρα όσον αφορά το θέμα που άπτεται της έρευνας που κάνεις μπορώ να σου πω ότι θέλεις. »

Πως φτάσαμε ως εδώ;

«Τι να σου πω, από κει που ήμουν τακτοποιημένος, είχα μια καλή δουλειά, καλοπληρωμένη, είχα τη ζωή μου, μια μέρα ο εργοδότης μου αποφάσισε, λόγω περικοπής των επιδοτήσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, να κλείσει την ξενοδοχειακή μονάδα στην οποία τότε εργαζόμουνα. Κι άκου τώρα να δεις τι γίνεται, μας είχε για ένα διάστημα να περιμένουμε γιατί μας έλεγε πως θα μας μετέθετε σε κάποια άλλη ξενοδοχειακή μονάδα της αλυσίδας, στην Κέρκυρα, στην Κρήτη, στην Κω, στη Ρόδο... Αλλά τη στιγμή που δεν είχε τα κεφάλαια να χτίσει καινούρια μονάδα εμείς μείναμε με τη χαρά... Ακόμα δεν μας έχει αποζημιώσει... Είμαστε ακόμα στο σημείο που, όταν και αν, γίνουν τα δικαστήρια και βγάλουν κάτι, τότε θα αποζημιωθούμε. Έχουμε κινηθεί δικαστικά όχι μόνο εγώ αλλά εκατοντάδες άλλοι που εργαζόμασταν στον όμιλο.»

Η διακοπή των σχέσεών σου με τους δικούς σου έχει προηγηθεί αυτού του γεγονότος;

« ναι, ναι, γιατί, από μικρός ακόμη, δεν μπορούσα στη νοοτροπία του να συνεχίσω την πατροπαράδοτη παράδοση της οικογένειας. Να κάνω αυτό που ήθελε ο μπαμπάς και η μαμά. Οι αδελφές μου έχουνε κάνει αυτό που έχει πει ο μπαμπάς οπότε... Η μία είναι στη Σουηδία γιατρός και άλλη είναι στην οικογενειακή επιχείρηση. Εγώ ας πούμε ήθελε ο πατέρας μου να σπουδάσω δικηγόρος εγώ όμως ήθελα να μπω στο διπλωματικό σώμα. Μιλάω άπταιστα αγγλικά γερμανικά, μιλάω και ολλανδικά, για τα αγγλικά και τα γερμανικά

έχω πάρει πτυχία. Το θέμα είναι τώρα ότι, μεγαλωμένος σε ένα νησί που ναι μεν σου έδινε τα εχέγγυα να φτιάξεις τη ζωή σου γιατί η δουλειά είναι στρωμένη κι όλα είναι ρόδινα, εσύ αποφασίζεις να πας κόντρα στο ρεύμα. Και ναι μεν η επιλογή μου αυτή για το διπλωματικό σώμα μπορεί να είναι κοινωνικά αποδεκτή παρ' όλα αυτά ήταν κόντρα στη θέληση του πατέρα μου.»

Υπήρχε και κάποιο πρόβλημα με χρήση;

« όχι, καμία σχέση. Να φανταστείς ακόμα και τώρα δεν καπνίζω ούτε τσιγάρο. Ούτε καφέ.»

Είχες κάποιο άλλο πρόβλημα εθισμού; Πίνεις αλκοόλ; Παίζεις τζόγο;

« όχι τα νορμάλ, παίζω πότε - πότε κανένα τζόκερ, ένα Προπό...»

Για να καταλάβω τώρα. Μένεις χωρίς δουλειά, ούτε ο πρώτος είσαι ούτε ο τελευταίος. Έχεις σπουδές από πίσω, έχεις επαγγελματική εμπειρία, τι γίνεται από κει και πέρα; Πως έφτασες ως εδώ;

« κοιτά να δεις τι έγινε με το θέμα της δουλειάς. Πάω εγώ κάνω αίτηση σε άλλο ξενοδοχείο. Μου λένε θέλει συστατική επιστολή. Όταν εσύ κλείνεις ή με διώξεις τι συστατική επιστολή να μου δώσεις; Δεν δίνεις... και το να έπαιρνα από την προηγούμενη δουλειά μου δεν μέτραγε γιατί ήθελα συστατική επιστολή πάνω στο ίδιο αντικείμενο. Όταν πήγα να κάνω την αίτηση τους είπα κάτι πολύ απλό. Έχω εννιά χρόνια συνεχόμενα ένσημα στον ίδιο εργοδότη. Χειμώνα καλοκαίρι. Αν δεν ήμουν σωστός θα με κρατούσε εννιά χρόνια; Απλή λογική, βγάλε το θέμα του πτυχίου, βγάλε τις ξένες γλώσσες, βγάλτα όλα και έρχομαι εγώ και σου κάνω αίτηση για μια θέση για την οποία ενδιαφέρομαι, Και σου παρουσιάζω αυτά τα χαρτιά, αυτά τα προσόντα. Και μου λες εσύ ότι θέλεις συστατική επιστολή. Και σου λέω εγώ ότι δεν μπορώ να στη δώσω γιατί ο χ, ψ, προηγούμενος εργοδότης μου δεν μου τη δίνει, αλλά μπορώ να σου προσκομίσω τα ένσημα, τα οποία είναι χειμώνα καλοκαίρι κάτι το οποίο δηλώνει ότι εννιά χρόνια δούλευα εκεί. Τι σημαίνει αυτό; ότι εννιά χρόνια ήμουν καλός και τώρα ξαφνικά μπορεί να τα κάνω θάλασσα; Δεν ξέρω αν το θέμα της συστατικής επιστολής ήταν πρόσχημα, ίσως ο λόγος για τον οποίον εγώ δεν προσελήφθηκα είναι γιατί ήμουν πολύ ψηλά αμειβόμενος ή παίζει και το γεγονός να είχα περισσότερα προσόντα από αυτά που απαιτούσε η θέση. Μου το χουνε πει και αυτό. »

Και μένεις λοιπόν χωρίς δουλειά. Και μετά;

« είχα κρυμμένα κάποια λεφτάκια τα οποία μου έφτασαν για περίπου δεκαπέντε μήνες. Στη συνέχεια δεν μπορούσα να πληρώνω νοίκι, πούλησα ότι είχα και δεν είχα, να! με αυτά τα πράγματα έχω μείνει πια, που βλέπεις, και μετά βρέθηκα στο δρόμο. Αυτό συνέβη πριν από δυόμισι χρόνια και άρχισα να ψάχνομαι για το τι θα κάνω από δω και πέρα...»

Εδώ στη Κλίμακα πώς βρέθηκες; Πώς έμαθες;

« Έτυχε να βρεθώ σε μια ομήγυρη ανθρώπων, άστεγων. Και μια μέρα έτυχε να συγκεντρωθούν όλοι μαζί για να έρθουν εδώ να κάνουν μπάνιο, ήταν το τυπικό τους ραντεβού, Και μου λένε "δεν έρχεσαι και εσύ" και έτσι ήρθα. Δεν έρχομαι και πολύ συχνά γιατί δεν κερδίζεις και τίποτα. Πρόσεξε να δεις ποιο είναι το οξύμωρο της υπόθεσης, Πιο πολύ μπορεί να βρεις ανθρώπους στο δρόμο που να ενδιαφέρονται και να σου φέρουν μια

αλλαξιά ή επειδή φοβούνται μήπως είσαι χρήστης να σου πούνε "κοίτα να δεις επειδή δε σε εμπιστεύομαι, θα πάμε μαζί, να σου πληρώσω εγώ το ξενοδοχείο, να κάνεις το μπάνιο σου, Αλλά θα πάμε μαζί, θα στο πληρώσω αλλά θα ξέρω ότι θα μπεις μέσα, θα κάνεις το μπάνιο σου και θα μείνεις.". Μου έχει τύχει αυτό αρκετές φορές το οποίο βέβαια δεν είναι κατακριτέο, ίσα-ίσα... Ίσως επειδή οι άνθρωποι αυτοί έχουν δει πάρα πολλά λειτουργούν έτσι. Από τη στιγμή που δεν έχεις τέτοια χούγια πάμε να σου πληρώσω μια μέρα το ξενοδοχείο, αφού έχω τη δυνατότητα να πληρώσω δέκα, δεκαπέντε, είκοσι ευρώ το ξενοδοχείο, να μείνεις, να κάνεις μπάνιο και το πρωί σηκώνεσαι και φεύγεις, δες τι θα κάνεις, να ψάξεις καμιά δουλειά, από εκεί και πέρα...»

Νιώθεις εγκλωβισμένος σε αυτή την κατάσταση;

« με συνθλίβει κατ αρχήν το γεγονός ότι δεν υπάρχει κοινωνική πολιτική. Με θλίβει το γεγονός ότι ο κόσμος δηλώνει άγνοια για ένα θέμα που ανά πάσα στιγμή μπορεί να χτυπήσει και τη δική του πόρτα. Με θλίβει το γεγονός ότι μένοντας άστεγος ο οποιοσδήποτε και για οποιονδήποτε λόγο χάνει την προσωπικότητά του και την υπόληψή του ως οντότητα. Σου καταρρακώνεται το ηθικό, σου τσαλαπατιέται η προσωπικότητά σου. Δηλαδή το βλέπεις ακόμα και στο δρόμο, περπατάς και σε κοιτάει ο άλλος κάπως. Δηλαδή τι παραπάνω έχει ένας που προς το παρόν είναι στεγασμένος κι ένας άστεγος; Και η διαφορά; Καμία. Στην ουσία είναι ένα άλφα στερητικό. Που ανά πάσα ώρα και στιγμή όμως αυτό ανατρέπεται. Αλλά πρόσεξε τώρα να δεις τι γίνεται, εάν υποθέσουμε ότι το κράτος αυτή τη στιγμή σκοπεύει να κάνει κάτι που το πρόβλημα είναι ακόμα σε νηπιακή μορφή τι θα γίνει σε πέντε, έξι μήνες που θα έχει γιγαντωθεί; Γιατί, αν υποθέσουμε ότι τα νούμερα για τα οποία μιλάνε στη πιάτσα είναι σωστά και τα οποία μιλάνε για ένα νούμερο γύρω στους είκοσι χιλιάδες αστέγους, που για μένα είναι πάρα πάνω αλλά ας δεχτούμε αυτό, και το οποίο μεγαλώνει με γεωμετρική πρόοδο μέρα με την ημέρα, τι θα κάνεις όταν θα φτάσουνε εκατό, εκατοπενήντα χιλιάδες; Θα πεις α, δεν ήμουν α γνώστης, α, δεν είχα προνοήσει; Α, δεν περίμενα να χτυπήσει την πόρτα τη δική μου; Εδώ έχουμε φτάσει δύο εκατομμύρια άνεργοι. Έχουμε φτάσει να δουλεύουν οι Κούρδοι, οι Πακιστανοί και οι κάθε λογής αλλοδαποί με πέντε, έξι, δέκα ευρώ μεροκάματο την ημέρα και όλοι οι Έλληνες κάθονται. Βέβαια, τώρα θα μου πεις, ο Έλληνας έχει από τη φύση του κι ένα κακό, είναι κακομαθημένος. Ίσως να μην πήγαινε σε μια δουλειά για δέκα ευρώ. Βέβαια οι μισθοί έχουν πέσει αλλά μακάρι να είχα δουλειά και να έπαιρνα τόσα κι εγώ. Κοίταξε να δεις εγώ ποτέ δεν είχα παρωπίδες, αν εξαιρέσεις το γεγονός ότι θεωρούμαι ότι ήμουν ιδιαίτερα καλοπληρωμένος αλλά εντάξει, προσέφερα έργο. Γιατί δεν ήτανε κάτι απλό να έχεις να κρατήσεις μια ολόκληρη βάρδια και να έχεις επωμιστεί όλες τις ευθύνες, να πρέπει να λογοδοτήσεις ακόμα και για το ποιο παραμικρό λάθος της βάρδιας σου. Έλα εδώ Μιχάλη, γιατί προέκυψε αυτή η διαφορά; Άντε βρες... άντε και να πρέπει να καλύψεις και τον συνάδελφο που μπορεί να ήταν νεότερος και μπορεί να έκανε το λάθος. Εντάξει, εκεί, λόγω συναδελφικής αλληλεγγύης, θα πρέπει να πεις ότι το έκανα εγώ και δεν το 'κανε εκείνος.»

Να σε ρωτήσω κάτι προσωπικό;

« πόσο προσωπικό; »

Φαντάζομαι ότι όλο αυτό το διάστημα που είσαι σε αυτή τη κατάσταση θα έχεις φτάσει σε σημεία οριακά..

« όχι ακόμα. Έχω φοβερή υπομονή. »

Δε σκέφτηκες να ρίξεις τα μούτρα σου και να πας να ζητήσεις βοήθεια από τους δικούς σου; από την αδελφή σου; τον πατέρα σου;

« όχι, όχι. Γιατί εγώ έχω μεγαλώσει με μια νοοτροπία που εκεί που φτύνω δεν γλείφω. Με ότι αυτό συνεπάγεται... Και αναλαμβάνω και το κόστος. Διότι αν κάνω κάτι διαφορετικό δεν φοράω παντελόνια.»

Να μη ρωτήσω αν υπάρχει τώρα κάποια σύντροφος;

« τώρα ναι... αυτό άστο... Αυτό είναι όνειρο θερινής νυκτός Που έλεγε κι ο Σαίξπηρ. Και το αποφεύγω εν λόγου γνώσεως για ξέρω ότι δεν μπορώ να τη συντηρήσω. Γιατί έχω μεγαλώσει, όπως όλοι μας δηλαδή, που όταν έχω κάποια δίπλα μου δεν θέλω να της λείπει κάτι. Όταν το παραμικρό από αυτά που εγώ έχω θέσει ως στάνταρ δεν πληρείται από μέρους μου τότε καλύτερα να μην το επιχειρείς. »

Μπορείς να μου περιγράψεις μια τυπική μέρα σου;

« λοιπόν εγώ κοιμάμαι σε ένα προαύλιο Εκκλησίας , όχι εδώ στη γέφυρα, στην Αιόλου, στην Αγία Ειρήνη. Μένω μόνος μου εκεί. Ξυπνάω έξι η ώρα το πρωί γιατί έχει λειτουργία οπότε εκ των πραγμάτων δεν πρέπει να είμαι εκεί όταν έχει λειτουργία. Ευτυχώς, το ευτυχώς σε εισαγωγικά πάντα, επειδή με γνωρίζουν οι άνθρωποι της γειτονιάς, μου προσφέρουν πρωινό. Ένα χυμό, μια τυρόπιτα, μια μπουγάτσα, κανά κουλουράκι, κανά κομμάτι κέικ... Μετά θα βγω μέχρι τις δώδεκα να βρω κανένα μεροκάματο. Όπως να πάω σε καμία λαϊκή να κουβαλήσω τελάρα. Συνήθως βέβαια δεν βρίσκω αλλά εντάξει το παλεύω, λες μήπως και... Συνήθως μετακινούμαι με τα μέσα μαζικής μεταφοράς αλλά ανήκω στο πλήθος της μαύρης επιβίβασης, της λαθραίας μεταφοράς. Και αυτό γίνεται γιατί οικονομικά δεν μας παίρνει, όχι ότι το κάνω γιατί μου αρέσει. Οπότε χρησιμοποιώ τα μέσα αυτά με κάποιο πλάγιο τρόπο χωρίς να χρειάζεται να πληρώνω. Μετά έχω το θέμα του συσσιτίου και όχι μόνο. Εν τω μεταξύ λόγω του θέματος των λεμφαδένων που εμφάνισα καρκίνο, έχω τακτικά ραντεβού στο νοσοκομείο όπου με παρακολουθούν. Κατ εξαίρεση βέβαια γιατί είμαι ανασφάλιστος. Να είναι καλά οι άνθρωποι στον Ευαγγελισμό...»

Συνήθως πού πας για φαγητό; σε κάποια Εκκλησία; Στο Δήμο;

« μπα, τα αποφεύγω αυτά γιατί η ποιότητα δεν είναι ηρέπυσα. Όποτε, αν έχω μαζέψει κάποια λεφτά κατά τη διάρκεια της ημέρας αγοράζω και τρώω κάτι ή αργά το βράδυ όταν γυρίζω πίσω εκεί που κοιμάμαι ίσως περάσει κάποια κυρία και μου αφήσει κάποιο φαγητό, της γειτονιάς πάλι, Αλλά δεν είναι επί καθημερινής βάσεως, μη νομίζεις, δεν μπορούν κι αυτοί να με σιτίζουν καθημερινά, απλώς όταν τους περισσεύει ένα πιάτο φαΐ για να μην το πετάξουν το φέρνουν στο Μιχάλη που ξέρουν ότι κοιμάται εκεί στην Εκκλησία. Δεν μαζεύομαι εκεί κάποια συγκεκριμένη ώρα, εξαρτάται, έχει τύχει να μαζευτώ και στις εφτά το απόγευμα και στις εννιά και στις δύο το πρωί. Δηλαδή γιορτινές μέρες λόγω χάριν λόγω κάποιων αγρυπνιών και λειτουργιών που λαμβάνουν χώρα το απόγευμα και κρατάνε επί μακρόν γυρνάω αργότερα.»

Ζητιανεύεις καθόλου;

« έχει τύχει και αυτό. Στην αρχή, είναι αλήθεια ότι λες ότι δεν θα το κάνεις. Αλλά μετά ρίχνεις τα μούτρα σου. Βέβαια το να κάνεις τράκα όπως το λένε στη πιάτσα διαφέρει. Άλλη τράκα θα κάνει ας πούμε το παιδί που είναι εθισμένο σε κάποια ουσία και άλλη τράκα θα κάνω εγώ. Δηλαδή η δικιά μου η τράκα είναι: κάθομαι σε μια γωνιά και αν περάσεις και

θέλεις να μου δώσεις, θα μου δώσεις. Ενώ το παιδί που είναι υπό την επήρεια κάποιας ουσίας είναι πιο φορτικό στο να ζητήσει λεφτά.»

Νιώθεις ότι από τη στιγμή που βρέθηκες σε αυτή τη κατάσταση μέχρι τώρα έχεις αλλάξει σαν άνθρωπος;

« νιώθω ότι έχω σκληρύνει με τους ανθρώπους. Είμαι πιο δύσπιστος. Δηλαδή μου έχει τύχει περίπτωση να είμαι κάπου και να πίνω καφέ και να είναι και μια κοπέλα χωρίς να γνωρίζει ότι και εγώ είμαι στην ίδια κατάσταση κι έρχεται και κάνει τράκα. Και μου λέει "θέλω να φάω". Λέω "εντάξει να σου πάρω δύο τυρόπιτες", μου λέει "όχι δώσε μου τα λεφτά να πάρω εγώ τις τυρόπιτες ". Εντάξει, καταλαβαίνεις, ήθελε να γίνει. Οπότε, μου λες θες να φας, έχω εγώ την οικονομική δυνατότητα να σου πάρω δυο τυρόπιτες να φας, από που έχω εγώ τα λεφτά, που τα βρήκα, δεν σε αφορά από τη στιγμή που εγώ έχω τη διάθεση να σου προσφέρω κάτι να φας. Κι εσύ μου λες "όχι θέλω τα λεφτά". Ε, μη με δουλεύεις μπροστά στα μάτια μου. Εν τω μεταξύ έχω και αυτό, τους λέω ότι είμαι άστεγος και δεν με πιστεύουν. Ο κόσμος βλέπεις πιστεύει ότι εγώ πρέπει να είμαι βρομιάρης, να είμαι λέτσος. Να σου πω κάτι και σε δέκα μέρες να έρθεις να μου πάρεις συνέντευξη και παλιά ρούχα να φοράω και τα γένια μου να έχουν μεγαλώσει και να πάμε κάπου και να τους πεις ότι ο Μιχάλης είναι άστεγος πάλι δεν θα σε πιστέψουν. Επειδή δηλαδή φτιάχνεσαι, περιποιείσαι, ξυρίζεσαι, να μην αφήσεις ας πούμε τέσσερις μήνες τα γένια να είσαι σαν παπάς, σου λένε "εσύ είσαι τώρα άστεγος;". Τρελαίνεσαι, τη μια σε βλέπουν με τα γένια μέχρι κάτω σου λένε "εσύ είσαι άστεγος τώρα;", την άλλη σε βλέπουν ξυρισμένο σου λένε πάλι "εσύ είσαι άστεγος;". Τελικά αποφάσισε, είμαι ή δεν είμαι άστεγος... Τελικά πώς είναι ο άστεγος; Να ξέρουμε, να φτιάξουμε ένα καλούπι, να το ακολουθούμε όλοι. Δηλαδή το ότι είμαι άστεγος σημαίνει ότι πρέπει σώνει και καλά να είμαι και τοξικομανής; »

Πιστεύεις ότι θα αλλάξει κάτι; Είσαι αισιόδοξος για το μέλλον;

« κοίταξε να δεις εκ φύσεως είμαι αισιόδοξος αλλά κάποιες στιγμές βλέπω ότι το ίδιο το κράτος σε διώχνει. Οπότε δύο είναι τα τινά, ή θα κάτσω και θα μαζέψω χρήματα ενός χρόνου και θα πάρω των ομματιών μου και θα πάω στο εξωτερικό ή να πάω πιο κάτω; δεν μπορεί να πάω πιο κάτω.»

Το να βρεθεί να σου δώσει κάποιος δουλειά το έχεις αποκλείσει ως πιθανότητα; ως προοπτική;

« το θέμα δεν είναι να βρεθεί να μου δώσει δουλειά. Εγώ είμαι από τους ευπροσάρμοστους ανθρώπους. Δεν λέω ότι σώνει και καλά πρέπει να πάω να δουλέψω σε ξενοδοχείο. Έχω είμαι τόσο εύκαμπτος στο θέμα της εργασίας που δεν με νοιάζει να είναι στον ξενοδοχειακό τομέα ή στον τουριστικό τομέα. Μπορώ να πάω να μαζεύω φράουλες ας πούμε. Ελιές, πορτοκάλια, ροδάκινα, δεν με νοιάζει, φτάνει να ξέρω ότι έχω δουλειά. Ότι μπορώ να συντηρώ τον εαυτό μου αξιοπρεπώς. Εντάξει, δεν έχω την αυταπάτη ότι θα φτάσω να παίρνω τα χίλια οκτακόσια ευρώ που έπαιρνα προ κρίσης, ας παίρνω εφτακόσια οκτακόσια ή εξακόσια αλλά τουλάχιστον να έχω τη στέγη μου, το ζεστό μου το νερό, να ξέρω ότι μπορώ να κάνω ένα μπάνιο, έχω το κρεβάτι μου... και να χω εξακόσια, εφτακόσια ευρώ το μήνα για να περάσω σαν άνθρωπος... »

Ποιο πιστεύεις ότι είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζεις αυτή τη στιγμή;

« κοίταξε να δεις μαζί με όλα τα άλλα που έχω να αντιμετωπίσω είναι και το πρόβλημα

υγείας που έχει να κάνει με το πρόβλημα με το καρκίνο στους λεμφαδένες και για το οποίο πρέπει να περνάω τακτικά από κάποιες εξετάσεις . Οι οποίες εκτός του ότι είναι πολυδάπανες και ευτυχώς προς το παρόν μου τις καλύπτουν κάποιοι γιατροί από τον Ευαγγελισμό, να είναι καλά οι άνθρωποι κι όλο το προσωπικό, αυτό για πόσο θα κρατήσει; τι θα κάνω; Αυτό με απασχολεί περισσότερο. Αν δεν είμαι υγιής πως θα πάω να προσφέρω; Δηλαδή αν υπάρξει μια υποτροπή πως θα βγω στην αγορά εργασίας; Πως θα έρθω να σου πω θέλω δουλειά αλλά κοιτάξε να δεις κάθε τέσσερις μήνες θέλω έξι δέκα δώδεκα μέρες άδεια;»

Δεν δικαιούσαι κάποιο επίδομα;

« τι επίδομα; Σε κάποια άλλη χώρα ίσως, στην Ελλάδα όμως όχι. Το έχω ψάξει, από την πρόνοια δεν μου δίνουνε. Έχω και κομμένο τένοντα του δεξιού μου ποδιού αλλά τίποτα... δεν μου δίνουν... δεν πληρώ τις προϋποθέσεις. Πρέπει δηλαδή να πάω να πάρω ένα σέο (εννοεί σύριγγα) να κάνω μια, να κολλήσω εϊντς και να πάω να τους πω ορίστε κόλλησα δώστε μου τα χίλια τετρακόσια τόσα το δίμηνο. Φαντάσου ότι ο μόνος τρόπος για να πάρεις τώρα πια ένα επίδομα είναι αυτός. Ή να πας σε έναν ψυχίατρο, ψυχολόγο και να σε πλακώσει στα ψυχοφάρμακα. Ε, πώς, κάτσε ρε φίλε, έβγαλες πανεπιστήμια, ξέρεις τόσες γλώσσες, έχεις αυτήν τη σταδιοδρομία και θέλεις να μας πεις ότι ξαφνικά σου την έδωσε; Δεν μπορώ να πω σε αυτό το τριπάκι εγώ. Έχω μάθει αλλιώς εγώ. Έτσι έχω μάθει...»
Σ' ευχαριστώ πολύ για σήμερα.
« τίποτα, να σαι καλά, τα λέμε... »

8η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ, ετών 50.

Γεια σου Δημήτρη,

« Θα ήθελα να σου πω κατ αρχήν ότι το προφίλ του άστεγου τα τελευταία χρόνια έχει αλλάξει. Δεν είναι πλέον ο ψυχασθενής, ο τοξικομανής , ο παραβατικός που έφυγε από κάποια φυλακή ή άνθρωποι του δρόμου. Εγώ εδώ έχω γνωρίσει κάποιους ανθρώπους που δεν έχουν καμία σχέση με αυτά, ο άνθρωπος δεν έχει δουλειά και έχει σπουδάσει. Εγώ ας πούμε γιατί να είμαι αυτή τη στιγμή ο άστεγος; Γιατί να είμαι στο δρόμο; »

Εσύ μου είπες ότι ήσουν χορευτής. Για πόσα χρόνια;

« κοίτα, είμαι τώρα πενήντα χρονών, του '62 γεννηθείς, 13 Αυγούστου του 1962, με κόρη που σπουδάζει ιατροδικαστής, με γυναίκα οικονομολόγο, άσχετα αν χωρίσαμε, μου μεγάλωσε δύο παιδιά. Έχω έναν γιο και μια κόρη.»

Πόσο χρονών είναι τα παιδιά σου;

« είκοσι τριών στα είκοσι τέσσερα είναι η κόρη και στα είκοσι ο γιος.»

Αυτός σπουδάζει κάπου;

« όχι, τον βλέπω ότι κάπου δεν είναι των γραμμάτων.»

Η γυναίκα σου τι δουλειά κάνει; Σαν τι;

« η γυναίκα μου είναι της ΑΣΟΕΕ, είναι οικονομολόγος, αλλά εργάζεται σαν λογίστρια.»

Και πόσο καιρό έχετε χωρίσει, αν επιτρέπεται;

« εδώ και πέντε χρόνια και παραπάνω, σε ένα δίμηνο φτάνουμε αισίως τα έξι. »

Τους βλέπεις καθόλου;

« κανονικά. Χωρίσαμε πολιτισμένα. Φαντάσου ότι μένουν στο σπίτι μου, το οποίο το έχω γράψει στα παιδιά αλλά έχω κρατήσει την υψηλή κυριότητα . Επειδή δεν ήξερα πως θα έρθουν τα πράγματα, δεν είναι ότι με φόβιζε μήπως κάνει κάποιον άλλο γάμο, ίσα-ίσα που είμαι πολιτισμένος άνθρωπος και της έλεγα να βρει κάποιον άνθρωπο γιατί είναι ακόμα μικρή, γιατί οι γυναίκες και άντρες έχουν τις ίδιες ανάγκες, δεν είμαι φαλλοκράτης... Απλά εμένα με φοβίζει μήπως γυρίσει τα παιδιά μου εναντίον μου, " ο κακός ο μπαμπάς ", " η καλή η μαμά ". Ευτυχώς μέχρι τώρα δεν έχει συμβεί κάτι τέτοιο και προς τιμή της αλλά επειδή εγώ από εμπειρία, από χωρισμένα ζευγάρια, έχω ακούσει κάτι ιστορίες φρικαλέες που οι γυναίκες χρησιμοποιούν τα παιδιά προκειμένου να τιμωρήσουν τον άντρα τους ενώ εμείς κάναμε τα παιδιά με τόση αγάπη. Γιατί εγώ όταν έκανα παιδιά τα έκανα συνειδητοποιημένα δεν τα έκανα για χάρη μόστρας. Ούτε τα έκανα από κανένα ατύχημα.»

Εσύ είσαι γεννημένος εδώ; Αθήνα;

« ναι, η καταγωγή μου είναι από Κρήτη και από Μικρά Ασία. Ήτανε πρόσφυγες. Τον τελευταίο καιρό ήτανε στην Αίγυπτο. Ήταν καλόπαιδο ο παππούς μου. Φαντάσου ότι το όνομά του ήτανε γραμμένο στα γραφεία της εδώ Γκεστάπο. Στην κατοχή ήτανε σαλταδόρος, ήτανε και λίγο ταυράκι, πήγε, πλακώνει δύο Γερμανούς, τους παίρνει τον φίλο του και φύγανε. Πήγανε στην Αίγυπτο, η μάνα μου γεννήθηκε εκεί, είναι ελληνοαιγύπτια, από την Αλεξάνδρεια. Εντωμεταξύ ήτανε κι αντιστασιακός, του κολλήσανε την ταμπέλα του κουμμουνιστή ενώ αυτό δεν ισχύει αλλά...»

Οι γονείς σου ζούνε;

« οι γονείς μου ναι, ο παππούς μου όχι. Εδώ Αθήνα ζούνε »

Αδέλφια έχεις;

« ναι, μια αδελφή έχω, μικρότερη, παντρεμένη »

Δεν ξέρει κανείς τους για σένα;

« όχι, κανένας. Έχουν καταλάβει ότι περνάω δύσκολα οικονομικά. Αυτό το άφησα να εννοείται, τους το έχω δείξει. Γιατί φαντάσου έναν άνθρωπο που ήτανε αβέρτος, γιατί εγώ έβγαζα πολλά λεφτά. Γιατί τότε το έθνικ που σπούδασα δεν σπούδασα μόνο ελληνικά, μπορώ να σου χορέψω Πάγκουι από τη Γκάνα μέχρι σάλσα, το καταλαβαίνεις σε τι επίπεδο; Και το σπούδασα, είμαι από τους λίγους που έχουν σπουδάσει αυτό. Έβγαλα μία σχολή, ένα παράλληλο, όχι ΑΕΙ αλλά ΤΕΙ πάνω στο χορό.»

Μου είπες νωρίτερα ότι είσαι δύο, δυόμισι χρόνια στο δρόμο. Πόσα χρόνια είσαι άνεργος;

« ουσιαστικά είμαι τέσσερα, πέντε χρόνια άνεργος. Από τότε εργαζόμουνα περιστασιακά.

Εγώ δούλευα σε μαγαζιά και σε συναυλιακούς χώρους. Ξέρω από τον Βασίλη Παπακωνσταντίνου μέχρι όλους σε αυτό το χώρο και διατηρώ κάποιες επαφές. Αλλά τώρα κάτι Φέιμ στόρι που βγάζουνε στην τηλεόραση προτιμούν αυτά τα παιδιά προκειμένου να είναι χαμηλόμισθα. Εγώ ας πούμε θα πάω και θα ζητήσω άλλα λεφτά.»

Έτσι τώρα μπορείς να χορέψεις; ασκείσαι;

« ναι, αμέ, κανονικά. Έχω σχολές που πηγαίνω, έχω κρατήσει τις επαφές με αυτό το χώρο χωρίς να ξέρουν ότι είμαι άστεγος. Και πάω εκεί και μπορεί ας πούμε να χορέψω ένα τσάμικο ή να χορέψω ένα Άφρικα.»

Χρήματα, έστω και περιστασιακά, βγάζεις από αυτή τη δουλειά;

« ναι, δεν βγάζω βέβαια τα χρήματα που έβγαζα. Δεν έχω πλέον αυτό το ψώνιο, έχει φάει λάσπη η μούρη μου... άσε... Ξέρεις τι είναι να μου σκάσει μια πιτσιρίκα σε ένα μαγαζί και να ναι εκεί μια ομάδα ανθρώπων Και να είναι εκεί μία πιτσιρίκα και να με αμφισβητεί. Της λέω " κοριτσάκι μου τι έχεις να μας δείξεις; Τα ωραία μπουτάκια σου που τα δείχνεις στον κόσμο; Ούτε αυτό δεν μπορείς να κάνεις καλά." . Γιατί και η πουτανιά, με συγχωρείς για τη λέξη, θέλει τέχνη... Έχω δουλέψει νύχτα, έχω συνεργασθεί με Μαρασούληδες και στο θέατρο... »

Προσπαθώ να φανταστώ πως είναι για σένα τώρα, από κει που ήσουν μέσα στη λάμψη και τα φώτα...

« κοιτάξε Φωτεινή, είναι και προσωπικές αστοχίες. Δεύτερον, το χορευτικό έχει ημερομηνία λήξης. Ο χορευτής, το μανεκέν, ο ηθοποιός... Ξέρω πότε έπρεπε να κατέβω από το σανίδι. Βέβαια δεν ήμουν πια το παιδάκι, ο δεκαεφτάρης που πέταγε κι έκανε πιρουέτες τρελές...»

Έχεις κάποια σχέση τώρα;

« ναι »

Μένετε μαζί;

« μαζί μένουμε, είναι και αυτή άστεγη»

Που μένετε;

« στο δρόμο, στο δρόμο, όχι σε κάποια καβάντζα, στο δρόμο, κανονικά »

Την γνώρισες τώρα, στο διάστημα που είσαι άστεγος;

« ναι, και με σοβαρά προβλήματα. Εγώ δηλαδή μπορώ να μείνω άστεγος αυτή όμως όχι. Έχει σοβαρά προβλήματα υγείας. Κινδυνεύει να πεθάνει άμεσα. Είναι πρώην τοξικομανής και είναι οροθετική.»

Δεν σε φοβίζει αυτό;

« το έχω ξεπεράσει. Έχω ενημερωθεί, τι πρέπει να κάνω και τι όχι, κάνω εξετάσεις, δεν δίνω πια αίμα σαν αιμοδότης όπως ήμουν. Οι εξετάσεις μου είναι καλές μέχρι τώρα γιατί

παίρνω προφυλάξεις.»

Κάνει ακόμα χρήση εκείνη;

Είναι στον ΟΚΑΝΑ, στο πρόγραμμα υποκατάστασης. Ξέρεις εγώ έχω ένα θέμα με αυτά τα προγράμματα. Δεν με τρομάζει τόσο το θέμα της ένεσης, της χρήσης. Περισσότερο με φοβίζει αυτό, το κυνήγι, η τσίτα, πότε να κοιμηθούμε, να ξυπνήσουμε, να τρέξουμε, εκεί το μυαλό της. Δεν είναι μόνο αυτό η ζωή... Τον τελευταίο καιρό μου έχει βγάλει βία, την έχω χτυπήσει για να σταματήσει. Και έχει σταματήσει. Το τελευταίο διάστημα έπαιρνε μεθαδόνη και έπαιρνε και χάπια, υπνοστεντόν, βουλμπεγκάλ...Τα έχω μάθει όλα, έχω γίνει εξπέρ χωρίς να είμαι χρήστης. Κι ένας λόγος που έκανα τέσσερις, πέντε συνεδρίες με έναν ψυχολόγο από εδώ από την Κλίμακα ήταν κι αυτός. Γιατί η βάση της Κλίμακας είναι τα θέματα ψυχικής υγείας, οι άστεγοι προέκυψαν στην πορεία. Δεν είχαν καμία σχέση με τους αστέγους. Αν και έχω κάποιους ενδοιασμούς γι αυτό το κομμάτι. Γιατί για μένα ο άστεγος είναι ένα ανεξάρτητο κομμάτι. Δηλαδή όταν θα μιλήσεις στον ψυχασθενή η σε μένα τον άστεγο θέλει άλλη προσέγγιση. Στη γέφυρα που είμαι, άθελά μου έγινα ο μπαμπάς και η μαμά. Εκεί που ήμουνα μόνος μου μαζευτήκανε άλλα δέκα άτομα που οι περισσότεροι είναι ψυχικά ασθενείς, εκτός από μένα, τον Χαμίντ που είδες και άλλο ένα παιδί. Όλοι παίρνουν φάρμακα. Είναι χρόνιοι πάσχοντες ψυχασθενείς που έχουν νοσηλευτεί σε όλα τα ευαγή ιδρύματα. Δρομοκαΐτειο, Δαφνί... Και τώρα άκου πλάκα να δεις που παθαίνω. Έχω έναν που είναι στο δρόμο εδώ και δέκα, δεκαπέντε χρόνια, έχει σπίτι που ο αδελφός του, τού το έκαψε. Αυτός το να είναι άστεγος έχει περάσει στο πετσί του, είναι λαμόγιο της επαιτείας. Την επαιτεία δεν την κατηγορώ αλλά εγώ δεν μπορώ να πάω. Ο Μιχάλης ας πούμε μπορεί να πάει έξω από μια εκκλησία. Δεν τον κατηγορώ αλλά εγώ δεν μπορώ. Καταρχήν θεωρώ ότι αυτό είναι λάθος. Θα μου δώσεις μία, θα μου δώσεις δύο, θα μου δώσεις πέντε. Μετά θα επαναπαυτώ και δεν θα κάνω κάτι. Να ανοίξω μια εφημερίδα, να ψάξω για δουλειά...»

Αλήθεια μες την ημέρα τι κάνεις; Ξυπνάς το πρωί και μετά τι;

« Ξυπνάω το πρωί θα έρθω μετά εδώ για να πιω τον καφέ μου (εννοεί το κέντρο ημέρας αστέγων της Κλίμακας). Μετά θα τσακώσω την εφημερίδα και αρχίζω να ψάχνω για δουλειά, οποιαδήποτε δουλειά, σου είπα ότι έχω ξεπεράσει πλέον το όριο... και ψάχνω, άσχετα αν τρώω τα μούτρα μου. Γιατί με το που φτάνω σε σένα τον εργοδότη, ενώ στο τηλέφωνό μου τα λες όλα μια χαρά, μετά δεν...»

Τι πιστεύεις ότι φταίει και δυσκολεύεσαι να βρεις δουλειά, όχι μόνο εσύ αλλά και άλλοι;

« τον τελευταίο καιρό το έχουμε κάνει μπουρδέλο. Φταίει και οι Έλληνες. Έχει χαθεί η έννοια της οικογένειας. Αν και δεν συμφωνώ με τη Χρυσή Αυγή, είμαι αλλού πολιτικά, σε κάποια πράγματα έχουν δίκιο.»

Σκέφτομαι μήπως θα βοηθούσε αν, εσύ, ο Γιάννης, ο Μιχάλης που δεν το έχετε πει στους δικούς σας, τους το λέγατε;

« Μπορώ να σου κάνω μια ερώτηση, όπως με ρωτάς εσύ να σε ρωτήσω κι εγώ. Έτσι για να ξεκαθαρίζουν κάποια πράγματα στο κεφάλι μου. Πιστεύεις ότι στα πενήντα μου χρόνια εγώ θα πήγαινα στη μάνα μου και θα της έλεγα "πάρε μου ένα πακέτο τσιγάρα;". Αν υποθέσουμε ότι ζούσες στην ίδια κατάσταση, θα μπορούσες να πας στους δικούς σου να τους ζητήσεις να σου πάρουν ένα πακέτο τσιγάρα; Θα το απόφευγες. Εγώ λοιπόν πρόβλημα δεν έχω στο να φάω, ούτε στα συσσίτια πάω ούτε στο Δήμο. Γιατί το φαγητό

εκεί είναι ένα μπουρδέλο και μισό, δεν τρώγεται με τίποτα. Αν θα καθίσω να φάω εδώ, που δεν παρέχει κάθε μέρα φαγητό, μην κοιτάς τώρα που γίνονται κάποια εξτραδάκια επειδή είναι Χριστούγεννα και φέρανε οι φιλεύπλαχνοι, άσε που έχω κάποιους ενδοιασμούς για αυτό το περί φιλευπλαχνίας, δεν χρειάζεται μόνο τα Χριστούγεννα γιατί και το καλοκαίρι πίστεψέ με στο δρόμο ήμουνα. Απλώς τότε δεν κρύωνα, ζεσταινόμουνα, ενώ τώρα κρυώνω, εντάξει; Τέλος πάντων εγώ δεν θα μπορούσα να ζητήσω από τους δικούς μου, δεν θα μπορούσα να το κάνω, είμαι ψωροπερήφανος. Δεν μπορώ να το ξεπεράσω αυτό το γαμημένο, με το φόβο ότι αύριο, μεθαύριο, μπορεί να γυρίσει η θεία μου και να μου πει, με τη πρώτη προστριβή, γιατί συμβαίνουν κι αυτά, "σε τάισα ρε". Δεν θα μου το πει έτσι αλλά θα μου το δείξει με τον τρόπο της. Και θα το φάω στα μούτρα, αρκετή λάσπη έχω φάει... Εν τω μεταξύ εδώ υπάρχει και άλλο ένα θέμα, ότι εγώ εδώ, είμαι ο μπαμπάς και η μαμά, ο δυνατός, εγώ τους προφύλαξα όταν υπήρξε πρόβλημα με το γήπεδο, εκεί που κοιμόμαστε είναι δίπλα το γήπεδο του Ρουφ. Βρέθηκε λοιπόν ένας μαλάκας και έβαλε στη γκλάβα του ότι εμείς οι άστεγοι που ήμασταν δέκα άτομα εκεί απέναντι, μας βλέπουν οι οικογένειες που φέρνουν τα παιδάκια τους κι έχουνε θέμα, ότι γι αυτό δεν έχουν κίνηση και μας φωνάζει τη δημοτική Αστυνομία. Εν τω μεταξύ εγώ κυκλοφορώ χωρίς ταυτότητα πάνω μου και να σου πω την αλήθεια δεν φοβάμαι. Η Αστυνομία εμένα μου παρέχει ασφάλεια. Με το να έρθει η Αστυνομία εκεί κάτω εμένα είναι χαρά μου. Άσε που εκεί πέρα κάνω πίπες, για να καθόμαστε. Κάνω το φύλακα στο γήπεδο, καθαρίζω, βοηθάω το παπά εκεί στην εκκλησία που φτιάχνεται λόγω σεισμού, συγγνώμη που είμαι λίγο αθυρόστομος, σε θεωρώ... Ξαφνικά λοιπόν που λες φωνάζει τη δημοτική Αστυνομία, μου φέρνει την αστυνομία και παίρνουνε τη Μ. μέσα. Η Μ. είχε λίγο μαύρο και το πήρα πάνω μου, λέω αυτό είναι δικό μου, δεν μου κάνανε τίποτα. Μας αφήσανε και εμένα και την Μ. Προς τιμήν της η Μ. λέει "είναι δικό μου" αλλά ευτυχώς την αφήσανε, τίποτα δεν μας κάνανε, μου κάναμε μια απλή εξακρίβωση... Με είδανε μαζί με τη Μ. και νομίζανε ότι είμαι πρεζάκι και τους λέω "μα δεν είμαι!". Κι όπου πάμε, γιατί πάμε σε κάποια μαγαζιά λίγο περίεργα λίγο κουλτουριζέ, μου αρέσουν τέτοια μαγαζιά, γιατί αν και άστεγος πηγαίνω στις εκθέσεις μου και διαβάζω και βιβλία... Χρησιμοποιώ ότι δυνατότητα μου παρέχεται, πρώτα μπορεί να 'μουνα μέσα στην τέχνη αλλά τότε δεν είχα το χρόνο ενώ τώρα τον έχω. Απεριόριστο. Οπότε τα κυνηγάω αυτά. »

Οπότε, σηκώνεσαι, έρχεσαι εδώ, πίνεις καφέ και μετά; Ψάχνεις για δουλειά;

« έρχομαι εδώ, πίνω καφεδάκι, κάνω το μπάνιο μου, αν είναι μέρα που επιτρέπεται το μπάνιο, θα πάρω και πέντε ρούχα... Η Μ. δεν έρχεται μαζί μου γιατί συνήθως χορηγείται, αν πάρει κανένα take home τότε έρχεται μαζί μου. Αλλού θέλω καταλήξω. Υπάρχουν παιδιά όπως η Μ. που είναι οροθετική, που κανονικά θα έπρεπε να παίρνουν σύνταξη και δεν παίρνουν τίποτα. Τώρα εδώ της είπα και άρχισε να κυνηγάει το θέμα της σύνταξης. Γιατί δεν έχει κανέναν να την στηρίξει, να της πει "μαλάκα κόφτα γιατί όταν πίνεις τα χάπια σε χαλάνε". Όταν τα παίρνει τα κωλόχαπα τρελαίνεται, με έχει πει εμένα κλέφτη, ποιόν; τον δικό της άνθρωπο... Σήμερα τσακωθήκαμε, με ζηλεύει, μπορεί να με δει να μιλάω μαζί σου και να νομίζει ότι γκομενίζω. Την άλλη φοράμίλαγα με το Μιχάλη και άρχισε να μου λέει ότι δεν θέλει να κάνω παρέα μαζί του γιατί με πάει σε gay μαγαζιά. Κι εγώ δεν έχω καμία σχέση με τους gay. Ναι μεν εγώ δεν τους κατηγορώ τους ανθρώπους, γιατί είναι μια ομάδα, μια κάστα ανθρώπων, μια κατηγορία, που πολλοί από αυτούς εμένα μου κάνουνε. Γιατί δεν είμαι ρατσιστής κατ αρχήν. Έχω ξεπεράσει αυτό... Εγώ βλέπω ως άνθρωπο, μου κάνει η Φωτεινή; Έχει καλά στοιχεία; Κάθεται μαζί μου και κάθομαι μαζί της, κάνουμε παρέα. Δεν μου κάνει; Τότε είσαι καλή αλλά εγώ δεν... Το κατάλαβες; Έχουμε τον Βασιλάκη κάτω (εννοεί στη γέφυρα όπου κοιμάται) ο οποίος δεν θα 'πρεπε να είναι εδώ. Ξέρεις τι δουλειά κάνει; Επαίτης. Σηκώνεται 7 η ώρα το πρωί, πρωί, μεσημέρι, βράδυ, και πάει στα δικαστήρια Για να βοηθάει τους δικηγόρους, να κουβαλάει κανένα φάκελο για

να πάρει είκοσι ευρώ. Τι είκοσι του δώσεις, τι ένα, για το Βασιλάκη είναι το ίδιο. Ένα εκατομμύριο μπορείς να του δώσεις; Δεν έχει εικόνα τι σημαίνει χρήμα. Το παιδί αυτό παίρνει φαρμακευτική αγωγή, παίρνει Αλομπερτίνες, δεν ξέρω τι άλλο παίρνει και για τις αλομπερτίνες το έμαθα τυχαία γιατί είχε τύχει να χρειασθεί να τον πάω στο νοσοκομείο. Μου έκανε μία αιμόπτυση, στράβωσε και χέστηκα πάνω μου. Εν τω μεταξύ επειδή δεν γνώριζα τι συμβαίνει με έπιασε μια κατάσταση πανικού, πίστεψέ με. Πήγαμε στο Κρατικό Νικαίας και με ρώταγε ένας ψυχίατρος τι φάρμακα παίρνει. Και λέω ότι εκτός από αλομπερτίνες δεν ξέρω τι άλλο παίρνει. Με ρώταγαν για το επίθετό του και δεν ήξερα. Άλλο από ότι τον λένε Βασιλάκη δεν ήξερα τίποτα και τον γνώριζα δύο χρόνια. Αυτό το παιδί με θεωρεί μπαμπά, μαμά, σαν προστάτη... Χωρίς να το θέλω έγινα ο μπαμπάς κι αυτό με πείραξε. Η Κλίμακα μου έφερνε κόσμο κάτω. Τα κορίτσια από εδώ μου ζήτηγαν να τους τακτοποιώ. Σε κάποια φάση σαλτάρισα, τους λέω "ωπα ρε παιδιά", δεν μπορώ να ασχολούμαι με τον Βασιλάκη και με τον κάθε Βασιλάκη. Εντάξει, έναν θα τον ανεχτώ, δύο θα τους ανεχτώ, όχι εκατόν δύο. Οπότε τους λέω αράξτε και μη μου φέρνετε άλλο κόσμο εδώ γιατί κι εγώ έχω προβλήματα Με τους κάτω, με τους στεγασμένους. Ήτανε δύο βρωμύλοι, Που είναι 15 χρόνια στο δρόμο. Αυτή η δεκαπενταετία πέρασε στο πετσάκι τους και εκεί που τρώνε πάνε και τα κάνουν. "Ωπα, αράξτε, θα μας φέρουν τη δημοτική Αστυνομία". Τις προάλλες ήρθε ο αντιδήμαρχος με τη δημοτική Αστυνομία. Τα λέμε σε έντονους τόνους και τους λέω και που να πάμε; Μου λένε υπάρχει πρόβλημα, θα τα πετάξουμε τα πράγματα γιατί οι κουβέρτες είναι παρατημένες εδώ κι εκεί. Και εκεί είναι ένα μέρος στεγασμένο, που προστατεύεται και είναι ένα μέρος ασφαλές. Και που περνάει ο μπάτσος, εμένα δεν με ενοχλεί. Εν τω μεταξύ πέρα από δύο περιστατικά που ήρθαν δύο μαροκάνοι, Ένας μαροκάνος κι ένας που είχε σκοτώσει τη μάνα του, δεν έχω άλλα θέματα ασφάλειας. Γι αυτό το θεωρώ το μέρος ασφαλές. Πιο μέσα στο κέντρο να μου πεις να πάω να μείνω δεν θα πάω να μείνω. Παλιά έμενα μόνος μου. Άμα σου πω το λόγο που ήρθα εδώ στο κέντρο, με έφερε ένας άλλος ο άστεγος που του είχε κλέψει ένας άλλος άστεγος εκατόν πενήντα έξι ευρώ. Αυτοί οι δύο άστεγοι μου μαθαίνανε τις καβάντζες. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι υπάρχει μια μικρή αλληλεγγύη μεταξύ των αστέγων. Αλλά υπάρχουν και άτομα οι οποίοι η μη γνώση, η αγραμματοσύνη τους κάνει... Γιατί οι περισσότεροι είναι αγράμματοι. Βέβαια οι έρευνες δείχνουν άλλα, αλλά υπάρχουν ακόμα λεπτομέρειες για ξεκαθάρισμα. Αυτούς για τους οποίους μιλάνε οι έρευνες είναι οι νεοάστεγοι, ένας από αυτούς είμαι κι εγώ. Όπως κι ο Μιχάλης ο οποίος είναι τέρας μορφώσεως. Ο άλλος που του κλέψανε τα εκατόν πενήντα έξι ευρώ στους υπολογιστές δεν παίζεται, μπορεί να σου πάρει έναν υπολογιστή και να τον κάνει πουτάνα, να του δώσεις ένα αυτοκίνητο και να στο λύσει. Και αυτός ο άνθρωπος είναι άνεργος. Γιατί να είναι άνεργος;... Κάπου αλλού θέλω να καταλήξω και το μακρηγορώ. Ο Βασιλάκης λοιπόν ξέρεις τι κάνει; Με το που παίρνει τα είκοσι ευρώ σηκώνεται και φεύγει, πάει στο καφέ στην Ομόνοια, βρίσκει δύο πουστόγερους και τους παίρνει π... Το λέω εδώ στην Κλίμακα και τους λέω ρε παιδιά πρέπει να φωνάξετε την Αστυνομία για αυτό το παιδί και να μπω μάρτυρας εγώ. Εγώ πήγα την άλλη φορά και βρήκα τον έναν και τον πλάκωσα. Είναι τριάντα τόσο χρόνων αλλά δεν του κόβει. Είναι σαν ένα δεκαπεντάρικο, δωδεκάρι... Του δίνεις δύο ευρώ και νομίζει ότι έχει πιάσει τον παπά από τ' αρχίδια. Τον εκμεταλλεύονται. Με το που μου το εκμυστηρεύτηκε, γιατί μπήκε πλέον στο πετσάκι του πλέον ότι είμαι ο μπαμπάς του, και δεν έχει και μπαμπά, έχει μία μάνα και μια οικογένεια που η αδελφή του η μία είναι τρελή, ο άλλος ο αδερφός είναι... μόνο ένας αδελφός είναι αρτιμελής και τον έχουν στο δρόμο και έχω τρομερούς φόβους ότι αυτό το παιδί έχει βιβλιάριο της Πρόνοιας και θα παίρνει κάποια σύνταξη και του τα τρώει η μάνα του. Το κατάλαβες; Όταν ήρθαν οι δημοτόμπατσοι και μέχρι να βρω εγώ μια λύση με τον αντιδήμαρχο και με έναν φωτογράφο, φωτορεπόρτερ... Έφερα τον φωτογράφο και μιλήσαμε με τον αντιδήμαρχο και του λέω "σε παρακαλώ πες μου τι να κάνουμε;" Έφερα και κάμερες, σου λέω έγινε της κακομοίρας, γιατί γυρνάω τώρα ένα ντοκιμαντέρ με τη ζωή μου, όχι μόνο τη δική μου

αλλά και των άλλων και με θέμα άστεγους. Είναι και η Μ. η οποία είδε κάμερα και τη ψώνισε και την είδε Μέριλυν Μονρόε και της λέω "ώπα, χαλάρωσε, είναι ένα ντοκυμαντέρ". Η Μ. δεν θέλει να το καταλάβει. Γιατί κι αυτή είναι δεκαπεντάχρονη, το μυαλό της έχει μείνει την εποχή που ξεκινούσε τα ναρκωτικά. Κι είναι αφελής, νομίζει ότι όλοι είναι φίλοι, ενώ την κλέβουνε έχει αλλάξει, μέχρι πριν δύο μήνες, τόσα κινητά τηλέφωνα και σοβαρά τηλέφωνα που δεν έχεις εσύ την οικονομική δυνατότητα να τα πάρεις κι εγώ... Τον Βασιλάκη, τη Μ. τους θεωρώ, καλά εγώ ας πούμε πρέπει, μπορώ να είμαι στο δρόμο. Αλλά ρε φίλε, αυτοί οι δύο δεν πρέπει και ο άστεγος δεν είναι ψυχασθενής σώνει και καλά και ντε. Πέρα από το ότι ο Βασιλάκης είναι ψυχασθενής και η Μ. έχει τα προβλήματα που έχει, εδώ θέλει διαφορετικό τρόπο προσέγγισης από τους άλλους. Δεν λέμε να μην παίρνει τα φάρμακα του, αφού βγάζει βία πρέπει να τα παίρνει, αλλά ρε φίλε, κοιτάξέ τον και διαφορετικά. Η κοπέλα εδώ, καλή, χρυσή, τρέχει, αλλά μην περιμένεις από έναν εθελοντή να σου κάνει πράγματα. Θέλει κάτι πιο οργανωμένο. Εγώ έχω κάνει συζήτηση με τον Κ., το έχω σκεφτεί, αλλά όποτε νιώσω έτοιμος, το 'στειλα ως εμπειρία... Και λέω κι εγώ που το χω νιώσει ως εμπειρία κι εσείς ως Κλίμακα που λέτε ότι νοιάζεστε και θέλετε να βοηθήσετε τους άλλους και εγώ ως εμπειρία, όχι μόνο εγώ, να μαζέψετε άλλους δέκα από εδώ που είναι χρόνιοι άστεγοι, να πούμε τις εμπειρίες μας, να τις μαζέψεις εσύ, δεν λέμε να γίνει από τη μια στιγμή στην άλλη, αλλά μάζεψε τις εμπειρίες. Εμένα μου έχει μπει στο μυαλό μέχρι και να τους οργανώσω αυτούς τους ανθρώπους. Όχι να τους κάνω κόμμα αλλά να ξέρουνε ότι πέρα από άστεγοι, έχουνε και δικαιώματα. Κατάλαβες; »

Για σένα αυτή τη στιγμή το μεγαλύτερο πρόβλημα που νιώθεις ότι αντιμετωπίζεις ποιο είναι;

« η υγεία. Δεν έχω ασφαλιστική κάλυψη. Άμα βρω μια δουλειά κι είμαι με ηπατίτιδα δεν θα μπορέσω να εργαστώ. Ή αν είμαι οροθετικός. Το θέμα της υγείας είναι πιο πάνω από το θέμα της στέγης. Να σου πω ένα παράδειγμα; Εδώ μια μαλακισμένη κόλλησε πέντε άτομα ψώρα. Εξαιτίας της κόλλησαν 5 άτομα ψώρα. Και ήτανε όλοι οι υπόλοιποι με ένα αντισηπτικό στο χέρι και καθαρίζανε καρέκλες και... ξέρεις... Αν με κολλήσει εμένα ψώρα πως θα πάω για δουλειά; Δεν το καταλαβαίνουνε... Είναι ορισμένα άτομα που δεν κάνουν μπάνιο. Όπως αυτοί οι δύο που σου έλεγα... Έλα καμιά μέρα να μας δεις εκεί που μένουμε, είμαστε από τη μπροστινή μεριά της εκκλησίας, είμαστε εκεί συνήθως από το μεσημεράκι και μετά.»

Πιστεύεις ότι αν υπήρχαν περισσότερα κέντρα ημέρας για τη φιλοξενία αστέγων που να μην κλείνουνε θα βοηθούσε;

« και βέβαια, αυτό το τρεχαλητό δεν το αντέχεις... να ξέρεις και πολλοί δεν έρχονται στη Κλίμακα. Μένουνε στο δρόμο, δεν πάνε καν σε συσσίτια. Εγώ ας πούμε δεν πάω, πέρα από της Κλίμακας, δεν πάω. Θα μου πεις που βρίσκω φαγητό; Θεε να σου πω ποιός με ταΐζει; Η Μ. η οποία κάνει νταλαβέρι. Όχι δεν εκδίδεται. Πάει σε κάποιους γιατρούς, γράφει φάρμακα και μετά τα πουλάει. Και μετά εγώ τρελαίνομαι, σου λέω την έχω πλακώσει. Δεν είναι καλό, το ξέρω. Μια γυναίκα, έναν άνθρωπο που είναι στη κατάσταση αυτή... Α! Δεν σου τελείωσα. Πριν βρω τον Βαρέλα, είπα στον Βασιλάκη, "Βασιλάκη μας διώχνουνε". Ξέρεις τι έκανε; έβαλε τα κλάματα. Και παθαίνω σοκ. Νιώθω ενοχή γιατί δεν είμαι ο ειδικός για να το χειριστώ. Έχω τα δικά μου προβλήματα, πρωτίστως και κυρίως πρέπει να κοιτάξω τον εαυτό μου. Αυτή τη στιγμή δεν είμαι ικανός να κοιτάξω κανέναν και έχω επωμιστεί και την Μ. , κακώς, και το Βασιλάκη και πεντέξι ακόμα. Εν τω μεταξύ είμαι ο φωνακλός και αυτοί πιστεύουν ότι είμαι ο αρχηγός. Ενώ εγώ δεν θέλω να με βλέπουν σαν κάτι τέτοιο γιατί δεν είμαστε μια συμμορία. Είμαστε μια ομάδα ανθρώπων Που εγώ απλά είμαι πιο φωνακλός και πιο αρτιμελής. Ο πιο αρτιμελής στα μυαλά θέλω να πιστεύω, δεν

ξέρω βέβαια ως πότε...»

Πιστεύεις ότι θα αλλάξει κάτι για σένα;

« δεν ξέρω... Έχει έρθει ώρα που ελπίζω τα πάντα. Να σου πω κάτι, ήρθε χτες τρεισήμισι ώρα το βράδυ ένας άνθρωπος, ξέρεις πόσο καιρό έχω να κοιμηθώ νορμάλ, σαν άνθρωπος; να λιώσω στον ύπνο; πολύ καιρό. Τέλος πάντων να μη στα πολυλογώ, τον πήρα χαμπάρι στα δώδεκα μέτρα από μένα. Έχω πάρει χαμπάρι κλεφτρόνι με χιονοθύελλα, έχω ένα ραδιοφωνάκι και ψιλοακούω το βράδυ εγώ και η Μ. κι ήρθε ο μαλάκας να πάρει ένα ραδιάκι. Η μουτσούνα του άμα τον έβλεπες θα 'λεγες ότι έχει σκοτώσει την μάνα του, τον πατέρα του. Και πετάγομαι που λες και του κάνω "τι γίνεται ρε;" Και μου λέει " ξέρεις που είναι οι άστεγοι; " . Ήταν με τα μεγάλα κρύα που ανοίγανε το Σεράφειο το κολυμβητήριο. Και του λέω "λίγο πιο πάνω αριστερά", έλα όμως που μου μπαστακώθηκε εκεί και δεν έφευγε... Σε κάποια φάση που το παίρνω χαμπάρι, σηκώνομαι, ενημερώνω την Μ., της λέω "έφυγες , δεν κοιτάς για κανέναν λόγο πίσω σου, πας στο κέντρο της πλατείας, βρίσκεις έναν άνθρωπο για να πάρεις τηλέφωνο, ή παίρνεις από το κινητό σου τηλέφωνο την Αστυνομία και τους λες ότι σκοτωνόμαστε. Τώρα θα τον σκοτώσω, θα με σκοτώσει θα τον φάω, θα μας φάει, δεν έχει σημασία, εσύ πάρε τηλέφωνο για να μη σε βρει εδώ και σένα. Ούτε ο Βασιλάκης ξύπνησε ούτε ένας Αλβανός που έχουμε εκεί. Αλβανός μεν αλλά καλό παιδάκι. Και αυτός με τα βάσανά του αλλά καλό παιδί. Να κι ο Χαμίντ είναι καλό παιδί. Μαροκινός αλλά καλό παιδί. Για να μη τα πολυλογώ, έρχεται λοιπόν και του λέω "φιλαράκο καλή παρέα σου αλλά εγώ δεν μπορώ να κοιμηθώ, σε παρακαλώ κάν' τηνα". Εν τω μεταξύ εκεί που ήμαστε έχει μια περιφραξη, ένα καγκελάκι του Δήμου και τον βλέπω ξαφνικά περνάει από μέσα. Και αρχίζει και μου λέει "κοίταξε να δεις, να μου μιλάς με περισσότερο σεβασμό, εγώ έχω κάνει φυλακές, Κορυδαλλό, Αλικαρνασσό, Δομοκό και μου αραδιάζει όλες τις φυλακές. Και του λέω "κι εγώ έχω κάνει Μαλανδρίνο", μια φυλακή ήξερα κι εγώ και του την είπα. Και τώρα τι θα πρέπει να κάνουμε; να αλλάξουμε διευθύνσεις; Εν τω μεταξύ εκεί που κοιμάμαι έχω πάντα δίπλα μου μια καρέκλα, δεν χρησιμοποιώ μαχαίρια, άλλοι χρησιμοποιούν μαχαίρια. Δικαιολογημένα, δεν είναι οπλοκατοχή, δεν ξέρεις πως σε πλησιάζουν. Από φόβο το κάνουν, καθαρά από φόβο. Αυτό όμως είναι επικίνδυνο, είναι μία βόμβα στα χέρια του καθενός. Από το φόβο ο άνθρωπος μπορεί να κάνει τα πάντα. Μπορεί να έρθεις εσύ να μου δώσεις κάτι κι εγώ από το φόβο μου να σε σκοτώσω. Και για να σου καταλήξω τελικά τι έγινε, τσακώνω την καρέκλα, εν τω μεταξύ φοβήθηκε, και μετά μου το αλλάζει, μου πατάει και μετά τα κλάματα, έφαγε και δυο, τρεις ψιλές, γιατί ναι μεν το έχω το ήρεμο αλλά άμα σε κόψω ότι απειλούμαι φεύγω, ξεφεύγω. Δηλαδή είμαι ένας ήρεμος χαρακτήρας που όμως βγάζει βίες τρελές. Τώρα είναι ήπιος, το βραδάκι όμως... Αγριεύουν τα πράγματα. Εν τω μεταξύ όταν δεν έχεις κάποιους ανθρώπους να σε προστατέψουνε, γιατί όπως θέλουν αυτοί προστασία θέλω κι εγώ προστασία, δεν έχω να τη ζητήσω από κανέναν. Καμιά φορά λέω της Μ. "χάιδεψε μου το κεφάλι", δεν καταλαβαίνει τι μου κάνει εκείνη την ώρα, εγώ όμως το καταλαβαίνω. Ηρεμώ. Βρίσκω εκεί το δικό μου άλλοθι και ηρεμώ εγώ. κατάλαβες; Εν τω μεταξύ όταν είναι στα νορμάλ της είναι ένας απίστευτος χαρακτήρας που την θέλει ο κάθε άντρας δίπλα του. Έχει κοκεταρία, και αυτό το πουτανέ μέσα της, γιατί η γυναίκα χρειάζεται και το πουτανέ, να βάλει κάτι, να φανεί λίγο το μπουτάκι μας και λίγο η κιλότα μας, να το δούμε εμείς αλλά να μην το δούνε οι άλλοι... εν τω μεταξύ τις προάλλες, είναι γύρω στις τρεις η ώρα και σκάει ένας τύπος, ένας πιτσιρικάς. Και του λέω "τι θες ρε φιλαράκο;" Και κάνει μια έτσι και βγάζει τετρακόσια ευρώ και μου δίνει τριακόσια πενήντα ευρώ. Και του λέω "ρε φίλε πες μου τουλάχιστον το όνομά σου να λέω φχαριστώ πολύ." Αν και δεν είμαι... Είμαι λίγο άθεος, είμαι αλλού... Δεν θα πω δόξα τω Θεώ αλλά θα πω ευχαριστώ πολύ να είναι καλά ο άνθρωπος. Θα μου πεις σώθηκες; Δεν σώθηκα αλλά 400 ευρώ για μένα ήταν μεγάλη υπόθεση. Πέρσι έγινε αυτό. Και σκάνε που και που κάτι τέτοιοι

τύποι, Που δεν δίνουν τετρακόσια ευρώ αλλά δέκα ευρώ και πέντε ευρώ, να τώρα πριν από τα Χριστούγεννα σκάσανε από το πουθενά άνθρωποι από την Αλληλεγγύη, μια ομάδα καλλιτεχνών από τους αγανακτισμένους στο Σύνταγμα τότε, κάποιιοι άνθρωποι από εκεί φτιάξανε μια ομάδα πολιτικοποιημένη, που λέγεται Αλληλεγγύη. Αυτοί, ανά τακτά χρονικά διαστήματα, φτιάχνουνε φαγητά, κάνουνε τράμπες ρούχα, βρίσκουν εσένα τον άστεγο και... Εν τω μεταξύ έρχονται ξαφνικά και μου φέρνουνε δύο μπουκάλια κρασί, μου φέρνουμε κάτι να φάω, όχι μόνο εγώ αλλά για όλους όσους είμαστε εκεί, και σκάνε τέσσερεις ομάδες, στέκι. Και ιδιώτες και αυτοί εδώ. Ξέρεις πως το είδα εγώ; Γιατί να έρχονται μόνο τα Χριστούγεννα; Εν τω μεταξύ έφερα εδώ, γιατί δεν βρήκα αστέγους, και μας περισσεύανε και θα τα πέταγα, θεώρησα σωστό να τα φέρω εδώ, ψωμάκι, ξέρω γω, ότι μας περίσσευε... Ότι τρωγότανε εκείνη την ώρα το μοίρασα, μοίρασα στον Χαμίντ, μοίρασα στο Βασιλάκη, του λέω "Βασιλάκη θες κι άλλο;", εντάξει, κρασάκι δεν τους έδωσα γιατί παίρνουνε τα φάρμακα, το ήπια εγώ. Πρωί μεσημέρι βράδυ το ήπια εγώ. Μου έκανε καλό εμένανε. Εγώ είμαι και λίγο πότης, όχι αλκοολικός, πότης. Θα κάτσω δηλαδή με την καλή παρέα να πιω λίγο τσιπουράκι. Δεν πίνω κάθε μέρα, δεν το έχω ανάγκη, δεν είμαι του τρεχαλητού. Χαλαρώνεις. Εγώ ας πούμε, κονιάκ δεν πίνω αλλά θα πιω λίγο κρασάκι, ένα τσιπουράκι. Εγώ θα πάω και στο Αστάρι, είναι ένα καφεενδάκι, να πιω ένα τσιπουράκι. Θα πάω και στα Κανάρια να ρίξω μια ζεμπεκιά τη Τρίτη ας πούμε. Και δε λέω στο κόσμο ότι ξέρεις εγώ είμαι χορευτής. Απλώς θα κάνω το κέφι μου, θα ρίξω και δυο στροφές, θα με δούνε και δυο χαζές, θα γελάσω και μετά θα ζηλεύει η Μ. Αυτό το έχω, μου αρέσει να την τσιγκλάω λίγο. Είμαστε μαζί σχεδόν ένα χρόνο, ένα χρόνο και κάτι. Πολλές φορές άθελά της με γλιτώνει από λάθη. »

Όλο αυτό το διάστημα έχεις σκεφτεί ποτέ να παρανομήσεις για να την βγάλεις;

« όχι, ποτέ. Αυτό άμα δεν το χεις από μικρός δεν το κάνεις. Όχι, δεν πάει το μυαλό μου. Εδώ την άλλη φορά του πέσανε, βρήκα πεντακόσια ευρώ, τι ψάχνεις τώρα, και του τα έδωσα πίσω. Δεν το έχω. Του Βασιλάκη του πέφτουν συνέχεια τα τσιγάρα, λεφτά. Τα μαζεύω και του τα δίνω. Μπορεί να του πω "Βασιλάκη δώσε μου ένα τσιγάρο", γιατί είμαι μανιώδης καπνιστής, αυτό θα το κάνω και θα μου το δώσει, ξέρω ότι θα μου το δώσει.

Αλήθεια, τα παιδιά σου τα βλέπεις;

« ναι αμέ, τα βλέπω κάποιες φορές το μήνα. Συνήθως πάω στο σπίτι και τα βλέπω. Ξαφνικά ας πούμε χτύπησε ένα τηλέφωνο και μου λένε ότι ο μικρός κάνει χρήση μαύρου. Έφυγα λοιπόν σφεντόνα και τον βρίσκω στην καφετέρια με την δικιά του και του λέω "μάγκα σε θέλω". Μόλις με είδε έτσι μπροστά του, του λύθηκαν τα γόνατα. Κατάλαβε ότι δεν είμαι εκεί για καλό. Εν τω μεταξύ εγώ δεν έχω χτυπήσει ποτέ τα παιδιά μου. Δεν τους έχω κάνει ούτε έτσι, ούτε και στην πρώην γυναίκα μου. Της Μ. της έχω κάνει, τώρα μη με ρωτήσεις γιατί, είναι με θέμα ναρκωτικά και με έβγαλε εκτός ορίων. Κακώς! κατηγορήσιμο και ποινικά κολάσιμο για μένανε, τέλος πάντων. Αλλά δεν έχω και την εξειδίκευση. Όταν λέμε τέρμα και μου πεις εσύ δεν το κάνω, δεν θα το κάνεις και ειδικά το θέμα ναρκωτικών. Είμαι κάθετος σε αυτό. Μη με κοροϊδεύεις. Ξέρεις κάτι, πες μου "δεν είμαι ικανή". Αυτή πλέον δεν πίνει πρέζα την έχει καταλάβει. Εν τω μεταξύ δεν είναι απλά φορέας είναι πλέον ασθενής, με χαμηλά CD4. Την έχω τρέξει στο νοσοκομείο. Τα ξέρω, τα ψάχνω... Σου λέω είμαι άνθρωπος που τα ψάχνω αυτά. Αφού έχω φτάσει σε σημείο να με κοιτάει η ψυχολόγος που την παρακολουθεί στον Ευαγγελισμό και να μου λέει: "καλά είσαι τρελός;". Πολλοί, όταν έμαθαν ότι τα είχα με τη Μ. μου έλεγαν "χώρισέ τηνα". (...) Γυρίζεται τώρα ένα ντοκιμαντέρ για τις ζωές αυτών των ανθρώπων και θα βγάλω κι ένα βιβλίο όταν θα νιώσω όμως έτοιμος. Δε θα το κάνω όμως για θέμα εκμετάλλευσης, για να πάρω εγώ κάποια φράγκα.»

Νιώθω ότι θέλεις από όλο αυτό το κακό που σου συμβαίνει να βγάλεις κάτι καλό. Είναι έτσι;

« θέλω να το διαβάσει ο πιτσιρικάς και η πιτσιρίκα. Εγώ ξέρεις με τι θα βολευτώ; Όχι με το να αποφύγουν όλη αυτήν την κακοτοπιά. Έναν μπορώ να γλιτώσω; Μεγάλο κέρδος, μεγάλη ευχαρίστηση. Όχι ότι είμαι καλός άνθρωπος αλλά...»

Πιστεύεις ότι για να γλιτώσει κάποιος από αυτό είναι τόσο στο χέρι του; εξαρτάται από αυτόν τον ίδιο;

« μπορεί να το αποφύγει. Τώρα εγώ όταν είχα τα λεφτά μου και έβγαζα 600 χιλιάρικα και όταν έπεφτα στα 599...Έκανα προσωπικές αστοχίες. Νόμιζα ότι θα ήμουν πάντα το ίδιο. Μια μηχανή που θα κόβει λεφτά και το μυαλό του να κόβει συνέχεια. Ακόμα δεν έχει σταματήσει βέβαια να κόβει αλλά σφίξανε τα γάλατα. πήγα φερ' ειπείν στον Μαρασούλη, δεν ξέρω αν τον ξέρεις, και του λέω "Ηλία", γιατί το χω και το επικοινωνιακό, μιλάω με ευχέρεια λόγου, και του λέω "καμιά δουλίτσα". Μου λέει δεν παίζει τώρα χορευτής. Και του λέω "μα δε θέλω χορευτής. Να μαζεύω τα μπουκαλάκια ή να πλένω κανένα πιατάκι". Μου λέει "θες να σου δώσω τρεις χιλιάδες ευρώ; ". Και του λέω " ρε συ Ηλία, να μου δώσεις τρεις χιλιάδες ευρώ αλλά πως να στα αποπληρώσω από τη στιγμή που είμαι άνεργος; " . Δεν του είπα άστεγος, του είπα άνεργος. Κι εγώ δεν είμαι απατεώνας, μπαγαπόντης. Άντε και τα πήρα τα τρεις χιλιάδες ευρώ, απλή λογική, άντε και νοικιάζω και μια γκαρσονιέρα με διακόσια ευρώ, θα μου φτάσουν και για ένα χρόνο και μετά; Όταν θα έρθεις εσύ η σπιτονοικοκυρά μου και μου χτυπήσεις τη πόρτα και μου πεις "ρε μάγκα το νοίκι", εγώ τι να σου πω; ότι δεν έχω; Δεν είμαι απατεώνας για να κάνω κάτι τέτοιο. Δεύτερον, δεν θα μπορέσω να αποπληρώσω το βασικό χρέος, τα τρεις χιλιάδες ευρώ. Θα μου πεις θα του λείψουνε τρεις χιλιάδες ευρώ; Δεν μ' ενδιαφέρει, εγώ πως θα νιώθω; Μόνο και μόνο που θα νιώσω την ιδέα ότι θα πει "το πούστη μου 'φαγε τρεις χιλιάδες ευρώ", καλύτερα να μου ρίξεις μια ταφόπλακα και να με στείλεις.»

Αν όμως υπήρχε μια ξεκάθαρη από την αρχή συμφωνία ότι στα δίνει και δεν θέλει να του τα δώσεις πίσω δεν θα μπορούσε να τα πάρεις τότε;

« κάποια στιγμή θα τελειώσουν ρε Φωτεινή μου. Το θέμα είναι να βρεθεί δουλειά. Αφού της λέω της Μ. "Αμα βρω δουλειά κορίτσι μου, το πρώτο πράγμα που θα κάνω είναι να βρούμε σπίτι." Κι η Μ. με το που θα πάρει τη σύνταξη το πρώτο πράγμα που της έχω πει να κάνει είναι να βρει σπίτι, γιατί εγώ ας μείνω στο δρόμο, αλλά αυτή θα βρει σπίτι. Εν τω μεταξύ νιώθω ότι αυτό που κάνω είναι νταβατζιλίκι αυτή τη στιγμή και δεν είναι... Το να με συντηρεί η Μ. μου έρχεται κάπως. Να, αυτές τις μέρες βρήκα κάποια λεφτάκια και κινούμαι. Γιατί σου είπα ότι έχω κι εγώ τις ανάγκες μου τις προσωπικές. Θα πάω και στα Κανάρια μου, θα πάω να πιώ και τη μπυρίτσα μου. Θα μιλήσω με έναν φίλο, με μια φίλη...

Κρατάς επαφές με τους παλιούς σου φίλους;

« ναι, από το παρελθόν, ναι. Όχι με όλους, με ορισμένους, με αυτούς που εγώ θέλω, που έχω κάνει πια την επιλογή μου. Οι περισσότεροι απ αυτούς δεν ξέρουν ότι τώρα είμαι άστεγος. Έμαθε ένας γιατρός μέσω skype, που με είδε σε μια συνέντευξη και με έβριζε. Και αυτόν όποτε τον βλέπω, κρύβομαι, δεν σηκώνω τηλέφωνο, γιατί τον ντρέπομαι τον Αντώνη. Και το πρώτο πράγμα που μου είπε ήταν να μου παραχωρήσει ένα σπίτι και καλό σπίτι αλλά εγώ δεν...»

Τελικά αυτό που κρατάτε ως τελευταίο προπύργιο είναι η αξιοπρέπεια;

« η αξιοπρέπεια είναι το άλφα και το ωμέγα για μένα. Καμιά φορά αυτό που μου τη δίνει με τη Μ. είναι ότι χάνει αυτό που λέμε αξιοπρέπεια. Δηλαδή το να τη δει κάποιος με την κιλότα για μένα είναι ντροπή ενώ για εκείνη δεν τρέχει και τίποτα, καμιά φορά το κάνει κι αυτό. Της ξεφεύγει, της βγαίνει αυτό το πρεζακίστικο, που εγώ το λέω πρεζακίστικο, κακώς αλλά εγώ το λέω . Κάνουμε καμιά φορά κανά τσιγάρο, μαύρο. Δεν το πίνω συνέχεια αλλά μερικές φορές ναι, με χαλαρώνει, το χω ανάγκη... Θέλω κι εγώ να κοιμηθώ μια μέρα χαλαρός κι όταν νιώθω κι ασφαλής να κοιμηθώ. Μου λείπει η ηρεμία. Έφτασα σε σημείο, στις αρχές του καλοκαιριού και με την πίεση που δεχόμουνα από δύο τρεις εκεί πέρα, να θέλω να πηδήξω από τη γέφυρα. Σκεφτόμουνα να ανέβω και να φουντάρω την ώρα που δεν θα περνάει το τρένο για να μη χρεωθεί και το τρένο και οκεί γλίστρησα, έπεσα στο κατά λάθος και να μην πάρουνε χαμπάρι και κανέναν. Δεν το έκανα πράξη. Δεν το έχω ξεπεράσει όμως αυτό ακόμα. Όπως όταν ανεβαίνω στο κέντρο για να πάρω τα τσιγάρα μου, αυτά του ενός ευρώ, γιατί τέτοια τσιγάρα παίρνω, γιατί αυτή τη στιγμή δεν έχω την οικονομική δυνατότητα να πάρω κάτι άλλο, βλέπω εκεί που κάνουνε χρήση ναρκωτικών, δεν μπορώ... Μόνο γι αυτό το λόγο ανεβαίνω στο κέντρο της πόλης, για να πάρω τσιγάρα, δεν μπορώ να κάθομαι, να τους βλέπω. Λέω στον εαυτό μου μαλάκα πάρε την μούρη σου και φύγε. Δεν το μπορώ αυτό το τρεχαλητό, το τρεχαντήρι. Να, όπως σήμερα, σηκώθηκε η Μ. Της λέω "Μ. σήκω! Γιατί εγώ είμαι πρωινός τύπος. Σηκώνομαι πέντε η ώρα. Άντε να πάμε να πάρουμε έναν καφέ. Πάω σε κάτι φιλαράκια, εδώ στο Έβερρεστ και παίρνω ένα καφέ συγκεκριμένο, φραπέ με αφρόγαλα, γιατί είμαι και κιμπάρης, ένα ευρώ. Της λέω "σήκω! γιατί εννιά η ώρα πρέπει να είμαι στη Κλίμακα για να μπω στο ίντερνετ γρήγορα γρήγορα, να μπω facebook, twiter, να κάνω τις δουλειές μου... Δουλειές... να μαλακιστώ λίγο...»

Εκτός από τις φορές που έρχεσαι εδώ και τρως τα άλλα φαγητά από που τα βρίσκεις;

« πάει η Μ. εδώ, σε ένα εστιατόριο, ψητοπωλείο και παίρνει σουβλάκια. Έχω κι εγώ ένα δύο μαγαζιά που πάω και μου δίνουνε. Όχι περισσεύματα, κανονικά φαγητά. Καλύτερα φαγητά από του συσσιτίου. Γιατί η ποιότητα του φαγητού εκεί είναι... άστο... Αφού πήγα στον αντιδήμαρχο και του λέω "ρε συ τι πράγματα είναι αυτά;". Και μου λέει "Δημήτρη μου, ξέρεις δεν, τι να κάνω....". Εν τω μεταξύ μου έταξε, δεν μου έταξε ακριβώς αλλά μπροστά στην κάμερα του εκμείευσα ότι έχει ένα πρόγραμμα κοινοτικό με το οποίο επιδοτούνται οι άστεγοι, να πάρουνε μια γκαρσονιέρα και να τους πληρώνουνε τα πρώτα τους έξοδα. Δηλαδή να τους επιδοτεί το νοίκι, το φως και το νερό. Δηλαδή αν το καταφέρω αυτό και δεν θα το κάνω μόνο για την πάρτη μου... Σου είπα, δεν μ' ενδιαφέρει μόνο ο εαυτός μου.»

Μήπως είναι δύσκολο να εντοπιστεί και να καταγραφεί ο πληθυσμός των αστέγων γι αυτό και δεν μπορούν να υλοποιηθούν τέτοιου είδους προγράμματα;

« ρε Φωτεινή εδώ τις προάλλες κάνανε ένα εορταστικό γεύμα και μπαίνω μέσα και βλέπω άτομα που δεν έπρεπε να παίρνουν ούτε καρφίτσα. Υπήρχαν άτομα με πολυκατοικίες, που το έπαιζαν παραμύθι φούρναρη ότι είναι άστεγοι. Μετά από εμπειρία δύο χρόνων έχω μάθει ποιος είναι και ποιος δεν είναι άστεγος. Ξέρω πια ποιος το έχει πραγματικά ανάγκη και είναι άστεγος και ποιος το παίζει παραμύθι. Όταν βλέπω τον άλλον που παίρνει πεντακόσια επιδόματα, ρε φίλε εντάξει, ναι μεν μένεις στο νοίκι αλλά παίρνεις πεντακόσια επιδόματα και μένεις σε έναν ξενώνα και το παίζεις άστεγος; Γιατί δεν αφήνεις κάποιον άλλον; άσε τον ξενώνα, αφού δεν τον έχεις ανάγκη και άσε να πάω εγώ που το χρειάζομαι. Δεν έχω πρόσβαση σε καμία υπηρεσία ούτε πρόνοια. Για μας τους χορευτές έδιναν κάτι και

δεν πήγα να το πάρω ο μαλάκας. Αν και έπρεπε να πάω να το πάρω. Μάλλον από περηφάνια. Σου είπα ρε Φωτεινή είμαι περίεργος... Εν τω μεταξύ, εδώ, υπάρχει ένα σύστημα που ένας ρουφιανεύει τον άλλον. Για να κρατήσουν τις ισορροπίες. Ε, δεν το χω εγώ αυτό, δεν το χω... Κάνουνε λάθη. Εγώ θα σου πω κάτι, αυτή τη στιγμή αν βλέπεις τα ρούχα μου, είναι φίρμες όλα. Πέρα του ότι έχω αφήσει κάποια ρούχα στη μάνα μου και στην αδελφή μου γιατί έχω το φετίχ με τα ρούχα και δεν θέλω να μου το κόψει κανένας, δεν θα φορέσω μια μπλούζα ότι να ναι. Έρχομαι να πάρω κανά ρούχο. Αν δεν είναι το ρούχο έτσι όπως θέλω δεν το παίρνω. Τους λέω ότι δεν το θέλω. Πάω στη μάνα μου και παίρνω από αυτά που έχω αφήσει εκεί.»

Και πώς τους έχεις δικαιολογήσει το γεγονός ότι πας κι ακουμπάς δικά σου ρούχα εκεί;

« τους έχω πει ότι δεν χωράνε στη ντουλάπα μου. Εν τω μεταξύ έχω ένα πατάρι γεμάτο ρούχα. Πίσω από την εκκλησία έχω βρει ένα παταράκι και πάω και τα καβαντζώνω, έχω και το πλυντήριο μου... Δεν έρχομαι εδώ να τα πλύνω, πάω εκεί, στο γήπεδο και λέω στο φροντιστή του γηπέδου και με αφήνει και πλένω τα ρούχα μου. Το κατάλαβες; Εγώ δεν έχω μάθει να λέω ψέματα. Είμαι άνθρωπος που του κόβει το μυαλό του και βρίσκω λύσεις.»

Φαντάζομαι στην αρχή που έμεινε άστεγος δεν ήξερες από αυτά;

« όχι βέβαια! να φανταστείς ξέρεις που έμενα στην αρχή; Πού κοιμόμουν; Θες να σου πω που κοιμόμουν; Πρώτον έχουν κοιμηθεί κάτω από μια σκάλα μιας οικοδομής και δεν ήξερα ότι ο άστεγος χρησιμοποιεί σλίπινγκ μπαγκ, κουβέρτες και τέτοια. Και τι είχα πάθει; Χιόνιζε, γιατί βρέθηκα και δύσκολη εποχή στο δρόμο, και έχω βάλει ένα φελιζόλ κάτω κι ένα φελιζόλ από πάνω, από αυτά που βάζουνε ανάμεσα στα τούβλα. Ξέρεις τι ζέστη βγάζει; Και κούρνιασα εκεί πέρα, δεν είχα βγάλει και τα ρούχα και κοιμήθηκα εκεί, έτσι... Ήτανε χιονοθύελλα όμως και μια μέρα που άργησα να ξυπνήσω, γιατί ξύπναγα και κάτι μυστηριώδες ώρες, 4, 5 η ώρα την έκανα, σαν το ποντικό, ξυπνώ 8-8.30, γιατί είχα αργήσει, έρχεται ο Πακιστανός που δούλευε στην οικοδομή. Και ο κακομοίρης έβγαζε το παντελόνι του και εγώ περνάω και του λέω "καλημέρα σου" και έφυγα τρομαγμένοι, τρόμαξε κι αυτός...(...) Εγώ δεν συμφωνώ με την Κλίμακα γιατί αυτό που κάνουν, το κάνουν με λάθος τρόπο. »

Θεωρείς ότι θα ήταν καλύτερα να χρησιμοποιήσουν ανθρώπους που έχουν την εμπειρία της ζωής στο δρόμο;

« ναι. Κάνανε κάποιες δουλειές εδώ μέσα. Πέρα από τη προσφορά του ΙΚΕΑ. Θα μπορούσαν να πάρουνε ένα , δύο άστεγους. Έλα εδώ αγόρι μου, τι είσαι εσύ; πλακάς; έλα εδώ! ήταν βοήθεια αυτό. Έχει τόσους Έλληνες άνεργους οικοδόμους... Δεν το σκεφτήκανε. Θα μπορούσαν τη μία βδομάδα να πάρουν τρεις και την άλλη βδομάδα άλλους τρεις. Να δώσουν ένα κατοστάρικο, ένα πενηντάρικο, δεν ξέρω πόσα μεροκάματα θα κάνανε τη βδομάδα. Και δεν σου λέω να πληρώνεις ένσημα και τέτοια. Και να τον κάνεις τον άλλον και μεροκάματο να βγάλει και να λέει "δόξα τω θεώ και τη Παναγία, υπάρχει και μια Κλίμακα που θα μου δώσει και ένα μεροκάματο. Το κατάλαβες; Γιατί να μου έχεις εδώ εννιά άτομα που ο ένας να ρουφιανεύει τον άλλον, όχι εσύ έφαγες σουβλάκι έχει εγώ δεν έφαγα, ότι εγώ πήρα παραπάνω επειδή πήρα ένα καλό παντελόνι; Μου λέει μια μέρα ο Ρόι με ένα τουπέ, που ο άνθρωπος ήτανε στο καθεστώς του Σαντάμ, γιατί τον έχω πάρει χαμπάρι ότι ο άνθρωπος έχει κάτι στάνταρ ανατολίτικα, της κουλτούρας του, της χώρας που ήτανε, αλλά εγώ δεν τα έχω. Κι όταν θα μου πει την παραλογία θα του πω "σε σκίζω τώρα". Το κατάλαβες; Αυτά δεν μπορώ να τα ανεχτώ και πιστεψέ με είμαι υπέρ της

Κλίμακας. Τα πρωινά έρχομαι εδώ και αράζω, θα παίξω το σκάκι μου, θα παίξω ένα τάβλι, θα μιλήσω με πέντε φίλους, θα δω την εφημερίδα μου, θα κάνω το μπάνιο μου, θα πλύνω τα ρούχα μου... Αν κι εγώ το θεωρώ ντροπή να υπάρχει μόνο ένα πλυντήριο για τόσους ανθρώπους και να μπορούν να πλένουνε μόνο μια φορά την εβδομάδα γιατί εδώ έρχονται τόσα άτομα. Αν έρθουν δέκα άτομα πάει, τελείωσε. Με ένα πλυντήριο και ένα στεγνωτήριο, μέχρι πέντε άτομα μπορούν να εξυπηρετηθούν. Αυτή η ανακαίνιση που έγινε από το ΙΚΕΑ το θεωρώ εγώ υπερβολή. Θα μπορούσαν να πούνε ότι χρειάζονται ένα πλυντήριο και ένα στεγνωτήριο ακόμα. Δεν το κάνανε κι όχι δεν είναι θέμα χώρου, ότι δεν έχουν που να τα βάλουν. Δεν παραδέχονται ότι ήταν λάθος τους. Εδώ εγώ, θες να σου πω παραλογία; πήγα στην εκκλησία του Αϊ Γιώργη που έχει μέσα ξενώνα να μείνω. Και επειδή πιάνουν τα χέρια μου, το 'παιξα συντηρητής και το δεχτήκανε. Και κερδίζω την εμπιστοσύνη τους, 4, 5 μέρες που έμεινα εκεί... πόσο λάδι μπορείς να φας εσύ, μια οικογένεια τετραμελή; Ένα δωμάτιο; ένα τόνο το χρόνο; Κι ο άλλος είχε πάρει προσφορά του φιλεύσπλαχνου, που ήθελε να βοηθήσει, όχι για να το μοιράσει αλλά για να πάει να το πουλήσει. Με πάνε και κοιμάμαι στο ξενώνα και με πιάνει μια μέρα ο υπεύθυνος και μου λέει "θα πας και στο μοναστήρι" - είχανε φτιάξει ένα μοναστήρι στη Θήβα και όλοι γαμιόντουσαν. Λέω "ρε παιδιά εγώ δεν ήρθα εδώ για επιβήτορας και δεν γουστάρω να ανακατεύομαι με τους gay". Δεν τους κατηγορώ, καλά κάνουν, αλλά κατηγορώ το να κρύβεται ένας gay πίσω από ένα ράσο...

Με τις εμπειρίες που έχεις αποκτήσεις, γράφεις βιβλίο άνετα, ε;

« έτσι όπως το έχω εικόνα, αν με ρωτήσει κάποιος δημοσιογράφος πως είναι να είσαι άστεγος, δεν βρίσκω λέξεις να το περιγράψω. Άστεγος είναι τα πάντα... Δεν μπορώ να σου πω, δεν βρίσκω απάντηση. Δεν είναι... Εσείς το κοιτάτε... Κι εγώ κάποτε όταν ήμουν στεγασμένος βοηθούσα κάποιους άστεγους. Τους έδινα και κανά ρούχο. Όταν το έζησα στο πετσάκι μου και πήρα τη βρώμα, το πρώτο μπαρούτωμα, είδα ότι δεν είναι έτσι. Είπα "τι μαλάκας που ήσουν που το σκεφτόσουν έτσι...". Κατάλαβες; Και σου είπα, έχω τη ψευδαισθηση ότι βρέθηκα έξω. Εγώ δεν το είδα έτσι το έργο. Είπα, ένα μπουρδέλο είμαστε γιατί κράτος δεν έχουμε... Είχε πει κάποτε ο Κένεντυ, για να πολιτικοποιήσω και λίγο το θέμα, αν και δεν είμαι ιμπεριαλιστής, είμαι κάτι άλλο, είμαι αντιεξουσιαστής, ο Κένεντυ λοιπόν έλεγε "Μη κοιτάς τι κάνει το κράτος σου για σένα, κοίτα τι κάνεις εσύ γι αυτό" και όλα τα άλλα είναι αερολογίες. Δεν με καλύπτει ούτε ο Σαμαράς, θέλω να πιστεύω λίγο στον Τοίπρα, επειδή είναι πιτσιρικάς ακόμα, αλλά δεν ξέρω, δεν ξέρω ακόμα, δεν θέλω να πιστέψω... Γιατί κι άλλοι, καλά ανθρωπάκια ήτανε, καλά τα φάγανε... ο ένας μετανάστευσε στην Αμερική...»

Ψηφίζεις; ψηφίζεις;

« Ναι, αμέ, κανονικά. Ψηφίζα αλλά όχι πια. Τώρα πια τους γράφω όλους.»

Εννοείς ότι σταμάτησες να ψηφίζεις από τότε που έμεινες άστεγος;

« Όχι, καμία σχέση, αυτά τα θέματα τα είχα λύσει από πριν. Φαντάσου ότι έχω διαβάσει βιβλία... με γράψανε στη ταυτότητα χριστιανό ορθόδοξο χωρίς να με ρωτήσουνε. Χωρίς να ερωτηθώ καν. Δεν είμαι χριστιανός ορθόδοξος, δεν είμαι Ιαχωβάς, δεν είμαι βουδιστής, δεν είμαι ισλαμιστής... Είμαι κάτι άλλο. Δηλώνω αλλόθρησκος, δεν θέλω με κανέναν, μάλλον ούτε και το αλλόθρησκος με καλύπτει. Δεν με καλύπτει καμιά θρησκεία. η θρησκεία δεν είναι αγαπάτε αλλήλους. Όταν έχουμε, προσφέρουμε. Η εκκλησία έχει τόση πειροσύνη, δεν θα μπορούσαν να βοηθήσουν εδώ;»

Πιστεύεις ότι δεν θέλουν να βοηθήσουν;

« Όχι δεν θέλουν. Δεν μπορεί να καταγράψει τους αστέγους; Θα σου πω ένα απλό παράδειγμα. Το 2004 που γίνανε οι Ολυμπιακοί αγώνες πως καταφέρανε και του μαζέψανε όλους τους άστεγους από το δρόμο; Γιατί να μην τους μαζέψει τώρα; Να σου πω εγώ κάτι. Έχει τόσα χωριά που είναι ακατοίκητα. Σ' αυτά τα κωλοακατοίκητα χωριά δεν μπορούν να πάρουν, πόσοι είναι οι άστεγοι; να σου πω εγώ έναν πλασματικό αριθμό, έναν πλασματικό αριθμό θα σου προσφέρω, μη το δένουμε κιόλας, πόσοι είναι; 20000; 30000; Μάζεψε λοιπόν όλους αυτούς τους μαλάκες και πες "τι είσαι εσύ αγόρι μου, ηλεκτρολόγος; Πάρε αυτό το σπιτάκι, φτιάξτο, έχει και αυτό το χωράφι να καλλιεργείς πατατούλες, τον πρώτο καιρό θα σε βοηθήσω και μετά, όταν θα βγάλεις πια παραγωγή, θα έρχομαι να σου παίρνω το 20% να πάω να το πουλήσω, για να μπορέσω να συντηρήσω το χωριουδάκι που μένεις και έτσι ο κάθε άστεγος θα έχει σπίτι. Έχει τόσα κτίρια άδεια, του ΙΚΑ στη Πειραιώς, το άλλο στο Εφετείο, κρατική περιουσία δεν είναι; Δεν μπορεί να βάλω εκεί μέσα αστέγους; Και να σου πω, να βάλει και σε κάθε όροφο έναν δημοτόμπατσο και να ελέγχει, προκειμένου ο καθένας να έχει το χώρο καθαρό και περιποιημένο. Βάλε και πέντε εργατολόγους, να! και οι εργατολόγοι πέντε μεροκαματάκια, να και ο δημοτόμπατσος μεροκαματάκι, να καλύψεις θέσεις εργασίας... Όλα τα άλλα είναι του κώλου εμπριμέ! συγγνώμη για την αθυροστομία μου αλλά εγώ έχω μάθει να λέω τα σύκα-σύκα και τη σκάφη-σκάφη. Δεν θα με κοροϊδεύεις εσύ εμένα, γιατί άμα βγω... όχι να κερδίσω κάποιο πολιτικό αξίωμα, δεν έχω τέτοιες βλέψεις, πίστεψέ με, μπορώ όμως να βγω στο βήμα της Βουλής και να τα πω αυτά. Και να με ακούσουνε 5 αυτάκια. Και αν ιδρώσουν, έχουνε τσίπα πάνω τους, να τα υλοποιήσουν. Τώρα να με έχεις άστεγο... Με ρώτησες κάτι πριν για τη παρανομία, με έχεις άστεγο, δεν θα φάω σήμερα, που εγώ είμαι λίγο μυστήριο τρένο και δεν πάω στο συσσίτιο, δεν θα φάω αύριο, δεν θα φάω μεθαύριο, δεν θα έχω τσιγάρα αύριο, δεν θα έχω μεθαύριο, δεν θα έχω για δέκα χρόνια. Κάποια στιγμή θα περάσει από τον γαμημένο τον εγκέφαλό μου ότι η κυρία Φωτεινή καπνίζει καπνό, δεν της τον κλέβω; ή πέρασε η κυρία Φωτεινή και έχει ένα καλό κινητό, δεν της το κλέβω να πάω να το πουλήσω; στη Μενάνδρου, στο Μοναστηράκι, κάπου θα βρω να το πουλήσω, πιστεύεις ότι δεν ξέρω τις τρύπες; Εδώ έμαθα άλλα πράγματα που δεν τα ήξερα δεν θα μάθω που πουλάνε τα κινητά; και μετά, αν θα γίνω κλέφτης θα γράψουν κάποια πρωτοσέλιδα: Ο Δημήτρης ο Χ. μπήκε στη τάδε τράπεζα και έκανε τη τάδε ληστεία. Ή να μη σου πω το χειρότερο, να βρω και κανα όπλο που είναι και εύκολο και να πάω σε καμιά τράπεζα μέσα και να μου το παίξει κανένας μάγκας, κανένας, οτιδήποτε, κανένας αφελής και του ρίξω καμιά πιστολιά και το ξαπλώσω κάτω. Αυτό που σου λέω τώρα συμβαίνει στον οποιονδήποτε. Μπορεί να μη συμβεί στον Δημήτρη γιατί έχει λίγο το μυαλό του ακόμα και τρέχει αλλά σε κάποιον άνθρωπο αγράμματο, σε κάτι μετανάστες, εγώ τη θεωρώ πολύ εύκολο πράγμα τη παραβατικότητα, πρέπει να το καταλάβουνε. Αυτοί δεν έχουν σχέση με την παραβατικότητα, γίνονται παραβάτες κατά λάθος. Αυτό είναι βαθιά ψυχολογικό θέμα που θα έπρεπε να τους απασχολήσει αλλά πριν βάλει κάποιους υπεύθυνους να δουλέψουνε πάνω σε αυτό το θέμα. Πριν να συμβεί. Να το προλάβεις. Το να κάνεις πρώτα το έγκλημα και να βγει ένα πρωτοσέλιδο και να ψάχνουν μετά τι και πως, δεν... Να σου πω κάτι άλλο; πιο απλό; Εγώ δεν μπορώ να ζήσω μόνος μου γιατί έχω μάθει με τη Μ. Αυτοί; Οι υπόλοιποι; Που πάνε και βρίσκουνε... που ικανοποιούνται σεξουαλικά; Και αν βρούνε κανα πιτσιρίκι και το βιάσουνε; Βλέπεις πως μπλέκει το πράμα; είναι πολλά... είναι πολλά τα πλοκάμια...»

Επειδή ανέφερες το θέμα της σεξουαλικότητας, εκεί που είσαι, στο δρόμο, πως μπορείς να εκφραστείς σεξουαλικά; πως μπορείς να έχεις ερωτική πράξη με τη σύντροφό σου με τόσο κόσμο;

« στο δρόμο δεν γίνεται, τι σαν τα σκυλιά; εγώ θα πάω σε ένα ξενοδοχείο, θα βρω είκοσι ευρώ, ένα τριαντάρι και θα μπω μέσα. Θα κάνω και το μπανάκι μου. »

Αυτό προϋποθέτει το να έχεις χρήματα όμως. Έτσι δεν είναι;

« Αν τα βρω. Αυτό είναι το πιο μικρό. Μη φτάσουμε όμως στο σημείο που είναι το πιο εύκολο, της παραβατικότητας και του κλεψίματος. Γιατί θα μου γυρίσει καμιά μέρα το μάτι και... Και εντάξει, εγώ στα 50 μου δεν γίνομαι εύκολα κλέφτης, αλλά ο άλλος, ο πιτσιρικάς, καλό παιδί, αλλά άμα σφίξουνε τα γάλατα, στην απελπισία του επάνω, δεν ξέρεις τι μπορεί να κάνει. Και να φοβάσαι τον πεινασμένο. Γιατί ο πεινασμένος άνθρωπος είναι το χειρότερο θηρίο, το χειρότερο ζώο που υπάρχει στη γη. Ο άνθρωπος είναι ένας μικρός θεός, μπορεί να κάνει το καλύτερο, μπορεί να κάνει και το χειρότερο. (...) Γι αυτό που συμβαίνει για μένα είναι υπεύθυνοι και οι 300. Γιατί μη μου πεις ότι το κωλουπουργείο Υγείας και Πρόνοιας δεν μπορεί να λύσει αυτά τα πράγματα. Δεν βρέθηκε ένας μαλάκας να πει "ωπ, τι κάνουμε βρε;". Καθόμουν και σκεφτόμουν αυτό με το ένιτς. Βρε μαλάκα, η άλλη είναι χρήστρια, είναι πόρνη. Το πιο εύκολο πράγμα είναι να γίνει κλέφτρα, να γίνει πόρνη. Όταν η Μ. ήθελε 6 γραμμάρια για να συντηρηθεί, γιατί πια φτάνεις στο επίπεδο της συντήρησης, εσύ τα ξέρεις καλύτερα από μένα, και το ποτό της δεν ήταν η πρέζα, ήτανε η κόκα, ακριβό ποτό, αρχικά της έδινε ο πατέρας της, έπαιρνε από τη μάνα της. Κάποια στιγμή όμως τα λεφτά τελειώνουν, αυτό είναι ακριβό σπορ. Άμα πας στην Ομόνοια, που για μένα είναι το μεγαλύτερο σχολείο του κόσμου, θα δεις ότι υπάρχουν κάτι κωλόγεροι, με κανα δυο πενηντάρικα στη τσέπη, βρίσκουνε τη Φωτεινούλα, της πίνουνε το κώλο και της λένε: "δε μου κάνεις κανά τσ... κορίτσι μου;". Κι ο άλλος μπορεί να έχει σύφιλη, βλεννόρροια, ηπατίτιδα. Και καλά όλα αυτά. Η ηπατίτιδα και το ένιτς δεν γιατρεύονται...»

Δημήτρη χάρηκα που τα είπαμε και σε ευχαριστώ για όλα. Θα ξαναμιλήσουμε.

« έγινε »

9η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΣΑΒΒΑΣ, ετών 34

Καλησπέρα Σάββα.

« καλησπέρα »

Πόσων χρόνων είσαι Σάββα;

« είμαι τριάντα τεσσάρων »

Η καταγωγή σου από που είναι;

« είμαι από τον Κορυδαλλό αλλά έχω μεγαλώσει στη Νίκαια.»

Έχεις αδέρφια; Πόσα αδέρφια ήσασταν;

« έχω άλλα δύο αδέρφια. Δύο αδελφές, η μία μεγαλύτερη και η άλλη μικρότερη από μένα»

Οι γονείς σου ζουν;

« η μητέρα μου ζει, ο πατέρας μου ούτε που ξέρω αν υπάρχει, αν είναι πεθαμένος, αν ζει... Δεν τον έχω γνωρίσει ποτέ στη ζωή μου »

Αυτή τη στιγμή είσαι άστεγος;

« αυτή τη στιγμή είμαι άστεγος. Έμενα σε μία αποθήκη, τώρα μου κάνανε έξωση και από την αποθήκη και τώρα πλέον κοιμάμαι κάπου αλλού. »

Στην αποθήκη πλήρως ενοίκιο;

« όχι. Μου την είχε παραχωρήσει κάποιος επιχειρηματίας. Απλώς τώρα πουλήθηκε η αποθήκη και μου κάνανε έξωση η Τράπεζα. Ήρθε η Τράπεζα και μου λένε "όσο έμεινες, έμεινες ". Αυτή τη στιγμή είμαι στο δρόμο, κοιμάμαι σε μια παραλία, στου Παρασκευά, στον Πειραιά και τη μόνη συμπαράσταση που έχω είναι εδώ από τη Κλίμακα.»

Πόσο διάστημα είσαι άστεγος;

« είμαι από το 2009, τέσσερα χρόνια κοντά. Από τότε δηλαδή που βγήκα από τη φυλακή. Στη φυλακή είχα κάτσει ενάμισυ χρόνο. Για οικονομικό χρέος.»

Πριν γίνει αυτό, πριν πας φυλακή, έμενες με την οικογένειά σου;

« όχι. Είχα το σπίτι μου, είχα τη δουλειά μου...»

Έχεις υπάρξει παντρεμένος;

« ναι, έχω παντρευτεί είχα και μια σχέση πρόσφατα αλλά χωρίσαμε πριν 3 μήνες. Ήμουν άστεγος όταν τη γνώρισα την κοπέλα μου. Ήταν άστεγη και εκείνη και έπινε και ναρκωτικά. Και γι αυτό χωρίσαμε.»

Μου είπες ότι έχεις παντρευτεί;

« ναι, Ρουμάνα ήταν η γυναίκα μου. Παντρευτήκαμε το 2004 και μείναμε παντρεμένοι... από τον καιρό που πήγα φυλακή χωρίσαμε. Φυλακή μπήκα το 2008, τέλος του εννιά βγήκα. Ευτυχώς παιδιά δεν κάναμε. Και το λέω "ευτυχώς" γιατί αν είχα παιδιά τώρα, με αυτή την κατάσταση, θα έπρεπε να είχα ήδη πάει να φουντάρει. Όχι ότι δεν μου αρέσουν τα παιδιά. Τη μικρή μου αδελφή και τον ανιψιό μου, γιατί έχω και έναν ανεψιό, εγώ τα έχω μεγαλώσει . Μου αρέσουν τα παιδιά αλλά σου λέω, άμα είχα τώρα ένα παιδί θα είχα τρελαθεί λόγω της κατάστασης που ζούμε. Να είχα τώρα ένα παιδί, Θα μου ζητούσε και κάτι κι εγώ δεν θα μπορούσα να το προσφέρω και αυτό θα με έκανε...»

Πριν έρθει η φυλακή τι δουλειά έκανες;

« σερβιτόρος ήμουνα, έκανα κι αυτή τη δουλειά τη παράνομη που ήμουν υπεύθυνος για τα αυτόφωρα, Δούλευα και σε ένα γραφείο τελετών, εντάξει τα έβγαζα πέρα, δόξα σοι ο Θεός. Έπαιρνα κι ένα επίδομα από την Πρόνοια. Εντάξει το είχε η μάνα μου αυτό, δεν το έπαιρνα εγώ. Της το είχα αφήσει γιατί είχε την αδελφή μου την ανήλικη, τον ανιψιό μου, τους βοηθούσα όσο μπορούσα. Αλλά μετά όταν εγώ βρέθηκα σε μια δύσκολη θέση εγώ, με σταματήσανε από τη δουλειά και λέω στη μητέρα μου "ξέρεις κάτι, βοήθησε με, να μου πληρώνεις μόνο το νοίκι", ε, μετά κάπου τσουγκριστήκαμε εκεί πέρα.»

Αυτή τη στιγμή ξέρουν ότι είσαι άστεγος;

« η μητέρα μου ναι και η αδελφή μου. Με την αδελφή μου τη μεγάλη είχαμε να μιλήσουμε πολλά χρόνια. Ξαναμιλήσαμε μετά που αποφυλακίστηκα. Μετά σκοτώθηκα πάλι με τη μάνα μου, της έβαλε πάλι λόγια η μάνα μου και σταματήσαμε να μιλάμε πάλι. Η αδελφή μου η μεγάλη βρίσκεται στην Κόρινθο. Ξέρει ότι είμαι άστεγος. Και της το έχω πει και με έχουνε δείξει και στην τηλεόραση. Πήρα τηλέφωνο, προσπάθησα πριν ενάμιση χρόνο, με έβαλε ένας συνάδελφος από τη δουλειά μου. Μου λέει " πάρτην ένα τηλέφωνο, αδελφή σου είναι ". Και την έκανα την απόπειρα. Της λέω " Ελένη ξανά η μάνα μου, η μαμά με έδιωξε". Και μου λέει: "εγώ τι να κάνω;"

Μήπως επειδή είναι παντρεμένη δεν μπορεί να σε βοηθήσει;

« η αδερφή μου ήταν παντρεμένη, χήρεψε, παντρεύτηκε πάλι και ξαναχήρεψε πρόσφατα απ' ότι έμαθα. Δηλαδή είχε με ένα παλικάρι δεσμό, που είχε κι ένα παιδάκι, ο γαμπρός μου πέθανε από λευχαιμία. Και ξανά, έμαθα ότι ένα παλικάρι που είχε παντρευτεί, Αλβανός, γιατί Αλβανός ήταν, όχι ο πατέρας του ανιψιού μου, αυτός ήταν Έλληνας. Ξαναπαντρεύτηκε έναν Αλβανό και έμαθα, τώρα, πριν 3 μήνες, ότι σκοτώθηκε και αυτός με μηχανή. Εντάξει ήθελα να της σταθώ αλλά αφού εκείνη δεν θέλει να μου μιλήσει, δεν το κάνω... »

Πιστεύεις ότι ντρέπονται για σένα; Ότι τους είσαι βάρος;

« όχι δεν ντρέπονται για μένα. Ξέρω πολύ καλά ότι με τη μεγάλη μου αδελφή, γιατί έχουμε μεγαλώσει μαζί, η μάνα μου βάζει φιτιλιές. Η μάνα μου είναι το εμπόδιο. Η μάνα μου μια ζωή με ήθελε μόνο για το πορτοφόλι. Όταν είχα τα λεφτά, ήμουνα το καλό παιδί, όταν δεν είχα, τότε ήμουνα το κωλόπαιδο, με έχει πει και πρεζάκια παρόλο που δεν έχω πιεί, δεν έπινα ποτέ στη ζωή μου, μόνο κανά ποτό, εντάξει, θα έπινα. Και έτσι και γιουβέτσι, ότι γυρνάω, ότι κάνω... Όταν είχα το πορτοφόλι μου ήμουν το καλό παιδί, όχι μόνο για τη μάνα μου, για όλη την οικογένεια. Δεν ρίχνω μόνο ευθύνη στη μάνα μου, ρίχνω σε όλη την οικογένεια. Γιατί έχω μεγάλο σόι. Ένας δεν με έχει θυμηθεί. Ένας, να μου πει "ρε Σάββα...". Κι αυτό με πληγώνει. Ειδικά από τα αδέρφια μου. Μόνο έχω επικοινωνία, άμα δω, που και που, τη μικρή μου αδελφή και τον ανιψιό μου. Η αδελφή μου, εντάξει, με πληγώνει που δεν θέλει να μιλάμε. Θέλω να μιλήσω, αλλά άμα δεν θέλει; ακούει τη μάνα μου και... Ότι και να ναι, είμαστε αδέρφια, από την ίδια κοιλιά βγήκαμε...»

Πιστεύεις ότι η μάνα σου σε αποφεύγει για να μην έχει το βάρος σου στο σπίτι;

« όχι. Το κάνει για να μην τα ξαναβρώ με την αδελφή μου και η αδελφή μου να γυρίσει νούμερα στη μάνα μου...»

(...)²⁰¹

²⁰¹ Σε αυτό το σημείο, από κάποιο λανθασμένο χειρισμό δικό μας, σταμάτησε η ηχογράφιση της συνέντευξης, με αποτέλεσμα όταν το αντιληφθήκαμε, να χρειαστεί να ξεκινήσουμε εκ νέου τις ερωταπαντήσεις. Αυτό που προσπαθήσαμε να κάνουμε, εκτός του να δικαιολογηθούμε για την αστοχία μας αυτή, ήταν να ρωτήσουμε για εκείνα τα θέματα και τις θεματικές ενότητες που δεν είχαμε

Συγγνώμη γι' αυτό που έγινε πριν. Θα προσπαθήσω να μη σε κουράσω ρωτώντας σε τα ίδια πράγματα. Αυτό που θα θελα να μάθω είναι μέχρι πριν βρεθείς στον δρόμο, πριν 4 χρόνια, τι έκανες; Πώς ήταν η ζωή σου;

« Ήμουν και σερβιτόρος, ήμουν και υπεύθυνος σε κάποια μαγαζιά για τα αυτόφωρα. Ήμουν υπεύθυνος δηλαδή και κάποια μαγαζιά που οι επιχειρηματίες αντί να πάνε αυτοί στο αυτόφωρο πήγαινα εγώ. Μέχρι που, πήγαινα, πήγαινα και με κάποιον επιχειρηματία τσακώθηκα άγρια. Με κοπάνησανε, τους έκανα μήνυση, μετά έχασα και τη δουλειά μου, μετά με απολύσανε. Έχασα τη δουλειά μου. Και έπαιρνα τότε ένα επίδομα από την Πρόνοια. Και της λέω της μητέρας μου, " ξέρεις κάτι, εγώ αυτή τη στιγμή δεν έχω δουλειά. Βοήθησέ με και από τη σύνταξη μου να μου πληρώνεις μόνο το ενοίκιο.". Και κοντραριστήκαμε με την οικογένειά μου γι' αυτό το πράμα. Δεν μου δίνει τη σύνταξη, πήγα στη Πρόνοια, έκανα καταγγελία εγώ, ότι η μάνα μου μου παίρνει τα λεφτά και ότι εγώ είμαι στο δρόμο αυτή τη στιγμή και τη κόψανε τη σύνταξη. Και τη κόψανε και έχασα και τη δουλειά μου και έμεινα τότε για λίγο, πολύ λίγο, στο δρόμο για καμία βδομάδα, γιατί η μάνα μου πάλι με έδωξε και πήγα και παραδόθηκα τότε μόνος μου. Μου είπανε κάποιοι φίλοι μου ότι " έχεις κάποια απόφαση Σάββα" και γι αυτό έχασα τη δουλειά. Αφού είχα απόφαση δεν μπορούσαν να με κρατήσουνε. Κι ένας επιχειρηματίας μου στάθηκε πολύ εντάξει στη φυλακή. Και πήγα και παραδόθηκα μόνος μου στο αστυνομικό τμήμα της Νίκαιας.»

Στην αρχή που ήσουν εντάξει και δούλευες, έμεινες μόνος σου;

« έχω μείνει και με τη μητέρα μου, έχω μείνει και μόνος μου. Όπως σου είπα ήμουν και παντρεμένος με μια Ρουμάνα με την οποία χωρίσαμε σχεδόν μόλις μπήκα στη φυλακή. Έχει εξαφανιστεί, ούτε ξέρω που βρίσκεται τώρα. Στη φυλακή έμεινα ενάμιση χρόνο. »

Πιστεύεις ότι η φυλακή, το ότι πήγες φυλακή δυσκόλεψε ακόμα περισσότερο τα πράγματα για σένα; Αφού είχες χάσει και τη δουλειά σου;

« ήρθε ένας, κάποιος που ήτανε σαν πατέρας μου, και ο οποίος ερχότανε στη φυλακή και με έβλεπε και με βοήθησε, με βοήθησε ο άνθρωπος. Ήρθε, με πήρε από τη φυλακή στο σπίτι του. Μετά το έμαθε η μάνα μου ότι εγώ βγήκα και μου ζήτησε μια συνάντηση να τα πούμε. Εγώ λέω "μάνα μου είναι", εντάξει. Μου λέει " ξέρεις κάτι, παιδί μου είσαι, νερό και αλάτι, περασμένα ξεχασμένα.". Ε, γύρισα. Αυτός ο άνθρωπος δεν τη χώνευε τη μάνα μου γιατί ήξερε τι τύπος είναι. Την ήξερε πολύ καλά, την ήξερε από παλιά, την ήξερε από εφτά χρονών παιδί. Την ξέρει τη μάνα μου. Και μου λέει, "θα στη κάνει. "Και τα αδελφια σου και αυτή θα στη κάνει " . Εγώ δεν ξέρω, βλάκας ήμουν, ήμουν πορωμένος και από τη φυλακή, δεν ξέρω τι έπαθα και το έκανα. Μόλις πήγα στο σπίτι πρώτη βδομάδα όλα καλά. Μόλις πληρώθηκα και πήρα τα λεφτά, την άλλη μέρα με πέταξε έξω. Την άλλη μέρα ακριβώς, το θυμάμαι σαν να είναι σήμερα. Δηλαδή μόλις πήρα τα λεφτά, μετά από δέκα λεπτά, βρήκε μια δικαιολογία, Γιατί εγώ έχω ένα μαγνητοφωνάκι. Εγώ έχω ένα πρόβλ..., ένα καλό. Όταν έχω τα νεύρα μου θέλω να ακούω μουσική. Μου κάνει πολύ μεγάλο καλό αυτό το πράμα. Και αυτό το ξέρει και η Κλίμακα κι έχω σκοτωθεί για αυτό το πράγμα εδώ. Κι επειδή έβαλα ένα ραδιάκι, να, σαν κι αυτό που έχεις εσύ, τι φωνή να βγάλει αυτό; Και έκατσα στο μπαλκονάκι και έπινα τον καφέ μου και το βρήκε αυτό αιτία και με πέταξε έξω. Το μαθαίνουμε οι φίλοι μου από το γραφείο και μου λένε " καλά να πάθεις" κι "εμείς στα

καταφέρει να ηχογραφήσουμε. Αυτό σημαίνει ότι χρειάστηκε να επαναλάβουμε ερωτήσεις που ο ερευνώμενος μας είχε ήδη απαντήσει αλλά οι απαντήσεις του δεν είχαν καταγραφεί. Ευτυχώς το λάθος μας έγινε αντιληπτό αρκετά γρήγορα οπότε ευελπιστούμε ότι δεν επέδρασε αρνητικά και εις βάρος της ποιότητας της συνέντευξης και κυρίως εις βάρος του αυθόρμητου των απαντήσεων του ερευνώμενου.

λέγαμε". Γιατί οι φίλοι μου, μου τα λέγανε, "θα στη κάνει", "θα στη κάνει", "θα στη κάνει". Το πρώτο βράδυ έμεινα σε ένα πάρκο στους Αγίους Αναργύρους. Το θυμάμαι καλά. Μετά στην παραλία. Και μετά με μάζεψε το αφεντικό μου. Το παλιό μου αφεντικό από το γραφείο τελετών. Αλλά εγώ από την ντροπή μου έφυγα από μόνος μου. Γιατί εκεί δεν είχα ούτε μπάνιο να κάνω ούτε να πλυθώ ούτε ρούχα, τίποτα. Γιατί εγώ τότε δεν ήξερα τίποτα, ούτε από Κλίμακες ούτε από δήμους ούτε από praksis, τίποτα δεν ήξερα. Και έμεινα στη παραλία. Μετά ήρθε αυτός ο επιχειρηματίας, με τον οποίον έχουμε το δικαστήριο όπως σας έχω ήδη εξηγήσει, και μου έδωσε αυτήν την αποθήκη. Ουσιαστικά για να με... καταλαβαίνεις... για να αναιρέσω εγώ, για να αναιρέσει αυτός, να τα βρούμε, για να σου δώσω να καταλάβεις. Γιατί κι εγώ δεν είμαι για να τρέχω πάλι σε δικαστήρια. Γιατί μέσα στη φυλακή πέρασα πολλά. Και ψυχιατρεία με πήγανε από το Κορυδαλλό γιατί από τα νεύρα μου πήγαινα έτσι...»

Παίρνεις και τώρα ακόμα κάποια φαρμακευτική αγωγή;

« ναι, παίρνω φάρμακα, με βλέπει ο ψυχίατρος της Κλίμακας. Κάθε μήνα με βλέπει, με παρακολουθεί. Τι σας έλεγα; Α! ναι, ότι τώρα τελείωσε και η αποθήκη και τώρα μου στέκεται μόνο η Κλίμακα. Από την αποθήκη έφυγα μια εβδομάδα περίπου τώρα. Την περασμένη Παρασκευή. Και τώρα μένω πάλι στην παραλία. Τώρα έχω μια συζήτηση με τον γιατρό, τον ψυχίατρο, να μου βρει κάποιο κατάλυμα μέχρι να φτιάξω τα χαρτιά μου, γιατί περιμένω τώρα, σε ένα μήνα, να περάσω επιτροπή, για να πάρω πάλι το επίδομα.»

Αν θυμάμαι καλά, μου είπες ότι υπάρχει περίπτωση να δουλέψεις για την Κλίμακα;

« ναι, ναι, αυτό είναι σίγουρο, ένα μεροκαματάκι τουλάχιστον να το παίρνω. Γιατί είμαι δουλευταράς, δεν είμαι τεμπέλης. Κι έχω προσπαθήσει πολλές φορές να δουλέψω. Κι έχω κάνει και αιτήσεις, άμα σου πω ότι έχω κάνει αιτήσεις στη μισή Αθήνα και δεν με πήρε ούτε ένας τηλέφωνο, ούτε ένας, να μου πει "έλα δω να δουλέψεις".»

Έχεις πάει σχολείο;

« Τσου. Μόνο στο δημοτικό, μέχρι την πρώτη δημοτικού έχω πάει. Γιατί η γιαγιά μου με χτύπαγε και με τράβαγε από το ένα σχολείο στο άλλο. Γιατί είμαι άτομο με ειδικές ανάγκες. Έχω πρόβλημα και με στέλνανε σε ιδιωτικό σχολείο και τα ιδιωτικά τότε πληρωνόντουσαν. Από την ημέρα που έχω γεννηθεί είχα προβλήματα. Η αρρώστια που έχω λέγεται, ψυχιατρική, εγκεφαλική δι... δεν θυμάμαι τώρα καλά, εγκεφαλική διάσειση νομίζω. Αυτό έγινε γιατί, όπως μου έχουν εξηγήσει οι συγγενείς μου, η μάνα μου όταν ήταν σε μένα έγκυος κάπνιζε και τη χτύπησε καρκίνος, όχι, δεν έχω καρκίνο εγώ, απλώς χτύπησε το ίκτερο και με χτύπησε και στα πόδια και στο κεφάλι. Και λέγανε οι γιατροί "αυτό το παιδί δεν θα περπατήσει ποτέ ". Και νοσηλεύτηκα στο Νταού Πεντέλης πολλά χρόνια. Από την ημέρα που γεννήθηκα και βγήκα δώδεκα χρονών από το Ίδρυμα. Με ανέλαβε η γιαγιά μου και από εκεί και πέρα...δύσκολα χρόνια. Ήταν η μαμά της μαμάς μου, γιατί από τη πλευρά του πατέρα μου δεν έχω γνωρίσει κανέναν συγγενή. Κι εκεί δύσκολα χρόνια, με χτυπάγανε... Με τη μάνα μου δεν έχω μείνει πολύ, η γιαγιά μου με μεγάλωσε. Με τη μάνα μου πήγα δεκαοχτώ χρονών. Ήμουνα μεγάλος, έχω μεγαλώσει με τη γιαγιά μου τα περισσότερα χρόνια. Αλλά κι εκεί πέρα δύσκολα χρόνια, με χτυπάγανε. Βλέπετε το κεφάλι μου; Είναι γεμάτο σημάδια. Είναι από εκεί. Με χτυπάγανε με τηγάνια, με σίδερα, με κλειδώνανε στις αποθήκες, σαν παιδί δεν με αφήνανε να πηγαίνω στο σχολείο, να παίξω ...»

Μπορείς να διαβάσεις τώρα;

« όχι. Μου έχουνε πει εδώ να με βάλουνε σε ένα σχολείο, να προσπαθήσω μήπως και... αλλά δεν έχω τη ψυχολογική αυτή που χρειάζεται. Άμα τα βάλω σε μια σειρά, άμα ηρεμήσω ίσως και να μπορώ. Με πειράζει που δεν μπορώ να διαβάσω μια εφημερίδα ας πούμε. Και πολλές φορές με εκμεταλλεύονται και με κοροϊδεύουνε. Εδώ μέσα με έχουν εκμεταλλευτεί και με έχουν κοροϊδέψει. Το θέλω λοιπόν. Θα ήτανε ένα πολύ καλό βήμα για μένα. Θα μπορούσα ίσως να βρω και μια καλύτερη δουλειά, καλύτερη δουλειά τώρα... θα μου πεις σήμερα δεν υπάρχουν έτσι όπως είναι τα πράγματα, αλλά ξέρω γω, μια δουλειά, να βγάλω ένα μεροκάματο, να ξέρω να γράψω ένα όνομα. Δηλαδή από εδώ στο γραφείο, μου είχανε πει για φύλακα και γι αυτό δεν έπιασα επειδή δεν ξέρω να γράφω, δεν ξέρω να διαβάζω. Δηλαδή πολλές φορές μου λένε για την Πρόνοια και δεν ξέρω και παίρνω ένα παιδί που ξέρει μαζί μου, γιατί δεν ξέρω και μπορεί να κάνω κάποιο λάθος. Και έχει τύχη και την έχω πατήσει από τέτοια πράγματα δηλαδή. Έχω χάσει λεφτά, έχω χάσει πολλά πράγματα επειδή δεν ξέρω να διαβάζω. »

Σε όλα αυτά τα τέσσερα χρόνια που είσαι στο δρόμο, κατά καιρούς, έκανες κάποια μεροκάματα; Είχες κάποιο εισόδημα;

« περιστασιακά μόνο μεροκάματα. Πότε στο γραφείο τελετών, πότε πήγαινα και μοίραζα κανά χαρτάκι, αγγαρείες, πήγαινα σε καμιά εκκλησία και ζήταγα, το λέω, ζητιάνευα, πήγαινα σε κάποιες εκκλησίες γιατί μερικές δίνουνε, μη φανταστείς πολλά, δέκα ευρώ, πέντε ευρώ, ίσα-ίσα για τα τσιγάρα μου. Γιατί εγώ ποτό μπορεί να μην πίνω αλλά το τσιγάρο το θέλω, το έχω ανάγκη. Δεν αντέχω χωρίς τσιγάρο. Προτιμώ να έχω τσιγάρο παρά φαγητό. Το φαγητό δεν με νοιάζει. Δηλαδή και να μην φάω δεν με νοιάζει, το τσιγάρο όμως είναι αυτή τη στιγμή το μεγαλύτερο μου πρόβλημα.»

Πόσα περίπου χρήματα βγάζεις το μήνα;

« τώρα δεν βγάζω τίποτα. Τώρα με βοηθάνε διάφοροι φίλοι εκεί πέρα στη δουλειά που δουλεύω, μου δίνουνε κανένα δεκάρικο να παίρνω τα τσιγάρα μου. Μπορεί να μαζεύω πενήντα, εκατό το μήνα, εκεί περίπου και δεν είναι σταθερό αυτό. Τώρα περιμένω, από τον άλλο μήνα θα είναι σταθερό. Θα είναι ένα δεκάρικο την ημέρα. Αυτό με κάνει πιο καλύτερο γιατί ξέρω ότι θα έχω ένα μεροκαματάκι, θα λέω δόξα σοι γιατί έφαχνα πολλά χρόνια να βρω μία δουλειά και λέω επιτέλους μου ξημέρωσε μια καλή πρωτοχρονιά. Μου ξημέρωσαν και εμένανε Χριστούγεννα. Ναι, γιατί τα παιδιά με έχουν αγκαλιάσει στη δουλειά, να μου εξηγήσουν, δεν με πιέζουνε, μου λένε "κάτι που δεν ξέρεις δεν πειράζει, θα το κάνει άλλος κι εσύ θα κάνεις άλλη δουλειά". Δεν με πιέζουνε αλλά με έχει πιάσει άγχος αν μπορώ να τα καταφέρω στη δουλειά, για να με κρατήσουνε για να έχω τα έξοδά μου. Δεν θέλω να είμαι... ξέρεις κάτι, θέλω να πάω να πάρω ένα σουβλάκι δεν θέλω να πάω να ζητήσω στον άλλον και να του πω ρε φίλε θέλω ένα σουβλάκι, δεν έχω να φάω ή μια τυρόπιτα ή ένα νερό, πενήντα λεπτά. Αν με κάνουνε τούμπα δεν υπάρχει.»

Εκτός από τη στέγη ποιο είναι για σένα το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζεις αυτή τη στιγμή που είσαι άστεγος;

« το κρύο, να έχω ένα κεραμίδι πάνω το κεφάλι μου, είναι μεγάλη σιγουριά αυτό. Μου λείπει και η οικογένεια. Ειδικά τώρα αυτές τις γιορτινές ημέρες ένας άνθρωπος δικός σου είναι... Μου λείπουνε η μάνα μου, τ' αδέλφια μου. Να σου πω κάτι με τη μάνα μου τώρα, όχι δεν την αγαπάω, γιατί μου έχει φερθεί πολύ σκληρά αλλά τ' αδέλφια μου, μου λείπουνε, εντάξει. Και από του πατέρα μου, μου λείπουνε, αυτουνού που μου στάθηκε σαν πατέρας όταν ήμουνα φυλακή. Εντάξει με πήρανε μέσα στις γιορτές τηλέφωνο. Και στη

γιορτή μου με πήρανε και τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά.»

Δεν σου είπαν να πας;

« και να μου το λέγαν θα ντρεπόμουν εγώ. Ξέρουνε το Σάββα, ξέρουν ότι είμαι άστεγος και ξέρουν ότι αν ήμουν όπως παλιά, Χριστούγεννα θα πήγαινα, θα έπαιρνα μια τσάντα πράγματα, θα τα πήγαινα. Δεν θα πήγαινα με άδεια χέρια. Άλλωστε μου το 'πανε να πάω και δεν πήγα, τους είπα ότι έχω δουλειά, για να τους αποφύγω. Γιατί είναι μεγάλο πράγμα να είσαι άστεγος και να μην μπορείς να πάρεις ούτε μία πατάτα. Είχα μάθει στη ζωή μου... μιλάμε για πολλά λεφτά, μέχρι και χίλια ευρώ... θα μπορούσα να έχω ένα ολόκληρο σπίτι δικό μου τώρα. Και βοήθα εκείνον, βοήθα εκείνον, τη μάνα, τ' αδέρφια και όταν ξέμεινε ο Σάββας δεν υπήρχε κανένας. Και ευτυχώς που άντεξα στη ζωή μου και πολλές φορές λέω στον εαυτό μου μπράβο μου. Πέρασα πολλά κανάλια και κινδύνους και κρύα... Μου έχουν επιτεθεί αλλοδαποί εκεί στην παραλία για να μου πάρουν αυτό το δεκάρικο ή τα τσιγάρα που έχω. Κι εγώ μια φορά πλάκωσα έναν στο ξύλο, ήρθε η ομάδα Δίας και λέω "ναι, εκεί κοιμάμαι και ήρθανε και με χτυπήσανε". Και εντάξει, τα παιδιά με υποστηρίξανε, με πήρανε για κανά δύο τρεις ώρες μαζί τους, με πήγανε στο τμήμα, γιατί έκανε και πολύ κρύο εκείνη την ημέρα, έβρεχε, μιλάμε για πολύ βροχή, για να ζεσταθώ κιόλας. Έχω φάει εγώ βροχή... θυμάμαι μια άλλη μέρα ένα άλλο περιστατικό, φύλακας αυτός στον Παρασκευά, και είχε κάτι σκυλιά αυτός και μου επιτεθήκανε δύο φορές. Και του λέω, ρε φίλε εντάξει, και μια φορά που έβρεχε είχα για σκεπάσματα κούτες. Είχα βρει κούτες και τα είχα βάλει το ένα για κάτω και το άλλο για σκέπασμα. Και φώναξε την ομάδα Δίας. Και λένε οι αστυνομικοί "τι συμβαίνει;" και λέω "κυρ' αστυνόμω δεν έκανα κάτι, κοιμάμαι." και του λέει "σας πείραξε;" Και τους ξαναφωνάζει και δεύτερη φορά και όταν ήρθαν του είπαν ότι "αν μας ξαναφωνάξεις θα σε πάρουμε εσένα μέσα". Και πάλι με πήρανε μαζί τους τα παιδιά και μου δώσανε και κανένα τσιγάρο. Υπάρχουν και καλά παιδιά αλλά υπάρχουν, έχω δει, μου έχουν φερθεί κι άσχημα. Να σας πω ένα δεύτερο περιστατικό, πέρυσι τα Χριστούγεννα ήμουν στο Σύνταγμα και μάζευα κουτάκια να βγάλω κανένα μεροκάματο, αυτά από πορτοκαλάδες, κοκακόλες κλπ και εντάξει αμπανιάριστος, όπως είναι ένας άστεγος με ρούχα σκισμένα. Και πήρα μία καρέκλα, γιατί είχα ξεκινήσει από τη Φιλαδέλφεια, πήγα Πειραιά με τα πόδια και μετά Σύνταγμα πάλι με τα πόδια, σέρνοντας ένα καροτσάκι του σούπερ μάρκετ, για να κάτσω λίγο, να ξεκουραστώ. Κι έρχεται ένας σεκιουριτάς και μου λέει να φύγω και του λέω ρε φίλε δεν κάνω κάτι και μου λέει "πρέπει να παραγγείλεις". Και του λέω, ρε φίλε σε με να πάρω μια ανάσα και με χτυπάει και στη γωνία ήτανε η ομάδα Δέλτα, αυτοί με τα παπάκια αν ξέρετε. Και δεν με υπερασπίστηκε κανένας. Κανένας δεν βγήκε στη μέση να του πει "ρε φίλε γιατί τον χτυπάς τον άνθρωπο;". Και κάποιοι περαστικοί με υποστηρίξαν και έτσι ανακατεύθηκε η ομάδα Δέλτα. Θα με σκότωνε και με χτύπησε. Και την άλλη μέρα πάω, είχα πάρει ένα τέτοιο ξύλο και λέω έτσι και πάει να με χτυπήσει θα του το σπάσω στο κεφάλι. Το πήρα... μανιάντικα πες το, το πήρα... δεν ξέρω... Είμαι καλό παιδί αλλά άμα μου γυρίσει το αυτό... Και το ξέρουμε πολύ καλά και εδώ πέρα ότι άμα μου γυρίσει το μυαλό δεν μαζεύομαι με τίποτα. Την άλλη φορά προσπαθούσαν εφτά άτομα να με κάνουμε καλά κάτω στου Παρασκευά. Ήταν τότε για την κλοπή που σας είπα. Εφτά αστυνομικοί προσπαθούσαν να με πιάσουν, να μου βάλουν χειροπέδες και δεν μπορούσαν. Σου λέει τίποτα αυτό; Είμαι καλό παιδάκι αλλά άμα... έχω περάσει όμως και πολλά. Εντάξει δεν έχω κάνει πολλά παραπτ... ατοπήματα ούτε έχω χτυπήσει άνθρωπο, μόνο αυτό για τη κλοπή που σας είπα. Το μετάνιωσα, έκλεψα γιατί πείναγα. Είχα να φάω μια βδομάδα και κάπου ξέρεις το στομάχι... Μιλάει το στομάχι, δεν μιλάει ο Σάββας εκείνη την ώρα. Μίλαγε το στομάχι και με έπιασε θολούρα. Εντάξει της ζήτησα συγγνώμη και με αθώωσαν.»

Αλήθεια πες μου, πως περνάει τη μέρα του ένας άστεγος;

« δύσκολα, πολύ δύσκολα. Γυρίζεις, πας από μέρος σε μέρος. Τα συσσίτια τώρα τα έχω ανακαλύψει, δεν τα ήξερα αυτά εγώ. Τώρα τα έχω ανακαλύψει που έμενα Αθήνα. Πρώτα δεν ήξερα ούτε για συσσίτια ούτε για τίποτα. Μόνο ήξερα για μια Εκκλησία που με γράψανε και ήταν φίλοι του γραφείου. Κάναμε κηδείες εκεί και με γράψανε και έπαιρνα ένα πιάτο φαγητό. Τα υπόλοιπα συσσίτια, ούτε την Αγία τριάδα δεν ήξερα που είναι στον Πειραιά, ούτε για το Δήμο Αθηναίων, κανένα. Από τον καιρό που πάτησα το πόδι μου εδώ στην Κλίμακα, πριν κάνα χρόνο, μου είπε ένας άστεγος εκεί έχει φαγητό, εκεί έχει φαγητό. Και στην αρχή τα πήγαινα όλα αλλά μετά τα βαριόμουνα. Και λέω τόσο πολύ φαγητό τι να το κάνω... το μεγαλύτερό μου πρόβλημα δεν είναι το φαγητό. Το μεγαλύτερό μου πρόβλημα σαν Σάββας είναι το τσιγάρο. Είναι το πιο δύσκολο πράγμα στη ζωή μου να κάνω. Αφού πολλές φορές πάω στο Θησείο, στου Ψυρρή και παίρνω καφετερία καφετερία σβάρνα και κάνω τράκα. Και στη Φιλαδέλφεια με ξέρουνε, έπαιρνα σβάρνα τις καφετέριες για να βγάλω τσιγάρα. Δεν με νοιάζει τίποτα άλλο, και που θα δουλεύω, θέλω να δουλεύω για τα τσιγάρα μου. Μέχρι πριν έρθω στην Κλίμακα το ρούχο ήταν το μεγαλύτερο πρόβλημα γιατί ήμουν συνεχής με τα ίδια ρούχα. Δεν ήξερα ούτε την Κλίμακα ούτε τη praksis, γιατί υπάρχει και η praksis. Πήγαινα κι εκεί, τώρα δεν πάω πια. Μετά έμαθα για τη praksis, τα Δίκτυα και ήταν από κει που έμενα στον Παρασκευά, δυό βήματα. Και δεν τα ήξερα αυτά. Μου τα έδειξε ένας φίλος που είναι λίγο σαν συγγενής μου. Δεν είναι άστεγος δηλαδή στο περίπου, είναι νεοάστεγος ας πούμε. Αυτός δεν ήταν άστεγος, είχε το σπίτι του, αλλά δεν είχε δουλειά για να βγάλει το φαγητό του. Κι ερχότανε στα συσσίτια και τον είδα και του λέω "γεια σου ρε Μιχάλη". Τον ξέρω γιατί έχει παντρευτεί μια φίλη μου. Και του λέω έτσι κι έτσι και μου λέει γιατί δεν πας εκεί πέρα έτσι κι έτσι... Και από τον Δήμο μετά έμαθα την Κλίμακα. Ερχόμουνα εδώ πέρα, εντάξει με αγκάλιασαν οι άνθρωποι, με βοηθήσανε αλλά έχω και τσακωθεί γιατί είμαι χαρακτήρας που δεν μου αρέσει που είμαι άστεγος. Είχα συνηθίσει αλλιώς τη ζωή μου, με τα λεφτά μου, με τη δουλειά μου. Τώρα γύρναγα από το πρωί μέχρι το βράδυ, τα πόδια μου τα έλιωνα. Και εντάξει τις καθημερινές μας ψάχνεις για να βρεις να φας, να κάνεις κάνα μπάνιο. Το Σαββατοκύριακο είναι το πιο δύσκολο. Μόνο στο Δήμο Αθηναίων πάω που είναι όλες τις μέρες ανοιχτά για φαγητό. Δεν υπάρχει όμως τίποτα ανοιχτό για να καθίσεις, να πιείς ένα καφέ, να μιλήσεις. Αναγκαστικά κάνεις βόλτες. Πήγαινα στον Παρασκευά, γιατί εμένα η θάλασσα με ηρεμούσε και με κακό καιρό όχι μόνο με καλό καιρό. Με ηρεμούσε. Πήγαινα στου Παρασκευά, έκανα καμιά βόλτα να βρω κανά τσιγάρο, περνούσε η ώρα, 8, 9 η ώρα μαζευόμουν στο σπ... στο στέκι μου, εκεί που έμενα. Στην αποθήκη, κοιμόμουνα και»

Πηγες να πεις "το σπίτι μου";

« ναι, το θεωρούσα σαν σπίτι μου. Το είχα, το έλεγα, είναι το σπίτι μου. Ήταν σαν σπίτι μου πια. Έμενα για πολλά χρόνια εκεί πέρα. Έχω περάσει και δύσκολες καταστάσεις και με την κοπέλα που μέναμε, γιατί μέναμε εκεί. Έχω περάσει πολλά κι ευχάριστα και άσχημες καταστάσεις. Δηλαδή τώρα φαντάσου ένα δωμάτιο, σκοτεινά ούτε ράδιο ούτε τηλεόραση ούτε τίποτα. Λες και ήμουνα... Αφού κάποια στιγμή λέω, ξέρεις τι είχε περάσει από το μυαλό μου; Να ξαναπάω φυλακή. Το γιατί; Να σου δώσω να καταλάβεις γιατί. Λέω στη φυλακή το φαγητό μου θα το έχω, το μπάνιο μου θα το έχω, το κρεβάτι μου θα το έχω, τη ζεστασιά μου θα την έχω, ηλεκτρικό θα έχω να ακούσω κανά ράδιο. Το είχα σκεφτεί να ξαναπάω.»

Πιστεύεις ότι υπάρχουν και άλλοι σε αυτή την κατάσταση που το έχουνε κάνει πράξη αυτό;

« ναι, το 'χουνε κάνει πράξη. Τώρα έμαθα πρόσφατα ότι ένα φιλαράκι μου πήγε φυλακή. Έκλεψε κάτι για να μπει μέσα. Και μου το είχε πει. Κι εγώ προσπάθησα τότε να το κάνω,

τότε με την κλοπή, αλλά έπεσα σε καλό εισαγγελέα. Έχω το έκανα γιατί εκείνη την περίοδο ήθελα να μπω μέσα, ήμουν πολύ... Είχα ένα χαλί, είχα βρει ένα χαλί και το είχα στρώσει στην παραλία και κουβέρτες μου είχε δώσει μια εκκλησία. Αυτά ήταν τα πράγματά μου. Τίποτε άλλο. Τα περισσότερα πράγματα μου είναι ακόμα στο γραφείο τελετών. Σε ένα υπόγειο τα έχω. Δεν είναι έπιπλα, τα έπιπλα μου κατασχέθηκαν από το σπίτι μου, μόνο κάτι κούτες είναι, κάτι dvd, κάτι φωτογραφίες και τέτοια. Και κάτι χαρτιά. Θα με ζητάνε τώρα από κει, έχω να πάω κάνα δύο χρόνια στο γραφείο. Απελπίστηκα, απελπίστηκα. Ένωσα να τους έγινα βάρος ... Ήτανε σα να ήμουνα ένα βάρος, το ένοιωθα γιατί με βλέπανε άπλυτο, άστεγο και ντρεπόμουνα, δεν ήμουν έτσι στη ζωή μου και οι φίλοι μου με ξέρανε με τα κεράσματα, με τα εκείνα του... Εντάξει στο γραφείο μου έχουνε φερθεί ανθρώπινα και το αφεντικό, όσες φορές με έχει δει, μου έχει δώσει και λεφτά... Αλλά πόσο θα ζητάς; ντρέπομαι κι εγώ. Πόσο; Θα σου δώσει μία, θα σου δώσει δύο και μου έχει δώσει πολλές φορές. Έχω πάει στο γραφείο του και του λέω δεν έχω τσιγάρα. Και μου λέει πάρε δέκα, πάρε είκοσι. Και τρόφιμα μου έχει δώσει κι η μητέρα του με ξέρει. Δούλευα και πολλά χρόνια εκεί, δούλευα από δεκατριών χρόνων. Ήμουνα πολλά χρόνια εκεί. Δούλευα και σε άλλες δουλειές αλλά πήγαινα κι εκεί. Όταν βέβαια μπήκα στη νύχτα σταμάτησα από κει. Κάποιο διάστημα το έκανα, προσπάθησα, δούλευα και πρωί και βράδυ. Αλλά εκεί με ρίξανε τα πόδια μου από την κούραση και λέω "ώπα, διάλεξε. Ή τα πολλά ή τα λίγα". Διάλεξα τα πολλά. Γιατί τότε έβγαζα τριάντα ευρώ τη βραδιά και στο γραφείο έβγαζα κανένα δεκάρικο. Και λέω τότε εντάξει... όταν βλέπεις πολλά λεφτά... όπως λέει κι η παροιμία "όπου βλέπεις πολλούς κοκκόρους...". Ήμουνα και μικρός, ήμουνα 18 χρονών. Για βάλει τώρα να παίρνεις τριάντα ευρώ κάθε μέρα, δεκαοχτώ χρονών. Και σαράντα και πενήντα κι εξήντα, μιλάμε για πολλά λεφτά τώρα. Και μόνος μου ξεκίνησα το σπίτι. Και το μόνο που με βοήθησε η συχωρεμένη η γιαγιά μου και μου πήρε ένα ψυγείο. Τίποτε άλλο. Μόνος μου, δεκαοχτώ χρονών, νοίκιασα σπίτι στα Εξάρχεια. Μια γκαρσονιερίτσα και πλήρωνα εκατόν ενενήντα, όχι, ναι, κάπου εκεί. Γύρω στα εκατόν ενενήντα πλήρωνα. Και την τηλεόρασή μου πήρα... αλλά δούλευα. Από το πρωί μέχρι το βράδυ. Δηλαδή πολλές φορές με φώναζε το αφεντικό, σχολάγαμε έξι η ώρα το πρωί του Σαββάτου και με έπαιρνε τηλέφωνο και μου λέει "Σάββα έλα στις μία η ώρα το μεσημέρι" και καθόμουνα μέχρι την άλλη μέρα τα ξημερώματα. Έπαιρνα και τριάντα και σαράντα όμως. Είχε δουλειά τότε. Δούλευα στου Ψυρρή, μιλάμε για εποχές 2001. Δεν θεωρώ ότι δεν πληρωνόμουνα καλά για τη δουλειά που έκανα. Θεωρώ ότι με εκμεταλλευόντουσαν. Αλλά εγώ εντάξει, έβλεπα τα λεφτά, που έβγαζα το νοίκι μου και εντάξει. Και άλλοι φίλοι μου το λέγανε κι οι αστυνομικοί που μιλάγαμε μου λέγανε ότι τα λεφτά δεν είναι εντάξει, είναι λίγα. Άλλοι παίρνανε χίλια άλλοι παίρνανε τρακόσια κι εγώ έπαιρνα ένα τριαντάρι και άντε να πάρω κανά εξηντάρι όταν ήμουν στο αυτόφωρο. Εντάξει έχω πάρει όμως και καλά λεφτά έχω πάρει και καλά λεφτά. Έχω πάρει και τριακόσια, έχω πάρει και πεντακόσια και εξακόσια, έχω πάρει. Δεν λέω ότι όλοι με έχουνε εκμεταλλευτεί, κατάλαβες; Έχω πάρει, γιατί μπορούσα να έχω σπίτι δικό μου. Το μόνο λάθος που έχω κάνει με τα λεφτά μου, μου το χει πει κι ένας φίλος μου, συνάδελφος, πουλούσε ένα τροχόσπιτο, 250 ευρώ, Μου λέει "ρε Σάββα γιατί δε το παίρνεις για ώρα ανάγκης;". Του λέω, τι να το κάνω αφού έχω το σπίτι μου, τι να το κάνω; Μετά όταν μπήκα φυλακή και βρέθηκα στο δρόμο, το σκέφτηκα. Άμα το είχα πάρει τώρα θα είχα την καβάντζα μου. Θα πήγαινα σε ένα χωράφι και θα το έστηνα. Θα πήγαινα στον Κορυδαλλό που είμαι δημότης και θα του 'λεγα του δημάρχου, ξέρεις κάτι είμαι άστεγος, βρες μου ένα μέρος να το βάλω και να μένω. Εντάξει δεν είναι και τόσο εύκολο αλλά έστω και παράνομα, τι θα μου κάνουν; Θα μου το παίρνανε; Δεν έχουν το δικαίωμα. Θα του πω βάλει με κάπου αλλού.»

Έχεις γνωρίσει πολύ κόσμο εδώ;

« έχω γνωρίσει και επιχειρηματία. Τον ήξερα από του Ψυρρή που ήτανε αφεντικό, μιλάμε

τώρα για αφεντικό με... και τώρα... Και τον έχω δει στην παραλία να μου ζητάει ένα τσιγάρο. Και του λέω "εσύ ρε Κώστα; Εσύ που είχες τόσα μαγαζιά; Τι έγινε; ". Μου λέει "με πετάξανε έξω οι δικοί μου, τα πούλησα όλα και τα έχασα". »

Αν σε ρώταγα τι φταίει που έμεινες έξω στον δρόμο, τι θα μου έλεγες;

« η βλακεία μου. Ήταν βλακεία μου που έκανα αυτή τη δουλειά και εμπιστεύτηκα λάθος ανθρώπους. Έκανα αυτή τη δουλειά και δεν είχα μια πισινή. Δεν πήγα να συμβουλευτώ ένα δικηγόρο και ένας διοικητής θυμάμαι τότε στο τμήμα Ακροπόλεως μου το είχε πει, " Σάββα, πρόσεχε, αυτοί θα σε κλείσουνε φυλακή ". Εγώ τότε είχα δει μόνο τα λεφτά και το είχα δει πασάς. Φταίω κι εγώ λοιπόν. »

Θεωρείς λοιπόν ότι η φυλακή ήρθε και σε ισοπέδωσε;

« η φυλακή ήρθε και με ισοπέδωσε και μετά ήρθε και η αστεγία. Με ρήμαξε. Δεν είχα έναν άνθρωπο να με στηρίξει. Μόνο είχα μια κολλητή φίλη που ακόμα μου στέκεται. Ήμασταν συμμαθητές στο σχολείο. Είναι μια φίλη που μου έχει σταθεί και στα δύσκολα, ακόμα τηλεφωνιόμαστε και έχω μείνει και στο σπίτι της. Είναι ο μοναδικός άνθρωπος που νοιάζεται για μένα κι όχι για το πορτοφόλι μου. Γιατί τώρα πια βλέπω ανθρώπους και νομίζω ότι έρχεσαι να μου κάνεις παρέα για να μου πάρεις λεφτά. Γιατί το έχω ζήσει αυτό το πράμα, την εκμετάλλευση. Δεν έχουν πλέον εμπιστοσύνη σε κανέναν, ακόμα και ανθρώπους που θέλουν να βοηθήσουν τον Σάββα, δεν τους εμπιστεύομαι, νομίζω ότι κάτι θέλουν από μένα. Δηλαδή μου 'λεγε ο άλλος καλημέρα και του έλεγα "άντε ρε φύγε από εδώ". Μου έλεγε "καλημέρα, πάρε αυτό το ξεροκόμματο" και δεν το έπαιρνα γιατί έλεγα ότι θέλει να μου πάρει τα τσιγάρα. Τι να κάνουμε; Έχω πάθει ζημιές, έχω χάσει λεφτά και δεν μιλάμε τώρα για πενταροδεκάρες. Μιλάμε για χρήμα, να παίρνω χίλια ευρώ το μήνα. Και χίλια και δυό χιλιάδες και πέντε χιλιάδες ευρώ στην τσέπη μου, μιλάμε για πολύ χρήμα, που άμα το είχα μαζέψει τόσο χρήμα μπορεί να είχα πάρει έστω ένα σπίτι. Θα το χα. Θα μου πεις, με τέτοιες καταστάσεις μπορεί να το είχα χάσει. Μπορεί να είχα πάρει ένα τροχόσπιτο, ένα λυόμενο, κάτι, δεν θα 'μουν έξω όπως αυτή τη στιγμή.»

Βλέποντας όλα αυτά εδώ και γνωρίζοντας τόσους ανθρώπους, αν είχες τη δυνατότητα να κάνεις κάτι για να τα αλλάξεις προς το καλύτερο τι θα ήταν αυτό; Τι πιστεύεις ότι θα έπρεπε να γίνει, όχι μόνο για τον εαυτό σου αλλά και για όλους γενικά;

« να βρεθεί ένας ξενώνας, υπάρχουν τόσα κτίρια και εδώ στην Αθήνα και στον Πειραιά, δημόσια κτίρια, εγκαταλειμμένα. Και να πούνε, ξέρεις κάτι, όχι να κάνουνε, πως να στο πω, διακρίσεις, εσένα σε παίρνω, εσένα δε σε παίρνω γιατί υπάρχει και αυτό... Κάνουνε και διακρίσεις οι υπηρεσίες για τους ξενώνες. Τον έναν τον παίρνουνε, εσένα δε σε παίρνουνε. Να βρεθούνε κτίρια και να βοηθήσουνε το κόσμο. Να τους στεγάσουνε. Εντάξει δεν είπαμε να μείνεις και για μία ζωή γιατί μερικοί τους αρέσει και αυτό, εμένα δε μ' αρέσει. Εμένα δεν μου καλοαρέσει αυτό. Μερικοί το έχουνε βρει, σου λέει θα βρω το φαγητό μου, θα βρω το μπάνιο μου, βολεύονται. Γιατί σου λέει το φαγητό μου θα το βρω από την Κλίμακα, Για το μπάνιο μου θα πάω πάλι στην Κλίμακα Και πολλοί το εκμεταλλεύονται. Δηλαδή έχω δει και πολλές καταστάσεις που παίρνουνε ρούχα από εδώ και πάνε και τα πουλάνε. Τόσο πολύ. Εγώ δεν το έχω κάνει, κι ας είχα ανάγκη. Ποτέ μου. Το ζήτηγα, ναι, αλλά να το πουλήσω, όχι. Λέω αυτό εδώ μου το δώσε ο άνθρωπος να το φορέσω. Και έχω δώσει ρούχα. Μου έχουμε δώσει ρούχα και λέω του άλλου του άστεγου φίλου, "έλα πάρε, έχω κι άλλα". Μου λέει "εσύ;" Ε, εγώ θα βρω κι άλλα, την έχω τη λύση. Αλλά να το πουλήσω όχι, να το δώσω, ναι. Θα μου πεις "ρε Σάββα αφού του δώσανε για σένα, γιατί το έδωσες;" . Γιατί μου περίσσευε. Αφού μου περίσσευε, εγώ είμαι τέτοιος άνθρωπος, βοηθάω.

Θυμάμαι πέρσι είχα ακούσει από κάποιους φίλους στο Δήμο ότι είχαν πεθάνει δέκα άστεγοι από το πολύ κρύο. Πρέπει να βρεθεί κάτι και να δοθούν ευκαιρίες στους ανθρώπους για δουλειές. Δεν έχει σημασία ότι όποιος έκανε φυλακή είναι εγκληματίας. Εγώ δεν είμαι εγκληματίας. Εγώ μπήκα μέσα για χρέος. Αυτό πληρώνω τώρα. Θα μου πεις πήγες στη φυλακή, ναι, αλλά πήγα για χρέος, ούτε σκότωσα, ούτε έκλεψα. Δούλευα, έκανα μεροκάματο και βρήκα το μπελά μου. Δεν έχει σημασία ότι όποιος πάει φυλακή είναι και εγκληματίας. Βέβαια υπάρχουν και οι εξαιρέσεις. Υπάρχουν και εγκληματίες που έχουνε σκοτώσει, εκεί θα προσέχεις. Να βρεθούν ευκαιρίες για δουλειές. Υπάρχουν άνθρωποι που ψάχνουνε και παίρνουνε λάθος. Όπως το άλλο που κάνουνε, εγώ δεν φοβάμαι μη με πεις ρατσιστή, παίρνουνε αλλοδαπούς. Δεν ξέρω γιατί. Δεν είμαι ρατσιστής αλλά αφού το βλέπω. Δηλαδή είχα πάει μια φορά στο village για δουλειά, πριν μείνω άστεγος, έμενα με τη μάνα μου ακόμα κι είχα πιάσει δουλειά, για λάντζα. Οι περισσότεροι ήταν μέσα Μπαγκλαντές, Πακιστάν κι είχαμε μια κόντρα, γιατί αυτοί ήθελαν να βάλουν κάποιον δικό τους, επειδή μπήκα, ήμουν ο μοναδικός Έλληνας, κοντραριζόμασταν. Εγώ έκανα το βλάκα γιατί την είχα ανάγκη αυτή τη δουλειά, έκανα που λένε το μαλάκα. Ε, έκανα, έκανα, έκανα, μέχρι που τσακωθήκαμε. Με φωνάζει το αφεντικό, με πληρώνει, με πληρώνει, δηλαδή μου είχε πει ότι θα μου έδινε τόσα και μου έφαγε και τα λεφτά. Αλλά εγώ μήνυση δε μπορούσα να κάνω τότες γιατί είχα ένταλμα συλλήψεως. Ήταν πριν μπω φυλακή. Τότε έκανα εκεί κάτι μεροκάματα και πήγαινα και στο γραφείο. Πήγαινα το πρωί στο γραφείο και το βράδυ για λάντζα. Και με έδωξε και δε μου έδωσε ούτε τα λεφτά. Και λέω "Σάββα έχεις την απόφαση, τι να κάνεις;". Ούτε καταγγελία δεν μπορούσα να του κάνω. Τίποτα. Και μου έφαγε και τα λεφτά. Δηλαδή εντάξει, δώσε και σε έναν Έλληνα ευκαιρίες για δουλειές. Είναι μεγάλο πρόβλημα αυτό. Εγώ ξέρεις τι θα 'θελα; Να βρεθεί ένας επιχειρηματίας, δεν θέλω είκοσι και τριάντα ευρώ, να μου δώσει ένα χώρο θέλω για να μείνω και να παίρνω, όχι πολλά, δέκα ευρώ. Ευτυχισμένος θα ήμουν. Θα είχα κάνει τη καβάντζα μου, θα είχα και ένα δεκάρικο για τα τσιγάρα μου, δεν ζητάω τα πολλά. Τώρα για ασφαλιστική κάλυψη, αυτά είναι πια πολυτέλειες. Εγώ έτσι το βλέπω, ασφάλεια πολύ δύσκολο. Ξέρω πολλούς φίλους μου που δουλεύουν, έχουν τη δουλειά τους, αλλά χωρίς ασφάλεια.»

Εσύ για ασφαλιστική κάλυψη έχεις την Πρόνοια;

« ναι, τη Πρόνοια, βέβαια είχε λήξει το βιβλιάριό μου και τώρα το 'φτιαξα. Με βοηθήσανε από εδώ, από τη Κλίμακα και το 'φτιαξα. Γιατί και τη σύνταξή μου γι αυτό την έχασα. Γιατί έμεινα στο δρόμο και δεν ήξερα που πρέπει να απευθυνθώ και τι πρέπει να κάνω, κάπου τα έχασα, έχασα τη ψυχραιμία μου και με κύλησε και πέρασε ο χρόνος. Πέρασαν τα χρόνια, πώς περάσανε τέσσερα χρόνια δεν το κατάλαβα. Όμως έζησα, αυτό λέω στον εαυτό μου, παρόλο που έκανα και μια απόπειρα αυτοκτονίας, πριν 4,5 μήνες, πρόσφατα δηλαδή. Από εδώ, από έξω από την Κλίμακα με πήρε το ασθενοφόρο. Χώρισα με τη κοπελιά μου, κάπου τσιτώθηκα, μάζευα, μάζευα, μάζευα μέσα μου, κάπου ξέσπασα. Μου δίνανε εδώ κάτι φάρμακα, είχαν και άλλα στην αποθήκη και πήρα μεγάλη δόση και λιποθύμησα και ήρθε και με πήρε το ασθενοφόρο. Με πήγαν στο Ψυχιατρικό του Κρατικού, γιατί εκεί είναι οι γιατροί μου και ξέρουνε τα ιστορικά μου. Αρχικά με πήγανε στην Νευροκλινική και μετά με κατεβάσανε στο Ψυχιατρικό γιατί με είδανε κάπως και νοσηλεύτηκα κάποιο διάστημα. Όταν μιλήσαμε την πρώτη φορά μόλις είχα βγει, περίπου μια βδομάδα πριν είχα βγει.»

Σάββα σ' ευχαριστώ πάρα πολύ για σήμερα και για την πρώτη φορά που είχαμε μιλήσει.

« εγώ σ' ευχαριστώ »

Σου εύχομαι ό,τι καλύτερο.

« πιστεύω να γίνει κάτι γιατί δε πάει άλλο, δε παλεύεται η κατάσταση. Σ' ευχαριστώ πολύ»

10η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΣΩΤΗΡΗΣ, ετών 37.

Καλησπέρα Σωτήρη,

« Είχε έρθει μια, εβδομήντα χρόνων, δεν ήτανε για γεύμα και έρχεται και μας λέει "πεινάω, υπάρχει καθόλου φαγητό;". Λέμε, ηλικιωμένη είναι, "ναι" . Με το που δώσαμε το φαγητό, δεν το έχω ξαναδεί, είχε πει δόξα σοι ο Θεός και χίλια ευχαριστώ. Κι ευχαριστώ το Θεό που μου δώσατε φαγητό, κι ευχαριστώ κι ευχαριστώ. Και υπάρχουν και κάποιοι άλλοι που έρχονται και σου λένε " τι φαγητό έχει; ", φακές. " πάλι φακές έχει; " . Που έχουμε κάπου στα είκοσι διαφορετικά φαγητά. Και κοτόπουλα και κρέατα δίνουμε και μοσχάρια και και... Και σου λέει φακές πάλι; λαχανικά πάλι; ψάρι πάλι; Από την τσιγκουνιά τους δεν ψωνίζουνε. Σου λέει, εργάζομαι εγώ, ποιός ο λόγος να γυρνάω, να ψωνίζω, να μαγειρεύω. Θα πάω στο Δήμο, στην Κλίμακα, στην εκκλησία.»

Μήπως δεν είναι τσιγκουνιά και υπάρχουν οικονομικοί λόγοι που έρχονται; Μήπως δεν βγαίνουνε;

« Αυτοί που είναι έτσι δεν ζητάνε φαγητό. Ζητάνε άλλα πράγματα, λάδια, ζυμαρικά, σάλτσες, για να μαγειρέψουν στο σπίτι. Στο λέω δηλαδή στάνταρ αυτό, έτσι; Αυτοί που έρχονται με το ότι "δεν βγαίνω, βοηθήστε με", ναι, θέλω όμως, σου λέει, ότι χρειάζομαι λάδια, ζυμαρικά, όσπρια, σάλτσες. Όχι του να δίνουμε φαγητό μοσχάρι και να σου λένε πάλι μοσχάρι; χτες φάγαμε. Εντάξει, είναι λίγο χοντρό αυτό. Όταν είσαι έξω δεν διαλέγεις φαγητά, θα φας. Δεν πα να είναι και μπουρμπουλιασμένο, θα το φας διότι πεινάς. Δεν κάνεις εξαιρέσεις, θα φάω αυτό, δε θα φάω το άλλο. »

Σύμφωνα πάντως με τα όσα έχω δει και διαβάσει φαίνεται ότι το φαγητό δεν είναι πολύ μεγάλο πρόβλημα για τους αστέγους. Με τον έναν η τον άλλον τρόπο έχουν μάθει και έχουν εναλλακτικές. Ισχύει κάτι τέτοιο;

« εναλλακτικές υπάρχουν. Έρχονται εδώ, πάνε στο Δήμο, παίρνουνε από εκκλησίες. Το φαγητό δεν είναι τόσο πρόβλημα. Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι η τουαλέτα, η καθαριότητα και η ασφάλεια.»

Πόσο χρονών είσαι;

« είμαι τριάντα εφτά. Εγώ ας πούμε δούλευα, έχασα τη δουλειά μου, μετά έψαχνα για δουλειά, δούλευα πέντε μήνες εδώ, πέντε μήνες εκεί

Η καταγωγή σου από που είναι;

« είμαι από τα Χανιά.»

Τι δουλειά έκανες;

« η δουλειά μου ήταν ηλεκτρολογικά και μετά χειριστής ανυψωτικών μηχανημάτων. Τελείωσα το Λύκειο και μετά έβγαλα δίπλωμα για ανυψωτικά. Εργαζόμουν κανονικά μετά με διώξαν. Εργαζόμουν εδώ στην Αθήνα. Στην Αθήνα είμαι από τα εφτά μου.»

Πόσα αδέρφια είσαστε;

« εγώ, ο αδελφός μου, που είδες και έχουμε άλλη μία αδελφή η οποία είναι εδώ παντρεμένη στην Αθήνα.»

Προβλήματα στέγης αντιμετωπίζετε μόνο εσύ κι ο αδελφός σου;

« ναι, η αδελφή μου δεν έχει πρόβλημα. Να σου πω τώρα τι έγινε. Εμείς ουσιαστικά δεν ζήσαμε το έξω, θες από καλή μας τύχη, θες ότι ο θεός μας λυπήθηκε... Έγω με το που βγήκα έξω με φιλοξένησε μία θεία μου για ένα οκτάμηνο. Της λέω " θεία δεν πάει άλλο, έχουν περάσει οκτώ μήνες, για όνομα του Θεού." Μετά ήρθα εδώ πέρα στη Κλίμακα, έκατσα για ένα εφτάμηνο. Ήμουν επωφελούμενος της Κλίμακας, με φιλοξένησαν. Μετά η Κλίμακα με έβαλε σε εργασία. Μου παραχώρησαν προσωρινά και ένα σπίτι για να μένω όπως έκαναν και στον αδελφό μου και τη γυναίκα του. Τώρα δουλεύω για την Κλίμακα κανονικά. Είμαι στο Υγείας. Είμαι στην ανακύκλωση του χαρτιού, στο νοσοκομείο Υγεία, πάνω στη Κηφισίας. Μαζεύουμε τα χαρτιά από εκεί και τα πάμε για ανακύκλωση και έτσι μπορούμε και βγαίνουν έσοδα για μας, μισθούς...(...). Είμαι με μισθό κανονικά δεν έχει να κάνει με το τι χαρτί θα μαζέψουμε. Αυτή τη στιγμή κοιτάμε οι νέοι συνεργάτες, για να το έλεγα, κοιτάμε λίγο να τους βοηθήσουμε για να μάθουν κάποια θέματα. Όπως τι είναι η δουλειά που κάνουμε, σε περίπτωση που εμείς κάτι πάθουμε. Φερ' ειπείν, αν εγώ πάθω κάτι, να έρθει κάποιος άλλος να με αλλάξει και όταν αυτός χρειαστεί να με αντικαταστήσει να ήξερε τι πρέπει να κάνει.»

Πόσο καιρό δουλεύεις εκεί;

« τώρα είμαι εκεί περίπου οχτώ μήνες. Και μένω σε ένα σπίτι μόνος μου.»

Έχεις κάποια σχέση αυτό το διάστημα;

« είχα κάποια σχέση αλλά επειδή εγώ τότε δούλευα κι έβγαζα καλά λεφτά, μιλάμε για πάρα πολλά λεφτά, για καλά λεφτά, δηλαδή όσα έβγαζε τότε ένας μέσα σε μια βδομάδα εμείς το βγάσαμε μέσα σε ένα οκτάωρο. Αλλά όταν έχεις λεφτά αρχινάς και δίνεις. Δίνεις στην αδελφή σου, δίνεις εκεί, στα ξαδέρφια σου, στη μητέρα σου, δεν σκέφτεσαι ότι μπορεί να... Λες, "δίπλωμα έχω και να με διώξουνε θα πάω αλλού". Στη ζωή μου δουλεύω από τα δεκαοχτώ, να είχα μείνει άνεργος το μάξιμουμ ένα μήνα. Δηλαδή από τα δεκαοχτώ μου μέχρι τα τριάντα εφτά μου, έχω αλλάξει τρεις, τέσσερις δουλειές. Τρεις, τέσσερις εργοδότες. Δηλαδή ας πούμε, πήγαινα εννιά χρόνια στον έναν, δέκα χρόνια στον άλλον, εφτά χρόνια στον άλλον, πάντα με τα ανυψωτικά. Δηλαδή δεν έφευγα. Αλλά μετά που να ξέρανε ότι αυτή η δουλειά θα εξαλειφθεί εντελώς.»

Πιστεύεις δηλαδή ότι φταίει η κρίση γι αυτό;

« κοιτάξε, από ότι μας έχουνε πει στο σωματείο μας, επειδή έχουμε και σωματείο, συνδικαλισμός, από τη στιγμή που δεν γίνονται έργα, δημόσια έργα, η κρίση χτύπησε και εμάς. Φαντάσου ότι ο χειριστής κλαρκ, έπαιρνα εγώ 1200 ευρώ το 2000. Και είχα καθαρίσει και δυόμισι. Και νέος όλα αυτά. Και τώρα πλέον σου λέει, "ναι, να έρθεις, αλλά έχω τον Μωχάμεντ, έχω τον Αλή, που δεν έχει άδεια, δεν έχει γνώσεις, αλλά σιγά-σιγά θα το μάθει και θα γίνει ένας έμπειρος οδηγός. Δεν σκέφτεται όμως ότι άμα γίνει κανένα ατύχημα θα μπει και αυτός φυλακή και ο άλλος. Γιατί αυτό άμα σε πατήσει ή θα σε αφήσει ανάπηρο ή θα σε σκοτώσει. Φαντάσου ότι αυτό ζυγίζει κάπου στους 6 τόννους, άντε πεντέμισι. Δεν είναι και λίγο. Ξεφόρτωτο εννοείται. Και δυστυχώς εξαλείφθηκε η εργασία μας, η δικιά μας. Είναι οι ξένοι τώρα. Η τελευταία μου δουλειά ήταν το 2011. Μετά μπήκα στο Ταμείο ανεργίας μετά μας βγάλανε, λογικό είναι, τελείωσε. Και μετά μείναμε στον άσο που λένε και μετά λέμε, τι να κάνουμε, τι να κάνουμε, ήρθαμε εδώ πέρα στη Κλίμακα.»

Αυτή η θεία που σε φιλοξένησε, είναι από το σόι του πατέρα σου, της μητέρας σου;

« είναι από το σόι της μητέρας μου »

Οι γονείς σου ζουν;

«ναι ζουν εδώ στην Αθήνα »

Και αν επιτρέπεται, γιατί πήγες στη θεία κι όχι στους γονείς σου;

« γιατί, εντάξει, όταν τελειώνει μια επιχορήγηση καλή και κόβεται η χορηγία, μετά δεν σε θέλουν οι άλλοι, γίνεσαι κάπως εχθρικός. Όταν όμως τους δίνεις κάθε μήνα αυτά τα λεφτά, πάρτε για το φως, το νερό, το πετρέλαιο, για το άλφα, για το βήτα, για το δάνειο που έχετε, σου λένε, "ώπα, να...", ας πούμε. Και όταν ξεμένεις σου λέει... Δεν με πείραξε καθόλου όμως αυτό. Ειλικρινά χάρηκα που έγιναν έτσι. Θα μου πεις γιατί; Επειδή έχω διαβάσει και παρά πολύ ψυχολογία, πάρα πολύ, χάρηκα που 'γιναν έτσι, γιατί χαίρομαι που έμαθα ποιοί ήτανε δίπλα μου πραγματικά. Δηλαδή τους είχα πει "ευχαριστώ που μου δείξατε ποιοί ήσαστε".»

Δεν είναι μια απογοήτευση όμως αυτό;

« όχι, απλά λες... να σου πω, εγώ όταν έμεινα μόνος μου στα είκοσι, είχα πει, "μπαμπά, μαμά φεύγω". Ο πατέρας μου έλεγε, πού θα πας, είσαι καλά; έξω τώρα, μόνος σου; και θα ξαναγυρίσεις και τέτοια. Λέω "εγώ; αποκλείεται! θα κάνω τη ζωή μου και τελείωσε.". Όταν πρωτοέπιασα σπίτι, ούτε έπιπλα είχα, ούτε τίποτα. Ούτε ένα στρώμα. Ένα σεντόνι είχα, μπήκα μέσα, το έβαλα κάτω και έτρωγα για μια βδομάδα κρουασάν. Ο πατέρας μου νόμιζε ότι θα επιστρέψω. Με βλέπει μετά από κανένα οχτάμηνο, ξέρεις, μέχρι να πιάσω κάποια δουλειά μέχρι σιγά-σιγά να πάρω τα δικά μου πραγματάκια, που λες, σιγά-σιγά, μου λέει λοιπόν, "πού είσαι εσύ; γύρισες πίσω;". Του λέω "όχι", μένω εκεί, πήρα πράγματα, κουζίνες, πλυντήρια... και έμεινε κόκκαλο. Και σου λέει, "πλάκα κάνει αυτός". Ρε παιδί μου, είμαι τύπος που άμα πω θα γίνει αυτό, έγινε. Δηλαδή δεν είμαι τύπος που να λέει, "ωχ! τώρα..". Δηλαδή, όταν μένεις άστεγος και βγαίνεις έξω, από τη μία, το ίδιο βράδυ λες, ουφ! ανακουφίζεσαι, γιατί λες ότι "δεν έχω πλέον έξοδα". Φώτα, ενοίκια, εφορίες, να πληρώσω, να με κυνηγάνε. Κάπου ησυχάζεις. Ξύπνα το πρωί, να πας για δουλειά, να κάνω, να δείξω, γιατί άργησες, γιατί έτσι, γιατί αλλιώς. Το δεύτερο βράδυ σε πιάνει μία, που λες, κατάθλιψη, ένας πανικός. Το "πού είμαι και πού πάω". Και μετά σε πιάνει, έτσι, μία ανασφάλεια, ένας φόβος του τι θα γίνει αύριο, σήμερα το βράδυ. Θα με σφάξουνε σήμερα; Αύριο; Εγώ αυτό δεν το βίωσα, αυτό το φόβο, όμως η ανασφάλεια για το αύριο

υπήρχε, υπάρχει και θα υπάρχει. Εδώ ας πούμε και οι πιο επιτυχημένοι, σου λέει, "αύριο τι θα γίνει;". Απλά ψάχνεις λύσεις. Είμαι αυτός, ψάχνω λύση. Ποιές λύσεις έχω; τη Κλίμακα, τη Κιβωτό, το άλφα, το βήτα...»

Από που έμαθες εσύ γι αυτά; Ήξερες από πριν;

« Δεν ήξερα τίποτα. Ειλικρινά ήμουν τύπος που έβλεπα άστεγο και θα του έδινα μία για να πάει ακόμα πιο κάτω. Ειλικρινά σου μιλάω. Θεωρούσα ότι είναι οι ναρκομανείς, οι αλήτες, οι μπιήξε, οι δείξε, φυλακόβιοι, έτσι... Ειλικρινά. Αλλά, όταν ένα βράδυ, τελείωσα τη δουλειά μου, σπίτι γύρισα και βλέπω ειδήσεις, σαν άνθρωπος. Και βλέπω ότι υπήρχε η Κλίμακα, υπάρχει το τάδε στη τάδε διεύθυνση. Σε κλάσματα δευτερολέπτου άλλαξα κανάλι και λέω, "ποιά Κλίμακα, ποιό άστεγο... μαλακίες τώρα", λέω και αλλάζω κανάλι. Το πιστεύεις; σε μια εβδομάδα ακριβώς, λες και με άκουσε ο θεός, "τι; έτσι είσαι; κοίτα εγώ", σε μια εβδομάδα μέσα χαθήκανε όλα. Δουλειά, σπίτι, σε μια εβδομάδα. Όχι σε ένα μήνα, δύο μήνες, πέντε μήνες. Σε μια βδομάδα μέσα, ακριβώς, χαθήκανε όλα. Θεωρώ ότι ήμουν πολύ τυχερός. Γιατί, για να μπεις εδώ μέσα, είναι πάρα πολύ δύσκολο. Πρέπει να είσαι, κατ' αρχήν, έμπιστο άτομο, έτσι; Και να έχεις περάσει τις εξετάσεις, αυτό που λέμε. Αν δεν έχεις περάσει τις εξετάσεις εδώ, μέσα εδώ δεν μπαίνεις.»

Σαν κι εσένα μπορεί να είναι άλλοι πενήντα και με σοβαρότερα προβλήματα όπως προβλήματα υγείας. Γιατί να επιλέξουν εσένα κι όχι κάποιον από αυτούς για να μείνει εδώ; με τι κριτήρια τους επιλέγουν;

« να σου πω γιατί. Όταν πας κάπου για διακοπές και πας σε ένα ξενοδοχείο, υπάρχουν κάποιοι όροι. Και σου λέει μην κάνεις φασαρία, μη κάνεις αυτό, μη καπνίζεις μέσα, οι κανόνες αυτοί. Πάρα πολλοί εδώ μέσα δεν τους σέβονται αυτούς τους κανόνες. Έρχονται μόνο και μόνο για να κάνουν τη δουλειά τους που είναι ποιά; να πάρουνε το φαί τους και να φύγουνε. Από εκεί και πέρα δεν τους νοιάζει ας πούμε, άμα έχει σκουπίδια κάτω. Θα φάνε, θα το αφήσουνε εδώ. Δε λένε θα το πάρω να το βάλω εκεί μέσα για να μην υπάρχουν σκουπίδια. Μετά υπάρχουνε κάποιες μέρες που θέλουμε κι εμείς, κι εγώ, κάποια ας πούμε βοήθεια. Τους λες ας πούμε, έχει έρθει ο κόσμος π.χ. με κουβέρτες. Ας έρθει κάποιος έξω για να βοηθήσει. Και τους ακούς, ο ένας, εγώ δεν μπορώ, έχω το πόδι μου, το χέρι μου, το έτσι μου και το αλλιώς μου. Μετά φωνάζουνε, τσακώνονται εδώ πέρα, πλακώνονται μεταξύ τους. Όλα αυτά φτιάχνουνε μια εικόνα και σου λέει ο άλλος, το να μείνεις μέσα και να φωνάζεις και να πλακώνεσαι με τους υπόλοιπους, ε, δεν γίνεται...»

Μήπως όμως κάποιος μπορεί να προσποιηθεί τον πρόθυμο και τον καλό μέχρι να καταφέρει να χωθεί ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι;

« δεν γίνεται αυτό. Κάποια στιγμή αυτό θα φανεί. Θα σπάσεις. Σε κάποια πίεση, σε κάποια φούρια της δουλειάς, θα βγει. Δεν υπάρχει περίπτωση, ότι θα βγει είναι στάνταρ αυτό. Μία, δύο, πέντε, δέκα, εκατό, θα σπάσεις. Κι εγώ δεν βλέπω τώρα τον εαυτό μου που δουλεύει ας πούμε, που μένει σπίτι... Έρχομαι εδώ, μένω στην Άνω Νέα Σμύρνη και είμαι εδώ μετά από τη δουλειά, που δουλεύω οχτώμισι-δυόμισυ και έρχομαι εδώ πέρα και κάθομαι μέχρι εννέα, δέκα η ώρα για να βοηθήσω. Που θα μπορούσα να πω, θα πάω μια φορά την εβδομάδα για να ξαπλώσω ας πούμε. Κι όμως, όχι, έρχομαι εδώ. Γιατί θέλω να βοηθήσω στο δειπνο, να σκουπίσουμε, μετά να μαζέψουμε και αυτό γίνεται σε καθημερινή βάση. Δεν υπάρχει το "Α! είμαι ψόφιος δεν θα πάω". »

Το νιώθεις λίγο σαν οικογένεια εδώ μέσα;

« Ναι! Μα να σου πω κάτι; Σου είχα πει ότι μένω σε ένα σπίτι, ότι δουλεύω, ότι μπορώ για να βγω έξω και έτσι, ένα Σάββατο, για ένα καφέ που λες. Εγώ δεν βάζω πάρα πάνω μου τον εαυτό μου από τον άλλον που είναι έξω στη γέφυρα. Τους βλέπω όλους ίσους εγώ. Και αυτούς τους εξωτερικούς και εσύ ο νέος εδώ π.χ. ο Γιώργος. Τους βλέπω όλους ίσους. Εδώ πέρα είμαστε όλοι ίσοι. Δεν είναι ότι εγώ δουλεύω και είμαι πιο πάνω από σένα, ότι εγώ που μένω εδώ πέρα είμαι πιο πάνω από σένα που είσαι εσύ έξω. Εδώ πέρα είμαστε όλοι ίσοι.»

Πιστεύεις ότι υπάρχει ζήλια απέναντί σας; Εσάς που με κάποιο τρόπο έχετε βολευτεί;

« ζήλεια όχι. Απλά, πιστεύουν οι πιο πολλοί ότι το να είσαι εθελοντής εδώ πέρα στη Κλίμακα, λεφτά παίρνεις από δω πέρα. Και μας έχουσε πει ότι "εσείς που πληρώνεστε από δω πέρα..". Και λέω, "εμείς; εθελοντική δουλειά κάνουμε.". Ετοιμάζουμε, του λέω, δείπνο για εσάς όχι για μας, για σας. Τώρα για το βόλεμα... Τη μοίρα σου εσύ την ορίζεις, όχι ο Θεός. Άμα ας πούμε, σου λένε, "έλα για εργασία" και τους λες "ναι, θα έρθω" και δεν πας, εσύ φταις ο ίδιος. Πιστεύεις ότι πόσες φορές θέλουμε να βοηθήσουμε τον κόσμο και δεν θέλουνε. Έχουμε αυτά εδώ εκεί (μου δείχνει έναν πίνακα ανακοινώσεων), ΟΑΕΔ, εργασίες, θέσεις εργασίας. Δεν έχω δει κανέναν να πάει για να κοιτάξει εκεί. »

Μήπως αυτό συμβαίνει επειδή αρκετοί δεν μπορούν να τα διαβάσουν γιατί είναι, είτε αναλφάβητοι είτε μετανάστες που δεν ξέρουν τη γλώσσα;

« ούτε οι Έλληνες, οι δικοί μας. Κοίταξε να δεις, επειδή είσαι άστεγος δε πα να πει ότι είσαι και του νηπιαγωγείου. Ξέρεις πόσοι έχει τύχει... τώρα εδώ, ο Γιώργος, ο Σπύρος. Είναι και πάρα πολλοί που έρχονται και επιχειρηματίες ήτανε οι άνθρωποι και βιομήχανοι... Βιομήχανος ήτανε ο άλλος κι έρχεται εδώ. Και δεν έχω δει κάποιον εδώ πέρα να κοιτάξει, να πει τι είναι ρε παιδί μου αυτά τα χαρτιά; Να δει τι είναι. Από περιέργεια. Είναι για ιατρικά θέματα; είναι για γιατρούς; για δουλειά; τι είναι αυτά; τι είναι αυτές οι ανακοινώσεις;»

Ίσως κάποιοι χρειάζεται να τους πάρεις από το χεράκι για τέτοια θέματα. Κι εκεί τίθεται το ερώτημα κατά πόσο η Κλίμακα και η κάθε Κλίμακα μπορεί να υποστηρίξει κάτι τέτοιο. Εσύ, με όλα αυτά που έχεις ζήσει, τι πιστεύεις ότι θα έπρεπε να γίνει για να αλλάξει αυτή η κατάσταση προς το καλύτερο;

« κοιτάξε να δεις, ότι εγκαταστάσεις και να φτιάξεις δεν φτάνουν. Δεν φτάνουν. Και όσος κόσμος και να έρθει, δεν φτάνει ο κόσμος. Αυτό που πρέπει είναι τι, να βοηθήσει η πολιτεία. Δηλαδή υπάρχουν πάρα πολλά κτίρια εγκαταλειμμένα, π.χ. το παλιό το ΙΚΑ στη Πειραιώς. Δηλαδή για όνομα του Θεού, αυτό το δεκαοχταόροφο κτίριο... Πρέπει να βοηθήσει η πολιτεία, στέγη, κτίρια, "γιατροί του κόσμου" να τους εξετάζουν δωρεάν, να υπάρχει μία μέριμνα. Αυτό που γίνεται τώρα είναι για τα μάτια του κόσμου. Δηλαδή από το 100% δίνουν το 1%. Στο εξωτερικό, άμα μπεις σε sites και δεις, δεν υπάρχουν άστεγοι. Μιλώ για πιο πολιτισμένες χώρες, στην Ολλανδία ας πούμε. Δεν υπάρχουν άστεγοι, υπάρχει μέριμνα. Στο Λουξεμβούργο, δεν υπάρχουν...»

Τις ώρες και τις μέρες που εσείς εδώ στην Κλίμακα κλείνετε, αυτοί οι άνθρωποι τι γίνεται; που πάνε; που μπορούν να πάνε; Μήπως αν υπήρχε περισσότερο προσωπικό και ίσως κι ένας ακόμα ο χώρος να μπορούσε να λειτουργεί όλη την ημέρα επτά μέρες την εβδομάδα;

« όταν εμείς εδώ κλείνουμε, αυτοί οι άνθρωποι το μόνο που μπορούν να πάνε στην

εκκλησία, στο Δήμο. Το θέμα δεν είναι από το γραφείο. Είναι τι δουλειά γίνεται έξω από το γραφείο. Δηλαδή είναι το συσσίτιο, μοίρασμα ρούχων, αυτά δεν θα τα έκανε η Έφη ή ο Γιώργος. Αυτά τα κάνουμε εμείς. Απλά, κάπου χρειάζεται και μια ησυχία να έχεις. Και μετά να οργανώσεις και τη καινούρια εβδομάδα. Τι θα κάνουμε, ας πούμε, από Δευτέρα, να ετοιμάσουμε πάλι φαγητά, μπάνια, πετσέτες για να πλύνουνε. Τα φαγητά έρχονται έτοιμα, υπάρχουν διάφοροι χορηγοί και τα φέρνουνε. Δηλαδή χρειάζεται κάπου για να κλείνει, για να γίνεται μία οργάνωση για την επόμενη εβδομάδα. Τώρα τι να σου πω για αυτό, υπάρχουν και πιο αρμόδιοι από μένα για να αποφασίσουνε. (...). Κοίταξε, είχε έρθει ένα ζευγάρι, ήτανε είκοσι πέντε χρονών, είκοσι δύο χρονών, φέρανε κάποιες κουβέρτες, τρόφιμα, μιλάμε για αρκετά πράγματα, έτσι; Για σακούλες... Φεύγανε και τους λέω "ευχαριστώ πολύ για τη μέριμνα, εδώ πέρα είμαστε, ένα έντυπο να πάρετε...". Μου λένε, "να σου πούμε κάτι; Είμαστε εννιά μήνες άνεργοι, σήμερα εσείς, αύριο εμείς. Εκεί πέρα σοκαρίστηκα. Όταν βλέπω ένα σούπερ μάρκετ, που το σηκώσανε όλο, κουβέρτες, ρούχα δικά τους, έτσι; και σου λένε σήμερα εσείς, αύριο εμείς, ζευγάρι νέο και άνεργοι ένα εννιάμηνο, λες "ρε παιδί μου τι γίνεται τώρα;". Δηλαδή ο κόσμος φοβάται. Δεν πα να πει ότι επειδή σήμερα εσύ δουλεύεις, έχεις ένα σπίτι, ας είναι και δικό σου, είσαι εξασφαλισμένος. Όσο υπάρχει ανεργία, για μένα, είσαι και άστεγος. Υφίσταται στο μέλλον για να είσαι έξω. Είτε το θες είτε δεν το θες, έτσι είναι. Είναι κάποιοι που σου λένε "εμένα δεν με αγγίζει, εγώ εργαζομαι, σπίτι δικό μου έχω". Ναι, αλλά άμα μείνεις όμως άνεργος και αρχίσουνε τα έξοδα σου να μην πληρώνεις, τα χαράτσια, τις εφορίες, δεν θα μείνεις έξω; Το 99% ναι. Και δικό σου να είναι το σπίτι,, θα σου το πάρουν οι άλλοι, οι εφοριακοί. Από τα χαράτσια, από φόρους, από χίλια δύο. Για να μην υπάρχουν άστεγοι πρέπει να υπάρχουν θέσεις εργασίας. Να πάει ο άλλος, να πιάσει μια δουλειά, σιγά-σιγά να πατήσκει κι αυτός για να αισθανθεί ας πούμε αλλιώς. Άλλο το να είσαι έξω, που λες, άστεγος και άφραγκος και άλλο το να είσαι άστεγος αλλά και να εργάζεσαι. Είναι τελείως αλλιώς, ας πούμε. Νιώθεις αλλιώς, παίρνεις τα πάνω σου, λες ότι σιγά-σιγά ξεκινάω ας πούμε...»

Για σένα όμως ήρθε πρώτα η στέγη και μετά η δουλειά, έτσι δεν είναι;

« ναι, εδώ πέρα πρώτα για περίπου έξι, επτά μήνες. Μετά ήρθε η δουλειά και μετά το σπίτι.»

Τι πιστεύεις ότι θα έπρεπε να σε έχω ρωτήσει και δεν το έχω κάνει; Δηλαδή τι νομίζεις ότι θα έπρεπε να ξέρει κάποιος για τους άστεγους και δεν το ρωτάνε;

« να σου πω κάτι. Πολλοί πιστεύουν ότι οι άστεγοι είναι, ας πούμε, άτομα του περιθωρίου. Όλοι οι άστεγοι, είτε Έλληνες είτε ξένοι, ανεξαρτήτου μορφώσεως, όλοι είχαν, έχουν και θα έχουν αξιοπρέπεια. Έτσι; Δε πα να πει, ότι επειδή το παλικάρι εδώ πέρα, έρχεται εδώ πέρα, του λες "πάρε το φαί σου και γεια σου". Έτσι; Και καφέ θα του δώσεις και γλυκά θα του δώσεις και ότι χρειάζεται θα του δώσεις, αρκεί να υπάρχουνε, έτσι; Αυτό το να υπάρχουνε είναι ένα θέμα 60, 70%. Αλλά είναι τόσο πολλοί οι άστεγοι, που τον Αύγουστο δίναμε 80 μερίδες και σε τέσσερις μήνες φτάσαμε τις 200. Και βλέπω καθημερινά καινούριες φάτσες. Και όχι πλέον μεμονωμένα, ένα ένα. Πλέον έρχονται οικογένειες. Πατέρας, γιός, κόρη, μάνα. Και λες "τι έγινε ρε γαμώτο;". (...). Αργήσαμε να αντιληφθούμε το μέγεθος του προβλήματος. (...). Να σου πω κάτι; Κάποτε είπανε στον Αϊνστάιν, εφόσον μεγάλωσε και τα βρήκε όλα ο άνθρωπος και αυτά, του είχανε πει "τώρα που μεγαλώσατε, τι άλλο θέλετε για να μάθετε;". Κι είχε πει ότι "το τελευταίο πράμα που θέλω να μάθω είναι ένα. Το τι σκέφτεται ο Θεός. Όλα τα άλλα είναι περιττά.". Λοιπόν, με αυτό θέλω να σου πω ότι, εμένα, αν έρθεις εσύ και μου πάρεις μια συνέντευξη και το CNN που έχει έρθει και τα γαλλικά κανάλια, ξέρω 'γω ποιοι και σου κάνουνε μια ερώτηση που

δεν θες, δεν απαντάς απλά και λες δεν απαντώ σε αυτή την ερώτηση. Δηλαδή ανοίγομαι εκεί που το επιτρέπει και ο εαυτός μου. Εγώ θα πάω τη συνέντευξη εκεί που ήθελα εγώ, όχι ο άλλος. Κατάλαβες;»

(...)Εμένα αυτό που με ενδιαφέρει να βγάλω μέσα από αυτήν την έρευνα που κάνω, δεν είναι αυτό που εγώ πιστεύω αλλά αυτό που εσύ πιστεύεις, κατάλαβες;

« αυτό που εγώ πιστεύω είναι ένα πράμα. Ότι άμα δεν υπήρχε αυτός ο κόσμος (εννοεί τους ιδιώτες που έρχονται και προσφέρουν διάφορα στη Κλίμακα) δεν θα υπήρχαμε σήμερα εμείς. Θα υπήρχε η Κλίμακα αλλά από τις δυνάμεις της το μισό και ούτε δεν θα μπορούσε να προσφέρει. Διότι το ένα 90% από αυτό που δίνουνε για τη Κλίμακα, για τους άστεγους, για τους ηλικιωμένους, για τους ανθρώπους γενικά, είναι επειδή έρχεται ο κόσμος. Και ο κόσμος δεν είναι μόνο το χειμώνα και τις γιορτές. Έρχονται συνέχεια. Τα κανάλια μόνο ευαισθητοποιούνται τις γιορτές και είχα πει και σε μία συνέντευξη, εσείς, ναι μεν, ήρθατε τώρα, σας έπιασε μία συγκίνηση, ένα δέος και εντάξει, αλλά όταν βγείτε από την εξώπορτα και έξω ξεχνάτε το τι είδατε πριν, μέσα. Τα ΜΜΕ έχουν ένα δικό τους τρόπο να παρουσιάζουν τα θέματα, όπως αυτοί θέλουνε. Αυτό είναι για να πουλάνε, για τηλεθέαση. (...). Δεν επαρκεί άλλο ο χώρος εδώ. Μακάρι να ερχότανε όλη η Αθήνα, μη σου πω και επαρχίες. Αλλά σε ένα σημείο που είναι 20 επί 20, εντάξει, τι να κάνεις τώρα; Με ένα πλυντήριο τώρα για 200 άτομα, τις Παρασκευές και όποιος προλάβει, το βλέπω λίγο δύσκολο. Δηλαδή από τα 200 άντε να βάλουνε πλυντήριο 8, 10 άτομα. Δέκα άτομα μάξιμουμ. Γύρω στα 8 άτομα μπορούν. Απλά είναι αυτό, ο κόσμος κρατάει τη Κλίμακα. Ούτε οι εθελοντές, ούτε οι υπεύθυνοι από το γραφείο, ούτε κανένας. Ο κόσμος. Αν δεν υπήρχε αυτός ο κόσμος, με τις μερίδες που μας φέρνουνε, οι χορηγοί, αυτοί όλοι, αυτοί μας φέρνουνε ρούχα να τους ντύσουμε, κουβέρτες το χειμώνα. Διότι, ναι μεν δεν έζησα το έξω, αλλά όταν είχαμε βγει street, είχαμε πάει σε ένα πάρκο και μου λέει ένας, "μπουφάν θέλω". "Μισό λεπτό" του λέω. Με το που το πήγα, δεν πρόλαβα, ούτε καν πρόλαβα να του το δώσω, μου το αρπάζει και το χαίδευε στο μάγουλό του ο άνθρωπος. Από το πολύ κρύο το χαίδευε στο μάγουλό του. "Και να σαι καλά" και "θα ζεσταθώ σήμερα". Όλα αυτά, κάπου δεν... λυγίζεις. Λες "ρε γαμώτο...". Και άλλο τώρα για να πεις "εγώ, ναι μεν σχόλασα, γυρνάω σπίτι μου για ύπνο, στις κουβέρτες μου, θα κάνω ένα μπάνιο ζεστό, το φαγητό μου, να δω τηλεόραση ή να ξαπλώσω" και άλλο το να σου μείνει η εικόνα αυτή. Εγώ εντάξει, έφυγα, ο άλλος; Εγώ ήμουν ένας άνθρωπος παλιότερα, που μαγειρεύα ας πούμε φαγητό και με το που το μαγειρεύα π.χ. έλεγα "πω! πω! φασολάκια έφτιαξα; τι βλάκας που είμαι" και το πέταγα όλο. Ούτε καν περνούσε από το μυαλό μου το να το έδω έξω. Έχω πετάξει τόσα φαγητά στη ζωή μου κι όχι ότι επειδή έμεινε λίγο. Με το που το μαγειρεύα, το πέταγα, έλεγα "εντάξει θα φτιάξω κάτι άλλο". Κι επειδή έζησα σε μία καλή συνοικία, για χρόνια, λόγω εργασίας, βόρεια προάστια, είχα πολλούς φίλους, να το πω οικονομικά ανεξάρτητους, να το πω επώνυμοι, επιχειρηματίες έτσι; όλοι. Έμενα Κρουονέρι Αττικής. Ήξερα πάρα πολλούς και είχα ας πούμε, πάρα πολλούς φίλους επώνυμους. Ναι μεν επώνυμοι, όχι της σόου μπιζ, επιχειρηματίες ας πούμε, για να μην πούμε τώρα ονόματα, εντάξει;

(...)²⁰²

Μήπως τελικά βολεύει την πολιτεία το να υπάρχουν άστεγοι;

Από την άλλη ούτε σε αυτούς συμφέρει να υπάρχει έξω ανεργία και οι άστεγοι. Δημιουργούνται... Δεν εργάζομαι εγώ, δεν δίνω το ΙΚΑ μου και το ΙΚΑ χάνει, το δημόσιο

²⁰² Στο σημείο αυτό, ο Σωτήρης μου ζητάει να μην ηχογραφήσω όσα σχετικά έχει να μου πει και αναφέρεται με ονόματα σε ανθρώπους που γνώριζε και είχε σχέσεις μαζί τους. Αφού ολοκλήρωσε, συνεχίσαμε την μαγνητοφώνηση, έχοντας όμως αλλάξει θεματική.

χάνει και οι εφορίες χάνουν και οι τράπεζες χάνουνε... Δεν ξέρω αν τους βολεύει, είναι ο καθένας όπως το βλέπει. Από τη μία τους βολεύει από την άλλη όχι. Να σου πω κάτι. Άμα πας Κρυονέρι, στο Τατόι, ο δρόμος ο μισός είναι ασφαλτος και ο μισός είναι με χώμα. Ούτε ο Δήμος της Βορειοανατολικής Αττικής θέλει να το φτιάξει το μισό ούτε και ο άλλος θέλει. Σου λέει εμείς είμαστε της Βαρυμπόμπης, μέχρι εδώ είμαστε και από εδώ και πέρα δε το φτιάχνουμε, εσείς είσατε από εκεί και πάνω... και μένει έτσι πάντα. Δηλαδή, από τη μία τους βολεύει, ναι, ότι υπάρχουν άστεγοι και όποτε υπάρχουν εκλογές τους εκμεταλλευόμαστε για να πάρουμε κάποιους ψήφους, φτιάξαμε, ας πούμε, το έργο άλφα, θα βάλουμε τόσες χιλιάδες θέσεις εργασίας. Γιατί δε βγαίνουνε να πούνε ότι τα σημερινά έργα, αυτά που θα φτιάξουν τώρα, στη Καλαμάτα, στην Εθνική οδό, θα δουλέψουν μόνο άστεγοι. Δε το λένε. Σου λέει "άνεργοι". Και άμα πας και τους πεις είμαι άστεγος, έχω ΑΦΜ, δεν χρωστάω, μέχρι τώρα πλήρωνα τους φόρους μου και μένω έξω, δεν θα σε πάρουνε. Δηλαδή κοιτάνε πιο πολύ να βοηθήσουνε τους "βολεμένους", δηλαδή ποιού; ξαδέλφια, σόγια, φίλους, του υπουργού ο φίλος ή αυτούς που μένουνε εκεί και όχι κάποιους που όντως έχουνε ανάγκη τη δουλειά ή κάποιους πολύτεκνους. Που ακούστηκε σήμερα το να κάνεις παιδί και να σου βάζουνε φόρο. αυτό δεν έχει ξαναγίνει σε καμία χώρα, σε καμία κυβέρνηση... Είναι ένα άλυτο πρόβλημα και αυτό, ο άστεγος, καθημερινά αυξάνεται. Επιτρέπεται τώρα αυτή η κοπελίτσα, σε ποια ηλικία να ναι, δεν πρέπει να είναι πάνω από είκοσι, να είναι εδώ; Επιτρέπεται; Ή επιτρέπεται τώρα να έρχεται... Είχα δει ηλικιωμένο στο Νέο Κόσμο, λες και τον πάγωσες το 1600 και τον ξεπάγωσες σήμερα. Λες, "υπάρχει τέτοιος άνθρωπος στο πλανήτη; σε τέτοια εξαθλίωση;". Κι όμως υπάρχει. Για παπούτσια είχε βάλει υφάσματα. Στα πόδια του έβαλε υφάσματα για παπούτσια. και λες "τι γίνεται ρε γαμώτο;". Λες και ζούσε στα σπήλαια. Δηλαδή αυτοί οι άνθρωποι, δεν επιτρέπεται για να υπάρχουν έξω. Ότι και να 'ναι, είτε ψυχολογικά έχουνε είτε όχι, γηροκομεία, κάπου να τους πάνε και να φτιάξουν ένα Ίδρυμα για τους ηλικιωμένους που έχουνε πιο ανάγκες που και να μην έχεις απολύτως τίποτα για να μένεις εκεί μέσα. Που αυτοί οι άνθρωποι πολεμήσανε για την ελευθερία και το ευχαριστώ τους είναι η εξαθλίωση. Διότι εξαθλίωση είναι αυτό το πράγμα. Υπάρχουν ας πούμε κάποιιοι άστεγοι που, ναι, είσαι άστεγος αλλά είσαι ντυμένος, έχεις φάει, είσαι περιποιημένος, πλυμένος, ξυρισμένος. Άλλο το είμαι άστεγος και είμαι σε εισαγωγικά καλά και άλλο είμαι άστεγος και εξαθλιωμένος.»

Έχω την εντύπωση ότι τα άτομα που περιγράφεις πρέπει να έχουν πολλαπλά προβλήματα, κυρίως ψυχιατρικά και το πιθανότερο είναι ποτέ να μην έχουν έρθει και να μην ξέρουν για την Κλίμακα ή για τα συσσίτια.

« μα γι αυτό λέω, ας πούμε, ότι πρέπει να υπάρχει μία μέριμνα και γι αυτούς τους ανθρώπους. Δηλαδή δε πάει να πει ότι επειδή έχεις ένιτς σε σκοτώνουμε, μπαμ μπαμ, γεια σου, έφυγες. Να σε πάνε κάπου, σε κάποιο ίδρυμα που πάνε όλοι με το ένιτς και να σαι εκεί. Δεν υπάρχει κάτι τέτοιο στην Ελλάδα, δεν υπάρχει κάτι σαν αυτό.